

Autorský kolektív monografie zvolil inovatívny prístup, riskoval vybočením z osvedčených postupov, čo v konečnom dôsledku možno hodnotiť veľmi pozitívne. V spracovaní sa neobmedzuje len na faktografický základ, prítomný je tu výrazný ľudský aspekt. Zachytáva dôsledky migrácie za prácou, odpútanie sa od pôdy, čoho dôsledkom je strata tradičných hospodárskych väzieb. Dôležitú pozornosť venuje novodobým aspektom vývoja, venuje sa otázke developerov ako neoddeliteľnej súčasti ekonomického vývoja v súčasnosti. Pozornosť sústreďuje tiež na agroturistiku ako jeden z nových prvkov hospodársko-ekonomických možností v obci. Na podklade nových skutočností sleduje mieru uchovania tradičných kultúrnych prvkov.

Monografia sa neobmedzuje na „suchý“ vedecký nadhľad, autori sa snažili podať problematiku cez prizmu vnímania lokálneho spoločenstva, pričom zachovávajú vysokú odbornú profesionalitu podania, adekvátnu náročným kritériám monografického spracovania.

PhDr. Zdena Krišková, PhD.

Publikácia ponúka čitateľovi výsledok podnetného prístupu výskumného kolektívu autorov (prevažne etnológov, kulturológov), zameraného na prezentáciu sociokultúrneho vývinu obce po druhej svetovej vojne. Tieto decénia sprevádzali nielen vo vidieckych, ale aj urbánných spoločenstvách vážne politické a z nich vyplývajúce sociálne, ekonomické, demografické a kultúrne zmeny, ktoré v hektike a zložitosti týchto procesov dosiaľ nežičili etnológom ich dostatočne zdokumentovať.

Autori voľne nadviazali na staršiu monografiu zvolenej lokality, publikovanú v roku 1973. Na prvý pohľad nová monografia pripomína metodiku návratného terénneho výskumu, čo je v slovenskej etnológii známy, ale nie veľmi často aplikovaný prístup. Avšak oproti „klasickému“ metodologickému prístupu návratného výskumu autori publikácie – výskumníci patria k mladšej generácii bádateľov. Finálny výsledok publikácie napokon vypovedá sám za seba: kapitoly monografie sú prezentované ťažiskovými témami, ktoré sa odkláňajú od „tradičného“ spracovania lokálnych monografií. A to preto, že cieľom autorov bolo podať výpoveď k obdobiu druhej polovice 20. storočia a počiatku 21. storočia, čo vyžadovalo prezentáciu aktuálnych akcentov v sociokultúrnom vývine, ktoré terénny výskum sledovanej obce priniesol. Publikácia zaiste osloví nielen okruh záujemcov odbornej, ale aj širšej verejnosti.

Doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc.

ISBN 978-80-558-0535-1

9 788055 805351

LIPTOVSKÁ TEPLIČKA
od druhej polovice 20. storočia

Zuzana Beňušková a kol.

LIPTOVSKÁ TEPLIČKA

od druhej polovice 20. storočia

Zuzana Beňušková a kol.

Nitra 2013

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra etnológie a folkloristiky

LIPTOVSKÁ TEPLIČKA

od druhej polovice 20. storočia

Z. Beňušková a kol.

Nitra 2013

© Prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc. – UKF Nitra

Autori:

Mgr. Jana Ambrózová, PhD., Prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.,
Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc., PhDr. Margita Jágerová, PhD.,
Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD., Mgr. Anna Kasanová, PhD.,
PhDr. Michal Kurpaš, PhD., Mgr. Peter Laučík, PhD.,
Doc. Katarína Nováková, PhD.

Posudzovatelia: Doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc.,
PhDr. Zdenka Krišková, PhD.

Publikácia bola pripravená do tlače v rámci grantového projektu
Sociokultúrny vývin v obci Liptovská Teplička od druhej polovice
20. storočia.

VEGA 01-0656-11

Redakčné spracovanie: Zuzana Beňušková

Technická spolupráca: Stanislav Dunaj

Jazyková korektúra: PhDr. Ingrid Kostovská

Návrh obálky: Erika Meszárosová

Tlač: EQUILIBRIA, s.r.o. Košice

Vydanie: prvé

Vydala: UKF v Nitre, Filozofická fakulta, 2013

ISBN 978-80-558-0535-1

EAN 9788055805351

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra etnológie a folkloristiky

LIPTOVSKÁ TEPLIČKA

od druhej polovice 20. storočia

Z. Beňušková a kol.

Nitra 2013

	Úvod	5
1	Základné údaje o obci <i>Zuzana Beňušková</i>	10
2	Liptovská Teplička v etnologicko-historických publikáciách, etnologických archívoch a v elektronických médiách <i>Zuzana Beňušková</i>	22
3	Medzilokálne kontakty a sociálna otvorenosť lokálnej komunity <i>Jaroslav Čukan</i>	32
4	Vývin zamestnaní obyvateľstva od druhej polovice 20. storočia <i>Peter Laučík – Katarína Nováková</i>	56
5	Rómska komunita vo vzťahu k majorite <i>Zuzana Beňušková</i>	88
6	Cirkevné organizácie a náboženské aktivity <i>Zuzana Beňušková</i>	100
7	Dieťa v kontexte rodinného a školského prostredia <i>Margita Jágerová</i> Škola ako faktor budovania lokálnej identity 111 Obyčaje spojené s ukončením základnej školy 136 Obyčaje spojené s prijatím novorodenca v rodine, cirkvi a spoločenstve 160	110
8	Premeny svadobného obradového systému <i>Anna Kasanová</i>	185
9	Kalendárne obyčaje v kontexte folklorizmu <i>Ladislav Lenovský</i>	206
10	Tradičná inštrumentálna hudba a charakter jej vývoja <i>Jana Ambrózová</i>	232
11	Kvalita života a rozvojový potenciál obce z pohľadu obyvateľov <i>Zuzana Beňušková</i>	258
12	Perspektívy využívania tradičnej architektúry v cestovnom ruchu <i>Míchal Kurpaš</i>	276
	Záver	292
	Literatúra a iné zdroje	295

Autori práce vyslovujú poďakovanie obyvateľom Liptovskej Teplice za spoluprácu pri získavaní materiálov pre túto publikáciu. Osobitné poďakovanie patrí pracovníkom Obecného úradu Liptovskej Teplice, ktorí nám ústretovým prístupom vytvorili priaznivé podmienky pre realizáciu výskumov. Ďakujeme aj kolegom z etnologických inštitúcií, ktorí nám sprístupnili archívne materiály z tejto obce.

Autorský kolektív

Úvod

„Keď sme prišli do Liptovskej Tepličky, zdalo sa mi, že som vkročila do živého etnologického múzea. Všetko sa mi zdalo staré, jednotné a pôvodné. Avšak, čoskoro som si všimla, že moderný život prichádza aj do tých starých a osamotených dedín pod horami. Odkedy vybudovali novú asfaltovú cestu, mestské zvyky čoraz rýchlejšie zasahujú do starého spôsobu života a práce. Mladí odchádzajú do mesta, a z mesta prinášajú nové zvyky: stavajú nové alebo prerábajú a modernizujú staré domy, ktoré boli v tej dobe prevažne drevené, opúšťajú ľudový odev a obliekajú sa na mestský spôsob, kupujú rôzne priemyselné výrobky pre domácnosť a pracovné nástroje. Mládež v tom kraji, tak ako inde, rýchlejšie prijíma všetko nové, čo prichádza zo sveta. Ale tieto dediny sú pre etnológa stále ozajstným pokladom.“¹

Tieto slová pochádzajú z výskumného materiálu slovenskej etnologičky Duši Krnelovej, ktorá sa v roku 1969 zúčastnila medzinárodného seminára Seminarium ethnologicum, organizovaného Katedrou etnografie a folkloristiky Univerzity Komenského v Bratislave. Toto medzinárodné podujatie iniciovalo odborný záujem etnológov o Liptovskú Tepličku. Z kolektívnych výskumov v roku 1969 – 1972 vznikla lokálna etnologická monografia Liptovská Teplička. Po vydaní monografie záujem etnológov o túto obec pretrval už len v podobe príležitostných výskumov vybraných tém realizovaných jednotlivcami.

V roku 2009 sa však Liptovská Teplička opäť stala objektom etnologických výskumov. Svoj prvý cvičný terénny výskum tu absolvovali poslucháči Katedry etnológie a etnomuzikológie Filozofickej fakulty UKF v Nitre. Ústretovosť obyvateľov obce a jej vedenia a úspechy, ktoré v posledných rokoch Liptovská Teplička zožala v rôznych súťažiach, inšpirovali pracovníkov nitrianskej katedry etnológie k nadviazaniu na začaté dielo. V rámci projektu vedeckej grantovej agentúry VEGA v rokoch 2010 – 2013 absolvovali členovia výskumného tímu v Liptovskej Tepličke sériu výskumov na vybrané témy. Uskutočnili sa presne 40 rokov po kolektívnych výskumoch pre monografiu z roku 1973. Ich cieľom bolo spoznať, ako pokračoval vývin v tejto lokalite od druhej polovice 20. storočia, ako na jej sociálne, kultúrne aj materiálne prostredie vplývali modernizačné procesy spojené so socialistickou urbanizáciou a industrializáciou Slovenska, ako sa život obyvateľov zmenil po združstevnení poľnohospodárskej výroby, ako sa odrazili na rozvoji obce spoločensko-politické zmeny na prelome druhého a tretieho tisícročia, aký je súčasný stav sociálneho a kultúrneho prostredia a v čom spočíva rozvojový potenciál tejto podhorskej obce, z ktorej ďalej pokračujú už len horské cesty a cestičky sprístupňujúce rozsiahly chotár Liptovskej Tepličky.

Prvý rok výskumného projektu bol venovaný príprave výskumu, sumarizovaniu výskumov z Liptovskej Tepličky do roku 2009, sprístupneniu publikovaných prác o Liptovskej Tepličke a archívnych materiálov členom

---

1 Krnel, Duša: Seminarium ethnologicum II. Liptovská Teplička. Vedecký archív Katedry etnológie a muzeológie FiF UK, Bratislava, inv. č. 501.

---

riešiteľského kolektívu a prvému kontaktu so skúmaným terénom.² Uskutočnili sa dva kolektívne výskumy, jeden v júni a druhý v novembri 2011. Druhému roku dominovali terénne výskumy a vznikli aj prvé čiastkové publikačné výstupy. Tretí kolektívny výskum v rozšírenom riešiteľskom kolektíve sa uskutočnil v januári 2012, keď mali výskumníci možnosť na vlastnej koži zažiť, ako sa žije v Liptovskej Tepličke, keď teplomer ukazuje -24°C. Aj takáto výskumná skúsenosť prispieva k pochopeniu spôsobu života v lokalite ležiacej vyše 900 m nad morom, kde je síce pekné prostredie, avšak podmienky pre život sú drsné aj v súčasnej dobe. V druhej polovici výskumného projektu jednotliví výskumníci navštevovali obec podľa individuálnych výskumných potrieb a vytvorili základ jednotlivých kapitol tejto publikácie.

V rámci riešiteľského tímu, pozostávajúceho z členov troch katedier,³ sme sa snažili obsiahnuť čo najviac tém, ktoré by priblížili rôzne aspekty kultúrneho a sociálneho života obce. Niektoré témy nadviazali na monografiu z roku 1973 a sledujú vývinové zmeny od druhej polovice 20. storočia. Väčšina tém je však nových, ktoré sa v monografii nevyskytli, alebo len okrajovo a sú inovatívne aj v rámci etnologických lokálnych monografií.

J. Ambrózová sa zamerala na výskum tradičnej inštrumentálnej hudby a charakter jej vývoja, pričom načrela aj do rímskej problematiky.

Z. Beňušková prispela časťami o náboženskom a spolkovom živote, rímskej komunite, rozvoji obce s využitím štatistických údajov a dotazníkovým prieskumom zameraným na stav ľudských, sociálnych a kultúrnych zdrojov lokálneho rozvoja z pohľadu miestnych obyvateľov. **J. Čukan** sa zamerail na výskum medzilokálnych kontaktov, ktoré sú v obci ležiacej v horskom prostredí veľkého chotára mimoriadne zaujímavé. Do akej miery možno hovoriť o izolovanosti, či otvorenosti sociálnej komunity Liptovskej Tepličky v minulosti a súčasnosti? Jej sociálna otvorenosť sa mení s meniacimi sa spoločensko-ekonomickými podmienkami a globalizačnými procesmi. **M. Jágerová** skúmala dieťa v kontexte rodinného a školského prostredia. Táto rozsiahla časť publikácie je zameraná na miestnu základnú školu v kontexte škôl s rozšíreným vyučovaním regionálnej výchovy, a jej vplyvom na komunitu obce. Osobitnú pozornosť venuje autorka školským rituálom, ktorým sa dosiaľ v slovenskej etnológii venovala pozornosť len okrajovo. Naopak, v časti Obyčaje spojené s prijatím novorodenca v rodine, cirkvi a spoločenstve nadviazala na „klasickú“ tému výskumu rodinných zvykov a priblížila ich podoby v uplynulom polstoročí. **A. Kasanová** skúmala svadobné rituály, ktoré v sebe kumulujú tradičné aj súčasné kultúrne sociálne prvky integrujúce spoločenstvo obce. **M. Kurpaš** sa zamerail na výskum turizmu a premeny ľudovej architektúry – javy, ktoré sú pre súčasnú Liptovskú Tepličku signifikantné nielen pri pohľade zvnútra obce, ale aj zvonku. Ako jediný člen autorského tímu nie je etnológ, ale špecialista na manažment kultúry a turizmu. **L. Lenovský** priblížil súčasné podoby tradičnej kultúry obce na príklade kalendárnych obyčají v prepojení

---

2 Vzhľadom na študentský výskum, ktorého sa zúčastnili aj pedagógovia, o celkom prvý kontakt u viacerých členov výskumného tímu však už nešlo.

3 Na výskume Liptovskej Tepličky participovali pracovníci Katedry etnológie a folkloristiky a Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre a Katedry mimoeurópskej etnológie FF UCM v Trnave.

---

na folklórne zoskupenia a folklorizmus v obci. Neobišiel ani novšie prvky kultúrneho kalendára obce v ich dynamickom vývine. **K. Nováková** a **P. Laučík** spracovali časť materiálnej kultúry – hlavné tradičné zamestnania obyvateľstva, združštenie poľnohospodárstva a jeho transformáciu do súčasnosti.

V záujme logického štrukturovania a plynutia textu, boli poznatky z výskumov a texty jednotlivých autorov prepájané a vzájomne dopĺňané. Nie všetky témy sa výskumnému tímu podarilo dopracovať do publikovateľnej podoby.⁴ Odlíšnosti sú v spôsobe a hĺbke uchopenia skúmaného materiálu, čo záviselo od dĺžky participácie v projekte (niektorí členovia pristúpili do projektu až v druhom roku riešenia), počtu výskumných dní, citu pre vyváženosť popisného materiálového a analytického prístupu, aj od ďalších kontextov, ktoré svojím výskumom sledovali. Napríklad kapitoly M. Jágerovej boli využité v jej habilitačnej práci, kým kapitoly autorov, napísané po dvoch krátkodobých výskumoch, smerujú viac k popisnému štýlu. Napriek snahe o zjednotenie použitých štýlov, nebolo to vždy možné bez redukcie informácií v textoch. Veríme, že publikácia aj napriek istej nekonzistentnosti prinesie dostatočne plastický obraz pre spoznanie a porozumenie tohto vidieckeho spoločenstva.

Ako teoretické východiská nám poslúžili publikácie o regionálnom a lokálnom rozvoji spracované sociológmi, ale aj sociálnymi geografmi. Vzhľadom na bádateľské objekty etnológie, boli pre nás inšpiratívne teórie o ľudskom, sociálnom a kultúrnom kapitále. V orientácii nám pomohli koncepcie vnútorných a vonkajších zdrojov lokálneho rozvoja, ako aj analýzy vývinu vidieka v procese spoločensko-politických zmien. Etnologické prístupy a interpretácie sme sa pokúsili premostiť so sociologickými, demografickými a politologickými prístupmi s cieľom priblíženia našich výsledkov výskumu v rámci interdisciplinárneho využitia.

Naším výskumným projektom sme sa pokúsili metodicky nasmerovať monografický etnologický výskum vidieckej lokality do súčasného sociálno-vedného diskurzu, a hľadať aktuálne prístupy aplikovateľné aj pri výskumoch, v iných lokalitách. Predpokladáme, že len interdisciplinárne prepojenie poznania mikro a makroprostredia môže byť predpokladom úspešných aplikácií výsledkov spoločenských vied do regionálnej politiky a jej pozitívnych spätných vplyvov na kvalitu života obyvateľov v skúmanom prostredí.

Zuzana Beňušková

Poznámka: *Gramaticky správny názov obyvateľov Liptovskej Tepličky je Liptovskotepličania (ženský tvar Liptovskotepličianka), v publikácii však používame skrátený a v obci zaužívaný názov Tepličania. Miestny úzus sme uprednostnili aj v prídavnom mene vytvorenom z názvu obce a namiesto liptovskotepličiansky používame starší spisovný tvar teplický. Mená informátorov z etických dôvodov neuádzame, len pohlavie, vek (alebo rok narodenia) a prípadné ďalšie informácie súvisiace s kontextom.*

---

4 Rozpracované zostali vybrané problémy z rodinného života a chalupárstva. Niektoré témy neboli výskumne pokryté.

1

Základné údaje o obci

Zuzana Beňušková

Obec Liptovská Teplička leží na severnej strane úpätia Nízkyh Tatier. Administratívne patrila do Liptova, ale kultúrne odráža hranicu troch regiónov – Liptova, Spiša a Horehronia. Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1634. Dedina bola založená v rámci valašskej kolonizácie usadením goralského obyvateľstva z pomedzia hornej Oravy a Kysúc.¹ Obyvatelia sa zaoberali poľnohospodárstvom, chovom dobytky a prácou v lesoch. Stred obce sa nachádza v nadmorskej výške 920 m n. m. s katastrálnym územím takmer 9686 ha a vyše šesťdesiatkilometrovou hranicou je druhou najväčšou dedinou Slovenska.²

Obec získala názov podľa nemrznúceho potoka Teplica, ktorý ňou preteká. Leží blízko prameňov Čierneho Váhu v prísnom ochrannom pásme vodného zdroja zásobujúceho pitnou vodou veľkú časť východného Slovenska. V obci sa táto skutočnosť prejavuje studničkami s drevenými striškami a aktuálnymi údajmi o kvalite vody. Časť chotára Liptovskej Tepličky leží na rozhraní ochranných pásiem dvoch národných parkov TANAP-u aj NAPANT-u, čo je pre obyvateľov niekedy na prospech a niekedy zdrojom komplikácií.

Ide o koncovú lokalitu pod úpätím Kráľovej hole, pomerne izolovanú od okolitých lokalít, so značnou vzdialenosťou od najbližších mestských centier. Do roku 1960 bola súčasťou okresu Liptovský Hrádok, s ktorým ho od roku 1921 prepájala lesná železnica, prevádzajúca aj ľudí. Po vybudovaní cesty a pravidelného autobusového spojenia do Popradu v roku 1961 administratívne patrila do okresu Poprad. Najbližšou obcou sú Vikartovce 6 km, najbližšími mestami sú Svit – 23 km, Poprad – 30 km a Liptovský Mikuláš – 45 km. Liptovská Teplička je dopravne spojená so Štrbou a Šuňavou, a druhá cesta vedie cez Vikartovce a Spišské Bystré. Najbližšia železničná stanica je v Tatranskej Štrbe – 19 km.

Podľa sčítania obyvateľov v roku 2011 v obci žilo 2412 obyvateľov. Počet obyvateľstva je v posledných desaťročiach relatívne stabilizovaný, a to aj napriek odlivu ekonomicky aktívneho obyvateľstva za prácou nielen do rôznych oblastí Slovenska, ale i do zahraničia.

Počet obyvateľov sa v skúmanom období vyvíjal nasledovne:³

Rok	1950	1961	1971	1981	1991	2001	2011
Počet	1688	2006	2064	2085	2077	2277	2417

Asi štvrtinu obyvateľov tvoria Rómovia, medzi ktorými je mnoho prisťahovalcov. Obyvatelia obce sú prevažne Slováci rímskokatolíckeho vierovyznania.

Od polovice 20. storočia zaznamenal spôsob života obyvateľov obce výrazné zmeny súvisiace so spoločensko-politickým zriadením, modernizáciou, hodnotovou orientáciou mladšej generácie a globalizačnými

1 Nárečie Liptovskej Tepličky je podľa G. Horáka hornokysuckogoralské z okolia Čadce (Horák 1955: 147).

2 *O obci*. www.liptovskateplicka.sk.

3 Štatistické údaje čerpáme z interných publikácií ŠÚSR zo sčítania obyvateľstva, domov a bytov z rokov 1970, 1980, 1991, 2001 a 2012.

Lesná železnica od roku 1921 prepájala Liptovskú Tepličku s Lipt. Hrádkom. (Archív obce, nedatované)

vplyvmi. Z dostupných štatistických údajov pre ilustráciu vyberáme oblasti, ktoré dokumentujú zmeny vo vzdelaní obyvateľov a vybavenosti domácností v skúmanom období. Pre staršie generácie obyvateľov bolo príznačné ukončené základné vzdelanie ako najvyššie. Úroveň vzdelania v posledných desaťročiach výrazne stúpa, v roku 2011 bolo v obci 115 študentov stredných a 32 študentov vysokých škôl. Pri sčítaniach obyvateľov v rokoch 2001 a 2011 počet obyvateľov so základným vzdelaním klesol z 35 % na 31 %, počet obyvateľov s maturitou stúpol zo 14,3 % na 19,4 % a počet vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov stúpol z 1,5 na 4,3 %. Rómska komunita však výrazne vo vzdelaní zaostáva za majoritou.

Údaje z výsledkov sčítania obyvateľstva, domov a bytov prinášajú pohľad nielen na sociálnu štruktúru obce, ekonomické zameranie jej obyvateľov, ale aj na jej mieru otvorenosti voči okolitému prostrediu. V roku 1970 bolo zamestnaných v oblasti lesníctva, poľnohospodárstva a poľovníctva 18 % obyvateľov (samostatne hospodáriaci roľníci nie sú zarátaní), po vzniku JRD v roku 1980 to bolo okolo 25 % (veľa obyvateľov prešlo do priemyselnej výroby) a v roku 2011 tento počet klesol na 11 %. Po vzniku JRD odchádzalo pracovať mimo obce vyše 75 % ekonomicky aktívnych obyvateľov. V roku 2011 bolo takmer 14 % obyvateľov nezamestnaných (333 osôb), z ekonomicky aktívnych to predstavovalo 45 %. Obecný úrad ich efektívne využíva v rámci aktivačných prác na údržbu poriadku a menšie stavebné činnosti.

Od polovice 20. storočia možno ako najvýznamnejšie udalosti determinujúce vývin obce označiť pravidelné autobusové spojenie (1961), kolektivizáciu poľnohospodárstva (1975) a transformáciu ekonomiky a spoločnosti po roku 1989. Dlhé obdobie súkromného hospodárenia nepochybne pôsobilo ako konzervujúci faktor v mnohých oblastiach spôsobu života. Do súčasnosti je tu vý-

znamným zdrojom obživy poľnohospodárstvo a práca v lese.

Pre Liptovskú Tepličku bolo významné predvstupové obdobie do Európskej únie (do roku 2003), keď vzniklo viacero úspešných projektov. Aj vstup Slovenska do EÚ pomohol obci a jej obyvateľom nájsť stratégie ďalšieho prežitia. Úspešne sa uchádzala o projekty z Európskych štrukturálnych fondov. Vrchol svojho rozvoja obec zažívala v prvom desaťročí tretieho tisícročia, keď vyhrala celoslovenskú súťaž Chotár roka (2006), súťaž Dedina roka (2007) a do tretice obsadila druhé miesto v medzinárodnej súťaži Európska cena obnovy dediny (2008). Treba spomenúť aj ocenenia v súťaži Kronika Slovenska, keď

Pravidelná autobusová doprava Poprad - Liptovská Teplička. (Archív obce, 1961)

v roku 2006 získala Liptovská Teplička 3. miesto a v roku 2009 1. miesto a navyše čestné uznanie pre kronikára Mgr. Františka Bardyho v súťaži Obecná kronika za rok 2010.⁴ Jedným z posledných úspechov je ocenenie predsedníčky Poľnohospodárskeho podielového družstva, Anny Glejdurovej, titulom Líderka roka 2012. V obci úspešne funguje alternatívna základná škola, zameraná na regionálnu výchovu. Tieto skutočnosti upozornili na obec nielen širšiu verejnosť v rámci regiónu, Slovenska, ale aj za jeho hranicami a prispeli aj k uvedomovaniu si vlastných špecifík a historicko-kultúrnych osobitostí, taktiež k zintenzívneniu mnohých kultúrno-spoločenských aktivít na lokálnej úrovni.

Podobne ako v iných obciach na Slovensku v období socializmu sa vybuďovala podstatná časť infraštruktúry obce a od 70. rokov došlo k intenzívnej individuálnej výstavbe a urbanistickému rozvoju. V 50. rokoch 20. storočia bola obec elektrifikovaná (1956), inštalované bolo pouličné osvetlenie. Dovtedy sa elektrina vyrábala prostredníctvom generátora. Zlikvidované boli niektoré staršie stavby a vystavané viaceré obchody a budova potravinového družstva (1956). Do prevádzky bola uvedená pekáreň a budova Jednoty. V roku 1951 začal fungovať miestny rozhlas. V škole postavili nové toalety a do školskej budovy bol zavedený vodovod.

V roku 1961 bola zavedená pravidelná autobusová doprava Poprad - Liptovská Teplička, čo presmerovalo cesty obyvateľov za zamestnaním, aj administratívne začlenenie obce do okresu Poprad. Pozornosť bola venovaná spevneniu prašných ciest v obci. Vybudovaný bol Závod verejného stravovania (v súčasnosti Penzión Váh), ktorý poskytoval aj ubytovanie. Koncom 60. rokov

⁴ V kategórii Kronika obce nad 1000 obyvateľov, kde kronika Liptovskej Tepličky získala ocenenie v konkurencii 215 súťažných materiálov.

Predajňa potravín Jednota. (Archív obce, začiatok 80. rokov)

bola budova starej pekárne odovzdaná mládeži ako tanečná miestnosť, keďže chýbal kultúrny dom.

70. roky boli v znamení stavebného rozvoja obce. V roku 1972 bol otvorený Spoločenský dom s obchodom a poštou. Obyvatelia Liptovskej Tepličky na jeho výstavbe odpracovali 11 729 brigádnických hodín (Kronika obce, rok 1972). Vybudovaná bola obradná miestnosť a začal fungovať Zbor pre občianske záležitosti, postavený bol futbalový štadión (1971), čo podnietilo rozvoj telovýchovnej jednoty. Bývalá pekáreň opäť zmenila funkciu, stala sa z nej opravovňa obuvi. V obci bola inštalovaná rámová píla, ktorá slúžila aj pre okolité obce, pri MNV⁵ bola zriadená výroba šindľov a zberňa (čistiareň) šatstva, neskôr pribudla aj krajčírska dielňa (1978). V roku 1972 začala výstavba vodovodu pre obec a široké okolie. Pribudlo nové osvetlenie v obci, v budove novej školy bolo vybudované ústredné kúrenie a vznikla aj nová ústredňa miestneho rozhlasu (1971). V roku 1979 bola vybudovaná materská škola. V polovici 70. rokov pribudol obchod s potravinami, priemyselným tovarom, textilom a obuvou. V roku 1974 bol dokončený Dom služieb, na ktorom občania v rámci Akcie Z odpracovali 31 200 hodín. Rozrastala sa aj individuálna výstavba vybudovaná bola ulica Záhrady a cesta na Kobyliarky. Od roku 1973 bola zrušená lesná železnica.

5 MNV - Miestny národný výbor

V 80. rokoch zriadili v obci výkup vajec od drobnochovateľov, čím bola v tejto oblasti obec sebestačná. Vybudovaná bola farská budova, na Kobyliarkach 7-bytový dom pre učiteľov a nová budova hasičskej zbrojnice (1983). Zmodernizovali lyžiarsky vleč. Do cintorína bola dovedená voda, v škole začala fungovať školská jedáleň a družina, drevené toalety nahradili nové, splachovacie. Akcia Z bola zameraná na opravu Domu služieb.

V 90. roku bolo dobudované zdravotné stredisko, postupne v ňom poskytoval zdravotnú starostlivosť všeobecný, detský, zubný lekár a v posledných rokoch aj gynekológ. V časti nazývanej *Magadzín* vznikol v roku 1994 amfiteáter. V obci bola zavedená vlastná káblová televízia (1992), čiastočne vybudovaná splašková kanalizácia s čistiarňou odpadových vôd (1998) a obec bola splynofikovaná (1999). V roku 1994 zriadila obec vlastnú Obecnú políciu (fungovala do roku 2007). V tom čase už boli niektoré obchody a služby sprivatizované a pre nerentabilitu ukončili svoju činnosť zberňa šatstva a krajčírstvo.

Po roku 2000⁶ funguje v obci približne 9 predajní zásobujúcich obyvateľstvo potravinami, drobným priemyselným tovarom a textilom. 3 predajne prevádzkovala COOP Jednota spotrebné družstvo, 1 predajňu miestne poľnohospodárske družstvo a ostatné súkromní podnikatelia (kvetinárstvo, trafiku). Stravovacie služby poskytuje jedna reštaurácia a dva penzióny. V obci sa nachádza pošta, obecná televízia, internetová miestnosť. Ostatné služby poskytujú súkromní podnikatelia - nákladné,

Predajňa potravín v súčasnosti. (Z. Beňušková 2009)

drobné stavebné a stolárske práce, výrobu šindľov, masárske a kozmetické služby, kaderníctvo. V rokoch 2006 - 2008 pribudli v obci 3 detské ihriská, vybudované bolo multifunkčné ihrisko a športový areál Centrum letných športov. Pri základnej škole zriadili multifunkčné ihrisko, zrealizovaná bola úprava starých budov škôl a prístavba k základnej škole, ktorá umožnila zrušiť dvojsmennú školskú dochádzku. Upravené boli vodné toky v obci, fasády obecných budov, zrekonštruovaná bola autobusová zastávka, na väčšine ulíc bola vybudovaná kanalizácia, na niektorých uliciach chodníky, boli upravené a nainštalované pamätníky. Vybudované boli dve lyžiarske strediská (*SKI centrum* a *Smrečiny*), v zime fungovala ľadová plocha. Rekonštrukciou prešiel

6 Údaje čerpáme z obecnej kroniky a webovej stránky obce.

miestny amfiteáter, na kostole boli inštalované vežové hodiny a v roku 2013 bola ukončená revitalizácia centrálnej časti obce. Obec má novopostavený dom smútku (2010). Okolím obce vedie náučný chodník s orientačnými a náučnými tabuľami a 5 turistických a cyklistických trás. V roku 2006 bolo zriadené miestne múzeum *Teplická izba*.

V obci je základná škola s materskou školou. Pri škole zabezpečuje voľnočasové aktivity detí Centrum voľného času. Sídli tu aj pobočka Základnej umeleckej školy v Štrbe a pobočka Špeciálnej školy vo Svite (Kronika obce).

Lokalita disponuje písomnými prameňmi (miestna obecná kronika, školské kroniky, kronika hasičského zboru), ktoré desaťročia veľmi podrobne dokumentujú dianie v lokalite a stali sa významnými zdrojmi poznávania spôsobu života.

Gradujúcim problémom Liptovskej Tepličky je neustále sa rozrastajúca rómska komunita, v ktorej sa kumuluje veľká časť sociálne odkázaných obyvateľov obce. Ďalším problémom je pre obyvateľov cena pitnej vody. Napriek tomu, že zo zdrojov nad obcou sa zásobuje časť východného Slovenska, pitná voda je v Liptovskej Tepličke jednou z najdrahších na Slovensku.

V jednotlivých obdobiach sledovali sčítania obyvateľov, domov a bytov vybavenosť domácností predmetmi, ktoré boli v danej dobe ukazovateľmi modernizácie. Reprezentácie modernizácie sa však menia, preto výskyt týchto predmetov v domácnostiach Liptovskej Tepličky nemožno sledovať kontinuálne. Napriek tomu tieto informácie poskytujú obraz o modernizačných trendoch. Koncom 20. storočia sa stali samozrejmosťou chladničky, práčky či televízory. Pokiaľ v roku 1971 vlastnilo osobné autá len 7 domácností, v roku 2011 už takmer každá druhá domácnosť a v priebehu jedného desaťročia (2001 - 2011) sa takmer tretina domácností pripojila na internet.

	1971	1991	2001	2011
Samostatná chladnička	65		274	
Chladnička s mrazničkou			210	
Samostatná mraznička			212	
Práčka/automatická práčka	186/0	0/157	0/298	
Televízor	268	160 (farebný)	390	
Telefón v byte		6	270	165
Mobilný telefón			65	444
Osobný automobil	7	77	123	233
Osobný počítač			19	231
Osobný počítač s internetom			4	200

Liptovská Teplička sa stala už v období socializmu atraktívnym lyžiarskym centrom. Prvý lyžiarsky vlek bol inštalovaný v roku 1972. O 14 rokov neskôr k malému vleku pribudol veľký značky Tatrapoma

---

H-130 s dĺžkou 971 m. Svahy v nadmorskej výške cca 1000 m umožňovali lyžovanie aj vtedy, keď v nižšie položených zimných strediskách už nebol sneh, čo bolo dôležité v časoch, keď sa kopce umelo nezasnežovali. Dobré podmienky pre lyžovanie motivovali mnohých chalupárov vytvoriť si svoje rekreačné rezidencie práve v tejto obci. Po roku 1991 sa lyžiarskeho strediska na osem rokov ujala firma Olympic, po nej ho prevzala do správy obec. K ďalšiemu rozvoju lyžiarskeho strediska došlo koncom 90. rokov a keď začalo v Liptovskej Tepličke umelé zasnežovanie, šťastní Tepličania aj chalupári túto udalosť spoločne oslavovali. Z lyžiarskeho svahu sa v roku 1998 stal podnikateľský subjekt *SKI centrum Smrečiny*, ktorý vlastnila obec spolu s poľnohospodárskym družstvom. Ďalším krokom k vytvoreniu konkurencieschopného lyžiarskeho strediska *Smrečiny* a smelým plánom obce v rozvoji turizmu mal byť v roku 2004 predaj hlavnej časti zjazdoviek developerskej spoločnosti, prevádzkujúcej najväčšie tatranské lyžiarske centrá.⁷ Tá sa po prvotnej investícii rozhodla od sezóny 2010/2011 pôsobenie v Liptovskej Tepličke ukončiť,⁸ pozemky pod časťou zjazdovky však zostali na 25 rokov v jej držbe. Ich odkúpenie by pripadalo do úvahy za sumu, ktorú obec momentálne k dispozícii nemá, a tak hlavné lyžiarske stredisko obce bolo po viac ako 25 rokoch fungovania umŕtvené.⁹ Demontáž zariadení lyžiarskej zjazdovky bola „rana pod pás“ pre obec aj jej obyvateľov, keďže sa tým zablokoval rozvoj zimného turizmu v obci, zároveň časť obyvateľstva prišla o zdroj príjmov a vybudovaná turistická infraštruktúra stratila zákazníkov. Poľnohospodárske družstvo pod lyžiarskymi svahmi vybudovalo penzión Dolinka (1999), ktorý slúži aj pre účely závodného stravovania, v obci vznikla súkromná reštaurácia Turnička (2001), penzión Teplička aj so saunou (2003),¹⁰ zrekonštruovaný bol penzión Váh, ktorý funguje aj ako krčma, ale zabezpečuje aj spoločenské a rodinné podujatia. V čase fungovania lyžiarskeho areálu *Smrečiny* bolo v obci na ubytovanie k dispozícii okolo 90 lôžok a 150 lôžok na súkromí. Staršiu obecnú budovu ubytovne Čierny Grúň, ktorá bola v ekonomickom prenájme, v roku 2007 obec predala firme z Komárna - v čase nášho výskumu bola ubytovňa

---

7 Spoločnosť zdôvodnila uzavretie areálu nevysporiadanými pozemkami, brzdiacimi prívod elektriny ku areálu. Pripúšťa možnosť prenájmu areálu. (*Liptovská Teplička sa vracia na scénu*. <http://hn.hnonline.sk/>)

8 Z internetovej diskusie o tejto udalosti vyberáme: „Liptovská Teplička (... Krásny slalomák.Vrch len na rozjazd ale potom strmý, poctivý, taký oldschooolový hang, strmý vlek, ktorý ak bola stopa ľadová, nič moc). No tak posledne menovanú Tepličku si môžete vyškrtnúť. Aspoň zatiaľ. TMR (J&T) ako vlastník, sa ju rozhodli zavrieť. Aký bude jej ďalší osud, neviem. Podľa hovorca TMR nebolo stredisko ziskové. Pravda. Ale pravda je aj taká, že po celú dobu ako stredisko vlastnili, robili všetko preto, aby ho pochovali. Neznalí klienti sa otáčali na parkovisku. To bol častý jav. Nič nie je čierne-biele a aj v tomto prípade si svoj diel viny poniesie aj pár jednotlivcov z radov domácich pri predaji pre TMR. Výhoda doterajšieho stavu pre jazdcov bola aj v spoločnom skipasse s Jasnou...“

O čo sme my, cezpoľní prišli? O možnosť trénovať alebo pretekať na krásnom svahu z „onej“ éry. Také sa dnes už nebudujú... a poctiví domáci (bez možnosti ovplyvniť situáciu) prišli o omnoho viac.

Pokiaľ viem, väčšina Tatrancov nechodila lyžovať do Tatier, ale do Lopušnej doliny, Liptovskej Tepličky alebo na Vernár. Likvidácia relatívne lacného strediska sa mi potom javí ako premyslený biznis kalkul-nahnať viac zákazníkov do predražených Tatier.“ (*Liptovská Teplička*. *Diskuze*. <http://snow.cz/...>)

9 Zastarané stránky na internete dosiaľ ponúkajú: „Liptovská Teplička - 5 km zjazdových tratí, s prírodným i umelým snehom Pod svahmi sa nachádza bufet so širokou ponukou jedál, detský kútik i lyžiarsku škôlku. Okrem zjazdových tratí je možné využiť i 7 km upravovaných bežeckých tratí a klzisko.“ (*Turistika na Slovensku* <http://www.turistikaonline.sk/>)

10 Penzión Teplička vlastnila podnikateľka z Bratislavy.

Mapa lyžiarskeho areálu Smrečiny. (Z. Beňušková 2013)

nefunkčná, ponúkaná na predaj. V roku 2013 bol uzatvorený aj penzión Teplička a v reštaurácii Turnička lepšie časy pripomínal len bohatý jedálny lístok, z ktorého nemali komu pripravovať jedlá. Na dolnom konci chatára obce fungoval a rozvíjal sa menší *Ski park*, ktorý však nie je adekvátnou náhradou za lyžiarske stredisko *Smrečiny*. Otázka budúcnosti lyžiarskeho strediska, ktoré v zime zamestnávalo aj miestnych ľudí a plnilo miestne penzióny, bola aj počas zimnej sezóny 2013/2014 neistá. Poľnohospodárske družstvo od roku 2013 budovalo prístavbu penziónu Dolinka s wellnesom, bowlingom a spoločenskými priestormi. Obyvatelia a manažéri obce dúfali, že sa nájde niekto, kto areál *Smrečiny* oživí. Ako uviedol starosta obce „Po jeho uzavretí boli ohlasy mohutné. Potvrdili, že Teplička ponúka pridanú hodnotu, ktorú lyžiari na veľkých svahoch v Tatrách nenájdu. Tou je okrem športového relaxu aj duševný, vďaka tunajšiemu tichu a prostrediu.“¹¹

Kultúrny a spoločenský život v obci zabezpečujú organizácie, ktorých štruktúra sa formovala v 50. rokoch, po roku 1989 sa však zmenila. Najstarším spolkom v obci je Dobrovoľný hasičský spolok, fungujúci od roku 1924. V obci s drevenou architektúrou je ochrana pred požiarmi dosiaľ veľmi aktuálna. Napriek existencii hasičského spolku sa väčšie požiare obci nevyhli.¹² Hasiči

11 Pozri: *Liptovská Teplička sa vracia na scénu...* www.hnonline.sk.

12 Po roku 1927, keď Liptovskú Tepličku zachvátil najväčší požiar v jej novodobej histórii, boli väčšie požiare v rokoch 1975, keď zhorelo 17 stodôl a v roku 1988, keď zhorelo vyše 30 stodôl v časti na Bore a dva domy. Posledný väčší požiar bol v časti Kufajka, kde zhoreli štyri rómske domy a 17 ľudí zostalo bez strechy nad hlavou. Menšie požiare udiarní, hospodárskych budov, či obydlí (z neudržiavaných komínov a elektrického vedenia), či požiare v extraviláne obce sa vyskytujú takmer každoročne.

pomáhajú aj pri živelných pohromách, napríklad v roku 2000 pri záplavách s bahnom priamo v Liptovskej Tepličke, alebo v roku 2011 pri záplave v Lučivnej. Základom práce hasičského spolku je výcvik a budovanie strojového parku. Hasičský spolok sa podieľa aj na kultúrnom a spoločenskom živote obce počas sviatkov a rôznych obecných podujatí (podrobnejšie v časti o kalendárnych obyčajach). Popri hasičoch, od 50. rokov až do roku 2002 evidovaných ako organizácia Československého zväzu požiarinej ochrany, boli za socializmu hlavnými aktérmi spoločenského života miestne organizácie Výbor žien pri MNV (od roku 1967 Slovenský zväz žien) a Československý

*Bývalý Závod verejného stravovania.
(Z. Beňušková 2011)*

červený kríž (od roku 1958) – obe organizovali divadelné predstavenia, vzdelávacie podujatia, zájazdy, kultúrne programy na sviatočné dni, pod ich záštitou sa začali formovať folklórne zoskupenia, najmä Ženská spevácka skupina a Folklórna skupina (FSk) Tepličan. V roku 1953 vznikol v obci detský folklórny súbor (DFS), ktorý od 80. rokov pracuje pod názvom Turnička. Od 70. rokov sa mládež začala aktivizovať prostredníctvom dedinskej organizácie Slovenského zväzu mládeže (SZM), ktorý organizoval zábavy a plesy, športové podujatia, prednášky, ale aj brigády. Spomienky na vojnové udalosti a pietne miesta s nimi späté boli predmetom aktivít Miestnej organizácie Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov (MO SZPB). Politické sviatky a podujatia spoluorganizovala dedinská organizácia Komunistickej strany Slovenska. V 80. rokoch v obci fungovala aj pobočka ZVÄZARMU, Zväzu československo-sovietskeho priateľstva, Slovenského zväzu drobnopodnikateľov a Slovenského zväzu invalidov. Šport zabezpečoval od roku 1968 futbalový oddiel TJ Tatran, v 80. rokoch k nemu pribudli kulturistický a lyžiarsko-turistický oddiel.¹³

V čase nášho výskumu v obci fungovali organizácie: Dobrovoľný hasičský zbor (DHZ), dve folklórne telesá – FSk a DFS Turnička, Pri základnej a materskej škole pracovala Rodičovská rada MŠ a Rodičovská rada ZŠ. Náboženské organizácie v obci reprezentovali dva chrámové zbory – Chrámový zbor, Detský chrámový zbor. V 90. rokoch vzniklo cirkevné spoločenstvo mladých, od roku 2009 fungujúce pod názvom „Pripravme cestu Pánovi“.

13 *Futbalový klub TJ Tatran.* <http://www.liptovskateplicka.sk>.

Stará budova požiarnej zbrojnice so svietiacim nápisom Dedina roka 2007. (Z. Beňušková 2009)

boli za socializmu zrušené) a prvý pokus o jeho obnovenie bol v 90. rokoch. Slovenský zväz drobnochovateľov v obci zanikol v roku 1999, podľa údajov z kroniky z ekonomických dôvodov (Kronika obce, rok 1999). Do roku 2000 pracovala v obci Základná organizácia Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny, ktorá zanikla po odchode kľúčového člena z obce. Malú členskú základňu má v obci združenie jaskyniarov. V roku 1993 bolo založené Poľovnícke združenie Čierny Váh pri lesnom spoločenstve v Liptovskej Tepličke (PZ Čierny Váh).

Politické strany v obci nemajú miestne organizácie. Na základe volebných výsledkov v Liptovskej Tepličke možno konštatovať, že obyvatelia sympatizovali v 90. rokoch najmä s politickými stranami KDH, HZDS, SĎL a SNS, po roku 2000 najmä so stranami KDH, SMER, resp. SNS. V rokoch 1990

Stále aktívny je Miestny spolok Slovenského Červeného kríža (MSSČK)¹⁴ a Miestny spolok Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov (MS SZPB). Hoci má čoraz menej členov – pamätníkov na vojnové udalosti, napriek tomu pravidelne zabezpečuje pietne spomienkové akcie. Na činnosť Slovenského zväzu invalidov nadviazal Miestny spolok Slovenského zväzu zdravotne postihnutých (MS SZZP). K futbalovému oddielu (TJ) Tatran v roku 2009 pribudol Športový klub (ŠK) Horec, zameraný najmä na turistiku a stolný tenis. V roku 2006 založilo vedenie detského folklórneho súboru Turnička a rodičia detí občianske združenie Priatelia folklóru, s cieľom podporovať zachovávanie tradícií a zároveň pomáhať v činnosti folklórnym súborom pôsobiacim v obci.¹⁵ V roku 2011 obnovil činnosť Miestny odbor Matice slovenskej (MO MS), ktorý krátko fungoval už v 50. rokoch (miestne odbory

14 V Liptovskej Tepličke je veľa držiteľov Jánskeho plakety a zástupcovia MO SČK boli pri príležitosti 50. výročia fungovania organizácie slávnostne prijatí prezidentom Slovenskej republiky.

15 *Občianske združenie Priatelia folklóru*. <http://www.liptovskateplicka.sk/>.

Nová budova požiarnej zbrojnice. (M. Kurpaš 2013)

bol za starostu obce zvolený nezávislý kandidát, v rokoch 1994 – 2010 zástupca KDH od roku 2010 reprezentant strany SMER.

V obci sa vo viacerých oblastiach života prejavuje synkretizmus modernizačných procesov s výrazným tradicionalizmom a uchovávaním, prezentovaním tradičnej kultúry. Liptovská Teplička je miestom, ktoré si človeka rýchle podmaní. Nielen samotná obec, ale i bezprostredné okolie sa vyznačuje nádherným prírodným prostredím vhodným pre oddych a rekreáciu. Podmienky života jej obyvateľov komplikujú nekompromisné predpisy EÚ vo vzťahu k ekológii, hospodárska kríza, presadzovanie záujmov finančných skupín, ktoré okliešťujú sľubne naštartovaný rozvoj obce. O týchto problémoch však návštevníci obce spravidla nevedia. Pri sviatočných príležitostiach, akými sú napríklad augustové folklórne slávnosti, sa obec javí ako romantický kúsok prírody a kultúrneho dedičstva Slovenska, nedotknutý okolitým globalizovaným svetom.

2

Obec v etnologicko-historických publikáciách, etnologických archívoch a v elektronických médiách

Zuzana Beňušková

Liptovská Teplička zaujala v povojnovom období umelcov aj etnológov, zberateľov ľudových artefaktov a najmä tvorcov v oblasti folklóru a folklorizmu.¹ Od 50. rokov 20. storočia začali malebnú obec navštevovať fotografi. V roku 1956 vznikla fotografická publikácia Oldřicha Staněka *Čierny a Biely Váh*, v ktorej úvodné slovo napísala etnologička Soňa Kovačevičová (Staněk 1956). Spomedzi fotografov najviac učarovala Liptovská Teplička Martinovi Martinčekovi, ktorý prostredníctvom umelecko-dokumentárnej fotografie približoval archaický svet Liptova. V rokoch 1964 – 1972 vyšlo päť fotografických kníh s tematikou Liptova a ľudí žijúcich v podhorských obciach tohto regiónu.² Na základe inšpirácie fotografiami M. Martinčeka vznikol film Dušana Hanáka *Obrazy starého sveta* (1972). V roku 2013 bol Martin Martinček vyhlásený za čestného občana obce. Čestným občanom je aj ďalší fotograf – kanadský Slovák Vladimír Linder, ktorý od roku 1996 fotografuje folklórne slávnosti *Pod Kráľovou hoľou*, obec a jej kultúrno-spoločenské akcie a propaguje Liptovskú Tepličku v zahraničí. Jeho zásluhou obec vlastní stovky profesionálnych fotografií a videozáznamov.

V roku 1967 v Liptovskej Tepličke natočil režisér Karol Skřipský filmový dokument *Sená na Doščanke*. Pred nakrúcaním fotografoval obec. Niekoľko negatívov je deponovaných v archíve Etnografického múzea – Slovenského národného múzea v Martine.³ V 60. a 70. rokoch bolo prostredie Liptovskej Tepličky využité pri nakrúcaní viacerých hraných filmov.⁴

Liptovská Teplička v etnologických prácach a populárno-vedeckých publikáciách

Od 50. rokov 20. storočia Liptovskú Tepličku „objavovali“ aj etnológovia. Pozoruhodnú komparatívnu štúdiu o endogamných príbuzenských vzťahoch publikovala Soňa Švecová v časopise *Český lid* (1967). Porovnávala príbuzenské vzťahy v Liptovskej Tepličke a Čičmanoch.⁵ Obec v rámci terénnych výskumov navštevoval Ján Olejník, ktorý tu robil aj audiozáznamy piesní. Výsledky výskumov tradičnej kultúry a spôsobu života využil v početných štúdiách a v monografii *Lud pod Tatrami* (1978).⁶

1 V roku 1946 alebo 1947 prišiel do obce herec a režisér Karol Zachar s dvoma spoločníkmi. „Chodili po domoch, boli sympatickí, a tak im ľudia podávali veci, čo už nepotrebovali, no pre nich predstavovali hotové poklady“ (Olejár 2007: 12).

2 Ide o publikácie *Nezbadaný svet* (1964) s veršami Laca Novomeského, *Vám patrí úcta* (1966), *Ludia v horách* (1969) v spolupráci s Milanom Rúfusom, *Svetlá vo vlnách* (1969), *Kolíška* (1972) v spolupráci s Milanom Rúfusom.

3 Na ich použitie je potrebný súhlas rodiny K. Skřipského zo Švajčiarska, kam autor emigroval po roku 1968.

4 Napr. hrané filmy *Smrť Pavla Duchaja* (TV film, 1969), *Ako sa Štrbania s Važťanmi o bujaka Šándora pasovali* (1977), alebo poetický český film *Vlah do stanice nebe* (1972), kde režisér Karel Kachyňa využil „mašinku“ z lesnej železnice.

5 Obe obce mali viaceré spoločné charakteristiky: manželstvá sa do polovice 20. storočia uzatvárali prevažne v rámci obce. V Liptovskej Tepličke správanie sa ženy k mužovej rodine vždy zdôrazňovalo súdržnosť ženy s patrilineárnou vetvou príbuzných. Ženy akceptovali potreby mužovej rodiny, do ktorej sa začlenili ako rodičky, opatrovatelky sirôt a polosirôt mužových príbuzných, aj ako staré matere synovských rodín. Naproti tomu ženy v Čičmanoch sa v rôznych životných situáciách obracali na svoju matku a vlastnú pokrvnú rodinu (Švecová 1967).

6 Kronika obce v roku 1967 uvádza: „29. apríla navštívili našu obec kultúrne pracovníci, ktorí skúmali zvyky a folklór v našej obci. Z tejto príležitosti predviedli svoj program členky spevácko-tanečného súboru Osvetovej besedy pod vedením súdruha učiteľa Kohúta, ktorý sa prevádzal v dosť ťažkých podmienkach, a to v bývalej pekárni pre nedostatok spoločenských miestností. Ďalej sa môže kvitovať príchod etnografov, ktorí prišli za účelom oboznámenia sa s kultúrnym a folklórnym životom v tunajšej obci. Program dodal správca Osvetovej besedy.“

V roku 1969 sa v Liptovskej Tepličke uskutočnil už v úvode spomenutý medzinárodný workshop etnológov z Európy – Seminarium ethnologicum. Terénny výskum sa konal aj v okolitých obciach, avšak výskumníci boli ubytovaní v penzióne Váh, niektorí aj na súkromí a viacerí svoju terénnu práx zrealizovali priamo v Liptovskej Tepličke. Tento terénny výskum (doplnený ešte v nasledujúcich troch rokoch) bol podnetom pre vznik publikácie *Liptovská Teplička* (1973).⁷ Jej súčasťou sú kapitoly o histórii, tradičnom zamestnaní, bývaní, odeve, strave, rodinnom a spoločenskom živote, zvykoch, výtvarnom prejave, hudobnej a tanečnej kultúre.

Monografia Liptovská Teplička je pre jej obyvateľov ťažšie dostupná. Vnímaná je však ako cenný zdroj informácií. Vo vysielaní miestnej televízie bola využívaná pre osobitný druh relácií: obrázky a fotografie s komentármi z publikácie boli spracované ako dokument o živote obce v minulosti.

V úvode zostavovateľ monografie J. Michálek konštatuje, že sa bude vo výskume Liptovskej Tepličky pokračovať (Michálek 1973: 9). V skutočnosti v nasledujúcich desaťročiach pokračovala vo výskume Liptovskej Tepličky len etnologička Eva Krekovičová, ktorá v roku 1979 obhájila dizertačnú prácu na tému *Funkcia a život piesne v súčasnom dedinskom prostredí* (Východná).⁸ Objektom jej výskumu bola popri obci Východná aj Liptovská Teplička, s ktorou výsledky výskumu porovnávala. Na základe dizertačnej práce neskôr vznikla publikácia *O živote folklóru v súčasnosti. Ludová pieseň* (1989). Pri výskumoch sa Eva Krekovičová zoznámila s piesňovou tvorbou speváčky z Liptovskej Tepličky Márie Mezovskej. U nej našla mnoho inšpirácií, na základe ktorých publikovala niekoľko štúdií v časopise *Slovenský národopis* (Krekovičová 1974 a 1978).

Liptovskej Tepličke je vyčlenená osobitná kapitola v publikácii Petra Švorca *Podtatranské premeny. 30 rokov Jednotného roľníckeho družstva v Štrbe* (1988). Prináša informácie o živote v obci pred kolektivizáciou, založení JRD a pozícií Tepličanov v jednom hospodárskom celku so Štrbanmi.

V obci bol vykonaný výskum pri príprave *Etnografického atlasu Slovenska* (vyšiel v roku 1990). Dotazníkové hárky z tohto výskumu sú uložené vo Vedeckých archívoch Ústavu etnológie SAV.

V Liptovskej Tepličke vznikla aj ďalšia dizertačná práca, obhájená v roku 2009 na katedre etnológie v Bratislave. Autorom je antropológ Andrej Mentel a predmetom jeho výskumov bol medzigeneračný prenos poznatkov o štruktúre krajiny. Sledoval poznanie a využívanie chotára obce v minulosti i súčasnosti, na základe metódy mentálnych máp sa pokúsil zistiť vnímanie priestorových hierarchií u súčasnej mladej generácie (Mentel 2009).

Ďalšou etnologičkou, ktorá vo svojich publikáciách o Liptove opakovane spomína aj Liptovskú Tepličku je Iveta Zuskinová. V publikácii *Ovčiarstvo*

7 Ako nás upozornil hlavný organizátor medzinárodného študentského výskumu Seminarium ethnologicum, Ján Podolák, toto podujatie podnietilo aj vznik dánskej publikácie Land Transport in Europe. Eds. A. Fenton, J. Podolák a H. Rasmussen. (Nationalmuseet 1973). V jej úvode sa hlavný editor H. Rasmussen zmieňuje, že „myšlienka vytvoriť publikáciu vznikla v malom slovenskom hoteli, kde traja z editorov pri pohárku vína rozmyšľali o problémoch etnológie“. Tým hotelom bol Penzión Váh, v ktorom boli účastníci výskumu ubytovaní. Obec sa spomína v kapitole Ludvíka Barana, kde je uverejnených niekoľko fotografií z Liptovskej Tepličky z roku 1960.

8 Kandidátska dizertačná práca je uložená v knižnici Ústavu etnológie SAV.

U obyvateľov obce sa zachovali niektoré nepublikované fotografie M. Martinčeka. Toto je pravdepodobne jedna z nich. Krájanie zemiakov pred sadbou. (Archív obce, začiatok 70. rokov)

a *salašníctvo v Liptove* zaraďuje Liptovskú Tepličku k obciam, ktoré „mali na okolí povest' ako strediská kvalifikovaných bačov a valachov“ (Zuskinová 1999: 21). Materiálnej kultúre Liptovskej Tepličky sa v kontexte s goralským nárečím venuje v publikácii *Gorali* (2013), kde prispela kapitolou *Gorali v Liptove* (Zuskinová 2013).

Monografia Liptovská Teplička sa stala informačným východiskom aj pre niekoľkých ďalších autorov – rodákov alebo obyvateľov Liptovskej Tepličky, ktorí sa podujali prispieť novými informáciami k poznaniu histórie života obce. Niekoľko rozsahom menších publikácií vyšlo na prelome tisícročí s finančnou podporou obce a Podielníckeho poľnohospodárskeho družstva v Liptovskej Tepličke.

Rodák z Liptovskej Tepličky, lekár Štefan B. Olejár, je autorom publikácie *Tepličko, Tepličko, okružle mestečko, alebo Rozprávanie o tom, ako sme žili na Tepličke v prvej polovici minulého storočia* (2007). V úvode svojej 42 stranovej knižky konštatuje, že zatiaľ všetky práce, ktoré o obci vznikli, okrem publikácií S. Misála, sú pohľady zvonku. Žiadalo sa mu ich doplniť o pohľad zvnútra, formou spomienok s overenými faktografickými údajmi. Autor je dobre zorientovaný v publikáciách o Tepličke, niektoré údaje koriguje, niektoré preberá a dopĺňa ich svojimi pamätami. Zameriava sa na vybrané témy a obdobie prvej polovice 20. storočia: stavebný vývin

---

obce, odev, zamestnanie obyvateľstva (poľnohospodárstvo, lesní robotníci, spracovanie textilných vlákien), rodinu a lokálne spoločenstvo, prvú a druhú svetovú vojnu a odraz medzivojnových udalostí v živote obce, vzdelávanie a náboženstvo, zdravotný stav obyvateľov a ľudové liečenie. Nenárokuje si na komplexnejšie informácie o jednotlivých témach, ale výborne dopĺňa ostatné publikácie a upresňuje pohľad na obec v prvej polovici 20. storočia. Jeho korekcie sú smerované najmä na prepis niektorých hlások v publikácii *Nárečie Liptovskej Tepličky* (Horák – Stančeková 2000). Upozorňuje aj na niektoré nepresnosti v etnologickej monografii *Liptovská Teplička*. Napríklad na nesprávnu lokalizáciu požiaru v obci v roku 1927, keď zhorela juhozápadná časť obce, nesprávne uvedenie farebnosti *kičiek* (ozdobné lemovania rázporkov na mužskom odevu), dlhšie nosenie *opasníkov* (široký liptovský opasok) než do prvej svetovej vojny, nelogickosť pri údajoch o zväzani sena v zime na vlačuhách – voze s prednými kolesami, ktoré by sa v hlbokom snehu zabávali. Niektoré z týchto nepresností sa prenášajú aj do ďalších odborných prác, preto je publikovanie týchto korekcií rovnako cenné, ako aj ďalšie doplňujúce údaje z pohľadu obyvateľov obce.⁹ V publikácii sú čiernobiele fotografie, ktoré však nemajú popisy, len ich rôzne zdroje sú uvedené v tiráži.

Ten istý autor sa podujal prebádať aj staršie písomné pramene, ktoré sa zachovali v budove starého notárskeho úradu. Š. B. Olejár ich spracoval v ďalšej publikácii *Za starých čias. Čo rozprávajú teplické písma* (2011). Priniesol informácie o živote v obci v 18. a 19. storočí. Témy, ktorých sa v 76 stranovej knižke dotkol, sú rôzne – konfesionalita, etnicita, pansko-poddanské vzťahy, podoby usadlostí, infraštruktúra obce, sakrálne objekty v jej katastri. V závere uvádza zoznamy richtárov, notárov, názvy časti chotára a napokon zoznam 68 listín, ktoré archív obsahuje.¹⁰

Ďalšie dve publikácie sú venované teplickému nárečiu. Z dlhodobejšieho dialektického výskumu vzišla kniha G. Horáka a M. Stančekovej *Nárečie Liptovskej Tepličky* (2000, 2011). Obsahuje 34 nárečových rozprávání zozbieraných u starších obyvateľov Tepličky zapísaných v dialektologickej transkripcii. Nasleduje nárečový teplicko-slovenský slovník a analýza nárečia. Autormi publikácie sú učitelia slovenčiny a ich výskum nárečia je z 50. a 90. rokov 20. storočia. Zistili, že medzi oboma obdobiami nie sú v nárečí veľké rozdiely.

Druhú publikáciu o nárečí – *Slovník slovensko-teplický. Výber zaujímavých teplických slov* (2011) – vydala obec pre širokú verejnosť, pre školu aj pre turistov. Obsahuje nárečový slovník (opačný než v predchádzajúcej publikácii), vysvetlenie vybraných zaujímavých nárečových slov a charakteristiku nárečia.

Náboženskej problematike v Liptovskej Tepličke sa venuje rodák, kňaz Stanislav Misál. Po knihe o Š. Náhalkovi (Misál 2004), napísal publikáciu *Liptovská Teplička. Domov pod Kráľovou hol'ou* (2006). Zameral sa na cirkevné dejiny obce, sakrálne pamiatky a podstatnú časť tvoria životopisy

---

9 Takýto pohľad označujeme aj ako emická rovina, v rámci výskumu aj ako emický prístup, na rozdiel od etického prístupu, ktorý vyjadruje interpretáciu skúmaného javu z pohľadu výskumníka.

10 Publikácia vyšla ako interná tlač obce, nemá ISBN.

---

kňazov, pochádzajúcich z Liptovskej Tepličky. Do tretice napísal aj publikáciu o rehoľných sestrách pôsobiacich v medzivojnovom období v ľudovej škole v Liptovskej Tepličke (Misál 2008).

Františka Bardyho, učiteľa dejepisu a dlhoročného riaditeľa miestnej ZŠ, zaujali *Priezviská a prímenia v Liptovskej Tepličke*. Tak znie názov nedatovanej publikácie, ktorú obecny úrad vydal v roku 2012. Zameral sa na výskyt mien, tvorbu mien a na prímená, ktoré pomáhajú rozlíšiť ľudí s rovnakými menami. Publikácia bola vydaná v rámci pomôcok pre výučbu regionálnej výchovy na ZŠ.

V roku 2009 vyšla spomienková publikácia J. Rusnáka: *Rodná dedina pod horami. Spomienky*. Autor ju venoval rodákovi, k napísaniu ho inšpirovali úspechy obce v prvom desaťročí 21. storočia. Cez spomienky na svojich predkov a príbuzných a cez konkrétne príhody približuje udalosti v obci do prvej polovice 20. storočia. Priložené sú aj zobrazenia dokumentov z predošlých storočí.

Od získania titulu Dedina roka v roku 2007 vydala obec viaceré propagačné materiály – publikáciu, skladačku, DVD, informujúce o prírode, histórii, kultúre a ponukách obce v oblasti turizmu. Jednou z propagačných tlačí je 23 stranová publikácia *Liptovská Teplička miesto oddychu a rekreácie* (2007).¹¹ Prehľadne poskytuje informácie o zaujímavostiach obce vrátane ľudovej kultúry. Prezentované zaujímavosti sú prvky, na ktorých sa buduje lokálna identita obce. Medzi pozoruhodnosti obce je zaradený kostol, pivnice na zemiaky, ktoré sú vhlbené do piesočnatej horniny, zvanej *mončička*, múzeum Teplická izba, cintorín, Vikartovský mlyn, terasovité políčka. Upozorňujú na ľudovú architektúru, remeslá, odev a folklór, osobitne na píšťalu *prežernicu*.¹²

Liptovská Teplička v etnologických archívoch

V rámci výskumu sme navštívili archívy v etnologických inštitúciách, kde sme predpokladali výskyt textových a fotografických materiálov, resp. trojrozmerný materiál. Najviac materiálu sa získalo v rámci výskumov v obci v rokoch 1969 až 1972. Vo Vedeckých archívoch Ústavu etnológie SAV sme zaznamenali najrozsiahlejší fond fotografií a diapozitívov. Evidujeme ich viac než 600, pričom postupne sa sprístupňujú verejnosti v rámci digitalizácie archívnych fondov.¹³ Zväčša ide o zobrazenie materiálnej kultúry – zamestnania, staviteľstva, odevu, výtvarného prejavu. Keďže fotodokumentácia bola realizovaná pri výskume, ktorý nebol koordinovaný s obyčajovými príležitosťami v obci, tieto sa na fotografiách vyskytujú len výnimočne. Napriek tomu, tento fotodokumentačný fond, zobrazujúci Liptovskú Tepličku pred združstevnením, je mimoriadne cenný. V archíve Ústavu etnológie SAV sa nachádza aj niekoľko textových materiálov z výskumov okolo roku 1960. Tematicky sa viažu k spracovaniu textilných vlákien, poľnohospodárstvu a folklórnym prejavom.

---

11 Text F. Bardy, foto V. Linder.

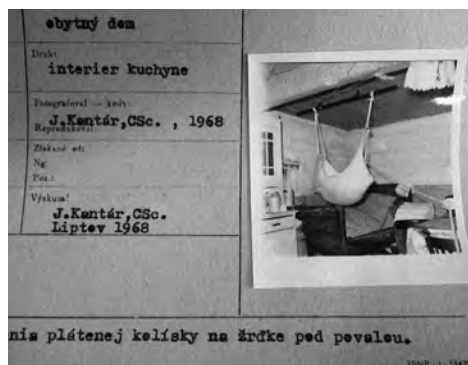
12 Pôvodne sa vyrábala z dutých stoniek divej rasce nazývanej *lupštík*.

13 Náhlady sa nachádzajú na adrese <http://bach.savba.sk:8080/vademecum/>, kde ich je k 31. 12. 2013 evidovaných 660. V prípade zmeny adresy pozri www.uet.sav.sk.

Etnologický archív Katedry etnológie a muzeológie FiF UK v Bratislave obsahuje ďalšiu významnú časť textovej a fotografickej dokumentácie, zozbieranej v Liptovskej Tepličke v rámci Seminarium Ethnologicum a prípravy monografie Liptovská Teplička. Opäť ide najmä o materiálnu kultúru – avšak súčasťou textového archívu sú aj materiály o svadbe, hudobných nástrojoch a kalendárnych obyčajach.¹⁴

Etnografické múzeum SNM v Martine vlastní najväčšiu časť materiálov o Liptovskej Tepličke v podobe trojrozmerných zbierkových predmetov. Fotografie pochádzajú z rokov 1962 – 1972, zamerané sú takmer výlučne na ľudovú architektúru a bývanie. Nachádza sa tu však aj niekoľko starších fotografií obyvateľov v ľudovom odevu od Karla Plicku, ktoré boli do SNM preložené z Matice slovenskej. Trojrozmerné predmety tvoria najmä rôzne náradia a časti odevu. Textové materiály sme našli len dva, jednu stručnú výskumnú správu o výskume architektúry a materiál od Milana Chlebanu, ktorý vykonal výskum chovu hospodárskych zvierat v rámci medzinárodného seminára Seminarium Ethnologicum v roku 1969.

Zaujímalí sme sa aj o zbierky z Liptovskej Tepličky v Národopisnom a ovčiarskom múzeu v Liptovskom Hrádku, ktoré je k obci teritoriálne najbližšie. Avšak toto pomerne mladé múzeum (založené v roku 1998 ako pobočka Liptovského múzea) zatiaľ zbierkami ani dokumentáciou z Liptovskej Tepličky nedisponuje. V múzeu v prírode (skanzene) v Pribyline sa však buduje expozícia lesných železníc, ktorej súčasťou je aj lokomo-

Kartotečný lístok z fotoarchívu EM SNM v Martine. (Z. Beňušková 2013)

Negatívy v archíve Ústavu etnológie SAV, č. AN010631 Dievčence vo všednom odevu, a č. AN010630 Budova valchy, už neexistujúca. (J. Paličková 1959)

¹⁴ Väčšina identických materiálov z Liptovskej Tepličky sa nachádza aj vo Vedeckom archíve Národopisnej spoločnosti Slovenska v Bratislave, ktorá výskumy študentov v roku 1969 spolufinancovala.

---

tíva zo železnice, ktorá niekoľko desaťročí spájala Liptovskú Tepličku s Liptovským Hrádkom.

Liptovská Teplička v elektronických médiách

Každá obec je v súčasnosti dostupná na internete, avšak webová stránka *Liptovská Teplička/dedina roka 2007* (www.liptovskateplicka.sk) svojou kvalitou a jedinečnosťou dotvára obraz o živote tohto vidieckeho spoločenstva a jeho kreatívnych aktéroch. V priebehu nášho výskumu prešla viacerými zmenami a jej stav z novembra 2013 ju zaradil k významnému zdroju informácií o lokalite. Okrem štandardných podrobných informácií pre domácich čitateľov aj návštevníkov obce, od roku 2006 je na stránku pridávaná Obecná kronika za jednotlivé roky a stránka obsahuje aj texty/programy oboch obecných médií: novín *Liptovská Teplička* a obcej televízie od roku 2012. Do tretice: na margu stránky sa zobrazujú aj správy odvysielané v obecnom rozhlase. Obecná televízia, ktorá má pravidelné vysielania, je takto dostupná bez ohľadu na priestor a čas a divák má možnosť audiovizuálnou formou spoznávať život v obci. Nielen sviatočný – prostredníctvom množstva kultúrno-spoločenských a športových podujatí, ale vysielajú sa aj záznamy z rokovania obecného zastupiteľstva, kde sa prejednávajú aktuálne problémy obce. Z etnologického hľadiska treba osobitne spomenúť osvetové relácie o tradičnej kultúre v obci, ktoré pripravuje kultúrna pracovníčka s využitím textov a obrázkov z monografie *Liptovská Teplička* (1973). Od roku 2007 sa prevádzka miestnej televízie personálne aj obsahovo skvalitnila, bol jej vyčlenený samostatný prenosový kanál. Liptovská Teplička je jednou z mála obcí, ktorá na svojich webových stránkach propaguje hodnoty ľudovej architektúry na poprednejšom mieste než sakrálne stavby. Webová stránka obce je dopĺňaná novými informáciami a tvorí jej významnú reprezentáciu.

Osobitnú webovú stránku má aj základná škola, DFS Turnička a Lesné pozemkové spoločenstvo v Liptovskej Tepličke.¹⁵ Ďalšie internetové stránky – Ski park (ktorý je alternatívou zlikvidovaného lyžiarskeho areálu) a teplické pivničky – ktoré sa zobrazia cez vyhľadávače, súvisia s turistickým ruchom.

O atmosfére života v Liptovskej Tepličke vypovedajú aj zdieľané informácie na sociálnych sieťach. Na facebooku mala Liptovská Teplička v roku 2013 dve tzv. „otvorené“ skupiny užívateľov, (t.j. obsah stránok a zoznam ich užívateľov si môže ktokoľvek zobrazit'). Jednu z nich zriadil Dobrovoľný hasičský zbor, zverejňuje na nej svoje aktivity, ale zdieľa aj rôzne udalosti v obci. V novembri 2013 mala stránka 96 členov. Druhá nie je špecifikovaná žiadnou záujmovou skupinou, v roku 2013 mala 656 členov. Medzi nimi sú aj sympatizanti a rodáci z Liptovskej Tepličky, ktorí v nej už nežijú, ale touto formou si udržiavajú kontakt s priateľmi a lokálnou komunitou. Odráža záujmové spektrum mladých ľudí, ktorí využívajú internet – najmä mládežníkov a mladé rodiny. Obec využíva túto sociálnu

---

15 Pozri internetové zdroje *Základná škola s materskou ..., Detský folklórny súbor Turnička, LPS v LT*.

---

sieť na informovanie a oslovovanie tejto skupiny obyvateľov. Umiestňujú sa na nej pozvánky na podujatia, plagáty, významné linky, napríklad na nové číslo obecných novín, informácie o úspechoch obce a jej obyvateľov, výzvy na organizáciu podujatí, ako napríklad „*Na Silvester je voľná sála spol. domu. Nemá niektorá z organizácií záujem urobiť diskotéku?*“ (26. 11. 2013).

Oblúbené je uverejňovanie fotografií nielen aktuálnych, ale aj starších, ktoré vlastníci týmto spôsobom sprístupňujú aj ďalším obyvateľom. Vyskytujú sa na nich zábery o udalostiach z dávnejších čias, napríklad lesná železnica, regrúti z roku 1983, umelecké čiernobiele fotografie Liptovskej Tepličky zo 60. rokov brnianskeho fotografa Miloša Gregora, vydarené amatérske zábery z okolitej prírody. Niektoré fotografie sú živo komentované, uvádzané sú mená konkrétnych osôb rozpoznaných na starších fotografiách. Neraz sa dialógy odohrávajú aj v teplickom nárečí. Napríklad:

Haničko, a te čoš robiš v Rakúsku, ha, ved ech te vidau na Slávnostach u Chouošne na dvore

...no ...to som mala dovolenku...

no ja bech te tu na fejsu ani nepoznau pošine, ta čo es se nestaviua na kafe, ved len na druge strone cez ceste haničko (september 2013).¹⁶

Súčasťou informácií sú aj rôzne reklamy, spravidla súvisiace s tatranským regiónom a voľnočasovými aktivitami. Získavajú sa hlasy pre rôzne internetové súťaže, propagované sú domáce aj vzdialenejšie náboženské podujatia a spoločenstvá. Príležitostne sú zdieľané aj videá a piesne z internetu.

Formou zriadenia komunity na facebooku bol vyjadrený protest proti zastaveniu činnosti lyžiarskeho strediska Smrečiny. Sympatie so stránkou nazvanou *Nesúhlasíme s likvidáciou lyžiarskeho strediska v Liptovskej Tepličke* a s podnadpisom *Stránka venovaná podpore lyžiarskeho strediska v Liptovskej Tepličke, ktoré sa rozhodli slovenskí žraloci zlikvidovať...* vyjadrilo (lajklo) 359 ľudí.¹⁷

Facebook predstavuje interaktívne komunikačné médium mladých obyvateľov Liptovskej Tepličky a jej sympatizantov, reprezentuje pozitívny vzťah k obci a prispieva k formovaniu a reprezentácii lokálnej identity.

V roku 2012 sa o obci písalo na internete ako o slovenskom Hobitove. Súvisel s tým projekt slovenského podnikateľa, ktorý tu chcel stvoriť atrakciu na spôsob Hobbitonu, turistického parku na Novom Zélande, ktorý dal postaviť režisér filmu *Pán prsteňov* Peter Jackson. Okolo teplických pivničiek sa začali objavovať rôzne dekorácie, z filmu, návštevníkov vítala hudba vychádzajúca spod zeme a trojica hobitských osadníkov v čiernych plášťoch s kapučňami. V pláne bol aj hobitský hostinec a v okolí dediny, farma so zvieratami a nový amfiteáter, kde sa mal každoročne konať hobitský festival.¹⁸ Vedenie obce síce túto myšlienku neodmietalo, avšak napokon sa nerealizovala, vďaka čomu Liptovská Teplička zostala sama sebou a nie umelým turistickým parkom.

---

¹⁶ *Liptovská Teplička*. <https://www.facebook.com/>

¹⁷ *Nesúhlasíme s likvidáciou ...* <https://www.facebook.com/>

¹⁸ Pri Liptovskej Tepličke vyrástol slovenský Hobiton. Pozri <http://www.pluska.sk/>.

Prostredníctvom tradičnej kultúry sa obci netradičným spôsobom podarilo zviditeľniť aj o rok neskôr v Košiciach, kde bola v rámci projektu Európske mesto kultúry jedna z teplických stodôl inštalovaná na streche paneláku.¹⁹

Liptovská Teplička v televízii a rozhlase

Dal by sa spomenúť celý rad účinkovaní obyvateľov Liptovskej Tepličky vo folklórnych programoch v televízii a rozhlase, či v gramoalbe *Liptov – panoráma ľudovej a hudobnej piesňovej kultúry* (OPUS 1982). V roku 1999 natočil režisér Milan Štelbaský z STV o obci dokument *Dejiny svojráznej dediny (Liptovská Teplička)*.

Vzhľadom na častejšie vystupovanie folklórnej skupiny z Liptovskej Tepličky v rozhlase a televízii, spomenieme len prezentáciu obce v týchto médiách v čase plynutia nášho výskumného projektu (2011 – 2013).²⁰ V roku 2011 bola Liptovskej Tepličke v Rádiu Regina venovaná jedna časť seriálu *Zvony nad krajinou*.²¹ V roku 2012 v rámci seriálu *Vo štvorici po Slovensku*, propagujúceho zaujímavé turistické miesta na Slovensku, bola predstavená aj Liptovská Teplička. Relácia bola pripravovaná v spolupráci so Slovenskou agentúrou pre cestovný ruch. Jej poslaním bolo prezentovať Slovensko ako atraktívnu dovolenkovú destináciu.²² V ďalšej populárnej relácii propagujúcej kulinárne tradície Slovenska – *Nebíčko v papuľke* – sa obec predstavila v roku 2012.²³ V roku 2013 televízne spravodajstvo prinieslo informáciu o výučbe miestneho goralského nárečia v piatom ročníku základnej školy, ako svetového unikátu.²⁴

Rozvoj obce ako turistickej destinácie Liptovská Teplička nenecháva na náhodu, ale systematicky sa prezentuje na propagačných podujatiach cestovného ruchu a pripomína širokej verejnosti.

---

19 *Všetko o odhalení Památníka ľudovej architektúry*. Pozri <http://www.spots.sk/>

20 Ďalšie údaje o aktivitách folklórnych kolektívov sú uvedené v stati L. Lenovského.

21 V približne hodinovej relácii boli poslucháčom priblížené zemiakové pivničky ako európsky unikát, Teplický dom, okrem folklórneho súboru predstavili aj rómskeho saxofonistu Jána Čonku. Pozri: *Zvony nad krajinou* <http://www.rozhlas.sk/>.

22 *Slovensko v priamom prenose „Vo štvorici po Slovensku“* <http://www.voyagemagazin.sk/>

23 Do relácie ju zapojila členka nášho výskumného tímu Katarína Nováková.

24 Správa zverejnená: 27.3.2012 mala podtext: Okrem angličtiny a nemčiny sa učia aj tepličtinu. Dokonca ako jediní na svete. Pod Kráľovou hoľou v dedinke Liptovská Teplička nechcú dopustiť, aby ich nárečie zmizlo. Aj preto v tamojšej škole zaviedli netradičný predmet. *Majú hodiny tepličtiny* <https://www.youtube.com/>.

3

Medzilokálne kontakty a sociálna otvorenosť lokálnej komunity

Jaroslav Čukan

Náhodné, zriedkavejšie alebo pravidelné stretnutia príslušníkov rôznych lokálnych spoločenstiev či kultúr sú významnou zložkou spoločenského života, sú jednými z mnohých faktorov formovania kultúry. Často súvisia, alebo sa dokonca prelínajú s neformálnymi aj inštitucionalizovanými vzťahmi rodinnými, príbuzenskými, susedskými, profesijnými, spolkovými, konfesionálnymi či etnickými. Prebiehajú na úrovni jednotlivcov ako ich osobných záujmov a aktivít, týkajú sa individualít ako členov skupín, alebo sú súčasťou širších spoločenských/skupinových kontaktov. Predstavujú rozsiahly kontextuálny rozmer sociálny, ekonomický, kultúrny a aj politický. Vo všetkých prípadoch podmieňujú vznik špecifických sociálnych situácií rôznej dĺžky a intenzity akulturačného pôsobenia, čo závisí od toho, či jednotlivé dôvody, resp. príčiny kontaktov sú postačujúce ako samostatné (napríklad účasť na svadbe v rámci príbuzenskej skupiny, príležitostná návšteva kamaráta z vojenskej služby, súťažné či recipročné priateľské vystúpenie folklórnej skupiny, športového oddielu, spolku), alebo sa vyznačujú viacvrstvovosťou (napríklad návšteva príbuzných spojená s rekreačnými aktivitami a návštevou folklórneho festivalu). Vzhľadom na špecifickosť/neopakovateľnosť prostredí, ani v jednom prípade nie je možné vymenovať všetky medzilokálne kontakty, nikdy nie sú identické, v každom jednom prípade majú odlišnú funkciu, intenzitu, priebeh, v porovnaní s ostatnými predstavujú inú akulturačnú relevantnosť, pôsobia v rozdielnych kontextoch a zasahujú rôzne sociálne štruktúry a všetky kategórie kultúry. Uvedené parametre sa menia v procese historického vývoja.¹

Cieľom tejto kapitoly je predstaviť výsledky výskumu medzilokálnych kontaktov v kontexte s kultúrnymi tradíciami Liptovskej Tepličky. K takémuto metodologickému prístupu nás priviedlo viacero nezodpovedaných otázok – aký komplex medzilokálnych kontaktov bol faktorom formovania a súčasťou tradičnej kultúry Liptovskej Tepličky, zdanlivo izolovanej v členitom horskom prostredí na severovýchode pohoria Nízkych Tatier? Čo ich determinovalo a ako sa prejavujú v kultúrnom systéme? K akým zmenám dochádza v čase, ktorý len v priebehu 20. storočia priniesol vysťahovalectvo sociálno-ekonomického aj politického charakteru, výstavbu lesnej úzkokolejnej železnice, no aj hospodársku krízu, dve svetové vojny, politický prevrat, znamenajúci začiatok etapy budovania socializmu s masívnou industrializáciou Slovenska, socializáciou živností a kolektivizáciou poľnohospodárstva? Čo znamenal nasledovný politický prevrat, ktorý priniesol opätovnú privatizáciu, devastáciu bolestne zakladaného, no výrazne prosperujúceho socialistického poľnohospodárstva, priestor pre voľnú súťaž, neraz spojenú s podvodmi a nekalými praktikami, najviac postihujúcu tých, ktorí boli zvyknutí na

---

1 Terénny výskum v Liptovskej Tepličke, orientovaný na štúdium kontaktov Tepličanov s blízkym aj vzdialenejším okolím, umožnil získať poznatky, ktoré sa neobjavili ani v kolektívnej národopisnej monografii o tejto obci, situovanej v stredoslovenskej horskej kultúrnej oblasti, z druhej polovice minulého storočia. Stojí za zmienku, že aj v tejto monografii sa v rôznych súvislostiach viackrát objavujú informácie o medzilokálnych kontaktoch ako spôsoboch akulturácie. Takáto orientácia je zrejme predovšetkým v štúdiách J. Ušaka (Ušak 1973: 85-96), ale aj P. Švorca (Švorc 1973: 35-50), E. Slobodovej (Slobodová 1973: 69-84) a Z. Vanovičovej (Vanovičová 1973: 97-120). V novších publikáciách sa sústredenejšie medzilokálnym vzťahom obyvateľov Liptovskej Tepličky v 18. a 19. storočí venuje Š. B. Olejár v publikácii *Za starých čias. Čo rozprávajú teplické písma* (Olejár 2011: 43-46).

statočnú prácu a čestný život? Všetky spomenuté faktory, ich dôsledky a okolnosti, ale aj nezamestnanosť, strata sociálnych istôt, menej prostriedkov do školstva a kultúry, zmena hodnotových orientácií, odkladanie riešenia problémov etnických minorít, aj mnohé ďalšie, našli svoj odraz vo všetkých oblastiach spôsobu života Liptovskej Tepličky, vrátane medzilokálnych kontaktov, odvíjajúcich sa z príbuzenských vzťahov, ekonomických aktivít, od možnosti vzdelávania a spoločensko-kultúrnej záujmovej činnosti. Vstup Slovenska do Európskej únie vytvoril možnosti aj potreby rozvoja nových kontaktov na medzinárodnej úrovni.

Naše doterajšie poznatky zo štúdia kultúrnych tradícií v jednotlivých regiónoch Slovenska napovedali, že bývalé historické administratívno-správne celky, ktorých administratívne hranice boli znásobené aj hranicami prírodnými, tvorili aj napriek obchodným cestám a príležitostným medziregionálnym kontaktom špecifické, izolované kultúrne celky. Najmä Kráľovu hoľu/Nízke Tatry sme doteraz považovali za prírodnú prekážku, ktorá do obdobia intenzívnejšieho rozvoja automobilovej dopravy (60. roky 20. storočia) znemožňovala pravidelné a intenzívne kontakty najvýchodnejšej časti horného Liptova s Horehroním. Predpokladali sme, že takéto medzilokálne/medziregionálne kontakty budú ojedinelé a z hľadiska formovania kultúry periférne.

Pred terénnym výskumom v Liptovskej Tepličke a na základe predchádzajúcich skúseností sme predpokladali, že medzilokálne kontakty obyvateľov obce súvisia predovšetkým s príbuzenskými vzťahmi a viažu sa na najbližšie lokálne spoločenstvá v hornom Liptove, ako aj na blízko situované spišské obce. Dôkladnejšie štúdium poukazuje na nejednoznačnosť takejto hypotézy a na striedavosť relevantnosti determinujúcich faktorov v súvislosti so zmenami ekonomickej a politickej situácie v obci v kontexte makroekonomických a politických zmien v ostatných desaťročiach. Popri stretnutiach motivovaných kultúrno-spoločenskými a športovými aktivitami odhalilo prekvapujúce množstvo a intenzitu rozmanitých kontaktov, motivovaných snahami o ekonomickú prosperitu.

Výrazným ukazovateľom medzilokálnych kontaktov, odvíjajúcich sa od príbuzenstva, je sobášnosť. Podľa vyjadrení Tepličanov boli v prvej polovici 20. storočia medzilokálne sobáše skôr výnimkou. Spomínaných je len niekoľko sobášov so Šuňavou a Štrbou. Žena narodená v roku 1939 spomína, že *keď sa do Tepličky vydala v roku 1949 nevesta zo Šuňavy, celá dedina sa prišla pozerat, že zo Šuňavy vezú rúcho*. F. Bardy uvádza: „...i keď nebolo zvykom brať si ženu zo susednej dediny, predsa niekoľko takých prípadov máme zaznamenaných. Napríklad zo Štrby..., zo Šuňavy..., z Lučivnej i z hornádskej strany... Tieto ženy často ťažko prekonávali spoločenskú izoláciu, do ktorej sa vydajom do cudzej dediny dostali“ (Bardy 2010: 35). Kvalitatívnym podobám endogamie v tradičnom lokálnom spoločenstve Liptovskej Tepličky sa venovala už v spomenutej štúdii Soňa Švecová (Švecová 1967). Pohľad na vývin výberu manželského partnera z vlastnej obce v priebehu 20. storočia dopĺňa interpretácia kvantitatívnych údajov zo sobášnych matrik.

Na Matričnom úrade obce Liptovská Teplička sme získali relevantné údaje o sobášoch obyvateľov obce v cielene volených časových úsekoch, ktoré sú dostatočné k objasneniu vývojovej tendencie sledovaného javu od prelomu 19. a 20. storočia po súčasnosť a obsahujú informácie zo všetkých fáz politického a ekonomického fungovania spoločnosti. Takéto konštatovanie je platné aj napriek tomu, že všetky sobáše Tepličanov sa nekonali v rodnej obci, a teda nie sú zaznamenané v miestnych matričných dokumentoch.

Počty cudzích ženíchov nasvedčujú, že Tepličanky sa spravidla vydávali doma. Boli to však hlavne tie, ktorých rodiny boli v dedine ekonomicky aj sociálne ukotvené a viazané konformnosťou s lokálnym spoločenstvom. Netýkalo sa to štátnych zamestnancov (horár, učiteľ), obyvateľov židovského pôvodu a Rómov, ktorí tvoria v rámci Liptovskej Tepličky osobitnú sociálnu, etnickú a priestorovo-rezidenčnú subjednotku.

V rokoch 1898 - 1902 je v matrike² zaznamenaných 83 sobášov, z čoho v 80 prípadoch to boli sobáše medzi obyvateľmi Liptovskej Tepličky. Zo 166 sobášených bolo 161 obyvateľov Liptovskej Tepličky, 2 nevesty a 3 ženisi majú miesto narodenia inde ako v Liptovskej Tepličke (3,01 %). Sú to zväčša obyvatelia horární v okolí obce, lebo lesníci ako štátni zamestnanci migrovali podľa pridelenia a ako miesto narodenia majú uvedené napríklad horáreň Kolesárky, Svarín, Vyšná Boca. Objavujú sa aj príslušníci židovských rodín. Pamäť informátorov už nesiahá do takej hĺbky, aby v celom rozsahu objasnila napríklad priebeh adaptácie nevesty z Budapešti v tomto časovom úseku v geografickom, sociálnom, konfesijnom a etnokultúrnom priestore Liptovskej Tepličky. Zaujímavé je tiež, že zo všetkých rodičov sobášených (332) bolo len 9 narodených na inom mieste ako v Liptovskej Tepličke (2,71 %). Svedčí to o lokálnej endogamii ako pravidle, ktoré v tomto období vyplývalo z miestnych noriem, priestorovej izolovanosti obce a minimálnej migrácie obyvateľstva.

V rokoch 1923 - 1926 je v matrike³ uvedených 63 sobášov. V 58 prípadoch to boli sobáše medzi obyvateľmi Liptovskej Tepličky. Zo 126 sobášených bolo 121 obyvateľov Liptovskej Tepličky, 5 ženíchov má miesto narodenia na inom mieste (3,96 %) - Abovce, Liptovský Hrádok, Milbach, Vikartovce a horáreň Biely Potok pri Liptovskej Tepličke.

V rokoch 1945 - 1948 je v tej istej matričnej knihe evidovaných 74 sobášov. 67 sobášov bolo lokálne endogamných. 9 ženíchov a 3 nevesty majú uvedené iné miesto narodenia alebo bydliska ako Liptovská Teplička (8,10 %). Medzi nimi registrujeme aj osoby s iným miestom narodenia, no žijúce v Liptovskej Tepličke - ide o učiteľov a obchodníkov. V tomto časovom úseku sa do Liptovskej Tepličky vydala jedna obyvateľka Hel'py, narodená v Tvrdošíne a jeden obyvateľ Liptovskej Tepličky, narodený v Hel'pe. Z iných lokalít narodenia alebo bydliska sú spomenuté Farkašovce, Jaklovce, Jelšava, Kravany, Okoličné, Podtúreň, Richnava, Švermovo, Vitanová. Väčšinou súvisia s migrovaním Rómov. Žiadna z uvedených lokalít miesta narodenia, respektíve bydliska manželského partnera, s výnimkou Hel'py, sa doteraz nevyskytovala a ani v jednom prípade nebola uvedená viac ako jeden raz.

---

2 Matrika sobášených od roku 1895 do roku 1906. Matričný úrad obce Liptovská Teplička.

3 Matrika sobášených od roku 1923 do roku 1949. Matričný úrad obce Liptovská Teplička.

V prvej polovici 20. storočia tvorili manželskí partneri z iných lokalít od 3,01 % do 8,1 %. Znamená to, že príbuzenstvo nebolo podnetom či dôvodom k masívnejším, opakujúcim sa medzilokálnym kontaktom obyvateľov obce, ktoré by boli predpokladom k vytvoreniu kultúrnych vzorov ako reakcie na tento jav.

V rokoch 1960 – 1964 je v matričnej knihe⁴ evidovaných 64 sobášov. Zo 128 manželských partnerov bolo 23 cudzích (17,96 %), čo predstavuje v porovnaní s predchádzajúcim obdobím niekoľkonásobný nárast. Podstatne vzrástol počet neviest, ktoré sa vydali do Liptovskej Tepličky a počet manželských partnerov s iným miestom narodenia a trvalým bydliskom, ktorí sa zosobášili v Liptovskej Tepličke, prvý raz presiahol 10 %. Lokálne endogamné manželstvá prvýkrát od konca 19. storočia dosahujú menej ako 50 %, v roku 1964 bolo v Liptovskej Tepličke dokonca viac exogamných (10) ako endogamných (8) sobášov. V súvislosti s modernizáciou, s industrializáciou, podporou kultúry a vzdelanosti pracujúcich, sa výrazne narúša izolovanosť obce. Vďaka zavedeniu autobusovej dopravy do Liptovskej Tepličky (1961) vznikli možnosti cestovania mládeže do škôl, dospelých za prácou mimo obce, postupne sa rozvíjali pravidelné kontakty v organizovanej sieti kultúrnych, športových, hasičských a rôznych iných spolkových podujatí. Okrem príležitostných lokalít manželských partnerov (Košice, Vranov, Rajec, Dolné Kočkovce, Brno) sa začína prejavovať administratívne začlenenie Liptovskej Tepličky do okresu Poprad (od roku 1960) a presmerovanie verejnej dopravy z Liptovského Mikuláša a Liptovského Hrádku do Popradu. Kontakty s obyvateľmi Spiša začínajú prevládať aj z dôvodu uprednostňovania zamestnania najmä vo Vagónke Poprad a Chemosvite vo Svite. Objavujú sa manželskí partneri z Liptova (2 nevesty z Východnej, 1 ženích z Dovalova, Liptovského Mikuláša, aj z Ružomberka), ale zo sobášnych lokalít registrujeme aj 4 razy Vikartovce a 1 raz Spišské Bystré, Spišské Tomášovce, Spišský Štvrtok, Vlkovce, Hanisku, Lendak, Mengusovce, Vyšné Ružbachy a opäť aj Heľpu. Napriek ekonomickým kontaktom so Štrbou, Východnou a Važcom boli sobáše ojedinelé pre náboženskú odlišnosť, lebo na rozdiel od rímskokatolíckeho obyvateľstva Liptovskej Tepličky tvoria väčšinu spomenutých obcí evanjelici a. v. Kontakty s Važcom nikdy nedosahovali úroveň predchádzajúcich lokalít aj vzhľadom na väčšiu vzdialenosť. Do poslednej štvrtiny minulého storočia boli konfesionálne exogamné manželstvá nemysliteľné.

Roky 1987 – 1989 možno považovať za koniec éry politickej, ekonomickej aj kultúrnej prestavby spoločnosti na socialistickú. Kultúrny systém sa v priebehu 40 rokov postupne prispôboval socialistickým premenám a tento zlomový proces a časový úsek je východiskom ku komparácii s prvou polovicou 20. storočia, ale aj s nasledujúcim vývojom. Až koncom roka 1989 dochádza k politickému prevratu a návratu k privatizácii a transformácii všetkých oblastí spôsobu života vo verejnom aj v súkromnom sektore. V tomto období je v matričnej knihe⁵ zaznamenaných 57 sobášov. Zo 114 manželských partnerov malo trvalý pobyt v Liptovskej Tepličke 87, cudzích

---

4 Matrika sobášených od roku 1950 do roku 1981. Matričný úrad obce Liptovská Teplička.

5 Matrika sobášených od roku 1982 do roku 1994. Matričný úrad obce Liptovská Teplička.

---

neviest a ženichov bolo 27 (23,68 %). Pôvod neviest má široký priestorový rozptyl (od ZSSR po Martin a Piešťany), pričom len dve pochádzajú zo Spiša (Poprad a Vikartovce) a dve z Liptova (Liptovský Mikuláš a Východná). Z 20 sobášnych ženichov z iných lokálnych spoločenstiev bolo 17 z 11 spišských obcí (Spišské Bystré - 4, Vikartovce - 2, Poprad - 2, Svit - 2, Batizovce, Gánovce, Hranovnica, Kravany, Letanovce, Osturňa a Tatranská Polianka - 1). Zvyšní traja sú z iných regiónov (Ružomberok, Kokava nad Rimavicou a Pohorelá).

Sobášnosť v 2. polovici 20. storočia má v porovnaní s predchádzajúcim obdobím zvýšenú tendenciu k medzilokálnym vzťahom. Vznikli predpoklady k intenzívnejším príbuzenským medzilokálnym kontaktom najmä so spišskými obcami, ktorých obyvatelia dochádzajú za prácou, vzdelaním a službami do Svitú a Popradu. V tomto zmysle možno predpokladať kultúrnu reakciu - nový kultúrny jav podmienil vznik a formovanie nových kultúrnych vzorov, súvisiacich s pravidelnými či príležitostnými návštevami príbuzných mimo vlastného lokálneho spoločenstva, ale zároveň poukazuje aj na viacdimenzionálnu výmenu kultúrnych hodnôt (lokálne aj konfesijné exogamné manželstvá, návštevy príbuzných).

Posledným obdobím získavania údajov z miestnej matriky boli roky 2007 - 2011.⁶ Prostredníctvom 63 zaznamenaných sobášov vstúpilo do manželstva 126 osôb, z ktorých bolo 99 obyvateľov Liptovskej Tepličky. Z 27 partnerov z iných lokalít (21,42 %) pokračuje trend vyššieho počtu ženichov (20), ktorí sú väčšinou z vyššie registrovaného spišského okolia (15), respektíve z rôznych slovenských miest, kde sa dievky z Liptovskej Tepličky zoznámili so svojimi partnermi v priebehu štúdia alebo pracovného pobytu (Prievidza, Brezno, Trnava, Prešov). (Pre úplnosť a aktuálnosť javu dodávame, že so ženichom z Hranovnice sa nevesta z Liptovskej Tepličky zoznámila v rámci zamestnania v zahraničí.) Zo 7 sobášnych cudzích neviest sú 4 Rómky (Ostrava, Švábovce, Vikartovce, Vydrník), zvyšnými lokalitami sú Batizovce, Svarín a Liptovský Mikuláš. Tento časový úsek nepriniesol v porovnaní s predchádzajúcim výraznejšiu zmenu, ak neberieme do úvahy aj niektoré nové lokality príchodu ženichov (Chminianska Nová Ves, Mengusovce, Štrba, Šuňava, Ždiar), ktoré sa doteraz v štatistikách neobjavili. Príchod manželských partnerov do Liptovskej Tepličky súvisí v prvých rokoch tohto časového úseku s ekonomickou aj kultúrnou prosperitou obyvateľov obce v kontexte s rozvíjajúcim sa turizmom. V závere sa začína prejavovať útlm turizmu v obci v súvislosti s nefunkčnosťou lyžiarskych vlekov. Priženie nie sa potenciálnych podnikateľov v cestovnom ruchu prestalo byť atraktívne. Znižuje sa počet vnukov a vnučiek, ktorí využívali školské prázdniny a dovolenky na návštevu starých rodičov, zároveň mohli aj lyžovať, sledovať alebo aktívne sa zúčastniť rôznych sprievodných športových a spoločenských podujatí. Privátne ubytovanie ešte pred niekoľkými rokmi využívali stovky pravidelných návštevníkov, ktorých spájali s domácimi trvalé priateľstvá. Pre úplnosť sa žiada dodať, že v priebehu roka 2012 je v matrike registrovaných 19 sobášov. V desiatich prípadoch boli sobáše exogamné. Ako miesto narodenia

---

6 Matrika sobášnych od roku 1995. Matričný úrad obce Liptovská Teplička. Výskum sme uskutočnili v januári 2012.

ženícha je uvedená Praha, Poprad, Tatranská Polianka, Východná a Šuňava. Nevesty boli zo Vsetína, Šumiaca, Liptovského Mikuláša, Svitú a Spišského Bystrého. Do konca augusta 2013 je v matrike uvedených 7 sobášov, z toho 2 exogamné s miestom narodenia ženícha Teplička nad Váhom a Huncovce.

V súvislosti s horehronskou obcou Heľpa treba konštatovať, že oproti našim pôvodným predpokladom nebola Kráľova hoľa takou prekážkou, ktorá by znemožňovala obojstranné, pomerne intenzívne medzilokálne kontakty so *Zahoľcami*.⁷ Odvíjali sa od ekonomických kontaktov, predovšetkým od spoločnej práce mladých mužov a žien v lesnom hospodárstve. V období pred sobášom bola príležitosťou priviesť si nastávajúceho partnera do Tepličky napríklad *zábava medzi humnami*, hody na Jána alebo pri príležitosti svadby, kde sa kamaráti z hory vzájomne pozývali za družice a družbov,⁸ postupne sa navštívili rodičia alebo iní blízki príbuzní s cieľom obzrieť si budúcu rodinu a jej majetkové pomery. Svokrovci v Tepličke od nevesty z Heľpy očakávali, že sa prezlečie z heľpianskeho do teplického kroja, aby nebola *v dedine aj v kostole ako vrana*.⁹ Muži z Heľpy to mali jednoduchšie, lebo už pred príchodom do Tepličky nosili konfekčný odev. Rodičia a súrodenci z Heľpy prichádzali do Tepličky na krsty vnúčať a na prvé sväté prijímanie, na Veľkú noc, hody. V prípade potreby prišla matka z Heľpy varovať vnúčaťá, súrodenci pomáhali napríklad pri stavbe domu, alebo prišli kosť lúky. Príbuzným prinášali okrem iného horehronskú pálenku.¹⁰ K rodičom a príbuzným na Heľpu sa z Tepličky odchádzalo 15. augusta na hody, na Pamiatku zosnulých, príležitostne na svadby, rodinné oslavy, pohreby.¹¹ Deti z Heľpy prichádzali k strýkom a tetám do Tepličky cez letné prázdniny a kým boli v prevádzke vleky aj na jarnú lyžovačku. V posledných dvadsiatich rokoch sú výmeny detí čoraz zriedkavejšie. Po smrti rodičov sú príbuzenské kontakty medzi Tepličkou a Heľpou slabé. Súrodenci majú svoje deti a vnúčaťá, príbuzní sa navštevujú len raz za niekoľko rokov, spravidla už len pri príležitosti pohrebov. Heľpania spomínajú na rodné Horehronie s nostalgiou aj po desiatkach rokov prežitých

7 Týmto názvom starší Tepličania, narodení do konca 30. rokov 20. storočia, označujú obyvateľov horehronských dedín (za Kráľovou hoľou), s ktorými prichádzali do styku ich predkovia, alebo sa teraz kontaktujú oni sami (Heľpa, Pohorelá, Polomka, Šumiac, Telgárt). Tento názov sa v monografii Liptovská Teplička neobjavil. Obyvatelia narodení po roku 1940 používajú termín Hronci.

8 *Na Heľpe mojej starej mamy sa vydávala kmotry dcérina dcéra na Tepličku. A môj tiež prišiel na Heľpu na tú svadbu. Poznali sme sa z hory. Boli sme družica a družba. Prišiel k nám na návštevu, aj ja som sem prišla a dali sme sa dokopy... prišla som kamarátke na odpust, chlapci hrali na harmonike medzi humnami... prišli sme tu k jeho rodine, oni sa mi poklonili a otec sa pýtal syna - a či toto má byť moja nevesta? Bola som ako do prvej paše teľa. Zošokovaná. Otec prišiel k nám na Heľpu obkukať si, čo som za jedna. Nebolo im to po vôli, že si jediný syn berie dievča z druhej dediny. Ani naši ma nechceli dať na druhú dedinu... Tá svadba na Heľpe bola na Štefana a 6. júla (1962) sme už mali my svadbu. V sobotu na Heľpe, v nedeľu na Tepličku, v pondelok tu ešte stále cigáni z Heľpy hrali. V utorok sme popratali a v stredu kosť...* (žena, 1942).

9 *Dva roky som tu nosila heľpiansky kroj. Oni mi podarovali teplický a chceli, aby som ho nosila. Keď nemôžem svoj, tak žiaden. Tak odvtedy som prestala nosiť kroj* (žena, 1942).

Michal Mešťan sa oženil do Liptovskej Tepličky vďaka tomu, že pomáhal pri stavbe domu svojmu staršiemu heľpianskemu rodákovi Jozefovi Štuberovi, dlhodobejšie u neho býval, zúčastňoval sa spoločenského života teplickej mládeže, a tak sa zoznámil so svojou budúcou manželkou.

10 *Už ako vydatá som bola na pálenku na Heľpe. Tam pálili slivovicu, tu sa neurodilo. Boli tam známi, čo sme s nimi kupčili. Tam som išla autobusom, na chrbte dvanásť litrov vo fľaškách, na Červenú skalu, Krompachy, vlakom do Popradu, autobusom do Vikartoviec a sem pešo* (žena, 1939).

11 *Svadby, hostiny pri príležitosti krstu, narodenín a iných rodinných udalostí sa konajú čoraz zriedkavejšie doma. Rodiny si rezervujú podniky vo Svite alebo reštauračné zariadenie Dolinka, prípadne Turnička. Dolinka je obsadená každý víkend, problém je chytiť termín* (muž, 1971).

Zosnulá, pôvodom zo Šuňavy, v Liptovskej Tepličke so stuhou „Od svokry z Hel'py“.
(Súkromný archív rodiny Mezovských, 2005)

v Tepličke,¹² Tepličania hodnotia kladne priateľskú, veselú povahu Hel'panov a *divoké* horehronské svadby.

Príbuzenské, ekonomické a spoločenské aktivity úzko súvisia a pre úplnosť aj správnu interpretáciu je potrebné zaoberať sa nimi v každom kontexte.

Medzilokálne kontakty, odvíjajúce sa od ekonomických aktivít, bezprostredne súvisia do 70. rokov minulého storočia najmä s chovom dobytky a s prácami v lesnom hospodárstve. Do polovice 20. storočia zohrávali významnú rolu aj trhy, jarmoky a vyhľadávanie služieb remeselníkov a ľudových výrobcov úžitkových predmetov. Okrem nových prvkov z oblasti materiálno-technologickej kultúry znamenali aj zoznamovanie sa s novotami vo svete, spoznávanie iných názorov, miery hodnôt. V týchto súvislostiach sú dôležité najmä vonkajšie vplyvy spôsobené odchodmi na sezónne poľnohospodárske práce a vystaňovalstvo.¹³

Ešte začiatkom 70. rokov 20. storočia chovali Tepličania 1355 kusov dobytky, z toho 449 kráv. Tento počet z roka na rok výrazne klesal, predovšetkým po kolektivizácii poľnohospodárstva v roku 1975.¹⁴ Kravy sa

12 *Tu mi vždy chýbalo rodisko. Ak mi aj nič nechýbalo, ale nebol som doma* (muž 1943, do Liptovskej Tepličky sa priženil v roku 1972).

13 V kolektívnej pamäti obyvateľov narodených v medzivojnovom období sa zachovali informácie *od starých ľudí*, že ich rodičia sa pamätali na odchody na sezónne poľnohospodárske práce *na Maďare do Níredházy*.

14 V roku 1973 poklesol počet kusov dobytky medziročne o 116 kusov na 1239, na konci roka 1975 bolo v Liptovskej Tepličke 482, v roku 1977 422 (244 kráv a 178 jalovíc), o rok už len 267 kráv. Obecná kronika Liptovská Teplička od roku 1954 do roku 2006. Obecný úrad Liptovská Teplička.

pásli v dvoch čriedach od konca mája do polovice októbra na pasienkoch okolo dediny, mladý dobytok bol v Hlbokej doline a voly vyháňali od začiatku júna do polovice septembra na hole do Lapinova,¹⁵ kde bol na samopaši aj dobytok z horehronských dedín (Pohorelá, Heľpa, menej Telgárt) a pastieri aj majitelia statku sa príležitostne stretávali na Lapinove aj na Budnárke. Z dôvodu osvieženia chovu dochádzalo k príležitostnej výmene jalovic, kráv a juncov, no aj ťažných volov.

1	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	16	
1	100%	50%	33%									17	
2	Kraj. správa v Žiline, závod Čierny Váh											18	
3	Séria C											19	
4	Kčs 3											20	
5	km	Lipt. Hrádok	Výpad	36	21								
6	5	Kráf. Lehota	Ždiar	42	22								
	11	Svarín	Maláňná	11	23								
	16	Níž. Chmolienc	Pred Predným	15	24								
	18	Čierny Váh	Hodruša	18	24								
	9	Bezkovo	Pred Dikulen	25	25								
	10	Biely Potok	Dikula	28	26								
	11	Kolesárky	Rástoky	30	27								
	12	Lipt. Teplička	Rástoky-Sučná	32	28								
13	Bežné čís. 3726											29	
14												30	
15												31	

Cestovný lístok z Čiernovážskej železnice.
(Archív obce, začiatok 70. rokov)

a obchodov v Liptovskom Mikuláši.¹⁶ Počas hospodárskej krízy v 30. rokoch využili niekoľkí Tepličania možnosť dostať sa na železničnú stanicu v Liptovskom Hrádku, odtiaľ cestovať oboma smermi na Trenčín aj Košice a v južnejších regiónoch kupovať lacnejšie potraviny aj obilie. Železnica skrátila vzdialenosti, urýchlila používanie priemyselne vyrábaného spotrebného tovaru, napríklad konfekčných odevných súčiastok.¹⁷ Mašinkou z Liptovského Hrádku Tepličania dovážali kachlice na stavbu pecí, tehlu a cement (od 60. rokov autami z Popradu). Mašinku využívali aj na dochádzku do práce v Drevosklade v Liptovskej Porúbke a na Pílu v Liptovskom Hrádku, kde tiež pracovali predovšetkým s robotníkmi z Liptovskej Porúbky. Lesní robotníci mali lekára v Liptovskom Hrádku. Tepličania zvykli kosiť letisko v Liptovskom Petre a seno si tiež privážali mašinkou z Liptovského Hrádku. Túto dopravu využívali, aj keď *kosili lúky za päťtinu pre štát* na Čiernom Váhu – „...jedna babka mne a štyri ostali im. Aj pozvážať do senníkov a krmelcov

15 Platilo to vo všeobecnosti, ale pobyt volov na holiach závisel od dostatku krmiva doma. Voly sa pásli, ale v prípade potreby ich zohnali do dediny a po skončení práce ich opäť vyhnali. O krádežiach dobytka sa hovorí skôr s úsmevom. Ak k nemu sporadicky dochádzalo, nasledovala reciprocita, kde bolo treba ukázať odvahu a dôvtip.

16 V Smrečanoch sme boli ešte s jednou susedou viackrát pre prasatá. Na trhu v Mikuláši som sa dozvedela, že majú v Smrečanoch. Prasa do vreca, do obrusa, pešo do Okoličného, z Okoličného do Hrádku vlakom a z Hrádku mašinkou. Vo vlaku do záchodu sme ich kryli a žandare nás naháňali. Bolo chladno, nie ako vo vlaku, starý Soso kládol uhlie a ma zobral do strojojne... Už ako vydatá som išla do Hrádku aj do Mikuláša do galantérky kupovať nitky, pamuk (žena, 1939).

17 Porovnaj Slobodová 1973, s. 77.

Vyšivaná nástenka v súčasnom interiéri. (M. Kurpaš 2013)

pre zver“ (muž, 1923). Ženy príležitostne využívali osobnú dopravu na nákup chleba a iných potravín v Liptovskom Hrádku. Význam úzkokoľajnej železnice bol však predovšetkým v tom, že ešte znásobila ťažbu dreva a s ňou súvisiace zárobkové príležitosti v horách.¹⁸ V nízkotatranských dolinách od Liptovskej Tepličky po Čierny Váh a Kráľovu Lehotu vznikli pri horárňach najskôr drevorubačské koliby, neskôr baraky pre drevorubačov, furmanov a lesné robotníčky. Na Kolesárky, do Hlbokého, Ráztok, Dikule, Benkova, Ždiarskej a iných dolín sa odchádzalo na týždňovky. Desiatky, v niektorých obdobiach aj stovky Tepličanov ťažili drevo, odkôrovali,¹⁹ vysádzali stromčeky a vykonávali rôzne iné práce pre Lesný závod v Liptovskom Hrádku najčastejšie so spolupracovníkmi z Vikartoviec, no aj z Východnej a Šuňavy. V Nižnom Chmelienci aj vo Svaríne robievali Tepličania s Východňanmi aj s Hybanmi, v Dikuli bývali Tepličanky so ženami z Pohorelej, Hel'py a príležitostne aj s brigádničkami z Východnej, Lendaku a Jakubovian, do Ráztok aj do Staníkova tiež pravidelne prichádzali Hel'pianky aj Pohorelky.²⁰ Spoločná práca žien viedla i k vzájomným návštevám a k výmene kultúrnych vzorov v kontexte stravy, výroby a zdobenia tkanín, organizácie rodinného života,

18 Pred výstavbou železnice splavovali drevo po Čiernom Váhu plťami, ale len sezónne od obdobia topenia snehu do začiatku leta.

19 Zvážanie vysušenej kôry na železničnú stanicu do Štrby spomína aj P. Švorc (Švorc 1973: 41).

20 V Ráztokách sme zakopovali stromky. Robili sme vedno, obidvaja slobodní. Z Hel'py pešo na týždňovku, Fero Skladaný a ešte deviatí chlapi. V pondelok tam, v sobotu domov hore Príhybou. V ruksaku ješ' na celý týždeň. V baraku sme mali kuchárku Karolínu z Hel'py... Mat' ma nechcela dať na Tepličku...(muž narodený v Hel'pe 1939).

rozprávania zo života, piesňového a tanečného folklóru.²¹ Zo vzdialených dolín sťahovali – *štrajchali* drevo k železničke aj furmani z Heľpy a Hýb na koňoch, Pohorelci s volmi. Východňania ako prví upúšťali od používania ťažnej sily zvierat a v lesoch začali pracovať s traktormi, následne aj chlapi z Kráľovej Lehoty.

V barakoch boli robotníci väčšinou podelení podľa dedín, ale pri práci, pri varení aj pri večerných rozprávaniach, spevoch a tancoch sa všetci navzájom dobre spoznali a Tepličania dokážu charakterizovať povahové črty aj kultúrne špecifiká všetkých, s ktorými trávili dlhé mesiace alebo aj roky.²² Dievky a ženy z Pohorelej a Heľpy sporadicky prichádzali do Liptovskej Tepličky k svojim kamarátkam, hlavne v prípade nepriaznivého počasia, keď v sobotu neodchádzali cez hole domov, teplíckí mládenci chodili za nimi vo štvrtok s heligónkami, teplíckí šoféri rozvážali robotníkov do dolín a poznali všetkých na druhej strane hôľ. Postupne vznikali pevné priateľské väzby, ktoré vysvetľujú, prečo v Liptovskej Tepličke evidujeme sobáše s Hroncami, ale aj Tepličanov v horehronských dedinách.

Pobyty v lesných robotníckych barakoch a podobne aj poľnohospodárstvo, orientované na dobytkárstvo, vyvolali nebyvalý rozvoj obchodu s dobytkom a priekupníctva – špecifického kultúrneho javu, ktorý sa v priebehu 20. storočia rozvinul medzi Liptovskou Tepličkou a Horehroním aj napriek takej horskej prekážke, akú Kráľova hoľa a hrebeň Nízkych Tatier reálne predstavujú. Na medziregionálne ekonomické aktivity, súvisiace s dobytkom a koňmi, s husami, no aj s pálenkou a tabakom (*dohánom*), ktorý do Tepličky nosili *Zaholci*, nadväzovali ďalšie transakcie s obyvateľmi okolitých obcí na pomedzí Liptova a Spiša, no stali sa tiež predpokladom neskorších medzilokálnych, inštitucionalizovaných, rodinných aj kultúrnych a spoločenských kontaktov medzi obcami na severnej a južnej strane Kráľovej hole.

Nepodarilo sa nám získať hodnoverné informácie o situácii pred 1. svetovou vojnou, ale počnúc medzivojnovým obdobím odchádzali kupovať dobytok a kone hlavne Tepličania na Horehronie.²³ Po predaji starých ťažných volov na výsek chodili cez hole pravidelne kupovať mladé. Kravy a jalovice získavali obyčajne tiež len pre vlastnú potrebu, no kone kupovali takmer výlučne kvôli priekupníctvu. Nešlo o žiadne náhodné, či len ojedinelé príležitosti, ale o rozšírený a prepracovaný kultúrny jav, ktorý ako neodmysliteľná súčasť kultúrneho systému pretrval do poslednej štvrtiny 20. storočia v súvislosti s povinnosťou odovzdávať mäso ako súčasť kontingentov.²⁴ Z pôvodnej snahy získať finančný prospech sa stala v 2. polovici 20. storočia nevyhnutnosť a cez

21 Vysvetľuje to konštatovanie E. Slobodovej z monografie Liptovská Teplička: „Vzory sa vytkávajú podľa hotových tkanín z Važca, Štrby, Horehronia, hovorí sa *that' po hronsky*“. Podobné platí aj o výskyte horehronských vzorov násteniek aj červeno-bielých pásikových obliečok na periny (Slobodová 1973: 75). Ušak spomína aj účasť Tepličanov na jarmokoch v Telgárte (Ušak 1973: 93).

22 Ženy najčastejšie spomínajú rozdiely vo varení (halušky, mäsové guľky), muži odlišnosti v odeve a v povahových črtách.

23 Informátor narodený v roku 1931 spomínal, že jeho otec chodil kupovať dobytok len do Vikartoviec a Spišského Bystrého.

24 Podľa záznamu z Obcej kroniky mali v roku 1973 gazdovia z Liptovskej Tepličky odovzdať štátu 2500q hovädzieho mäsa, v roku 1974 už 2900q.

---

hole chodili všetci muži s výnimkou príslušníkov najstaršej generácie, ktorí už nevládali. V súvislosti s obdobím budovania socializmu všeobecne v rámci Slovenska registrujeme oslabovanie či zánik tradičných kultúrnych hodnôt, avšak priekupníctvo pod Kráľovou hoľou malo opačnú tendenciu a vyvíjalo sa až do svojho zániku po založení roľníckeho družstva.²⁵

Cesta z Tepličky do Pohorelej, Šumiaca, Heľpy, Polomky alebo na Telgárt trvala 4 – 5 hodín. Záležalo to od ročného obdobia a od počasia – v zime často išli až cez Vernár a Hranovnicu. V Pohorelej bol menší výber dobytky a koní. Pohorelcov považujú v Liptovskej Tepličke za dobrých ľudí, *ako bratov*, ale odmeranejších, ako sú napríklad Telgártania. V Telgárte bolo do 2. svetovej vojny výhodnejšie kupovať, lebo dobytky dovážali *od Maďarov* a bolo ho tam možné získať za najlepšiu cenu. Každý išiel tam, kde mal známych, s kým sa dobre poznal z roboty v horách, s kým mal najlepšie skúsenosti z predchádzajúcich obchodov.²⁶ *Z Pohorelej nám boli na svadbe – ešte rodičia sa poznali, tu na voloch furmanili. Prišli na svadbu, za tri dni tu boli. Pešo cez vrchy* (muž, 1938).

Dôležité bolo aj to, kto poznal ktorú cestu a kde v Liptovskej Tepličke býval, ktorá cesta bola najvýhodnejšia. Z domu sa išlo v skupinke okolo obeda, aby do večera stihli navštíviť 5 – 6 maštali. *Za jazykom sme išli*. Vybral sa dobytky alebo kôň, zjednala sa cena, peniaze sa vyplatili na stôl, vypil sa oldomáš a ráno na svitaní domov. Zjednávanie ceny trvalo niekedy aj hodinu, po *rukovačke* pili oldomáš doma u toho, kto predával. *Nocovali sme u ľudí, kde sme kupovali statky*. Ráno sa všetci Tepličania počkali na dohovorenom mieste, domov išli spolu. Ak bol sneh, vrátili sa až večer, cesta späť s dobytkom trvala dlhšie. *Silnejšie statky išli napredšie, pretlačili*.²⁷ V prípade možnosti využívali cestu, ktorú vyjzdili horehronskí furmani. V lete bolo možné zvládnuť cestu tam aj späť v priebehu jedného dňa – z domu odchádzali ráno za tmy a stihli sa vrátiť, kým sa zotmelo. Na retiazke viedol chlap jeden, najviac dva kusy. Ak dobytky, najmä kravy nevládali, povzbudzovali ich chlebom, ktorý polievali pálenkou. Cez hole chodili najmenej dvaja – traja a vždy šiel aspoň jeden, ktorý tam už bol a vedel, u koho sa zastaviť, kto poradí, kde majú býky, kravy, voly, kone. Ak šiel niekto prvý raz, potreboval pomoc – v Tepličke boli priekupníci (*prekupci*), ktorí sa vyznali a poznali ľudí aj maštale. Kto bol menej skúsený, pozýval *prekupcov* aj na jarmoky – voly privádzali aj z Tisovca a obyčajne ich vodili do Levoče, kone kupovali vo Vikartovciach, Hranovnici, Spišskom Bystrom (*Kubachy*), kone aj dobytky vo Vernári, zriedkavejšie vo Východnej aj vo Važci, ale ťažné voly prichádzali kupovať Važťania aj Štrbania do Tepličky,

---

25 Viacerí Tepličania spomínajú, že statky chodili kupovať na Hron aj z Vikartoviec. Dobytky prestali prevážať cez hole vtedy, keď im vzali ich voly do družstva.

26 Tepličania dokážu vymenovať rodinných známych, ku ktorým pravidelne chodievali – napríklad v Pohorelej Mateja Petrušku, Jana Petrušku, Štefana Halušku, všeobecne známym priekupníkom tam bol Tomáš Kuklica, ktorý dokonca niekedy priviedol kravu aj do Liptovskej Tepličky a späť viedol voly. Z Telgártu najčastejšie spomínajú Černáka a Krišku.

27 Ak bolo veľa snehu a nedalo sa prejsť, ku koncu – v 70. rokoch – privádzali na Tepličku dobytky nákladnými autami alebo traktormi. Alebo išli za hole autobusom a späť dobytky priviedli pešo. *V roku 1965 sme mali rozostavaný dom. Predali sme voly, menšie sme museli kúpiť až v Lome nad Rimavicou. Najskôr sme prešli Telgárt, Šumiac. V Lome nad Rimavicou sme si našli auto, voly sme priviezli môjmu otcovi do Heľpy, u otca sme prespali a cez Ondrejcov domov. Tam bol sneh a ja sama s mužom napešo. Prišli sme do doliny pod Staníkov a sem až o desiatej v noci* (žena, 1942, narodená v Heľpe).

prekupec s koňmi bol Sedlák zo Šuňavy aj Bačík zo Štrby. Prasiatka na výkrm kupovali do založenia JRD v Spišskej Sobote,²⁸ Bachledove aj v Jezerskom, na Liptove v Gôtovanoch, Smrečanoch, Závažnej Porube a v Dúbrave a domov ich nosili vo vreci na chrbte. S ovcami Tepličania nekupčili, v prípade potreby vymenili vo Vikartovciach alebo v Kravanoch.

Neodmysliteľným kultúrnym javom bolo aj kupovanie husí na Horehroní. Všetky teplické domácnosti si na zimu starú hus nenechávali, na jeseň husi vykrmili a porezali, na jar kupovali húsatá. V tejto súvislosti spomínajú v menšej miere Hôrku za Popradom a Hozelec, častejšie sa cieľom nákupu husí stali horehronské dediny Závadka a Polomka, Telgárt, Šumiac a Heľpa zriedkavejšie. *Heľpa nebola na husi, na voly a na kravy*. V období do 70. rokov 20. storočia sa pravidelne pred letom vybrali cez hole skupinky, ktoré tvorili 3 – 4 ženy. Pochodili horehronské dediny, kúpili odrastené húsatá po 6 – 7 kusov, prespali spravidla v dome, kde kúpili husi a niesli ich na chrbte v koši v plachte do Tepličky.

Vzhľadom na klimatické podmienky v horskom teréne sa v Tepličke väčšinou urodí obilie aj zemiaky, ale ovocie bolo potrebné kupovať. Napríklad jablká privážali na koňoch do Liptovskej Tepličky Štrbania, ktorí si dokázali dopestovať pre seba aj na predaj. Jablká, hrušky aj slivky vozili na vozoch pod plachtou z Hrabušíc aj zo Štiavnika a ovocie vymieňali za ovos a jačmeň. Jablká privážali v košine na voze aj z Hankovej, hrušky z Kobeliarova a neplatilo sa peniazmi, ale *zrnom*. Tepličanky pravidelne kupovali jablká v Rejdovej, Hankovej a Slavoške. Pešo sa na cestu vybralo 5 – 8 žien, zriedkavejšie aj muži, ovocie niesli vo vreciach v batohoch na chrbte a odrastení chlapci ich už čakali pod Škutovou a tovar im pomohli doniesť domov. Obilie kupovali Tepličania na jarmoku v Spišskej Sobote.

Ešte v 40. rokoch minulého storočia prichádzal na miestny bitúnok mäsiar Lesák z Kráľovej Lehoty, miestni kováči robievali aj vo Vikartovciach. Tepličania sa stretávali s obyvateľmi Vikartoviec aj z Kravian vo Vikartovskom mlyne, kožušiny si dávali vyrobiť a vlnu predávali v Liptovskom Mikuláši, čiernu vlnu na kapce zvykli kupovať v Liptovskej Porúbke, česať vlnu (*kramplovať*) chodili do Štrby aj do Lubice, plátno si dávali farbiť v Hranovnici. Do začiatku 60. rokov 20. storočia prichádzali na miestnu valchu aj z Vikartoviec, Kravian, zo Smížian aj zo Štrby. Keď sa stratila voda a valchu (*foluš*) predali do Slovenského poľnohospodárskeho múzea v Nitre, preorientovali sa na valchy v Hybiach a ešte na konci 90. rokov chodili na základe predchádzajúcich známostí z prác v lese a kupovania dobytka spracovávať vlnu aj autami do Heľpy. Do Hýb cestovali najskôr lesnou železničkou do Kráľovej Lehoty a odtiaľ autobusom, keď železničku zrušili, niesli vlnu vo vreciach do Štrby na stanicu a tam nastúpili na vlak. Valcha bola aj v Spišskom Bystrom, no s kvalitou súkna nebola spokojnosť.

Príležitostne sa Tepličania stretávali so Štrbanmi. V prvej polovici 20. storočia vozili miestni furmani židovským obchodníkom tovar zo železničnej stanice, v Štrbe kupovali vápno. Cestou do Štrby prichádzali pravidelne do kontaktu s obyvateľmi Šuňavy. Dievky si dávali v Šuňave

28 Porovnaj Ušák 1973: 93.

---

plisovať sukne (*kidle plesirovať*), lebo v Liptovskej Tepličke sa tým nik nezaoberal. Keďže muži zo Štrby, Važca aj z Východnej boli zamestnaní na železnici, Tepličania chodili do týchto dedín za paholkov a pravidelne kosili lúky za slaninu aj za peniaze. Ak bolo v Tepličke treba naraz viac tesárov, ako mali miestnych majstrov, do dediny prichádzali stavať domy aj tesári (*cimermani*) zo Štrby a Šuňavy. Tepličkí výrobcovia predávali alebo vymieňali (najčastejšie za obilie) drevené maľované truhly, kosiská, hrable a iné drobné náradie okrem Štrby aj vo Vyšnej a Nižnej Šuňave, Vikartovciach a Važci (Švorc 1973: 37). Tepličanky kupovali v 1. tretine 20. storočia vyšívané zamatové šatky aj u obchodníkov v Štrbe (Slobodová 1973: 77). Nové postroje na kone kupovali u remenára (*rímara*) v Poprade, čižmy, krpce, opasky, kapsy a remene do nohavíc zvykli kupovať v Liptovskom Mikuláši aj na jarmoku v Štrbe.²⁹

Do rozšírenia obchodnej siete prichádzali do Tepličky pravidelne drotári z okolia Starej Lubovne a u svojich zákazníkov zvykli aj prespať, spišskí sklenári zasklievali okná, teplíckí bačovia si najímali valachov zo Zamaguria. Do 60. rokov boli známi aj *bosňáci* – podomoví obchodníci s drobným galantérom, nazývaní aj *randari*, predávali gombíky, ihly, nožičky, nite a iný drobný tovar, po dedine oznamovali svoju prítomnosť vypiskovaním na kostenej písťalke.

Tepličania boli nútení odchádzať na sezónne poľnohospodárske práce. Na žatvu do južnejšie situovaných dedín na Liptove a na Spiši, sadiť, pretrhávať a okopávať kukuricu a cukrovú repu do okolia Trebišova.

J. Ušak píše, že „koncom 19. a začiatkom 20. storočia odchádzali muži z Liptovskej Tepličky za prácou i do Ameriky. V rokoch 1905 – 1906 odišlo 60 mužov. Poslední odišli v roku 1930. Pred odchodom sa dohodli s mužmi zo Šuňavy. Cestovné formality a podrobnosti vykonávali za nich Šuňavčania“ (Ušak 1973: 92).

V rokoch 1940 – 1942 pracovali desiatky teplíckych drevorubačov pri kalamite v Ľubici spoločne s Vikartovčanmi a Lendačanmi, podobnú brigádu absolvovali spoločne s Vikartovčanmi v Hronci. Teplíckych lesných robotníkov – *šlogarov* poznali aj v Spišskej Novej Vsi, na Štrbskom Plese, vo Vyšných Hágoch a Ušak píše, že za prácou v lesoch chodili na týždňovky aj do Poľska (Ušak 1973: 93). V súčasnosti pracujú niekoľkí muži pri ťažbe štrku v Batizovciach spoločne s Batizovčanmi, Štolanmi a Šuňavcami.

Medzilokálne kontakty obyvateľov Liptovskej Tepličky, odvíjajúce sa od spoločenských a kultúrnych aktivít, nemožno študovať bez kontextov s predchádzajúcimi. Okrem ekonomických aktivít a administratívno-správneho začlenenia je nutné počítať aj s konfesionalitou, ktorá v obci dosiaľ zohráva významnú rolu. Potrebné je uvedomiť si, že ešte aj po 2. svetovej vojne boli kontakty obyvateľov Liptovskej Tepličky s okolím, s výnimkou práce v horách, zriedkavé. Spomenúť možno len návštevu lekára v Liptovskom Hrádku alebo príbuzných v nemocnici. Mnohí žiaci navštívili prvý raz mesto, ak sa zúčastnili prvomájového sprievodu v Liptovskom Hrádku, mládenci

---

29 O nákupech na trhoch a jarmokoch bližšie pozri Ušak, c.d. s. 93.

neraz opustili rodnú dedinu až pri *asentírke*.³⁰ Vyššie naznačené ekonomické kontakty s blízkymi dedinami sa týkali predovšetkým mužov a sporadicky aj žien, vzhľadom na lokálnu endogamiu boli návštevy príbuzných mimo Tepličky skôr výnimkou.³¹ Príležitosťou k návštevám boli zväčša len svadby a hody.³² Kým bolo aktuálne administratívne začlenenie do okresu Liptovský Hrádok, medzilokálne kontakty boli smerované, najmä vďaka úzkokolažnej železnici a absencii iných dopravných možností, na Liptov a paradoxne aj na Horehronie.³³ Od 50. rokov minulého storočia sa rozvinuli súťažné aktivity Dobrovoľného hasičského zboru, od konca 60. rokov hrávali súťaže a priateľské zápasy futbalisti. Ku kontaktom s inými dedinami dochádzalo aj vďaka činnosti iných spoločenských organizácií, ochotníckych divadelníkov a folklórnych telies.

Priateľské vzťahy Tepličanov a *Zahol'cov/Hroncov* vznikli vďaka spoločnej práci v lesoch a prehĺbili sa prostredníctvom stretávania sa na holiach, kde mali čriedy dobytky, obchodovania s dobytkom, koňmi, husami a inými produktmi.

Do polovice 20. storočia zvykli chodiť Pohorelci a Tepličania spoločne na púť do Levoče 29. júna. Každoročne strávili spolu niekoľko dní, lebo procesia *Zahol'cov* prišla k večeru do Tepličky, u svojich priateľov pútnici prespali a ráno spolu odišli do Levoče. Nasledujúcu noc spali v Štiavniku, ďalšiu obyčajne ešte v Spišskom Štvrtku. Podobne aj cestou z Levoče sa Hronci vyspali u spriatelnených rodín v Tepličke, po príchode z kostola a slávnostnom obede domáci odprevadili sprievod až ku krížu za dedinou. Vďaka týmto známostiam vznikli aj príbuzenské vzťahy a príležitostné návštevy v rámci významných rodinných udalostí, hoci sobáše evidujeme hlavne medzi manželskými partnermi z Tepličky a Heľpy.

Kráľova hoľa bola priveľkou prekážkou napríklad pre účasť na tanečných zábavách alebo na hodoch (*odpustoch*), pešo sa bolo možné navštevovať nanajvýš s obyvateľmi Kravian a Vikartoviec, odkiaľ zvykli do Tepličky prichádzať aj betlehemci. Na Kráľovej holi sa stretávajú Tepličania a Pohorelci koncom augusta v rámci osláv výročia Slovenského národného povstania. Vďaka doprave motorovými vozidlami sa obnovili predchádzajúce kontakty s obyvateľmi Telgártu, kde sa Tepličania zúčastňovali folklórnych

30 „Prvý raz som bol v meste na asentírke - mal som osemnásť rokov. Dovtedy som v Hrádku nebol, len s otcom do hory“ (muž, 1935).

31 *Po vojne sa teta odsťahovala do Veľkej Lomnice do domu po Nemcoch. Mala som osem rokov, keď sme jej išli zemiaky kopať, pešo do Popradu, a potom aj na odpust na Katarínu so starou mamou* (žena, 1939). *Moja prababka boli zo Šuňavy. Chodievali sme k nim na Mikuláša na odpust, aj oni na odpust sem* (žena, 1970). *Na Šunave som bol dvanásťročný na svadbe. Otec tam mali bratranca priženatého. Potom len s otcom do hory a prvý raz do mesta na asentírku v roku 1953* (muž, 1935).

32 Termíny hodov, ktoré boli do 60. rokov jednou z mála príležitostí k medzilokálnym kontaktom: Vikartovce - na Martina, Nižná Šuňava - na Všetkých svätých, Vyšná Šuňava - na Mikuláša, Spišské Bystré - na Michala, Štrba - na Ondreja. *Na Šunave som bola ako dievča na vysviacke kňaza, len do kostola a nazad. Len samy dievčatá, napeši. Vo Východnej na festivale, to bolo všetko. Keď som chodila do školy, išla som spolužiackam do Hranovnice, Vikartoviec, Spišského Bystrého. Na odpust alebo na slávnosť v dedine. Aj oni prišli na odpust do Tepličky* (žena, 1949).

33 *Tri sestry sme robili v Mikuláši v nemocnici ako pomocníčky, ošetrovatelky. Sestra v kuchyni. Z Východnej tam bola sestrička, dievčatá z Oravy, nás bolo z Tepličky dvanásť. Raz za mesiac domov vlakom do Štrby a odtiaľ pešo. Tam do Hrádku mašinkou a do Mikuláša vlakom* (žena, 1939).

---

slávností Ozveny staroslovienčiny pod Kráľovou hoľou. Horehronské folklórne skupiny prichádzajú začiatkom augusta na slávnosti do Liptovskej Tepličky. Spoločne sa stretávajú na folklórnych slávnostiach vo Východnej, v Detve aj na iných folklórnych podujatiach.

Medzilokálne kontakty predstavujú zaujímavý kultúrny jav, dôležitý faktor formovania kultúry a z hľadiska etnologického výskumu prínosnú metódu pre zistenie najrôznejších súvislostí fungovania lokálneho spoločenstva. V Liptovskej Tepličke znamenajú aj existenciu kultúrnych stereotypov, ktoré si Tepličania vyprofilovali o obyvateľoch iných dedín na základe porovnávaní povahových črt, odievania a vzhľadu, rozdielov v príprave jedál a v stravovaní, nárečí aj iných kultúrnych zvláštností. Zistenia o medziregionálnych kontaktoch príslušníkov lokálnych spoločenstiev na opačných stranách Nízkyh Tatier sú prekvapujúce, lebo v predchádzajúcej monografii sa o nich autori nezmienili.

Názory a charakteristiky obyvateľov dedín, s ktorými sa Tepličania dlhodobo kontaktujú, postupne prispeli k posilneniu vlastnej lokálnej identity a k uvedomeniu si najrôznejších kultúrnych odlišností. Formovali sa na základe pohlavia, veku, sociálneho postavenia a skúseností s okolím. Naším cieľom je v skratke priblížiť vnímanie iných prostredníctvom podobného a diferenciacného v jazyku, povahových črtách, morálke, odeve, strave a rôznych iných kultúrnych hodnotách a kategóriách kultúry. Heteroobrazy/ autoobrazy sme získali v priebehu pobytu v skúmanom prostredí v súvislosti s riešenou problematikou.

- *Horehronci sú nám blízki povahou aj kultúrne. Jednoznačne máme bližšie k nim ako ku Spišu alebo Liptovu. Máme sa o čom porozprávať.*
- *Hronci sa odlišujú rečou. Šťuber doteraz hovorí krumpele.*
- *Zaľoľci sú priateľskejší ľudia, celkom inakší ako na Spiši.*
- *Zaľoľci boli všetci prajní, Telgárti boli najlepši.*
- *Helpiani do halušiek len natreté grule, my dávame natreté aj varené.³⁴*
- *Helpiani si dávali do halušiek mleté mäso. Halušky vybrali, ocedili, vodou a už nepodliali.*
- *Varilo sa podobné ako u nás na Helpe, len názvy boli iné. Tu sa povie čir s kapusňiarkou, u nás sa povie podľiv, my sme na Helpe povedali opekance na Vianoce, tu sa povie bobálky.*
- *Na Helpe je národ pobožný, rovnako aj tu. Na Helpe sa ráno išlo na roráty, tu to už nebolo.*
- *Telgárt, Šumiac, Pohorelá, Helpa - na holi sme sa spoznávali, statky sme vyhánali aj oni. Priatelia boli jak bratia.*
- *Štrba - hadie hlavy alebo madzare (maďare).*
- *Štrbiani nás volajú gavróny (havrani).*
- *Štrbiani sú vybíjanci, špekulanti.*
- *Na Štrbe páľili, za ľoľami páľili. My nie, tu sme boli zaostalí.*
- *Štrbiani sú železničari, pánové, tí nechodili do lesa.*

---

34 *Robíme hronské gulky. Ja varím a všetci mi pomáhajú, lebo chce to každý. Začali sme robiť aj opekance ako na Helpe (muž, 1943).*

- Štrbiani namyslení, otvorení pre svet, kultúrnejší.
- Štrba - vyvyšovať sa vedeli.
- Štrbänia vždy boli lepší gazdovia, mali lepšie pole. Ale myslia si o sebe.
- Štrbiani boli už ako polomesto, ale k Tepličanom boli priateľskí. Tepličania sme boli omeškaní.
- Štrbianci sú namyslení, ale nemajú sa s čím chváliť. Unás je viac študovaných ľudí.
- Štrbiani sú pohodlní, nechcú robiť ťažkú robotu.
- Tepličanky rožky na hlave, na Šunave chochla dohora.
- O Važtánoch je veľa vtipov, ale dokážu si robiť žarty aj zo seba. Dá sa s nimi. Hasiči si poradíme, pomôžeme.
- Vernár - kohúti. Sú výbušní.
- Vo Vernári mali kohúta na kostole - kikirikí.
- Vikartovce - fláčare (jedia črevá - flaky plnené zemiakmi).
- Vikartoviani sú šikovní, držia spolu, vzmáhajú sa.
- Vikartovia - ženy či muži sú do roboty draci. Ale ženy sú robotnejšie.
- Vikartoviani - čierne sukeniaky, my len v bielom. Aj sardaky aj košeľe aj klobúky inakšie.
- Vikartovčania sú poplašení. My sme jednoduchší a tvrdší.
- Z Vikartoviec boli lepšie ženy, zo Šunavy sa nevydarili.
- Hranovnica - chrochlikare (rožtek je chrochlik).
- Hranovnica je ako Štrba - ja som chrochlikár a kto je viac.
- Kravany - pirogare, piroháre.
- Kubachy (Spišské Bystré) - sučkare (záletníci).
- Kubachy sú sebavedomí, podobní ako Štrba.
- Šuňava - kňúri.
- Stará mama boli zo Šunavy a sme sa nasmiali ako hovorili - ani po teplicky ani po šunavsky.
- Šunavci sú odmeranejší. Aj Nižná a Vyšná Šunava medzi sebou sa neznášali.
- Šunavci sú biednejší.
- Šunavci chodili do fabriek, bližšie mali. Sú takí panskejší. Boli skorej doma z roboty, mali viac času, viac si mohli doma porobiť.
- Jezerské - tam bola bieda. V jednom šóre aj svine aj dobytok aj kuchyňa aj ľudia. Tam som otváral oči.
- Nás Tepličanov volajú grul'ere aj gavrony.

Zmena administratívneho začlenenia Liptovskej Tepličky do okresu Poprad a do Východoslovenského kraja (1961), ale aj nové dopravné možnosti spôsobili okamžité preorientovanie množstva medzilokálnych kontaktov z Liptovského Mikuláša, respektíve z Liptovského Hrádku a z Liptova do Popradu a do bližších aj vzdialenejších dedín na Spiši. Dôležitejšie úradné záležitosti sa od 60. rokov minulého storočia nevybavujú v Liptovskom Hrádku, ale v Poprade, regrúti prestali chodiť v sprievode richtára úzkokoľajnou železnicou do Liptovského Hrádku, respektíve autobusom do Liptovského Mikuláša, ale vytvorila sa nová tradícia, spojená s Popradom. Prvomájové sprievody, okresné a krajské súťaže a prehliadky, recipročné príležitostné vystúpenia všetkých kategórií ochotníckych divadelníkov,

---

folklórnych telies a iných záujmových skupín, spoločenských organizácií združených v Národnom fronte, športových družstiev a hasičov znamenali najmä od 60. rokov do 90. rokov minulého storočia mnohonásobné intenzívne medzilokálne kontakty v priebehu celého kalendárneho roka a týkali sa všetkých vekových skupín a sociálnych vrstiev obyvateľstva. Po zániku spoločného roľníckeho družstva so Štrbou a ukončení obdobia socializmu množstvo dedinských spoločenských organizácií a ich aktivít, ktoré už nadobudli charakter tradícií, z rôznych dôvodov zaniklo, alebo sa postupne pretransformovali ich ciele, funkcie aj formy. Nie je možné vymenovať všetky organizácie a podujatia v obci, avšak chceme poukázať na zmeny v intenzite kultúrnych a spoločenských kontaktov v ostatných desaťročiach a porovnať ich so situáciou do polovice 20. storočia.

Do súčasnosti sú aktívni hasiči, ktorí vrátane dievčat súťažia vo všetkých vekových kategóriách. Od apríla do konca septembra absolvujú minimálne 20 súťaží v okresnej lige, pravidelne sa stretávajú striedavo v jednotlivých obciach a dobre sa poznajú s kolegami najmä zo Štrby, Vikartoviec, Kravian, Hranovnice, Spišského Štiavnika, Spišského Bystrého, Vernára, Lučivnej, Batizoviec, Mengusoviec a Šuňavy. Prvý úspech zaregistrovali hasiči v 50. rokoch na súťaži v Štrbe, prvá veľká požiarnická súťaž v Liptovskej Tepličke sa uskutočnila v roku 1966. Od roku 1992 vznikla tradícia hasičskej súťaže O pohár starostu obce, ktorá sa stále rozvíja. Každoročne v polovici júla súťaží okolo tridsať družstiev. Od roku 1995 začala družba s hasičmi z Čiech, z Dolní Čermné v okrese Ústí nad Orlicí a konajú sa recipročné návštevy spojené so súťažou. Možnosť intenzívnejších kontaktov s okolitým svetom má aj školská mládež, ktorá má vlastné okresné súťaže. Po súťažiach často nasledujú tanečné zábavy. Tepličkí hasiči organizujú pravidelnejšie veľkonočnú, jánsku, katarínsku, štefanskú alebo silvestrovskú zábavu, čo závisí od dohody s futbalistami, poľovníkmi a Červeným krížom. Na hasičské súťaže a tanečné zábavy prichádzajú v posledných rokoch aj diváci z blízkeho okolia, najmä takí, ktorí majú v dedine príbuzných, poznajú sa zo škôl alebo zo zamestnania. Najčastejším hosťom je mládež z Vikartoviec a Šuňavy, zriedkavejšie aj zo Štrby aj iných obcí, lebo mládež sa stretáva v mestách a informovaná je prostredníctvom plagátov. Vďaka dopravným možnostiam a príbuzenským vzťahom sa na teplických zábavách objavujú aj Hronci, Tepličania odchádzajú na zábavy do Hel'py.

Kontakty futbalistov závisia od toho, v ktorej súťaži hrajú. Od roku 1971, keď si vybudovali ihrisko, pravidelne hrávajú so Šuňavou a Vikartovcami, priateľské zápasy aj s obcou Spišské Bystré. Z Liptova udržiavajú sporadické kontakty s Kráľovou Lehotou aj s Liptovskou Porúbkou, opätujú si účasť na turnajoch so Štrbou. V júli sa zúčastňujú *Turnajov Tepličiek Slovenskej republiky* striedavo v Tepličke nad Váhom, v Tepličke nad Hornádom, v Tepličkách (pri Hlohovci) a na domácom ihrisku. Tepličania už boli aj na turnaji v Hel'pe. Futbalové zápasy mužov, dorastencov aj žiakov v Liptovskej Tepličke aj v okolitých obciach sú príležitosťou na stretávanie príbuzných, kamarátov z práce, spolužiakov. Na zápasy cestuje s futbalistami plný autobus fanúšikov. Počet divákov na futbale nezávisí od kvality súpera, ale

Ženy pri propagácii miestnych gurmánskych špecialít počas folklórnych slávností Pod Kráľovou hoľou. (A. Kasanová 2013)

od príležitosti navštíviť rodinu, stretnúť sa so známymi, porozprávať sa, občerstviť sa v stánku na ihrisku.

Ku kontaktom s okolitými i vzdialenými obcami významne prispieva žiacky folklórny súbor Turnička účasťou na detských folklórnych festivaloch a súťažných prehliadkach na Spiši aj v rámci celého Slovenska, ale tiež miestna folklórna skupina s mužskou aj ženskou speváckou zložkou ako aj folkloristi z radov mládeže. Od prvého ročníka bývajú účastníkmi folklórneho festivalu vo Východnej a okrem iných folklórnych skupín a súborov sa stretávajú najmä s členmi folklórnych telies z Východnej, Važca a Štrby. Zúčastňujú sa okresných a krajských prehliadok, ale príležitostne ako hostia aj na okresných folklórnych podujatiach na Liptove, medzinárodných podujatí v Strážnici (1963), na Zamagurských folklórnych slávnostiach v Červenom Kláštore (1980), Detve (1989). Od polovice 90. rokov pravidelne organizujú folklórne slávnosti *Pod Kráľovou hoľou*. Vďaka folklórnym aktivitám nadväzujú na bývalé kontakty a existujúce príbuzenské vzťahy. V Liptovskej Tepličke už privítali v rámci reciprocity napríklad folklórne skupiny z Heľpy, Telgártu, Závadky, Pohorelej a Čierneho Balogu, z Liptova Liptovské Sliache, Dúbravu, Východnú, Važec a Štrbu, zo Spiša Margecany, Vernár, Šuňavu, Iľiašovce

*Propagácia mikrorégiónu Pramene Hornádu a Čierneho Váhu počas folklórnych slávností.
(A. Kasanová 2013)*

a iné.³⁵ Cestou na príležitostné vystúpenia a súťažné prehliadky cestujú kvôli vyťaženiu autobusu napríklad so Šuňavou, Batizovcami alebo Štrbou, čo opäť vedie k vzájomnému spoznávaniu a uvedomovaniu si spoločného a rozdielneho.

Ku kultúrnemu vyžitiu a kontaktom s okolím sa pričínajú od 60. rokov minulého storočia divadelní ochotníci. Možnosti medzilokálnych kontaktov vznikli po výstavbe cesty. Od 60. do 80. rokov intenzívne spolupracovali so Šuňavou, Vikartovcami alebo s Kravanmi a vymieňali si predstavenia. Po výstavbe Spoločenského domu prestali hrať v kinosále, kde boli pre divadlo oveľa vhodnejšie podmienky a činnosť bola utlmená. Do Tepličky prestali prichádzať aj divadelníci z okolitých dedín. Od 80. rokov je činný detský divadelný súbor, ktorý sa zúčastnil mnohých okresných aj krajských divadelných prehliadok. Napríklad len v roku 1997 vystúpili mladí divadelníci na Divadelnej Šuňave, na krajskej prehliadke v Prešove, okrem toho v Poprade, Hozelci a Vikartovciach. V roku 2013 zahrali divadelníci MO MS predstavenie *Trampoty s láskou*. Hrali len pre domáce publikum, no okrem príbuzných z okolitých dedín prišli do Tepličky aj divadelníci

³⁵ *Keď prišli Helpania na slávnosti, prišli bratia, boli u nás. Aj my sme išli na Hel'pu, keď boli tam slávnosti a išli Tepličania* (muž, 1943). Napríklad v roku 2010 privítali z Horehronia Pohorelú, v roku 2011 Polomku a v roku 2012 Bacúch.

---

z Vikartoviec a Spišského Bystrého. V podobnom zmysle možno hovoriť o medzilokálnych kontaktoch aj vďaka aktivitám Zväzu žien, Poľovníckeho združenia alebo Červeného kríža.

Vytvorením poštového úradu v Tepličke sa napríklad skončili každodenné kontakty s Vikartovcami, ktoré sprostredkovávala miestna poštárka, no nahradili ich autobusmi cestujúci študenti a robotníci. Vznikli však aj novšie príležitosti na kontakty s okolitým svetom, čo dokázali napríklad aj preteky psích záprahov v roku 1997 alebo pravidelný Malý štrbský maratón, spoluorganizovaný so Štrbou.

Predpokladom každodenných stretnutí, participácie na spoločných kultúrnych podujatiach, exkurziách aj viacdňových výletoch bolo od roku 1975 spoločné roľnícke družstvo Liptovskej Tepličky so Štrbou. O intenzite medzilokálnych kontaktov svedčí aj to, že z Tepličky cestovalo do práce v družstve do Štrby niekoľko desiatok ľudí denne.

V súčasnosti prichádza do Tepličky najviac príbuzných a známych na hody, ktoré sú 24. júna, na Jána. Na tretiu, tzv. Šúľkovú nedeľu pred Veľkou nocou sa od roku 2012 formuje nová tradícia – súťaž v šúľaní a jedení šúľancov. Je to ďalšia príležitosť privítať aj príbuzných, priateľov a známych i z iných dedín (napríklad Vikartovce, Kravany a z maďarského Kazára). Vďaka možnostiam dopravy, štúdiu a zamestnávaniu sa mimo obce sa v Tepličke každoročne objavuje čoraz širšie príbuzenstvo zo všetkých častí Spiša, z celého Slovenska, vrátane niekoľkých *Zahol'cov*, aj zo zahraničia. Vývoj medzilokálnych kontaktov úzko súvisí aj s trhom práce a v ostatných desaťročiach je nerovnomerný.

Okrem regionálnych neformálnych alebo príležitostných kontaktov obyvateľov obce, je Liptovská Teplička členom viacerých združení: Združenia miest a obcí Slovenska, Regionálneho vzdelávacieho centra, Asociácie horských sídiel, Mikroregiónu Pramene Hornádu a Čierneho Váhu, Oblastnej organizácie cestovného ruchu Tatry Podhorie, MAS³⁶ Pro Tatry a Regionálneho združenia tatranských a podtatranských obcí. Prínos z členstva je najmä v oblasti regionálneho rozvoja, skvalitňovania verejnej správy, rozvoja turistického ruchu a zvyšovania kvality života v obci. Mikroregión Pramene Hornádu a Čierneho Váhu vznikol v roku 2003.³⁷ Ďalšie obce, ktoré tvoria mikroregión, sú Šuňava, Vikartovce, Kravany, Spišské Bystré, Hranovnica, Spišský Štiavnik, Vydrník, Gánovce a Vernár, všetky sú v okrese Poprad. Hlavnými cieľmi mikroregiónu je rozvoj cestovného ruchu, rozvoj lesníctva a spracovania dreva, zachovanie kultúrneho a prírodného dedičstva a ekonomický a sociálny rozvoj mikroregiónu.³⁸ V oblasti kultúry a športu je časť aktivít v obciach aj súčasťou kultúrneho kalendára mikroregiónu.

Ponuka Liptovskej Tepličky v kalendári podujatí mikroregiónu Pramene Hornádu a Čierneho Váhu pre rok 2013 bola nasledovná:

---

36 MAS – Miestna akčná skupina

37 Uvádza sa aj pod názvom Prameň Hornádu a Čierneho Váhu.

38 Mikroregión Pramene Hornádu a Čierneho Váhu <http://www.liptovskateplicka.sk/>

Termín	Podujatie	Miesto	Organizátor
6.1.	Chrámový koncert	kostol	obec a chrámové zbory
9.2.	Výstup na Kráľovu hoľu	obec	športový klub Horec
17.3.	Regionálna súťaž vo výrobe najdlhšieho šúlancu, jedení šúlancov na rýchlosť Vynášanie Majmoreny	amfiteáter, ulice obce	obec a Priatelia folklóru
apríl	Divadelné predstavenie Trampoty s láskou	Spoločenský dom	MO Matice slovenskej
3.5.	Deň otvorených dverí v hasičskej zbrojnici pri príležitosti sviatku sv. Floriána	nová hasičská zbrojnica	DHZ Liptovská Teplička
2.6.	Okresná hasičská súťaž mladých hasičov	futbalové ihrisko	
23.6.	Odpustová slávnosť - sv. omša	amfiteáter	rím.-kat. cirkev
30.6.	Prechádzka náučným chodníkom- počas prechádzky poznávanie rastlín, prevej pomoci a pod.	Náučný chodník okolím obce Liptovská Teplička	MS Slovenského Červeného kríža
7.7.	Malý štrbský maratón	Štrba - Liptovská Teplička - Štrba	obec Štrba, Liptovská Teplička
21.7.	Súťaž hasičských družstiev O putovný pohár starostu obce	amfiteáter	obec, DHZ Liptovská Teplička
27.-28.7.	Špekfest - festival katolíckej mládeže	amfiteáter, kostol	Spoločenstvo Pripravme cestu Pánovi
3. a 4. 8.	Folklórne slávnosti Pod Kráľovou hoľou	amfiteáter	obec
31.8.	Výstup na Kráľovu hoľu pri príležitosti pripomienky SNP	Liptovská Teplička -Kráľová hoľa	ŠK Horec
27.-28.9.	Dni ekologického poľnohospodárstva-Deň otvorených dverí na farme	areál pod amfiteátrom	obec PPD Liptovská Teplička MAS Pro-Tatry

Termín	Podujatie	Miesto	Organizátor
27-28.9.	Dni ekologického poľnohospodárstva-Deň otvorených dverí na farme	areál pod amfiteátrom	obec PPD Liptovská Teplička MAS Pro-Tatry
6.10	Deň Sv. Huberta pod Kráľovou hoľou	amfiteáter Spol.dom	Lesné pozemkové spoločenstvo L. Teplička Poľovnícke združenie Čierny Váh
24.12.	Popolnočné pastierske vítanie Krista	centrum obce	obec a Priatelia folklóru
29.12.	Stolnotenisový turnaj	športový areál	ŠK Horec

Osobitný priestor je pre mikroregión vytvorený na folklórnych slávnostiach (ďalej FS) Pod Kráľovou hoľou, kde sa jednotlivé obce mikroregiónu prezentujú v tzv. Stodolách Mikroregiónu Pramene Hornádu a Čierneho Váhu. Obce spoločne postupujú pri propagácii, napríklad aj formou nástenného kalendára mikroregiónu. Iným príkladom spolupráce bolo založenie Klubu dôchodcov v januári 2013 pod patronátom obce a následne Liptovská Teplička iniciovala stretnutie s rôznymi klubmi dôchodcov v regióne, aby získala skúsenosti od tých, ktorým kluby fungujú už viac rokov, zároveň sa zúčastnené kluby dohodli na ďalšej spolupráci.

Liptovská Teplička je začlenená aj do viacerých družobných medzinárodných partnerstiev. Družobné vzťahy od čias socializmu udržiavajú Tepličania s českou obcou Dolní Čermná.

V rámci projektu slovensko-poľskej cezhraničnej spolupráce nadviazala Liptovská Teplička družbu s poľskou obcou Lososina Dolna - Michalcowa.

Získanie titulu Dedina roka 2007 a následnej účasti v európskej súťaži Európska cena obnovy dediny v roku 2008 otvorili Liptovskej Tepličke ďalšie možnosti vytvárania partnerských vzťahov s obcami z krajín EÚ zapojenými do súťaže. V rámci programu Európa pre občanov udržiava družobné kontakty s obcami Kazár (HU), Kuniów (PL) a Liptál (ČR), ktoré sú tiež družobnými obcami Liptovskej Tepličky. Zástupcovia obcí sa stretli v roku 2011 na medzinárodnej konferencii v maďarskej obci Kazár, kde sa dohodli na ďalšej spolupráci v projekte. Jedným z výsledkov bola spoločná kuchárska kniha, ktorá vznikla z prezentácie päťčlenných tímov zo Slovenska, Maďarska, Fínska, Rumunska a Poľska. Kulinárske špeciality predviedli Tepličania aj v Kazári v rámci lokšového festivalu, kde súťažiaci z Liptovskej Tepličky získal v medzinárodnej konkurencii 2. miesto. Následne sa v Liptovskej Tepličke v rámci FS Pod Kráľovou hoľou konalo stretnutie amatérskych fotografov, financované zo zdrojov európskeho projektu.

V roku 2011 sa deti z FS Turnička aj zástupcovia maďarskej obce Kazár zúčastnili festivalu Detské folklórne dni v moravskej obci Liptál. Okrem programu na festivale sa Tepličania a Kazarčania zúčastnili aj na pracovných stretnutiach s predstaviteľmi obce a školy, kde hľadali námety na nové spoločné projekty (Kronika obce 2011).

Počas FS Pod Kráľovou hoľou v auguste 2013 bola podpísaná dohoda o vzájomnej spolupráci Liptovskej Tepličky a ukrajinského mestečka Velikij Bereznyj. Späťosť týchto obcí má však podstatne staršie súvislosti. V roku 1788 odišlo do zakarpatskej oblasti tridsať teplických rodín. Usadili sa v súčasnosti približne osemtisícovom ukrajinskom mestečku Velikij Bereznyj (slov. Veľké Berezné). Aj na Ukrajine sa Tepličania venovali najmä práci s drevom. Do súčasnosti sa tam vyskytujú podobné mená ako v Liptovskej Tepličke – Kubičko, Krojer, Bohunčák. Príchod Tepličanov je zaznamenaný na tabuľke miestneho kostola. S ukrajinským Veľkým Berezným našli Tepličania spoločný problém – chýbajúcu telocvičňa. Starostovia sa rozhodli spoločne zabojsovať o získanie finančných zdrojov na kultúrno-športové budovy z financií Európskej únie v programe slovensko-ukrajinskej spolupráce.³⁹

Možno konštatovať, že od polovice 20. storočia do súčasnosti sa z relatívne izolovanej obce stala štandardná sociálne otvorená obec. Mladšia a stredná generácia svojimi aktivitami a kontaktmi bežne prekračuje hranice obce, regiónu či Slovenska. Priestorová vzdialenosť od ostatných lokalít je skôr motiváciou pre rozvíjanie mimolokálnych aktivít než ich brzdou. Sociálna otvorenosť prispieva k vnútornej rozvrstvenosti lokálnej komunity, ale aj k uvedomovaniu si kvalít lokálneho potenciálu obce.

---

39 Pozri: *Našli svojich rodákov* <http://podtatranske.noviny24.sk>

4

Vývin zamestnaní obyvateľstva od druhej polovice 20. storočia

Peter Laučík – Katarína Nováková

Poloha obce, jej geografické a klimatické pomery určili spôsob života a charakter zamestnaní Tepličanov. Práca s pôdou a chov hospodárskych zvierat tvorili oddávna základný zdroj obživy obyvateľov obce. Nakoľko kataster obce takmer z 80 % pokrývajú lesy, významnou súčasťou života obce bolo a do súčasnosti je popri poľnohospodárstve a chove zvierat lesné hospodárstvo. V lese nachádza aj v súčasnosti živobytie veľa obyvateľov, ktorí už v súčasnosti pracujú ako živnostníci pri ťažbe dreva, jeho približovaní a spracovaní.

Značná časť našich doterajších výskumov a výsledkov štúdia poukazuje na závažnosť „dedičstva minulosti“, kontinuity s predsociálnym a socialistickým obdobím. Poukazuje na to, že ľudia sa ani pod prudkými inštitucionálnymi premenami nevzdávajú niektorých, v minulosti zakorenených praktík, názorov, foriem socioekonomických interakcií (Danglová 2005: 8). Podávame teda náčrt vlastníckych vzťahov, zamestnaneckej štruktúry a hierarchií v predsociálnom, socialistickom a súčasnom období.

Tradičné pracovné príležitosti v obci

Poľnohospodárstvo

Charakteristickým znakom niekdajšej dediny bola väzba na pôdu a jej obyvateľov. Pôda vystupovala nielen ako hlavný zdroj obživy, ale i ako kritérium spoločenského a sociálneho postavenia jednotlivca či rodiny v dedinskom spoločenstve. Dôkazom prioritného postavenia pôdy v hodnotovom rebríčku dedinského obyvateľstva bola snaha rozširovať jej výmeru i za cenu ukračovania sa v iných oblastiach materiálneho života rodiny, často i za cenu neľudskej driny jej príslušníkov (Slavkovský 1989: 75). Ako dokladajú etnografické výskumy, takáto situácia trvala na Slovensku až do 60. rokov 20. storočia, ojedinele i dlhšie, hlavne v regiónoch, kde sa kolektivizácia poľnohospodárstva oneskorila o pár desiatok rokov, čo je aj prípad Liptovskej Tepličky.¹

Vyspelé poľnohospodárstvo prekonalo v poslednom polstoročí dve vývojové diskontinuity, aby sa po politických zmenách od roku 1989 vrátilo späť k súkromnovlastníckej báze a produkcii realizovanej pluralitnými formami. Zásadne sa zmenila ako technologická a technická zložka poľnohospodárstva, tak i organizácia práce a ľudský potenciál. S rozvojom mechanizácie dochádzalo v uplynulom polstoročí k úbytku ľudí zamestnaných v poľnohospodárstve. Z tohto hľadiska stratilo poľnohospodárstvo svoje bývalé sociálno-ekonomické postavenie, ktoré malo až do 19. storočia, keď agrárnu civilizáciu nahradila civilizácia industriálna. Kontinuitný vývoj tradičného poľnohospodárstva, založený na ručných technikách a medzigeneračnej transmisii technologických poznatkov, sa vo všeobecnosti uzatvoril v prvej polovici minulého storočia (Válka 2011: 73). V podhorských lokalitách

---

1 Problematike vzťahu k pôde a hodnotovým orientáciám dediny sa v druhej polovici 20. storočia venoval najmä Adam Pranda (Pranda 1978).

Nosenie zemiakov z pivníc. (Archív obce, 80. roky)

Slovenska s nízkou bonitou pôdy, kde nebol politický tlak na združstevnenie poľnohospodárstva taký intenzívny ako v úrodných oblastiach, sa tradičné formy hospodárenia udržali dlhšie.

Pôda v chotári Liptovskej Tepličky nebola nikdy zvlášť úrodná – veď je to pôvodne horská lesná zem, u ktorej nemožno očakávať vysokú bonitu. Taktiež klimatické pomery pre polia na strmých svahoch v nadmorskej výške od cca 920 – 1200 m boli pre pestovanie náročnejších plodín značne neprajné. Pôda však predstavovala jedinú zábezpeku obživy rodiny a jedinou stratégiou prežitia bola vlastná ťažká práca na nej. Medzi tradične pestované poľnohospodárske produkty patrili zemiaky, jačmeň, ovos, raž, kapusta a repa. Úrodnosť rolí zvyšovalo len hnojenie. A. Mentel uvádza päťprvkový systém (tzv. 5 honov) rotácie plodín zabezpečujúci vyváženú úrodu na poli. Prvé sa sadili zemiaky, potom dva roky za sebou jačmeň, dva roky za sebou ovos. Nasledovalo hnojenie a opäť zemiaky (Mentel 2009: 76). Zemiaky sa sadili zvyčajne začiatkom mája, vyberali sa v polovici októbra. Žatva obilovín prebiehala v druhej polovici júla, v prípade ozimnej raže o mesiac neskôr. Žito sa mlátilo prevažne v novembri.

Pôda bola nielen zdrojom obživy, ale aj symbolom sociálneho statusu vlastníka. Vlastná pôda bola pre druhých tabu – o jej až posvätnéj hodnote vypovedajú niekedy mimoriadne prácne techniky jej ochrany: „*Ked' napríklad niekto zistil, že mu druhý prešiel vozom cez kúsok jeho role, hneď okolo nej vykopal ryhu tak 60 cm hlbokú, aby sa tade už nikdy vozom neda-*

lo prejsť“ (žena, 61 r.). Nielen role, ale aj tráva na medziach medzi roľami bola predmetom častých sporov: „Hádali sa ešte aj o tú trávu na medziach, že kto ju pokosí“ (žena, 61 r.). Vysokú hodnotu vlastnenej pôdy potvrdzuje aj tradičná forma sobášenia potomkov dohodou gazdov: „Na Tepličke sa sobášili role, nie ľudia. Tak sa snažili dohadovať tí starí, aby sa im role pekne spájali... Láska? Tá prišla potom nejako sama. Proste si zvykli“ (žena, 61 r.).

Kosba trávy bola považovaná za najťažšiu hospodársku prácu. Zabezpečovala obživu pre ovce a dobytok v zimných mesiacoch. Tráva a ďatelina sa kosila od júna. Začínalo sa v okolí domov a po sv. Jáne (24. 6.) sa kosili nižšie poľane a medze. Po sv. Jakube (31. 7.) sa kosili vyššie a vzdialenejšie polohy vikašački formou vykášania kruhov v tráve.

Orná pôda je až do súčasnosti v Liptovskej Tepličke rozložená do vrškov nad dedinou, lúky sa rozdeľujú na „Horné a Dolné“, vzdialenosť tejto pôdy a lúk od obce je často i niekoľko kilometrov. Nízka rentabilita poľnohospodárskej malovýroby vo vzťahu k typu osídlenia, rozdrobenosti a kvalite pôdy, jej situovania na pomerne strmých svahoch, spolu s drsnejšími klimatickými podmienkami viedli obyvateľov obce k dvojitému zamestnaniu. To znamená, že okrem obhospodarovania pôdy sa venovali intenzívne chovu hospodárskych zvierat, pastierstvu a práci v lesoch. Mnoho mužov pracovalo pri ťažbe dreva, jeho zvoze a odvoze, spracovaní na píle; ženy pracovali pri čistení, vysádzaní, prerezávaní.

Jednotlivé majetky (pôda, pasienky, lesy) sa v minulosti delili na urbárske, cirkevné a súkromné. Cirkevné majetky predstavovali hlavne pasienky, menej orná pôda. Urbárske majetky predstavovali pasienky a lesy. Po vzniku JRD v roku 1976 sa pôda spolu s pasienkami stala súčasťou kolektívneho hospodárenia. V súčasnosti je časť pôdy v súkromných rukách, časť vlastní družstvo a časť je urbárska.

Chotárne názvy jednotlivých častí katastra obce sa zachovali v pôvodnom označení až do súčasnosti. Ak sa spýtame miestnych obyvateľov, presne vedia identifikovať jednotlivé časti chotára i s miestnymi názvami a ich využitím.

Pri obrábaní pôdy v tejto oblasti dlho pretrvával trojpoľný systém. Jeho podstatou je rozdelenie poľí v chotári na tri časti, pričom sa dodržiaval spoločný osevný postup. Do prvej sa siali oziminy, do druhej jariny, tretia

Volský záprah. (Archív obce, nedatované)

Preprava hnoja. (Archív obce, nedatované)

sa ponechávala na ročný odpočinok – úhor. Úhory sa neobrábali, preto sa na nich na jar a v lete pásol dobytok a košarovali ovce, čím sa políčka pohnajili. Postupne sa úhory začali osádzať novými plodinami, najmä zemiakmi, ďatelinou a tak sa začal narúšať jednotný systém v rámci trojpoľného systému hospodárenia. Medzi najdôležitejšie plodiny patrili až do príchodu zemiakov obilniny. Miestnym klimatickým pomerom dobre vyhovovali predovšetkým jaryny (jačmeň nazývaný *jarec, ovos*). Na nižšie položených roľiach sa siali oziminy, spočiatku len raž (*žito, ozimné žito*), v medzivojnovom období sa začala sadiť i pšenica. V súčasnosti sa na prenajatých poliach poľnohospodárskeho družstva sadiť i špaldová pšenica. Zemiaky boli v minulosti popri obilninách základnou plodinou. Okrem toho sa sadila vo veľkom množstve kapusta.

Zemiaky sa sadili zvyčajne začiatkom mája, vyberali sa v polovici októbra. Oziminy sa siali v septembri, jačmeň sa sial čo najskôr, už začiatkom marca, aby bola bohatá úroda. Ovos bolo vhodné siať až v polovici apríla, keď boli slabé mrazy a nehrozilo mu spálenie. Ako prvé sa osievali lokality nazývané *Starý diel*, kde sa najskôr roztopil sneh a dali sa obrábať. Ako posledný sa sial ľan, podľa tradičného kalendára až po sviatku sv. Žofie (15. 5.). Osevný postup, termíny sadenia a uvedené striedanie plodín sa dodržiava miestami u súkromne hospodáriacich roľníkov dodnes. Ak nesadia oziminy, pestujú na týchto miestach zeleninu.

Sialo sa ručne a rozhadzovalo sa vždy na dokrok pravej nohy. Prvé stroje na siatie sa začali objavovať v medzivojnovom období na nižšie položených políčkach. Strmé políčka boli pomerne náročné na horizontálne obrábanie. Využívali sa na to skúsenejšie zvieratá, ktoré vládali utiahnuť pluh hore strmým svahom, ale osievalo sa naďalej ručne. Na niektorých väčších gazdovstvách už v medzivojnovom období mali sejačky na zemiaky, alebo stroje na rezanie sečky tzv. *sečkovice*. Do záprahov k týmto strojom zapriahali najčastejšie dva dvojročné voľy.

Na sadenie zemiakov boli najvhodnejšie lokality nazývané *Vag* a *Jerek*. Zemiaky sa sadili a dosiaľ sadia v Tepličke tradičnými spôsobmi, do jarkov do vyhnojenej zeme. Najlepšie zemiaky rástli údajne na ovčom hnoji. Jarky na sadenie sa kopali ručne, postupne sa však začali využívať stroje. Zemiaky sa

*Modlitba pred sadením zemiakov.
(K. Nováková 2012)*

---

vykopávali na jeseň motykami alebo čakanom. V súčasnosti sa riadky vyorú traktorom, i vyorávanie zemiakov na jeseň sa robí pomocou traktorov. Počas roka sa burina v zemiakoch vytrhávala a dosiaľ vytrháva ručne, alebo sa nechá voľne rásť a zemiaky sa oború traktorom.

Liptovská Teplička je známa pestovaním kvalitných zemiakov a veľkým výnosom. Posledné roky bola veľmi vysoká úroda, napríklad zo štyroch posadených vriec zemiakov na jeseň vyorali 40 vriec. Bežne na gazdovstvách mávali pre vlastnú potrebu 150 až 200 vriec zemiakov. V súčasnosti je to pochopiteľne menej, ale i tak dopestujú a počas roka spotrebujú priemerne 30 - 40 vriec. Zemiaky v domácnostiach slúžia nielen na konzum, ale i na kŕmenie ošípaných a dobytká.

Poľnohospodárstvo a chov zvierat ako materiálna činnosť nachádzala adekvátne miesto v obradoch a zvykoch. Predovšetkým vo zvykoslovných cykloch zimného a jarného obdobia bola až do druhej polovice 20. storočia veľká časť magických, poverových a obradných praktík venovaná zabezpečeniu hospodárskej prosperity. V predchádzajúcich storočiach boli obe zložky, materiálna i duchovná, vyvážené, pretože človek ich pokladal za rovnako dôležité (Slavkovský 2013: 75). Na dosiahnutie dobrej úrody bolo v jeho predstavách treba nielen kvalitne zvládnuť poľnohospodárske práce, ale vykonať aj rôzne úkony obradného a magického charakteru.

Ako príklad týchto obradov magického charakteru slúžiacich na zabezpečenie a ochranu budúcej úrody uvádzame aspoň dva, dosiaľ najviac rezonujúce u respondentov:

Do zrna i zemiakov určených na sadenie sa tradične pridávali škrupiny z vajec, posvätených v kostole a konzumovaných na Veľkonočnú nedeľu. Okrem škrupiniek sa do sadenia pridávali i bahniatka (nazývané *pužičky*) posvätené na Kvetnú nedeľu. Tieto zvyky sa zachovali medzi teplickými gazdinami do súčasnosti. Škrupinky a zvyšky posvätených bahniatok odkladajú do papierových vreciek do komory a pred sadením pridávajú do osiva ako ochranu budúcej úrody a posvätenie plodín.

Na sviatok sv. Marka (25. 4.) sa konávala v Tepličke procesia do polí, kde kňaz so sprievodom svätil polia s oziminami. Dievčatá uvili venčeky z mladých ozimín a vešali ich na zástavy, ktoré niesli v sprievode procesie. Tieto procesie sa už nekonajú, ale v spomienkach starších obyvateľov (50 - 90-ročných) sú stále živé, ako výrazný prejav agrárneho kultu.

Bežné a dosiaľ zaužívané najmä u staršej generácii je modlenie pred každou poľnohospodárskou prácou, pred sadením, kopaním, vyorávaním, prvým vyhánaním dobytká. Používajú oficiálne modlitby rímskych katolíkov, ale i vlastné, odovzdávané z generácie na generáciu, modifikované a prispôsobené rodinným podmienkam či okolnostiam.

Pred sadením i kopaním zemiakov sa zvyčajne prežehnajú alebo pomodlia: *„...keď začínam tote grule kopat, vse še musím pomodlit', bo to nás ešte naši rodičove naučili:*

V mene božom začíname, ráč nás požehnať, ó Pane.

Keď nám ty budeš pomáhať, práca bude prospech mávať.

Bez božego požehnaňe, márne naše namahaňe. Amen“ (žena, 66 r.).

Zemiakové pivničky v Liptovskej Tepličke (Z. Beňušková 2009)

Uskladnenie plodín

Zaujímavosťou obce sú spôsoby uskladnenia poľnohospodárskych plodín, predovšetkým zemiakov i koreňovej zeleniny. Sú to pivnice nazývané *pivničky* alebo *penvice*. Všetky pivnice sa nachádzajú v jednej lokalite pri cintoríne pod vrchom Turnička. Sú to vlastne pivnice na zemiaky vyhlbené kolmo do zeme. Hĺbku dosahujú okolo 2,5 - 3 m, majú hruškovitý tvar, smerom hore sa zužujú. Nad jamou je strieška z guľatiny, na nej vrstva hlíny pokrytá mačinou. Striešku, ktorá má mierny spád, podopierajú malé dvierka vsadené do stĺpikov. Vďaka vápencovo-dolomitckej hornine, do ktorej sú vyhlbené, a stabilnej teplote 2 až 6 °C si zemiaky a zelenina udržia pomerne dobrú kvalitu po celý rok. Vďaka týmto priam ideálnym podmienkam v nich uskladnené zemiaky vydržia od septembra až do júna ďalšieho roku. Túto zem miestni obyvatelia nazývajú *mončička*. Do jednej pivničky sa zmestí 30 i viac vriec zemiakov. Do súčasnosti sa zachovalo 419 zemiakových pivníc, stále sa využívajú na uskladnenie zemiakov. Takmer každá rodina tu má svoju pivničku a dedia sa z generácie na generáciu. V minulosti sa pivničky nezamykali, v súčasnosti je už každá využívaná pivnička uzamknutá. Na podnet obecného úradu si obyvatelia striešky pivničiek rekonštruujú, kontroluje sa ich bezpečnosť z hľadiska možnosti prepadu stropu.

Odoberanie zemiakov v pivnici. (Z. Beňušková 2011)

Chov zvierat

Sledovaná oblasť mala už oddávna priaznivé podmienky na chov hospodárskych zvierat. Okrem extenzívneho chovu oviec sa v zlepšených podmienkach a stálym rozširovaním krmovinej produkcie udomácnil chov hovädzieho dobytku.

Pasienky sa zvyčajne nachádzali vo vyšších polohách chotárov a tvorili súčasť nedeliteľného spoluvlastníctva (popri lesoch, lúkach a ornej pôde) členov urbárskej spoločnosti, ktorí sa o ne starali. Najkvalitnejšie boli hôľne pasienky, kde sa pásli ovce a mladý dobytok. Lúky boli zvyčajne v individuálnom vlastníctve. Okrem toho ich vlastnili aj urbárske spoločnosti a tvorili i súčasť cirkevného majetku. Lúky slúžili na získavanie sena pre dobytok.

Na malých gazdovstvách využívali dobytok ako ťažnú silu.

Zo začiatku len voly, v rokoch svetovej hospodárskej krízy aj kravy. V tomto regióne ako najvhodnejšie a najrozšírenejšie plemeno hovädzieho dobytku bolo pinzgauské.²

Hovädzí dobytok bol až do druhej polovice 20. storočia a vzniku JRD často živiteľom celej rodiny. Úžitok z chovu dobytku bol popri jeho záprahovej funkcii v nezanedbateľnej mäsovej a mliečnej produkcii. Voly sa najprv využívali ako záprahový dobytok, a po vykrmení sa odpredávali na mäso. Kravy sa nezabýjali, iba pri nútenej porážke. Ich úžitok z mlieka bol nenahraditeľný, teda i kvalitu zvierat posudzovali podľa kvantity a kvality vydojeného mlieka. V súčasnosti v niekoľkých domoch opäť chovajú popri býčkoch a voloch (na mäso) i kravy. Nadojeným mliekom sa zásobuje širšia rodina.

V obci v minulosti nebol až tak zaužívaný chov koní, viac sa ako ťažná sila chovali voly. Vplyvom intenzívnejšieho lesného hospodárenia a rozvoja lesných prác si situácia vynútila chov koní a ich využívanie na prácu v lese. V súčasnosti zažíva istú renesanciu. Bežný gazda, pracujúci s koňmi počas svojho života „zničil“ okolo 30 koní.

2 Bližšie pozri napríklad *Slovenský pinzgauský dobytok...* <http://www.pinzgau.sk>.

Valasi s geletami. (Archív obce, 60. roky)

Chov oviec bol v minulosti tiež pomerne rozšírený. Ovce sa chovali v maštaliach alebo na spoločných salašoch. Na jar si zvyčajne zakúpili niekoľko kusov na trhoch v okolitých obciach či meste a na jeseň ich zarezali na mäso. Chovali sa predovšetkým valašky.³ Ovce sa vyhánali na pašu koncom apríla a na dolné pasienky až začiatkom mája a zostávali v nižších polohách *v Hlbokom* až do začiatku senných prác. Koncom mája sa košarovanie oviec premiestňovalo do vzdialenejších vyšších polôh na *Hol'u* a *Košariská*.

V prvej polovici 20. storočia existovali v okolí Liptovskej Tepličky tri salaše, v roku 1971 už len jeden. Záležitosti okolo chovu oviec organizoval a koordinoval salašný gazda. Za salaš zodpovedal bača, ktorému pomáhali dvaja valasi *dojčiar*i, ďalej *baranár* a *honelníci*. Na Veľký piatok pred výhonom na letnú pašu valasi značkovali jahňatá a vystrúhávali ratice ovciam. V ten istý deň bol na schôdzi salašnickeho spolku volený salašný gazda. Bača bol volený na urbárskych schôdzach každé 2 - 3 roky. Medzi jeho povinnosti patrilo popri udržiavaní chodu salaša aj váženie syra, vyplácanie valachov, zjednávanie mzdy a inkasovanie poplatkov za košarovanie. Príjem salaša tvorila týždenná dodávka mäsa, pálenky a chleba. Ovca dávala ročne

³ Valašské ovce (valašky) sa dostali na územie dnešného Slovenska s valašskou kolonizáciou v 13. a 14. storočí. Na Slovensku sa valašské ovce chovali celé generácie v nadmorskej výške 600 - 1200 metrov na Liptove, Kysuciach, Orave, Spiši, v oblasti Nízkyh Tatier, Veľkej a Malej Fatry a Spišskom Rudohorí. Pôvodné plemeno valaška môžeme stručne charakterizovať ako plemeno s tromi úžitkovými vlastnosťami. Relatívne najvýraznejšia je mlieková úžitkovosť, potom nasleduje vlnová úžitkovosť a na poslednom mieste mäsová úžitkovosť (nízka živá hmotnosť jahniat pri odstavbe, nízka hmotnosť dospelých oviec a nízka plodnosť). Bližšie pozri: Kerestés a kol. 2008, s. 239 a ďalej.

---

priemerne 14,8 kg syra, z toho cca 8 kg dostal jej majiteľ a zvyšok ostal na salaši bačovi a valachom. Salašný gazda bol odmeňovaný 14-dňovým a bača 21-dňovým košarovaním na vlastných lúkach. Bačovi tiež patrili všetky jahňatá, ktoré sa počas košarovania narodili na salaši.⁴ K príjmu z oviec patrila takisto tzv. *striž*, vlna zo strihania oviec, z ktorej sa vyrábalo súkno. Strihali sa dva razy do roka. Ovce sa sťahovali naspäť z vysokých polôh až na *Gala* (11. 9.) (Švorc 1973: 39).

Počas existencie jednotného roľníckeho družstva sa družstevné stádo v rokoch 1976 – 1985 dvojnásobne rozrástlo, keď sa salaše zo Štrby premiestnili do Liptovskej Tepličky (Švorc 1988: 103).

V súčasnosti sa ovce kupujú na jar z miestneho družstva, aby počas leta spásali pozemky v okolí domu, podľa slov miestnych slúžia ako „*živé kosačky*“. Na jeseň, alebo pred Vianocami ovečky a barany zabíjajú, mäso údia, nakladajú, alebo z neho vyrábajú klobásky. V Liptovskej Tepličke nie je zvykom dávať súkromné ovce na miestny družstevný salaš, pretože družstevné stádo podlieha prísnyim kritériám ekologického chovu. Majiteľ by so svojimi ovcami musel podstúpiť viaceré veterinárne vyšetrenia, v opačnom prípade by sa do rizika pri prípadnej kontrole dostalo poľnohospodárske družstvo. Iný než družstevný salaš sa v chotári obce nenachádza, preto niektorí gazdovia dávajú ovce na salaše v okolitých obciach.

Ošípané sa chovali a chovajú na mäso. V minulosti ich pásli osobitní pastieri (*švinari*), ale už po prvej svetovej vojne sa prešlo na chov v chlievoch. Prasatá krmia najčastejšie usušenou otavou, varenými zemiakmi, ktoré uskladňujú zvlášť v pivničkách na skrmenie, šrotom, a väčšie ošípané i kukuricou, ktorú príležitostne kupujú z družstva. Ošípané a mladé býky zabíjajú (v miestnom nárečí „*bijo*“) neskoro na jeseň, alebo pred Vianocami. Mäso nepredávajú, všetko ide pre vlastnú spotrebu. Ojedinele predávajú mäso v rámci obce tým rodinám, ktoré nechovajú ošípané či dobytok.

Ako hovoria chovatelia, ich domáce mäso je najlepšie, lebo chovajú v intenciách biochovu, bez liekov, vakcín, umelých zmesiek, len na vlastných zemiakoch, šrote a otave.

„*Me ši vypestujeme tote grule, to so bio, čisto, len po našim maštalnym gnojem. I švinkom davome tote grule, tak i oni som bio*“ (žena, 66 ročná).

Nedostatok iných pracovných príležitostí vytváral v minulosti takú situáciu, že vyššie uvedené hospodárske aktivity boli často jediným zdrojom obživy. Je preto zákonité, že v hodnotovom rebríčku ľudí dostávalo vysoké hodnotenie vlastníctvo pôdy a dobytká alebo schopnosť hospodárenia s nimi na zodpovedajúcej agrokultúrnej a chovateľskej úrovni.

---

4 Z teplických bačov z prvej polovice 20. storočia I. Zuskinová podrobnejšie spomína Michala Gajdoša st., Petra Gajdoša, Michala Konečného, Jána Koreňa, Štefana Krajča, Jána Pitoňáka, Štefana Pitoňáka, Petra Pitoňáka, Štefana Rusnáka. Z druhej polovice 20. storočia uvádza Michala Gajdoša ml., Františka Glejduru, Šimona Chovana, Jozefa a Štefana Pitoňáka a Jána Smolára (Zuskinová 1999: 75-88). P. Švorc spomína aj Jána Fendeka. Uvádza, že „náročnosť práce odrádzala chlapov pracovať na salaši aj napriek vyšším zárobkovým možnostiam, lebo výsledky ich práce boli neraz ovplyvnené nepredvídanými okolnosťami – napríklad v roku 1982 vlci roztrhali 48 oviec, o rok na to pre silné mrazy 2. mája 1983 zahynulo 54 oviec a 19 jariek a na salaši mali škodu 36 500 Kčs.“ (Švorc 1988: 103).

Situácia v poľnohospodárstve v druhej polovici 20. storočia

Obdobie druhej polovice 20. storočia bolo zlomové nielen pre slovenský vidiek, ale tiež z hľadiska celej spoločnosti. Vízia o sociálnej spravodlivosti a rovnosti a budovaní novej beztriednej spoločnosti viedla k likvidácii súkromného podnikania na všetkých úrovniach národného hospodárstva, vrátane poľnohospodárstva (Válka 2011: 78-79).

Kolektivizácia slovenskej dediny bola procesom, ktorého základné črty sa na väčšine územia Slovenska realizovali počas 50. rokov 20. storočia. Tento proces prebiehal v konkrétnej medzinárodnej a vnútro politickej situácii, ktorá ho determinovala a začal sa na individuálne hospodáriacej dedine po prijatí zákona *O jednotných roľníckych družstvách* zo dňa 23. 2. 1949. Prichádzalo k zlúčeniu súkromného majetku gazdov, či pretváraní rôznych poľnohospodárskych družstiev na jednotné roľnícke družstvá. Od roku 1949 začala intenzívna kampaň, ktorá zdôrazňovala výhody spoločného hospodárenia. Otázka dobrovoľnosti predstavovala problematický moment počas celého obdobia kolektivizácie.⁵ Prvá vlna kolektivizácie prebiehala na Slovensku v rokoch 1949 - 1955 a neobišla ani Liptovskú Tepličku. V školskej kronike sa nachádza zmienka o založení JRD už v roku 1950: „Všetci členovia prípravného výboru JRD sa zišli dňa 6. apríla, aby založili pasienkarské Jednotné roľnícke družstvo II. typu [...] Medzi 48 členmi sú všetci učitelia.“ Družstvo bez skúsených gazdov a odborníkov neuspelo. Intenzívnejšie nábery do družstva začali v roku 1953. V obci však vládla neochota k spoločnému hospodáreniu. Pokus o založenie družstva bol opäť neúspešný.

Niektoré skupiny obyvateľstva, hlavne živnostníci, strední a veľkí roľníci, ktorí sa odmietali stotožniť s dobovou ideológiou a vstúpiť do Jednotných roľníckych družstiev (ďalej len JRD), boli po roku 1952 označovaní za *kulakov* a stali sa nepriateľmi ľudovodemokratického zriadenia.⁶ Znamenalo to veľké postihy nielen pre jednotlivcov, ale i celé rodiny hospodárov. Podstatnou zložkou vydierania týchto ľudí zo strany širiteľov družstevnej myšlienky boli náznaky, či neskôr otvorené a často i realizované hrozby, že následkom nevstúpenia do JRD môže byť ohrozená budúcnosť ich detí, rodiny môžu byť vyvezené z obce či okresu a dokonca jednotlivci môžu byť uväznení na výstrahu ostatným roľníkom.

---

5 Už prvé skúsenosti počas roku 1949 ukázali, že zodpovední funkcionári a predstavitelia moci nerešpektovali tento princíp, nesprávne ho chápali a bol pre nich problémom hlavne politickým, a nie sociálnym.

6 Termín *kulak* je prevzatý z ruštiny (pôvodný význam *päst'*), slovenský ekvivalent je *dedinský boháč*. Po roku 1948, kedy bola v Československu zavŕšená tzv. 3. etapa pozemkovej reformy, mohol spadať do tejto kategórie roľník, ktorý vlastnil poľnohospodársku a lesnú pôdu o výmere 20 - 50 ha. Postupne sa do tejto skupiny v 50. rokoch 20. storočia dostávali všetci strední roľníci, ktorí vlastnili viac ako 2 ha pôdy.

V Liptovskej Tepličke síce Jednotné roľnícke družstvo vzniklo až v poslednej štvrtine 20. storočia, aj tu mal však nesúhlas so vznikom JRD pre niektorých fatálne dôsledky.⁷

V 60. rokoch 20. storočia sa uskutočnilo sústredenie zvierat, ktoré odviezli na bitúnok do Svitú. Utržené peniaze mali tvoriť základné imanie vznikajúceho družstva, to sa však tiež v dobe „politického odmäku“ nezrealizovalo. Názory na vznik družstva v Tepličke sa rôznili a rôznia sa dodnes. Na jednej strane boli gazdovia, ktorí sa nechceli zbaviť pôdy, zvierat a majetku,⁸ na druhej strane boli v obci tlaky na vznik družstva a scelenie aj tak málo výnosnej pôdy. Bonita pôdy v Tepličke bola slabá, polia boli rozdrobené na stovky malých úzkych parciel a podmienky hospodárenia veľmi ťažké v porovnaní s okolitými obcami, kde už družstvá založili a fungovali. Niektorí obyvatelia vytvárali tlak na miestne a okresné orgány, že aj oni chcú v Liptovskej Tepličke družstvo.

Tepličania sú aj v súčasnosti primerane hrdí na to, že počas socializmu dlho odolávali združstevneniu. Táto dnešná hrdosť má však skôr integračnú funkciu lokálnej identity, než by sa odvolávala na nejaké konkrétne hrdinské skutky, ako napríklad v Lendaku – kde k združstevneniu vôbec nedošlo. Znie v tom niečo rebelské, goralské, čo by sa dalo asi najvýstižnejšie vyjadriť slovami *my sme sa (im) nedali – my sa (im) ani teraz nedáme*.

Socialistická vláda vyvíjala na gazdov dlhodobý tlak a skúšala rôzne metódy, aby dosiahla svoje ciele. Je zrejmé, že v čase komunistickej vlády museli v obci existovať formálne orgány miestnej samosprávy a v obci sa museli prijímať najrôznejšie adaptačné opatrenia na politické podmienky vo forme rôznych kompromisov a provizórií.

---

7 Medzi tých, ktorých režim potrestal pre výstrahu ostatným Tepličanom, patrila i rodina M., ktorých režim označil za kulakov, odporcov a nepriateľov družstevných myšlienok. Túto rodinu exemplárne potrestali natoľko, že tieto okolnosti ovplyvnili ich ďalšie smerovanie, zamestnanie a rezonujú v rodine dodnes. Otca rodiny ako *kulaka*, ktorý nechcel podpísať súhlas so vstupom do družstva, pretože vlastnil veľkú výmeru pôdy, uväznili v Liptovskom Hrádku. Rodinu mali po súdnom procese, ktorý sa konal tiež v Liptovskom Hrádku vyviešať do Čiech, pretože však matka veľmi vážne ochorela a deti boli pomerne malé, presun rodiny sa neuskutočnil. Najstarší syn SM mal v tomto čase 16 rokov, prišli po neho do školy príslušníci ŠTB a syn mal zákaz študovať na strednej škole v celom Československu. Brata neskôr odviezli do Ostravy a musel pracovať v bani. Ako spomína na tieto udalosti vyše 80-ročný SM, okolnosti spôsobili, že musel prestať chodiť do školy, nikde ho nechceli prijať. Za ušetrené a schované peniaze kúpil koňa a musel začať robiť v horách, aby uživil celú rodinu. Koňa kúpil za 32 tisíc korún a ako 16-ročný chlapec bol nútený robiť v horách spolu s dospelými chlapmi drevorubačmi pri pilovaní a sťahovaní dreva. Otec rodiny sa po pár rokoch vrátil z väzenia, ale mal zákaz usadiť sa v okrese svojho bydliska. Našiel si prácu v hore a býval v dedinke Stratená (okres Rožňava), prideliť mu jedného kurátora, ktorý ho chodil pravidelne kontrolovať a hlásil miesto pobytu a mená ľudí, s ktorými sa kontaktoval. Synovia mu tajne v noci nosievali do Stratenej oblečenie, zemiaky či chlieb a lesník príležitostne ďalšie potraviny. Neskôr sa mu podarilo nájsť prácu v Spišskom Bystrom. Domov sa vrátil po 10 rokoch núteného exilu. Robil potom pri koňoch, v hore, ale roky väzenia, psychického útlaku a ťažkej práce sa podpísali na tom, že zomrel ako 67-ročný doma v Tepličke.

8 Epizódu zo združstevňovania v 70. rokoch opísal rodák z Liptovskej Tepličky, geológ doc. RNDr. Marián Fendek: „Pri jednej z mojich návštev Tepličky som zastihol starého otca od Gabaja smutného, zádumčivého a ponoreného do seba. Nespoznával som ho. Myslel som si, že pochorel. Časom pri poobedňajšom rozhovore z neho vyšlo: ‚Družstvo idú zakladať Mám doňho vstúpiť? Porad', si študovaný, dám na teba.‘ Vtedy mal 78 rokov a chcel ďalej gazdovať. Rozhovor sa natiahol do hlbokej noci. Snažil som sa ho presvedčiť, že naozaj to už nemá preňho význam, aby ďalej hrdlačil na tých kamenistých poliach. Stará mať s tým súhlasila, veď v tom veku už aj síl ubúdalo a každá robota trvala dlhšie. Keď sme ho presvedčili, ešte sa opýtal: ‚A čo bude s Buksom?‘ Bukso bol drobný, vytrvalý a húževnatý koň, ktorého na dvor prišikoval otec, keď som mal tri roky a odvtedy bol stále u nás. Po vstupe do družstva Bukso skončil vo vagóne, ktorý išiel do Talianska. Nebol som pri tom, no stará mať mi povedala, že starý otec potom ešte týždeň chodil do maštale a tam plakal“ (Fendek 2009: 9).

Už v 50. rokoch odvádzali gazdovia štátu povinné kontingenty úmerné rozsahu svojho hospodárstva. Splnenie predpísaných dávok nebolo vždy možné, záviselo od počasia. Napriek tomu sa spočiatku vyskytli iniciatívy za prekročenie predpísaných dávok „Splnenie týchto úloh považujeme za našu drevorubačskú česť“ (Kronika obce, rok 1963). V roku 1963 obecná kronika uvádza: „Poslanec Dratva ml. vidí dobrý vzťah občanov k plneniu nákupných úloh aj vo vďačnosti občanov za cestu, ktorá ich spojila s okresným mestom. Nepozerajú na túto skutočnosť ako na povinnosť štátu, ale snažia sa za dobré dobrým odplácať. Pravidelné sú zasadnutia rady aj pléna MNV, kde je vždy ako úloha číslo jedna riešená otázka nákupných úloh.“ Obyvatelia však neboli v čase horšej úrody schopní odovzdať predpísané dávky. Napríklad v roku 1969 sa Rada MNV uzniesla že „občania, ktorí nakopali málo zemiakov, sú oslobodení od dodávky v tom zmysle, že v prípade lepšej budúcej úrody zemiakov dodajú postihnutí občania viac“ (Kronika obce, rok 1969). Za vlády A. Dubčeka dostávali roľníci dotácie, ako vyrovnanie znevýhodnených klimatických a pedologických podmienok. Takto získané prostriedky potom investovali do nákupu umelých hnojív a poľnohospodárskych technológií (Mentel 2009: 67).

60. roky 20. storočia možno považovať za výrazný medzník vo vzťahu k pôde a hospodáreniu na nej. Dôvody ešte stále silného odporu ku kolektívnym formám hospodárenia možno vidieť najmä v silnej tradícii súkromného hospodárenia, ktorú udržiavala generácia starých gazdov. K opatreniam politickej adaptácie tohto obdobia patrila napríklad zmena kompetencií v správe salašov. Od roku 1961 prebrala dohľad nad funkciou baču poľnohospodárska komisia MNV. Ďalším adaptačným opatrením bol vznik Spoločnosti jednotlivo hospodáriacich roľníkov v roku 1968, ktorá mala 275 členov. Predstavuje akýsi prechodový útvar medzi formami súkromného hospodárenia a jeho kolektívnou formou. Tento zväz uzatváral zmluvy so svojimi členmi o dodávkach niektorých poľnohospodárskych produktov.

Spoločnosť bola zaviazaná k povinným dodávkam poľnohospodárskych produktov do verejného hospodárenia – kontingentom, pričom jej 275 členov muselo túto normu naplňovať podielníckym spôsobom. Je zrejmé, že bolo len otázkou času, keď sa zrodí myšlienka, že v tejto situácii bude efektívnejšie čiastočne založiť spoločné hospodárenie aspoň pre potreby naplnenia povinných odvodov poľnohospodárskych produktov. V roku 1971 odovzdali pre potreby verejného zásobovania 151 tisíc litrov mlieka, v roku 1972 to malo byť až 170 tisíc litrov mlieka, 2200 q mäsa, 1100 q zemiakov, 3 tisíc kg syra, 400 kg vlny. Za tieto dodávky im štát poskytoval napríklad umelé hnojivá (Švorc 1973: 45-46). Vplyv generácie starých gazdov slabol rovnako ako tendencia udržať si „svoje“ za každú cenu. Zato stúpala tlak zo strany KSČ aj propaganda kolektivizácie. Mladá generácia už nebola taká nadšená z práce na poli ako ich otcovia: *Ja sa musím priznať, ja som to neznášala – ísť na pole. Nenávidela som celú tú lopotu. Najťažšie čo si pamätám bolo nosiť nakosenú trávu po kopcoch vo veľkej plachte naboso. Donesieš raz a môžeš ísť znova hore, dole, ďaleko a takto dookola. Bola by som najradšej vtedy ušla* (žena, 61 r.).

V roku 1971 bolo v Liptovskej Tepličke 270 volov, 910 jalovíc, 209 kráv a 657 oviec (Švorc 1973: 38). V roku 1977 sa uvádza v kronike obce: „...“

---

naša obec mala v minulosti jedinečnú avšak akúsi zabúdanú dobytkársku tradíciu. Ešte môžeme povedať aj pred tromi, štyrmi rokmi naša obec bola naskutku takrečeno eldorádom dobytkárstva. Obchodovanie s dobytkom bolo a znamenalo pre našich občanov „honor“. Tiež občania sa popri dobytku zaoberali chovom oviec, ktorý teraz v súkromníctve klesá, ale napriek tomu Jednotné roľnícke družstvo v tomto roku zimuje ovce v novopostavenom ovčine“ (Kronika obce, rok 1977). Úspech kolektivistického propagandy, ktorú za významný medzník života obce spomína aj Š. B. Olejár (Olejár 2007: 30) v 70. rokoch v Tepličke spočíval v tom, že ponúkol mladej generácii vidiečanov presne to, po čom túžila. Ďalšou podstatnou internou okolnosťou bolo *pokukávanie* po kovoľníckej ľahkosti bytia u susedov v Štrbe a aj v iných obciach. Faktor vzájomného porovnávania týchto dvoch obcí (Liptovská Teplička – Štrba) je však dodnes dominantný. Istá súťaživosť a porovnávanie štandardov sa prejavuje nielen vo vzájomnej závislosti, ale aj vo vzájomnej pozitívnej motivácii k rozvoju. Na Štrbe vyrastali veľké domy, ktorých majitelia dochádzali za prácou do Svitú a Popradu, mali kapitál, voľný čas, dostávali podiely z družstva a pritom stáli obhospodáriť aj svoje vlastné malé hospodárstva. V Liptovskej Tepličke bola situácia iná. Kým v tradičnej forme hospodárenia sa drelo takpovediac „od svitú do mrku“, nová pracovná ponuka znela 8 hodín denne. Mladšej generácii sa otvárali nové možnosti „čistejšieho“ a ľahšieho zamestnania v priemysle v mestách. Ďalší faktor podporujúci združstevnenie bol aj prirodzený egoizmus každého sedliaka, teda nechota *drieť zadarmo na svojom pre cudzích*, keďže Tepličania museli odvádzať mimoriadne vysoké kontingenty. Navyše v situácii, keď vlastná existencia je závislá od úrody a teda od priazne počasia, je táto závislosť vždy neistou záležitosťou. Kovoľníctvo oproti tomu poskytovalo neodolateľne istejší model života. Keď si uvedomíme, že dovtedajší spôsob života už nebol udržateľný, zistíme, že obyvatelia Liptovskej Tepličky ani nemali na výber, a preto nie je prekvapením, že sami začali postupne volať po nových riešeniach, aby napokon z vlastnej vôle hrdo vstúpili do družstva.

Jednotné roľnícke družstvo začalo svoju činnosť v Liptovskej Tepličke v roku 1976 ako odpoveď na vyššie opísanú sociálnu, hospodársku aj ekonomickú otázku. Neexistovalo ako samostatný celok, ale ako súčasť Jednotného roľníckeho družstva pod Kráľovou hoľou so sídlom v Štrbe, s ktorým spoločne hospodáril až do roku 1990. Od začiatku bolo jasné, že pôda v Tepličke nie je vhodná na efektívne a ekonomické pestovanie žiadnych plodín. Navyše, na tak strmých stráňach by sa skôr či neskôr prevrátil každý traktor. Preto bola na pobočku družstva v Liptovskej Tepličke presunutá len živočíšna výroba.⁹ V Liptovskej Tepličke bola v rámci JRD vytvorená ovčia farma a v roku 1980 vybudovaný ovčín s kapacitou 2000 oviec, čo nebolo z pohľadu efektívnosti a využitia polí a pasienkov šťastné riešenie. Do kolektivizácie boli totiž ovce v obci chované ako doplnok hospodárenia, prioritne sa choval hovädzí dobytok. Časť pozemkov sa zrekultivovala a využívali sa na pestovanie krmovín pre ovce, úzke polička sa zatravnili a využívali sa ako pasienky. Takéto pasien-

---

9 Pozíciu Liptovskej Tepličky v rámci spoločného JRD so Štrbou obyvatelia vyjadrujú slovami: *Tepličania do chlievov a Štrbania do kancelárií*.

ky sa však devastovali, nesprávnou starostlivosťou zarastali nie príliš vhodným rastlinstvom. Prístrešky na uskladnenie sena (*kolibky*) sa postupne likvidovali a chátrali.

Družstvo vytváralo pracovné miesta aj v rámci tzv. pridruženej výroby. Jej poslaním bolo „pomôcť JRD v plnení jeho ekonomických ukazovateľov, zabezpečiť prácu pre pracovníčky v rastlinnej výrobe v zime a poskytnúť pracovnú príležitosť ženám so zníženou pracovnou schopnosťou a mladým ženám s malými deťmi nielen zo Štrby, ale aj z Liptovskej

Pridružená výroba v JRD. (Archív obce, 80. roky)

Tepličky“ (Švorc 1988: 105). Najefektívnejšou pridruženou výrobou bola lisovňa plastických hmôt, pre ktorú v roku 1976 adaptovalo JRD jednu drevenicu v Liptovskej Tepličke. Vyrábali sa tu bitumínové vrecia, plastické mriežky, papierové tubusy, škatule, paletky, a iné výrobky takmer pre sto odberateľov z celého Československa (Švorc 1988). JRD malo v obci aj predajne mäsa, textilu, zabezpečovalo zber a odvoz domového odpadu, či odhrňovanie snehu.

Založenie družstva predstavoval koniec driny na teplických poliach a prechod obyvateľov na kovorolníctvo a prácu mimo obce najmä v spomínaných priemyselných výrobách vo Svite a v Poprade.

V Liptovskej Tepličke ľudia hľadali nové pracovné príležitosti i mimo obce. Okrem práce v JRD pracovali v lesoch, pri ťažbe dreva, alebo ak nenašli prácu doma, cestovali za prácou do okolitých miest, najmä do Svitu a Popradu, tí odvážnejší aj do zahraničia.

Zmeny po roku 1989

Politické zmeny v novembri 1989 znamenali druhý výrazný posun v hodnotení vlastníckych vzťahov na vidieku. Pod pojem spoločné vlastníctvo sa dostalo i družstevné poľnohospodárstvo. Po zásadnej politickej zmene v Československu začiatkom 90. rokov 20. storočia, keď sa tzv. socialistická kolektívizovaná dedina stala minulosťou a došlo postupne k obnove lokálnych samospráv, k transformácií poľnohospodárskych zariadení socialistického typu na družstvá vlastníkov poľnohospodárskej pôdy, prípadne individuálnych poľnohospodárskych fariem, z tradičnej rurálnej kultúry takmer nič nezostalo (Stoličná 2002: 99). Obdobie v postkomunistickej etape Slovenska bolo aj obdobím, keď sa začali formulovať európske integračné očakávania a plány.

Ako aj inde na Slovensku, tak JRD v Liptovskej Tepličke zastihol príchod nového kapitalistického režimu v stave ekonomickej stagnácie a úpadku, čo viedlo k nevyhnutnosti jeho reštrukturalizácie, osamostatnením sa od JRD v Štrbe. Družstvo v Štrbe sa v roku 1991 rozdelilo, majetkovo

---

vyrovnalo, delimitovali sa zamestnanci a výroba. V tomto období malo družstvo 450 členov. Družstvo v Tepličke začalo samostatne hospodáriť ako poľnohospodárske podielnícke družstvo (ďalej PPD), venovalo sa spočiatku chovu hovädzieho dobytka a výrobe krmovín pre vlastnú potrebu.

Obilninám sa nie veľmi darilo. V prvých rokoch boli nútení kupovať krmoviny z okolitých družstiev, pretože na vlastných pozemkoch, nevhodne zatrávnovaných, nemohli vyprodukovať dostatočné množstvo krmovín. Družstvo malo spočiatku 40 kráv, ktoré nemali kam ustajniť, chýbali priestory a vybavenie. Preto sa začalo s rekonštrukciou ovčína a kravy boli sústredené, podobne ako v 50. rokoch 20. storočia v obci. Kto mal väčšiu maštal, zobral si družstevné kravy, staral sa o ne a na základe dohody si mohol narodené teľa ponechať a kravu vrátiť družstvu.¹⁰ V roku 1992 sa uskutočnila transformácia družstva na družstvo podielnícke. Časť pridruženej výroby sa preniesla zo Štrby do Tepličky, a v 90. rokoch veľmi efektívne fungovala. Na družstve sa snažili udržať každé pracovné miesto, aby obyvatelia nemuseli cestovať za prácou do vzdialených miest a obcí. V rámci pridruženej výroby nadviazali spoluprácu s viacerými firmami, vyrábali papierové vrecia, pracovné rukavice, pliešky na sviečky, šili flanelové košele. Postupne však tieto aktivity zanikali vzhľadom na silnú konkurenciu a dovoz týchto výrobkov za nižšie ceny zo zahraničia.

Od 90. rokov 20. storočia sa začalo družstvo intenzívne zameriavať na chov hovädzieho dobytka na mäso i mlieko. Postupne prešlo na tzv. ekologický chov zvierat.

Od samého počiatku svojej existencie zápasilo s ekonomickými aj ekologickými problémami. Problémy v „novej dobe“ spôsoboval nielen nedostatok finančných prostriedkov, ale aj prítomnosť prísnych ekologických obmedzení v rámci nových foriem ochrany prírody a krajiny. V ochrannom pásme TANAP-u, NAPANT-u a významného vodného zdroja, nie je rozhodne ľahké niečo s pôdou podnikať. Bolo nutné hľadať nové alternatívy hospodárenia, ktoré by vyhovovali súčasným environmentálnym požiadavkám: „Začínali sme pokusne so 143 hektármi a o päť rokov neskôr sme prešli na ekologické poľnohospodárstvo celou výmerou,“ zaspomínala na nie práve najľahšie začiatky po transformácii Anna Glejdurová, predsedníčka PPD v Liptovskej Tepličke a dodala, že dotácie na ekologické hospodárstvo boli len na prvé dva roky a ako ukázal čas, bez dotácii sa ekológia robiť nedala. „Najmä keď ani skúsenosti neboli žiadne. Vyzeralo to tak, že jednoducho ako družstvo skončíme. Vydržať nás presviedčal Ing. Rataj, ktorý vtedy zastupoval ministerstvo pôdohospodárstva a tvrdil, že keď vstúpime do únie, určite to bude lepšie. Medzitým si však družstvo narobilo dlhy v poisťovniach a dotácie z únie sa poskytovali len tým družstvám, ktoré mali tieto pohľadávky vyrovnané. Nasledovalo ťažké obdobie ‚splátkových kalendárov‘ a boja o prežitie“ (Podtatranské noviny, 9/2011).

„Boj o prežitie“ zostal v teplickom slovníku dodnes. K obmedzeniam ekologického hospodárenia patrí najmä zákaz používať umelé hnojivá,

---

10 Ešte v 90. rokoch 20. storočia sa stádo kráv počas sezóny pasenia hnalo hore dedinou a rozdupávalo neohradené predzáhradky a príľahlé pozemky. Aby kravy neznečistovali ulice, bolo nežiaduce, aby ich majitelia vodili cez dedinu na pašu.

---

vrátane zákazu pastvy dobytku v ochrannom pásme vodných zdrojov. Ďalej sú tu protierozívne opatrenia týkajúce sa zákazu obrábať svahy so sklonom väčším ako 12 %. V záujme získania dotácií je však nutné udržiavať krajinný ráz, teda ošetrovať lúky na svahoch horským traktorom, aby nezarastali. Pri PPD permanentne pracuje skupina, ktorej úlohou je vo veľkom chotári likvidovať náletové rastliny a udržiavať aktuálny okraj lesa.

Pre prežitie poľnohospodárov, sú v súčasnosti dotácie z EÚ otázkou života a smrti. Stratégiou súčasných biofariem je oscilácia medzi úvermi a dotáciami. „Žijeme ako v rozprávke o troch grošoch. V decembri jeden úver splatíme a v januári berieme ďalší. Ale aspoň máme istotu, že v priebehu roka máme zabezpečené financovanie, ľudia dostávajú pravidelne výplatu a platíme pravidelne a v plnej výške aj všetky odvody“ (Podtatranské noviny, 9/2011).

K dotáciám ekologického hospodárenia v súčasnosti – napokon ako aj k ostatným formám projektovo financovaných činností – sa viažu aj niektoré menej milé skutočnosti. V rámci získania dotácií je nutné pestovať aj také plodiny, ktorých následné reálne spracovanie ani využitie nie je veľmi zrejmé, ani zaručené: „*Pestovali sme pohánku, lebo bola na ňu dotácia. Je to dobrá obilnina, na bezlepkovú diétu a tu sa jej darilo. Na Slovensku ale nie je nikto, kto by ju vedel spracovať. Robia to Poliaci aj Česi. Teraz jej máme na sklade tri tony...*“ (A.G., predsedníčka PPD). Tento stav poľnohospodárstva nie je v súčasnosti výnimočný.¹¹ Bez dotácií je ekologické hospodárenie fakticky nemožné, pretože vysoké ceny produktov by ich urobili nepredajnými.

Myšlienky ekologického chovu nie sú na Slovensku novinkou, rezonujú medzi poľnohospodármi už od konca 20. storočia. Iba marginálna časť poľnohospodárov sa zamerala po roku 1989 na výrobu zdravotne nezávadných potravín, na tzv. ekologické poľnohospodárstvo. Termín, ktorý je prekladom anglického „organic farming“, sa bežne rozšíril popri označeniach ekopoľnohospodárstvo alebo biopoľnohospodárstvo (Válka 2011: 90). Napriek tomu, že ekologické poľnohospodárstvo nerieši odpoveď na otázky ekonomické, ekologické, sociálne ani kultúrne, vznikol z pôvodnej opozície voči konvenčnému poľnohospodárstvu všeobecne uznávaný štandard podporovaný zo štátnych zdrojov.¹²

Cesta k ekologickému družstvu bola v Liptovskej Tepličke náročná a dlhá. Základom ekologického hospodárenia je rozbor pôdy. Na takejto pôde sa nesmú používať žiadne umelé hnojivá, žiadna chémia, len maštalný hnoj. Jediným povoleným chemickým prostriedkom je mednatý prípravok proti plesni zemiakovej. Chov hovädzieho dobytku je tiež týmto spôsobom náročnejší, zvieratá sa chovajú voľne ustajnené na hlbokoj podstielke. Takto vzniknutý hnoj sa používa na hnojenie ornej pôdy. Kompostovaním a pridávaním biologických bakteriálnych prípravkov sa dá takýto hnoj používať i na hnojenie lúk a pasienkov. Zvieratá rozmnožujú prirodzenou plemenitbou, nakupujú pravidelne býky z okolitých družstiev. Chovajú

---

11 Poľnohospodár zo susedného okresu uviedol podobný prípad: „*Boli dotácie na kukuricu, sadili sme kukuricu. Inak by sme tie dotácie nedostali. Nik ti ale nepovie, čo s ňou...*“ (muž, 43 r.).

12 Bližšie o ekologickom hospodárstve pozri napríklad Petr, J. - Dlouhý, J. a kol.: *Ekologické zemědělství*. Praha 1992.

---

ich v otvorených maštaliach, za čo si zo začiatku od členov PPD vyslúžili pohoršovanie a nepochopenie. Mali i snahu a záujem chovať plemená, ktoré znesú celoročný chov vonku (galloway, angus, škótsky náhorný dobytok a pod.),¹³ po úvahe však tento nápad zamietli. Dôvodom bolo najmä myslenie miestnych ľudí, ktorí by nepochopili a neprijali nové spôsoby chovu i nové druhy dobytká. Ako hovorí predsedníčka družstva: „...čo by nám miestni gazdovia povedali, keby sme sem priniesli napríklad škótsky náhorný dobytok? Také niečo v živote nevideli a nepochopili“ (A.G.).

Od roku 2000 predávali v obci surové kravské mlieko, postupne začali s výrobou výrobkov z ovčieho mlieka. PPD funguje s 212 členmi, minimálny vklad jedného člena je 1 ha. Na PPD pracuje okolo 30 stabilných zamestnancov (z toho polovica žien), všetko obyvateľov obce Liptovská Teplička. „Čo sa týka platových podmienok poľnohospodárov, myslím si, že ak v družstve pracujú ľudia, ktorí nemusia dávať peniaze na cestovné, tie zárobky sú primerané. Priemerný zárobok v družstve dosahuje 644 EUR a ročný nárast miezd je cca 19 EUR. Treba ale povedať, že to nie je za osemhodinovú pracovnú smenu a v lete je zárobok o sto, stopätidesiat eur vyšší“ (A.G.). Živočíšna výroba spočíva prevažne v chove a spracovaní mliečnej produkcie i mäsových druhov oviec (cca 1000 ks), hovädzieho dobytká (cca 350 ks) a v rastlinnej produkcii (na vyše 60 ha pôdy). V roku 2010 bol družstvu udelený štatút „predaja z dvora“, čo výrazne oživilo miestny obchod s „domácimi“ produktmi. Na predaj je k dispozícii hovädzie, jahňacie a baranie mäso, ovčie mlieko aj syr.

Chov oviec je zameraný najmä na produkciu ovčieho mlieka. Veľa námahy stálo vedenie družstva presvedčiť podielnikov o výhodách nového prístupu k chovu oviec, o nových víziách, trendoch. Snahou bolo efektívnejšie využiť ovčie mlieko, čo si vyžadovalo i kvalitnejšie spôsoby dojenia a spracovania ovčieho mlieka. Ovce sa dovtedy pásli na najvzdialenejších pozemkoch a pasienkoch na salašoch (nazývaných *košare*), dojilo sa ručne, a preto dojenie i transport mlieka bol pomerne náročný. Dojit' dokázali len mocní chlapi. Na dojenie 100 kusov oviec potrebovali jedného silného chlapa, ovce sa dojili trikrát denne, čo bolo zo začiatku sezóny fyzicky veľmi náročné, ruky chlapom opuchali, boleli, kým si na ťažkú prácu zvykli. Zo salaša zväžali syr raz do týždňa. Pre zefektívnenie práce urobili tzv. mobilnú dojáreň s agregátom na holi. Agregát však často vynechával, vznikali tak problémy a straty. Situáciu riešili výmenou pasienkov pre kravy a ovce, ovce presunuli na pasienky bližšie k dedine. To bolo z pohľadu podielnikov revolučné a radikálne riešenie. Uľahčilo to však manipuláciu s mliekom a umožnilo jeho rýchlejšie a efektívnejšie spracovanie. Postupne sa postavila pevná dojáreň. Podľa slov zainteresovaných ovce si na tento spôsob dojenia pomerne rýchlo zvykli, rýchlejšie ako miestni ľudia.

V rastlinnej výrobe sa snažili využiť vlastnosti chotára a sadiť pôvodné druhy tu pestovaných plodín. Zemiaky pestujú na 4 - 5 ha pôdy, postupne

---

13 Galloway je zrejme najstaršie v súčasnosti chované pôvodné plemeno dobytká, ktoré je zaznamenané v kronikách z dôb okupácie anglických ostrovov rímskymi vojakmi. Škótsky náhorný dobytok patrí k najstarším známym plemenám dobytká, a keďže je veľmi odolný, už stáročia zvláda drsné podnebie na škótskych pahorkoch a ostrovoch.

upúšťajú od väčších výmerov na ich pestovanie. Zemiaky uskladňujú pôvodným spôsobom v prenajatých pivničkách. V súčasnej situácii sa im nedarí presadiť sa na trhu s cenou ekologicky pestovaných zemiakov. Ďalej pestujú obilie pre vlastné potreby na kŕmenie zvierat. Posledné 3 – 4 roky sa zamerali na pestovanie špaldovej pšenice – špaldy¹⁴ na výmere okolo 20 ha. V obci dopestovaná špalda má vynikajúce kvalitatívne parametre, pravidelne sa robí rozbor a predávajú ju do potravinárskeho priemyslu s certifikátom bioproduktu.

V roku 2009 prešlo PPD na tzv. predaj produktov z dvora a výrobu a predaj 100 % ovčej bryndze a ovčej hrudky z nepasterizovaného mlieka. Predaj z dvora je spôsob predaja, keď prvovýrobca svoje výrobky aspoň čiastočne predáva konečnému spotrebiteľovi vo vlastnom mene a na vlastný účet. Logo PREDAJ z DVORA môže používať len ten, kto má zmluvu so Zväzom EKOTREND Slovakia. Na družstve ponúkajú na predaj výrobky z ovčieho mlieka: bryndzu, ovčiu hrudku čerstvú, solenú údenú, parené syry, hovädzie mäso. Aby mohli produkty predávať v širšom okolí, kúpili mobilnú predajňu. Predávajú jahňatá v jarnom období, najmä pred Veľkou nocou na mäso do Talianska, neskôr narodené jahňatá predávajú miestnym farmárom i obyvateľom z okolia na vlastný chov a spásanie dvora.

Podielníci PPD boli v minulosti vyplácaní každoročne formou naturálií. V súčasnosti je jednoduchšie vyplatiť im nájom za pôdu v peniazoch a ľudia si sami kúpia, čo potrebujú. Výšku nájmu si odsúhlasujú na členskej schôdzi. Pred piatimi – ôsmymi rokmi bola výška nájmu 100 korún (3,30 EUR), v súčasnosti je výška nájmu 6,50 EUR za hektár pôdy. Vzhľadom na stav a bonitu pôdy je cena primeraná, až príliš vysoká. Predsedníčka družstva však nechce nútiť podielnikov cenu znižovať. Pravidelne organizuje každoročné stretnutia dôchodcov, bývalých členov PPD, zamestnancov. Posledné roky im pri tejto príležitosti dávajú i 50 kg zemiakov z dobrej úrody. Dôvod je jednoduchý: ak by si mali zemiaky dôchodcovia kúpiť, kúpia si ich radšej od poľských obchodníkov, ktorí chodia do dediny, lebo majú nižšie ceny zemiakov ako PPD. Takto dostanú zadarmo zemiaky z vlastného chotára v biokvalite.

Predsedníčka družstva Anna Glejdurová sa výrazne podpísala pod rozvoj miestneho poľnohospodárskeho družstva, samotnej obce a agroturistiky. Z upadnutého družstva vybudovala ukážkové (ohodnotené cenou Chotár roka 2007), ktoré navštevujú exkurzie z celého sveta. Nebála sa pokračovať v hospodárení v oklieštených podmienkach v náročnom teréne, hospodári efektívne a zaviedla výrobu bioproduktov. Zaslúžila sa o ochranu vzácných biotopov v okolí obce, pomáha udržiavať charakteristický ráz krajiny. Podporuje organizácie pôsobiace v obci i samotnú obec pri väčšine jej aktivít. Kvalitu PPD, ako aj jej samotnej vysoko vyzdvihla aj európska komisia súťaže Dedina roka. Okrem poľnohospodárskej činnosti sa snaží o rozvoj obce,

14 Špalda (latinsky *Triticum spelta*) je druh pšenice. Pestovali ju starí Egypťania, Gréci, Kelti i Germáni. V Európe je jej pestovanie doložené zhruba tisíc rokov. Postupne ustupovala šľachtenej pšenici, ktorá mala vyššie výnosy. V súčasnosti je špalda považovaná za zdravšiu alternatívu šľachtenej pšenice, s vyšším obsahom minerálov a bielkovín. Vzhľadom ku svojej minimálnej reakcii na hnojenie umelými hnojivami, odolnosti voči škodcom, chorobám a počasiu je vhodnou a využívanou plodinou v ekologickom hospodárstve.

Propagačná tabuľa pri PPD Liptovská Teplička. (Z. Beňušková 2013)

zvýšenie zamestnanosti, PPD pod jej vedením postavilo penzión, stavia wellness centrum, spolupracuje s mnohými inštitúciami. Anna Glejdurová pôsobila aj ako poslankyňa obecného zastupiteľstva. Jej činnosť ako aj PPD viackrát prezentovala v médiách. Všetok svoj voľný čas a silu investuje do rozvoja PPD a obce Liptovskej Tepličky. Za svoje výsledky práce získala ocenenie v súťaži Vidiecka žena roka, keď bola vyhlásená za Líderku roka 2012.¹⁵

Tak ako sa menili podmienky poľnohospodárskej výroby, menili sa i pozície poľnohospodárskych podnikov v spôsobe života generácii na vidieku. Poľnohospodárske družstvá mali v období socializmu významné postavenie nielen v ekonomickej oblasti, ale aj v sociálnych a kultúrnych kontextoch lokálneho spôsobu života. Boli to faktory, ktoré ovplyvňovali hodnotový systém všetkých generácií (Slavkovský 2013: 115). Taká agrofilantropia sa však v súčasnosti na slovenskom vidieku prejavuje minimálne. Liptovská Teplička je v tomto smere svetlou výnimkou.

Čo sa týka roľníctva v Liptovskej Tepličke, obhospodarovanie pôdy sa obmedzilo len na najbližšie záhumienky, kde obyvatelia pestovali najmä zemiaky a kapustu. V privatej sfére pretrval chov menšieho počtu zvierat

15 Súťaž vyhlasuje Vidiecky parlament na Slovensku (VIPA) s partnermi. Do súťaže mohli byť nominované ženy, ktoré sa venujú aktivitám v rôznych oblastiach verejného života vo svojej komunite – v obci, časti obce, mikroregióne, zastupiteľstve a sú uznávanou osobnosťou – líderkou, a to v kategóriách žena – aktivistka, žena – politička, žena – podnikateľka, žena – remeselníčka a žena – seniorka.

a hydiny. Aj v súčasnosti sú v obci usadlosti, na ktorých sa chová jedna krava, jalovica, niekde i mladý býček, pár koní, dve až štyri prasatá a počas leta 5 – 7 oviec. V obidvoch prípadoch však už nemožno hovoriť o hlavnom spôsobe obživy. So zákazom používať hnojivá bonita pôdy klesá a kvalita dopestovaných plodín sa ani zďaleka nevyrovná tej, ktorú ponúkajú obchodné reťazce: „*Ja som sa o tom sama presvedčila, že dopestovaná zelenina nemusí byť vždy kvalitnejšia ako tá z obchodu*“ (žena, 35 r.). Podobný postoj vládne aj vo vzťahu k drobnochovu: „*Aj mäso sa dá kúpiť niekedy pekné a lacno*“ (žena, 35 r.). „*Keď niečo chováte je to iba na prilepšenie, alebo ako sa teraz vraví – na spestrenie stravy. V malom sa už neoplatí nič chovať. I čas to stojí starať sa o to, i nejaké peniaze. Môj švagor chcel chovať kury, no a keď si potom zrátal náklady na všetko okolo toho, vyšlo mu, že jedno vajce ho vyjde na 2,5 EUR. Tak to si radšej kúpim na družstve, alebo v obchode spracované mäso a nemusím sa tým babrať. Aspoň žiadna krv nebude po dvore*“ (muž, 43 r.). A. Mentel konštatuje analogické posuny aj vo vzťahu detí k hospodárskym prácam. Sedliak už nechce byť sedliak, pretože záujem o roľnícke hospodárstvo je spájaný s nižším spoločenským statusom. K poľným prácam sa deti dostanú len pod tlakom a zrealizujú ich bez záujmu. Sú odmalička vedené k štúdiu a vyššej sociálnej mobilite a k určitému odpútaniu sa od pôdy (Mentel 2009: 95).¹⁶ Pôvodne tak vzácna pôda stratila svoju spoločenskú hodnotu, stala sa skôr symbolom núdze, driny, špinavých rúk a boľavých nôh. V sociálnej štruktúre sa začali objavovať nové statusy založené aj na iných ukazovateľoch ako je nehnuteľný majetok. Do popredia vystúpili skôr abstraktné hodnoty, napríklad vo forme lukratívnosti zamestnania – finančného a spoločenského ohodnotenia, alebo – a čo je vzácnejšie aj kvalít osobného vzdelania.

Ak v minulosti dominoval v Liptovskej Tepličke hospodársky aspekt kultúry nad sociálnym, v súčasnosti je to práve ekologicko-ekonomický kompromis, ku ktorému musí smerovať väčšina hospodárskych aktivít obyvateľov.¹⁷ Súkromné poľnohospodárstvo na záhumienkoch a drobný chov zvierat, má v súčasnosti v Liptovskej Tepličke ustupujúci charakter.

Práca v lese

Spracovanie dreva bolo už od obdobia feudalizmu súčasťou robotných povinností. Poddaní, ktorí v rámci pracovnej renty rúbali majiteľovi lesných veľkostatkov plochy lesa, neboli ešte lesnými robotníkmi. Vznik profesie stálych lesných robotníkov sa datuje od začiatku organizácie práce v lesoch. V Liptovskej Tepličke sa ľudia usádzali v lesoch na základe osadníckeho práva. Po čase pri práci v lesoch nadobudli určitú zručnosť a skúsenosť. Na vyklčovaných plochách lesa zakladali pastviny, aby sa popri práci v lesoch mohli zaoberať i živiť extenzívnym chovom oviec a dobytky (Olejník 1994: 16).

16 K miernemu oživeniu chovu hospodárskych zvierat a k obrábaniu aj strmých políčok došlo v súvislosti s hospodárskou krízou po roku 2008.

17 Napríklad všeobecný zákaz tradičného pálenia pokosenej trávy či napadaného lístia tu pôsobí skôr ako nemiestny vtíp, ktorý však väčšina Tepličanov rešpektuje a rieši situáciu kompostovaním za humnami, a v prípade na to vhodných podmienok aj dobrodružnejším spôsobom – tajným nočným splavovaním po potoku. Voda bola odjakživa očistným živlom a „tradičná“ prax vidieckeho spôsobu spoluzitia s prírodou bude vždy iná ako teórie ochranárov.

Stabilizáciou práce v lesoch a pri ďalšom spracovaní dreva sa vyvinula nová spoločenská skupina - lesní a drevospracujúci robotníci. Pri plánovitom rúbaní a zalesňovaní mali lesní robotníci a robotníčky dôležitú úlohu. Pracovné a životné podmienky lesných robotníkov neboli ideálne. Väčšia časť z nich sa grupovala z radov maloroľníkov, ktorí neboli odborne zapracovaní do práce v lesoch.¹⁸ Muži si neskôr dopĺňali vzdelanie, napríklad piliarske kurzy. Postupne sa hlavným zdrojom príjmov stalo pre mužov drevorubačstvo. Drevo sa dopravovalo k brehom Čierneho Váhu a splavovalo do Liptovského Hrádku. V 30. rokoch 20. storočia predstavovala námezdná práca v lesoch 90 % celkovej obživy obyvateľstva. Práca s drevom predstavovala možnosť zamestnania v každom ročnom období a zárobkovú činnosť nielen mužom, ale aj ženám a starším dievkam (Švorca: 1973). Okrem obrábania urbárskeho lesa tu bola veľká zárobková príležitosť v Štátnych lesoch. Len bývalí urbárnici vlastnia lesy vo výmere približne 1500 ha. V roku 1958 prešli urbárske lesy pod štátne lesy, súkromné lesy v Liptovskej Tepličke neboli. Dovtedy v obci koexistovali (a po roku 1989 opäť koexistujú) dva útvary, ktoré poskytovali obyvateľom pracovné príležitosti, a teda aj obživu - štátne a urbárne. V roku 1991 bývalí urbárnici terénou pochôdzkou, ktorá trvala 10 dní, prevzali od Lesného závodu Liptovský Hrádok užívacie práva a od 15. 1. 1992 už riadne hospodárili.¹⁹ Lesnou činnosťou sa v obci zaoberajú v súčasnosti dva subjekty: Lesy Slovenskej republiky (6300 ha) a Lesné a pozemkové spoločenstvo (1533 ha).

Lesy poskytovali prácu nielen mužom, ale i ženám a starším dievčatám. Drevorubačstvo sa na Tepličke nazýva aj *šlogárstvo*. Muži sa nazývajú *šlogari*, ženy *šichničky*. Ísť do šlogu znamenalo ísť tam, kde sa rúbe drevo. K šlogárstvu neodmysliteľne patrilo využívanie volov, koní a neskôr ľahkej aj ťažkej lesnej techniky. *Šlogari* to sú piliari, furmani a traktoristi (Sedláková 2007: 17). Majitelia koní sú *furmani*. Najmä z nedostatku pracovných príležitostí sa uchýľovali k práci v lesoch, a to i napriek tomu, že to bola fyzicky veľmi náročná a nebezpečná práca.

Ako spomínajú na svoju prácu v lese obyvatelia Tepličky?

Bývalá lesná robotníčka (žena, 66 r.): „*Vedeli sme, že v lese je ťažká robota, aj by sme sa išli učiť, ale rodičia nás nechceli dať do školy, bo sa vtedy ešte gazdovalo, z gazdovstva sa žilo. Družstvo ešte nebolo. Boli sme tri dcéry, sestry sa vydali, a ja aby som ostala doma pri rodičoch. Mali sme dve kravy, voly, sedem-osem hektárový majetok - ako takí strední gazdovia. Hneď ako som vyšla zo školy, som išla do lesa. Keď som už ostala na dome s rodičmi, čo mi inšie ostávalo. Len ísť do tej hory. Celý život som tam robila, zdravie som si zničila, chrbát, kĺby.*“

Bývalý drevorubač (muž, 80 r.): „*Práca v hore je tu bežné stále zamestnanie. Kto chce robiť a nenájde si robotu vo Svite či Poprade, zostane mu len robiť v lesoch. Okrem mužov tu robia v hore i ženy, sadia stromčeky, nátery proti zveri, chystajú čačinu. Ja som nemal inú možnosť, len ísť do tej hory, a teraz i môj syn tam robí, už na živnosť, s vlastnými koňmi.*“

18 O situácii lesných robotníkov v prvej polovici 20. storočia pozri napríklad štúdiu J. Olejníka (Olejník 1964: 48-60).

19 Pozri LPS v LT <http://lpslt.webnode.sk>.

Šlogári. (Archív obce, nedatované)

Lesná robotníčka (žena, 50 r.): „V lese som v podstate od apríla do novembra, decembra – podľa počasia. Som rada v hore, som v lese, prírode. Išla som do hory po druhej materskej, nemala som inú možnosť zamestnať sa. Je to ťažká robota, ale ja som spokojná. Všade vidno výsledok roboty. Ma teší, keď idem do hory a vidím, čo som sadila, ako rastie, rozvíja sa, to ma tak hreje na srdci.“

Bývalá lesná robotníčka (žena, 70 r.): „No čoš vom povem, to je taka robota, ťaška, ale čos, od maua me priučali. Stara mat' gvarili – čoš maš čo s bautom (loptou, pozn.) baviť, robiť treba! Robota v hore šlachi ľudi, ale nič koňe!“

Po skončení jarných prác na pôde už koncom apríla odchádzali do lesov na tzv. týždňovky sadiť lesné stromčeky. Sadeniu predchádzalo čistenie *šlogu* – rúbaniska. (Švorc 1973: 40-41). Zalesňovanie sa robilo postupne od najbližších rúbanísk k najvyšším, kde sa až do začiatku mája držal sneh. Sadenie stromčekov zamestnávalo ľudí od apríla do júna, keď sa zase sťahovali do dediny na poľnohospodárske práce (Švorc 1973: 40). Počas letných mesiacov v súčasnosti ženy obžínajú stromčeky, na jeseň zase natierajú proti ohryzu. Muži rúbali drevo, v minulosti ho na koňoch sťahovali až k úzkokoľajke. V súčasnosti sa živia ako drevorubači, alebo na koňoch približujú drevo k lesným cestám na miestach, kde sa nedostanú traktory.

Muži *šlogari* chodili do hôr na týždňovky alebo dvojtýždňovky. Väčšinou si z domu vzali základné potraviny – slaninu, múku, soľ, zemiaky, kyslú kapustu, chlieb, domácu bryndzu alebo syr. Na nosenie jedál slúžili smaltované nádoby – *dinerky*. Muži bývali počas prác v lese v tzv. barakoch, drevených stavbách s jednou obytnou miestnosťou, kde mal každý chlap

---

postel', nad posteľou menšiu poličku na osobné veci a potraviny. Z domu si nosili malé podhlavníky, v barakoch mali k dispozícii na prikrytie drsné vlnené deky. V jednom baraku bývalo okolo 20 chlapov. Takto žili v horách muži ešte v druhej polovici 20. storočia.

Spolu s robotníkmi bývala v baraku kuchárka, staršia žena alebo staršie dievča, ktorá varila mužom raňajky a večere z prinesených potravín. Raňajky bývali o šiestej hodine, večer a po príchode o šiestej-siedmej. Na raňajky zväčša jedli muži halušky s bryndzou a slaninou, na večeru podľa možností potravinových zásob i chuti robotníkov. Bežne sa stávalo, že varila viac druhov jedla na večeru. Obed mávali muži suchý chlieb so slaninou, alebo si založili počas obednej prestávky oheň a zohriali si konzervy, ktoré dostávali od podniku. Tiež sa často stávalo, že robotníci z baraku sa poskladali a kúpili od sedliaka jalovicu alebo mladého býka, aby mali dostatok mäsa.

V súčasnosti už muži nechodia do hory na týždňovky, zlepšili sa spôsoby dopravy, lesné komunikácie, možnosti dostať sa denne domov.

Práce v horách organizoval horár, ktorý mal na starosti skupiny, zadeloval práce a zapisoval odpracované úlohy. Jednu skupinu tvorilo okolo 20 robotníkov. Dnes je to „horár“, alebo „faktor“, ktorý zabezpečuje pre pracovné skupiny prácu, rozdeľuje úlohy aj lokality, kde sa má ísť pracovať. Pôvodne chodili na miesta určenia pešo, v súčasnosti cestuje skupina robotníkov autami do častí hory, kde treba pracovať. Často chodia i do urbárov do okolitých obcí, na Štrbu alebo do Važca, podľa toho, kde vedúci zabezpečí lepšie platenú prácu.

Zárobok v hore bol nízky. V 70. a 80. rokoch 20. storočia zarobili ženy v hore priemerne 24 korún na deň, muži 60 korún. Chlapi – *šlogari* zarábali mesačne okolo 1500, neskôr i 2000 korún, čo bolo považované v obci za veľmi slušný zárobok. Pred zavedením novej meny – eura, zarobili ženy v horách v priemere 3500 korún. V súčasnosti zarobia ženy v horách za mesiac približne 450 – 500 EUR. Ak je dobrá sezóna. Sú však spokojné a vďačné, že nemusia cestovať za prácou mimo obec. Na sezónne práce berú i aktívnych dôchodcov a počas prázdnin aj študentov, ktorí majú záujem privyrobiť si.

V druhej polovici 20. storočia pracovali v horách na pracovné zmluvy, avšak od 90. rokov 20. storočia boli snahy a tlaky zo strany zamestnávateľov, aby pracovali ľudia v horách len na živnosť. Bolo to pre zamestnávateľa výhodnejšie, ale pre zamestnancov komplikovanejšie.

Vždy mali presne určené normy, koľko musia odpracovať. V urbári museli napríklad denne posadiť 150 stromčekov, v štátnych lesoch bola norma vyššia: 170 – 200 kusov. Ak nesplnili normu, nestihli termín, nedostali plne dohodnutú odmenu. Pracovná doba je zvyčajne od šiestej ráno do tretej, pol štvrtej poobede, ak bolo treba, ostávali v hore i dlhšie, najmä počas sezónnych nárazových prác.

Počas zimných mesiacov mali obyvatelia, ktorí robili na pracovnú zmluvu, iné dohodnuté práce. Často museli chodiť dopĺňať soľ do krmelcov pre zvieratá šrot, chystať vianočné stromčeky alebo viazať čečinu. Doma vyrábali drevené kolíky (pre potreby kvetinárstiev), pričom denná norma bola tisíc kusov 15 – 50 cm kolíkov.

Šichničky. (Archív obce, začiatok 70. rokov)

Na konci obdobia sadenia stromčekov sa organizoval tzv. *dorobník*. Bola to oslava ukončenia prvých prác v hore, ukončenie obdobia sadenia stromčekov. Zvyčajne sa robil na konci mája alebo začiatkom júna, keď už mali stromčeky prvé puky a neboli vhodné na sadenie. Ženy zorganizovali spolu s horárom oslavu, posedenie a malú hostinu. Ženy uvili z čečiny vence, ozdobili papierovými kvetmi. Tento veniec dali horárovi a podobný si pribili na barak, v ktorom počas týždňa v horách bývali. Bol v tvare kruhu alebo srdca. *Dorobník* sa organizuje aj v súčasnosti ako oslava ukončenia zalesňovania.

Ženy zvyčajne horárovi pri donesení venca i zaspievali a zavinšovali. Podarilo sa nám zaznamenať jednu z verzii piesní, ktoré ženy skladali a spievali svojmu horárovi:

*A ten náš pán horár z hory zakukuje, jak mu tá partia, jak mu zakopuje.
Horár sa usmieva, čo má za ženičky, veru sú to ženy z Liptovskej Tepličky.
Už sme dokopali, stromky dosadili, by sme si už teraz dorobník spravili.
A ten náš pán horár veru nás prekvapil, na Bielom potoku v chatke guláš varil.
Uvili sme veniec z tejto našej hory, aby naše stromky vždy zelené boli.
A my dôchodkyne ti tiež ďakujeme, že si ešte trošku prirobiť môžeme.
Dobre sa zabavme, dorobník oslávm, jak zdraví budeme, o rok sa zídeme.*

S drevorubačským zamestnaním úzko súvisel aj ďalší transport dreva do Liptovského Hrádku, teda pltníctvo a neskôr práca na Čiernovážskej úzkokolajnej železnici. Drevo sa pôvodne transportovalo po toku Čierneho

Váhu. Pltníctvo sa v Liptovskej Tepličke udržalo až do roku 1935, keď bola predĺžená trať úzkorozchodnej železnice z Liptovského Hrádku až do Liptovskej Tepličky. Stavba železnice začala už v roku 1914 v trase Liptovský Hrádok – Svarín (Čierny Váh). Postavili ju prevažne zajatci prvej svetovej vojny Rusi, Srbi a Taliani. V monografii *Liptovská Teplička* sa uvádza, že pomocou železnice bolo možné v ľubovoľnom období transportovať 400 – 450 metrov kubických dreva naraz (Švorc 1973: 41). Po vybudovaní železnice pracovali pltníci na železnici ako údržbári, brzďári, nakladači... Nakladanie vagónov drevom sa uskutočňovalo ručne, čo bola podľa spomienok informátorov mimoriadne ťažká robota: „Železnicu si pamätám, a dobre, že ju čert vzal, pretože to bola mrcha robota. Ručne sa to drevo nakladalo na tie vagóny. Hockedy hocikoho pripučilo, zmrzačilo, ale nikto sa o neho

Dorobník - oslava ukončenia sadenia stromčekov. (Archív obce, začiatok 70. rokov)

potom nepostaral, nikto mu potom nezapltil to, že už nemôže robiť. a čo mal potom robiť? To bolo dosť zlé“ (muž, 68 r.). Úzkorozchodnú železnicu vzal čert koncom roka 1972. Drevené aj kovové súčasti železnice boli prakticky po celej trati využité (rozkradnuté) na stavebné účely. Bystrý pozorovateľ nájde konštrukčné prvky zo železničky prakticky vo všetkých dedinách na hornom Liptove. Impregnované bukové podvaly najčastejšie slúžia ako „večné“ mostíky cez odvodňovacie jarky z ciest na dvory, koľajnice zase slúžia ako pevné stĺpiky plotov, alebo sú zabetónované v betónových prekladoch domov. Posledné kovové súčasti železnice, podobne ako aj niektoré iné nefixované kovové predmety v krajine skončili v 90. rokoch 20. storočia v zberných surovinách, pokiaľ ešte bola táto činnosť pre zberačov rentabilná. Časť násypu trate od Čierneho Váhu na východ je v súčasnosti transformovaná na cyklotrasu.

V súčasnosti je práca v lese napriek jej fyzickej náročnosti jednou z najdôležitejších pracovných príležitostí v obci. Muži tu nachádzajú možnosť zárobku a využitia chovaných zvierat – koní ako pomerne ekonomicky nenáročného pracovného pomocníka. Mladé ženy v práci v lese vidia reálnu šancu pracovať v mieste bydliska, nemusia cestovať za prácou do pomerne vzdialených miest (Svit, Poprad, Liptovský Hrádok) či turistických stredísk vo Vysokých Tatrách. Dôchodcovia vidia v sezónnych prácach v lese možnosť prilepšenia k dôchodku.

Na ťažbu dreva nadväzuje jeho spracovanie. V obci sú v prevádzke dve pily na spracovanie dreva. Jedna je vo vlastníctve Lesného a pozemkového spoločenstva, druhú vlastní súkromný podnikateľ. Spracovaniu dreva – stolárstvu, výrobe dreveného šindľa, drevených paliet a tesárstvu sa venuje aj viacero súkromných podnikateľov. Veľa nespracovanej guľatiny vyvážajú kamióny, prechádzajúce obcou, iným spracovateľom, aj do zahraničia.

Najvýznamnejším zamestnávateľom *šlogárov* sú v súčasnosti Štátne Lesy, š. p. v Lipt. Hrádku. Urbárske lesy podľa našich informácií v súčasnosti zabezpečujú skôr drevo na kúrenie do domácností v obci, pričom priemerná sezónna spotreba dreva na jednu pec je približne 15 kubických metrov. Sú ale aj roky, kedy sa kúri celoročne: „*U nás sa tak vraví – do sv. ducha nechod' bez kožucha a po sv. duchu zas len v kožuchu*“ (muž, 65 r.).

V súčasnosti pracuje v lese pre Štátne lesy, š. p., približne 30 chlapov. Názory drevorubačov na ich súčasné zamestnanie sú zmesou uvedomovanej akútnej nevyhnutnosti ekonomickej zábezpeky pre život na pozadí hlbokého životného zúfalstva, až beznádeje z neschopnosti zmeniť svoj údel: „*Musím zarábať aby som žil, ale kde inde mám ísť? Kto ma kde inde takto (t.j. v takomto stave) dneska zamestná? a kde by som býval?*“ (muž, 37 r.) Súčasný pomery svojho zamestnania rovnako ako svojich zamestnávateľov hodnotia prevažne negatívne: Mierne pozitívnejšie sa stavajú k hodnoteniu zamestnania v režime pred rokom 1990: „*Mali sme podniky, mali sme prácu, ale za posledné roky sa to veľmi zmenilo. Dneska jedna veľká kurvárna je to. Celá táto politika*“ (muž, 77 r.).

Výraznou emóciou je strach zo straty sociálnych istôt. Najzávažnejším dôvodom tohto stavu sa javí skutočnosť, že Štátne lesy, š. p. zamestnávajú na prácu v lese len živnostníkov na dohodu. Pre štát i štátny podnik je to výhodné, nie však pre robotníkov.

Živnostníci si v prvom rade musia zaobstaráť na vlastné náklady pracovné prostriedky. Od pracovných rukavíc, odevu, cez motorové pily, kone, až po ťažkú techniku. Za opotrebovanie alebo zničenie techniky si zodpovedajú sami. Kto mal počiatočný kapitál na zaobstaranie drahších kusov techniky či koňa, stal sa živnostníkom – vedúcim pracovnej *partie*. V pracovnej partii živnostník zamestnáva na dohodu ešte ďalších 5 – 7 ľudí, brigádnikov. Partie sú tvorené prevažne na základe osobných skúseností: „*Každý dobre vie kto je aký, ako robí, komu sa s kým dobre robí, tak potom robia spolu...*“ (muž, 37 r.). Celkový počet ľudí brigádnikov pracujúcich v lesoch na Liptovskej Tepličke kolíše podľa sezónneho obdobia a aktuálnych potrieb trhu s drevom. Mnohí z nich sa preto periodicky ocitajú v stavoch niekoľkomesačnej nezamestnanosti.

Ďalším negatívnym aspektom situácie živnostníkov je, že za prípadný pracovný úraz zodpovedá každý sám sebe. „*To stále niekoho privalí strom, skoro každý týždeň, aj hen minulý týždeň mal jeden pohreb*“ (muž, 50 r.). V prípade úrazu v lese zostáva invalid teda živnostník, či brigádnik, prípadne aj jeho rodina nezabezpečená. V prípade trvalého pracovného pomeru by zamestnávateľ znášal aspoň časť zodpovednosti za pracovný úraz. Forma zmlúv na dohodu sa pre živnostníkov rovná strate sociálnych istôt – pre banky totiž práca na dohodu nie je zárukou, že živnostník bude mať prácu aj

o tri mesiace: „*Bol som sa pýtať v banke, či mi dajú úver na strechu. Nechcú mi ho dať, lebo som živnostník a oni že nemôžu vedieť či im to budem môcť splácať...*“ (muž, 37 r.). Navyše, živnostník znáša odvodové zaťaženie sám – platí odvody do zdravotnej a do sociálnej poisťovne, čím mu vznikajú nemalé mesačné náklady (cca 150 EUR), s ktorými musí počítať a taktiež musí platiť dane z príjmu a kompletne spravovať vlastné účtovníctvo vrátane daňového priznania – čo sa v praxi rovná ďalším výdajom na zaplatenie účtovníka (cca 250 EUR). Problémom sa javí skutočnosť, že živnostníci nedostávajú výplaty od Štátnych lesov š. p. pravidelne, ale až po tom, čo objednávateľ dreva prevezme náklad a zaplatí faktúru: „*My pílíme stromy, a zvezieme drevo až na skládku. Kým drevo zo skládky nezmizne my nedostaneme peniaze, keď tam bude trčať aj tri mesiace, tak tri mesiace nedostaneme peniaze. Tak sa to stáva bežne. Ale ja musím platiť odvody každý mesiac a musím ešte aj žiť. Dostaneme síce zálohu, ale to len tak, aby sa nepovedalo, na zalepenie očí*“ (muž, cca 45 r.).²⁰

Stratégiou prežitia súčasných lesných robotníkov pri ambícii zachovania prakticky jedinej možnosti súčasného zamestnania je pružná adaptácia na sociálne aj ekonomické pomery, inými slovami, tichá skepsa bez zvláštnych vyhladiok do budúcnosti.

Agroturistika

Jedno z ďalších „dobrovoľných“ prispôbení poľnohospodárov aj zvyšku obce vo výbere medzi možnosťou zániku a kontinuitou je rozvoj agroturistiky a turistického ruchu. Ako vraví predsedníčka družstva A.G.: „*Z ministerstva nám vraveli, že múrov pre kravy je na Slovensku dosť. Vraj: Robte radšej cestovný ruch. Tak vznikla myšlienka agroturizmu, vlek, bufet a neskôr penzión Dolinka pod vlekmi. Potom prišli ďalšie penzióny. Mali sme tu v rámci agroturistiky aj kone na Koniarke, robili s nimi chlapi z lesa. To bolo veľmi pekné, lebo tí drsní chlapi sa cez tie kone trochu socializovali. Bolo vidno, že odmäkajú. Dnes tu už kone nie sú, čo je veľká škoda...*“ Mimo chodom, bývalá Koniarka je už transformovaná na púlu.

K penziónu Dolinka má v najbližšej dobe po vzore štandardov relatívne väčších lyžiarskych stredísk na Štrbskom plese či v Jasnej prirásť nové wellness centrum pre lyžiarov a turistov.

Liptovská Teplička ponúka pohľady na tento problém z oboch strán. Výsledky úsilia a iniciatívy jej obyvateľov na jednej strane potvrdzujú, že takmer všadeprítomné náreky Tatrancov na vlastnú biedu nie sú celkom oprávnené. Na druhej strane však potvrdzujú, že z turistického ruchu sa tu jednoducho nedá žiť. Faktom je, že v silnom konkurenčnom prostredí Tatier sa aktuálne z pozície malých domácich podnikateľov nedá v súvislosti s turistickým ruchom rozprávať o žiadnom zisku, ale len o prežití. Najmä ak si uvedomíme, že „turistickú sezónu v Tatrách“ predstavujú dva mesiace v lete, tri mesiace v zime a medzitým sedem mesiacov prázdnoty. Príkladom je mnoho skrachovaných malých „vidieckych“ prevádzok na Liptove i na

²⁰ Negatívne názory drevorubačov na úlohu Štátnych lesov š. p. sú azda už pochopiteľné. Na dokreslenie koloritu spomínaného štátneho podniku spomeňme dosiaľ nevysvetlenú kauzu z roku 2009, keď z ich skladu záhadne zmizlo 19 000 kubických metrov dreva v hodnote 770 000 EUR. Nepodarilo sa uspokojivo vysvetliť, kam sa podelo 900 plne naložených kamiónov dreva (aj z teplických lesov).

Horehroní, kde prázdne ubytovacie areály „na predaj“ vedľa nich prezrádzajú, že pôvodné ambície investorov boli predsa len väčšie než ich zmysel pre realitu.

Nech už sú názory na ich politiku akékoľvek, donášajú aj do iných miest podtatranského regiónu nielen silnú konkurenciu, ale aj kapitál nutný pre jeho rozvoj: „*To je to najjednoduchšie, pokladať developerov len za zlo. Je to taká móda všelijakých aktivistov. Ja sa ale pýtam, kto iný tu v regióne niečo robí? Stále mám pred očami obraz štyroch nezamestnaných opilcov, čo sedia na chodníku pred krčmou a nadávajú, že nič nemôžu robiť a že všetko im vzali (developeri). To je taká typická póza Tatrancov a ich zatrpknutia na Bratislavu – a je jedno či ste na Tepličke alebo na Štrbskom Plese. Zabúdajú na to, že pre vlastný región nič konkrétne neurobili a ani im v tom nikto nikdy nebránil*“ (žena, 50 r., nie z L.T.).

V súvislosti s vnútornou iniciatívou rozvoja turistického ruchu a lyžiarskym vlekom vznikli za ostatné roky v Liptovskej Tepličke ďalšie súkromné penzióny a priváty poskytujúce ubytovanie i stravovanie. V rôznom cenovom rozpätí, s daňovým dokladom i bez neho. Vyťaženosť ubytovacích kapacít kolíše podľa vyššie naznačeného „sezónneho“ kľúča: „*Najlepšie je to v zime, keď je sneh a prázdniny, a potom v lete keď dakto príde, keď sú slávnosti. Chodia ľudia aj pomimo sezónu si užiť prírody, to takí, čo majú radi pokoj. Ale veľmi málo*“ (žena, 55 r.). Lokálne podmienky pre tento druh súkromného podnikania tkvejú prevažne vo využití už existujúcich, ale prázdnych obytných priestorov – modernizovaných dreveníc získaných napríklad dedičstvom po predkoch, alebo následkov socialistického rozvoja bývania, ktoré po celom Slovensku spôsobilo výstavbu prázdnych podlaží viacgeneračných domov. Ich výstavba tu úspešne prebehla po vzore Štrby na prelome 70. a 80. rokov: „*Mám tuto hore obrovský dom, ale bývam v ňom sám. Deti sú preč. Všetko tam je – telka, kúpeľňa, posteľ aj gauč rozťahovací... Keď tu nabudúce prídete zavolajte mi a máte kde spať. A lacno, keď inde dávajú za 6, ja dám aj za 5 (EUR/noc)*“ (muž, 67 r.).

Podnikanie v oblasti poskytovania ubytovacích služieb nemožno v Liptovskej Tepličke pokladať za hlavný zdroj obživy jej obyvateľov: „*Nóó, zarobím – nezarobím, to len tak na prílepšenie, akurát na kúrenie v zime...*“ (žena, 55 r.). S úspešnosťou ubytovávania turistov úzko súvisí otázka, na koľko dní dokáže lokalita poskytnúť svojim návštevníkom program a možnosti trávenia dovolenky. Ukazuje sa, že rozvoj turistického ruchu mimo veľkých turistických centier nie je reálnou alternatívou spôsobu obživy obyvateľov podtatranských obcí.

Niektoré stratégie prežitia po novembri 1989

Po spoločensko-ekonomických zmenách od roku 1989 sa najmä mladej generácii Tepličanov otvorili nové možnosti práce – najmä v zahraničí. S premenou širokého spektra hodnôt sa veľkým sociálnym vkladom a prostriedkom sociálnej mobility stalo vzdelanie: „*Dneská je to samý páňko učení, študovaný, každý chce len duševnú prácu, len písať a s papierom robiť,*

lebo rukami robiť sa už nikomu nechce“ (muž, 67 r.). Preto neprekvapuje, že prvú vlnu pracovných migrantov tvorili v 90. rokoch najmä študenti a absolventi vysokých škôl, ktorí ovládali cudzí jazyk a ktorým domáce prostredie aktuálne neposkytovalo príležitosť uspokojivého zamestnania. Bol tu aj významný ekonomický argument. Táto pracovná migrácia bola spočiatku známa najmä v súvislosti s termínom „au pair“ („*ouper*“, „*óperka*“) v krajinách západnej Európy. Koncom 90. rokov bol fenomén „au-pair“ na slovenskom vidieku (i v malomestskom prostredí) pomerne vysoko sociálne oceňovaný. Mnohé rodiny Slovákov boli hrdé na svoje životaschopné deti v aktivite – pre staršiu generáciu – až nepredstaviteľného rozsahu: „*Mladí odchádzali do zahraničia, aj dcéra bola robiť óperku v Anglicku. To bola veľká vec, to som vtedy hrdo každému vravela, že naša Katka je v Anglicku. Zarobila dobre – videla svet – to sme my nemohli*“ (žena, 57 r.). Vysoké oceňovanie statusu „au-pair“ však postupne utíchlo. Pravdepodobne z toho dôvodu, že došlo v spoločnosti aj k rozvoju triezvejších pohľadov smerom na „západ“ a postupné poznanie, že v prípade „au-pair“ išlo skôr o status sluhu, neadekvátny pre mladého vzdelaného človeka. Ďalším dôvodom „vytriezvenia“ sa časom stala tiež istá inflácia príležitostí zamestnania v zahraničí: *V Anglicku? tam bol už hádam každý...* a rozšírenie spektra pracovných ponúk o iné možnosti – prácu na lodiach, v skladoch odevov, v skladoch mrazených rýb, reštauráciách, pomocných síl v kuchyniach, sezónneho zberu ovocia a zeleniny a podobne. Väčšina z prác v zahraničí však nevyžadovala žiadnu vysokoškolskú kvalifikáciu, a preto tieto pracovné príležitosti začali využívať aj absolventi stredných odborných škôl a učilíšť. Práca v zahraničí sa Slovákom svojho času oplátila najmä vďaka priaznivému kurzovému pomeru medzi eurom, librou, či dolárom a slovenskou korunou. Po vstupe Slovenska do európskej únie a rastu cien sa začal pomer zárobkov v zahraničí mierne zhoršovať: „*Chodili mladí do Anglicka, Nemecka, Ameriky, a už sa aj vracajú. Nepoznám asi nikoho, kto by tam ostal*“ (muž, 67 r.). V rokoch 2009 a 2010 možno hovoriť o útlme fenoménu práce v zahraničí a masových návratoch Slovákov domov.

Skutočnosť, že domáce prostredie neposkytuje primeranú možnosť obživy potvrdzuje nová – i keď relatívne nevýrazná vlna pracovnej migrácie do zahraničia v roku 2011. Ide o opatrovanie starých ľudí v Rakúsku. Túto príležitosť využívajú prevažne ženy stredného veku, ktoré už majú dospelé deti, a teda nie sú viazané akútnou prezenčnou starostlivosťou o rodinu, prípadne majú interné rodinné problémy. Rozdiel oproti predošlým príležitostiam spočíva vo vyššej organizovanosti tejto sféry, v nutnosti absolvovania akreditovaného opatrovateľského kurzu. Ďalším rozdielom je relatívne krátka periodicitá striedania pobytu v zamestnaní a doma (po dvoch týždňoch). Opatrovanie starých ľudí vyžaduje život v cudzej domácnosti a 24 hodinovú pohotovosť a flexibilitu. Pre niektoré obyvateľky Liptovskej Tepličky je takáto forma zárobku východiskom pre splácanie hypotéky na dom (*A čo mám robiť?*), aj za cenu narušeného rodinného života.

Významnejším javom ako práca v zahraničí ostáva v súčasnosti v Liptovskej Tepličke práca v mestách, najmä v Poprade, menej vo Svite.

Chemosvit už prepustil nekvalifikovaných pracovníkov. Oproti robotníckym pracovným profiláciám pribudli aj niektoré odbornejšie formy zamestnaní – práca v administratíve, v obchodnej sfére, ako zdravotné sestry a pod.

Vzhľadom na priemerné mzdy v regióne predstavuje denný transport prostriedkami verejnej dopravy z Liptovskej Tepličky do Popradu a naspäť nemalý výdavok – 6 EUR na deň + časové straty na prestupoch a čakani na spoj. Do Popradu preto chodí väčšina pracujúcich autami. Východiskom sa ukázala spolupráca viacerých na spoločnom transporte pri vzájomnom znášaní cestovných nákladov: „*To sa dohodneme štyria – piati, ktorí máme rovnakú pracovnú dobu a ideme autom do Popradu. Tak sa to tu bežne robí, lebo tak sa to opláti.. Tam sa počkáme a jecháme nazad. Inak by som musel dve hodiny čakať v Poprade na stanici*“ (muž, 42 r.). Mimo chodom – z dôvodu vysokých transportných nákladov nezamestnaní Tepličania spravidla nevyužívajú služby špecializovaných lekárov v Poprade: „*No keď mám 60 EUR na mesiac a 6 EUR precestujem hore – dole do Popradu a 17 EUR nechám v lekárni, to radšej zostanem doma a nejako to vydržím*“ (muž, 55 r.). Určitú úsporu predstavuje využívanie kratšej trasy oproti oficiálnym cestným komunikáciám: „*...a kade chodíte? Cez Štrbu alebo Šuňavu? – „Chodíme skratkou smerom na Šuňavu a potom lesnou skratkou.“ – A nie je tam zákaz vjazdu? – „Je, ale nás žiadne zákazy vjazdu nezaujímajú. Tu sa všetci poznáme, aj so Šuňavčanmi, a vieme ako to chodí. Prežívame, ako sa dá*“ (muž, 42 r.).

Úbytok pracovných príležitostí v domácom prostredí a jeho okolí spôsobil v Liptovskej Tepličke aj niektoré trvalé migrácie za prácou – teda odťahovanie obyvateľov. Tieto však nie sú predmetom nášho lokálne zameraného výskumu.

Zaujímavým faktom je, že napriek sťaženým podmienkam prežitia v minulosti aj v súčasnosti mali (aj majú) demografické ukazovatele Liptovskej Tepličky stále mierne stúpajúci charakter.

Väčšina z transformácií po novembri 1989 priniesla Tepličanom frustrujúce sklamanie, stratu sociálnych a ekonomických istôt. Hodnotenie otázok súčasného stavu ich životnej úrovne a stratégií prežitia sa preto nieslo v drvivej väčšine prípadov v nespokojnej atmosfére. Mnohí z Tepličanov sa cítia menej slobodní, ako boli predtým (v socializme). Podľa názorov informátorov sa dá konštatovať, že zamestnaní sa stali ekonomickými rukojemníkmi a nezamestnaní ekonomickými odsúdencami doby: „*Už nežijeme v socializme, teraz je doba skur...á. Robil som v Chemosvite, ale už dva roky som nezamestnaný. Zmenilo sa vedenie, že len mladých a študovaných tam chcú. Ale to je tak..., kto ma tu zamestná takého starého? Občas niečo niekomu vypomôžem, keď treba..., ale to len príležitostne aj múrať viem, z lešenia vakovať aj drevo rúbať. Ešte že tu syn ostal, ten ma živí. ...ale dôchodok už asi nebude*“ (muž, 55 r.). V súvislosti s hodnotením súčasného stavu spoločnosti sme medzi staršou generáciou viackrát zaznamenali názor, že staroba a smrť sú vyslobodením zo sveta pre tých, ktorí mu prestávajú rozumieť: „*Tak tí naši politici spravili ako keď gazda chce prestať gazdovať: toto predám, tamto predám... a potom má peniaze a nemá statok. Peniaze prepije a už nemá ani peniaze ani statok... Zle sa na nás chystá, ja to cítim v svojich starých kostiach.*

Grécko je ešte nič oproti tomu, čo príde. A príde to aj sem. Ja som vlastne rád, že toto už nebudem musieť žiť“ (muž, 77 r.). Alebo inak: „Ale tí mladí, tí majú život veľmi zložitý. To im nezávidím. A bude podľa mňa ešte horšie... všetci tu zahynieme“ (žena, 61 r.).

Ostatné názory sú charakteristické buď sklonom k mysticizmu: „Čo my, my už dáko dožijeme, ak Pán Boh dá, lebo len to, čo Pán Boh dá, to je. A na to treba pamätať...“ (žena, 50 r.), alebo rezignovaným a vlašným postojom. „Dáko bolo – dáko bude“ (žena, 43 r.), čo možno považovať za hovorové klišé predznamenávajúce nechotu zdieľať názor na danú tému.

Zaznamenali sme však aj názory, ktoré – hoci nie sú veľmi optimistické – aspoň akcentujú podiel človeka na vlastnej kvalite života: „Doba nie je zlá, to sa len tak vraví. My si ju takou robíme. Nikto nás v živote nebude nikam volať, to naša iniciatíva musí byť. To i pán farár vraví, že s utekajúcimi sa treba učiť utekať – Ta to neni futbal, ani hokej, ale len to ten biznis!“ (žena, 37 r., aktivačné práce).

V spomienkach staršej generácie na životnú úroveň v minulosti možno popri konštantnej „drine“ predsocialistických i socialistických časov rozpoznať tendenciu ľudskej pamäti spomienky na minulosť prifarbiť nostalgickými a idealizujúcimi odtieňmi: *žilo sa krajšie; žilo sa jednoduchšie a podobne. „Žilo sa ťažšie, ale aj krajšie. Život bol taký jednoduchší. No dnes sa tu tiež nežije ľahko... dnešná (mladá) generácia sa stretáva s takými problémami, ktoré im vôbec nezávidím“ (žena, 61 r.). „Tu sa ťažko drelo. Všetci čo dreli, tak sa zodrali, že už sú v hrobe. Ale teraz (v súčasnosti) – no neviem, ako by som to povedal slušne...“ (muž, 77 r.).* Tento posun hodnotenia môže spôsobovať skutočnosť, že informátori najmä staršej generácie prežívali v čase socializmu svoje detstvo, mladosť a ranú dospelosť a spomienky na životnú úroveň sú s nimi neoddeliteľne spojené.

*

Dnešný vidiečan vstupuje do variabilných sociálnych a ekonomických kontextov, jeho identita už nie je fixovaná a stabilná, stáva sa mobilnejšou, mnohoznačnejšou, otvorenejšou inováciám (Danglová 2005: 9). Adaptácie základných trendov širšieho modelu zmeny boli a sú variabilné, záviseli od tradície, uznávaných hodnôt, príležitostí, životných stratégií reálnych ľudí. Sociálny priestor a jednotlivci sa v ňom nachádzajúci, je štruktúrovaný na základe určitého druhu kapitálu. Profesia – v tomto prípade práca na pôde či v lese v tomto poňatí určuje identitu, znamená ovládať určité znalosti a schopnosti, zaujať isté postoje, demonštrovať hodnoty. Profesia je zároveň identita, je symbolom prestíže a v chápaní konceptov P. Bourdieua je ekonomickým, kultúrnym i sociálnym kapitálom. Prináša príjem, nové životné šance, skúsenosti, spája sa so statusom, socializáciou, preferovaním istých morálnych hodnôt a životných stratégií.

5

Rómska komunita vo vzťahu k majorite

Zuzana Beňušková

Liptovská Teplička má približne 1/5 obyvateľov rómskej národnosti. Na jednej strane je rómska komunita v tejto lokalite pomerne konsolidovaná: časť Rómov sezónne alebo aj trvalo pracuje, majú pekné domy, chodia čisto oblečení, nepáchajú trestné činy, v rámci verejnoprospešných prác participujú na zveľadovaní obce, sú pomerne nekonfliktní vo vzťahu k majorite. Aj titulky na internetových stránkach hlásajú „*Spolužitie s Rómami v Tepličke funguje*“. Na druhej strane, Rómovia zo strany majoritných obyvateľov sú považovaní za „*veľký a asi najťažší problém Liptovskej Tepličky*“.¹

A. Mentel vyjadril vzťahy Rómov a majority v Liptovskej Tepličke o. i. prostredníctvom nasledovných výrokov.

„*S bielymi sa žije dobre*“ (žena, narodená okolo r. 1975).

„*Nezhody medzi Rómami a bielymi nie sú, je tu klud*“ (muž, nar. okolo r. 1965).

„*Vzťahy sú dobré, nebijeme sa*“ (muž, 1959).

„*Nie sú problémy, len ich treba držať na uzde*“ (muž, 1942) (Mentel 2009: 50).

V podstate sa kryjú aj s prvotnými dojmami z nášho výskumu. Navonok bezproblémové vzťahy však spochybňujú spomienky na „preventívne bitky“ Rómov do 60. rokov, keď sa Tepličania vracali v sobotu vláčikom z týždňovky v Liptovskom Hrádku. Veľmi časté bolo uvádzanie Rómov ako veľkého problému obce zo strany informátorov počas nášho výskumu, čo potvrdil aj dotazníkový prieskum. Pri pokusnom a jedinom vyplňaní dotazníka v osade Rómkou, ktorá dovtedy stále zdôrazňovala dobré vzťahy medzi „bielymi“ a Rómami, zrazu skonštatovala „*Viete, ale oni tých našich aj dosť bijú*“. A keď sa už raz narušil obraz o idylických vzťahoch, pridala aj zmienku o tom, ako im „bieli“ staré nepotrebné veci nedarujú, ale chcú na Rómoch zarobiť a aký je nezaujímavý o problémy infraštruktúry častí obce obývaných Rómami.

Zdanlivo nekonfliktné spolužitie je výsledkom priestorového vyčleňovania a dlhodobého vymedzovania pravidiel spolužitia zo strany majority, dosahovaných aj formou fyzického násillia. Rómovia nenavštevujú miestne pohostinstvá, neradi ich ostatní obyvatelia vidia chodiť po dedine na miestach, kde nemajú dôvod zájsť kvôli obecným inštitúciám (pošta, zdravotné stredisko, OÚ, škola, obchody). Majoritné obyvateľstvo so znepokojením sleduje ich početný nárast v dôsledku prisťahovávania sa, ale aj prirodzenej natality. Obe komunity sa v podstate navzájom ohrozujú a rasová segregácia funguje v mnohých momentoch každodenného života.

Demografická charakteristika

Podľa úradných odhadov v roku 1919 žilo v Liptovskej Tepličke 11 Rómov. Roku 1946 bol urobený presný súpis Rómov na území okresu Liptovský Mikuláš, najmä v súvislosti s vyplácaním náhrad vojnových škôd za zničené obydlia obyvateľov obcí. Podľa tohto súpisu žilo na Liptove spolu 798 Rómov, z toho v Liptovskej Tepličke 55 (Vrlík – Vítek 2004: 6-8).

---

1 Vyjadrenie viacerých informátorov počas terénneho výskumu.

V 50. rokoch 20. storočia mali Rómovia v obci len dva domčeky. Tri rodiny bývali na Vyšnom konci v domoch z dosák „*opleskanych*“ blatom. Keď im domy vyhoreli, preniesli sa na Nižný koniec, kde žijú dosiaľ. V roku 1930 tu bolo sedem domov (Kufčák 1973: 20). Muži boli kováči, vyrábali najmä podkovy pre voľy, ženy pásli husi, robili metličky na mazanie, žobrali (Ušák 1973: 92). Obyvatelia ich vnímali ako integrálnu súčasť vidieckej komunity, dávali im v každom dome 2 – 3 zemiaky a obnosené šatstvo. Ako uvádza rodák z Liptovskej Tepličky Š. B. Olejár: „Nenechali sme hladovať ani Cigánov... Bývali na okraji dediny, pôvodne pod Starým dielom, potom na Kufajke. Chlapi vedeli pracovať so železom, kuli podkovy a klince. Ženy zhotovovali metličky na bielenie vápnom a z nitiek, čo zostali po tkaní plátna (urysky), plietli šnúrky. Svoje výrobky núkali gazdinám za trošku múky, zemiakov alebo iných potravín. Sem-tam sa stalo, že sa obslúžili aj sami, keď sa gazdiná zdržala dlhšie v komore a nechala ju čakať, ale viac si nedovolili“ (Olejár 2007: 20).

Nárast rómskeho obyvateľstva začal v šesťdesiatych rokoch 20. storočia. Potrebovali stavať domy a osada na okraji obce sa začala rozširovať. Vo výskumnom materiáli z roku 1970 sa konštatuje: „V Tepličke existuje 269 rodín Cigánov, nachádzajúcich sa v kolónii za dedinou. Neradi ich púšťajú medzi seba, nedovolia im presunúť sa do dediny. Ich stará forma práce, podkúvanie podkov, zabávania ľudí hudbou sa vymenilo s prevažnej miery za prácu vo fabrike.“² Uvedený počet mal zjavne vyjadriť osoby a nie rodiny. Podľa výsledkov zo sčítania obyvateľov v roku 2001 bolo 14,84 % obyvateľov rómskej národnosti.³ Liptovská Teplička v roku 2009 mala 2331 obyvateľov, z toho 574 Rómov – 24,6 %. Pre porovnanie, o 10 rokov skôr mala obec 2231 obyvateľov, z toho 421 Rómov – 18, 8 %. Údaje zo sčítania obyvateľstva síce zastúpenie Rómov sledujú, a to prostredníctvom deklarovania národnosti a materinského jazyka, avšak k rómskej národnosti sa hlási len časť príslušníkov tejto komunity. K rómskemu materinskému jazyku sa v roku 2011 prihlásilo 79 ľudí a u 147 nezistených možno predpokladať, že ide najmä o príslušníkov rómskej komunity.

Údaje o počte rómskych obyvateľov sú po zmene kronikára od roku 1997 pozorne zaznamenávané a každoročne uvádzané v obecnej kronike. Osobitne je uvedený počet rómskych detí, počet novonarodených aj počet zomrelých, počet občianskych a cirkevných sobášov a pohrebov v pomere k majorite. Obyvatelia tieto údaje starostlivo sledujú a pamätajú si ich, obzvlášť údaje o natalite, ktoré jednoznačne ukazujú na nárast pomerného zastúpenia Rómov voči majorite. Napríklad kým v roku 2006 tvoril počet novonarodených rómskych detí necelých 30 % z celkového počtu novorodencov, roku 2007 to bolo 36 %, roku 2008 bolo rómskych novorodencov 47,5 % a v roku 2009 už 60,4 %, čím sa zároveň prelomila hranica vyššieho prírastku rómskej populácie Liptovskej Tepličky oproti majorite (Kronika obce).

2 Schreiberová, K.: Pracovné a právne zvyky. (1970) Materiál z výskumu uložený v archíve Katedry etnológie a muzeológie FiF UK v Bratislave, inv. č. 123, s. 40.

3 Liptovská Teplička. *Vybrané výsledky zo sčítania v roku 1991 a 2001*. <http://app.statistics.sk/>

Stará matka s vnúčikom a zatiaľ v novom dome na Kufajke. (Z. Beňušková 2013)

Priestorovo-sídlná exklúzia

Podobne ako bolo aj inde zvykom, Rómovia sa usadili na okraji obce, v priestoroch, ktoré sú v súčasnosti v dôsledku rozširovania zástavby obývané majoritnou sociétou. Žijú pri hlavnej komunikácii vedúcej do obce v dvoch štvrtiach. Najviac ich býva v časti nazývanej Kufajka, ktorej základnou osou je cesta vedúca do strmého kopca. V súčasnosti je v nej asi 50 domov. Naproti nej, na pravej strane vstupnej komunikácie do obce je pokračujúca zástavba obce cca zo 70. rokov a novšia. Rómovia užívajú priestor na tejto strane komunikácie na parkovanie aut, ktoré do strmého kopca na Kufajke nevýjdu, a tiež počas teplejších mesiacov sem chodia k potoku prať šatstvo a najmä koberce. Kufajka je od obecného úradu vzdialená približne rovnako ako najvzdialenejšia zástavba majoritného obyvateľstva v ostatných smeroch, cca do 1 km. Z hľadiska vzdialenosti od centra obce teda o priestorovej exklúzii nemožno hovoriť, z hľadiska segregácie rómskeho obyvateľstva na Kufajke však áno. Vzhľadom na strmý kopec s neukončenou infraštruktúrou ide o najťažšie dostupnú a najmenej hodnotnú časť intravilánu obce. Od ostatných obytných domov je táto časť oddelená inštitucionálnymi budovami, cestou a potokom, takže bezprostredných susedov z majority Rómovia nemajú. Druhá štvrť intravilánu osídlená rómskymi rodinami je na začiatku vstupu do obce na pravej strane vstupnej komunikácie.

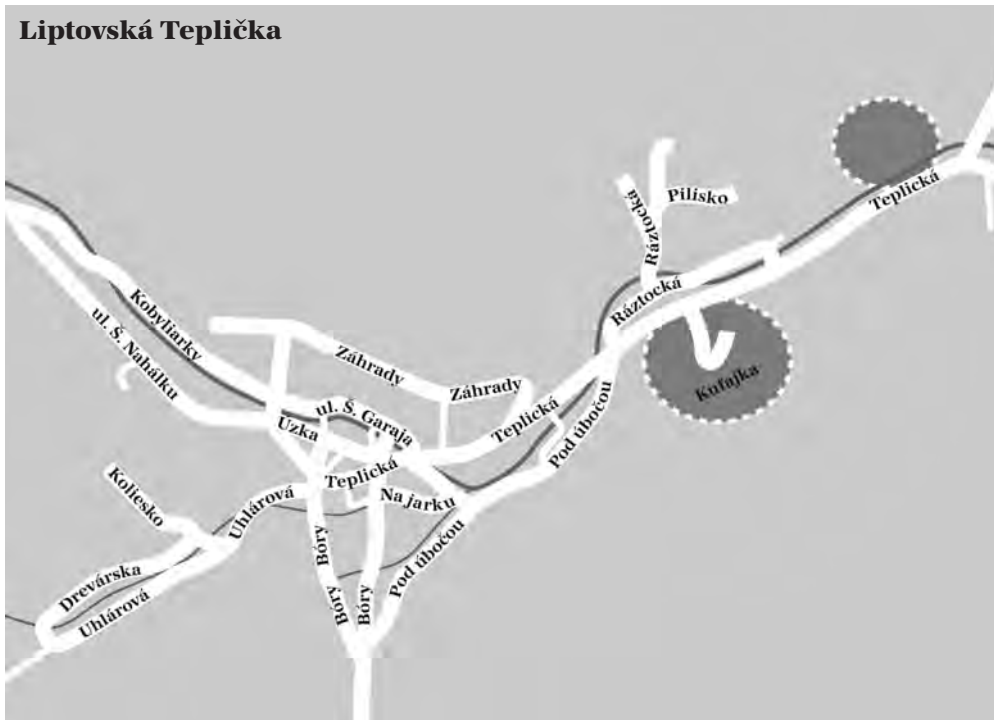

Rómske parkovisko pod Kufajkou. (Z. Beňušková 2011)

Medzi týmito domami a ostatnou časťou obce nie je kontinuálna zástavba. V súčasnosti tu žije v skupine domov niekoľko desiatok osôb. Rómovia neprikladajú hodnotové významy jednej alebo druhej štvrti, rozdiel je v základe rozvetvených príbuzenských väzieb, cez ktoré sú v súčasnosti obe štvrte poprepájané.

Časť nazývaná Kufajka je na skale, pôda sa tam nedala dobre obrábať. *„Jeden biely sa odsťahoval a predal, potom ako lastovičky lepili ďalšie domy... Problém bol so stavebnými pozemkami, ale vedeli sme to ukérovať“* (predseda MNV v rokoch 1980 - 1988). Postupne si Rómovia začali od vlastníkov pozemky odkupovať. Keď ich pribúdalo robili neporiadok, ničili úrodu, takže ľudia, ktorí tam mali pozemky, ich radi odpredali. Za predaj Rómom dostali spravidla viac, než by dostali od národného výboru. Pozemky sú teda zväčša vysporiadané, Rómovia si svoje vlastníctvo strážia, nepustia naň nikoho okrem výstavby pre vlastnú rodinu. V 80. rokoch 20. storočia bola zo strany obce snaha o regulovanú výstavbu átriových domov. Projekt mal podporu Okresného národného výboru v Poprade, avšak zámer napokon nevyšiel.

V súčasnosti je bývanie Rómov na rôznych úrovniach - od „kolibky“, kde býva chudobná rodina bez vody a elektriny až po moderné domy sledujúce moderné trendy v bývaní. Všetky stavebné práce si robia svojpomocne využívajúc pracovné zručnosti mužov, z ktorých mnohí pracujú sezónne na stavbách. Keď v roku 2008 Liptovskú Tepličku navštívili komisári z európskej

Mapa obce s vyznačenými rómskymi osadami. Zdroj: Obecný úrad Liptovská Teplička.

súťaže obnovy dediny, boli pozitívne prekvapení úrovňou ich bývania. Za najväčší problém samotní Rómovia považujú nespevnenú komunikáciu a chýbajúcu vodu na hornom konci ich štvrte. S očakávaním nápravy týchto problémov volili starostu v posledných komunálnych voľbách.

Pracovná exklúzia

Len málo členov rómskej komunity v Liptovskej Tepličke má trvalú prácu. Väčšina z tých, ktorí nie sú dlhodobo nezamestnaní, pracuje v sezónnych zamestnaniach – v lesoch, na stavbách a v roľníckom družstve. Na stavebné práce chodia organizovane do Čiech. Zamestnávajú sa aj vo fabrikách vo Svite (napr. Tatrasvit, Chemosvit) a v Poprade, avšak podľa názoru majority dlho v zamestnaní nevydržia, ide im o zabezpečenie si sociálnych dávok. Jedna Rómka je zamestnankyňou Základnej školy v Liptovskej Tepličke, kde pracuje ako rómska asistentka, a ďalšia pracuje ako sociálna pracovníčka na obecnom úrade.

Z kategórie zamestnaných sa vyčleňujú Rómovia nielen pre nedostatok pracovných príležitostí v obci a v regióne, ale najmä v dôsledku nízkej miery vzdelania, osobitne u žien. Mnohé mladé ženy majú ukončenú iba základnú školskú dochádzku. Napríklad v roku 2009 bolo v obci 175 nezamestnaných, z toho Rómov 147 (Kronika obce, rok 2009).

Pranie na potoku pod Kufajkou. (Z. Beňušková 2013)

Nezamestnaní Rómovia tvoria v obci stabilnú základňu pre výkon verejnoprospešných prác. Najčastejšie v rámci nich upratujú obec, kosia a hrabú trávniky. Samotní Rómovia sú na svoje výsledky práce hrdí, aj vzhľadom na titul Dedina roka 2007. Ako vravia, oni obec dali do poriadku. Majorita vníma ich vzťah k prostrediu z odlišného aspektu – Rómovia robia nielen poriadok, ale aj neporiadok s argumentom, že veď aj tak obec upratujú oni. Rómski žiaci na podnet základnej školy upratali aj osadu Kufajka. „Vzhľadom na katastrofálny stav a množstvo odpadkov, viac ako 50 žiakov pracovalo 2 popoludnia“ (*Základná škola s materskou ...*).

Obec spolupracuje s Rómami v rámci verejnoprospešných prác aj pri príprave folklórnych slávností. „Motiváciou je pre nich voľná vstupenka, ktorá stojí štyri eurá na deň. Vopred sa opýtajú, či bude voľný vstup. Lákajú ich rómske kapely v programe a diskotéka v sobotu“ (Ďurinová: 2010).

Redistribučná exklúzia – chudoba

Nezamestnanosť, resp. sezónna zamestnanosť a veľa detí v rodinách produkuje chudobu a sociálnu odkázanosť. Viditeľné je to najmä v školskom prostredí, kde sú rómske deti priamo konfrontované s ostatnými. Poberanie sociálnych dávok je vnímané majoritnou komunitou najmä v súvislosti s mimoriadnou návštevnosťou miestnej pošty, keď tam je problém vybaviť iné bežné záležitosti. V roku 2009 poberalo dávky v hmotnej núdzi 145 obyvateľov (Kronika obce). Chudoba je príčinou vytínania lesných porastov v okolí Kufajky, aj príležitostných drobných krádeží. Príbytky Rómov majú prevažne solídny štandard, neplatenie si poplatkov za služby a energie nie je

---

hromadným problémom a Rómovia vlastnia autá, mobily, satelitné prijímače, ba niektorí aj notebooky. Napriek tomu však zväčša ide o prežívanie na hranici chudoby.

V roku 2004 bola v obci políciou odhalená skupina štyroch úžerníkov, ktorí požičiavali peniaze za 20 % úrok. Túto činnosť niektorí vykonávali od roku 1993, až kým na nich neupozornili Rómovia z Telgártu, ktorí načierno bývali v Liptovskej Tepličke (Ondráš 2004). Udalosť prispela k vyhraneniu vzťahov medzi jednotlivými rómskymi rodinami v obci.

Hlavným problémom rómskej komunity na Kufajke bolo odpojenie miestneho vodovodu z dôvodu neplatenia. Podtatranské noviny situáciu opísali nasledovne: „*Za vodu miestni ako-tak platili. Keď nemohli inak, tak cez splátkový kalendár. Po čase sa ale niektorí občania pripojili na starý vodovod načierno a neodborným zásahom ho ešte viac poškodili, takže vodomer na jeho vstupe ukazoval obrovské odobraté čísla. Tie sa zo strany vodárov okamžite odrazili vo zvýšených faktúrach za vodu, ktoré viaceré rodiny nezvládli a začal im narastať dlh. Ešte v decembri sa starosta s vodárenskou prevádzkovou spoločnosťou dohodol, že centrálny stojan na vodu je iba dočasné riešenie a obec bude zatiaľ platiť za vodu iba symbolickú cenu.*“ Na problém teda doplatili aj tí, ktorí za vodu riadne platili. Východiskom malo byť zavedenie regulárnych prípojok do domov, ku ktorým majú ich obyvatelia listy vlastníctva. Dlh obci sa do leta 2013 vyšplhal na sumu 23 000 EUR.

Neplatičom hrozili exekúcie. Snaha vymáhať dlh od 79 dlžníkov exekútormi bola úspešná len 10 % návratnosťou z dlžnej sumy, dlžníci nemali príjem a majetok, na ktorý mohol exekútor siahnuť. V niektorých prípadoch musela obec vyplatiť exekútorovi viac, než od obyvateľa vymáhal. Obec riešila problém vedením pitnej vody rúrou pod kopcom, kde si ju obyvatelia Kufajky chodili naberať do bandasiek a vynášali ju v rozblatenom či zasneženom teréne do príbytkov. Prudko sa znížila hygienická úroveň príbytkov na Kufajke. Odrazilo sa to napríklad aj zavšivením školopovinných detí. Problém, ktorý sa mal vyriešiť za niekoľko dní, pretrval niekoľko mesiacov a výrazne znížil dôveru Rómov vo vedenie obce. Medzi ostatnými obyvateľmi sme zmienku o tomto probléme v rámci výskumu nezaznamenali, aj keď sa o ňom písalo v miestnej tlači, nevnímali ho.

Náboženská exklúzia

Liptovská Teplička je prevažne rímskokatolícka (92,79 % obyvateľov). Situácia sa zmenila najmä v rómskej komunite, kde v posledných rokoch pôsobí Kresťanská misia Maranata, odnož protestantskej letničiarskej cirkvi. Jej účinkovanie na Spiši možno datovať od rokov 2004 – 2005. V samotnej obci sa zbor nenachádza, ale dochádza sem kazateľ z Popradu. Táto misia je orientovaná výlučne na Rómov. Rómska komunita je teda nábožensky rozdelená na dve časti.

Keďže Maranata nie je oficiálne registrovaná cirkev, nemôže ani uzatvárať manželstvá, čo sa podpisuje pod zvýšené štatistické údaje občianskych sobášov. Maranata sa primárne orientuje na základné problémy

---

Rómov – zabezpečovanie si práce, boj proti alkoholizmu, fajčeniu a drogám, likvidáciu úžery – formou biblického vyučovania zaškoľuje deti, vedie rodičov, aby ich učili slovenčinu (aj keď náboženské piesne sú výlučne rómske). Vychováva náboženských lídrov z vlastnej členskej základne (Podolinská – Hrustič 2010: 91-92). V Liptovskej Tepličke je však toto hnutie pomerne nové a výsledky jeho pôsobenia je zatiaľ ťažko hodnotiť. Ostatní obyvatelia obce, tak majorita ako aj Rómovia, ich označujú ako sektu a stavajú sa k nim odmietavo. Rímskokatolícki Rómovia však tiež nie sú celkom integrálnou súčasťou farskej komunity. Pravidelne na bohoslužby chodia z osady dve ženy, príležitostne ešte ďalší 4 – 5 Rómovia, avšak mnohí do kostola nechodia, aj keď v spolupráci so školou absolvujú náboženskú výchovu, aj sväté prijímanie. Rómske deti neminištrujú. V rámci údržby kostola tvoria Rómky osobitnú upratovaciu čatu.

Kňaz navštevuje rómske príbytky na trojkráľovú kňazskú koledu. Súčasťou interiérov je nábožensky ladená výzdoba.

Škola

Z 293 žiakov ZŠ je 107 Rómov. Keďže ide väčšinou o deti zo sociálne znevýhodneného prostredia, väčšinou sú z rodín, ktoré sú v hmotnej núdzi. Táto skutočnosť sa podpisuje aj pod celkovú úroveň prospechu, dochádzky a náročnosť práce učiteľov. Sociálne odkázaným žiakom škola zo štátnych dotácií poskytuje stravovanie, nákup pomôcok. Podobnú podporu dostávajú aj deti z chudobných nerómskych rodín, tie sú však len dve. Obyvatelia obce vnímajú túto pomoc ako nespravodlivé zvýhodňovanie Rómov. Prispieva k tomu aj správanie detí, ktoré si podľa rozšíreného názoru majority veci, čo bezplatne dostávajú, často nevážia (jedlo odhodia na zem, ničia pomôcky).

V škole je nultý ročník, ktorý navštevujú len rómske deti nezaškolené v predškolskej výchove. Zápis Rómov do školy je v iný deň než zápis ostatných detí s odôvodnením, že ide o zápis do nultého ročníka. Nie všetky rómske deti však nultý ročník navštevujú, niektoré sú schopné nastúpiť do školy s ostatnými deťmi. Naopak, z nultého ročníka sa v priebehu polroka vyčleňujú deti, ktoré učenie nevládajú, do špeciálnej školy, ktorá je v obci mimo ZŠ Liptovská Teplička. Je to pobočka *Špeciálnej základnej školy vo Svite*. Tu je v triede do 10 detí. Kvôli limitovanej kapacite údajne viaceré neschopné deti zostávajú v ZŠ. Všetky uvedené zaradovania žiakov sa dejú na základe odborných psychologických vyšetrení.

V prvých ročníkoch školy dosahujú mnohé rómske deti vcelku dobré výsledky. V obci 10 rokov pôsobí rómska asistentka, pochádzajúca z miestnej osady, ktorá pomáha prekonávať jazykovú bariéru, ale venuje sa aj voľnočasovým aktivitám rómskych detí a sprostredkúva komunikáciu rodičov so školou, ktorá je na veľmi dobrej úrovni.⁴ V prvých dvoch rokoch pôsobenia sa asistentka

---

4 Asistent učiteľa môže pôsobiť v triedach základných škôl, špeciálnych základných škôl alebo v predškolských zariadeniach, ktoré navštevuje viac ako 5 žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia. Úlohou asistenta je spolupracovať na utváraní podmienok nevyhnutných na prekonávanie najmä jazykových, zdravotných a sociálnych bariér dieťaťa.

stretávala s nepochopením rómskeho okolia, neskôr si však na jej rolu Rómovia zvykli.

Deti sa odlišujú aj medzi sebou, sedia „biely - biely, čierny - čierny“. Aj keď rómske deti chodia čisto a pekne oblečené, ostatní obyvatelia obce zdôvodňujú stránenie sa od Rómov všami a zápachom. Rómovia sa s ostatnými deťmi bijú, často stačí malá zádrapka, napr. keď ich provokatívne nazvú Cigánmi.

Problémy sú vo vyšších ročníkoch - žiaci začínajú v škole prepadať, aby nemuseli dokončovať povinnú školskú dochádzku do 16 rokov v cca 25 km vzdialenom Svite. Rodičia tak ušetria na cestovnom. Rómske dievčatá sa stávajú matkami, nevyučia sa, ani ďalej neštudujú, stávajú sa z nich ženy v domácnosti závislé od štátnych dávok a príjmov partnerov.

Škola zapracovala do svojich plánov túto špecifickú situáciu, snaží sa „zabezpečiť informovanosť marginalizovanej populácie o starostlivosti o dieťa, zabezpečiť kvalitnú kooperáciu školy a rodiny, prísne posudzovať dochádzku žiakov, najmä rómskych. Spolupracovať s lekármi a obecným úradom, prípady väčšieho počtu vymeškaných hodín, hlavne neospravedlnených, okamžite riešiť, skvalitniť prácu v nultom ročníku a vypracovať školský vzdelávací program pre nultý ročník, spolupracovať s učiteľmi alokovaných tried“ (*Základná škola s materskou ...*).

Kultúrna exklúzia

Rómovia v Liptovskej Tepličke majú svoj osobitý kultúrny život, odlišný od majoritného obyvateľstva. Populárne sú rómske kapely, ktoré hrajú aj mimo obce a rómske diskotéky v Poprade. V rámci strednej generácie má popularitu kapela Bečker, ktorá na Vianoce hráva aj obyvateľom v obci - „*ako volakedy*“.⁵ Rómski muzikanti sa spomínajú aj v archívnych materiáloch a kronike v súvislosti s pohrebom, oslavou výročia oslobodenia obce či celkove saturáciou živej hudby v obci. Tradícia spievania Cigánov pod oknami

Deti na Kufajke s improvizovanými sánkami.
(Z. Beňušková 2012)

5 „Už nás čakajú a my im chodíme po domoch ako volakedy. Hovoria nám: Chlapi, toto sa nám páči, že udržiavate tradíciu. Keď ideme niekde hrať, oblečíme si naše dedinské koše. Vyšívané, tie slovenské. Susedia nám ich požičajú, aj nechajú, aby sme vo svete ukazovali aj slovenské kroje“ (Ján Čonka - podľa informácie z internetu (*Kapela Bečker - muzikanti* www. 2010.rnlweb.org).

---

obyvateľov obce sa spomína ešte v 70. rokoch 20. storočia (Vanovičová 1973: 100), v obmedzenej miere sa udržiava dosiaľ. E. Krekovičová pri výskume spevného repertoáru zaznamenala 9 vianočných piesní interpretovaných Rómami (Krekovičová 1979, dizertačná práca).

Rómska mládež sa začína od ostatnej oddeľovať v záverečných ročníkoch základnej školy, keď mnohí z rómskych žiakov prepadávajú do nižších ročníkov, orientujú sa na rómske sociálne siete. Na miestne zábavy Rómovia nechodia, nie sú ani členmi folklórnych kolektívov fungujúcich v obci. Dňa 8 apríla sa zvykla v kultúrnom dome konať oslava Medzinárodného dňa Rómov.⁶ Na oslavu však z majoritného obyvateľstva Liptovskej Tepličky chodili len tí, ktorí boli do podujatia zaangažovaní organizačne alebo prostredníctvom verejných funkcií. Oslavu pre nezáujem zrušili. Keď v roku 2013 zaradili rómske deti do programu osláv rodiny (kumulácia Dňa matiek, Dňa detí a Dňa otcov), tieto deti tam mali svojich divákov, ktorí prekvapili početnosťou. Na program folklórneho festivalu v obci Rómovia chodia radi, pokiaľ získajú vstupenky. Na rodinných a kalendárnych obradových a obyčajových situáciách v obci (ako napr. obchôdzky pri stavaní májov, prizeranie sa svadbám pri kostole) neparticipujú, s výnimkou spevu pod oknami na Vianoce, kde je tendencia nadväzovať na tradície.

Participácia Rómov na kultúrnom a spoločenskom živote

Majoritné obyvateľstvo nerado vidí chodiť Rómov po dedine. Obávajú sa krádeží. Do krčmy v centre obce Rómovia nechodia, okrem jedného, mentálne zaostalého, ktorý sa miestnym futbalistom stará o dresy. Vlastnú krčmu nemajú, nakupujú v obchode pri osade Kufajka, kde často dostávajú potraviny aj na dlh. Vylúčenie Rómov z priestoru obce osídleného majoritou je dôsledkom dlhodobej regulácie zo strany majority. Pri stretoch dochádzalo často k bitkám iniciovaných príslušníkmi majority, ktorými si vynucovali rešpekt.⁷ V súčasnosti mládež zaužívané pravidlá porušuje, medzi Rómami a majoritnou mládežou vznikajú priateľstvá.

O potreby a záujmy Rómov z oboch osád sa stará sociálna pracovníčka a poverený poslanec. Rómsky poslanec v Liptovskej Tepličke už síce raz zvolený bol, avšak Rómovia sa spravidla pri komunálnych voľbách nevedia zhodnúť na spoločnej reprezentácii a voličské hlasy sa triešťa medzi viacero kandidátov. Rómsko-slovenské manželstvá uzavreté medzi obyvateľmi obce nie sú, veľa partnerstiev je medzi Rómami z Liptovskej Tepličky a okolitých dedín, aj z Horehronia. Sympatie Rómov si získal kandidát na starostu, ktorého partnerka je Rómka, avšak z inej obce aj z iných sociálnych vrstiev. Táto skutočnosť, ako aj plány zlepšiť kvalitu životného prostredia v rómskych častiach obce, mu podľa názoru niektorých obyvateľov priniesla početné volebné hlasy z tejto komunity. Obec má však presne zanalyzované volebné

---

6 Rómovia si ním pripomínajú ich prvé celosvetové stretnutie v Orpingtone neďaleko Londýna. V roku 1971 sa počas stretnutia delegáti 14 krajín zhodli na výbere spoločnej rómskej hymny, vlajky a na novom pomenovaní etnika.

7 Ako uviedol policajt zo susednej obce, v Tepličke sa nestáva, že by iniciátor takejto bitky zostal neznámy, Tepličania sa k bitkám hrdo hlásia.

Rómske domy na začiatku obce. (Z. Beňušková 2013)

preferencie rómskych štvrtí, ktoré potvrdzujú, že počet hlasov pre súčasného starostu z týchto častí obce nebol pri konečnom volebnom výsledku rozhodujúci. Snaha o prekonanie viacdimeználnej exklúzie rómskeho obyvateľstva je nevyhnutná, avšak je to „beh na dlhé trate“.

Rómovia a ostatní obyvatelia v Liptovskej Tepličke tvoria dva sociálne svety, ktoré sa prepájajú len vtedy, keď je to nutné. Majoritné obyvateľstvo vníma rozrastajúcu sa rómsku komunitu ako faktor ohrozujúci kvalitu života v obci. Komunita je vnímaná ako ľudský kapitál s nízkym kvalitatívnym potenciálom – minimálne vzdelaná, so slabými možnosťami zamestnať sa, žijúca v horších v podmienkach, než je štandard v obci, nezapájajúca sa do sociálnych sietí obce. Obavy plodia nevraživosť. Príslušníci majority skepticky konštatujú: „*Kým sa nezmenia zákony, nič sa nezmení...*“

Rómovia do budúcnosti nehľadajú, prežívajú zo dňa na deň v radoostiach aj starostiach pod ochranou vlastnej komunity.⁸

Tých belších považujú za krajších. Aj to je spôsob, ako sa v nepriaznivých sociálno-ekonomických podmienkach dá fiktívne priblížiť k začleneniu do privilegovanejších sociálnych vrstiev.

8 Poznámka výskumníčky: 19. augusta 2013 bol deň poberania sociálnych dávok. V autobuse z Popradu som o 15.00 sedela obklopená mladými Rómkami, ktoré si v rómčine vzrušene zdieľali svoje zážitky z nákupov, ukazovali si čerstvo nakúpené odevy a ozdoby, ponúkali sa cukríkmi. Len za mnou sedeli dve nerómky pracujúce vo fabrike v Svite. Rozprávali sa o zdĺhavom navíjaní nití, ktoré ich zdržiava od plnenia úkolov, za ktoré sú platené. Na druhý deň som sa vybrala na Kufajku. Na kopci bolo rušno, Rómovia sa sústreďovali okolo dodávky s rumunskou poznávacou značkou plnej domácich textílií. Viacerí si spokojne niesli domov lacné prehozy na divány či koberčeky. Moja prítomnosť rumunských predajcov vyplašila a so svojou pojazdnou predajňou sa rýchlo pobrali preč.

6

Cirkevné organizácie a náboženské aktivity

Zuzana Beňušková

Cirkev a náboženské aktivity boli a sú integrálnou súčasťou života obyvateľov Liptovskej Tepličky bez ohľadu na politický režim. Aj v období socializmu bol kňaz významnou autoritou v obci popri predsedovi miestneho národného výboru a riaditeľovi školy.¹ „Kňaz bol vrcholnou autoritou nie len v morálnych, ale aj v spoločenských a pre niektorých ľudí aj v politických otázkach.“ Kňazi neobmedzovali svoje pôsobenie len na kostol a školu, ale vyvíjali aj osvetové a národne uvedomovacie aktivity, zakladali spolky, ktoré okrem náboženského programu mali aj besedy, spoločenské hry a kultúrny program (Olejár 2010: 39).

Obyvatelia Liptovskej Tepličky sú rímskokatolíckeho vierovyznania, aj keď historické pramene z 18. storočia spomínajú aj evanjelikov (Olejár 2011: 22). Do druhej svetovej vojny tu žili dve židovské rodiny (Olejár 2010: 38). V rámci sčítania obyvateľov sa v druhej polovici 20. storočia náboženské zloženie zisťovalo až od roku 1991. Pri sčítaní obyvateľov v roku 2011 (po prechodnom miernom zvýšení v roku 2001, ktorý bol zaznamenaný aj z celoslovenského hľadiska) nastal pokles rímskokatolíkov o vyše 6 %, počet obyvateľov bez vyznania stúpol reálne na 15 ľudí, čo je o 9 viac než v roku 2001 výrazne sa zvýšil počet nezistených (reálne 139). Možno predpokladať, že toto kolísanie spôsobila rímska komunita, ktorá sa rozrastá nielen prirodzeným prírastkom, ale aj príchodom Rómov z iných lokalít. V roku 2005 začalo na Spiši medzi Rómami pôsobiť charizmaticko-letničné hnutie Maranatha, ktoré získalo členov aj v Liptovskej Tepličke – tí sa pravdepodobne zaradili do kolonky medzi Iné náboženstva a Nezistených. Ani tieto, ani ostatné čísla však nie sú relevantné z hľadiska vplyvu na kultúrne, sociálne a ideologické prostredie Liptovskej Tepličky.

	1991v %	2001 v %	2011 v %
Rímskokatolíci	93,50	99,12	92,79
Evanjelici a.v.	0,05	0,04	0,21
Gréckokatolícka cirkev	0,05	0	0,25
Bez vyznania	0,43	0,26	0,62
Nezistení	5,97	0,53	5,76
Z počtu obyvateľov	2077	2277	2417

Rímskokatolícka cirkev aktívne vstupuje do sviatočného kalendára obce aj mimo cirkevných sviatkov, súčasťou každej významnejšej udalosti býva svätá omša – napríklad ukončenie školského roka, folklórne slávnosti atď. V kostole² sa uskutočnilo aj odovzdávanie cien v súťaži Dedina roka 2007, pretože to bol v obci najväčší vhodný priestor. Funguje to aj opačne: náboženské aktivity sa odohrávajú aj vo verejných a obecných priestoroch – napríklad v Spoločenskom dome je vo vianočnom období Jasličková pobož-

1 Konštatovanie bývalého predsedu MNV z obdobia socializmu v rámci interview.

2 Rímskokatolícky kostol v Liptovskej Tepličke pochádza z roku 1759. (Misál 2006: 34) V obci sú dva kríže a dve kaplnky.

nosť, pri zdravotnom stredisku živý betlehem a na Veľkú noc sa v amfiteátri hrajú pašiové hry. Svetské sa sakralizuje, sakrálné sa profanizuje a stáva sa súčasťou miestneho folklóru, bariéra medzi týmito dvoma kategóriami je nevýrazná. Počas výskumu sme nezaznamenali prípad, že by sa nad tým niekto pozastavil, že by to niekomu prekážalo. Farnosť a kňaz má spomedzi ďalších obecných inštitúcií najvyššiu dôveru obyvateľov.³ Náboženská symbolika je aj súčasťou erbú obce vytvoreného v roku 1994 v rámci 360. výročia založenia obce. Dominantou je baránok, ktorý by obci pristal ako znak pastierskeho zamestnania, avšak vysvetleniu napomáha palica a zástava s krížom. Ide o atribúty Jána Krstiteľa, ktorý je patrónom miestneho kostola (Misál 2006: 29).

Rímskokatolícka cirkev bola v živote obce tradične významnou inštitúciou a keďže aj ľudová škola bola do roku 1950 cirkevná, cirkev reprezentovala intelektuálny a morálny potenciál obce. Cirkev prispela v relatívne izolovanej obci k formovaniu povedomia príslušnosti k československému štátu, ale aj k slovenskej identite. Ako uvádza Š. B. Olejár, rehoľné sestry, ktoré boli väčšinou Česky, učili deti aj obyvateľov oslavovať 28. október – výročie vzniku Československa, posielali blahoželanía prezidentovi Masarykovi k narodeninám. „Raz všetky školské deti napísali – perom Massag – sloh o našej dedine a sestričky ho poslali tatíčkovi prezidentovi. Jeden z nás dostal za odmenu Dejiny československé v krásnej červenej koženej väzbe. Kniha mala vyše 300 strán, z ktorých Slovensku patrilo nejakých 20 – 30. Ale aj tak sme mu závideli, rovnako ako tým, čo za najlepšie slohy dostali po krabičke pier od firmy Massag“ (Olejár 2007: 24). Na druhej strane však autor uvádza: „Pripomeňme, že Liptov bol domovskou základňou Andreja Hlinku, ktorý pri posviacke novej školy v roku 1933 navštívil Tepličku... Tieto osobnosti výrazne ovplyvnili zmýšľanie Tepličanov. Uvedomili si, že sú Slováci a prejavili to pri voľbách, v ktorých v Tepličke najviac získavala Hlinkova slovenská ľudová strana. Naši lesní robotníci boli členmi slovenských kresťanských odborov a ja sám som niekoľko rokov roznášal noviny týchto odborov, Slovenský robotník. Viacerí Tepličania, aj môj otec, chodievali na manifestácie, na ktorých Andrej Hlinka požadoval pre

Sakrálné prvky v interiéri. Medzi stropnými doskami sú zastrčené vysvätené bahniatka – pujičky. (M. Jágerová 2013)

3 Pozri výsledky výskumnej dotazníkovej sondy.

Slovensko autonómiu. Keď v auguste 1938 Andrej Hlinka zomrel, Tepličania vyslali delegáciu na jeho pohreb a takmer celá dedina sledovala jeho priebeh z rádia, vyloženého v okne miestneho Potravného družstva“ (Olejár 2007: 24).

Obyvatelia Liptovskej Tepličky sa len ťažko zmierovali s premenou rímskokatolíckej cirkevnej školy na štátnu. Podľa kroniky školy už v roku 1949 nastal problém, keď odmietli nových učiteľov evanjelického a.v. vyznania.⁴ Ešte viac hnevu medzi rodičmi žiakov spôsobil v školskom roku 1950/1951 príkaz odstrániť v škole cirkevné symboly a výzdobu. „Doterajšia výzdoba nesúhlasila s povolenou výzdobou a preto sa učitelia podujali zosňať zo steny kríže, čo zapríčinilo medzi žiactvom a učiteľstvom nedorozumenie. Žiaci nechceli bez krížov ostať v triedach a rodičia si prišli do školy vydobýjať, aby kríže boli vrátené na pôvodné miesta. Učitelia sa vynasnažili rodičov presvedčiť, že do štátnej školy cirkevný znak nepatrí.“ Po krátkom čase, keď sa na druhý pokus podarilo zriadiť v teplickej škole rodičovské združenie, po voľbách predsedu sa hneď rozpútala debata o opätovnom vyvesení krížov (Kronika školy 1950/1951). Nový školský zákon, z ktorého vyplynul aj nový školský poriadok, bol však nekompromisný a na jar tohto školského roku došlo aj k zákazu vyučovania katechetiky v škole. K ďalšiemu konfliktu došlo 1. mája, keď sa učitelia a žiaci zúčastnili okresných osláv v Liptovskom Hrádku, kde ich zaviezla železnička. Po návrate miestni mládenci do učiteľov hádzali kamene, pretože „namiesto na spoveď, ktorá bola v deň manifestácie, naverbovali žiakov na slávnosť do Liptovského Hrádku“ (Kronika školy 1950/1951). A keď 11. mája policajti zaistili a odviekli miestneho farára, strach hnev utlmil.

Aj keď v úvode sme naznačili, že náboženský život bol dôležitý v každom období vývinu obce, aj počas socializmu, koncom 40. a v 50. rokoch 20. storočia boli obyvatelia svedkami represálií vo vzťahu ku kňazom a núteného ústupu cirkvi z verejného priestoru. Ľudia si svojich kňazov-rodákov, ktorí sa v čase ohrozenia uchýľovali do obce, obetavo bránili, niektoré dramatické situácie sú dosiaľ súčasťou kolektívnej pamäti obyvateľov obce.

V odlahčenej podobe atmosféru tohto obdobia zaznamenal Juraj Kubánka vo svojej biografii: „Spomínam si, ako sme v decembri 1949, tesne pred Vianocami, boli v Liptovskej Tepličke. Na aute Tatra (Hadimrška) ...sme sa po poľnej a horskej ceste plnej mrznúceho blata horko-ťažko doterigali do cieľa výskumu. Miestami sme museli pod kolesá podkladať čečinu nalámanú zo stromov, ktoré lemovali horskú cestu, aby sa auto cez mrznúce kaluže vody a blata dostalo ďalej. V Tepličke sme sa ohlásili u riaditeľa školy, ktorému profesor Pavol Tonkovič, vtedajší umelecký vedúci SLUK-u, vysvetlil účel

---

4 V kronike školy sa v školskom roku 1949 uvádza: „Z uvedených učiteľov nastúpila na nové pôsobisko len Mária Chovanová, ktorá však, keď ju miestne ženy napadli, že nechcú učiteľku iného vyznania (ev. a. v.) odišla a žiadala o preloženie. Na jej miesto pridelená Elena Lištiaková, výp. učiteľka v Žiari, ktorá dozvediac sa o osude predchádzajúcej z obavy pred výhrázkami miestnych žien nenastúpila.“ [...] „V ďalšom bode mali nasledovať voľby, ale namiesto návrhu na funkciu (predsedu ZRPŠ – pozn. autorky), vykrikla jedna zo žien, že prečo dali do čisto katolíckej obce učiteľov evanjelikov a že ona by sa hanbila medzi takých učiteľov chodiť. Niektoré ženy sa ju snažili podporovať, ale prvá po vyliatí hnevu miestnosť opustila. Ani potom nikoho na žiadnu funkciu nenavrhlí, čo odôvodnili tým, že je medzi prítomnými málo mužov. Voľby sa mali vykonať 16. októbra, ale keď sa na tento deň nikto nedostavil, riaditeľstvo školy požiadalo Školský inšpektorát v Liptovskom Sv. Mikuláši, aby od založenia SRPŠ v Liptovskej Tepličke upustil.“

nášho príchodu. Ľudí ani ‚nebolo potrebné‘ zvolávať, lebo školu o chvíľu obstáli chlapi – so sekerami v rukách. Mysleli si, že sme im prišli vziať farára. Bolo to v čase, keď sa na Slovensku robila honba na duchovných ako na triednych nepriateľov. Keď im pán riaditeľ vysvetlil, o čo ide, zdráhali sa, lebo bol advent (predvianočné pôstne obdobie) a spievať svetské pesničky a tancovať sa počas neho nepatrí. Vzápätí prišli aj miestne ženičky s pánom farárom, po ktorého poslal riaditeľ. A farár, keď si vypočul, o čo ide, im vysvetlil, že spievať a tancovať v tomto prípade môžu, lebo nejde o zábavu, ale o bohumilý a Slovákom prospešný skutok. No a tak sa ženy i chlapi rozospievali a roztancovali“ (Kubánka 2005: 52).

Sekularizácia školstva sa dotkla aj Kongregácie školských sestier sv. Františka, ktoré pôsobili v ľudovej cirkevnej škole. Začiatkom školského roku 1950 dostali rehoľné sestry – učiteľky príkaz, aby sa vystaňovali. „K mašinke ich odprevádzalo veľa ľudí. Lúčili sa s nimi s plačom, ale aj napriek tomu odchádzajúcim rehoľniciam zmizli dva kufry“ (Kronika školy 1950/1951). Škola sa stala štátnou: „*Bolo tam takými veľkými písmenami zlatými Cirkevná ľudová škola. Boli takí učitelia, čo to zoškrabali. To už nesmelo byť*“ (žena, 1925).

Pestovanie lokálnej identity a hrdosti v Liptovskej Tepličke súvisí aj s uctievaním pamiatky na najvýznamnejších kňazov. Z tejto obce sa deväť rodákov venovalo kňazskému povolaniu. Blízkosť Spišskej Kapituly uľahčovala chlapcom z mnohodesných rodín toto nasmerovanie. Z 11 rodákov, ktorí sa stali kňazmi, niekoľkí svojím pôsobením presiahli hranice Slovenska. Počas komunistického režimu boli viacerí z nich prenasledovaní, prechodne nemohli vykonávať kňazské povolanie. K najvýznamnejším osobnostiam cirkevného života v obci patria Štefan Garaj, Štefan Náhalka a Štefan Janík.

V kontexte s iniciáciou kňazského povolania sú celoobecnou slávnosťou primície – prvá omša katolíckeho novokňaza, ktorá sa často koná v jeho rodnej obci. V histórii Liptovskej Tepličky sa primície konali jedenásťkrát. V 40. rokoch 20. storočia boli v Liptovskej Tepličke tri takéto omše a jeden rodák-misionár bol za kňaza vysvätený v Ríme. Medzi nimi bol v tomto období aj kňaz Štefan Garaj (1915 – 1998). V roku 1950 bol zaistený a väznený. Prechodne, keď mal zakázané kňazské povolanie v roku 1953 pracoval v Liptovskej Tepličke v lesnom závode. Od roku 1954 sa však opäť mohol venovať svojmu povolaniu. V 60. rokoch vykonával funkciu riaditeľa Biskupského úradu v Spišskej Kapitule. V rokoch 1973 – 1988 spravoval ako kapitulný vikár Spišskú diecézu. Z jeho iniciatívy bol pútnický kostol na Mariánskej hore v Levoči vyhlásený za basilicu minor. Pápež Ján Pavol II. Mons. Štefana Garaja v roku 1990 ustanovil za Apoštolského protonotára supra numerum (*Kňazi z Liptovskej Tepličky ...*). Narodil sa a pochovaný je v Liptovskej Tepličke, kde je podľa neho pomenovaná ulica v obci.

Druhým kňazom, po ktorom je pomenovaná aj miestna základná škola a tiež ulica nielen v Liptovskej Tepličke, ale aj v Ružomberku, bol ďalší teplický rodák – Mons. ThDr. Štefan Náhalka (1916 – 1975). Kňazské pôsobenie začal v štyridsiatych rokoch primíciami v Liptovskej Tepličke. Bol taktiež v ohrození a skrýval sa v rodnej obci. V roku 1953 sa mu podarilo utiecť do

Ríma, kde prežil významnú kňazskú kariéru. Zaslúžil sa napríklad o vybudovanie Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme.⁵ Pamätnú tabuľu má na ulici Š. Náhalku č. 176, keďže jeho rodný dom počas požiaru časti obce v roku 1927 zhorel (Olejár 2007: 7).

Ďalšie primície boli v Liptovskej Tepličke roku 1970, keď tu svoju prvú službu odslúžil Štefan Janík. Aj jemu bol v roku 1972 odobratý štátny súhlas k vykonávaniu kňazskej služby. Istý čas pracoval ako pomocný pracovník na MNV v Liptovskej Tepličke a potom v ďalších civilných zamestnaniach. Do pastorácie, na základe štátneho súhlasu sa vrátil v roku 1979, v Liptovskej Tepličke však farnosť nevedol.

Po roku 1989 sa v obci konali primície rodákov v rokoch 1991 a 2002, a potomkov teplických rodákov v rokoch 2003 a 2005. Tieto slávnostné bohoslužby ako súčasť cirkevných rituálov významne posilňujú konfesijnú aj lokálnu identitu obyvateľov.

Zaujímavá bola aj kariéra ďalšieho teplického rodáka, kňaza-verbistu⁶ Mateja Maťaškova (nar. 1922), ktorého misie zaviedli až na ostrov Timor v Indonézii. Následne pôsobil v centre SVD v Mödlingu pri Viedni a v Nemecku. V roku 2010 bola inštalovaná pamätná tabuľa na rodnom dome kňaza Cyrila Bystríka Janíka, ktorý pôsobil v Čechách.

Priblíženie aspoň niekoľkých osobností náboženského života a ich spätosti s Liptovskou Tepličkou je potrebné pre pochopenie významu a aktivít v oblasti cirkevného života obce, ktorý sa po roku 1989 začal intenzívne rozvíjať. Po zmene kronikára v roku 1995 boli podrobne a systematicky zaznamenávané.

Časť aktivít sa viaže na osobnosť Štefana Náhalku. V roku 1995 sa konala spomienka na Š. Náhalku pri príležitosti 20. výročia jeho úmrtia. O rok neskôr sa na jeho počesť uskutočnil zájazd 120 rodákov z Liptovskej

Pamätná tabuľa (Z. Beňušková 2012)

5 Za kňaza bol vysvätený v Ríme v Lateránskej bazilike v roku 1942. Roku 1964 ho Pavol VI. vymenoval za monsignora a neskôr, 30.12.1967 za pápežského preláta. Roku 1957 Náhalku vymenovali za člena Najvyššej rady pre emigráciu pri Konzistoriálnej kongregácii Apoštolskej stolice s poslaním starať sa o duchovnú službu slovenským emigrantom. V tejto činnosti - zakladať slovenské katolícke misie - bol potvrdený aj po Druhom vatikánskom koncile, keď ho menovali za delegáta. [...] Spolupodieľal sa na založení vydavateľstva sv. Cyrila a Metoda, inicioval vznik knižnej edície Series Cyrillomethodiana a tiež vedeckej ročenky Slovak Studies. Koncom roka 1959 bol signatárom iniciatívy na vybudovanie Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda“ (*Kňazi z ...* <http://www.liptovskateplicka.sk>).

6 Spoločnosť Božieho Slova - latinsky Societas Verbi Divini, skratka SVD.

Sviatok Božieho tela. (Archív obce, nedatované)

Tepličky do Ríma. V Slovenskom ústave Cyrila a Metoda sa zúčastnili spomienky na túto osobnosť. Účastníci zájazdu boli oblečení v krojoch a spievali na námestí Sv. Petra, kde sa zúčastnili pápežskej audiencie. V rámci zájazdu navštívili aj Florenciu, Assisi, Loretu, San Marino a Benátky. V roku 1996 v rámci folklórneho festivalu pod Kráľovou hoľou odhalili tabuľu Š. Náhalkovi, nasledovala spomienková omša a kultúrny program v Spoločenskom dome. Pri príležitosti 35. rokov od úmrtia tohto významného rodáka, sa 14. marca 2010 uskutočnila spomienková slávnosť a svätá omša v kostole v Liptovskej Tepličke, ktorú celebroid kardinál Jozef Tomko – blízky priateľ a spolupracovník Š. Náhalku. Prítomní boli tiež ďalší vysokopostavení cirkevní činitelia – spišskí biskupi, početná skupina kňazov a duchovenstva, príbuzní a občania Liptovskej Tepličky aj okolia. Od septembra 2010 bol škole prepožičaný čestný názov Základná škola s materskou školou Štefana Náhalku.⁷

V roku 1996 sa po štyridsiatich rokoch obnovili tzv. ľudové misie. Ide o týždeň sv. omší, pobožností, spojených s kázňami, prednáškami pre všetky vrstvy obyvateľstva. Konajú sa začiatkom decembra a prichádzajú na ne aj ľudia z okolitých dedín. V súčasnosti sú omše v podvečer vysielané aj obecnou televíziou. V rámci ľudových misií sa organizujú peňažné zbierky.

⁷ Pozri Základná škola s ... http://www.zsliptovteplicka.edu.sk/stefan_nahalka.html

---

Púťová turistika sa rozvinula hneď po roku 1989, predovšetkým na Levočskú púť, kde Tepličania tradične chodievali spolu s Pohorelcami. Po prvotnom nadšení sa kolektívne návštevy tejto púte prerušili. Za posledných 5 - 6 rokov na ne spoločne chodia mládežníci. Napríklad v roku 2013 šli na Levočskú púť zo Spišského Štiavniku peši. Púte sú príležitosťou spoznať aj zaujímavé miesta v zahraničí. Zúčastňujú sa ich všetky generácie. V roku 1997 sa skupinka 41 ľudí z Liptovskej Tepličky a Kežmarku vybrala autobusom na Svetové dni mládeže katolíckej cirkvi v Paríži. Okrem toho, že zažili omšu Jána Pavla II., pozreli si aj mesto, Eiffelovku a Versailles. Seniori boli na púťach v Medžugorí a vo Fatime. Naplnenie autobusu Tepličanmi je však skôr výnimkou, takže obyvatelia sa spájajú s inými obcami, alebo využívajú ponuky púťovej turistiky cestovných kancelárií. V roku 2012 sa uskutočnil zájazd na Národnú slávnosť na Devín pri príležitosti uctenia si pamiatky vierozvestov. Podujatie organizovala MO MS.

V rámci rímskokatolíckej cirkvi aktivizuje mladšiu generáciu spoločenstvo Pripravme cestu Pánovi, ktoré je súčasťou organizácie Združenie kresťanských spoločenstiev. Združuje mládež, ktorá má záujem formovať sa prostredníctvom viery a organizovaním náboženských podujatí, stretnutí. Spoločenstvo v rôznych podobách s krátkou prestávkou pracuje už od 90. rokov 20. storočia, dnešné pomenovanie zaviedli v roku 2009 (*PceP - spoločenstvo...*). Sídlia v budove pastoračného centra, spolupracujú s farou. Členmi môžu byť mladí ľudia od 8. triedy ZŠ, teda od 14-15 rokov. Horná veková hranica nie je vymedzená. Cieľom je viesť mladých k viere „*Máme duchovné stretká, modlíme sa, spievame, každý si niečo pripraví niečo, nejaké témy*“ (žena, asi 30 ročná), ale aj participácia na živote cirkevnej komunity, napríklad chlapani robia pred Veľkou nocou Boží hrob, pomáhajú kostolníkovi, aktívne sa zúčastňujú procesie na Božie telo, v roku 2013 zorganizovali úspešný farský ples. Tiež pomáhajú zabezpečiť prípravu detí na birmovku, pričom pracujú aj s rómskymi deťmi, ktoré sa pripravujú v osobitnej skupine. „*Ani sa neuvažovalo robiť miešané. Tí mladí naši tou formáciou prechádzajú doma alebo v kostole, ale tí Rómovia majú veľké medzery aj v základných vedomostiach, aj v tom myslení*“ (žena, 1982).

Od roku 2008 spoločenstvo organizuje koncom augusta každoročne dvojdňové podujatie nazvané Špekfest, ktoré získalo značnú obľubu. Venované je duchovnej obnove rímskokatolíckej mládeže, avšak okrem sv. omše v kostole a spoločných modlitieb je spojené s pestrým programom, ktorý priláka nielen domácich, ale aj návštevníkov z okolitých obcí, Popradu či Levoče. Pozývané sú hudobné skupiny a sólisti. Vystupujú aj mladí z Liptovskej Tepličky. Zväčša ide o gospelové skupiny, ktoré okrem hudby zdieľajú s poslucháčmi aj vlastné výpovede o duchovnom živote a silných zážitkoch. V roku 2013 bola jedna zo skupín rómska. V niektorých ročníkoch na pritiahnutie divákov pozvali aj sólistov, napríklad verejne známych zo speváckej súťaže Superstar. Súčasťou sú aj športové súťaže a spoločná opekačka, podľa ktorej je podujatie nazvané. Inšpiráciou pre vznik podujatia boli diecézne školenia cirkevných animátorov, v rámci ktorých Tepličania videli podobný festival v dedine Nevoľné pri Kremnici.

Pastoračné centrum (Z. Beňušková 2009)

Podujatie sa koná v priestoroch farskej záhrady, v amfiteátri, prípadne pri nepriaznivom počasí v spoločenskom dome. Obec na ňu prispieva z rozpočtu na kultúru a podujatie je súčasťou jej kultúrneho kalendára.

Spoločenstvo Pripravme cestu Pánovi spolupracuje aj na ďalších verejných vystúpeniach počas cirkevných sviatkov, napríklad počas Veľkej noci, keď dramatinovanou formou zobrazujú v amfiteátri krížovú cestu, počas Vianoc robia striedavo so združením Priatelia folklóru pred zdravotným strediskom živý betlehem, dievčatá z chrámového zboru spoluúčinkujú s deviatakmi pri Jasličkovej pobožnosti v Spoločenskom dome. Spoločenstvo organizuje aj aktivity pre menšie deti, napríklad v rámci kvetného týždňa, na MDD v spolupráci s obcou. Pre deti organizujú v sobotu večer nácvič spevu a cez prázdniny robia v pastoračnom centre podujatia aj v pracovných dňoch. Deti vystupujú napríklad na sv. prijímaní v kostole, ktoré je nielen v rodinách prijímaných detí, ale aj v obci vnímané ako významná spoločenská udalosť.

Pastoračné centrum a sčasti aj fara sú prístupné pre niektoré voľnočasové aktivity detí. Nacvičuje v ňom chrámový zbor, ktorý je spevácko-hudobným zoskupením. Členkami môžu byť dievčatá po prvom prijímaní, teda od 3. ročníka ZŠ. Spočiatku zbor viedol kňaz, v súčasnosti skúsenejšie staršie členky - stredoškolačky - učia mladšie dievčatá hrať na hudobné nástroje a nacvičujú náboženské piesne. V utorky majú stretnutia,

---

v piatky spievajú v kostole. Táto tradícia vznikla v prvej polovici 90. rokov. Vystupujú pri cirkevných a obecných slávnostiach, chodia na prehliadky chrámových zborov a zúčastnili sa napríklad aj Dní kolied kresťanov Slovenska v Chrenovci. Časť členiek súčasne pôsobí aj v DFS Turnička, resp. vo folklórnej skupine, staršie dievčatá spievajú s chlapčenskou kapelou na svadbách. („*Tí, ktorí sú aktívni, sú aktívni aj inde.*“)

Pre seniorov zorganizovalo spoločenstvo v októbri 2012 posedenie, súčasťou bol príhovor starostu a premietanie filmu. Prišlo však len 7 ľudí. Záujem detí o podujatia hodnotia ako dobrý. Vzhľadom na množstvo podujatí v Liptovskej Tepličke organizovaných rôznymi združeniami, sú však obyvatelia presýtení ponukou. „*Nevnímam to ako rivalitu, ale že majú toho dosť. Nie je taký dopyt ako je ponuka. Aj tak to bolo zhodnotené*“ (žena 1980).

Organizátori sa však nenechávajú odradiť a skúšajú nové aktivity. Združenie PCP v rámci Mikroregiónu Pramene Hornádu a Čierneho Váhu pozvalo spevokoly z okolitých obcí, vtedy bolo divákov dosť. Úspešný bol aj prvý farský ples v roku 2013.

Ďalšie náboženské vzdelávanie detí prebieha v škole prostredníctvom katechetiky a aktivít, ktoré katechéta zabezpečuje (napr. koledovanie v rámci Dobrej noviny).

Staršie ženy vytvárajú neformálne ružencové spoločenstvá. Farničky sú rozdelené do piatich skupín – ruží, stretnú sa v nedeľu pred pobožnosťou a pomodlia sa spolu. Zo strednej generácie sa formujú lektori. Stretávajú sa s kňazom, ktorý ich pripravuje na lektorát, starší čítajú v kostole v nedeľu a na sviatky lekcie.

Nie všetci farníci sa zapájajú do aktivít farnosti. Vzhľadom na prepájanie občianskeho a cirkevného života v obci sa im však ani nemôžu vyhnúť. „*Všetko je pekné keď je pekné, keď sa rozumia ľudia i mládež. Ale teraz už aj tá mládež nie je taká. ...že to sa nedá teraz s touto mládežou tak sústrediť, že to také roztopašné. Prídu mladí, ale keby sa venovali tomu*“ (žena, 1952). Aj keď počet obyvateľov hlásiacich sa k rímskokatolíckemu vierovyznaniu medzi dvoma poslednými sčítaniami ľudu poklesol o cca 6 %, čo je v súlade s celoštátnymi výsledkami, náš prieskum potvrdil, že farnosť je stále vnímaná ako naj dôveryhodnejšia inštitúcia v obci.

7

Dieťa v kontexte rodinného a školského prostredia

Margita Jágerová

Škola ako faktor budovania lokálnej identity

Uvedomovanie si príslušnosti k určitej kultúrno-sociálnej jednotke v rámci ktoréhokoľvek spoločenstva je proces, ktorý jedinca sprevádza celý život. Jeho dimenzie pomáhajú rozširovať nielen skúsenosti prirodzene nadobudnuté počas života v rodinnom prostredí, v bezprostrednom okolí, no za posledné desaťročia do tohto procesu výrazne nastupuje školské prostredie. Vzhľadom na významné zastúpenie v živote dieťaťa v súčasnej spoločnosti rozhodujúco vplýva na formovanie jeho osobnosti.

Rodina a škola sú pokladané za najvýznamnejšie sociálne prostredia v živote detí (Kövérová 2003: 53), tvoriace dva základné piliere podieľajúce sa na kreovaní osobnosti dieťaťa, jeho hodnotového systému, poznania, spoznávania noriem, spôsobu života spoločenstva, obyčají. Povinná školská dochádzka, ale i aktivity záujmovej a mimoškolskej činnosti, zaberajú súčasným deťom, v porovnaní s predchádzajúcimi generáciami, výraznú časť ich detstva. Inštitúcie, ktoré ich zabezpečujú, možno oprávnenne pokladať za významné faktory ovplyvňujúce nielen spôsob života detí a ich rodín, ale i celej spoločnosti. Niektorí sociológovia už dlhší čas hovoria dokonca o ústupe rodiny ako autority a len doplnkovej funkcii rodiny v živote dieťaťa voči škole, či dokonca o konkurenčnom charaktere rodiny voči škole.¹

Odhliadnuc od toho, vzdelanie a informácia sa stali najviac ceneným artiklom (Šalingová 2000: 58) a splnenie istých očakávaní a povinností kladených na deti v oblasti vzdelávania sú považované za základné východisko ich ďalšieho fungovania v spoločnosti, v ďalšom živote. Od úspechu, resp. neúspechu v tejto sfére závisí v značnej miere ich ďalšie uplatnenie a celkové smerovanie v živote. Rodičia, uvedomujúc si túto skutočnosť, spravidla² prispôbujú každodenný program členov rodiny týmto očakávaniam. Pri prípadnom pracovnom zaťažení detí domácimi prácami a povinnosťami zohľadňujú v prvom rade splnenie úloh kladených na dieťa školským prostredím.³

Čo sa týka samotnej školy, nie je v tomto smere podstatná len kvalita vzdelávania, ktoré poskytuje, jeho obsahová náplň, osobitosti a špecifiká jeho zamerania, možnosti ďalšieho vzdelávania, mimoškolských aktivít. Dôležité je i formovanie vzťahov k okoliu, k prostrediu, celkových väzieb na lokalitu pôsobenia školy, ale aj priestor, ktorý škola poskytuje na špecifické situácie posilňujúce väzby medzi členmi určitého spoločenstva, formovanie sociálnych kontaktov (nielen medzi žiakmi, žiakmi a učiteľmi, ale i v interakciách s rodičmi detí ako účastníkmi týchto rôznych príležitostí). Tie sa prejavujú nielen v každodenných situáciách, ale hlavne pri výnimočných príležitostiach, slávnostiach, pri realizácii špecifických obyčají v kontexte školského diania.

---

1 Pozri napríklad Alan (1989).

2 V tejto súvislosti treba spomenúť rómske deti z obce, ktoré v značnej časti absolvujú len vzdelávanie v základnej škole, aj to len ojedinele celých 9 ročníkov. Vo väčšine prípadov vychádzajú zo školy z nižších ročníkov, pričom mnohé z nich nepokračujú v stredoškolskom vzdelávaní. Až nedávno sa podarilo prvej Rómke v obci ukončiť stredoškolské vzdelanie s maturitou. Išlo o rómsku asistentku pracujúcu v základnej škole a maturita bola základnou podmienkou zotrvania na tejto pracovnej pozícii.

3 Pozri napríklad aj zistenia Barátovej (2006: 328) či Šalingovej (2010).

V tejto časti práce sa zameriavame na pôsobenie školy v skúmanej lokalite s poukázaním na možnosti a stimuly, ktoré poskytuje a majú vplyv na formovanie vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu, etnokultúrnym tradíciám, historickým a prírodným špecifikám, vôbec k celkovému kultúrno-spoločenskému daniu v skúmanej lokalite, následne vplyv na budovanie lokálnej identity. Práve ZŠ a MŠ Š. Náhalku v Liptovskej Tepličke je v rámci slovenských škôl špecifická v orientácii na regionálnu výchovu⁴ a aplikáciu prvkov miestnej tradičnej kultúry vo výchovno-vzdelávacom programe. V tomto smere sa dopracovala k pozoruhodným výsledkom, ktoré analyzujeme a sumarizujeme v kontexte miestnych sociokultúrnych podmienok, ale i vývinu tejto problematiky v celoslovenskom kontexte.

V našom vzdelávacom systéme dostali deti po roku 1989 možnosť vzdelávania v oblasti kultúrneho dedičstva a prvkov tradičnej ľudovej kultúry. Nie všetky školy samozrejme na túto možnosť zareagovali, pričom realizácia tohto programu v rámci jednotlivých škôl má svoje špecifické, podmienky. Prezentujeme možnosti a mechanizmy, ktorými disponuje súčasná škola pri naplňaní avizovaných špecifických výchovno-vzdelávacích cieľov. Ich obsahová náplň je ovplyvnená osobitosťami danej lokality, jej prírodnými, sociokultúrnymi podmienkami, lokalizáciou, resp. značnou izoláciou voči ostatným obciam, nevýhodnou polohou vzhľadom k najbližším mestským centrá. Zameriavame sa na objasnenie procesu presadzovania a realizácie výchovno-vzdelávacieho programu zameraného na implementáciu prvkov tradičnej kultúry do vyučovacieho procesu, priblíženie celkového kontextu a prostredia, v ktorom sa začal uplatňovať, formám realizácie. Počas obdobia viac ako dvoch desaťročí sa takto nasmerované vzdelávanie presadzuje v rámci základných a materských škôl, ale sčasti aj v stredoškolskom prostredí. Ide neraz o jedinečné a neopakovateľné spôsoby závislé od konkrétnych podmienok špecifických pre každú lokalitu. Preto pokladáme za dôležité venovať sa detailne možnostiam jednotlivých škôl v tomto smere, celkovým podmienkam, v ktorých daný výchovno-vzdelávací program realizujú.

Pri sledovaní danej témy vychádzame z predpokladu, že regionálna výchova a aktivity zamerané na túto oblasť majú podstatný význam nielen pre rozvíjanie kognitívnej, ale najmä afektívnej oblasti žiakov (citová oblasť, postoje, hodnotová orientácia),⁵ výraznou mierou formujú lokálno-identifikačný proces jedinca, osvojovanie prvkov miestnej lokálnej kultúry,

---

4 Regionálna výchova si kladie za cieľ sprístupňovať žiakom základné poznatky o lokalite, regióne, najbližšom okolí, syntetizuje poznatky viacerých vedných disciplín z oblasti prírodných, historických, etnokultúrnych osobitostí oblastí, v ktorej škola pôsobí. Jednotlivé aktivity by mali smerovať k budovaniu a posilňovaniu väzby žiaka na lokalitu, región, jeho prírodné, kultúrno-historické bohatstvo, lokálnu, regionálnu identitu, budovanie pozitívneho vzťahu k vlastnej kultúre, spoločnosti. Mala by pomáhať žiakovi identifikovať a osvojiť si také hodnoty a normy, ktoré si dané spoločenstvo cení a ktoré boli vytvorené počas niekoľkých generácií. Podľa Čellárovej (2002) v rámci regionálnej výchovy nejde len o procesy spoznávaní, ale jej cieľom je naučiť racionálne koexistovať s prírodným a kultúrnym prostredím. Pozri bližšie internetové zdroje *Štátny vzdelávací program....*, kde je zverejnený základný dokument k tejto prierezovej téme, obsahujúci základné metodické odporúčania Ministerstva školstva SR. Taktiež pozri k tejto téme postupne citované materiály.

5 Vychádzame pritom zo základných požiadaviek všeobecnej didaktiky (Petlák 1997: 64), ktorá zdôrazňuje, že cieľom vyučovacieho procesu nie je len niečo naučiť, odovzdať žiakovi určitý sumár vedomostí, zručností a dát, ale zasiahnuť aj afektívnu oblasť osobnosti žiaka, čo je obrovským potenciálom práve regionálnej výchovy a takto špecificky orientovaného výchovno-vzdelávacieho procesu.

---

tradícií a budovanie vzťahu k nim. V tejto časti práce prezentujeme možnosti a mechanizmy, ktorými disponuje súčasná škola pri napĺňaní špecifických výchovno-vzdelávacích cieľov, obsahová náplň ktorých je ovplyvnená osobitosťami danej lokality, jej prírodnými, sociokultúrnymi podmienkami, lokalizáciou, resp. značnou izoláciou voči ostatným obciam, nevýhodnou polohou vzhľadom k najbližším mestským centráam.

Svoju pozornosť sústreďujeme na sumarizovanie a zhodnotenie procesu etablovania tohto špecifického zamerania školy v kontexte celoslovenského vývinu, ale i načrtnutie stavu vzdelávacích a voľnočasových možností súčasných detí v Liptovskej Tepličke súvisiacich s touto problematikou.

*

Prvá odborná práca zameraná na spôsob života obce (Michálek 1973) problematiku školstva nereflektovala, podobne ako väčšina prác tohto typu z iných regiónov a lokalít Slovenska, čo je pochopiteľné vzhľadom na nedôležitosť, ktorá sa pripisovala vzdelaniu v rurálnych, agrárne zameraných spoločnostiach. Školské inštitúcie a vôbec vzdelávanie však od druhej polovice 20. storočia začali nadobúdať v spoločnosti významnejšie postavenie, preto oprávnené tejto problematike prináleží miesto v publikáciách monografického typu mapujúceho spôsob života jednotlivých lokálnych spoločností.

Na úvod uvádzame údaje, ktoré napomôžu k vytvoreniu predstavy o tom, v akých podmienkach škola v skúmanej lokalite funguje, nadväzujúc na informácie zo starších prác a archívnych dokumentov. O škole nachádzame v monografii o Liptovskej Tepličke len stručné informácie v úvode publikácie venovanom historickým dátam o obci (Kufčák 1973: 14-15). Podľa nich prvé záznamy o jej existencii pochádzajú už z roku 1766, pričom išlo o cirkevnú školu poskytujúcu najzákladnejšie vzdelávanie (čítanie, písanie a počítanie, výučba náboženstva). Prvým známym učiteľom v obci bol Andrej Kramarčík (Kufčák 1973: 14-30). Ďalšie pramene dokladajú existenciu murovanej školy,⁶ ktorá bola postavená v roku 1782 (tzv. *stará škola*,⁷ budova funguje dodnes). Počet školopovinných detí v medzivojnovom období 20. storočia však bol väčší ako priestorová kapacita *staršej* školy. Výučba prebiehala v tom čase aj v súkromných priestoroch miestnych obyvateľov. Výstavba novej budovy, ktorú dokončili v roku 1933 (tzv. *nová budova*, stojí a funguje dodnes), vyriešila dané problémy a poskytla tak miestnym žiakom moderné priestory so spoločenskou sálou a kinosálou. Od postavenia tohto objektu boli na výučbu do obce prizvané rehoľné sestry rádu svätého Františka, nakoľko išlo o cirkevnú školu. Pôsobili tu až do roku 1950, keď bola završená laicizácia školského sektoru výmenou cirkevného personálu za civilných učiteľov. Tí vo väčšine prípadov prichádzali do obce z iných lokalít, nakoľko obec pre svoju izolovanosť a ťažkú dostupnosť nebola pre mladých učiteľov atraktívnou (*„...tu nikto nechcel ísť učiť, aj keď prišli, krátko tu vydržali, vždy*

---

6 Pozri materiály v publikácii *ZŠ a MŠ 75. výročie otvorenia hlavnej školskej budovy*, kde autori uvádzajú tento údaj, pričom miestna školská kronika informuje v súvislosti s rokom 1782 len o zriadení drevenej školy. Ide o údaje zo školskej kroniky, ktorá je vedená od roku 1918 - 1952, bez názvu, bez číslovania strán, uložená v miestnej základnej škole. Pri použití tohto konkrétneho údaju sa zápis odvoláva na ústne podanie najstarších obyvateľov.

7 Tento názov funguje naďalej medzi miestnymi obyvateľmi, slúžiaci na pomenovanie budovy v rámci komplexu budov miestnej ZŠ.

Stará budova školy. (Z. Beňušková 2009)

to bola pre učiteľov okrajová, koncová lokalita“). Škola bola po celé desaťročia konfrontovaná s vysokou fluktuáciou pedagogických pracovníkov, ktorú dokladajú napríklad aj miestne školské kroniky.⁸

Budovy miestnej školy patrili aj v druhej polovici 20. storočia do majetku cirkvi, čo do značnej miery komplikovalo snahy o riešenie jej havarijného, nevyhovujúceho stavu a nevyhnutné úpravy, či neskôr možnosti využívať grantové prostriedky z rôznych fondov na tento účel. Až v roku 2003 prešli darovacou zmluvou do majetku obce, čo bolo rozhodujúcim momentom pre ďalší rozvoj miestnej školy, rekonštrukciu, obnovu vybavenia, a tým aj skvalitnenia výchovno-vzdelávacieho procesu. Tento dátum pokladáme za prelomový, nakoľko odštartoval viacero významných projektov, do ktorých sa škola mohla zapojiť a priamo súviseli aj so sledovanou problematikou.

V súčasnosti je zriaďovateľom miestnej základnej školy Obec Liptovská Teplička, aktuálny názov školy od roku 2010 je Základná škola s materskou školou Štefana Náhaluku v Liptovskej Tepličke. Zastrešuje základnú, materskú

8 Najstaršia existujúca kronika školy zaznamenáva už obdobie po roku 1918. Okrem školských záležitostí dokumentuje celkové dianie v obci, nielen slávnostné a mimoriadne udalosti, ale aj situácie z každodennej reality obyvateľov. Kronika je bez evidenčného čísla, bez číslovania strán, preto v texte neodkazujeme na konkrétne strany. Zápisy v nej končia 30. júna 1952. Ďalším starším archívnym materiálom je Kronika strednej školy v Liptovskej Tepličke (vedená od roku 1948 – 1963), inv. číslo: IV – 3 15/1949, bez číslovania strán. Oba materiály sú uložené v miestnej základnej škole. Okrem mapovania diania v škole obsahujú množstvo archívnych dobových fotografií. Kroniky po roku 1963 sa v obci stratili, dostupné sú až záznamy od osemdesiatych rokov. Škola aj v súčasnosti detailne zaznamenáva svoje aktivity v kontexte celkového diania v obci touto formou.

Prístavba školy, ktorá je replikou starej budovy. (M. Jágerová 2013)

školu, školskú jedáleň a Centrum voľného času. Počet žiakov sa za posledné desaťročie pohybuje na úrovni okolo 300,⁹ materskú školu navštevujú viac ako štyri desiatky detí. Škola má v súčasnosti k dispozícii 3 budovy, ešte pred niekoľkými rokmi prebiehalo vyučovanie až v 5 objektoch, čo značne komplikovalo organizáciu vyučovania, ale i samotnú prevádzku. Prístavbou novej budovy k objektu z roku 1933 (funguje od školského roku 2010/2011 a zvonku ide o identickú kópiu objektu z roku 1933) sa do značnej miery vyriešili problémy s nedostatočnou kapacitou, odstránila sa tak roky trvajúca zmienosť vo výučbe. Po dlhých rokoch improvizovaných podmienok sa tak vytvoril dostatočný priestor na realizáciu vyučovacieho procesu.¹⁰ V škole sídli aj pobočka Základnej umeleckej školy v Štrbe, ktorá realizuje výučbu hry na

⁹ Len pre porovnanie – podľa údajov v miestnej obecnej kronike bolo v roku 1988 v škole 314 žiakov, „z toho 52 cigánov“. Bardyová (1996: 9) uvádza v školskom roku 1995/1996 285 žiakov, z toho 69 Rómov, v roku 2000/2001 bolo v škole až 347 žiakov, z toho 109 Rómov. Ďalšie údaje: v roku 2002/2003 bolo v škole 347 žiakov, z toho 100 Rómov, v školskom roku 2007/2008 bolo v ZŠ 16 tried a 337 žiakov, ktorých vyučovalo 20 učiteľov. V roku 2008/2009 mala škola 324 žiakov, materskú školu navštevovalo 44 detí, v roku 2012/2013 tu bolo 306 žiakov, z toho 107 Rómov, v školskom roku 2013/2014 očakávali 292 žiakov. Ako vidieť z uvedených čísel – celkový počet žiakov školy za posledné roky v obci klesá, narastá však počet rómskych detí a zároveň aj ich celkový podiel na detskej populácii v obci (k celkovým počtom rómskych školopovinných detí v obci treba započítať aj deti v miestnej špeciálnej škole).

¹⁰ Čo sa týka celkovej situácie v škole ohľadom priestorových možností, dlhotrvajúceho havarijného stavu, nedostatku financií, vybavenia, problémov so samotnou prevádzkou a ostatných kritických podmienok, ktoré boli dlhoročnou realitou školského života, pozri bližšie viaceré záznamy v miestnych školských kronikách, najmä v období 90. rokov 20. storočia. Napríklad záznam v roku 1993/1994 konštatuje, že sa vyučuje len na 4 miestach v obci, rok predtým to bolo až v piatich objektoch.

---

hudobné nástroje. Už niekoľko rokov je súčasťou školy aj Centrum voľného času poskytujúce záujemcom voľnočasové aktivity rôzneho zamerania.

Okrem tejto školy v obci funguje aj pobočka Špeciálnej základnej školy vo Svite, ktorá má v Liptovskej Tepličke lokalizované 3 triedy s približne dvadsiatkou rómskych detí (počet žiakov nielen z roka na rok, ale i v priebehu školského roka kolíše). Táto škola a jej aktivity, či už výchovno-vzdelávacieho charakteru alebo iné, boli však mimo nášho výskumného záujmu, preto sa im v práci nevenujeme.

Od začiatku 90. rokov 20. storočia začali niektorí učitelia, neskôr i odborníci z oblasti školstva, pedagogiky a iných odborov, upozorňovať na potrebu vzdelávania detí v spoznávaní prírodných, kultúrnych, historicko-sociálnych, folklórnych a iných prejavov súvisiacich s lokalitou, s bezprostredným okolím, regiónom, v ktorom dané školské zariadenie pôsobí. Išlo o myšlienku, v rámci ktorej mala byť škola prepojená s dianím v lokalite, s jej tradičnou ľudovou kultúrou, históriou, ale i súčasnosťou, pričom hlavný akcent bol kladený na spoznávanie miestnej tradičnej ľudovej kultúry, kultúrne dedičstvo a prírodné bohatstvo.

Na začiatku 90. rokov sa táto oblasť dostala do centra pozornosti viacerých základných škôl na Slovensku, nakoľko zmenená spoločensko-politická situácia vytvorila priestor aj na zmenu obsahovej náplne výučby, organizácie a foriem vyučovania. Dané požiadavky boli v súlade s vtedajšími celkovými tendenciami školského systému v kontexte zmien v celej spoločnosti (liberalizácia, humanizácia, demokratizácia školstva, inovácia učebných osnov, možnosť špecializácie v zameraní škôl...). K presadzovaniu tejto myšlienky výraznou mierou prispeli aj niektoré domáce dobové kontexty, akými bolo vytvorenie samostatnej Slovenskej republiky. Vládne orgány, rezortné ministerstvo si v tom čase vytýčili ako jeden zo svojich cieľov formovanie novodobého národného citenia, národného povedomia v určitom zmysle oslabeného počas existencie spoločného štátneho útvaru s Čechmi. Z toho dôvodu mal výchovný systém okrem iného obrátiť pozornosť aj k výchove národne orientovanej mládeže (Véghová 1995: 6).

Niektoré školy nastúpili cestu profilácie svojho zamerania na aplikáciu prvkov tradičnej ľudovej kultúry a miestnej lokálnej kultúry vo výchovno-vzdelávacom procese. Hoci sa táto problematika sporadicky objavovala v pedagogickej praxi niektorých škôl aj pred rokom 1989,¹¹ intenzívnejšie sa začala presadzovať a širšej pedagogickej verejnosti prezentovať až na začiatku 90. rokov 20. storočia. Lídrom v tomto procese medzi školami sa stala ZŠ v Liptovských Sliachoch (okr. Ružomberok), ktorá ako prvá začala na Slovensku systematicky pracovať s danou problematikou v rámci celkového zamerania školy a poskytovala na dlhé obdobie pre ostatné školy metodickú pomoc v tejto oblasti. Myšlienka projektu základnej školy s rozšíreným vyučovaním regionálnej výchovy a ľudovej kultúry sa v ZŠ v Liptovských Sliachoch zrodila

---

11 Niektorí pedagógovia v Liptovskej Tepličke deklarovali, že regionálne prvky sa príležitostne vo výučbe objavovali aj pred týmto obdobím. Nešlo však o systematické, ciele vzdelávanie, ale o individuálnu aktivitu, ktorá závisela predovšetkým na osobnosti a erudícii pedagóga v danej oblasti, jeho vzťahu k etnokultúrnym javom súvisiacim s miestom pôsobenia školy. Spravidla išlo o domácich učiteľov, ktorí však v pedagogickom zbere mali v tom čase minimálne zastúpenie.

---

v roku 1991 s nástupom novej riaditeľky L. Revajovej, dostala svoje konkrétne výsledky v septembri roku 1992.¹² Zakrátko sa stretla s pozitívnymi odozvami aj v iných školách, ale i v kultúrnych, múzejných a vysokoškolských inštitúciách. ZŠ v Liptovských Sliačoch prostredníctvom rôznych príspevkov vo vtedajších učiteľských periodikách informovala o svojom smerovaní a prvých pokrokoch v tejto oblasti. Práve prostredníctvom takýchto správ sa o nich dozvedali aj ďalšie školy, pričom viaceré boli ich smerovaním inšpirované a začali ho podobne presadzovať vo výchovno-vzdelávacom procese.

Jedným z odborných vysokoškolských pracovísk, s ktorým škola v Liptovských Sliačoch nadviazala kontakty, bola Katedra folkloristiky a regionalistiky vtedajšej Vysokej školy pedagogickej (teraz Katedra etnológie a folkloristiky Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre). Takmer od svojho založenia táto katedra reflektovala danú problematiku v slovenskom školstve a zohrala určitú úlohu v jej formovaní v samotných počiatkoch. Už v apríli roku 1993 zorganizovala vôbec prvé odborné podujatie za účasti etnológov a pedagogických pracovníkov so zameraním na možnosti presadzovania a aplikácie prvkov tradičnej ľudovej kultúry vo výchovno-vzdelávacom procese pod názvom *Postavenie ľudovej kultúry vo výchovno-vzdelávacom procese*.¹³ Vznikla platforma na vzájomnú kooperáciu etnológov, etnomuzikológov, etnochoreológov, folkloristov a iných odborníkov s pedagógmi základných škôl, na výmenu skúseností v tejto oblasti a ich rozvoj. Pracovisko sa stalo nielen konzultantom, ale aj garantom a posudzovateľom rozbehnutých projektov¹⁴ zavádzania prvkov regionálnej výchovy na ZŠ. Podujatie sa zameralo na diskusiu o nachádzaní prvotných možností smerujúcich ku skvalitneniu vzdelávania prostredníctvom lokálnych a regionálnych tradícií. Už účastníci tohto prvého stretnutia jasne deklarovali a zdôvodnili potrebu aplikácie prvkov tradičnej ľudovej kultúry a materiálu z odboru etnológie na všetkých stupňoch škôl a priniesli aj konkrétne návrhy využitia týchto prvkov.¹⁵

Počiatky aplikácie prvkov regionálnej výchovy v Liptovskej Tepličke sú spojené s pôsobením učiteľky, neskôr v rokoch 1991 – 2002 riaditeľky školy, Mgr. Bernardíny Bardyovej. V rámci vedenia tejto inštitúcie pociťovala potrebu vymedziť škole určité smerovanie. Uvedomovala si totiž nedostatočné

12 Konkrétne výsledky tejto idey sa objavili na začiatku nového školského roka v septembri roku 1992 pri príprave Prvého svetového festivalu detského folklóru v Slovenskej republike, konaného práve v tejto obci. Hostovanie zahraničného súboru spustilo počiatkové snahy o prezentáciu školy v duchu miestnych tradícií. Výsledkom bolo zriadenie malého „múzea“ spôsobu života a tradičnej ľudovej kultúry obce priamo v priestoroch školy, na steny boli taktiež umiestnené maľby s ľudovými motívmi. Táto skutočnosť dala podnet na ďalšiu systematickú prácu v tomto smere nielen pre učiteľov, žiakov, ale aj rodičov a ostatných obyvateľov obce.

13 Z konferencie vyšiel rovnomenný zborník (v roku 1993). Pozri v závere uvádzaný zoznam literatúry.

14 Prof. PhDr. J. Čukan, CSc., vtedajší vedúci katedry, sa stal garantom a posudzovateľom pokusného overovania projektu práve na priekopníckej škole v Liptovských Sliačoch.

15 V tomto smere katedra pokračovala aj v rámci konferencie organizovanej pri medzinárodnom podujatí Akademická Nitra v roku 1994 - *Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe* (rovnomenný zborník vyšiel v roku 1995). Zatiaľ poslednú aktivitu katedra realizovala v spolupráci s Národopisnou spoločnosťou Slovenska v roku 2001, keď zorganizovala medzinárodné podujatie *Kultúrne dedičstvo a región v systéme výučby* (zborník z podujatia nevyšiel). Seminár bol, okrem iného, aj jedným z príspevkov etnologickej odbornej verejnosti k procesu naplňovania odporúčaní UNESCO na ochranu tradičnej ľudovej kultúry z roku 1989. Odzneli na ňom jednak referáty samotných pedagógov z rôznych škôl, ale i etnológov zo Slovenska a z Českej republiky. Boli taktiež prijaté určité závery určené kompetentným orgánom Ministerstva školstva SR na podporu tohto smerovania v pedagogickej praxi.

poznatky miestnych detí o lokalite, spôsobe života v minulosti. Podľa jej vyjadrení – deti už nepoznali chotár, jeho časti, miestne pomenovania, ktoré by im pomohli orientovať sa v teréne. Po kolektivizácii v roku 1975 bolo postupne zlikvidované domáce hospodárenie ako jeden z podstatných zdrojov príjmu miestneho obyvateľstva, taktiež aj obhospodarovanie pôdy nachádzajúcej sa v rôznych častiach chotára, na ktorom sa kedysi prirodzene podieľali aj samotné deti. Práve neznalosť týchto údajov bola jedným z dôležitých impulzov vedúcich k zmenám obsahovej náplne vyučovania i celkového smerovania školy.¹⁶

Prvky regionálnej výchovy a tradičnej ľudovej kultúry začala B. Bardyová systematickejšie uplatňovať na hodinách hudobnej výchovy v 5. ročníku od školského roku 1992/1993. Na posledné hodiny v mesiaci pozývala vedúcu miestnej folklórnej skupiny Tepličan A. Naháľkovú, pričom deti sa učili piesne z obce k vybraným témam.¹⁷ Prišli tak do kontaktu nielen s miestnym nárečím, zvukovou podobou ľudovej piesne, ale i s komplexom informácií, ktoré sprevádzali dané ukážky. Vybrané piesne boli dopĺňané aj prezentáciou rekvizít, nástrojov, náradia, ktoré sa viazali k predmetným činnostiam (napr. i tradičného odevu). Dokonca miestne ľudové piesne v závere školského roka deti prezentovali aj na verejnosti v rámci vystúpenia so scénickým pásmom *Rok v našej obci*. Popri realizácii uvedených aktivít na hodinách hudobnej výchovy sa pedagógovia dozvedeli o aktivitách školy v Liptovských Sliačoch z tlače pre pedagógov v roku 1993.¹⁸ V marci a opätovne v máji v roku 1994 túto školu niektorí pedagógovia z Liptovskej Tepličky navštívili. Práve tu nachádzali mnohé školy vrátane ZŠ v Liptovskej Tepličke inšpirácie k svojej ďalšej činnosti v presadzovaní regionálnej výchovy (Bardyová 1996: 11).¹⁹ V tejto súvislosti treba podotknúť, že vtedajšia riaditeľka školy v Liptovských Sliačoch Mgr. Ľubica Revajová istý čas pôsobila ako učiteľka v Liptovskej Tepličke (v rokoch 1977 – 1983), pričom s niektorými pedagógmi ostala naďalej v kontakte aj po odchode z tejto obce.

V máji roku 1993 škola v Liptovských Sliačoch usporiadala celoslovenský seminár pre učiteľov na danú tému – *Vzájomný vzťah regionálnej kultúry a školstva*.²⁰ Išlo o prvé podujatie škôl s takýmto zameraním, ktoré prinieslo informácie o podmienkach, možnostiach, inšpiráciách, ale i o konkrétnych krokoch a počiatkových výsledkoch školy, ktorá začala presadzovať a komplexne realizovať myšlienku aplikácie prvkov tradičnej ľudovej kultúry

16 Podobný problém riešil v svojej práci aj A. Mentel (2008), pričom preukazuje nielen skutočnosť, že súčasná generácia detí a mladých ľudí v Liptovskej Tepličke si neosvojila etnoekologické a ľudové topografické poznatky, ale pomenováva aj príčinu tohto stavu. Tú vidí práve v dôsledku zániku súkromného hospodárenia, v iných potrebách a následne praktických obyvateľstva, ktoré sa spájajú s krajinou (Mentel 2008: 155).

17 Išlo o témy ako spracovanie lanu, priadky, stridžích dní, vianočné obyčaje, jarné obyčaje (vynášanie *Pepe Majmoreny*), ale i chorovodné hry, stavanie májov, regrútska tematika, obyčaje spojené s narodením dieťaťa a i.

18 Pozri príspevok Bardyovej, B. v zborníku *Pozdvihnutie národného povedomia vo výchovno-vyučovacom procese*.

19 Pozri záznam v školskej kronike z roku 1994, kde sa uvádza, že sa v škole pokúsia zrealizovať aspoň časť z aktivít, ktoré mali možnosť vidieť v Liptovských Sliačoch. Dokonca z druhého májového stretnutia pedagógov v škole v Liptovských Sliačoch si urobili zástupcovia z Liptovskej Tepličky videozáznam, ktorý bol prezentovaný nielen ostatným pedagógom v škole, ale i v rámci vysielania v obecnej televízii. Takže o počiatkoch formovania a zámeroch školy s regionálnou výchovou boli informovaní aj ostatní obyvatelia obce.

20 Pozri bližšie zborník *Vzájomný vzťah regionálnej kultúry a školstva* (bez vročenia, pričom ide o zborník z podujatia, ktoré sa konalo v roku 1993).

---

vlastnej lokality a regiónu vo vyučovacom procese. Zo seminára vyšiel rovnomený zborník.

V prvých rokoch formovania tohto hnutia k priekopníckym školám možno zaradiť popri Liptovských Sliačoch aj ZŠ v Malatinej (okres Dolný Kubín). Obe školy začali ako prvé na Slovensku overovať projekt regionálnej výchovy už v roku 1992.²¹ Liptovské Sliače tento proces zavŕšili spracovaním projektu (v marci v roku 1995) a predložením na rezortné ministerstvo,²² ktoré ho v apríli schválilo pod názvom *Projekt základných škôl s rozšíreným vyučovaním regionálnej výchovy a ľudovej kultúry*. Prvými školami, ktoré začali uplatňovať schválený projekt, boli práve Liptovské Sliače, Malatiná, neskôr Maňa, Očová, Klenovec (Gašparová 2009: 58)²³ a i. Postupne túto tému reflektovali ďalšie školy, predovšetkým na Liptove a dolnej Orave, ZŠ v Liptovskej Tepličke bola v poradí 4. školou na Slovensku, ktorá na začiatku 90. rokov 20. storočia zareagovala na iniciatívu aplikácie prvkov regionálnej výchovy.²⁴ Projekt, v rámci ktorého sa toto zameranie výučby realizovalo, niesol názov *Nový typ vidieckej školy*. Regionálna výchova sa začala uplatňovať i v ďalších školách na strednom Slovensku (okolie Banskej Bystrice, Detvy, Zvolena), na Horehroní, taktiež v pozitavskej oblasti (okrem ZŠ v Mani to boli Semerovo, Dolný Ohaj, Bešeňov a i.). Už v tomto období išlo o vzrastajúci počet ZŠ, ktoré uplatňovali tento osobitý model edukácie (Čellárová 2002).

Zástupcovia školy z Liptovskej Tepličky začali participovať na viacerých fórach, kde sa prezentovali pedagógovia takto zameraných škôl. Škola si zvolila model zavádzania týchto prvkov v rámci špecifických disciplín vo forme samostatných predmetov s regionálnym zameraním. Miestny pedagogický zbor pokladal danú formu za vhodnejšiu než vsúvanie regionálnych prvkov do bežných, už stabilizovaných vyučovacích predmetov, nakoľko učebné osnovy boli podľa ich vyjadrení prehuštené. V aktivitách aplikácie myšlienok regionálnej školy pokračovali v Liptovskej Tepličke aj v školskom roku 1993/1994 na hodine hudobnej výchovy v 5. ročníku. Vytvorili scénické pásmo *Svadba* (obsahujúce domáci lokálny materiál), ktoré bolo súčasťou programu počas osláv 60. výročia otvorenia hlavnej školskej budovy. V školskom roku 1994/1995 program „regionálnej školy“ tvoril už integrálnu súčasť výučby a osobitnú prílohu plánu práce školy (Bardyová 1996: 18).

V súvislosti s týmito tendenciami vtedajší pedagógovia presvedčili ôsmakov absolvovať tradičnú rozlúčku so školou v „krojoch“,²⁵ o čom sa detailnejšie zmienujeme v ďalšej časti venovanej tejto problematike. Miestni učitelia, podobne ako na iných školách, začali realizovať terénne výskumy, vypracovávať seminárne práce na zvolené témy, získať materiály o spôsobe života obyvateľov v minulosti, taktiež materiály o významných rodákoch

---

21 ZŠ v Malatinej overovala projekt v rokoch 1992 – 1996.

22 Pozri bližšie príspevok Revajovej v zborníku *Pozdvíhnutie národného povedomia vo výchovno-vyučovacom procese* (nedatované, s. 18).

23 Klenovec rozbehol realizáciu projektu v školskom roku 1997/1998, Maňa a Očová v roku 1995/1996, pričom do tohto procesu sa zaradili aj niektoré materské školy napríklad MŠ v Necpaloch, v Sládkovičove a i.

24 Údaj o tom, že škola bola štvrtou v poradí v tejto iniciatíve, uvádzajú viaceré zdroje. Pozri aj zápis v školskej kronike v Liptovskej Tepličke z roku 1994.

25 Bližšie k tejto problematike pozri časť venujúcu sa separačným obyčajom v školskom prostredí.

a osobnostiach.²⁶ Takýmto spôsobom vzniklo množstvo rukopisných prác o obci Liptovská Teplička, ktoré sú uložené v miestnej ZŠ.²⁷ Učitelia tak zdokumentovali, zaznamenali a zozbierali množstvo javov tradičnej kultúry jednotlivých lokalít, ktoré by bez ich pričinenia pravdepodobne zanikli bez akejkoľvek zmienky. Okrem vlastných výskumných materiálov využívali na vyučovaní aj dovedty publikované zdroje, napríklad monografiu obce (Michálek a kol. 1973), nahrávky v rámci hudobnej antológie *Liptov – panoráma ľudovej a hudobnej piesňovej kultúry* (OPUS, 1982), nahrávky z Liptovskej Tepličky v rámci cyklu *Klenotnica ľudovej hudby* z roku 1974, zborník LIPTOV,²⁸ piesňovú zbierku *Z klenotnice slovenských ľudových piesní*²⁹ a i.

Súčasťou pôsobenia jednotlivých škôl v tejto oblasti bola aj prezentácia ich práce smerom von, najmä pre pedagógov ostatných škôl. Jednou z takýchto účinných foriem boli aj dni otvorených dverí, metodické dni, rôzne semináre, ktoré prezentovali čo najširšiemu okruhu ďalších škôl túto oblasť, formy a spôsoby práce v oblasti regionálnej výchovy. Súčasťou takýchto stretnutí bola aj realizácia rôznych foriem prezentácií a „otvorených“ hodín, na ktorých bolo možné problematiku regionálnej výchovy vidieť priamo vo výchovno-vzdelávacom procese na vybraných vyučovacích hodinách so žiakmi.

Druhým podujatím samotných základných škôl a spolupracujúcich inštitúcií bol celoslovenský seminár pod názvom *Pozdvihnutie národného povedomia vo výchovno-vyučovacom procese*³⁰ (november 1994, v Liptovských Sliachoch). Účastníci stretnutia sformulovali záverečné vyhlásenie, ktoré v niekoľkých sumárnych bodoch vyzývalo na určité konkrétne kroky na dosiahnutie výraznejších úspechov pri formovaní národného povedomia občanov novovzniknutej republiky.³¹ Už na tomto podujatí sa zúčastnila zástupkyňa školy z Liptovskej Tepličky a prezentovala prvé skúsenosti z uplatňovania regionálnych prvkov v tejto škole.³² V roku 1996 bola škola organizátorom seminára pre učiteľov okresu Poprad s názvom *Naše skúsenosti so zavádzaním regionálnych prvkov*,³³ kde domáci učitelia prezentovali dovedďajšie výsledky práce v tejto oblasti, ale i úspechy v zariadení a vybavení školy (expozičie, špecializované učebne a pod.). V tejto súvislosti je veľmi

26 Bardyová (1995: 65) uvádza, že z 19 pedagogických pracovníkov sa zapojilo do tejto činnosti 11.

27 Spracovávajú rôzne témy – miestny tradičný ľudový odev, prímenia v obci, materiály k nárečiu v obci, ľudovej slovesnosti, kalendárnych a rodinných obyčají, tradičnej stravy, výskytu krstných mien, ale i práce z oblasti miestnej flóry a fauny a i.

28 Zborník Liptov vydávalo v rokoch 1970 – 1989 (vyšlo 10 ročníkov) Liptovské múzeum v Ružomberku.

29 Autor oboch materiálov bol O. Demo, zbierka *Z klenotnice...*, vyšla v r. 1981.

30 ZŠ Liptovské Sliache ho zorganizovala v spolupráci s Maticou slovenskou, Ministerstvom školstva a vedy SR. Z úvodných statí v zborníku z podujatia sa uvádza, že podujatie malo špecifické zameranie na pedagógov z južného Slovenska, ktorí predstavovali väčšinu účastníkov podujatia. Podľa vyjadrení zástupcov Matice slovenskej išlo v tom čase o územie ohrozené „ústupom slovenskosti“, preto mala táto inštitúcia záujem prezentovať prvotné pozitívne výsledky pedagógov škôl z južného Slovenska za účelom pestovania pozitívneho vzťahu a „pozdvihnutiu povedomia“. Pozri bližšie *Pozdvihnutie...* (1995: 10-14).

31 Jednotlivé opatrenia mali byť zamerané na viaceré oblasti. Jednak na prijatie zákona o štátnom jazyku, ktorý by zabezpečil jeho väčšiu prestíž v SR, ďalej na riešenie problematiky nepriaznivého stavu národného povedomia, urobenie potrebných opatrení najmä v školskom systéme v tomto smere, ďalej vo vysielacej štruktúre verejnoprávných médií. Detailnejšie pozri na vyhlásenie a jeho jednotlivé body v závere zborníka *Pozdvihnutie národného povedomia vo výchovno-vyučovacom procese*.

32 Pozri príspevok Bardyovej v zborníku *Pozdvihnutie národného povedomia vo výchovno-vyučovacom procese*, s. 64-65.

33 Pozri bližšie Bardyová (1999: 33), ale i detailné záznamy a fotografie z podujatia v miestnej školskej kronike v roku 1996.

---

dôležité upozorniť aj na formy, akými sa škola prezentovala v obci, vlastným obyvateľom. Práve v nedeľu 26. 5. 1996 usporiadala deň otvorených dverí, na ktorom sa zúčastnilo až 180 návštevníkov, a to nielen z Liptovskej Tepličky, ale i z okolitých obcí. Mali možnosť pozrieť si výstavu ľudových hračiek pripravenú Podtatranským múzeom v Poprade pri príležitosti vyššie spomínaného seminára, ale i výsledky školy v novom smerovaní, už dlhšie nainštalované výstavy a špecializované učebne. Obyvatelia obce teda nielen v minulosti, ale aj v súčasnosti majú možnosť participovať na školskom dianí, na procese hodnotenia práce školy, čím sa samozrejme posilňuje fungovanie jej prepojenia s celkovým dianím v obci, ale vytvára sa i možnosť spätnej väzby, reflexia tejto inštitúcie samotnými obyvateľmi. Na podujatí bol prezentovaný a predávaný školský časopis Smrečiny, z ktorého si návštevníci objednali 140 kusov.³⁴

Časom vzrástla potreba verejnej prezentácie výsledkov jednotlivých pedagogických zborov a vytvorenia platformy na vzájomnú diskusiu, nadviazanie kontaktov s inými školami či inštitúciami, ktoré by boli v tomto smere nápomocné. V priebehu 90. rokov 20. storočia sa konalo niekoľko ďalších významných podujatí pedagógov a odborníkov, na niektorých z nich participovala aj škola z Liptovskej Tepličky. Vzrastajúci počet škôl zameraných na predmetnú problematiku si vyžiadala založenie združenia, ktoré by ich jednotne prezentovalo a prostredníctvom ktorého by mohli spoločne formulovať a presadzovať svoje požiadavky, zároveň im poskytovalo priestor na vzájomné kontakty, komunikáciu. Rok 1997 priniesol vytvorenie *Združenia pedagógov zo škôl s rozšíreným vyučovaním regionálnej výchovy a ľudovej kultúry* (29. mája v Liptovských Sliačoch), riadnym členom sa od počiatku jeho fungovania stala aj škola z Liptovskej Tepličky (z celkového počtu 21 kolektívnych členov bolo 14 základných a 7 materských škôl). Jeho poslaním bolo spájať pedagógov, ktorí majú záujem o aktívnu činnosť v oblasti regionálnej výchovy a napomáhať integrácii týchto javov do edukačného procesu.

Počas svojej niekoľkoročnej existencie združenie usporiadalo rôzne semináre, prezentácie a konferencie. Cieľom bola vzájomná výmena skúseností a poznatkov s uplatňovaním regionálnych špecifík v edukačnom procese, rozširovanie členskej bázy škôl, ktoré by pokračovali v tomto trende. Postupne školy zapojené do tohto procesu v rôznej miere doviedli svoje snaženia do konkrétnych výstupov, množstva výskumného materiálu, metodických listov a učebných textov. V tejto súvislosti treba poznamenať, že si iniciatívne sami, často na úkor vlastného času zháňali vlastný materiál, vykonali množstvo terénnych výskumov, zbierali potrebné poznatky aj prostredníctvom svojich žiakov, ich rodinných príslušníkov, vykonávali hodnotnú a záslužnú etnografickú prácu. Školy si zostavovali vlastné učebnice, ako napríklad spevníky, čítanky pre jednotlivé ročníky, metodické listy, učebné materiály, zbierali trojrozmerné predmety pre tzv. regionálne, národopisné „kútiky“, či dokonca celé veľmi dobre vybavené „národopisné

---

34 Pozri záznamy v miestnej školskej kronike pod rokom 1996.

učebne“,³⁵ ktoré boli využívané priamo na výučbu jednotlivých tém v rámci niektorých predmetov.

V roku 1999 sa združeniu podarilo zorganizovať prvý celoslovenský seminár a výstavu v spolupráci s Liptovským múzeom v Ružomberku pod názvom *Regionálna výchova a ľudová kultúra v slovenskom školstve*,³⁶ na ktorom sa aktívne zúčastnila aj ZŠ z Liptovskej Tepličky. Účastníci sformulovali *Vyhlásenia účastníkov seminára*, v ktorom bola zdôraznená potreba legislatívnych zmien, ako aj úprava základných pedagogických dokumentov v prospech väčšej možnosti a priestoru na variabilitu a kreovanie vlastných učebných osnov v rézii samotných škôl na úkor centrálne zadávaných celoslovensky platných (nad rozsah 30 %), čo bolo základnou podmienkou na umožnenie uplatňovania regionálnych prvkov v edukačnom procese v ZŠ.

16. júna 2000 Základná škola v Liptovskej Tepličke zorganizovala stretnutie riaditeľiek materských škôl z najbližšieho okolia (Šuňava, Štrba, Lučivná, Batizovce) za účelom propagácie výsledkov práce pedagógov v oblasti regionálnej výchovy, ktoré im sprostredkovala, okrem miestnych pedagógov, aj riaditeľka materskej školy z Necpál (okr. Martin).³⁷ Pedagógovia tak prispievali aj k propagácii tohto smerovania v školstve v svojom najbližšom okolí. Naďalej sa zúčastňovali stretnutí a členských schôdzí združenia, čo podrobne dokumentuje aj školská kronika v zápisoch z roku 2001, keď malo 46 členov. V tomto období rezonovala snaha o vypracovanie učebných osnov pre vyučovanie jednotlivých regionálnych predmetov, ale i snaha rozšíriť počet škôl s týmto zameraním. V škole bola zriadená aj pred-

Vítazi. (Archív školy 2013)

Moderne vybavené učebne školy.
(Archív školy 2013)

35 Takáto fungovala veľmi úspešne v ZŠ v Mani. Bola pritom vybavená značným množstvom trojrozmerných predmetov prezentujúcich spôsob života v lokalite v predchádzajúcich desaťročiach - od zariadenia tradičnej izby, cez hospodársky voz, náradie, až po veľmi bohatú zbierku miestneho tradičného ľudového odevu, odevných doplnkov, textílií a i.

36 Pozri rovnomenný zborník príspevkov (1999).

37 Išlo o jednu z prvých materských škôl na Slovensku, ktorá v tom čase intenzívne pracovala na presadzovaní prvkov regionálnej výchovy v svojom edukačnom programe a stala sa vzorom pre ostatné školské zariadenia daného typu. V tom čase sa zástupcovia tejto školy intenzívne zapájali a zúčastňovali na podujatiach s touto problematikou.

---

metová komisia regionálnej školy na čele s riaditeľkou B. Bardyovou. V tom čase sa tu vyučovali predmety s regionálnym zameraním ako hudobná výchova, dejepis, zemepis, ekológia. Regionálna výchova sa aj neskôr uplatňovala vo viacerých regionálne zameraných predmetoch. Hoci išlo o voliteľné predmety, reálne v praxi boli určené a realizované pre celý ročník (5. ročník – regionálna hudobná výchova; 7. ročník – regionálny dejepis; 8. ročník – regionálny zemepis; 9. ročník – regionálna environmentálna výchova).

V tom čase organizovali aj ostatné školy rôzne podujatia zamerané na tému tradičnej ľudovej kultúry, ktoré mali celoslovenský charakter a vplyv na širší okruh škôl, aj mimo tých, ktoré boli združené v zastrešujúcej organizácii regionálnych škôl. Takýmto podujatím bola aj celoslovenská súťaž *Bábika mojej starkej, drevená hračka môjho starkého*, ktorú pre deti z celého Slovenska vyhlasovala a organizovala od konca 90. rokov Základná škola v Hliníku nad Hronom (špecifikovala sa tiež na regionálnu výchovu). Napríklad v roku 2001 bolo do súťaže zaslaných až 364 súťažných prác žiakov, z ktorých odborná porota zostavovala poradie. Aj žiaci z Liptovskej Tepličky sa do súťaže zapájali, v roku 2001 získali dvaja z nich umiestnenie a ocenenie v súťaži.³⁸ Výsledky regionálneho zamerania školy sa prejavovali aj prakticky v samotnej obci, o čom informuje miestna školská kronika v záznamoch z roku 2000. Podľa nich deti obnovili obchôdzky domácností v adventnom období. Žiaci tretieho a štvrtého ročníka „navštívili niektoré domácnosti, postrašili domácich a povymetali všetky kúty. Na Mikuláša zas iné skupiny žiakov predviedli občanom pri návštevách naše pekné Mikulášske tradície.“ Škola vo viacerých smeroch poskytovala a poskytuje žiakom množstvo motivácií a impulzov na spoznávanie a priamy kontakt s duchovným a kultúrnym dedičstvom obce, pri realizácii inštitucionálne usmerňovaných, ale i spontánne existujúcich javov v kontexte lokálnej kultúry.

V máji roku 2003 združenie zrealizovalo konferenciu pod názvom *Regionálna výchova a ľudová kultúra v MŠ a ZŠ (v Slovenskej Lupči)*. Toto podujatie patrilo medzi posledné spoločné aktivity združenia, hoci sa v Banskej Bystrici 4. novembra 2003 konala výročná schôdza tejto organizácie. Prítomní si spoločne pripomenuli desiate výročie začiatku cesty, po ktorej vykročili ako prvé základné školy v Liptovských Sliačoch, Malatinej, Očovej, v Mani a i. (Struhár 2003). Združenie na niekoľko rokov prestalo fungovať. Vo všeobecnosti v tomto období nastal útlm jeho aktivít, postupne došlo dokonca aj k pozastaveniu výučby regionálnej výchovy na niektorých školách, ktoré v 90. rokoch v tomto smere úspešne pracovali.

V roku 2005 sa škola z Liptovskej Tepličky prezentovala na Medzinárodnom výtvarnom festivale detí Trenčín 2005 v rámci Celoslovenskej konferencie pre učiteľov a priateľov umenia a histórie, s obsahovým zameraním na kultúrne dedičstvo. Spolu s ostatnými priekopníckymi školami uplatňujúcimi regionálnu výchovu predstavila výsledky svojej práce a osobitosti svojho zamerania (spolu so školami

---

38 Pozri detailnejšie záznam v školskej kronike z roku 2001.

---

z Liptovských Sliachov, Malatinej, Mane, Detvy, Očovej). Ešte v tom istom roku sa konala v Detvianskej Hute členská schôdza výboru združenia, na ktorej sa zúčastnili aj zástupcovia z Liptovskej Tepličky.

Napriek útlmu činnosti združenia niektoré školy pokračovali v realizovaní výučby regionálnej výchovy bez zastrešujúcej celoštátnej organizácie, pričom si vytýčili svoju vlastnú cestu, ako v praxi zrealizovať toto špecifické smerovanie a zameranie.

Proces etablovania regionálnej výchovy v našom školstve začal tretiu dekádu existencie. V tomto období sa celá predmetná problematika ocitla v nových zmenených podmienkach. Cestu presadzovania vlastnej špecifikácie v mnohom uľahčila školám novela školského zákona č. 245/2008 Z. z. a možnosť zavedenia výučby prierezovej témy Regionálna výchova a tradičná ľudová kultúra,³⁹ ktorá sa stala realitou na slovenských školách od školského roku 2009/2010.⁴⁰ Tým sa vytvoril priestor pre tvorbu vlastných obsahových náplní viacerých predmetov a posilnila sa možnosť špecifického zamerania školy. V 90. rokoch bola úspešnosť práce v tejto oblasti založená predovšetkým na entuziazme a osobnej zainteresovanosti samotných pedagógov s odobrením vedenia školy, pričom dané aktivity neboli nijak finančne či materiálne podporované zo strany kompetentných orgánov. V ďalšom období, najmä po vstupe do Európskej únie, sa pre školy otvorili nové možnosti už cieľavedomého plánovania projektov a využívania finančnej podpory z prostriedkov EÚ či ďalších grantových agentúr a dotácií na tieto vzdelávacie aktivity od súkromných firiem.

Združenie opätovne po niekoľkých rokoch znovu začalo fungovať v roku 2012 v Slovenskej Lupči. Svojou iniciatívou oslovilo ďalšie nové školy, ale i školy, ktoré už v minulosti v tomto procese úspešne pracovali. V máji v roku 2012 sa konalo valné zhromaždenie združenia, v rámci ktorého sa realizovali niektoré zmeny. Zhromaždenie upravilo stanovy, vytvorilo novú koncepciu tejto organizácie, navrhlo model akreditácie škôl v prípade záujmu o prácu v združení a o vzdelávanie učiteľov v praxi v oblasti regionálnej výchovy. Na túto iniciatívu škola v Liptovskej Tepličke doposiaľ ešte nezareagovala.

V roku 2012 sa v Slovenskej Lupči pod záštitou združenia a Matice slovenskej konala celoslovenská konferencia. Jej cieľom bolo prezentovať ďalšie možnosti integrácie problematiky regionálnej výchovy v rámci *Štátneho vzdelávacieho programu* a zároveň uskutočniť pracovné stretnutie odborníkov zaoberajúcich sa teoretickými aj praktickými aspektmi problematiky regionálnej výchovy.⁴¹ Združenie prezentovalo svoje nové

---

39 Pozri detailnejšie jednotlivé vzdelávacie oblasti a možnosti výberu prierezových tém v internetových zdrojoch: *Štátny vzdelávací program pre prvý ...* Pre druhý stupeň ZŠ je možnosť výberu prierezovej témy Multikultúrna výchova.

40 Kompetentné orgány tak reagovali na výzvy UNESCO a predchádzajúce opatrenia, ktoré táto inštitúcia navrhovala (pozri *Odporúčanie na ochranu tradičnej kultúry a folklóru, Dohovor o ochrane nehmotného kultúrneho dedičstva; Dohovor o ochrane a podpore rozmanitosti...* Tam aj ďalšie potrebné dokumenty k danej problematike. V roku 2007 vláda SR vypracovala Koncepciu starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru, vyvrcholením ktorej bolo, okrem iného, aj zavedenie predmetu Regionálna výchova.

41 Z konferencie vyšiel aj zborník *Regionálna výchova ako súčasť školského vzdelávacieho programu* (2012).

---

zámery, koncepciu ďalšieho smerovania, vytýčilo si ďalšie ciele pre najbližšie obdobie.⁴²

Škola v Liptovskej Tepličke v období nefungovania zastrešujúcej organizácie pre školy s regionálnou výchovou pracovala individuálne na projektoch, ktoré akcentovali túto problematiku. V jej vývine bol významnou udalosťou začiatok realizácie projektu spolufinancovaného zo zdrojov Európskej únie pod názvom: *Zavádzanie prvkov regionálnej výchovy do vyučovacieho procesu využitím informačno-komunikačných technológií*. Bol spolufinancovaný Európskym sociálnym fondom v rámci operačného programu Vzdelávanie a opatrenia 1.1 *Premena tradičnej školy na modernú*. Realizácia začala 1. marca 2009, projekt bol ukončený 31. októbra 2010.⁴³ Zameriaval sa na vytvorenie školského vzdelávacieho programu pre 1. a 5. ročník, t. j. učebných osnov a tematických výchovno-vzdelávacích plánov, pričom dôraz bol kladený na vytvorenie úplne nových predmetov (spolu 4 predmety v prvom ročníku a 6 predmetov v 5. ročníku).⁴⁴ V rámci nich sa riešitelia snažili vytvoriť nový obsah práve s dôrazom na regionálne prvky, vytvoriť vlastné učebné texty a virtuálne pracovné listy pre tieto predmety, s využitím moderných informačno-komunikačných technológií. Ďalšou oblasťou bolo vzdelávanie pedagógov k tvorbe vzdelávacieho programu, učebných textov, virtuálnych pracovných listov a inovatívnych foriem učenia.

Podľa získaných údajov boli doň zapojení všetci pedagogickí i niektorí nepedagogickí zamestnanci školy. Aj vďaka podpore z týchto prostriedkov sa škola dopracovala k významným výsledkom, ktoré, pokiaľ máme vedomosti, nemajú obdobnú paralelu v rámci žiadnej inej školy s podobným zameraním na celom Slovensku. V rámci projektu bolo vypracovaných 10 učebníc s regionálnou tematikou s doplnkovým materiálom,⁴⁵ využiteľné vo vyučovaní viacerých predmetov, čo je skutočne ojedinelým výsledkom nielen v rámci regiónu, ale i v kontexte celoslovenskom.⁴⁶ Ku každému výstupu sú

42 V podstate ide o podobné zameranie združenia ako v predchádzajúcom období (vzájomná výmena skúsenosti, zaistenie inštitucionálnej platformy, presadzovanie spoločných záujmov v danej problematike, metodická pomoc...), ale vytvorili sa technické možnosti na vytvorenie digitalizovaných databáz rôznych materiálov, inšpirácií, ku ktorým prípadní členovia získajú prístup. Združenie poskytuje členstvo pre školy a aj možnosť udelenia akreditácie, ktoré je podmienené viacerými požiadavkami, ako napríklad vytvorenie samostatného predmetu regionálna výchova, realizovanie výučby v tomto duchu, organizovanie podujatí so zameraním na regionálnu výchovu, tvorbu metodických materiálov, vytvorenie špecifických učebných priestorov za týmto účelom a pod. (pozri bližšie Kováčik 2012: 6-7).

43 V rámci projektu je škola ešte aj po jeho skončení 5 rokov zaviazaná udržiavať daný stav, každoročne vypracováva pre príslušné kontrolné orgány záverečné správy o jeho realizovaní.

44 Išlo o úplne nové predmety, ktoré sa nikdy predtým nevyučovali ani v škole, ani nikde inde na Slovensku (informácie od súčasného vedenia školy).

45 Sú to nasledovné učebnice (uvádzame len ich názvy): Regionálny dejepis, Naša reč, Regionálna biológia, Anglicky s úsmevom, Čarujeme s farbami, Regionálna geografia, Prírodovedka, Angličtina hrou, Veselé čítanie, Matematický kľúč. Boli pripravené v rámci avizovaného operačného programu a sú využívané počas vyučovacieho procesu.

46 Podobnú koncepciu vlastných učebníc zvolila aj neďaleká obec Vikartovce, urobila tak však až na základe materiálu z Liptovskej Tepličky. V tomto smere upozorňujem až na nápadne podobný dizajn a obsahovú náplň učebníc zo ZŠ Vikartovce, zhodný s učebnicou z Liptovskej Tepličky. Pozri bližšie *Vo Vikartovciach učia už ...* <http://poprad.korzar.sme.sk>. Vlastné učebnice na regionálnu výchovu má aj základná škola v Batizovciach. Poznáme taktiež učebné materiály vo forme učebníc zo ZŠ Podhorany (okr. Nitra), ktoré boli vypracované na základe realizácie terénneho výskumu študentmi Katedry etnológie a folkloristiky FF UKF v roku 2010. Výsledky výskumu do podoby učebných textov a metodické príručky pre učiteľov spracovala M. Konopásková (2012).

---

vypracované učebné osnovy a tematické plány, taktiež CD, ktoré obsahuje pracovné listy k jednotlivým témam.

Zároveň súčasne s realizáciou tohto projektu bola dokončená nová budova ZŠ, ktorá bola otvorená na začiatku nového školského roku 2010/2011, vo štvrtok 2. septembra. V tomto období došlo aj k prepožičaniu čestného názvu Základná škola s materskou školou Štefana Náhaluku v Liptovskej Tepličke. Snaha pomenovať školu po významnom rodákovi tiež odráža trendy zdôrazňovať regionálne a lokálne osobitosti jednotlivých škôl, snahu zvýrazniť jedinečnosť, osobitosť daných lokalít, dať do širšieho povedomia známe osobnosti z miesta pôsobenia inštitúcie.

V tejto súvislosti ešte uvádzame informácie o staršom projekte, v rámci ktorého boli riešené aj témy dotýkajúce sa rôznych tematických okruhov tradičnej miestnej lokálnej kultúry. Ide o program Socrates – Comenius I, ktorého cieľom bolo zvyšovanie úrovne a európskej dimenzie školského vzdelávania. Program poskytol platformu na vytváranie partnerstiev medzi školami v európskom priestore. Výsledkom mali byť nielen spoločné stretnutia žiakov a učiteľov partnerských škôl, návštevy a výmenné pobyty, ale aj konkrétne výstupy s potenciálom poskytovať a rozvíjať informácie o kultúrnych špecifikách a osobitostiach lokality („projektové diáre, brožúry, umelecké predstavenia a webové stránky v dohodnutom jazyku“).⁴⁷ Projekt škola realizovala pod názvom *Sharing our local history and traditions with our Europeans partners* v rokoch 2004 – 2007. Výstupmi projektu boli rôzne kolektívne práce pozostávajúce z materiálov poskytnutých všetkými partnerskými školami: DVD nahrávka s populárnymi a ľudovými piesňami, kniha porekadiel z jednotlivých zúčastnených krajín s detskými ilustráciami, spojená s hľadaním podobného porekadla v anglickom jazyku, vydanie niekoľkých spoločných kalendárov, kde miestna ZŠ pripravila určené stránky mesiacov tematicky zameraných na spôsob života v obci, ďalej napríklad videofilm *Škola včera a dnes*,⁴⁸ tvorba jedálnych lístkov, kuchárskych kníh, spoločných brožúr, napríklad brožúrka *Ľudia a miesta*, súťaž o najkrajšiu pohľadnicu a i. Podstatnou časťou programu boli i stretnutia pedagógov a žiakov v partnerských mestách v Nemecku, Poľsku, Veľkej Británii, Taliansku.⁴⁹ Všade tam žiaci a učitelia z Liptovskej Tepličky využívali prvky tradičnej miestnej kultúry na prezentáciu svojej školy a obce kolegom zo zahraničia. Vytvoril sa tak priestor nielen na utvrdenie si získaných poznatkov, ale i motiváciu na získavanie ďalších údajov z terénu, možností ich propagácie smerom navonok, čo nesporne napomáha nielen uvedomovať si hodnoty a špecifiká vlastnej lokality, ale budovať si už v detstve pozitívny vzťah k nim.

Školský časopis Smrečiny

Súčasťou celého procesu zavádzania a presadzovania prvkov regionálnej výchovy bol aj školský časopis *Smrečiny*. Začal vychádzať v decembri

---

47 Pozri viac na *Socrates – Comenius* <http://www.zsliptovteplicka.edu.sk/>

48 Venoval sa rôznym témam zo školského prostredia, zo života školákov v jednotlivých do projektu zapojených krajín.

49 Pozri viac na *Socrates-Comenius...* Niektoré z výstupov projektu sú okrem školy dostupné aj v miestnej knižnici.

---

v roku 1992 a mal taktiež v určitom zmysle naplňovať myšlienku regionálnej školy (Černohorská – Bardy 2008). Nadviazal na školský časopis Hoľa, ktorý vychádzal v škole na začiatku 50. rokov 20. storočia.⁵⁰

Hlavným cieľom časopisu, podľa F. Bardyho – iniciátora jeho vzniku, dlhoročného hlavného redaktora – bolo udržiavať ľudové tradície obce, obohacovať vedomosti žiakov z tejto oblasti, taktiež prinášať informácie o významných osobnostiach obce.⁵¹ Štruktúra a obsahová náplň vychádzala zo zámeru sprostredkovať žiakom, ale i čo najširšiemu okruhu obyvateľov obce, informácie dotýkajúce sa osobitostí danej lokality, špecifického spôsobu života predchádzajúcich generácií, diania v škole a v obci. V každom čísle bola rubrika venujúca sa významnej osobnosti Liptovskej Tepličky, ďalej problematika tradičných obyčají, informácie o miestnej tradičnej ľudovej kultúre. Jednotlivé príspevky spracovávali nielen samotní učitelia, ale časopis umožnil aj žiakom prezentovať vlastnou optikou spracované témy. Časopis prinášal nielen literárne práce žiakov, ale i rozhovory na vybrané témy, ktoré žiaci realizovali najčastejšie v rodinnom prostredí a svojom najbližšom okolí, čím sa zároveň samostatnými aktivitami dopracovávali k množstvu informácií z oblasti spôsobu života miestnych obyvateľov v minulosti (Horák 2001).

Po prvých dvoch číslach redakcia časopisu vymedzila jeho ďalšie smerovanie tematickým zameraním jednotlivých vydaní, ktoré zohľadňovalo nielen dianie v samotnej škole, ale v obci ako takej. Prvé ročníky časopisu si škola vydávala svojpomocne, bol písaný na stroji, dokonca niektoré čísla boli ručne kreslené a dofarbované. Náklad sa pohyboval na úrovni 150 kusov, neskôr až 300 kusov. Časopis slúžil nielen na propagáciu školy, práce jej žiakov a učiteľov, ale zohral významnú úlohu pri presadzovaní myšlienok uplatňovania regionálnych prvkov vo vyučovaní. Jeho úspešnosť dokazuje aj skutočnosť, že v roku 2009 vyšlo už 20. číslo, ktoré malo viac ako 30 strán. Žiaľ, bolo posledným a podľa vyjadrení vedenia školy v súčasnosti o jeho ďalšom vydávaní zatiaľ neuvažujú. Nešlo o klasický detský, školský časopis, skôr periodikum prezentujúce obec, prácu v škole, určené skôr dospelým než deťom.⁵² Istý čas fungoval online časopis *Škola včera a dnes*, ktorý bol dostupný na internete a deti mali k nemu neobmedzený prístup.

Časopis *Smrečiny* vychádzal spočiatku aj dvakrát ročne, posledné ročníky raz do roka. Prakticky jeho zameranie, štruktúra sa počas celého obdobia existencie nezmenili. V pomeroch súčasného školstva ide v prípade časopisu, jeho kvality, prínosu nielen pre školské, ale i lokálne prostredie o jav, ktorý je viac-menej ojedinelý svojou kvalitou, rozsahom a dosahom na širší okruh čitateľov než samotných žiakov. Časopis bol distribuovaný aj pre ostatných obyvateľov obce prostredníctvom predaja v miestnej predajni potravín, takže jeho dosah na čitateľskú obec široko presahoval rámec školy a žiakov samotných. Nezanedbateľnou bola aj skutočnosť, že intenzívne

---

50 Pozri bližšie údaje v školskej kronike z roku 1992.

51 Pozri prvé číslo časopisu z roku 1992, uložené v miestnej ZŠ.

52 Pomerne veľkú úlohu tu zohrávali aj značné finančné náklady, ktoré spočiatku hradila obec. V posledných rokoch vydanie a tlač financovala škola. Ani predaj časopisu v obci zďaleka nepokryl vynaložené finančné náklady.

zapájal do terénnej práce žiakov, ktorí zbierali materiály a podklady pre jednotlivé príspevky, realizovali rozhovory s obyvateľmi obce na vybrané témy, ankety, prispievali svojou literárnou činnosťou a pod.

Časopis tak významnou mierou prispel do procesu spoznávania a uvedomovania si osobitostí lokálnej kultúry, miestneho kultúrneho dedičstva, ale i prírodných špecifík celej oblasti. Významnou mierou sa podieľal na formovaní lokálneho povedomia a lokálpatriotizmu rôznych vekových kategórií, výrazne ovplyvňoval lokálno-identifikačný proces miestnych obyvateľov. Podľa vyjadrení súčasnej riaditeľky školy – „...časopis bol veľmi dobrý počin, čo sa týka zmapovania osobností, zvykov a obyčají, tento zámer bol splnený. V dedine, ako je naša, nie je tých osobností až toľko, že by sa dalo o nich písať neustále. Na žijúcich, o ktorých sa písalo, mali čitatelia rôzny názor. To isté platí o zvykoch. Nie je ich toľko, aby sa dalo o tom písať donekonečna“.

Z etnologického hľadiska ide o významnú bázu pomerne podrobne spracovaných materiálových príspevkov k rôznym témam z oblasti tradičnej, ale i súčasnej kultúry obce, významný zdroj spoznávania spôsobu života miestneho obyvateľstva, sociokultúrnych procesov.

Interiér školy v súvislosti so zavádzaním regionálnej výchovy

Jednotlivé aktivity školy v oblasti regionálnej výchovy, či už zo strany pedagógov alebo samotných žiakov, sa stretli s pozitívnym ohlasom v obci aj napríklad v prípade snahy školy vylepšiť jej interiér, v budovaní špecializovaných učební. Ešte do konca školského roku 1993/1994 inštalovali v priestoroch školskej chodby národopisnú expozíciu. Pozostávala z jednotlivých kusov nábytku, vybavenia interiéru tradičnej izby, súčastí tradičného ľudového odevu, rôznych nástrojov používaných v domácnosti, v hospodárstve. Časť výstavy bola dokonca aktuálne obmieňaná podľa jednotlivých ročných období. V jednej z tried inštalovali výstavu fotografií významného fotografa M. Martinčeka, ktorý značnú časť svojej tvorby venoval práve Liptovskej Tepličke, a fotografie M. Repku. Výstavy boli sprístupnené na niekoľko dní aj obyvateľom celej obce, nakoľko boli súčasťou osláv výročia prvej písomnej zmienky o obci, taktiež cez letné prázdniny. V roku 1996 mala škola v súvislosti s rozvojom orientácie na regionálnu výchovu špecializované učebne zamerané na históriu obce, históriu školy, v každej triede na 1. stupni boli zriadené „regionálne kútiky“.⁵³

Národopisná expozícia bola zrušená najmä z dôvodu nedostatku priestoru na chodbe, ale i skutočnosti, že nebola už v istom zmysle pre žiakov zaujímavá, keďže sa s ňou stretávali denne niekoľko rokov v škole. Jednotlivé vystavené kusy sa v súčasnosti nachádzajú v obecnom múzeu v Tepličkej izbe. V porovnaní so situáciou spreď dvadsiatich rokov však deti majú oveľa viac možností vidieť i vyskúšať si spomínané predmety pri viacerých príležitostiach v obci, napríklad aj počas folklórnych slávností. Tradičný odev, podľa vyjadrení pedagógov, dobre poznajú, učia sa pomenovať jeho súčasti na predmete *Naša reč*. Mnohí sa doň obliekajú počas cirkevných

53 Pozri kroniku školy a záznamy uvedené pod rokom 1996.

---

sviatkov, folklórnych slávností, preto sa pedagógovia školy rozhodli, že nie je potrebné naďalej ich vystavovať v priestoroch školy. „*Überáme sa trochu iným, modernejším smerom... Škola je vybavená vo všetkých triedach interaktívnymi tabuľami, tam majú učitelia k dispozícii interaktívny materiál, žiaci sa oboznamujú s vecami priamo v triede s pomocou modernej techniky (...) na nich sa dajú premietat' dobové fotografie, filmy o obci či naučiť piesne podľa autentických videonahrávok, môžu pracovať s obrazovými i zvukovými materiálmi*“ (V. Černožorská – riaditeľka školy).

Pri zavádzaní regionálnej výchovy do vyučovacieho procesu boli v škole zriadené ďalšie špecializované učebné priestory, ktoré mali byť nápomocné pri realizácii tohto spôsobu výučby. Jednou z nich bola učebňa významných osobností Liptovskej Tepličky, rodákov, ktorí sa počas svojho života zaslúžili o rozvoj obce, pôsobili v kontexte regionálnom, ale i celoslovenskom. Nachádzali sa tu aj portréty slovenských vedcov, spisovateľov, umelcov a sprevádzkovali ju v roku 1995. Vybudovaná bola aj trieda so zameraním na ekologickú výchovu s prezentáciou materiálov NAPANT-u a Horskej služby.

Na prvom stupni (roč. 1. – 4.) boli v 90. rokoch zriadené „regionálne kútiky“. V školskom roku 1995/1996 bola skompletizovaná aj učebňa o histórii obce. Nachádzali sa tu fotografické materiály z obce, o vývoji školstva, zbierka starých učebníc. Regionálna výchova sa sprostredkovávala aj prostredníctvom výučby cudzích jazykov, napríklad v učebni nemeckého jazyka sa nachádzali slová a slovné spojenia miestneho nárečia pochádzajúce z nemčiny. Zriadená bola aj odborná učebňa hudobnej výchovy (Bardyová 1996: 19-22). Ešte v roku 2013 hlavnú chodbu centrálnej školskej budovy zdobili vitríny s jednotlivými kusmi miestneho tradičného ľudového odevu a textílií.⁵⁴

Na výučbu regionálnej výchovy učitelia využívali aj *Teplický dom* a *Teplickú izbu*. V prípade *Teplíckej izby* ide o obecný objekt, zriaďovateľom a prevádzkovateľom ktorého je miestny obecný úrad. *Teplický dom* je súkromným vlastníctvom, ide o drevený tradičný dom (nachádzajúci sa za obecným úradom) vybavený pôvodným zariadením a *kopou* – starou pecou. K dispozícii je pre verejnosť najmä počas miestnych folklórnych slávností, keď sa tu realizujú rôzne prezentácie, príprava tradičnej stravy, ukážky tradičných pracovných postupov, výtvarných techník a pod.⁵⁵ Žiaci chodili nielen na prehliadky do týchto jednotlivých objektov, ale i na výučbu v rámci predmetov vlastiveda alebo regionálny dejepis, pričom na objasňovanie potrebných tém využívali trojrozmerný materiál v daných objektoch. Aj tieto objekty a nainštalovaný materiál umožňujú deťom byť v priamom kontakte s predmetmi miestnej tradičnej kultúry, hoci je nutné na tomto mieste uviesť, že v *Teplickom dome* sa za posledné roky nekonala žiadna vyučovacia hodina, resp. aktivita zameraná týmto smerom, na ktorej by boli zúčastnené deti z miestnej školy. Objekt aktuálne slúži skôr na prezentáciu obce pre jej návštevníkov než domácim obyvateľom.

---

54 Tento materiál je teraz obsahom učiteľmi vypracovaných učebných textov. Pri výučbe používajú aj ďalšie materiály, ktoré spracovali teplickí rodáci, napríklad publikácie autora S. Misála.

55 Teplický dom sa nachádza na ulici Štefana Garaja č. 204. Oba objekty sú verejnosti prístupné, ich návštevu si možno vopred objednať.

Významným zdrojom a impulzom pri poznávaní tradičnej ľudovej kultúry je pre deti aj participácia na organizácii a zabezpečovaní rôznych aktivít v rámci už renomovaného folklórneho podujatia, každoročne konaného v obci počas niekoľkých dní v auguste. Deti pomáhajú nielen pri zabezpečovaní rôznych organizačných záležitostí (najmä žiaci končiacich ročníkov to pokladajú priam za povinnosť), ale i aktívne pôsobia v miestnych folklórnych telesách. Mnohí z nich sa zúčastňujú slávnostného sprievodu oblečení v tradičnom ľudovom odeve, prípadne sú zapojení samotnou rodinou v prezentovaní rôznych prvkov tradičnej kultúry na priedomí domov či predmetov vystavených v oknách domov a i.

Čo sa týka samotnej školy, aj učitelia aktívne participujú na tomto podujatí, pripravujú jednotlivé programy, aktivity v rámci festivalu. Škola sa každoročne stáva počas festivalových dní výstavným priestorom na rôzne témy, miestom realizácie viacerých festivalových sprievodných podujatí. Ani letné prázdniny nie sú dôvodom na utlmenie jej činnosti a úplné uzatvorenie školských brán, nakoľko výstavy boli aj v minulosti prístupné záujemcom aj počas letných prázdnin.⁵⁶

Centrum voľného času

Od roku 2011 v obci funguje v rámci miestnej základnej školy aj Centrum voľného času. Zabezpečuje výchovno-vzdelávaciu, záujmovú, rekreačnú a športovú činnosť detí od 3 do 15 rokov v ich voľnom čase. Pracuje v niekoľkých oddeleniach, v ktorých sa utvárajú podmienky a možnosti rôznorodého a aktívneho uplatnenia a seberealizácie žiakov, zábavy a záujmovej činnosti, rozvoja talentu a nadania v rôznych vedeckých, umeleckých a športových oblastiach, napomáhajú efektívne využívať voľný čas detí pod vedením odborných pracovníkov. CVČ má za cieľ nielen rozbehnúť pravidelnú záujmovú činnosť, ale organizovať i príležitostnú činnosť formou jednorazových alebo pravidelne sa opakujúcich súťaží, prehliadok, exkurzií, festivalov, športových podujatí, besied, na ktorých sa zúčastňujú nielen na krúžky prihlásené deti, ale aj ich rodinní príslušníci či ostatní obyvatelia obce.

V konečnom dôsledku centrum si kladie za cieľ zabezpečovať aj prázdninové aktivity detí, teda mimo školského roka, a to najmä vo forme turistických akcií, výletov a letných táborov.⁵⁷ V školskom roku 2012/2013 ponúkalo v rámci svojej činnosti viac ako 20 záujmových krúžkov. Jeho súčasťou sa stal aj miestny detský folklórny súbor *Turnička*, počiatky ktorého sú spojené s rokom 1953, kedy sa v miestnej škole sformoval detský súbor Jánošík, neskôr detský súbor LUT.⁵⁸ Súbor spracováva do scénickej podoby folklórny materiál z obce, prezentuje sa nielen na miestnych folklórnych slávnostiach a rôznych podujatiach počas celého roka, ale i na podujatiach mimo obce, regiónu, svojou činnosťou prekračuje rámec obce a regiónu.

56 Napríklad počas folklórnych slávností v roku 2013 tu boli výstavy a podujatia venované fotografovi M. Martinčekovi. Školská kronika z roku 1999 uvádza realizáciu výstavy žiakov popradského okresu Folklór vo farbách, ktorá bola v škole k dispozícii počas dvoch mesiacov (august a september).

57 Viac pozri na *Centrum voľného času*....

58 Pozri záznamy v školskej kronike z tohto obdobia.

Zúčastňuje sa súťažných prehliadok tvorby detských folklórnych súborov, úzko spolupracuje a participuje na kultúrno-spoločenskom dianí v obci spolu s miestnou folklórnou skupinou Tepličan. Už niekoľko rokov súbor vedie miestna kultúrna referentka Katarína Fedorová, pričom počet detí sa v ňom pohybuje okolo 30. Majú tak možnosť prichádzať pravidelne do styku s javmi miestnej tradičnej kultúry, hoci už v scénicky spracovanej podobe, prezentovať ich nielen na domácej scéne, ale hlavne mimo obce, regiónu, ale i Slovenska, čo nepochybne vplýva opäť nielen na znalosť daných javov, ich osvojenie, ale hlavne vytvára možnosti na ich prezentáciu, konfrontáciu s etnokultúrnymi prejavmi iných lokalít a uvedomovania si vlastných kultúrnych osobitostí.

Základná umelecká škola

Nevýhodná geografická poloha obce vzhľadom na najbližšie mestské centrá a okolité obce spôsobuje, že na školu sú kladené oveľa väčšie nároky v zabezpečení voľnočasových aktivít detí (krúžková činnosť, športové aktivity, ale i základné umelecké vzdelávanie a i.). Na základe záujmu vedenia obce a školy bola nadviazaná spolupráca so Základnou umeleckou školou v Štrbe s cieľom vytvorenia detašovaného pracoviska tejto školy v Liptovskej Tepličke, ktoré začalo fungovať už v školskom roku 1991/1992. Prvé vystúpenie mali žiaci ZUŠ 29. 3. 1992 v Liptovskej Tepličke pri príležitosti osláv 400. výročia narodenia J. A. Komenského.

Zámerom bolo nielen vytvoriť nové možnosti vzdelávania pre deti z obce, ale aj zohľadniť potreby folklórneho hnutia v súvislosti so zabezpečením potenciálnych muzikantov do hudobnej zložky miestnych súborov, čo sa vcelku aj darí, nakoľko niektorí absolventi a žiaci hudobného odboru ZUŠ v nich aj skutočne pôsobia.⁵⁹ Spočiatku tu vyučovali učitelia v hudobnom odbore (hra na husle, akordeón, flauta, keyboard) a v tanečnom odbore, nakoľko súčasťou ZUŠ bol do školského roku 2009/2010 aj miestny detský folklórny súbor *Turnička*. V prvom roku pôsobenia sa na hudobné vzdelávanie prihlásilo 14 žiakov, po niektoré roky počet prihlásených dosahoval aj 30 detí, za posledný školský rok 2012/13 ZUŠ evidovala 22 detí.

Ponuka druhov nástrojov v rámci hudobného vzdelávania zohľadňuje nielen určité atraktívnejšie hudobné nástroje pre súčasné deti (gitara, keyboard), ale aj zmieňované potreby folklórneho hnutia (husle, akordeón). Rozhodujúcim faktorom je však v tomto smere jednoznačne personálne obsadenie ZUŠ v Štrbe – výučbu v Liptovskej Tepličke realizovali od začiatku jej fungovania tí učitelia, ktorí nemali naplnený úväzok v Štrbe a navyše boli ochotní dochádzať do Liptovskej Tepličky.⁶⁰ Už tretí rok má škola záujem otvoriť aj výtvarný odbor, čo sa však nedarí zrealizovať pre nízky počet prihlásených detí. Čo sa týka rómskych žiakov, každoročne sa ich niekoľko prihlási na rôzne hudobné nástroje, záujem z ich strany o hudobné vzdelávanie touto formou

---

59 Hudobné nástroje, ktoré sa v Liptovskej Tepličke nevyučujú a sú potrebné v súborovej praxi, supľujú muzikanti zo Štrby (napr. kontrabas).

60 Podľa vyjadrení súčasného riaditeľa ZUŠ v Štrbe J. Hurajta aj v samotnej Štrbe majú personálne problémy ohľadom zabezpečenia výučby, nakoľko viacerí súčasní učitelia ZUŠ dochádzajú do Štrby z okolitých lokalít, niektorí až z Popradu. Preto ešte ďalšie cestovanie pre nich kvôli výučbe do Liptovskej Tepličky nie je z časového ani finančného hľadiska reálne a prijateľné.

---

však končí po niekoľkých návštevách vyučovania, reálne sa teda hudobného vzdelávania v ZUŠ rómske deti nezúčastňujú.

Významnou príležitosťou prezentovania výsledkov inštitucionálneho umeleckého vzdelávania žiakov je každoročné organizovanie dvoch koncertov počas roka (prvý pred vianočnými sviatkami,⁶¹ druhý v závere školského roka), pričom ide už o stabilizované príležitosti v danej lokalite. Takéto podujatia sú nielen významným stimulom a motiváciou na zdokonaľovanie sa v hre na hudobný nástroj, ale i možnosťou prezentovať výsledky práce žiakov a učiteľov na verejnosti. V školskom roku 2012/2013 vedenie ZUŠ usporiadalo záverečný koncert po prvý raz v kultúrnom dome (dovtedy sa koncerty odohrávali v priestoroch školy), aby sa žiaci mohli predstaviť širšiemu publiku, čo nepochybne zvýšilo úroveň podujatia a malo aj pozitívne ohlasy v obci.

Možnosť rozšírenia voľnočasových aktivít o hudobné vzdelávanie je nesporným prínosom pre osobnostný a umelecký rozvoj detí, podobne ako i pre fungovanie miestneho folklórneho hnutia. Na druhej strane je nutné uviesť, že v obsahovej náplni hudobného vzdelávania v rámci ZUŠ sa nevyužíva miestny folklórny hudobný materiál,⁶² žiaci sú počas výučby konfrontovaní len s klasickým hudobným repertoárom. Zámerom obce a vedenia školy je však udržať naďalej hudobné vzdelávanie v obci a v ZUŠ pripravovať deti s potenciálom ich ďalšieho pôsobenia v miestnom folklórnom hnutí.

Rómski žiaci a regionálna výchova

V miestnej škole tvoria rómski žiaci početné zastúpenie, ktoré sa za posledné roky zvyšuje. V súčasnosti dosahujú podiel už viac než tretiny na celkovom počte detí v základnej škole (v školskom roku 2012/2013 z 306 žiakov bolo 107 rómskych). Vzhľadom na problematiku ich vzťahu k regionálnej výchove a materiálu, ktorý škola v svojom zameraní akcentuje, sa už v počiatkoch tohto procesu objavili určité problematické oblasti, preto pokladáme za potrebné venovať tejto problematike aspoň minimálny priestor. Chceme však upozorniť, že prezentované poznatky vychádzajú z pohľadu majority na danú problematiku, najmä vedenia školy a pedagógov. Podľa ich vyjadrení ide totiž o oblasť vzdelávania, ktorá je rómskym deťom do značnej miery vzdialená, je to pre nich v podstate „cudzí“ kultúra, už len z toho aspektu, že miestne nárečie im nie je blízke, nerozumejú mu. S tým súvisí napríklad nezáujem o spev miestnych piesní, ani informácie súvisiace s kultúrnym dianím v obci. Rómske deti sa neaktivizujú ani v detskom folklórnom súbore, neobliekajú sa do miestneho ľudového odevu pri žiadnej príležitosti (napr. *rozlúčka so školou*,⁶³ sviatosť birmovania...). Hoci boli určité pokusy zo strany pedagógov zaviesť v rámci hodín regionálnej výchovy aj určité materiály z oblasti rómskej kultúry, tieto snahy nemali očakávaný ohlas, resp. zvýšenie záujmu detí o dané javy. Napríklad v škole sa istý čas vyučovalo z *Rómskeho dejepisu*,⁶⁴ zaviedli na škole školský krúžok rómskeho

---

61 Zmienka o prvom takomto koncerte v obci je v miestnej školskej kronike už decembri v roku 1994.

62 Niekoľko rokov pôsobila v ZUŠ učiteľka, ktorá so žiakmi počas roka nacvičila pár melódií ľudových piesní z horného Liptova v huslovej sekcii s akordeónovým sprievodom učiteľa.

63 Pozri bližšie časť monografie, ktorá sa venuje predmetnej téme.

64 Mann, A.: *Rómsky dejepis*. Bratislava: Kalligram, 2000.

---

tanca *ROTAS*, ktorý, podľa vyjadrení pedagógov, zlyhal na určitej živelnosti detí, neakceptovania vedenia, tímovej práce („*tážko sa s nimi pracovalo*“). Na hodiny bola pozývaná aj Rómka, ktorá sprístupňovala deťom poznatky z oblasti tkania náramkov, niektorých výtvarných techník a i.

V súčasnosti v škole pôsobí tanečný krúžok v rámci miestneho Centra voľného času, v ktorom sú zapojení aj rómski žiaci. Zúčastňujú sa prehliadok podobných telies na okresnej úrovni. Od 1. decembra 2002 pôsobí v škole aj rómska asistentka, ktorá pomáha pedagógom najmä v nultom ročníku a funguje ako určité médium v rámci vzťahov minority s majoritou vo veciach školskej dochádzky a aktivít súvisiacich so školou.⁶⁵

Už v roku 2002 škola organizovala Medzinárodný deň Rómov (8. apríla), v rámci ktorého sa konalo spoločné stretnutie rómskych žiakov a ich rodičov na slávnostnom podujatí. Deň Rómov bol príležitosťou na prezentovanie sa rómskych žiakov nielen v obci samotnej, ale aj mimo nej, nakoľko niektoré ročníky tohto podujatia boli organizované aj mimo obce spoločne s inými obcami (napr. v roku 2003 vo Vikartovciach, kde vystúpil aj tanečný súbor *ROTAS* z Liptovskej Tepličky). Škola organizovala niekoľko ročníkov v prvom desaťročí 21. storočia, v rámci ktorých jednotlivé triedy pripravovali kultúrny program, pozývali rodičov rómskych detí. Zo záznamov v školských kronikách, ale i na základe výskumu s pedagógmi vyplynulo, že išlo v podstate o podujatie len pre Rómov, pozostávajúce z kultúrneho programu rómskych detí, príhovorov vedenia školy a voľnej tanečnej zábavy, bez akejkoľvek účasti nerómskych žiakov či ich rodinných príslušníkov, resp. vzájomné prezentovanie minoritnej kultúry a zručností pred majoritou. V súčasnosti ho už niekoľko rokov škola neorganizuje, nakoľko, podľa vyjadrení vedenia školy, stratilo svoje opodstatnenie. Počas posledných ročníkov rómske deti strácali záujem pripraviť adekvátny program na prezentáciu pre rodičov. Podujatie vnímali len ako možnosť zabaviť sa a zatancovať si na diskotéke.

Čo sa týka mimoškolských aktivít, podľa vyjadrení pedagógov rómske deti sa do nich zapájajú v minimálnych počtoch. Nezareagovali ani na možnosti hudobného vzdelávania v rámci ZUŠ. V jej počiatkoch boli prihlásení na výučbu len dvaja žiaci. Podľa vyjadrení vedenia umeleckej ale i miestnej základnej školy rómske deti nemajú záujem o akékoľvek vzdelávanie, ani mimoškolskú činnosť. Tento fakt dokladá aj skutočnosť, ktorú uvádza miestna školská kronika – v školskom roku 2003/2004 sa dostali po takmer 20 rokoch 4 rómski žiaci na stredné školy.⁶⁶ Zvyčajne končili vzdelávanie len ukončením ZŠ, aj to nie v poslednom 9. ročníku, ale zo školy odchádzajú vo väčšine prípadov zo skorších ročníkov.

*

Predstavili sme osobitosti a špecifiká školskej inštitúcie v Liptovskej Tepličke. Zámerom bolo prezentovať jej špecifickú orientáciu, priblížiť

---

65 Dovtedy miestni učitelia navštevovali rodičov problematických detí priamo v rómskej osade, o čom sú viaceré záznamy aj v miestnych školských kronikách. V 90. rokoch bola dokonca osobitné stretnutie rodičov rómskych detí v škole, kde sa riešili osobité špecifické problémy týchto detí. V súčasnosti dané záležitosti rieši práve spomínaná asistentka.

66 Podľa informácií od vedenia školy vzdelanie však neukončili, len povinnú školskú dochádzku a všetci ukončili návštevu školy kvôli vysokej miere absencií a neplneniu školských povinností.

podmienky, v ktorých funguje, ale i problematické oblasti, s ktorými sa počas svojho fungovania musela vyrovnávať. Dotýkali sa jednak havarijného stavu budov, nedostatku financií, priestorov na výučbu, ale i personálnych problémov (nedostatočný počet učiteľov, značné zastúpenie nekvalifikovaných učiteľov, ktorí tvorili po niektoré obdobia značnú časť pedagogického zboru, obrovská fluktuácia pedagogických pracovníkov...). Škola v Liptovskej Tepličke stála počas svojej existencie na okraji záujmu o učiteľské pozície a prílevu potenciálnych stabilných učiteľov. Prakticky neustále zápasila s nedostatkom pedagógov, ktorí tu učili zvyčajne len krátke obdobie, do obce každý deň dochádzali, neparticipovali tak na dianí v obci mimo školského vyučovania, resp. školského roka. Z pedagogických pracovníkov bola značná časť v dôchodkovom veku, minimálne zastúpenie tvorili domáci učitelia. Tieto skutočnosti pokladáme za veľmi dôležité práve pri presadzovaní a etablovaní myšlienok regionálnej výchovy vo výučbe. V záujme školy bolo vybudovať stabilný pedagogický zbor zostavený najmä z domácich učiteľov, resp. učiteľov so stabilným zázemím v obci, výrazne znížiť vekový priemer pedagogického zboru, nakoľko u mladších učiteľov existuje väčší predpoklad prístupnosti k inovatívnym, moderným trendom v školskej praxi. Riaditeľka školy v čase krízy personálneho obsadenia oslovila 8 bývalých žiakov tejto školy s pracovnou ponukou. Mali ukončené len stredoškolské gymnaziálne štúdiá a nastupovali od školského roku 2003/2004⁶⁷ ako nekvalifikovaní s podmienkou dodatočného kvalifikačného rastu a ukončenia vzdelania počas pôsobenia v škole (v tom čase bolo z celkového počtu 21 učiteľov 8 nekvalifikovaných). Všetci oslovení ukončili úspešne vysokoškolské vzdelanie a pracujú v škole naďalej. V súčasnosti tvoria domáci miestni učitelia viac ako polovicu z aktuálneho pedagogického zboru.⁶⁸ Aj pri tvorbe učebníc regionálnej výchovy boli autorské tímy zostavované tak, aby domáci učitelia mali pri každej učebnici zastúpenie, resp. aby učebnicu netvoril sám „cudzí“ učiteľ, ktorý nepochádza z obce.

V súvislosti so sumarizáciou vývinu zamerania školy na regionálnu výchovu je nutné spomenúť zámer školy a vedenia obce prepojiť dané aktivity s rozvojom turizmu a agroturistiky v obci. Základným predpokladom tohto cieľa je však nielen znalosť etnokultúrnych tradícií, miestnych pomerov, histórie, daností a špecifik lokality, zručnosti v oblasti ich prezentovania, ale i pozitívny vzťah k nim, snaha na ich ďalšom rozvoji a udržaní. Až budúcnosť ukáže, akou formou tento kapitál a dispozície bude viesť nielen vedenie obce, ale najmä samotní obyvatelia pretaviť do konkrétnych výsledkov, napríklad aj v potenciálnych nových pracovných možnostiach v tomto sektore. Hoci obec dosiahla určité výsledky v oblasti prezentácie smerom navonok, dostala sa aj vďaka svojim kultúrnym osobitostiam do širšieho povedomia mimo vlastného regiónu (najmä v súvislosti s úspechmi v súťaži Chotár roka v roku 2006, Dedina roka v roku 2007 a v súťaži Európska cena obnovy dediny 2008, ku ktorým, okrem iného významnou mierou prispela popri PPD aj miestna

67 O danej skutočnosti informuje nielen školská kronika, ale pozri i *Podtatranské noviny* zo dňa 20. 10. 2003. (ph): Stará škola s mladým duchom.

68 Okrem domácich obyvateľov v škole pôsobia v súčasnosti ešte pedagógovia bývajúci v susedných obciach Suňava a Štrba.

škola; alebo aj prostredníctvom podujatia folklórne slávnosti *Pod Kráľovou holou*, pôsobením miestnych folklórnych telies, ale i špecifickým smerovaním školy...), plány v tomto smere narušili do istej miery okolnosti so zánikom lyžiarskeho strediska v obci, ktoré zvyšovalo jej atraktivitu pre turistov, najmä v zimnom období.

Na základe viacerých aktivít miestnej školy sme poukázali na možnosti a mechanizmy, ktorými disponuje súčasná škola vo vidieckom prostredí v procese výchovy jedinca ku vzťahu k vlastnej lokalite, k javom miestnej tradičnej, ale i súčasnej kultúry. Jej špecifické smerovanie významne participuje na procese aktívneho osvojovania a transmisie prvkov kultúrnej pamäte, ktoré by v súčasných životných podmienkach a v rámci aktuálneho životného štýlu v rodinnom prostredí nemali priestor. Tento fakt je obzvlášť podstatný v súčasnej spoločnosti, ktorá je už dlhšie obdobie konfrontovaná s globalizačnými tendenciami, oslabovaním záujmu o vlastné kultúrne tradície, prvky lokálnej, regionálnej identity, odchodom mladej generácie mimo pôvodného miesta bydliska, často do zahraničia.

Škola naďalej pracuje na svojej modernizácii, snaží sa zabezpečiť nielen kvalitný výchovno-vzdelávací proces, ale aj kultúrne podujatia a voľnočasové aktivity pre deti (ZUŠ, CVČ). Pre špecifickú lokalizáciu obce, jej polohu voči najbližším lokalitám a hlavne mestským centrom, sú na inštitúcie v obci (hlavne na školu, ale i rôzne spoločenské organizácie, združenia a spolky) kladené oveľa väčšie nároky na saturovanie potrieb a záujmov jej obyvateľov, v porovnaní so školami v mestských centrách či v obciach v ich blízkosti.

Prezentovali sme faktografický prístup spracovania danej témy v záujme čo najdetailnejšieho priblíženia procesu zavádzania, etablovania regionálnej výchovy, aktuálnych podmienok fungovania a nadobúdania kompetencií detí vo vlastnej kultúre. Takto zameraná téma nebola u nás dosiaľ spracovaná a predstavená v kontextoch celkového diania v slovenskom školstve. Bola koncipovaná so zámerom stať sa východiskovou bázou na ďalšie výskumy kvalitatívneho charakteru, zamerané na konkrétne výsledky v oblasti pôsobenia regionálnej výchovy z pohľadu samotných detí, účastníkov vzdelávania, prípadne aj dospelých časti obyvateľstva skúmanej lokality.

Podstatou regionálnej výchovy je aj akceptácia regionálnych špecifík, rozmanitostí kultúry, naučiť žiaka orientovať sa v svojom vlastnom geograficko-kultúrnom priestore, pochopiť význam a dopady zmien vo vývoji v spoločnosti, porozumieť procesom sociokultúrneho vývinu, histórii vlastnej lokality v širšom kontexte najbližšieho okolia a regiónu, na čo sú v obci vytvorené vhodné podmienky. Okrem tohto významného aspektu takto cieľná výchova napomáha schopnosti prezentovať svoje osobitosti smerom von, a to nielen mimo lokality, regiónu, ale aj mimo Slovenska, čo žiaci a pedagógovia školy preukázali vo viacerých prípadoch cezhraničnej spolupráce v rámci rôznych medzinárodných projektov a aktivít, ale i doma vykonávaných aktivitách. Práve otvorenie sa lokality a školy smerom navonok výrazne napomáha v procese uvedomovania si osobitostí vlastnej lokality, špecifík nielen prírodného, ale najmä spoločensko-kultúrneho charakteru, následne budovania pozitívneho vzťahu k nim.

Obyčaje spojené s ukončením základnej školy

Škola predstavuje relatívne uzavretý sociálny systém, má svoje osobité pravidlá, vlastný „život“, mechanizmy fungovania. Okrem výchovno-vzdelávacej funkcie plní ďalšie dôležité úlohy v spoločnosti, významne zasahuje nielen do života detí, ale i rodinných príslušníkov, v prípade najmä vidieckej komunity aj do jej širších štruktúr. Týka sa to i oblasti sviatkovania, realizácie obyčajových aktivít, slávností, či už v rámci kalendárneho cyklu, štátnych⁶⁹ a cirkevných sviatkov, taktiež niektorých obyčají spojených so životným cyklom samotného žiaka. S narastajúcim významom vzdelania a dôslednejším plnením školskej dochádzky (hlavne vo vidieckom agrárnom prostredí reálne až v druhej polovici 20. storočia⁷⁰) vzrastá aj miera dôležitosti aktivít realizovaných v rámci tejto inštitúcie, resp. pod jej dosahom, v jej kompetenciách.

Pri výskume obyčají sprevádzajúcich život dieťaťa sme sa v skúmanej lokalite stretli so zaujímavou ritualizovanou podobou ukončenia dochádzky (završenia separácie) do miestnej základnej školy. Pozostáva z dvoch osobitných celkov – *večierka a rozlúčky*. Ich názvy zámerné uvádzame v kurzíve, nakoľko ide o zaužívané termíny v danej lokalite. Nielen žiaci, učitelia, ale i ostatní obyvatelia obce ich rozlišujú ako dve osobitné príležitosti tvoriace rozlúčkový obyčajový komplex končiacich ročníkov.

V rámci rozlúčkových obyčají účastníci prechádzajú určitými štádiami.⁷¹ Počas ich realizácie dochádza k zmene statusu jedinca, k transformácii identity (napr. dieťa prestáva byť školákom, stáva sa z neho mládežník), pripisuje sa mu špecifické správanie počas jednotlivých úkonov, ktoré ho posúvajú v jeho živote do ďalšieho štádia a umožňujú mu prezentovať pred účastníkmi svoje určité kompetencie. V školskom prostredí nachádzame jednak obrady prijatia (napr. imatrikulácie, beánie, víťanie prvákov alebo napr. aj samotný zápis do základnej školy...), ďalej existujú úkony zabezpečujúce určitý konsenzus s inštitúciou (Kaščák 2010), stotožnenie sa s jej vnútornými pravidlami, poriadkom. Nakoniec sú tu i rozlúčkové, separačné obyčaje (obrady), završujúce členstvo v danom spoločenstve (rozlúčkové obyčaje, stužková, ďalšie obyčaje maturantov pri skladaní záverečných skúšok, či po nich...), ktoré

69 K tejto problematike, ktorá by si zasluhovala detailnejšiu pozornosť zo strany etnológov, pozri bližšie záznamy v miestnych školských kronikách. V nich sú podrobne zaznamenané všetky takéto príležitosti, miera participácie školy na ich priebehu a organizovaní. Najmä v druhej polovici 20. storočia boli práve prostredníctvom škôl vo vidieckom prostredí presadzované rôzne sviatky a s nimi spojené slávnosti, ktoré zavádzal a podporoval vtedajší režim (oslavy VOSR, dátumy narodenia a úmrtia sovietskych štátnikov, ale i príležitosti ako Deň učiteľov, Medzinárodný deň detí, Medzinárodný deň žien, oslavy 1. mája a pod.). Tejto problematike sa v prípadových štúdiách o jednej školskej inštitúcii venovali Beňušková (1994) a Segľová (2006).

70 Školská dochádzka bola v agrárnom vidieckom prostredí prispôbovaná cyklu domácich poľnohospodárskych prác, čo dokladá aj materiál zo 40. rokov 20. storočia (Leščák – Felgová: 1995), ale i mnoho ďalších zdrojov. Zo skúmanej lokality máme viaceré informácie o nedodržiavaní školskej dochádzky, množstve vymeškaných hodín, ktoré neraz spôsobili, že žiakovi kvôli absenciám nebolo možné klasifikovať. Taktiež záznamy v miestnej školskej kronike informujú, že ešte v 60. rokoch 20. storočia kvôli veľkému množstvu vymeškaných hodín, najmä z dôvodu účasti detí na prácach v gazdovstve, usporadúvali v škole „týždne vzornej dochádzky“. Počas nich jednotlivé triedy súťažili, kto bude mať najlepšiu dochádzku. Pozri bližšie zápis v školskej kronike pod rokom 1960/61, 1961/2.

71 Z hľadiska Gennepovej koncepcie plnia tieto štádiá funkciu separácie z doterajšieho spoločenstva. Pomáhajú prekonať liminárnu fázu, kedy jediniec „nepatrí nikam“, a v tretej fáze zabezpečujú prijatie, recepciu do nových štruktúr, vzťahov, pozícií (Gennep 1997).

---

sú predpokladom vstupu do nových pozícií, situácií a životných fáz (nástup na stredoškolské, v prípade maturantov na vysokoškolské vzdelanie, alebo nástup do pracovného pomeru). Poukazujeme nielen na separačné aspekty prezentovaných javov, ktoré ukončujú príslušnosť jedinca k určitej skupine, status žiaka miestnej školy, ale i na prejavy, ktoré naznačujú v určitom zmysle aj následnú recepciu, prijatie, resp. uvedenie do nových pozícií a situácií.

Tieto vybrané prvky miestnej lokálnej kultúry analyzujeme nielen z vývinového hľadiska, ale aj v rámci synchronného pohľadu na sociokultúrny jav, ktorý má významné postavenie v rámci súčasných obyčají sprevádzajúcich životný cyklus človeka v skúmanej lokalite. Definujeme jeho základné zložky, charakterizujeme detailne sled jednotlivých úkonov, ich význam a miesto v rámci celej štruktúry, taktiež si všimame formálne hľadisko. Ďalšou vytýčenou líniou záujmu je problematika zmien, ktoré v tejto oblasti nastali, inovácií objavujúcich sa najmä v poslednom desaťročí.

Prezentovaný materiál je etnologickou sondou a analýzou aktuálnych „živých“ foriem obyčajovej kultúry skúmanej obce, zároveň príspevkom k spoznávaniu špecifických oblastí spôsobu života detí, ktoré výrazne absentuje v etnologickom bádání.⁷²

Vývinové aspekty skúmaného javu

Existenciu skúmaných záverečných rozlúčkových slávností (najmä *večierok*) končiacich ročníkov⁷³ na základe údajov z terénneho výskumu možno v skúmanej lokalite dokladovať už viac ako polstoročie. Nadviazali v určitom zmysle na ešte staršie rituály viažuce sa k ukončeniu školského roka, ktoré spoznáваме už len na základe písomných informácií z ešte staršieho obdobia. Tieto údaje naznačujú aspoň torzovito ich formálnu podobu. Už z roku 1938 existuje v školskej kronike⁷⁴ záznam o slávnostnej omši v súvislosti s týmto termínom a následnej školskej slávnosti v sále školy,⁷⁵ na ktorej sa rozlúčili aj žiaci končiacich ročníkov s ostatnými žiakmi. Tento údaj však v teréne už nemožno overiť a zistiť k nemu podrobnejšie detaily v rámci interview s obyvateľmi obce. Školská kronika ďalej z roku 1946 uvádza organizovanie školského juniálesu: „...*už niekol'ko rokov nebolo majálesu. Všetci žiaci dostali guláš a konzervy s obsahom cukrovíniiek z dodávky UNRA*“. Záznamy o juniálesoch ako o školskej slávnosti na konci školského roka sa sporadicky objavujú v kronikárskych záznamoch obce aj naďalej. Ďalší archívny prameň zo školského prostredia Kronika strednej

---

72 Pozri bližšie aj príspevok Kanovského (2011), ktorý danú skutočnosť akcentuje na viacerých miestach.

73 Podľa patričných období a vývinu dĺžky povinnej školskej dochádzky to bol buď ôsmy, alebo deviaty ročník.

74 Pozri záznam v najstaršej kronike školy, ktorá dokumentuje už obdobie po roku 1918. Okrem školských záležitostí do značnej miery podrobne informuje o celkovom dianí v obci, a to nielen o slávnostných a mimoriadnych udalostiach, ale aj o situáciách z každodennej reality obyvateľov. Kronika je bez evidenčného čísla, bez číslovania strán, preto v texte neodkazujeme na konkrétne strany. Zápisy v nej končia 30. júna 1952. Uložená je v miestnej základnej škole.

75 Budova školy bola sprevádzkovaná už v roku 1933, pričom bola v nej aj kinosála.

Torta v podobe knihy - symbol vzdelávania. (Súkromný archív obyvateľov obce 2010)

školy v Liptovskej Tepličke⁷⁶ v roku 1957 uvádza existenciu juniálesov⁷⁷ „z príležitosti radostného zakončenia školského roku“. V týchto materiáloch nie sú žiadne detailnejšie zmienky o ich podobe, resp. zmienky o tom, akú formu mala rozlúčka končiacich ročníkov.

Informácie získané počas terénneho výskumu potvrdili, že v tom čase analyzované rozlúčkové obyčaje (*rozlúčka* a *večierok*) nefungovali. Až v zápise ku dňu 29. júna 1962 kronika zaznamenáva „rozlúčkový večer“ so žiakmi, ktorí ukončili školskú dochádzku. Žiaci si pripravili kultúrny program, ktorým sa lúčili so školou, poďakovali učiteľom. Terénny výskum potvrdil, že až od začiatku 60. rokov prebiehala obdobná *večierková* forma ukončenia školy, ktorá sa v obci realizuje prakticky podnes. Písomný záznam ďalej informuje, že na večere boli prítomní aj rodičia „*vychádzajúcich*“ žiakov: „*Žiaci odovzdali učiteľom kytice kvetov, bol to veľmi milý večer.*“ Celkové zakončenie školy spojené s rozdaním vysvedčení sa následne realizovalo na ďalší deň (30. jún). Čiže až v tomto roku sa po prvý raz objavil podobný model slávania ukončenia školskej dochádzky, ktorý je praktizovaný kontinuálne

76 Kronika strednej školy v Liptovskej Tepličke (vedená od roku 1948 - 1963), inv. číslo: IV - 3 15/1949, bez číslovania strán. Materiál je uložený taktiež v miestnej základnej škole, podobne ako predchádzajúci rukopis, je bez číslovania strán. Obsahuje množstvo archívnych dobových fotografií, mapuje obdobie fungovania školy a udalosti v obci od roku 1948 - 1963.

77 Počas terénneho výskumu informátori najstaršej generácie uvádzali v tejto súvislosti termín *majáles*, nepoznali termín *juniáles*. Až generácie obyvateľov narodených v druhej polovici 20. storočia uvádzajú tento termín na označenie tanečných zábav „pod holým nebom“, spravidla na konci júna, určené však pre všetkých obyvateľov obce.

---

niekoľko desaťročí až do súčasnosti: pozostáva z *večierkovej* časti (spravidla odohrávajúcej sa v niektorý podvečer posledného júnového týždňa) a *rozlúčky* v posledný školský deň, spojenej s rozdaním vysvedčení.

V tejto súvislosti treba podotknúť, že završenie školskej dochádzky v miestnej základnej škole ešte v 50. rokoch znamenalo pre miestne deti aj ukončenie akéhokoľvek vzdelávania. Pred zavedením pravidelnej autobusovej dopravy do Liptovskej Tepličky (od 18. 9. 1961)⁷⁸ každodenné dochádzanie do okolitých miest za prípadným stredoškolským vzdelaním nebolo možné, preto osemročná, od roku 1960 deväťročná dochádzka do základnej školy bola pre mnohých jedinou formou vzdelania. Terénny výskum priniesol v tejto súvislosti zaujímavú a čo sa týka sledovanej témy závažnú skutočnosť – až deti končiace základnú školu v roku 1962 (ročník 1947) boli prvou skupinou žiakov, z ktorých značná časť nastúpila po ukončení miestnej základnej školy na ďalšie vzdelávanie. Umožnila im to práve pravidelná autobusová doprava, a preto až od roku 1962 sa stredoškolské vzdelávanie pre miestnu mládež začalo pokladať za bežnejšiu záležitosť.⁷⁹ Samotní informátori, ktorí končili školskú dochádzku v tomto období, nevedeli bližšie objasniť, prečo sa začali *večierky* organizovať. Jedným z možných vysvetlení je fakt, že išlo o posledný moment, keď bol daný triedny kolektív spolu ešte v rodnej lokalite. Pravdepodobne to bol hlavný motív na zrealizovanie slávnostnej formy završenia tejto životnej fázy. Ďalšie ročníky žiakov končiacich školu v roku 1963 a 1964 deklarovali fungovanie *večierkov* – „*to sa už pred nami robilo, my sme to len po tých starších opakovali*“. V nasledujúcom období sa *večierky* stabilizovali ako pevná funkčná súčasť procesu ukončenia školskej dochádzky do miestnej školy.

Separáčne školské obyčaje teda fungovali v obci už pred viac ako 50 rokmi.⁸⁰ Už v tomto období mali svoj stabilizovaný priebeh, viazali sa k nim nielen špecifické spôsoby správania, úkony, ale i osobitý piesňový repertoár, ktorému sa okrajovo venujeme v záverečných častiach.

Počas niekoľkých desaťročí svojej existencie tieto obyčaje v školskom prostredí skúmanej obce nadobudli tradovanú, relatívne stabilizovanú podobu. Všetci informátori v rámci výskumu potvrdili ich fungovanie a realizáciu

---

78 V monografii o Liptovskej Tepličke v stati o histórii obce Kufčák (1973: 31) uvádza nesprávny údaj – „v roku 1966 otvorili novú cestu a Liptovská Teplička bola napojená na pravidelnú autobusovú dopravu“. Veci na pravú mieru uvádza publikácia až na s. 44, kde sa nachádza správny rok spustenia pravidelnej autobusovej dopravy v roku 1961. Podrobné zmienky o tejto udalosti spolu aj s výstrižkom z regionálnej tlače nachádzame v miestnej školskej kronike, taktiež i v obecnej kronike pod príslušným rokom 1961.

79 Ak sa vyskytli aj predtým prípady ďalšieho štúdia po skončení základnej školy, dotčení žiaci chodievali študovať na „týždňovky“, t. j. bola to buď internátna škola, alebo mali vybavené v blízkosti sídla školy ubytovanie, nakoľko, ako už bolo uvedené, denné dochádzanie z Liptovskej Tepličky do centier so stredoškolským vzdelávaním v tom čase nebolo možné. Išlo však predovšetkým o žiakov z finančne lepšie zabezpečených rodín, spravidla chudobnejšie deti nastupovali do práce v lesoch, prípadne ostávali na domácom hospodárstve.

80 Teda aj v čase realizácie etnografického výskumu pod vedením J. Michálka (od roku 1970). Táto problematika sa však nedostala do pozornosti bádateľov zaznamenávajúcích spôsob života v danej lokalite, hoci v úvode deklarovali snahu zaoberať sa nielen tradičnými, ale i súčasnými podobami spôsobu života v lokalite (Michálek a kol. 1973: 8). Dané javy neboli bádateľmi zaznamenané ani v okolitých lokalitách zahrnutých do monografickej práce o obciach hornádskej doliny (Michálek a kol. 1989), pričom v rámci terénneho výskumu sa nám podarilo potvrdiť ich fungovanie v tom čase v obci Spišské Bystré. V monografii Liptovská Teplička (1973) sa v rámci obyčají životného cyklu autori zamerali na obyčaje spojené s narodením, svadbou a úmrtím, čo bol zaužívaný model prác tohto typu.

---

v súvislosti s ukončením školskej dochádzky, pričom počas posledného desaťročia prebiehali určité zmeny, ktoré približujeme. Rozlúčkový večierok bol v 60. rokoch realizovaný v školskej budove, už vtedy boli naň pozývaní aj rodičia žiakov. Naopak, v 70. i v 80. rokoch 20. storočia zaznamenávame absenciu rodičov na tejto príležitosti. Informátori z tohto obdobia zhodne uvádzali, že večierok sa konával len s učiteľmi. Od 90. rokov 20. storočia až do súčasnosti sa konáva opätovne s účasťou rodičov.

Ako v nasledujúcich častiach ukážeme, dva základné celky sledovaného obyčajového komplexu večierok a rozlúčka majú určitú štruktúru, na ktorej možno sledovať vývin ich podoby a foriem. Zaznamenali sme najmä pribúdanie niektorých nových prvkov, ale i zmenu funkcií a celkového charakteru danej príležitosti.

Rozlúčkový večierok, jeho časti a ich charakteristika

Aj strohé záznamy v kronikách, či útržkovité spomienky samotných informátorov končiacich školu v prvej polovici 60. rokov, napomohli vytvoriť predstavu o sledovanom probléme. V tom čase sa *večierok* začínal v popoludňajších hodinách vo vyzdobenej a na túto príležitosť pripravenej sále miestnej školy. Pozostával zo slávnostného otvorenia, príhovorov riaditeľa, triednych učiteľov, zábavného programu žiakov. Jeho súčasťou bol už v tom čase špecifický piesňový materiál, ktorý tvorili samotní žiaci na túto príležitosť, následne voľná zábava do neskorších nočných hodín. Takúto podobu mala sledovaná príležitosť aj v priebehu 70. a 80. rokov 20. storočia. Už v tom čase slávnosť žiaci ukončili spoločnou vychádzkou na *Turničku* (názov kopca v bezprostrednej blízkosti obce), ktorá je dosiaľ v lokalite považovaná za priestor na stretávanie mládeže. Na toto miesto jednotlivé ročníky chodievali bezprostredne po ukončení *večierka*, pričom tu strávili určitý čas spoločnou zábavou, spevom. Táto obyčaj sa praktizovala ešte v 90. rokoch – „*Turnička, to vždy bolo také miesto, kde sa mladí stretávali, to už aj predchádzajúce generácie, aj my sme tam po večierku išli...*“ (žena, 1981).

Večierok sa už niekoľko dekád realizuje v niektorý podvečer počas posledného júnového týždňa (podľa dohody medzi žiakmi, učiteľmi a dostupnosťou sály) od roku 1972 v Spoločenskom dome. Predtým sa odohrával v kinosále školy alebo v jedálni. Od sprevádzkovania tohto priestoru žiaci každoročne vykonávajú v určený termín (spravidla v priebehu júna) pomocné práce v prospech obce (napr. čistenie potoka, blízkeho okolia od odpadu), za ktoré dostanú do bezplatného užívania sálu aj s príslušenstvom. Ide o zaužívanú, každoročne organizovanú aktivitu v prospech obce, na ktorej sa podieľajú žiaci končiacich ročníkov.⁸¹

Večierku predchádza dlhobojšia príprava, súčasťou ktorej je pozývanie učiteľov. Niektoré ročníky vyrábali na tento účel pozvánky (fungovali už

---

81 V roku 2013 sa spomínaná brigáda neuskutočnila. Podľa vyjadrení žiakov miestnej školy brigádu v danom termíne plánovali, ale nevedeli sa dlhší čas dohodnúť, či vôbec usporiadajú *večierok*. Nakoniec sa na poslednú chvíľu dohodli *večierok* neorganizovať, a to z dôvodu vzájomných nezhôd v rámci triedneho kolektívu. „*To jeden týždeň sme tak boli, že večierok bude, potom zas že nebude, a potom dva týždne pred koncom školy sme sa dohodli, že ideme na chatu. Triedna nás aj naháňala, že tú brigádu treba spraviť, ale potom sme už nešli...*“ (žena, 1998).

---

koncom 70. rokov) a distribuovali ich určitou predpísanou formou. Vedenie školy pozývali a aj pozývajú okrem písomnej formy (pozvánka) aj formou osobného pozvania na základe vyžiadania si stretnutia s vedením školy („*riaditeľa vždy pozývali, lebo ten tam mal mať vždy príhovor...*“). Ostatných učiteľov taktiež pozvú osobne buď vyslaní zástupcovia, najčastejšie predseda triedy, alebo dvojica žiakov chlapec a dievča. Už samotné pozvanie malo a naďalej má určitú stabilizovanú podobu – žiaci požiadajú o vstup do zborovne, tam prednesú pozvanie a rozďajú učiteľom obálky s vyrobenými pozvánkami, prípadne zrealizujú pozvanie aj bez nich. Na večierok boli vždy pozývaní len učitelia, ktorí končiacich žiakov počas ich celého štúdia učili. Ak už v škole nepôsobia, alebo sú odsťahovaní mimo obce, žiaci ich buď osobne, alebo telefonicky informujú, prípadne poštou doručia pozvánku. Keďže ide o významné podujatie nielen pre končiace ročníky a ich rodičov, ale i pre celú školu, bývalí učitelia sa snažia na *večierok* do tejto lokality pricestovať, pričom neraz je to aj z pomerne vzdialených miest ich pôsobenia.

Samotný *večierok* pozostáva zo sledu určitých prvkov. V procese vývinu sa starší jednoduchší model postupne rozširoval o niektoré ďalšie súčasti, resp. už fungujúce, zaužívané sa obohacovali a rozširovali o ďalšie nové prvky. Jeho priebeh popisujeme chronologicky, stručne charakterizujeme jednotlivé zložky, ktoré diferencujú a rozlišujú nielen samotní realizátori, ale i účastníci slávnosti (učitelia, rodičia). Aj samotní žiaci nasledovný priebeh vnímajú ako určitý záväzný scenár preberaný od predchádzajúcich ročníkov, pričom realizátori si ho za posledné roky osvojujú spoločným pozeraním videozáznamov⁸² *večierkov* predchádzajúcich ročníkov končiacich žiakov.

V prvej dekáde 21. storočia *večierku* predchádzala slávnostná sv. omša, na ktorej sa zúčastnili žiaci končiacich ročníkov v slávnostnom odeve spolu so svojimi rodičmi a učiteľmi, potom nasledoval spoločný prechod do spoločenskej sály, kde sa konal samotný *večierok*. Bohoslužba sa však nestala stabilnou súčasťou sledovaného komplexu, išlo skôr o individuálnu aktivitu vtedajšieho duchovného. Za posledné roky sa sv. omša pred *večierkom* nekonala, hoci je naďalej stabilnou súčasťou slávnosti otvorenia, ale i ukončenia školského roka, o čom pojednávame neskôr.

Uvádzame sled jednotlivých úkonov, scenár zaužívaný v priebehu zhruba za posledné desaťročie, kedy jav vykazoval relatívne stabilizovanú podobu.

1. Uvedenie rodičov a učiteľov do sály. Má obradný charakter, žiaci očakávajú pozvaných učiteľov pred sálou, pričom ich privádzajú určitou predpísanou formou – spravidla chlapci privádzajú učiteľky, dievčatá učiteľov chytením za predlaktie, podobne ako pri privádzaní do tanca. Koná sa ešte pred oficiálnym začiatkom celého podujatia, pričom okrem

---

82 Už niekoľko rokov je v danej lokalite zaužívané *večierok*, ale i *rozlúčku* detailne nafilmovať a spracovať z nej zostrihaný filmový záznam. Spracovaný videozáznam dostáva každý žiak. Okrem týchto dvoch príležitostí obsahuje neraz aj rôzne fotografie triedy z obdobia celej školskej dochádzky, pričom práve tieto videozáznamy boli významným zdrojom poznatkov aj pre tento materiál.

- predpísanej formy má uvedenie niekedy aj vopred dohodnutý priebeh – žiaci si podedia, kto koho do sály privedie a usadí ho na určenom mieste.
2. Usádzanie za stoly. V sále funguje zasadací poriadok zostavený na základe vopred stanovených pravidiel. Skupina končiacich žiakov sedí za spoločným stolom na čele sály (oproti hlavnému vchodu do sály), čím je zdôraznená ich osobitá pozícia v rámci celého podujatia, priznaná funkcia hlavných aktérov, zdôraznená ešte aj dekoráciou na stene (balóny, stuhy, uprostred označenie triedy, v niektorých rokoch aj dvoch tried). Svoje vopred stanovené miesta majú aj rodičia sediaci za stolmi po obidvoch stranách sály, učitelia sú usádzaní na jedno miesto za osobitný stôl po l'avici žiakov.
  3. Slávnostný nástup končiacich žiakov a ich predstavovanie – je prvým oficiálnym obradným bodom večera. Pozostáva z nástupu žiakov do jedného radu v sále za sprievodu reprodukovanej hudby, alebo za spevu rozlúčkových piesní. Po nastúpení moderátori z radov končiacich žiakov postupne predstavujú všetkých deviatakov prítomným rodičom a učiteľom. Vyslovením konkrétneho mena pred prítomným publikom, teda označením „objektu separácie“, sa jedinec približuje k završeniu vyčlenenia zo školy a stáva sa členom skupiny „odchádzajúcich“ žiakov. Aj táto časť má predpísanú formu – po vyslovení mena dotýčny vystúpi z radu, ukloní sa pred všetkými, pričom moderátor povie nielen jeho meno a priezvisko, ale v stručnosti predstaví jeho záľuby a hlavne informáciu, kam ide študovať po skončení školy (odbor a názov školy, lokalita). Predstavením zamerania ďalšieho štúdia obsahuje tento moment zároveň aj motív naznačenia akejsi budúcej recepcie, nakoľko jasne pomenováva potenciálne profesijné smerovanie žiaka po škole s vyhlídkou na získanie nového statusu (napr. gymnazista, budúci kuchár, murár, učiteľka a pod.). Predstavovanie je nový prvok, ktorý sa objavil zhruba v poslednom desaťročí, ešte v 90. rokoch 20. storočia sa nepraktizoval.
  4. Prednášanie príhovorov – má taktiež svoju určitú stabilizovanú štruktúru, ktorá sa traduje a každoročne opakuje pri tejto príležitosti. Príhovor adresovaný žiakom prednáša riaditeľka školy, taktiež triedna učiteľka, žiaci učiteľom a žiaci rodičom. Ide o zložku, ktorá fungovala už v počiatkoch existencie danej obyčajovej príležitosti – prihovárali sa žiaci učiteľom a riaditeľ, reprezentujúc celý učiteľský kolektív, žiakom. Novším prvkom sú príhovory k rodičom, ktorí opätovne začali príležitosť navštevovať v 90. rokoch 20. storočia. Obsahujú stabilné prvky, ich charakter možno hodnotiť ako značne emotívny, miestami až sentimentálny. Obsahujú aj určité stereotypné obrazy (učiteľka je neraz prezentovaná ako „náhradná“ matka). Žiaci, ale i učitelia, si v nich pripomínajú rôzne situácie zo spoločne strávených chvíľ v rámci školskej dochádzky. Sú tu i momenty idealizovania jej priebehu, zľahčovania niektorých problematických situácií počas pobytu v škole, ďakovanie (rodičom, triednej učiteľke, učiteľom), ospravedlňovanie sa za niektoré negatívne javy, prísľuby vzornej reprezentácie školy, obce v ďalšom živote a pod. V tomto smere dané príhovory vykazujú podobné prvky s tradičnými svadobnými odobierkami pri lúčení sa nevesty

---

s rodičmi a rodičovským domom.⁸³ Jednotlivé texty príhovorov vyvolávajú plač, a to nielen v prípade žiakov, ale i u rodičov a učiteľov (výnimkou nie sú ani chlapci), pričom neraz sú prejavy pre plač prednášajúcich prerušované. Na viacerých miestach je evidentné rodové členenie a prisudzovanie niektorých aktivít na základe rodovej príslušnosti – napríklad k mame sa prihovára dievča, ktoré hovorí v mene všetkých dcér, k otcom sa prihovára chlapec. Otec je prezentovaný ako mozolnatý, pracovitý, ten, „ktorý opravuje hračky“, hreší syna za neskorý príchod domov, matka ako starostlivá, láskavá, tá, ktorá vytvára pocit domova a bezpečia. Súčasťou príhovorov je aj odovzdávanie kvetov rodičom aj učiteľom – už informátori v 60. rokoch uvádzali, že žiaci obdarovávali učiteľov pri tejto príležitosti kvetmi, nie však rodičov. Prítomnosť rodičov a následné aktivity smerované im (príhovory, ďakovanie, tanec s rodičmi, odovzdávanie kvetov...) pravdepodobne kopíruje model stredoškolských stužkových slávností.

5. Slávnostný tanec s rodičmi. Tento moment jednoznačne odkazuje na *večierok* aj ako na príležitosť obsahujúcu iniciačné prvky, nakoľko spĺňa, okrem iného, aj dôležitú funkciu akéhosi uvedenia do spoločnosti, resp. do „tanečnej kultúry“, keďže mnohí žiaci po prvý raz hromadne pred svojimi rodičmi a učiteľmi na oficiálnom fóre tancujú spoločenské tance typu valčík, polka.⁸⁴ Opäť ide o relatívne nový jav, ktorý sa objavil v posledných desaťročiach a pravdepodobne opäť vychádza z modelu stužkových slávností zo stredoškolského prostredia. V prvom štádiu fungovania večierkov v 60. rokoch boli do tanca pozývaní len učitelia. Dievčatá vyzývajú do tanca učiteľov, chlapci učiteľky, dcéry otcov a synovia matky, pričom nie je nič výnimočné, ak dve ženy tancujú spolu, resp. dievča vyzve do tanca matku alebo učiteľku, pričom v prípade chlapcov sa tento model nepraktizuje.
6. Zábavný program pripravený žiakmi – pozostáva z tanečných, speváckych, scénických výstupov, parodických obrazov na kultúrno-spoločenské dianie, zachytávajúcich školskú či každodennú realitu zo spôsobu života obce (napr. scény s využitím špecifických zamestnaní a spôsobu obživy miestnych obyvateľov – lesní robotníci *šlogári*, robotníčky; humorne ladené obrazy, ale i negatívne javy života spoločnosti – napr. alkoholizmus a i.). Ich funkciou je pobaviť prítomných hostí (rodičia, učitelia), zároveň preukázať určité umelecké dispozície a organizačný potenciál, schopnosť pripraviť vhodný program na spestrenie večera.
7. Slávnostná večera – predchádza jej slávnostný prípitok (pre rodičov a učiteľov s alkoholom, v prípade žiakov len symbolický, bez alkoholu).

---

83 Príhovory k matke a otcovi obsahujú zmienky o prvom zúbku, prvom krôčiku, prosenie odpustenie, zmienky o tom, že už idú od rodičov preč.

84 V súčasnosti sa deti učia tance ako valčík a polka rôznym spôsobom – najčastejšie v rodine, od rodičov („*ocino ma učil tancovať, doma v obývačke sme sa učili...*“), od starších súrodencov. Ešte v deväťdesiatych rokoch informátori uvádzali výučbu tancov priamo v škole na hudobnej výchove („*Mali sme takého učiteľa, Varga sa volal, on bol zo Štrby tuším, to na hudobnej výchove sme poposúvali lavice a tancovali sme. Učil žiakov dlhé roky v škole takto tancovať. To tých starších, siedmakov, ôsmakov.*“). Hoci obec v minulom desaťročí (roky 2006 – 2009) usporiadala niekoľko tanečných kurzov, zúčastňovali sa ich najmä obyvatelia od 15 rokov a vyššie. Realizovali sa niekoľko mesiacov, hodiny zabezpečoval 2x do týždňa odbor kultúry miestneho OÚ. Tanečný kurz bol ukončený záverečným slávnostným tanečným balom.

Zmeny nastali aj v tejto oblasti. V počiatkoch existencie *večierkov* po niekoľko desaťročí do začiatku 90. rokov 20. storočia sa pri tejto príležitosti podávalo len „studené“ jedlo (obložené chlebičky, obložené misy, *očká*, záviný, neskôr zákusky...). V súčasnosti ide o kompletne menu pozostávajúce z polievky, hlavného jedla, dezertu a kávy. Pred slávnostnou večerou sa realizuje spoločná modlitba všetkých účastníkov slávnosti, čo dokladá už na viacerých miestach spomínanú previazanosť religióznych prejavov a cirkevných aktivít s profánnymi každodennými, ale i sviatočnými a ceremoniálnymi príležitosťami v obci. V týchto momentoch sa napríklad spomína na prípadných zosnulých spolužiakov a uctia si ich pamiatku minútou ticha.

8. Krájanie a rozdeľovanie torty – funguje zhruba posledné desaťročie, spravidla začína opätovným obradným príchodom žiakov do sály, pochytaných za ruky spolu so spevom piesní z repertoáru k tejto príležitosti.⁸⁵ Krájanie torty prebieha po určitom čase voľnej zábavy už v pokročilejšom štádiu večera, keď sa na určitý moment preruší tanečná zábava na vykonanie tohto úkonu. Má opäť stabilizovanú podobu – tortu krája vždy triedna učiteľka na stole umiestnenom v strede sály. Žiaci stoja okolo stola v polkruhu, pričom samotná torta je určená len pre aktérov separačného procesu a ich učiteľku (aj ju možno z hľadiska koncepcie prechodových rituálov pokladať za jedinca absolvujúceho separáciu, pričom ale jej status učiteľky sa nemení), ostatní účastníci *večierka* ju nedostávajú. Torta mala za posledné roky najčastejšie formu knihy, ako symbolu reprezentujúceho vzdelávanie, dekorovaná je, okrem iného, menami všetkých žiakov. Pri jej krájaní dostáva žiak ten kúsok, na ktorom je jeho vlastné meno. Na slávnostne pripravenom stole uprostred sály majú niektoré ročníky pripravenú aj spoločnú fotografiu, prípadne tablo, poháre na prípitok, ale i sviečky na torte (ich počet sa odvíja od počtu žiakov). Objavuje sa aj využívanie symboliky zrozumiteľnej pre dané spoločenstvo. Torta nie je vnímaná len ako akýsi dezert po slávnostnej večeri, na stoloch sú totiž po celý čas položené tanieri so zákuskami. Krájanie torty možno pokladať za významný rozlúčkový akt, ktorý je určený výsostne pre zainteresovaných na rituálnom prechode, účasť na jej konzumácii manifestuje príslušnosť ku danej skupine. Rozdelenie a následné skonsumovanie má pre dané spoločenstvo symbolický význam a patrí k vrcholným momentom slávnostného *večierka*. Týmto akoby sa ukončila obradová časť, završila sa separácia, nasleduje už len tanečná zábava bez účasti rodičov a učiteľov.
9. Vyprevadenie rodičov a učiteľov (poprípade ostáva len triedna učiteľka). Podľa vyjadrení bývalého riaditeľa školy⁸⁶ – „*tu bola tradícia, že sa deti nechceli baviť pred rodičmi, tí išli domov, až potom bola pre žiakov zábava...*“ Žiaci osobne vyprevádzajú svojich rodičov na schody

85 Ide o piesne spojené s touto príležitosťou: *Keď som šiel do školy naposledy; Školička v údolí, srdce ma zabolí; Prečo sa máme rozlúčiť...*; ale spievajú aj piesne z tradičného piesňového repertoáru (napr. *Pod úbočou, pod tou sivou hoľou...*).

86 F. Bardy, nar. 1943, prišiel do Liptovskej Tepličky v roku 1978, školu viedol v rokoch 1978 – 1991.

---

smerujúce zo sály na ulicu, to isté sa týka učiteľov. Na rozlúčku im spievajú na schodoch pred sálou spoločne niektoré z piesní spojených s danou príležitosťou. Keďže sa *večierok* vždy konával v priebehu pracovného týždňa, pre rodičov a učiteľov po ňom nasledoval bežný pracovný deň. Neprítomnosť rodičov a učiteľov na ďalšej zábave žiakov je v obci už dlhšie obdobie zaužívanou praxou. Rodičia toto nepísané pravidlo rešpektujú a pred polnocou sa zdvihnú od stola a idú domov, žiaci ostávajú sami v sále baviť sa do neskorých nočných hodín. Podľa vyjadrení jednej z informátoriek: „...to sa jeden zdvihne a už idú domov všetci“.

10. Voľná tanečná zábava – pokračuje pri reprodukovanej hudbe spravidla do skorých ranných hodín. V tomto smere je zaujímavé, že žiaci sú bez priameho dozoru dospelých, celú zostávajúcu časť *večierka* si organizujú sami a zodpovedajú za bezproblémový chod celej akcie. Ak ide o učiteľku mladšej generácie a žiaci si s ňou dobre rozumejú, ostane na časti zábavy aj ona.

Večierok možno chápať ako určitú obradovo-zábavnú zložku sledovaného separačného komplexu, ktorá však na druhej strane nie je nutná k tomu, aby bola separácia završená. Za posledné dve desaťročia sa nekonal iba v roku 1997. Ako uvádzajú zápisy v miestnej školskej kronike, pedagogická rada ZŠ v tomto roku rozhodla, že si ho žiaci pre svoje celoročné správanie nezaslúžia. Ako konštatuje zápis ďalej – „*iste i preto sa ôsmaci na záverečnom ukončení školského roka neobliekli do krojov, hoci to bolo už niekoľko rokov zaužívané.*“ Aj tento záznam dokladá veľký význam, ktorý je tejto udalosti v obci pripisovaný, veľa napovedá o tom, že neusporiadanie *večierka* bolo pre žiakov určitou formou „trestu“, čiže nielen učiteľia, ale i žiaci mu pripisovali patričnú dôležitosť. *Večierok* sa nekonal ani v rokoch 2011 a 2013, tentoraz však z dôvodu rozhodnutia samotných žiakov, o čom pojednávame neskôr.

Rozlúčka deviatakov

Rozlúčka je osobitnou časťou analyzovaných separačných obyčají a realizuje sa v posledný školský deň v spojení s rozdávaním vysvedčení. Je súčasťou školskej slávnosti konanej pri príležitosti ukončenia školského roka. Slávnosť má svoj stanovený každoročne opakovaný sled, pričom samotná *rozlúčka* deviatakov je jej finálnym bodom, určená pre všetkých žiakov a zamestnancov školy. Školskej slávnosti predchádza v tento deň od deväťdesiatych rokov 20. storočia⁸⁷ ranná ďakovná bohoslužba v miestnom kostole spojená s poďakovaním žiakov a pedagógov za končiaci sa školský rok.⁸⁸

---

87 Ukončenie školského roka spojené s cirkevnými bohoslužbami bolo ešte zhruba do 50. rokov bežnou súčasťou života obce. Potom nastal útlm aktivít spojených s cirkevnou činnosťou v tomto smere a obnovil sa až na začiatku 90. rokov 20. storočia. To isté sa týka aj slávnostného otvorenia školského roka v spojení so slávnostnou sv. omšou v miestnom kostole.

88 V škole sa nevyučuje etická výchova, všetci žiaci navštevujú náboženskú výchovu, pričom pôsobenie cirkvi a školy v obci má tesné prepojenie. Súčasťou viacerých aktivít školy a slávností počas celého školského roka je aj bohoslužba v miestnom kostole.

V rámci nej sú končiaci žiaci vyčlenení priestorovo, vizuálne, aj v kontexte vykonávania určitých obradných aktivít – prítomní deviatci⁸⁹ sú oblečení v tradičnom odevu, počas omše nosia dary k oltáru, poskytujú pre kostol kvety, obálku s peniazmi *na kostol*, čítajú Písmo sväté počas bohoslužby, viacerí z nich sedia v predných laviciach a participujú na priebehu omše.

Okrem predpísaného správania a špecifických piesňových prejavov je charakteristickým znakom tejto príležitosti od konca školského roka 1993/94 aj slávnostný tradičný ľudový odev. Jeho zavedenie počas danej príležitosti má svoju špecifickú genézu a súvisí s procesom presadzovania regionálnej výchovy v miestnej škole na začiatku 90. rokov 20. storočia. Iniciátorkou tejto myšlienky bola vtedajšia riaditeľka školy Mgr. B. Bardyová, ktorá navrhla vtedajším končiacim žiakom (v tom čase ôsmaci) realizovať tradičnú *rozlúčku* v „krojoch“.⁹⁰ Poniektorí takto na rozlúčku nechceli ísť, ale napokon ich pedagógovia presvedčili, pričom obliekanie tradičného ľudového odevu pri tejto príležitosti sa praktizuje v obci kontinuálne takmer dve desaťročia naďalej. Stretáva sa to nielen u jej obyvateľov, ale i u samotných realizátorov s pozitívnym hodnotením.⁹¹ Obliekanie „kroja“ žiaci nepovažujú za žiadny problém, podľa vyjadrení viacerých z nich – nosia ho radi. Niektorí sa vyjadrovali v zmysle, že bez tohto odevu by to možno nepôsobilo až tak slávnostne. Ľudový odev vnímajú už ako tradičnú súčasť tejto príležitosti – „*to je už u nás tradícia*“ (dievča, 15 r.). Pozitívne hodnotenie danej skutočnosti prezentovali aj matky detí končiacich školu v nedávnom období, pričom v ich vyjadreniach sa objavujú nielen momenty hrdosti a lokálpatriotizmu v súvislosti s týmto javom, ale nachádzajú v tomto riešení aj pozitívum v zmysle stierania prípadných sociálnych rozdielov medzi žiakmi, nakoľko „kroj“ poskytuje v tomto smere akúsi „rovnosť pozícií“:

„*Naše deti sa rady oblečú do kroja, takí hrdí išli na tú rozlúčku...*“ (žena, 1969).

„*Dobre to je v tých krojoch, to sú si všetci rovní, nevyvyšujú sa so šatami jeden nad druhého*“ (žena, 1972).

Pre niektorých je to prvá, ale i posledná príležitosť, keď majú na sebe toto oblečenie, ak nie sú členmi miestneho folklórneho združenia, resp. neaktivizujú sa v spoločensko-kultúrnom dianí v obci (napr. počas miestnych folklórnych slávností, prípadne v speváckom cirkevnom zbore, členovia ktorého si pri niektorých významných cirkevných sviatkoch obliekajú tento odev). Ak sú oblečení pri tejto príležitosti po prvý raz v tradičnom odevu, tento moment má zároveň aj iniciačný charakter.

Vrchol celého rozlúčkového obradu nastáva v sále Spoločenského domu, kde sú zúčastnení všetci učitelia a žiaci miestnej školy. Predchádza mu slávnostné otvorenie, príhovory vedenia školy, učiteľov, starostu obce či iných

89 Je potrebné uviesť, že nie všetci žiaci, či už nižších ročníkov, ale týka sa to i deviatkov, sa zúčastňujú na tejto omši.

90 Pozri bližšie Bardyová (1994: 65).

91 Čo sa týka mužského odevu – chlapci si odmietli obliekať *chouošne* (súkenné nohavice). Jednak je problém zabezpečiť ich pre všetkých, na druhej strane nie všetci vedia nájsť na seba patričný rozmer mužských nohavíc, a sú nepohodlné na nosenie. Preto chodia oblečení v tmavých „oblekových“ nohaviciach. Obliekajú sa prevažne do vývinovo novšieho variantu slávnostnej košele (s vyšitou náprsenkou a s manžetovými rukávmi). Dievky bývajú oblečené v kompletnom tradičnom dievčenskom slávnostnom odevu, bez party. Značná časť žiakov má svoj vlastný odev, prípadne si ho zaobstarajú, resp. požičiavajú od blízkej rodiny.

---

prípadných hostí (predstavenstvo obce, taktiež i niektorých významných organizácií v obci boli vždy stabilnou súčasťou školských slávností), ďalej kultúrny program, ocenenie najlepších žiakov. Samotná *rozlúčka* má stabilizovaný priebeh:

1. Vstup deviatakov do sály - má obradovú formu, ktorú potvrdzuje jednak slávnostný tradičný ľudový odev, ale i forma príchodu - žiaci sú pochytaní za ruky do radu, pričom sa uplatňuje princíp striedania chlapcov a dievčat v rade. Do sály vstupujú za spevu piesne *Keď som šiel do školy naposledy*. Prvý alebo posledný žiak má v rukách zvonec, ktorým počas chôdze a spevu zvoní.
2. Nástup žiakov pred celým školským zhromaždením - žiaci sa postavia spravidla do dvojradu, dievčatá vpredu, chlapci za nimi, pričom niektorí držia v rukách zápisníky s textami spievaných piesní.
3. Predvedenie špecifického piesňového materiálu viažuceho sa k danej príležitosti (závisí od daného kolektívu, koľko piesní zvládne, koľko strof predvedú). Ide o piesne *Keď som šiel do školy naposledy...*, *Bola raz jedna deviata trieda*, *Sivá holubienka vznáša sa nad školou*, *Školička v údolí*, *srdce ma zabolí*, *V diaľke v poli zrejú klasy...* Po nich nasleduje tzv. *kritika*,⁹² nakoniec rozlúčková pieseň *Prečo sa máme rozlúčiť*. Samotný repertoár obsahuje množstvo zmienok o rozlúčke, zavŕšení separácie zo školského prostredia, odchod z obce a pod.
4. Obradný odchod zo sály - má rovnakú formu ako príchod opísaný v bode č. 1.
5. Realizácia obchôdzky cestou zo sály smerom do školy po jednotlivých jej budovách, pričom žiaci neustále spievajú, držiac sa za ruky postupujú v zástupe za sebou. Niektoré staršie ročníky na zač. 70. rokov uvádzali obchôdzku žiakov po obci. Žiaci v týchto prípadoch kopírovali trasu v obci zaužívanú pri cirkevných procesiách - „...išli sme ako sa chodievalo aj s procesiou - od školy ku požiarnej zbrojnici, dolu dedinou ku krížu a naspäť ku kostolu a škole“ (žena, 1958). Ide o trasu spájajúcu významné body v centre obce, ktoré sa viažu k obradovému cirkevnému životu. Aj v deväťdesiatych rokoch „krojovaní“ deviataci robievali obchôdzku po časti obce, po niektoré roky aj s akordeonistom, ktorý sprevádzal ich spev. Dokonca miestny rozhlas ich vopred ohlásil - „...že už idú po dedine, aby trošku vošli tí žiaci do povedomia obce, že sa lúčia so školou, aby aj ostatní v obci vedeli, že sa niečo deje.“ Niektoré ročníky uvádzali, že zbierali pri tejto príležitosti aj do klobúka („...ako maturanti keď chodia...“). Obišli okolo stredu obce a vrátili sa späť do školy. Napríklad v roku 2013 deviataci išli spievajúc zo sály do materskej školy (*modrá* budova), do kuchyne, potom do *hlavnej* budovy, do *zelenej* budovy (*stará* škola), nakoniec ešte aj na faru⁹³ k miestnemu farárovi. Až potom šli po vysvedčenie do vlastnej triedy (*hlavná* budova).
6. Rozlúčka so žiakmi jednotlivých ročníkov a učiteľmi priamo v triedach, taktiež s personálom školy v zborovni. Navštívia každú triedu, aj deti materskej školy, každému žiakovi a učiteľovi podajú ruku a pobožkajú sa

---

92 Pozri bližšie vysvetlenie tohto pojmu v časti venujúcej sa piesňovému materiálu.

93 Všetky objekty školy, kostol aj fara sa nachádzajú v centre obce v bezprostrednej blízkosti vedľa seba.

---

na líce. Žiaci pri rozlúčke dokonca navštevujú školskú jedáleň, osobne sa lúčia aj v kuchyni s kuchárkami.⁹⁴

7. Rozdanie vysvedčení spojené so spoločnou rozlúčkou deviatakov s triednou učiteľkou/učiteľom. Ako poslednú navštívia svoju vlastnú triedu. Usadia sa do lavíc a čakajú na príchod učiteľky. Po rozdani vysvedčení dochádza k výmene darov. Nielen žiaci dávajú spoločný dar pedagógovi, ale aj pedagógovia za posledné roky obdarovávajú drobným darčekom každého žiaka, pričom ide o pomerne nový jav (napr. prívesky, drobná bižutéria, sladkosti a pod.). Bežným je aj značne emotívne správanie pri rozdávaní vysvedčení, plačú učiteľky i samotní žiaci.
8. Spoločné fotenie sa v triede s triednym učiteľom na oficiálnu fotografiu.
9. Odchod zo školy so spevom, neraz ešte spoločné spievanie pred školou, neformálne fotenie sa pred školou.
10. V prípade absencie niektorého žiaka (napr. pre chorobu) ho všetci spolužiaci ešte rovno zo školy idú pozdraviť priamo domov (domov mu odnášajú v prípade jeho neúčasti na *večierku* aj *jeho* kus spoločnej torty).

Novším komponentom celého separačného komplexu je zhruba viac ako dve desaťročia výroba a verejná prezentácia absolventského tabla vo výklade miestneho obchodu s potravinami v centre obce (v súčasnosti ho tam umiestňujú aj končiaci „škôlkári“). Tablo si žiaci pripravujú sami, vystavujú ho od konca júna počas leta, pričom primárne spĺňa informatívnu a prezentačnú funkciu. Opäť ide o prvok preberaný z prostredia maturantov stredných škôl, ktorý vizualizuje predmetnú skupinu školákov, prezentuje ju pred celým lokálnym spoločenstvom a opätovne potvrdzuje status „končiaceho“ žiaka.⁹⁵ V súvislosti s tablami miestna školská kronika uvádza zaujímavú skutočnosť, že v roku 1994 sa *rozlúčka* ôsmakov obohatila o niektoré nové prvky. Niekoľko dní pred ukončením školského roku v tradičnom odeve oblečení deviataci slávnostnou formou preniesli zo školy tablá a umiestnili ich do výkladov miestnych potravín. V posledný deň školského roku po slávnostnej rozlúčke v spoločenskom dome dokonca ôsmaci išli opäť po svoje tablá a zrealizovali s nimi po obci obchôdzku za sprievodu hudby v miestnom rozhlase a informovaním o tejto aktivite. Následne tablo opäť umiestnili vo výklade obchodu.

Funkčné aspekty sledovaných obyčají

Z hľadiska analýzy a pochopenia prezentovaného materiálu je vhodné zamerať sa na funkčnú stránku analyzovaných javov. Separačné obyčaje okrem primárnej funkcie (završenie separácie jedinca v danom kolektíve), potvrdenia zmeny v jeho statuse, konkrétne ukončenie obdobia príslušnosti k školskej komunite v danej lokalite, spĺňajú viacero funkcií, v ktorých taktiež možno sledovať dynamiku, oslabovanie starších a posilňovanie novších. Funkčná analýza napomôže pochopiť širšie súvislosti ich fungovania v kontexte spôsobu života danej oblasti.

---

94 Hoci školská jedáleň bola v obci sprevádzkovaná v roku 1963 (pozri údaje v miestnej školskej kronike), lúčenie žiakov v jedálni s kuchárkami sa stabilizovalo v rámci rozlúčky v 90. rokoch 20. storočia.

95 Podobné tablá v posledných rokoch pripravujú aj učiteľky s deťmi končiacimi materskú školu.

Obchôdzka lúciacich sa žiakov po obci. Pred Spoločenským domom. (Súkromný archív obyvateľov obce 2010)

Poukázali sme už na obradovú funkciu jednotlivých prvkov v rámci sledovaného komplexu. Týka sa najmä novších javov, ktoré do určitej miery kopírujú model stredoškolských stužkových slávností. Zavádzaním týchto prvkov a ich etablovaním v štruktúre detských žiackych slávností akoby chceli detskí aktéri presvedčiť dospelých o dôležitosti svojho konania, pritiahnúť pozornosť dospelých dodaním vážnosti celej príležitosti, a tým aj dosiahnuť istú formu „uznania“ od dospelých formou priblíženia sa modelu slávnosti dospelých.

Najmä *večierkovú časť* možno charakterizovať ako priestor nielen na obradovú, ale hlavne na spoločenskú zábavu pre žiakov, ale i pre ostatných prítomných (zábavný program, ale najmä voľná tanečná zábava). Sledované separačné rituály zohrávajú významnú funkciu v posilňovaní a utvrdzovaní vzájomných vzťahov, väzieb na viacerých úrovniach:

1. Žiak – rodičia.
2. Žiaci – učitelia, najmä žiaci – triedna učiteľka.
3. Žiaci navzájom medzi sebou.
4. Učitelia – rodičia.

Jednotlivé časti sledovaného komplexu, najmä však jeho príprava, poskytujú významný priestor pre posilňovanie vzájomných interakcií medzi členmi triedneho kolektívu, ale i s triednym učiteľom. Príprava programu a celej udalosti podporuje kooperáciu žiakov, učiteľa a žiakov. Následne aj ďalšie úkony v rámci večera prezentujú a potvrdzujú vzájomné vzťahy

Rozlúčka v škole. Žiaci si s každým podávajú ruky. (Súkromný archív obyvateľov obce 2010)

(emotívne príhovory triedneho učiteľa k žiakom, resp. žiakov k triednemu učiteľovi, ostatným učiteľom, spoločné spievanie, krájanie a rozdeľovanie torty, spoločná tanečná zábava...). Veľký význam v tomto smere má aj prejavovanie ľútosti nad ukončením fungovania triedneho kolektívu, ktorý prejavujú nielen učiteľky, ale aj žiaci formou plaču. V tomto zmysle prezentované obyčaje poskytujú priestor aj na psychohygienickú funkciu, ventilovanie a vyjadrovanie emócií.

Ide o obyčajový komplex, ktorý má značný význam nielen pre školský kolektív žiakov, učiteľský zbor, ale i samotných rodičov zainteresovaných žiakov, v konečnom dôsledku pre celú školskú komunitu, najmä jeho rozlúčková časť realizovaná v posledný školský deň (osobné lúčenie každého žiaka so všetkými žiakmi a personálom školy).

Večierok spolu so záverečnou *rozlúčkou* je i ukážkou určitej životaschopnosti a zručnosti daného kolektívu, pričom v tomto smere zohrávajú významnú úlohu vodcovské typy a výrazné osobnosti v triednom kolektíve, ktoré vedú aj ostatných k úspešnej prezentácii a k očakávanému priebehu celej slávnosti. Posilňujúce aspekty na jednotlivé vzťahy medzi žiakmi má aj vzájomná kooperácia jednotlivých žiakov pri zabezpečení celého podujatia – nielen po organizačnej stránke (od 90. rokov začali žiaci pripravovať pre túto príležitosť vyrobené pozvánky pre učiteľov, žiaci si od rezervovania

---

sály, jej bezplatného vybavenia ako protihodnoty za odpracovanie určitých verejnoprospešných aktivít v prospech obce, zabezpečenia stravy, výzdoby, kuchárov, personálu, náročná, niekoľko mesiacov trvajúca príprava nielen samotného kultúrneho programu, ale aj zvládnutie piesňového materiálu, ktorý je už po niekoľko desaťročí stabilnou súčasťou tejto príležitosti...). Ide o prípravu pomerne náročného podujatia po viacerých stránkach (finančnej, organizačnej, kultúrno-spoločenskej...), je aj určitou skúškou zodpovednosti a schopností žiakov. To potvrdzuje aj skutočnosť, že viacerí obyvatelia (ale i samotní učitelia) hodnotili neorganizovanie *večierka* a jeho nahradenie spoločným výletom ako „ľahší“ variant, ktorý je pre žiakov určite jednoduchšou formou (nemusia nič pripravovať, cvičiť program, vymýšľať, tvoriť, byť za niečo dôležité zodpovední...).

V značnej miere sú analyzované obyčaje aj ukážkou tvorivého potenciálu jedincov a daného kolektívu, keďže musia zvládnuť nielen tvorbu zábavného programu, ale i textov k piesňovému materiálu, ktorý je prezentovaný v posledný školský deň verejne pre všetkých ostatných žiakov a pedagógov školy, ale i výzdobu a prípravu sály, programu.

Čo sa týka rodičov, prezentácia rodinných vzťahov v rámci separačných obyčají sa realizuje nielen samotnou účasťou rodičov, ale i úkonmi ako ďakovanie rodičom za podporu, výchovu, odovzdávanie pozorností, slávnostný tanec žiaka s rodičom, ďalšia zábava a spoločné trávenie slávnostných chvíľ.

Za posledné roky vystupuje do popredia výrazne aj prestížna funkcia, nakoľko nielen dievčatá, ale i chlapci si pri tejto príležitosti zaobstarávajú slávnostné spoločenské oblečenie pripravované neraz špeciálne pre túto príležitosť, ktoré je pochopiteľne predmetom hodnotenia a posudzovania nielen medzi sebou, ale i ďalších zúčastnených. V tomto smere viaceré staršie ročníky poznamenávali, že *večierok* už zachádza do „prehnaných“ dimenzií. Najmä dievčatá, podľa vyjadrení niektorých až neadekvátne žiackemu veku, si potrpia na celkovú vizáž a prípravu zvonjšku, prekračujúcu rámec detského veku a prostredia základnej školy (zabezpečujú si nielen reprezentačné oblečenie, ale i profesionálne realizované účesy, make up, dokonca aj gélové nechty...), čo nám však na druhej strane deklaruje výnimočnosť, osobitosť danej udalosti, pripisovanie veľkého významu zo strany samotných aktérov. Zároveň tento moment približuje danú udalosť aj k akémusi uvedeniu do „sveta dospelých“, oprávnenie na využívanie takých vizuálnych prvkov, ktoré sú za iných, bežných situácií v „detskom“, žiackom prostredí neprípustné. V tejto súvislosti treba uviesť, že mnohí chlapci po prvý raz dostávajú od rodičov „dospelácky“ spoločenský oblek, resp. oblečenie tohto typu, sako s košeľou a kravatou, čiže opäť je tu v istom zmysle prítomná aj iniciačná funkcia.

Tradičný ľudový odev v deň *rozlúčky*, ktorý majú poniektorí oblečený po prvý raz, zohráva pre mnohých taktiež iniciačnú úlohu, ale i významnú lokálno-identifikačnú funkciu, prejav lokálpatriotizmu a hrdosti na vlastné tradície, ktoré sú v súčasnosti pokladané za prirodzenú súčasť viacerých aktivít v obci.

Sledovaný obyčajový komplex má nepochybne významnú sociálno-integračnú funkciu - uvádza mladých jedincov do nových životných pozícií (do nového školského prostredia), pričom významnou mierou utvrdzuje pozície členov v danom spoločenstve, sprevádza ich posledné chvíle a fungovanie v kolektíve, ktorého boli deti členmi po značnú časť svojho doterajšieho života. Význam školského kolektívu pre dieťa je veľmi podstatný, obzvlášť v obci, ktorej izolovaná poloha neumožňuje nadväzovať osobné vzťahy formou častejšieho stretania s členmi vrstovníckych skupín iných lokalít.

Nemenej dôležitý je aj spoločenský aspekt *večierka*, ktorý sa prejavuje viacerými prvkami - slávnostný spoločenský odev, úprava zovňajšku, dodržiavanie etikety (stolovanie, prípitky, slávnostný tanec...), očakávanej skôr od členov spoločnosti dospelých než od detí. Ide o významné príležitosti, ktoré deti pripravujú na fungovanie v ďalších, v živote sa odohrávajúcich ceremoniálnych situáciách. *Večierky* sa vyvinuli do takej podoby, ktorá vo viacerých atribútoch pripomína stužkové slávnosti maturantov v mestskom prostredí. V podstate možno zhrnúť, že oba analyzované celky obsahujú dve základné zložky:

1. **Obradový, rituálny** (slávnostný nástup, predstavovanie žiakov, príhovory, oficiálny tanec s rodičmi, učiteľmi, slávnostný prípitok a večera, krájanie torty..., oficiálne predvádzanie piesňového repertoáru pred ostatnými žiakmi školy, obchôdzky deviatakov a osobné lúčenie v posledný deň školy...).
2. **Spoločensko-zábavnú** (tanečná zábava, zábavný program, interpretácia piesňového materiálu počas zábavných momentov...).

V procese zamýšľania sa nad významom a fungovaním prezentovaných obyčají dochádzame k záveru, že spoločenský dosah obradov a slávností úmerne rastie so zvyšovaním ich estetického a emocionálneho pôsobenia.⁹⁶ Ako sme už na viacerých miestach vyššie poukázali, dané obyčaje poskytujú značný priestor na prejavenie sa zmienených aspektov. Zároveň poskytujú priestor na vybočenie zo všednosti každodennej reality, sú prostriedkom na podporu spolupatričnosti, spojenie zúčastnených do jedného spoločenstva, celku. Pomáhajú rozčleniť život školy na určité významové úseky, ktoré mu dávajú istú stálosť a majú dramatickú formu (Lemešová 2006).

Piesňový materiál v kontexte separačných obyčají

Integrálnou súčasťou analyzovaných príležitostí je aj špecifický piesňový materiál, ktorý sa začal objavovať už na začiatku 60. rokov 20. storočia. Naším zámerom nie je na tomto mieste jeho podrobná analýza, či už z textovej alebo hudobnej stránky. Chceme len v stručnosti predstaviť jeho charakter, spôsob tradovania, celkový kontext fungovania a používania.

V rámci *večierka* boli žiakmi už od šesťdesiatych rokov predvádzané *častušky*, ktoré si skladali práve na túto príležitosť.

Jednotlivé texty boli zamerané na žiakov, ich predstavenie, niekedy parodizáciu ich charakterových vlastností, priblíženie záľub, prípadne ďalšieho

---

96 Názor už v roku 1985 prezentoval vo svojich zisteniach V. Frolec (Frolec 1985: 244).

---

profesijného smerovania. Na ukážku aspoň časť z týchto piesní z roku 1964, pričom napriek osloveniu niekoľkých bývalých žiakov toho ročníka sa nepodarilo doplniť melódiu piesne:

*V našej slávnej klase
geologička rastie,
po kameňoch klopká šej-háj,
určuje nerasty šej-háj,
staré tehly kusy cení ako rudy.
V tej deviatej triede je veľká lekárka,
a tou je Valika, keď niektorá zbledne,
lekárka obledne, nesú von obidve.*

*Naša učiteľka Bernarda Mezovská
už doma pracuje, postaví si brata,
píš kriedou na vráta, rozkazuje.*

V sedemdesiatych rokoch sa pridala do repertoáru školákov tzv. *kritika* (ide o pomenovanie stabilizované v danej lokalite v rámci viacerých generácií), ktorá mala tiež *častuškovú* formu, ale bola už zameraná na jednotlivých učiteľov – v textoch žiaci prezentovali charakteristické vlastnosti učiteľov, predmety, ktoré ich učili, situácie zažívané s nimi počas vyučovania a pod. Piesne o žiakoch boli predvádzané v rámci programu na rozlúčkovom *večierku*, zatiaľ čo tzv. *kritika* sa spieva v posledný školský deň verejne pred všetkými ostatnými žiakmi školy a učiteľmi v rámci tzv. *rozlúčky* deviatakov. Ešte v priebehu 60. rokov fungovali piesne o žiakoch, neskôr zanikli, presadila sa už len *kritika*, ktorú každoročne nanovo pripravuje na rovnaký melodický nápev kolektív žiakov končiaceho ročníka. Teší sa všeobecnej oblúbe u žiakov nižších ročníkov, mnohí sa na ňu doslova tešia najmä pre humorný, niekedy až satirický a uštípačný jazyk textov, pri ktorých majú žiaci možnosť verejne „skritizovať“ a pertraktovať mnohé negatívne javy, ale aj pozitívne verejne ohodnotiť pôsobenie jednotlivých učiteľov. Dokonca v istom období boli texty podľa vyjadrení bývalého riaditeľa neúnosné, na adresu niektorých učiteľov dokonca urážlivé. Preto žiaci museli texty piesní pred koncom školského roku odovzdať na kontrolu triednemu učiteľovi, aby sa tam nevyskytovali záležitosti prekračujúce etický rámec. Zároveň triedni učitelia boli na príkaz riaditeľa poučení, aby žiakov inštruovali, že určité veci nedokážu v svojom veku adekvátne posúdiť a môžu svojimi vyjadreniami niekoho uraziť. *Kritika* má svoju stabilnú úvodnú formulu, pričom jej melódiá ako i úvodná textová časť je v obci tradovaná zhruba štyri desaťročia:

*Nastal nám čas na lúčenie,
bez kritiky to vraj (však) nejde,
/: kritika je zdravá,
každý si ju žiada.:/*

Postupne boli ku *častuškám* a *kritike* pridávané aj ďalšie piesne. Tvorivý potenciál miestnych obyvateľov sa podpísal pod vznik niekoľkých textov, ktoré boli v teréne zaznamenané a v danej lokalite sa spievajú už niekoľko desaťročí. Niektorí žiaci si už v 60. rokoch piesňový materiál zapisovali. Podobne postupovali aj ďalšie ročníky, pričom na danú príležitosť si zavádzali špeciálne malé zošitky, „slovníčky“ s pesničkami. Práve fixovanie na papier je významným faktorom v ich stabilizovaní, nakoľko viacerí informátori uvádzali, že texty „dedili“ od starších ročníkov, už skončených bývalých žiakov ZŠ, ktorí ich poskytujú nasledujúcim ročníkom. Bývalí žiaci uvádzali, že zhruba repertoár poznali už od starších, nakoľko sa každoročne opakuje pri *rozlúčke*. Mladší si už len texty povyberajú, aktualizujú, prípadne prerobia na svoje potreby. Tak sa zabezpečuje istá kontinuita, ale zároveň je tu prítomná aj selekcia, ktorá je prirodzenou súčasťou procesu tradovania. K tradovaniu piesňového materiálu určite napomáha aj skutočnosť, že piesne sú zapisované a fixované v písomnej forme, nakoľko ide o pomerne obsiahle texty so značným množstvom strof.

Žiaci sa na túto príležitosť pripravujú cvičením repertoáru už niekoľko mesiacov vopred – buď v rámci hodín hudobnej výchovy, alebo po vyučovaní, kde si jednotlivé piesne prespievajú a následne sa ich učia.

„*To každý rok počujem zo školy, lebo bývame tu blízko, že už cvičia, že sa chystajú... to sú stále tie isté pesničky, čo sme ešte aj my spievali*“ (žena, 1984).

Keď už bol repertoár zvládnutý, prišiel im spev spravidla odkontrolovať učiteľ, prípadne ich inštruoval a opravoval. Za posledné roky deviataci nacvičujú tieto piesne, ale taktiež si osvojujú priebeh *večierka* a jeho scenár prostredníctvom videozáznamov predchádzajúcich ročníkov.

Zaujímavá je skutočnosť, že dané *častušky*, *kritika* i ostatný piesňový materiál sa naďalej spievajú aj pri stretávkach bývalých žiackych kolektívov, realizovaných po 5, 10 resp. aj 30 rokoch po ukončení školy. Dokonca posledný ročník žiakov končiaci v roku 2013, ktorý neorganizoval *večierok*, si dané piesne spieval aj na chate, na ktorej strávili ako školský kolektív posledné chvíle fungovania namiesto *večierka*.

Celkovo okrem *kritík* a *častušiek* bolo zaznamenaných k danej príležitosti 11 ďalších piesní, ktorých texty boli spravidla koncipované buď na známe ľudové piesne celoslovenského, nadregionálneho charakteru (napr. na melódie *Vydala ma mamka, za širokú vodu, Keď som šiel od milej naposledy, Dedinka v údolí, srdce ma zabolí...*), na autorské umelé piesne (napr. na nápev z piesne *Bola raz malá, malá hviezdica* známy aj medzi súčasnými školákmi, text na známu muzikálovú pieseň *Zbohom buď lipová lyžka...*), ale i na viaceré známe hity popmusic, spravidla zahraničných interpretov, či dokonca na nápev jednej ruskej piesne. Dve zo zaznamenaných piesní zložila známa spevácka osobnosť obce M. Mezovská (1939), autorka množstva piesní skladaných pri rôznych príležitostiach. Boli prezentované len počas rozlúčkových obyčají jej detí, nezačlenili sa do stabilného, každoročne opakovaného repertoáru piesní.

Analýza piesňového materiálu by si zasluhovala detailnejšiu pozornosť aj v kontexte porovnania s materiálom či už z okolitých obcí, alebo z iných

---

lokalít Slovenska. Napriek tomu však možno skonštatovať, že ide o špecifický, osobitý, a čo je najpodstatnejšie, naďalej aktuálny a „živý“ spevný materiál, ktorý má svoje stabilizované miesto v rámci predstavovaných obyčajových príležitostí.

Rómske deti a sledovaný separačný obyčajový komplex

Ako osobitý problém v tejto oblasti sa javí miestna rómska komunita. Rómske deti spravidla ukončujú vzdelanie skôr, než dosiahnu 9. ročník, kvôli neprospevianiu. Ak sa aj dostanú po deviaty ročník, *večierka* sa rómski žiaci nezúčastňujú.⁹⁷ V tejto časti textu analyzujeme postoje majoritného spoločenstva k danej oblasti, pričom upozorňujeme na skutočnosť, že výskum na túto tému v rómskej komunite nebol zrealizovaný a nebol ani cieľom výskumného zamerania v súvislosti s danou témou. Prezentované údaje sem zaraďujeme len ako okrajovú záležitosť, ktorá sa objavila pri podrobnom skúmaní daných javov, a vyžadovala by si detailnejšiu analýzu.

Podľa vyjadrení dlhoročného pedagóga školy – Rómovia sú už celé desaťročia separovaní od majority aj v priestore triedy. Už celé desaťročia sedávali vždy vzadu v laviciach: „*S nimi nikto nechcel sedieť, oni sa separovali, aj ostatní ich separovali. To isté sa týka večierku, na večierku Róm v tejto dedine ešte nebol.*“ Počas výskumu u majoritného obyvateľstva pri otázke, prečo rómske deti neparticipujú na týchto aktivitách, zaznievali odpovede typu – „*...oni o to nemajú záujem, to vždy, keď sme sa aj v triede začali baviť o večierku, oni odišli preč, alebo boli niekde mimo...*“; „*...keď sa začalo pripravovať na večierok, oni už automaticky sa vydievali preč*“. Niektorí informátori videli príčinu tohto konania aj v zlej sociálnej situácii rómskych rodín – „*oni by si nevedeli zaplatiť ten večierok*“. Podľa zistených údajov v súčasnosti ide o čiastku približne 20 EUR na žiaka (na občerstvenie, sálu, vybavenie personálu a pod.), ešte sú nutné ďalšie výdavky na slávnostné oblečenie, úpravu zovňajšku. Podobná situácia je však aj v prípade rozlúčky, ktorá si nevyžaduje žiadnu finančnú záťaž pre žiakov. Ak sa jej rómske deti zúčastňujú (teda doštudujú do 9. ročníka), tak spravidla⁹⁸ neparticipujú na oficiálnej časti pri prezentovaní piesní pred obecnosťou žiakov a učiteľov v Spoločenskom dome, ale pripoja sa už len na koniec radu lúčiacich sa detí pri obchádzaní jednotlivých tried v škole. Sú však oblečení v bežnom „civilnom“ odevu, nie v „krojoch“ a vydelení na konci radu za „krojovanými“ spolužiakmi. Argument majority na túto situáciu spočíval v konštatovaniach – „*...oni predsa nemajú kroje*“; „*...kto by im požičal, nemali by si od koho požičať...*“. Taká istá situácia sa opakuje aj počas prvého sv. prijímania, kedy si neobliekajú v obci rozšírené „*mund'úriky*“, ale rómske dievčatá sú oblečené v bielych šatách, chlapci v obleku. Podobne tak konajú aj v prípade sviatosti birmovania. Birmovanci z majoritného spoločenstva za posledné viac než dve desaťročia absolvujú

---

97 Podľa výsledkov terénneho výskumu sa ešte nestal prípad, aby bol rómsky žiak na večierku.

98 Slovo „spravidla“ v tejto situácii uvádzame preto, lebo až v roku 2013 sme zaznamenali prípad, kedy sa dve rómske žiačky, ale v civilnom oblečení, pridali ku spievajúcim deviatakom počas oficiálnej časti *rozlúčky*. Dovtedy sme takýto prípad v teréne nezaznamenali.

túto príležitosť v miestnom tradičnom odeve, zatiaľ čo rómski mládežníci sú v „civilnom“ slávnostnom oblečení.

Záverom k tejto časti možno konštatovať, že finančné náklady na *večierok* môžu byť zdanlivo jedným z dôvodov absencie rómskych detí na ňom. Zo širšieho kontextu ďalších poznatkov o spôsobe fungovania rómskej minority s majoritou⁹⁹ v tejto lokalite vyplýva, že absencia rómskych detí a ich rodičov na tejto príležitosti je dôsledkom dlhodobejšej segregácie rómskej minority, akejsi „internej“ regulácie vzájomných vzťahov medzi majoritou a minoritou, ktorá tu funguje. Toto pokladáme za dominantný dôvod celkového neparticipovania Rómov nielen na tejto, ale i na viacerých aktivitách v obci.

*

Večierok a rozlúčka potvrdzujú ukončenie určitej životnej fázy jedinca, završujú jeho pôsobenie v rámci triedneho školského kolektívu, školskej dochádzky do miestnej základnej školy.

Prezentovali sme nielen sled jednotlivých zložiek, formu a funkcie, ale i vývin sledovaných javov a zmeny v danom obyčajovom komplexe. Ide o jav, ktorý v skúmanej lokalite funguje už šieste desaťročie, hoci práve za posledné obdobie v roku 2011 a 2013 sa objavili prípady neorganizovania *večierkov*. Žiaci si v týchto rokoch zvolili alternatívnu formu prežitia posledných spoločných chvíľ v rámci triedneho kolektívu vo forme koncoročného výletu do Bratislavy (v roku 2011) a víkendového pobytu na horskej chate (v roku 2013).

Separачný charakter *večierka a rozlúčky* potvrdzuje nielen piesňový materiál, obsah príhovorov, špecifické úkony naznačujúce lúčenie (predstavovanie žiakov, krájanie a skonzumovanie torty aktérmi rozlúčkových obyčají, piesňový materiál s prvkami lúčenia...), ale aj úkony ako lúčenie s ostatnými žiakmi nižších ročníkov, s učiteľmi, personálom školy, vzájomné odovzdávanie darov „na pamiatku“. Ide o finálne aktivity, ktoré završujú každodenný kontakt s členmi daného spoločenstva, s obyvateľmi obce participujúcimi na školskom dianí, pre niektorých aj školskú dochádzku ako takú (v prípade viacerých rómskych žiakov, ktorí po skončení školy spravidla nepokračujú v ďalšom štúdiu).¹⁰⁰

Opätovne, aj daná obyčajová príležitosť potvrdzuje silné prepojenie s religiozitou, náboženskými obradmi, či už priamo pred *večierkom* alebo v samotný deň *rozlúčky* so školou. *Večierok* sa po niektoré roky začínal slávnostnou svätou omšou za účasti žiakov a učiteľov v kostole, účasťou na svätom prijímaní. Niekedy sa ho dokonca zúčastňovali aj miestni duchovní, čo dokladajú aj záznamy v miestnej školskej kronike (napr. údaj v roku 1999). Posledný školský deň sa taktiež začína ďakovnou sv. omšou pre žiakov a učiteľov za uplynulý školský rok. Deviataci sa omše zúčastňujú v tra-

99 Bližšie k tejto problematike pozri kapitolu Z. Beňuškovéj o problematike Rómov.

100 Po prezentovanom separačnom komplexe nasleduje z hľadiska koncepcie prechodových rituálov obdobie liminarity. Trvá dva mesiace (letné prázdniny), po ktorých dieťa nadobúda nový status - je uvádzané v rôznej miere rozpracovanými prijímacími obyčajami do novej situácie a pozícií (študent strednej, učňovskej školy...).

dičnom ľudovom odeve, čítajú Písmo sväté, nosia obetné dary pred oltár, viacerí končiaci žiaci kvôli tejto príležitosti absolvujú aj spoveď, zúčastňujú sa sv. prijímania. Počas obchôdzky deviataci navštevujú aj miestneho duchovného na fare, ktorý im pripraví malé pohostenie. Religiozita a príslušnosť k cirkvi je manifestovaná aj napríklad v úkone spoločného pomodlenia všetkých účastníkov pred slávnostnou večerou počas *večierka* a i.

K analyzovaným obyčajam sa viaže aj špecifický piesňový materiál, ktorý by si vyžadoval detailnejšiu analýzu. Bol vytvorený špeciálne na túto príležitosť na základe požiadaviek a dobového vkusu interpretov. Len v malej miere je aktualizovaný (v minulosti sa to týkalo *častušiek* na jednotlivých žiakov, neskôr textov tzv. *kritiky*), pričom jednotlivé melódie a podstatná časť textov je už niekoľko desaťročí stabilizovaná a preberaná od starších ročníkov. Aj v repertoári využívaného piesňového materiálu badáme isté obmeny (spravidla zužovanie okruhu a vynechávanie niektorých piesní, redukcia počtu odspievaných strof, neraz aj obmena textov v dôsledku ich skomolenia...). Je zaujímavé, že tieto piesne sú opätovne interpretované počas stretávok bývalých žiakov po ukončení školskej dochádzky, kde si daný repertoár bývalí spolužiaci, neraz aj s učiteľmi spoločne zaspievajú.¹⁰¹ Na túto príležitosť si totiž bývalí spolužiaci prizývajú aj svojich triednych učiteľov.

Sledované separačné rituály obradnou formou sprevádzajú ukončenie určitej životnej fázy, členstva v určitom spoločenstve. Žiak prestáva byť členom miestneho školského kolektívu a základnej školy vôbec. Analyzovaná príležitosť predstavuje prechod do skupiny dospelších, samostatnejších jedincov, hoci sa koná v živote miestnych žiakov v porovnaní so stužkovými slávnosťami maturantov v značnom časovom predstihu (o 4 roky skôr).¹⁰² Aj v prípade detí z Liptovskej Tepličky možno hovoriť o prechode do životnej fázy, ktorá si vyžaduje väčšiu autonómiu a samostatnosť, spojenú s pobytom

Ďakovná bohoslužba pred rozlúčkou so školou.
(Súkromný archív obyvateľov obce 2010)

101 Tieto podujatia sa realizujú v miestnych reštauráciách – buď v penzióne Dolinka, alebo v Turničke.

102 Zhodne s konštatovaním V. Feglovej a P. Salnera (Feglová – Salner 1985: 217).

Slávnostný nástup končiacich žiakov a ich predstavovanie. (Súkromný archív obyvateľov obce 2010)

mimo vlastnej lokality. Mnohí žiaci odchádzajú z obce na stredoškolské štúdiá, či už v rámci okresu Poprad alebo aj mimo okresu.¹⁰³ V domácom prostredí sa potom zdržiavajú už len počas víkendov a školských prázdnin. Do značnej miery sa v tejto životnej fáze oslabujú väzby na vlastnú lokalitu, predchádzajúce vzťahy, začína pre nich samostatnejší život, a to je azda najrelevantnejší dôvod, prečo danú zmenu sprevádza u žiakov pomerne obľúbený a už niekoľko desaťročí fungujúci obyčajový komplex.

Poukázali sme na viaceré zmeny v sledovaných obyčajoch, ktorými sa pomerne značne zmenil ich charakter. Jednou zo závažných skutočností v tomto smere je aj výrazná profesionalizácia úkonov (stravu pripravujú objednané kuchárky, obsluhuje objednaná obsluha, hudobnú produkciu zabezpečuje na túto činnosť objednaná osoba...), na ktorú v súvislosti s inými obyčajovými príležitosťami poukázali už viacerí autori, pričom ešte na začiatku 90. rokov si všetky činnosti zabezpečovali žiaci svojpomocne. To isté sa týka aj úpravy zovňajšku detí, ktorá sa približuje požiadavkám na výzor dospelých počas slávnostných spoločenských príležitostí. S vyššie povedaným súvisí aj estetizácia, dekoratívnosť a snaha po vypracovanosti

¹⁰³ Tento počet je rôzny, ale zhruba viac ako tretina, po niektoré roky aj polovica žiakov odchádza študovať na stredné školy mimo okresu Poprad, čo spravidla znamená pobyt na internáte a zredukované každodenné osobné kontakty s rodinou a obyvateľmi obce len na obdobie víkendov a prázdnin. Napríklad údaj z roku 2003 v miestnej školskej kronike hovorí o počte žiakov 14, ktorí zostávajú študovať v Popradskom okrese, 13 žiakov študuje mimo okresu Poprad.

---

niektorých pre danú situáciu podstatných vizuálnych prvkov (tablá, výzdoba sály, stolovania, torty, značná pozornosť venovaná úprave zovňajšku separovaných jedincov...).

Aj keď viacerí odborníci hovoria o deritualizácii súčasnej spoločnosti (Jakubíková 2003: 244), prezentovaný materiál dokladá pravý opak – popisovaný stav predstavuje najrozvinutejšiu formu, ktorá sa začala najintenzívnejšie obohacovať o nové zložky práve za posledné desaťročie. Na príklade tohto materiálu neobstoja ani na viacerých miestach v odbornej literatúre prezentované procesy unifikácie, globalizácie v oblasti obyčají. Vychádzajúc z komparácie foriem školských rozlúčok s inými lokalitami Slovenska, ide v prípade Liptovskej Tepličky o osobitý, špecifický model. Aj tento materiál dokladá skutočnosť výrazných lokálnych a regionálnych diferencií v prípade tých istých obyčajových príležitostí, čo konštatuje na slovenskom materiáli pri obyčajach životného cyklu aj Jakubíková (2002: 120). Budúcnosť ukáže, či dva prípady neorganizovania *večierka* naznačujú vrchol jeho vývinu, po ktorom bude nasledovať postupný zánik, alebo ide len o dočasnú stagnáciu.

Obyčaje spojené s prijatím novorodenca v rodine, cirkvi a spoločenstve obce

Narodenie dieťaťa je udalosť spojená s pomerne rozvinutou sieťou úkonov rôzneho charakteru. Ich primárnym cieľom je recepcia, teda prijatie a začlenenie nového jedinca do štruktúr spoločnosti, adaptácia na kultúrne modely vytvorené dospelými. Každé spoločenstvo dieťaťu určuje určité pozície, vytvára okolo jeho osoby sieť vzťahov rôznymi prejavmi a predpísanými spôsobmi správania. Táto časť práce prináša pohľad na aktuálnu podobu obyčají spojených s narodením dieťaťa, jeho prijatím v rodine, cirkvi, ale i v spoločenstve obce.¹⁰⁴ Sledujeme vývin týchto javov smerom k súčasnosti, ich fungovanie v zmenených spoločensko-politických podmienkach súčasného vidieckeho prostredia. Poukazujeme pritom nielen na ich formu a význam v živote dieťaťa, rodiny a lokálneho spoločenstva, ale aj na zmeny v tejto oblasti, funkcie, podoby obyčají za posledné desaťročie, zohľadňujúc socio-kultúrne zmeny v danej lokalite a celkovo v spoločnosti za posledné desaťročia. Zameriavame sa na recepčné obyčaje súvisiace s dieťaťom, ale i na problematiku kmotrovstva, ktorá s nimi bezprostredne súvisí, na definovanie súčasných vzťahov a kompetencií, prejavy krstných rodičov vo vzťahu k dieťaťu. Približujeme situácie, ktoré ukončujú fázu, keď jedinec „nepatrí ešte nikam“, recepčné úkony uvádzajúce dieťa do mikroštruktúr daného spoločenstva (rodina, cirkev, obec, priestor ulice – najbližšie rezidenčné okolie bydliska dieťaťa), v niektorých momentoch taktiež matku. Sú sprevádzané osobitými úkonmi, ktoré pozostávajú nielen z tradičných, ale i novších, resp. aktualizovaných foriem obyčajového správania.

Princípy výberu krstných rodičov

Na viacerých miestach zdôrazňujeme značný význam náboženstva a manifestovania príslušnosti k cirkvi, ktoré sa prejavujú nielen v sviatočných momentoch života obyvateľov Liptovskej Tepličky, ale i v každodenných situáciách. Daná skutočnosť sa týka aj narodenia dieťaťa a cirkevného obradu krstu, ktoré patria k významným momentom nielen v rodinnom kontexte, ale i v živote lokálneho spoločenstva, obzvlášť za posledné desaťročia, keď sa počet detí v rodinách výrazne zredukoval a v súčasnosti rodiny s počtom detí viac ako dve¹⁰⁵ sú aj v tejto lokalite pomerne zriedkavé. Všetci oslovení informátori uvádzali, že nepoznajú za posledné desaťročia prípady v rámci majoritného obyvateľstva, kedy by novorodenec nebol pokrstený. Dokonca sme sa stretli aj s tajnými krstami v noci v čase totalitného režimu. Týkali sa detí zamestnancov štátnej správy, resp. jedincov vo významnejších pozíciách.

---

104 Nadväzujeme nielen na staršie výskumy Vanovičovej (1973) o obyčajovej kultúre, publikované v monografii o danej obci, z materiálov Olejníka (1978), dotýkajúcich sa viacerých podtatranských obcí, či Jakubíkovej zo Zamağuria (1972), ale najmä zistenia Horváthovej (1989) v publikácii o obciach hornádskej doliny, susediacich s výskumnou lokalitou.

105 Počas výskumu sme sa stretli, nielen u mladých matiek, s názormi typu – jedno dieťa je málo, dve už veľa. Tretie, prípadne štvrté dieťa je už aj strednou generáciou žien (rodiace hlavne v koncom 60. a v 70. rokoch) považované za prejav menej zodpovednejšieho reprodukčného správania, v prípade matiek o generáciu mladších veľmi zriedkavý jav. Nejde však opäť o univerzálny, všeobecne rozšírený názor, resp. táto problematika by si vyžadovala detailnejší výskum, na čo som sa počas výskumu nesústredovala.

V súvislosti s narodením dieťaťa, jeho uvedením do spoločenstva cirkvi, významnú úlohu zohrávajú krstní rodičia, a to nielen pri krste, ale aj pri mnohých ďalších významných obradových situáciách v jeho živote. Hoci inštitút kmotrovstva, jeho poslanie, obsahová aj formálna stránka, sú jasne vymedzené cirkevnými predpismi, v rámci neinštitucionálnej oblasti funguje v tejto oblasti množstvo ďalších úloh a kompetencií, ktoré sa vyvinuli mimo dosahu cirkvi.

V sledovanej lokalite došlo k výrazným zmenám, najmä čo sa týka spôsobu výberu krstných rodičov. Ešte do začiatku sedemdesiatych rokov 20. storočia fungoval systém v lokalite označovaný termínom *duchovné kmoterstvo*, „dedené“ v ženskej aj v mužskej línii – za kmotru si najčastejšie rodičky volali dcéru vlastnej krstnej mamy, alebo dcéru krstnej matky svojej matky.¹⁰⁶ „*To sa z pokolenia na pokolenie dedilo.*“ Kmotrovstvo malo a má recipročný charakter, nielen z hľadiska obdarovávanía, ale aj vzájomného nosenia detí na krst medzi kmotrovcami.

Ak sa krstnou mamou stala slobodná dievka, kmotrovský pár tvorila s mužom, ktorého voľba sa uskutočňovala takým istým princípom v mužskej línii, z rodiny otca dieťaťa, prípadne to mohol byť brat kmotry. Kmotrovský pár teda poväčšine tvorili dvaja slobodní ľudia, ktorí nemali medzi sebou partnerský, resp. manželský vzťah. Ak bola takáto žena už vydatá, kmotrovský pár tvorila spolu so svojím manželom. Objavovali sa aj prípady, že ak bola kmotra slobodná, tvorila pár pri krste s iným mužom, po vydaji sa jej manžel stal automaticky krstným otcom. Dieťa potom oboch mužov považovalo za krstných otcov, aj ich oslovovalo *krsnýj*. Pri ďalších pôrodoch niesla do krstu deti už so svojím manželom. Systém „dedeného kmotrovstva“ fungoval v osemdesiatych rokoch 20. storočia aj v okolitých obciach hornádskej doliny (Horváthová 1989), kde si za krstných volali taktiež deti svojich krstných rodičov, čím bol výber vlastne vopred určený miestnymi tradíciami.

Zaznamenali sme aj nasledovný model. Ak si rodička nemohla voliť kmotrov podľa vyššie uvedeného pravidla (ak už neboli „voľní“, už nosili na krst iné deti), krstnou matkou jej detí mohla byť aj dcéra svokrinej krstnej matky. Krstného otca svojich detí si vyberal otec dieťaťa zo svojej strany. Mohol ním byť syn svokrovho krstného otca, alebo aj iný manželov príbuzný, prípadne aj brat kmotry. Pár krstných rodičov bol potom rovnaký pre všetky ostatné deti v rodine.

Kmotrovstvo sa v takejto forme prestávalo „dediť“ v sedemdesiatych rokoch 20. storočia. Rodičia si už viac ako tri desaťročia vyberajú krstných rodičov presvoje deti najčastejšie spomedzi najbližších rodinných príslušníkov, prípadne blízkych priateľov (Vanovičová 1973: 108). Z. Vanovičová takúto prax uvádza už z konca 60. rokov 20. storočia, naplno sa začala prejavovať v druhej polovici sedemdesiatych rokov. Avšak existujú aj v obci prípady jeho pretrvávania ešte ojedinele v osemdesiatych rokoch: „*Ja mám za kmotru dcéru svojej krsnej, my sme dodržali to duchovné kmoterstvo. V jeden mesiac sa nám deti obom narodili, krstili sme si navzájom*“ (žena, nar. 1964, deti porodila v rokoch 1983, 1985, 1987, 1995).

---

106 Princípom voľby kmotrovského páru v Liptovskej Tepličke sa venovala okrajovo aj Soňa Švecová (1967).

Dieťa môže na krst niest' aj jeden krstný rodič, teda pár nie je v súčasnosti podmienkou. Zaznamenali sme aj prípady jedného krstného rodiča, krstného otca. Išlo o brata rodičky, ktorý nemal v tom čase partnerku. Vtedy sa dodatočne stáva krstnou matkou (nie však v očiach cirkvi, nakoľko pri samotnom krste nebola účastná) prípadná manželka takéhoto muža. Rodičmi, následne dieťaťom, je automaticky považovaná za krstnú matku, dieťa ju oslovuje krsná. Ide však o obyčajové správanie neinštitucionálneho charakteru, ktoré patrí k prejavom spontánnej obyčajovej praxe.

Všetci informátori deklarovali, že pri viacerých deťoch využívajú tých istých krstných rodičov pre ďalšie deti. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že nefunguje jednotné pravidlo výberu krstných rodičov pre dieťa. Na základe výskumu jednoznačne prevládajú súrodenci rodičov dieťaťa, ale daná skutočnosť závisí od konkrétnej situácie v rodine, od toho, či sú, resp. nie sú potenciálni krstní rodičia už zainteresovaní v inej rodine, ale i od osobných vzťahov medzi súrodencami. Ak nie sú dobré, krstní rodičia sú volení z okruhu širšej rodiny (bratrance, sesternice rodičov, švagrovci) alebo priateľov.¹⁰⁷ Dokonca sme sa stretli s prípadom voľby krstných rodičov z okruhu širšej rodiny hlavne kvôli tomu, aby boli pri dieťati blízko, nakoľko súrodenci rodičov, ktorí pripadali do úvahy, boli odsťahovaní vo vzdialenejšej lokalite. V zásade však platí, že by malo ísť o mladých ľudí, vekovo blízkych rodičom dieťaťa.

Kmotrovstvo sa dohaduje s patričným časovým predstihom ešte počas tehotenstva. Samotný moment oslovenia potenciálnych kmotrov nemá predpísanú špecifickú obyčajovú podobu, realizuje sa najčastejšie počas vzájomných kontaktov, návštevy potenciálnych kmotrov, vyžaduje sa ale osobné oznámenie. Spravidla však súrodenci potenciálnych rodičov dané oslovenie v prípade oznámenia tehotenstva očakávajú.

V súčasnosti môže dieťa na krst niest' aj jeden krstný rodič, ktorý potom pri cirkevnom obrade sám zastrešuje jednotlivé aktivity. Pri narodení následne vykonáva obvyklé činnosti a úkony patriace do kompetencie krstnej matky – prichádza pozrieť rodičku, nielen do pôrodnice, ale aj po príchode z pôrodnice domov, zabezpečuje celú výbavu na krst pre bábätko, vyberá šperk a prináša zlaté náušnice pre dievčatko do pôrodnice, ktoré sa však v lokalite nepovažujú za krstný dar. V tomto smere teda vznikol priestor na vyrovnávanie rodových rozdielov v obsadení obradových rol a ženy nemusia vždy zastávať funkciu dominantného aktéra v tejto oblasti. Ako poukazujú staršie materiály z rôznych oblastí Slovenska, ešte pred niekoľkými desaťročiami bývala krstná matka jedinou osobou pri samotnom obrade krstu, ale i pri úkonoch v domácom priestore. Za posledné desaťročia sa posilnila účasť mužov v obyčajových aktivitách donedávna vykonávaných výlučne ženami.¹⁰⁸ V tejto lokalite sa používa označenie kmotor, kmotra, ak myslíme na pomenovanie vzťahu medzi rodičmi dieťaťa a kmotrovcami navzájom. Vo vzťahu k dieťaťu sú označovaní ako *krsný*, *krsná*.

---

107 Podobný stav uvádza z konca 70. rokov 20. storočia Olejník (1978).

108 Podobne pozri bližšie k iným obyčajam životného cyklu prácu Jakubíkovej (1995: 122).

Prijímacie obyčaje v domácom prostredí

Od druhej polovice 60. rokov 20. storočia začali ženy zo skúmanej lokality rodiť v nemocnici, čím zaniklo množstvo úkonov zameraných či už na rodičku, ale aj dieťa. Zrušením cirkevnej *vádzky* ako samostatného očistného cirkevného obradu a jej spojenie s krstom dieťaťa, sa tak daný okruh úkonov pri narodení zredukoval prakticky na dva kľúčové momenty – príchod rodičky s dieťaťom domov z pôrodnice a krst spojený s krstinami.

Prijímacie obyčaje pri príchode domov sa dotýkajú dieťaťa. V prípade matky nemožno hovoriť o recepcii v domácom prostredí v zmysle obradov prechodu, začlenenia do rodiny, keďže nejde o prijatie za člena rodiny, určenie statusu a pozície v rámci nej, ale len o „privítanie“ po príchode domov (aj z pohľadu obyvateľov obce). Žena už je súčasťou rodinných štruktúr, a hoci sa podstatne mení jej životná úloha (stala sa matkou), v súčasnej spoločnosti túto zmenu nesprevádzajú žiadne špecifické obyčaje (ako napr. uvádzanie žien medzi rodičky, matky, známe z viacerých starších materiálov).

Príchod rodičky z pôrodnice bol už počas starších výskumov v tejto obci sprevádzaný návštevou najbližšieho okruhu rodiny.¹⁰⁹ Deje sa tak podnes, ale týka sa len najbližšej rodiny – starých rodičov dieťaťa, súrodencov rodičov a pod., spravidla v súčasnosti ostatná rodina vidí dieťa až v deň krstu, resp. po krste: „*Prišla ma teta¹¹⁰ zo Štrby pozrieť, keď som prišla z pôrodnice, malú sme jej neukázali, až po krste*“ (žena, 1979, rodila v roku 2010). Viacerí informátori zhodne uvádzali, že aj v súčasnosti platí pravidlo, že do domu s novorodencom by nemal nikto cudzí chodiť, až kým nie je dieťa pokrstené. Na základe vyššie uvedeného prípadu možno usudzovať, že išlo o prekročenie danej normy, dôsledkom ktorého bolo takéto konanie matky. Na druhej strane nemožno vyššie uvádzaný prípad zovšeobecňovať a považovať ho za univerzálne platný, môže byť individuálnym rozhodnutím matky (rodičov), nie všeobecne akceptovanou normou.

Recepcia a privítanie dieťaťa v domácom prostredí má v súčasnosti jednoduchú formu – rodinní príslušníci ho zoberú do náručia, objímu a pobožkajú, pričom viacerí uvádzali aj urobenie znaku kríža palcom na čelo novorodenca (najmä dospelí členovia domácnosti). Interpretovali ho ako kresťanský, zároveň ochranný znak pri privítaní v rodine. Objatie a pobožkanie sa týka aj rodičky. V prípade jednej matky sme zaznamenali úkon polozenia dieťaťa pod stôl s výzvou smerujúcou k otcovi – „*otec hľadať, kde máš dieťa*“ – a jeho následným zdvihnutím otcom (v roku 2000). Daný úkon však zrealizovali pri príchode z krstu domov a urobili tak rodičia len pri prvorodenom synovi, pri druhom dieťati o rok neskôr už daný úkon nepraktizovali. Informátorka ho interpretovala ako privítanie dieťaťa otcom po príchode z krstu. Treba však dodať, že situovanie dieťaťa pod stôl, na zem, prípadne ku peci, jeho následné zdvihnutie na ruky otcom, taktiež aj pobožkanie, má archaický charakter a patril v mnohých spoločenských k základným recepčným úkonom bezprostredne po narodení dieťaťa. Neraz

---

109 Podobne aj Vanovičová (1973).

110 Setra rodičkinej matky.

išlo o jediný úkon, ktorý mohol otec vykonávať v tak „čisto ženskej“ sfére, ako bol okruh obyčají okolo narodenia.¹¹¹

Niektoré matky strednej aj najmladšej generácie uvádzali obdarovanie kyticou od manžela pri tejto príležitosti (niektorí ich nosia do pôrodnice, iní až domov), čo má jednak privítaciu funkciu, ale zároveň aj ďakovnú „za darovanie života dieťaťu“. Každý dospelý člen rodiny, ktorý vidí dieťa po prvý raz, by mal vložiť do vankúša peniaz. Matky uvádzali najčastejšie 5 EUR, kým ešte fungovala slovenská mena, išlo o 100 Sk. Obdarovanie interpretujú ako spôsob privítania doma, v rodine. Podobne tak konajú aj po krste na krstinách.

Jedna z matiek uviedla, že pri príchode domov z pôrodnice vložila svokra do perinky dieťaťu vajce (v roku 2004). Samotná informátorka nevedela bližšie ozrejmiť význam danej obyčaje – „*asi to bolo také na privítanie*“ (žena, 1981). Staršie ženy uvádzali podarovanie vajca pri prvej návšteve dieťaťa v cudzom dome. Podobnú obyčaj poznáme aj z okolitých obcí (Horváthová 1989: 239), keď dieťaťu pri prvej návšteve v cudzom dome pogúľali vajce po tvári a dali mu ho do daru. Spomínaný zdroj bližšie nepopisuje funkciu daného úkonu, z Gemera však poznáme jeho realizáciu za účelom zabezpečenia hladkej tváre, t. j. zdravia.¹¹² Ženy z Liptovskej Tepličky ho vysvetľovali ako úkon pri prvej návšteve, obdarovanie dieťaťa. V staršom období zrejme okrem prosperitnej funkcie (aby sa dieťaťu darilo, dobre vodilo) išlo aj o ochrannú funkciu proti negatívnemu pôsobeniu nového prostredia na dieťa. Je však potrebné brať do úvahy aj vnímanie vajca vo viacerých kultúrach ako symbolu života, plodnosti, kontinuity života, ktoré sa takto mali pravdepodobne preniesť aj na dieťa.

V obci funguje model slávnostného privítania dieťaťa a prejavovania pozornosti rodičke po príchode z pôrodnice aj zo strany krstných rodičov dieťaťa. Ešte v deň príchodu, prípadne na druhý, tretí deň, ju má navštíviť jej kmotra, často aj s kmotrom, s potravinovými darmi. Prinášajú kurča (niektoré ženy uvádzali už upečené, iné surové, mrazené, aby si ho rodička pripravila sama vtedy, keď bude potrebovať), ďalej kompót, ovocie, alkohol (rôzne, buď víno, ale i likér, prípadne niečo *sladké*), niektoré uvádzali aj ryžu. Naďalej z dávnejšej minulosti pretrváva vyprášané kysnuté pečivo *pankúšky* – „*ako večera pre tú matku, keď príde z pôrodnice*“. Taktiež aj kakao, puding alebo *vtáčie mlieko*.¹¹³ Ide o kontinuálne fungujúci jav ešte z obdobia pôrodov v domácom prostredí, prispôbostený však novým, zmeneným podmienkam (termín realizácie), ale i novším stravovacím návykom (kompót, ovocie, kakao, puding, *vtáčie mlieko*...). Niekdajšie *nosenie do kúta*, alebo v lokalite nazývané aj *chodenie s frištikom*,¹¹⁴ sa pokladalo za prvú povinnosť kmotry voči rodičke čo najskôr po narodení dieťaťa. V súčasnosti spĺňa taktiež funkciu uvítania rodičky, prejavenia úcty, ale aj potvrdenia ustanovujúcich sa kmotrovských vzťahov, ktoré sa *de jure* naplňujú až pri samotnom obrade

111 V dávnejšej minulosti tento obradový moment súvisel s uctievaním týchto miest v dome, ktorým pripisovali sakrálny význam a pokladali ich za kultové miesta v dome. S daným úkonom sa stretávame v rôznych prameňoch prakticky z celého územia Slovenska, taktiež v okolitých štátoch, napríklad uvádza ho aj Navrátilová z Moravy a Čiech (Navrátilová 2004).

112 Pozri Encyklopédiu ľudovej kultúry Slovenska II, heslo Vajce (s. 284).

113 Sladký dezert pripravený z vajec, cukru a škrobu.

114 Chodenie s raňajkami.

---

krstu. Zároveň ide o prvé spoločné rodinné stretnutie s kmotrovcami v domácom prostredí.

Nejde však o prvý moment, keď krstní rodičia majú možnosť dieťa vidieť. K stabilizovaným prejavom kmotrovstva patrí návšteva počas pobytu v pôrodnici, ktorá je spojená s obdarovaním rodičky (najčastejšie bonboniéra, ovocie).¹¹⁵ Inštitucionalizáciou pôrodov sa tak vytvorila nová obyčajová príležitosť. Ak ide o narodenie dievčatka, krstní rodičia donesú do pôrodnice aj zlaté náušnice, nakoľko prepichovanie uší sa spravidla realizuje v prvých dňoch po narodení.

Návšteva rodičky v jej domácnosti sa týka len kmotrovcov pochádzajúcich zo samotnej lokality, ktorí poznajú tento úkon kontinuálne fungujúci v Liptovskej Tepličke, aj napriek situovaniu pôrodov do pôrodníc. Veľkou zmenou oproti predchádzajúcim desaťročiam je fakt, že návštevy sa v niektorých prípadoch zúčastňuje aj krstný otec, resp. len krstný otec, ak krstí dieťa sám. V súčasnosti teda nejde o výlučnú záležitosť žien a možno konštatovať, že došlo k výraznej maskulinizácii tejto sféry obyčají, v mnohých oblastiach k vyrovnaniu rozdielov medzi pohlaviami v obsadzovaní dôležitých funkcií, či účasti na jednotlivých úkonoch (pozri aj Jakubíková 1995: 122).

„Malú krstil môj brat, bol vtedy ešte slobodný bez partnerky. Priniesol mi vtáčie mlieko, keď som prišla z pôrodnice, aby som vraj mala veľa mlieka“ (žena, 1984).

Privítanie dieťaťa v domácom prostredí vyššie približovanými spôsobmi sú formy recepcie, ktoré ho uvádzajú do najužšieho rodinného okruhu. Z hľadiska koncepcie prechodových rituálov sa však dieťa po príchode domov spolu s matkou dostávajú do liminárnej, prahovej fázy vzhľadom k spoločenstvu obce, cirkvi, vonkajšiemu okoliu. Toto obdobie je charakterizované sociálnou a priestorovou izoláciou oboch jedincov, až do doby realizácie cirkevného krstu. Dokonca matky rodiace ešte v 90. rokoch uvádzali, že do krstu ani len plienky nešli vešať na dvor, ak je dvor „odokrytý“: „Plienky mi vešala mama, nesmela som chodiť ani na dvor“ (žena, 1973, rodila v roku 1995).

Súčasnú matky v tejto lokalite dodržiavajú spomínané obdobie izolácie v domácom prostredí, pričom reálna dĺžka šestonedelia tak závisí od termínu krstu. Z vyjadrení viacerých žien strednej, ale i najmladšej generácie matiek je zrejmé, že izolácia rodičky sa v porovnaní s najstaršou generáciou, predĺžila. Ženy najstarších generácií kvôli potrebe participácie na chode domácnosti a gazdovstva si nemohli „dovoliť“ dodržiavať celé predpísané obdobie šestonedelia (teda reálne 6 týždňov po pôrode). Deti boli krstné spravidla do niekoľkých dní po pôrode, v prípade zlého zdravotného stavu aj ihneď. Taktiež *vádzka* matky sa odohrávala čo najskôr po pôrode, podľa fyzických možností ženy.¹¹⁶

Jedna zo žien, rodila v roku 1981, uvádzala, že bola doma izolovaná celých 6 týždňov po pôrode. „Vtedy raz do mesiaca krstili deti a tak to nejak

---

115 Podobné informácie uvádza aj Olejník (1978: 89).

116 Z desiatich žien najstaršej generácie, ktoré sa k danej oblasti vyjadrovali, zhodne potvrdili, že ani pri jednom zo svojich detí neboli doma celých šesť týždňov.

Transport detí. (Archív obce, začiatok 60. rokov)

vyšlo, že 6 týždňov bol neokrstený, tak som celý čas bola doma, zavretá, ani na dvor poriadne vyjsť, a už vôbec nie do obchodu, na ulicu alebo čo.“ Ďalšia z mladých matiek uviedla, že bola doma po pôrode celý mesiac (rok 2009), lebo nebol voľný termín v penzióne *Dolinka*. V značnej časti prípadov sa totiž krstiny odohrávajú v miestnych reštauračných zariadeniach (*Dolinka* a *Turnička*), termín krstu je tak dohadovaný s duchovným hlavne na základe voľných termínov v týchto zariadeniach. Nič na tom nemení fakt, že matky až do krstu z domu nevychádzajú a sú ochotné v mnohých prípadoch pomerne dlho čakať, pričom nie je pre nich rozhodujúce, či bude krst spojený s omšou, resp. konaný v nedeľu (informátorky uvádzali aj sobotu poobede, táto skutočnosť závisí aj od miestneho duchovného). Od týchto skutočností sa napokon odvíja aj reálna dĺžka obdobia pomedzia spojeného s izoláciou matky a dieťaťa, a teda aj následné ďalšie recepcné obrady.

V súvislosti s už spomínanou maskulinizáciou tejto oblasti kultúry je nutné uviesť, že práve otec dieťaťa je počas izolácie matky v domácom prostredí osobou, ktorá dohaduje krst s miestnym duchovným. Pribudla mu teda ďalšia kompetencia, ktorú v minulosti zastrešovala žena (babica), nakoľko aj podľa cirkevných predpisov o krst musia požiadať rodičia (rodič) dieťaťa. Krstiny a ich dohodnutie v miestnych reštauráciách môže matka vybaviť aj telefonicky, ale mnohokrát sa opäť dané aktivity realizujú prostredníctvom otca.

Krst a následné krstiny – prijímací obrad pre dieťa i matku

V tejto časti analyzovaný recepčný komplex pozostáva nielen z cirkevného obradu sv. krstu, ktorého formálna stránka je predpísaná cirkevnými ustanoveniami, ale i následnými profánnymi aktivitami v kruhu najbližšej rodiny. Realizujú sa ako samostatné slávnostné pohostenie – krstiny.

V prípade sviatosti krstu v rímskokatolíckom prostredí ide o recepčný cirkevný obrad, ktorý uvádza dieťa do spoločenstva cirkvi. Podľa jej učenia zmýva z neho dedičný hriech a následne mu udeľuje meno. Správanie sa účastníkov krstu, obriadenie a vystrojenie dieťaťa, spôsob úpravy, nesenia dieťaťa a i. má svoje predpísané formy. Ide o slávnostnú, obradovú situáciu, ktorej pripisujú v skúmanej lokalite veľkú dôležitosť. Na krst sa spravidla rodičia a krstní rodičia prepravujú autom aj v prípade, ak ide o pomerne krátku vzdialenosť. Deje sa tak hlavne kvôli ochrane dieťaťa, aby nebolo pred krstom v priestore ulice vystavované pôsobeniu okolia. Ak nemajú vlastné auto, využijú na tento účel vozidlo príbuzných.

Silný tradicionalizmus sa prejavuje v spôsobe zavinutia dieťaťa do perinky. Celé je prekryté, aj cez tvár *krstnou dečkou* (pozri foto na strane 110). Tá sa pri tejto príležitosti naďalej používa, hoci v mnohých lokalitách Slovenska prestala fungovať zhruba pred 3 – 4 desaťročiami, niekde ešte skôr. Dieťa je zakryté aj pri spiatocnej ceste z krstu domov, resp. na miesto konania krstín. Až tam býva odokryté, prípadne vložené do kočíka. Zakrývanie realizátori vysvetľujú ako ochranu pred okolím, ale i ako istý prvok tradicionalizmu, ktorý v obci pretrváva.¹¹⁷

Kontinuálne taktiež platí povinnosť krstnej matky (otca) priniesť kompletne nové oblečenie pre dieťa na krst (od perinky, cez košielku, dupačky, svetřík/kabátik, až po čiapočku a krstnú dečku), malo by byť bielej farby.¹¹⁸ Podľa údajov z terénneho výskumu, ale i niektorých prameňov,¹¹⁹ dieťa musí mať podľa nariadenia cirkvi z roku 1977 pri krste sviečku a košielku.¹²⁰ Prinášajú ich krstní rodičia. Košielka sa pripravuje pre každé dieťa aj s uvedením jeho mena, dátumami narodenia a krstu. Ide o významný obradový predmet, do ktorého sa dieťa neoblieka, počas obradu krstu ju len položia na dieťa.¹²¹

Sviečka a košielka sa počas ich fungovania v rámci prezentovaného obyčajového cyklu stali významnými obradovými predmetmi, ktoré sa starostlivo odkladajú a používajú pri niektorých ďalších situáciách, napríklad

---

117 Problematika krstnej dečky by si vyžadovala väčší priestor. V mnohých rodinách sa však používa tá istá dečka už niekoľko desaťročí, resp. slúži dosiaľ pri novorodených deťoch. Využívajú sa aj dečky po rodičoch dieťaťa, dokonca aj staršie, ale kupujú a zaobstarávajú sa i nové, sú bežným artiklom v predajniach textilu a galantérie, čo je zrejme dôkazom potreby tohto artiklu v tejto oblasti Slovenska, na čo trh reaguje určitou ponukou.

118 Biela bola informátormi chápaná ako symbol nevinnosti dieťaťa.

119 Tento údaj uvádzajú podobne aj Beňušková (1995: 33), Jakubíková (1980: 1995) a i.

120 Pozri v tejto súvislosti príspevok Jakubíkovej (1985: 151), ktorá po zavedení tohto nariadenia zaznamenala viaceré formy jeho realizácie v praxi.

121 Ide o komodity bežne dostupné v najbližších mestských centrách, taktiež možnosť dať na ne strojovo vyšší potrebné údaje (meno dieťaťa, dátum narodenia a krstu), neraz však na kúpenú košielku krstná matka (prípadne niekto z rodiny) vyššie ručne požadované údaje.

Krst rómskeho dieťaťa. Okolo roku 2012.
(Súkromný archív obyvateľov)

prvé sväté prijímanie, pohreb dieťaťa. Keď dieťa dospeje a odchádza z rodičovského domu (či už z dôvodu uzavretia manželstva alebo pri založení vlastnej domácnosti), matky neraz tieto predmety odovzdávajú deťom, čiže sprevádzajú ich separáciu z rodinného prostredia.

V súvislosti so zrušením *vádzky* a jej spojením s termínom krstu dieťaťa, bola už od konca 70. rokov cirkvou predpísaná povinná účasť rodičky (rodičov) na krste, čo platí podnes. Čiže aj rodičia sú už niekoľko desaťročí nevyhnutnou súčasťou

tohto významného obradu, plnia i niektoré úlohy pri jeho výkone. Spolu s nimi sa obradu zúčastňujú všetci tí, ktorí sú pozvaní na krstiny, teda v priebehu posledných desaťročí sa značne rozšíril počet účastníkov tejto slávnostnej príležitosti. V skúmanej lokalite je priam neprípustné, aby niekto prišiel len na krstiny, bez predchádzajúcej účasti na krste.

Bezprostredne po krste nasledujú krstiny, na ktoré idú pozvaní¹²² účastníci priamo z kostola. Oslava krstu za posledné desaťročia zmenila nielen svoju formu, miesto situovania, ale i celkový charakter. Okruh pozvaných hostí pozostáva z najbližšej rodiny - krstní rodičia dieťaťa, rodičia dieťaťa, krstní rodičia samotných rodičov, súrodenci rodičov s partnermi, deťmi, ďalej starí rodičia dieťaťa, prípadne prastarí rodičia. V mnohých prípadoch vypadol okruh známych z bezprostrednej blízkosti domu kršteného dieťaťa (susedia). Celkovo sa počet zúčastnených pohybuje okolo 25 - 30 osôb, niekedy i viac, čo závisí od počtu rodinných príslušníkov najbližšieho rodinného okruhu rodičovského páru, teda nie od finančných možností rodiny. Kto sa už raz rozhodne urobiť oslavu spojenú s krstom dieťaťa, počet miest nemôže limitovať v závislosti od financií, ale očakáva sa, že pozve všetkých najbližších rodinných príslušníkov, ako to predpisujú miestne obyčaje. Značný počet účastníkov krstín máme doložený aj vo výskumných materiáloch z okolitých obcí z osemdesiatych rokov 20. storočia (Horváthová 1989: 239). Išlo miestami až o 15 - 20 manželských párov, v tom čase sa však krstiny odohrávali v domácom rodinnom prostredí.

Čestné miesto v rámci krstín majú nielen krstní rodičia dieťaťa, ale i krstní rodičia samotných rodičov dieťaťa. Krstiny sa konajú v prípade všetkých detí a je im pripisovaný rovnaký význam bez ohľadu na poradie, v akom sa deti narodili. Hlavnými aktérmi celého diania sú najmä otec dieťaťa, prípadne krstný otec, ktorí prednášajú slávnostný príhovor nasledovaný prípitkom na zdravie dieťaťa a matky.

122 Pozvanie nemá špecifickú osobitú podobu, realizuje sa buď ústnou formou, alebo telefonicky.

Košielka na krst sa pripravuje pre každé dieťa aj s uvedením jeho mena, dátumami narodenia a krstu. (M. Jágerová 2012)

Krstiny sa za posledné viac než desaťročie presunuli do prostredia mimo rezidencie rodiny, najmä do penziónov, resp. reštauračných zariadení v obci, ktoré poskytujú celý servis¹²³ potrebný pre realizáciu oslavy spojenej s krstom dieťaťa.¹²⁴ Hoci sa stratila v ich prípade intimita domáceho, rodinného prostredia, ide o veľmi dôležité rodinné stretnutie, ktoré má viacero funkcií. Krstiny sú nielen profánnou spoločenskou aktivitou sprevádzajúcou krst dieťaťa, na ktorých je dieťa po prvý raz v tak širokom okruhu rodiny, ale i významnou spoločenskou udalosťou prezentujúcou rodinné vzťahy, ale i novoutanovené kmotrovské vzťahy.

Čo sa týka dieťaťa, je to prvá príležitosť pre celý rodinný okruh byť s ním v tesnej blízkosti. Berú si ho do náručia, je predmetom hodnotenia a obdivu. V tomto zmysle tak krstiny spĺňajú významnú recepčnú funkciu pre dieťa. To isté sa týka aj matky, ktorá je práve v tento deň po prvý raz mimo

¹²³ Krstiny majú v súčasnosti charakter slávnostného obeda pozostávajúceho minimálne z dvoch chodov jedál (kuracia polievka, druhý chod mäsité jedlo s prílohami), za nimi káva, taktiež aj „suchých“ jedál (najčastejšie chlebíčky, obložené misy), podávaných neskôr, keďže sa v mnohých prípadoch končia až v neskoré popoludnie, podvečer. Súčasťou sú koláče, torty, alkoholické a nealkoholické nápoje.

¹²⁴ Ide o Penzión *Dolinka* a reštauráciu *Turnička* (kapacita cca 40, 50 stolujúcich hostí), údaje ich vzniku boli už uvádzané v úvode pri charakteristike lokality. Viacero informátorov však preferovalo *Dolinku* pre usporiadanie takejto hostiny, keďže tu je následne celý reštauračný priestor vyhradený pre rodinnú oslavu, zatiaľ čo v *Turničke* vyhradia podľa potreby len určitú časť reštaurácie, pričom do iných častí majú prístup ďalší hostia, čo je pre takýto druh rodinnej oslavy pokladané za pomerne rušivé.

domu. Táto udalosť ukončuje pre oboch liminárnu fázu spojenú s izoláciou v domácom prostredí a zaraďuje ich do bežného, každodenného života, ktorý predpokladá už aj pohyb mimo hraníc domáceho priestoru.

Krstiny pozostávajú z formálnych (najmä úvodné časti, príhovory, prípitky), ale hlavne neformálnych častí, sú priestorom pre stretnutie rodiny, rozhovory a neskôr aj spoločnú rodinnú zábavu neraz vyplnenú spevom piesní.¹²⁵ Slúžia taktiež ako priestor na obdarovanie dieťaťa, v ktorom nastali viaceré zmeny. V rámci nich zhruba od konca šesťdesiatych rokov a začiatku sedemdesiatych zanikla tzv. *skuatka*, keď účastníci prispievali finančným darom na tanier kolujúci okolo stola.¹²⁶

V súčasnosti každý obdaruje dieťa finančnou hotovosťou a vecným darom (najčastejšie oblečenie, odevné doplnky, potreby pre dieťa, ale i zlaté šperky a i.).¹²⁷ Nejde však o formu akejsi „sociálnej výpomoci“, ako tomu bolo v minulosti, ale o prestížnu záležitosť, ktorá reprezentuje rodinu darcu. Dary dieťa dostáva individuálne za každú zúčastnenú rodinu (manželský pár), zväčša v obálkach, teda nie verejne pred zrakmi všetkých prítomných. Najväčší a najhodnotnejší dar je očakávaný od krstných rodičov dieťaťa, neraz zrealizovaný už pred samotnými krstinami. Krstní rodičia dávajú dieťaťu financie – symbolicky *do košiel'ky* (5 – 10 EUR), podobne ako ďalší zúčastnení, k tomu ešte väčší finančný dar¹²⁸ alebo dar v tejto hodnote (postielka, kočík alebo iné predmety, na základe vzájomnej dohody s rodičmi), prípadne dar spolu s financiami. Prinášajú ešte aj tortu, podobne ako starí rodičia dieťaťa.

Po krstinách kmotra kedysi dostávala od rodičky do koša, v ktorom doniesla dary pre krstniatko, výslužku – nazývanú *prepijanka*. V súčasnosti dostávajú účastníci taktiež výslužku, podobne ako zo svadby – koláče, časť torty a fľašu alkoholu (podľa toho, čo kto pije), ako na svadbe, najväčšia by mala ísť pre krstných rodičov.¹²⁹

Dieťa vo verejnom priestore

Ako už bolo vyššie konštatované, krstom sa končí nielen izolácia dieťaťa v prostredí obydlija jeho rodiny, ale začína fáza uvádzania do verejného priestoru, na druhej strane ukončuje taktiež izoláciu matky. Pod verejným priestorom máme na mysli pobyt matky s dieťaťom mimo rodinného domu a dvora, vo verejných priestranstvách obce, resp. aj mimo nej. Dieťa sa tam dostáva až po absolvovaní krstu, čo podľa vyjadrení jednotlivých informátorov súčasné matky v obci dodržiavajú. Krst je tak

125 V prípade Liptovskej Tepličky ide o lokalitu, v ktorej je poznanie miestneho tradičného piesňového repertoáru bežnou záležitosťou viacerých vekových kategórií. Najmä krstiny, ale i oslavy narodenín, výročia svadieb, stretávok zo školy a i., sú udalosťami, ktoré poväčšine prebiehajú v miestnych reštauračných zariadeniach a patria, okrem iného, k významným spevným príležitostiam v tejto lokalite, neraz aj za sprievodu hudobného nástroja (najčastejšie akordeón, heligónka).

126 Ešte v 60. a začiatkom 70. rokov sa realizovali minimálne dve *skuatky*. Jedna bola vždy *na hostol* (menšia, pre cirkevné účely), druhá pre rodičku. Neskôr sa účastníci krstín už priamo na hostine neskladali, začali sa pri tejto príležitosti nosievať hmotné dary, pričom do perinky vkladali v texte spomínané symbolické peniaze.

127 „Po krste som mala 15 periniek, každý voľačo doniesol na hostinu, a ešte som mala po nás perinky, keď sme boli mali“ (žena nar. 1973, rodila v roku 1997).

128 Zhruba od 50 – 150 EUR; niekto aj viac. Pred zavedením eura sa sumy pohybovali približne od 3000 – 5000 Sk, podobne uvádza aj J. Varchol (Varchol 2007: 71, 73) z východného Slovenska, ktorý označuje súčasné obdarovanie v tejto oblasti až za neprimerane vysoké.

129 Podobne pozri materiál z východného Slovenska (Mušínska 2007: 55).

---

dosiaľ významným medzníkom v živote nielen dieťaťa, ale i matky aj z tohto aspektu.

K základným prostriedkom na transport dieťaťa v tomto priestore patrí už niekoľko desaťročí kočík. Jeho zaobstarávanie sa začalo v obci objavovať až od konca 50. rokov 20. storočia. Treba však zdôrazniť, že v tomto období neplnil účel, s akým ho využívali matky ďalších generácií a takisto súčasné matky – a to na transport dieťaťa mimo domu, v exteriéri, na „kočíkovanie“ počas vychádzok. Prvé kočíky v obci ženy využívali len v interiéri na uloženie dieťaťa počas jeho spánku, čiže plnil predovšetkým funkciu postieľky a podľa výskumu ich bolo v obci len niekoľko.¹³⁰ Ženy najstarších generácií mávali kočíky umiestnené vedľa svojich postelí, von s nimi nechodili (výnimočne k lekárovi). Ako uvádzali, hanbili sa, resp. odôvodňovali to konštatovaním, že na kočíkovanie a prechádzanie „len tak“ nikto nemal vtedy čas. „Ja som si kúpila kočík už v 1956, prvá som bola v dedine... Vraveli, že jak vymýšľam, závideli mi...“ (žena, 1926).

Kočík teda ostával hlavne v interiéri domu a využívali ho spravidla dovtedy, kým sa dieťa doň zmestilo, resp. kým nebolo tak pohybovo zdatné, aby z kočíka mohlo vypadnúť. Obzvlášť pri veľkej pracovnej vyťažnosti mladých žien, ktoré museli pracovať na rodinných hospodárstvach čo najskôr po pôrode, kočík v teréne obkolesujúcom obec bol prakticky nepoužiteľný (keď išli do poľa, na sená a pod.). Preto matky boli nútené v takýchto prípadoch využívať naďalej tradičné spôsoby transportu detí na tele matiek v plachtách, ručníkoch alebo v košoch.¹³¹

V procese etablovania kočíkov v skúmanej lokalite treba uviesť ďalšiu závažnú skutočnosť. Od konca 60. a začiatku 70. rokov sa postupne kočík stal stabilnou súčasťou výbavy dieťaťa. V tomto období patril k základným darom, ktoré kupovala pre prvé dieťa v rodine krstná matka.¹³² Viaceré staršie informátorky uvádzali, že v deň (alebo predvečer) krstín naložila nový kočík plný výbavy pre dieťa (*macki*,¹³³ plienky, oblečenie, perinky, prikrývka a vankúš do kočíka...), taktiež potravinové dary, a tlačiac plne naložený kočík cez obec smerovala k rodičke.¹³⁴ V tomto prípade kočík nahradil veľké pletené koše, v ktorých kedysi kmotry nosili dary do domu rodičky. Snažili sa, aby bol kočík čo najplnší, nakoľko to svedčilo o ich zámožnosti, resp. tento moment plnil prestížnu funkciu, reprezentoval samotnú kmotru.

---

130 Z 10 žien najstaršej generácie, ktoré boli do výskumu zapojené, ich uvádzali len dve. Keďže kočíkmi nevozievali deti v tomto období na verejnosti, vôbec zisťovanie presnejších počtov je problematické. V podstate mnohé matky v lokalite, ktoré rodili v 50. rokoch, začiatkom 60. rokov, kočíky ani pri väčšom počte detí nemali. Za samozrejmosť sa začali pokladať až zhruba od sedemdesiatych rokov 20. storočia.

131 Do veľkého prúteného koša naložili dieťa v perinke aj s hrncami, jedlom a riadom, keď niesli jedlo na pole, lúku. Keď už vedelo dieťa ako tak samostatne sedieť, po ulici ho najčastejšie starší súrodenci alebo iné deti, vozili v tzv. *sadanke* – malý drevený vozíček ťahaný špagátom, v ktorom bolo dieťa kvôli zafixovaniu a bezpečnosti podložené ručníkmi a vankúšmi. Transport v *sadanke* bol však poväčšine záležitosťou pre starších súrodencov dieťaťa, nie matky. Deti takýmto spôsobom varovali na dvore či ulici mladšie deti, aby matka mohla nerušene pracovať. Porovnaj so zaujímavým, pomerne podrobným materiálom K. Novákovej (Nováková 2011).

132 Podobné informácie uvádza J. Kandert (Kandert 1974: 140) z Horehronia.

133 Pletené, kupované súpravy pre dieťa tvorené dupačkami, svetrikom a čiapočkou.

134 Podobne pozri Olejník z podtatranských obcí (Olejník 1978: 89).

V súčasnosti si kočík spravidla rodičia kupujú sami, alebo si ho len vyberú (typ, farbu), pričom kmotrovci zrealizujú nákup. Závisí to od vzájomnej dohody medzi rodičmi dieťaťa a kmotrovcami, keďže súčasný trh ponúka značné množstvo rôznych typov. Ešte v sedemdesiatych a na začiatku 80. rokov kupovala kočík krstná matka dieťaťa podľa vlastného výberu, pričom spravidla sa používal potom pre všetky ďalšie deti.

Kočík pre svoje dieťa matky kupujú s dostatočným predstihom pred jeho narodením. Dôležitý je pre nich výber správneho typu, s rozvahou, nie kupovanie narýchlo po narodení. Nie je nič výnimočné zabezpečiť si ho aj 3 - 4 mesiace pred termínom pôrodu, pričom odkladajú ho mimo pozornosti ostatných rodinných príslušníkov, ale i návštevníkov domu. To isté sa týka aj výbavičky pre dieťa, ktorú by nemali nikomu ukazovať, lebo to podľa niektorých matiek prináša nešťastie pre dieťa.¹³⁵

Ešte aj v súčasnosti sa objavujú názory žien z radov najstaršej generácie a nesúhlas s kočíkovaním dieťaťa po ulici „len tak“. „*Svokra to stále komentovala, že chodím s kočíkom na ulicu, že čo mám toľko zháňať, že ho stačí von na dvor dať*“ (žena, 1970, rodila v roku 2001).

Pri prvom pobyte dieťaťa v kočíku v priestore ulice je očakávaný záujem okolia o dieťa. Matky sú pripravené na to, že ho budú chcieť „obzerať“ cudzí ľudia („*tetky, samozrejme, pozerajú, kontrolujú...*“). Naďalej prevládajú určité obavy zo strany rodičiek pred nazeraním do kočíka, hodnotením dieťaťa, preto realizujú rôzne formy ochrany a prípadného odvrátenia urieknutia, *zočí*.¹³⁶ Mnohé súčasné matky naďalej veria, že je potrebné využívať pred-

*Transport detí v kočíku.
(Archív obce, začiatok 70. rokov)*

Transport detí. (Archív obce, 60. roky)

¹³⁵ Z toho istého dôvodu mnohé mladé matky deklarovali zatajovanie začiatočných fáz tehotenstva do určitého času, spravidla tak pre širší okruh rodiny a priateľov robia po 3. - 4. mesiaci tehotenstva, „*lebo sa boja*“ (o dieťa, o zdarný priebeh tehotenstva a následného pôrodu).

¹³⁶ Viaceré informátorky uvádzali magický úkon na odvrátenie urieknutia, ktoré sa využíva bežne aj v súčasnosti nielen v prípade malých detí, ale aj dospelých. Do pohára sa naleje voda, zapália sa tri zápalky a hodí sa popol do tejto vody, ktorú má urieknutý vypiť, resp. v prípade dieťaťa touto vodou umyť tvár, pokropiť. Okrem toho malému dieťaťu v takých prípadoch údajne pomáha aj pretretie tváre pomôčenou plienkou.

*Uloženie dieťaťa počas poľných prác.
(Archív obce, 60. roky)*

metry na ochranu pred prípadnými negatívnymi vplyvmi okolia. Ide najmä o červené stužky, červené bavlnky uviazané okolo zápästia, alebo umiestnenie červenej stužky vo vnútri kočíka. Tieto ochranné elementy môžu byť prítomné aj v ďalšom jeho živote, nielen v novorodeneckom období. Napríklad v roku 2012 matka, ktorá prvý raz obliekla svoje ročné dieťa do slávnostného tradičného odevu a zúčastnila sa s ním v sprievode na miestnych folklórnych slávnostiach, predpokladala, že sa naň bude sústreďovať značná pozornosť aj z toho dôvodu, že jej dcérka bola najmladším účastníkom sprievodu.

Uviazala jej červenú bavlnku okolo ručičky na ochranu pred negatívnym pôsobením okolia.

Viacere súčasné matky realizujú už spomínané ochranné úkony, prípadne oblečú dieťaťu niečo naopak, aby bolo od okolia patrične ochránené. Kládne sa dôraz aj na dôsledné vystrojenie a úpravu dieťaťa v kočíku z dôvodu očakávaného „obzerania“. Dôkladné reprezentatívne vystrojenie má teda aj významnú prestížnu funkciu. Vôbec prvým vychádzkam s kočíkom súčasné matky venujú patričnú pozornosť, prikladajú im dôležitosť a dané aktivity majú recepčný charakter – ide o určitý spôsob uvádzania dieťaťa v priestore minimálne najbližšieho okolia rezidenčnej jednotky dieťaťa.

Dieťa a obrad „vítania detí“¹³⁷

V rámci snahy bývalého totalitného režimu o sekularizáciu spoločnosti v oblasti sviatkovania boli v druhej polovici 20. storočia do života vtedajšej spoločnosti zavádzané obrady, ktoré mali vytvoriť priestor na realizáciu občianskych, necirkevných „civilných“ foriem. V roku 1953 boli konštituované tzv. Aktívy pre občianske záležitosti pri osvetových besedách, neskôr transformované na Zbory pre občianske záležitosti pri miestnych národných výboroch. Ich pôsobenie sa zameriavalo na realizáciu občianskych obradov: pri narodení dieťaťa a s ním spojeného slávnostného zápisu do matriky, pri uzavretí manželstva, nakoniec aj úmrtí človeka. Neskôr sa škála obradových príležitostí rozšírila na ďalšie, či už individuálne termíny spojené so životným cyklom (životné jubileá, výročia sobášov), ale i kolektívne realizované slávnosti pri rôznych príležitostiach (prijatie a rozlúčka s brancami, prijatie absolventov škôl, členov protifašistického odboja, darcov krvi, odovzdávanie občianskych preukazov a mnohé iné).

¹³⁷ Termín „vítanie detí“ je zaužívaný v skúmanej obci na označenie obradu známeho v iných lokalitách ako „uvítanie“ či „privítanie detí do života“.

V súvislosti s narodením dieťaťa boli do života spoločnosti zavedené obrady spojené s narodením dieťaťa, akási občianska forma cirkevného krstu – tzv. uvítania (prívitania) detí do života.¹³⁸ Realizovali sa buď individuálnou formou pre jedno dieťa, v prípade ak nemalo cirkevný krst, alebo hromadnejšie viaceré naraz. Počet pozvaných detí a frekvencia obradov počas roka záviseli od natality a celkovej situácie v konkrétnej lokalite.

Dané aktivity sa prejavili aj v Liptovskej Tepličke, hoci so značným časovým posunom oproti ostatným oblastiam Slovenska. Cieľom tejto časti je objasniť kontexty vzniku, útlmu, neskôr revitalizácie a aktuálneho fungovania týchto inštitucionálnych zložiek obradovosti, konkrétne recepcné obrady realizované miestnou samosprávou so zameraním na dieťa, pre ktoré sa tu zaužívalo pomenovanie „vítanie detí“, čo už v samotnom názve naznačuje recepcný charakter.

V máji v roku 1971 bola v obci slávnostne otvorená obradná miestnosť a prvým podujatím v nej bolo práve „vítanie detí do života“. Podľa údajov miestnej kroniky na nej vystupoval Zbor pre občianske záležitosti (ZPOZ)¹³⁹ zo Štrby s kultúrnym programom, ako aj „s poučnou ukážkou“.¹⁴⁰ Práve na základe tejto udalosti bol následne aj v Liptovskej Tepličke vytvorený miestny ZPOZ, ktorý začal fungovať a zabezpečovať organizovanie jednotlivých obradov životného cyklu, ale i mnohých kalendárnych, spoločenských a kultúrnych podujatí v obci. V roku 1972 uviedli do prevádzky *Spoločenský dom*,¹⁴¹ čím sa vytvoril v obci vhodný priestor nielen na kultúrno-spoločenské podujatia, ale i oslavy spojené s obyčajami životného cyklu (v súčasnosti sa tu konajú najmä pohrebné pohostenia, ale i viaceré školské slávnosti a iné podujatia obce).¹⁴²

Táto obradná občianska forma víťania nových občanov sa stala miestnymi obyvateľmi akceptovanou, obľúbenou a navštevovanou.¹⁴³ Dokladajú to nielen vyjadrenia informátorov, ale i zápisy v *Pamätnej knihe ZPOZ Liptovská Teplička*, kde sa prvý zápis z roku 1974 týkal práve tejto príležitosti. Z pozvaných 11 detí sa nezúčastnilo len jedno. Podobný charakter majú aj ďalšie zápisy v tomto zdroji počas 70. rokov 20. storočia, keď je zaznamenaná buď 100 % účasť pozvaných, prípadne absencia nanajvýš jedného dieťaťa.

138 K tejto problematike pozri najmä prácu Leščáka – Beňuškovkej (1987) či viaceré práce Beňuškovkej (1995, 1999) o ich existencii už v poprevratovom období a fungovaní v súčasnej spoločnosti. Jej fungovanie v rôznych lokalitách Slovenska pri tejto príležitosti spomínajú, i keď na podstatne menšom priestore, aj ďalší autori, napríklad Gellenová (1985: 160), z českého prostredia napríklad Šepláková (1985), ktorá si všima aj presadzovanie regionálnych prvkov v nových občianskych obradoch, výber hudobného sprievodu a pod.

139 K organizácii, jej histórii, ale i k aktuálnemu pôsobeniu pozri bližšie *Združenie zborov...* www.zpoz.sk.

140 Pozri bližšie *Obecnú kroniku* na s. 58, údaj pod rokom 1971.

141 Multifunkčný poschodový objekt v centre obce so spoločenskou sálou a vybavenou kuchyňou na poschodí, pod ňou je predajňa potravín.

142 ZPOZ začal fungovať aj pri rôznych iných príležitostiach. Len pre ilustráciu podľa záznamov v miestnej obecnej kronike za rok 1978 bolo za účasti tejto organizácie oslávených 47 životných jubileí, 23 sobášov, 12 uvítaní do života, odovzdanie brancov do výcviku ZVÁZARM-u, odovzdávanie občianskych preukazov a 16 rozlúčok so zosnulými.

143 Podobná bola aj situácia v okolitých obciach. Horváthová (1989) uvádza najmä obec Hranovnicu, kde ZPOZ vyvíjal najrozsiahlejšiu činnosť (obec bola matričným obvodom pre ostatné okolité skúmané obce hornádskej doliny). Zaujímavou sa javí informácia z tejto lokality, že v prípade nerealizovania cirkevného krstu sa v obci koná víťanie do života pre dané dieťa individuálne, inak niekoľko detí spoločne. Z materiálu nie je možné zistiť ďalšie podrobnosti k tejto obradovej situácii, autorka však spomína aj celý rad ďalších príležitostí a situácií, ktoré ZPOZ organizuje, resp. pri ktorých participuje.

Podobne ako v mnohých iných lokalitách fungovali tieto obrady paralelne s cirkevnými krstami. Ako naznačujú viaceré parciálne výsledky a situácia po roku 1989 – nahradiť cirkevné formy obradov sa nepodarilo, prípadne niektoré z nich boli mimo záujmu obyvateľov (občianske pohreby), alebo sa niektoré zložky občianskych obradov stali parciálnou súčasťou cirkevných, napríklad „občianska“ rozlúčka za obec v prípade cirkevného pohrebu sa realizovala v mnohých lokalitách v rámci cirkevného pohrebného obradu. Išlo tu teda o prelínanie religióznych prvkov so sekularizovanými.

Hoci výskumy z rôznych oblastí Slovenska dokladajú, že občianske obrady boli už v polovici 80. rokov 20. storočia väčšou časťou obyvateľstva chápané ako integrálna súčasť obradovej kultúry a doplnkom tradičných obradov (okrem pohrebov), u obyvateľov v značnej miere obľúbené (Beňušková 1995), spoločensko-politické udalosti po roku 1989 zasiahli aj túto oblasť. V tomto období sa objavili pochybnosti o zmysluplnosti praktizovania viacerých, dovtedy zaužívaných aktivít. Nastalo prehodnocovanie ich podoby, obsahu, obdobie diskusií o ich potrebnosti v zmenených spoločensko-politických podmienkach, čo viedlo v mnohých lokalitách k zrušeniu občianskych obradov. K tomuto stavu v nemalej miere prispeli aj postoje cirkvi, ktorá ich prostredníctvom kňazov kritizovala a vystupovala proti nim.¹⁴⁴ Konkrétne aj v Liptovskej Tepličke formou kázne v kostole vtedajší miestny duchovný vystúpil proti týmto formám obradov, odsúdil ich ako proticirkevné a v novej spoločensko-politickej situácii nepotrebné.¹⁴⁵ V roku 1993 dokonca v obci zrušili obradnú miestnosť na obecnom úrade, ktorá bola poskytnutá do ekonomického prenájmu a stala sa z nej predajňa potravín.¹⁴⁶

Vítanie detí bolo obnovené až v roku 2009, teda po takmer dvoch desaťročiach, na základe iniciatívy pracovníčky miestnej samosprávy.¹⁴⁷ Po predložení návrhu vedeniu obce bol obrad opätovne revitalizovaný. Prvý sa konal 26. marca 2009 v zasedacej miestnosti obecného úradu, pričom „privítané do života“ boli deti narodené v prvom štvrtroku 2009. Podľa údajov miestnej obecnej kroniky z ôsmich pozvaných detí sa zúčastnili štyri.

Obrad funguje v tomto skúmanom vidieckom spoločenstve do súčasnosti. Má totožnú štruktúru ako v predchádzajúcich desaťročiach, realizuje sa podľa potreby niekoľkokrát ročne. Písomne sú na ňu pozývané všetky deti s ich rodičmi narodené v priebehu 3 – 4 mesiacov. Pozostáva z krátkeho kultúrneho programu (básne a reprodukováná hudba), slávnostného príhovoru zástupcu samosprávy, následne vkladania detí do kolísky a podpisovania do Pamätnej knihy obce, potom slávnostného prípitku a fotenia sa (spravidla spoločné

144 Na viacerých miestach o tom píše aj Beňušková (1995).

145 O danej skutočnosti sa vyjadrovali počas výskumu viacerí informátori. Obecná kronika o týchto skutočnostiach neinformuje, len po roku 1989 sa prestali v nej objavovať akékoľvek záznamy o činnosti ZPOZ. Posledné údaje o jeho činnosti sú z roku 1989, keď ZPOZ zabezpečoval 23 sobášov, „uvítaných“ detí bolo 34, pohrebných rozlúčok bolo 19.

146 Pozri údaje v miestnej obecnej kronike pod rokom 1993.

147 „Páčilo sa mi to, majú to však aj iné obce a mestá... aj ľudia z našej obce sa mi niektorí ozývali, čo ešte spomínali na tie staršie obrady, že to boli pekné aktivity. Tak som to navrhla starostovi a zaviedli sme to“ (K. Fedorová, pracovníčka oddelenia kultúry miestneho obecného úradu).

fotografovanie všetkých zúčastnených, ale i individuálne fotenie jednotlivých rodín pri kolíske). Samotné vloženie dieťaťa do kolísky, okrem praktického významu akéhosi „bezpečného odloženia dieťaťa“, pokým matka (rodičia) nezrealizuje slávnostný zápis do pamätnej knihy, možno z pohľadu bádatela interpretovať spolu s podpísaním sa do pamätnej knihy ako jadro celého obradného momentu so symbolickým recepčným charakterom. Matky nevedeli verbalizovať a vysvetliť tento konkrétny úkon (nechceli sme im v tomto zmysle podsúvať vyššie uvedenú interpretáciu), realizujú ho akosi intuitívne, nepripisujú danému momentu špecifický význam. Okrem toho pred samotným obradom miestna kultúrna referentka oboznámi rodičov s celým priebehom obradu, inštruuje ich, čo majú robiť.

Kolísky sa od počiatku budovania obradných miestností stali ich akosi „povinnou“ rekvizitou a v súčasnosti sú už skôr symbolickým odkazom na minulosť¹⁴⁸ než reálnou výbavou domácností s novorodencom, nakoľko v súvislosti s dieťaťom sa už desaťročia nepoužívajú,¹⁴⁹ nahradila ich praktickejšia a pre dieťa bezpečnejšia postieľka.

Podľa predstaviteľov samosprávy a organizátorov je obrad zameraný nielen na privítanie nových občanov obce, ale zároveň poďakovaním rodičom za nového občana, za starostlivosť spojenú s jeho výchovou. Účastníci ho chápu ako privítanie dieťaťa medzi obyvateľmi obce, ako sa vyjadrila jedna z matiek: „...že je už z neho akože občan, lebo člen rodiny, aj cirkvi sa už stal.“

V súčasnosti je slávnosť mladými matkami z majoritného obyvateľstva pozitívne hodnotená, patrične navštevovaná. Podľa záznamov v obecnej tlači počet zúčastnených z celkového počtu pozvaných účastníkov je síce len okolo 50 %, ¹⁵⁰ tento údaj je však výsledkom neúčasti najmä rómskych matiek, nakoľko podiel rómskych detí na celkovom počte novorodencov v obci je za posledné roky vyše 50 %. Výskum tejto témy bol realizovaný len u majority, a teda nie je možné interpretovať dôvody neúčasti z pozície samotných rómskych matiek. Neúčasť viacerých rómskych matiek možno vysvetliť ako dôsledok regulácie vzájomných vzťahov medzi majoritou a minoritou, dôsledok sociálnej exklúzie Rómov z viacerých aktivít organizovaných v obci, čo spomíname na viacerých miestach v práci. Motiváciou pre mnohé z nich nie je ani hmotný dar poskytovaný samosprávou.

Zúčastnené matky sa vyjadrovali pochvalne k priebehu slávnosti, vnímajú ju ako príjemnú udalosť („je to pekné, milé, že to v obci robia“), na základe ktorej je ich dieťa „privítané v obci“. Oceňujú aj skutočnosť, že sa stretnú viaceré rodičky pokope, ktoré porodili deti približne v rovnakom období, pričom vzniká priestor na nadviazanie vzájomných kontaktov.

148 Aj kolíska, ktorú v obci v súčasnosti používajú počas obradov, pochádza ešte z obdobia socializmu, keď si ju obec zaobstarala kvôli týmto obradom.

149 Aj keď na trhu v ponuke sortimentu pre deti sa ešte ojedinele objavujú, v danej lokalite som ich už nezaznamenala. Ide pravdepodobne o praktický a bezpečnostný dôvod, nakoľko kolíska je spravidla vhodná pre dieťa len na niekoľko týždňov, potom by ju bolo potrebné vymeniť aj tak za postieľku, ktorá je bezpečnejšia a dieťaťu môže slúžiť ako priestor na spanie aj na niekoľko rokov.

150 Pozri bližšie jednotlivé čísla obecných novín, ktoré pravidelne informujú o konaní danej príležitosti, počte narodených, teda aj pozvaných detí za určité obdobie, a počet reálne zúčastnených detí na obrade. Dostupné online na *Obecné noviny* dostupné na <http://www.liptovskateplicka.sk/>.

Obrad navštevujú obaja rodičia, ak im to situácia dovolí (častá migrácia mužov z lokality za prácou na týždňovky). Krstní rodičia dieťaťa v tejto situácii absentujú, nenavštevovali dané príležitosti ani v predchádzajúcich obdobiach. Rodičia oceňujú nielen kultivovaný priebeh akcie, vecné dary, ktoré im dáva samospráva pri tejto príležitosti (knižné publikácie, hračka pre dieťa, kvetinový dar pre matku), ale i fotodokumentáciu z podujatia. Samospráva ju zabezpečuje a poskytuje pre všetkých účastníkov tejto obradovej príležitosti. Možno skonštatovať, že revitalizácia tohto obradu je v radoch majority úspešná a domáci obyvatelia mu prikladajú patričnú dôležitosť, čo dokladá v niektorých prípadoch aj účasť manželov rodičiek, prípadne niektorých iných príbuzných (napr. niekedy matky rodičiek).

Krstní rodičia v kontexte ďalších obyčajových príležitostí

V tejto časti sumarizujeme základné údaje, ktoré sa dotýkajú kompetencií a povinností krstných rodičov pri ďalších obyčajových príležitostiach. Zaslúžili by si ešte detailnejšiu pozornosť, venujeme im priestor z dôvodu deklarovania určitých ďalších úloh, ktoré sú od krstných rodičov v lokalite očakávané v súvislosti s rastom dieťaťa. Na úvod uvádzame, že pri všetkých spomínaných situáciách sú naďalej podstatné určité úkony krstných rodičov, ale súčasní krstní rodičia nemajú takmer žiadne kompetencie v reálnom pôsobení na výchovu dieťaťa. Neraz je dieťa s nimi v kontakte len počas týchto významných prelomových situácií, krstní rodičia sú tak hlavne obradovým elementom v jeho živote. Z rôznych dôvodov absentujú stretnutia počas bežných, každodenných situácií (rozdielne rezidencie dieťaťa a krstných rodičov, ale i strata rodinných väzieb, oslabenie vplyvu príbuzných, či už pokrvných alebo afinitných).

Ak je však krstná matka (otec) z tej istej lokality, je tu značná pravdepodobnosť intenzívnejších kontaktov, prejavovania vzájomnej úcty krstným rodičom, častejšie navštevovanie, ale i venovanie väčšej pozornosti dieťaťu z ich strany. Nakoľko ide o slobodne vybraný pár samotnými rodičmi, nie určený tradičným modelom, ktorému sa v minulosti podriaďovali, je tu opodstatnený predpoklad, že vzťahy nebudú len formálne, ale založené na priateľskej báze.

Prejavy krstných rodičov voči dieťaťu sa objavujú najmä pri významných situáciách životného cyklu – krst, prvé sv. prijímanie, sviatosť birmovania, svadba, úmrtie krstňaťa a i., ale i príležitostí v rámci kalendárneho obyčajového cyklu (najmä deň sv. Mikuláša, Vianoce, Veľká noc v prípade chlapca, keď krstnú matku dieťa navštevuje), či v rámci osobných individuálnych termínov a sviatkov (narodeniny, meniny, promócie...). Krstní rodičia by pri týchto príležitostiach nemali chýbať, ráta sa v prvom rade s ich účasťou, najmä na základe pozvania rodičov, ale záväzná je aj obdarovanie dieťaťa. V tejto časti ozrejmujeme kompetencie krstných rodičov voči dieťaťu, popisujeme jednotlivé príležitosti, na ktorých sa počíta s ich participáciou.

Prvou významnou príležitosťou po krste dieťaťa, na ktorej sa očakáva návšteva krstných rodičov a zároveň je s ňou spojená aj rodinná oslava, sú

prvé narodeniny dieťaťa. Od krstných rodičov je očakávaný väčší hmotný dar, spravidla „väčšie“¹⁵¹ hračky. Významnou príležitosťou na obdarovanie je aj deň sv. Mikuláša, keď dostáva balíček so sladkosťami, prípadne niektorí pribalia drobnú hračku. Podobne sa obdarovanie od nich očakáva na Vianoce, ide však o „väčší“ dar. Pri veľkonočnej oblievačke je návšteva krstnej mamy pre krstňa priam záväzná, za čo dostáva nielen vajíčka, čokoládu a pod., ale aj patričný finančný dar (minimálne okolo 5 – 10 EUR, neraz oveľa viac).

Významným krokom v živote dieťaťa je začiatok školskej dochádzky, pričom úlohou krstnej matky je zabezpečiť školskú tašku pre dieťa. Dostáva ju buď ako darček na Vianoce, alebo na 6. narodeniny.¹⁵²

Pri prvom svätom prijímaní dieťaťa zastávajú krstní rodičia významné miesto počas cirkevnej slávnosti popri rodičoch, ktorí spolu s nimi zaujímajú aj prestížne miesto v rámci samotného slávnostného obradu v kostole. Niekoľko radov lavíc je vyhradených len pre krstných rodičov a rodičov detí. Dôležitosť ich účasti je vyjadrená napríklad aj na spoločných pamätných fotografiách, kde krstní rodičia pri dieťati nesmú chýbať. Po absolvovaní slávnostnej sv. omše deti naďalej chodia na slávnostný obed ku krstným rodičom rovno z kostola, resp. fary¹⁵³ – ak žijú v danej lokalite. Aj príslušníci najstaršej generácie uvádzali daný jav zo svojho detstva, pričom mnohé deti hlavnú hostinu spojenú s touto udalosťou zažívajú podnes mimo svojho domu, podobne ako i v niektorých ďalších oblastiach Slovenska.¹⁵⁴ Ak nie sú krstní rodičia priamo z lokality, tak slávnostný nedeľný obed sa odohráva u rodičov, pričom pozývaní sú, samozrejme, aj krstní rodičia. Nielen v prípade tejto slávnosti sú po rodičoch krstní rodičia najväznejšími účastníkmi slávnosti, je to opäť priestor na stretnutie, prezentáciu vzájomných vzťahov, ale i obdarovania.

Na prvé sväté prijímanie bolo do začiatku 80. rokov v kompetencii krstnej matky zabezpečiť kompletne slávnostné oblečenie pre svoje krstňa,¹⁵⁵ ktoré ju zároveň určitým spôsobom reprezentovalo, nakoľko každý vedel, že oblečenie je podarované od nej. V lokalite sa však viac ako tri desaťročia (od roku 1982) pri tejto príležitosti používajú tzv. *muňďúriky*. Ide o biele jednotné rúcha pre obe pohlavia, siahajúce až po členky, zahalujúce celú postavu. Rodičia si ich v súčasnosti zabezpečujú spravidla sami na vlastné náklady, prípadne ich

151 Hodnota cca 20 – 30 EUR.

152 Podobné informácie máme z Hontu (lokalita Hrušov) (Sásová – Brložová 2012: 172).

153 Stabilnou zložkou celého obradového komplexu je pohostenie prvoprijímajúcich detí u miestneho kňaza na fare (zákusky a „biela“ káva). Uvádzala ho počas výskumu aj najstaršia žijúca generácia, ide teda o kontinuálne pretrvávajúcu prax miestnych duchovných (deti dostávali kedysi záviný, biele sladké pečivo a „bielu“ kávu). Za posledné roky sa pohostenie realizuje deň po prijímaní, ešte pred niekoľkými desaťročiami to bolo bezprostredne po slávnostnej sv. omši, pričom rodičia a krstní rodičia čakali zatiaľ detí pred kostolom a v okolí fary.

154 V tomto smere absentujú bližšie výskumy, práce na danú tému. Situáciu možno porovnať len s materiálom z Hontu – pozývanie prvoprijímajúceho dieťaťa na hostinu krstným rodičom k nemu domov bezprostredne po obrade prijímania uvádza aj Sásová (2012) z lokality Hrušov. V Liptovskej Tepličke ide dieťa ku krstným rodičom na obed, potom sa opäť stretáva aj s rodičmi na litániách v kostole, po ktorých idú všetci aj s krstnými rodičmi do domu rodičov, kde nasleduje pohostenie.

155 Dievčatám pripravovali biele šaty, pančušky, rukavičky, resp. sukňu a bielu blúzku, svetřík, venček na hlavu, chlapcom zas košielku, obom pohlaviam aj pierko zo zelene a bielych kvietkov, previazané stužkou, ktoré dosiaľ nosia deti pripnuté na hrudi.

---

zaobstarajú krstní rodičia.¹⁵⁶ Cieľom ich zavedenia bolo podľa informátorov eliminovať priestor na prestížne momenty prejavujúce sa v oblečení detí a taktiež skutočnosť, aby samotné deti neboli svojím zovňajškom počas obradu príliš zaťažované a rozptyľované („*To sa celé prijímanie len obzerali jedna druhú, kto aké má šaty...*“). Vyjadrovali sa pochvalne k tomuto javu, pričom viacerí uvádzali potrebu vyzdvihnúť dôležitosť duchovnej prípravy a náboženskej podstaty celého momentu.

Prvé sväté prijímanie je taktiež významnou príležitosťou na obdarovanie dieťaťa. Krstní rodičia spravidla pre deti prinášajú do daru za posledné tri desaťročia najmä bicykel. Ako dar pri tejto príležitosti sa objavovali už na konci 70. rokov – „...*to už keď som ja bola malá, to každý čakal, že bude mať po prijímaní od krsnej bicykel*“ (žena, 1970). Okrem toho krstní rodičia prinášajú tortu (okrem torty od rodičov, neraz i od starých rodičov), taktiež finančný dar. Ako dary sa však objavujú aj zlaté šperky alebo hodinky, niektorí uvádzali aj mobilný telefón, pričom obdarovanie je spojené aj s finančnou hotovosťou.

V prípade sviatosti birmovania sa neraz krstný rodič stáva *birmovním*, čo závisí od viacerých faktorov (vzťahy s krstným rodičom, jeho starostlivosť, plnenie, resp. neplnenie si určitých očakávaných povinností a i.). Ženy najstaršej generácie uvádzali, že kedysi platila v obci norma, že krstný rodič sa nemôže stať zároveň aj *birmovním*, ale toto pravidlo sa zhruba štyri desaťročia nedodržiava. Okrem krstných rodičov si niektorí vyberajú za birmovního rodiča svojich známych, starších kamarátov či rodinných príbuzných.

V niektorých prípadoch birmovní rodičia aj po sviatosti birmovania zoberú svojho birmovanca k sebe domov na slávnostný obed, prípadne sa koná spoločný obed pre všetkých, zabezpečovaný rodičmi v domácom prostredí. Neraz sa na ňom zúčastňujú aj krstní rodičia birmovanca. Zaujímavá je skutočnosť, že už viac ako 20 rokov sa pri príležitosti realizácie tejto slávnosti deti odievajú do miestneho slávnostného tradičného ľudového odevu,¹⁵⁷ ktorý sa v lokalite považuje už za integrálnu súčasť danej príležitosti, ako i ďalších náboženských slávností (napr. odpustová slávnosť). Dieťa je opäť birmovním rodičom obdarované väčším hmotným darom a finančnou hotovosťou (najčastejšie zlaté šperky).

Obe približované obradové situácie sú významnými medzníkmi v živote detí, ďalším postupom v získavaní sviatostí v rámci ich fungovania v cirkevnom spoločenstve, ktoré podobne ako krst majú aj svoje profánne zložky (slávnostné pohostenie). To primárne spĺňa spoločenskú funkciu, priestor na vzájomné stretnutie a spoločné trávenie pre rodinu významných momentov, ale i prezentáciu prejavov krstných rodičov k dieťaťu.

---

156 Najčastejšie si ich zháňajú od rodiny, známych, nakoľko za tri desaťročia ich fungovania v lokalite nie je problém zaobstarať si ich. V mnohých lokalitách na Slovensku je použitý podobný model oblečenia detí, ale rúcha môžu byť aj majetkom danej farnosti, ktorá ich deťom zapožičiava na danú slávnosť.

157 Už v roku 1989 boli birmovanci počas obradu oblečení v „krojí“, ročníky predtým uvádzali slávnostný „civilný“ odev. Podľa tvrdení viacerých informátorov, obliekanie miestneho tradičného ľudového odevu počas významných cirkevných sviatkov inicioval miestny farár Marcel Martinko pôsobiaci v obci v roku 1989 – 2001.

Z hľadiska koncepcie obradov prechodu majú recepčný charakter, posilňujú kompetencie dieťaťa v cirkevnom spoločenstve a sú podmienkou pre realizáciu cirkevného sobáša, umožňujú stať sa aj krstným rodičom.

Obradové funkcie krstní rodičia zohrávajú aj v prípade úmrtia dieťaťa. V kompetencii krstnej matky je kompletne oblečenie dieťaťa, jeho úprava do truhličky, dokonca v niektorých prípadoch kupuje aj truhličku: „*To mu má akože krstná dať to, čo by dostal, keby mal svadbu*“ (žena, 1961). Z vyjadrenia je evidentné, že v prípade úmrtia takéhoto dieťaťa krstná matka plní určité „očakávané“ úlohy, ktoré vyplývajú z miestnej obyčajovej normy viažucej sa k svadbe, aj keď sa tohto významného obradového momentu dieťa nedožije. Truhličku s malým dieťaťom by mali niesť krstní rodičia, pri väčšom dieťati (starší školák) jeho rovesníci.

Azda najvýznamnejšou situáciou nielen na obdarovanie krstňaťa krstnými rodičmi, ale hlavne na manifestovanie vzájomnej úcty, prezentovanie vzťahov medzi krstným rodičom a krstňaťom, plnenie obradových rolí krstnými rodičmi je svadba krstňaťa. Krstní rodičia tu zastávajú významné obradové pozície, spojené do súčasnosti s rôznymi obyčajovými úkonmi a prednášaním obradových textov. Nevestin krstný otec je *oddavačom* nevesty, reprezentuje nevestinu stranu a ide spolu s krstným otcom ženicha (*starosta*) na čele celého svadobného sprievodu. Následne zaujímajú aj funkciu svedkov, či už pri civilnom alebo cirkevnom sobáši, pričom išlo o jav fungujúci už v čase výskumov pri koncipovaní prvej monografie o obci (Vanovičová 1973: 112).

V prípade svadby krstňaťa platí norma obdarovania krstnými rodičmi, neraz v sume prevyšujúcej bežnú mesačnú mzdu v tejto lokalite.¹⁵⁸ Dokonca som sa stretla aj s prípadmi, keď pôvodne pár slobodných krstných rodičov neskôr vytvoril dve manželské dvojice, obe boli na svadbu pozvané a každý pár za seba daroval krstňaťu finančne hodnotný hmotný dar a taktiež aj financie.¹⁵⁹ Krstní rodičia ženicha a nevesty dostávajú najväčšiu výslužku zo svadby spomedzi všetkých svadobčanov.

„*Teraz pred pár rokmi, ešte to boli koruny, som dala krstňaťu 10 tisíc v hotovosti, a ešte dar za 3 tisíc (hrnce a brúsené poháre) a potom ešte aj tortu upieť. Len torta bola za 2400 korún, mala tri poschodia a 16 kíl*“ (žena, 1961).

Podobné údaje máme aj zo Spiša pri obdarovávaní dieťaťa krstnou matkou na konci 80. rokov 20. storočia (Horváthová 1989: 239). Už v tom čase išlo o záležitosť vyžadujúcu si náklady niekoľko tisíc korún, čo taktiež prevyšovalo vtedajšiu priemernú mesačnú mzdu.

Pri obdarovaní platí systém reciprocity, ako i pri kmotrovstve samotnom, čo sme už uvádzali vyššie - „*kmotrovstvo sa vracia*“. Keďže situácií, keď je dieťa krstnými rodičmi obdarované, je počas jeho života pomerne dosť, viaceré matky a krstné matky si zapisujú výšku darov pri jednotlivých príležitostiach, aby ich vedeli vrátiť druhej strane v patričnej

158 Dar od krstných rodičov dosahuje spolu aj hodnotu aj 4 - 5 stoviek EUR. Pozostáva z nákladných hmotných darov (chladnička, práčka, elektrický sporák, šijací stroj...), alebo poskytujú hotovosť (kedysi to bolo 8 - 10 tisíc Sk, v súčasnosti dávajú najčastejšie okolo 300 - 350 EUR), k tomu ešte „menší“ dar, v hodnote okolo 100 EUR a veľkú tortu.

159 „*Dostala som od jedných krstných šijací stroj, to bolo vtedy na staré koruny niekoľko tisícová vec. Od druhých som dostala elektrickú pec*“ (žena, 1968).

---

výške pri tých istých situáciách. Pre krstných rodičov ide v prípade prijatia kmotrovstva o významný záväzok predpisujúci viaceré povinnosti. Na základe zrealizovaného výskumu však možno skonštatovať, že jednotliví respondenti sa snažia splniť túto spoločenskú normu, i keď ide o veľmi nákladné záležitosti.

*

Vplyvom inštitucionalizácie pôrodov, ktorá sa v skúmanej lokalite stávala samozrejmom až v druhej polovici 60. rokov 20. storočia, došlo k zániku mnohých tradičných obyčají, úkonov realizovaných v domácom prostredí, zameraných predovšetkým na rodičku a dieťa. Na druhej strane sa ústrednými stali tie zložky, ktoré súvisia s cirkevným obradom krstu a tvoria významné obradové momenty v živote dieťaťa a rodiny, príležitosti, ktorých najmä profánne aktivity sú naďalej veľmi obľúbené a pokladané za významné slávnosti.

Prezentované poznatky dokladajú naďalej silné pozície cirkvi a konfesiónalných prejavov v živote obyvateľov skúmanej lokality. Význam a dôležitosť cirkevných obradov (najmä krst, prvé sv. prijímanie a sviatosť birmovania) pre miestnych obyvateľov nenarušila ani snaha bývalého režimu po ateizácii (Leščák 2006: 8). Ponovembrová stagnácia občianskych obradov a snaha po obmedzení ich vplyvu viedli k zrušeniu týchto foriem obradov v sledovanej obci, taktiež aj obradnej miestnosti, no napokon došlo k ich opätovnému obnoveniu (v roku 2009) a stabilizovaniu v rámci obradov životného cyklu.

Hoci došlo k viacerým zmenám v sledovanej oblasti za posledné desaťročia, v skúmanej lokalite sa v značnej miere aj v tejto sfére prejavuje silný tradicionalizmus a konzervativizmus. Dokladá to najmä fungovanie prinášania pohostenia rodičke, ktoré je v lokalite naďalej aktuálne aj napriek inštitucionalizácii pôrodov, pre ktorú zaniklo viacero ďalších prejavov spojených s touto príležitosťou. Tradicionalizmus a konzervativizmus dokladá aj dodržiavanie sociálnej a priestorovej izolácie matky a dieťaťa až do krstu, používanie krstnej dečky a zakrývanie dieťaťa počas cesty na krst, aj z krstu (podľa dostupných informácií do súčasnosti fungujúce aj v mnohých ďalších oblastiach Spiša), zabezpečovanie kompletného oblečenia na krst krstnou matkou, ale i usporadúvaním krstín.

Na druhej strane za posledné desaťročia pozorujeme aj etablovanie nových kultúrnych javov, taktiež zánik starších foriem obyčají, napríklad spôsob voľby krstnorodičovského páru sa podobne ako na iných miestach Slovenska obmedzuje hlavne na okruh najbližších príbuzných. Zanikol starší model „dedenia“ funkcie kmotrov po mužskej a ženskej línii. K zásadnejším zmenám možno taktiež uviesť odkladanie termínu krstu, niekedy aj na pomerne dlhé obdobie niekoľkých týždňov od narodenia.

Veľkou zmenou je účasť rodičov na krste, čím sa tento obradový moment zaradil medzi dôležité a významné udalosti pre celý rodinný okruh, ktorý prežívajú spoločne v priestore kostola. Obrad krstu sa za posledné desaťročia stal „verejnou“ slávnostnou udalosťou, neraz so značným počtom účastníkov, obzvlášť, ak je súčasťou slávnostnej nedeľnej

---

bohoslužby. Zánikom cirkevnej *vádzky* po druhom vatikánskom koncile koncom 60. rokov 20. storočia ako samostatného obradného úkonu sa spojilo ukončenie sociálnej a priestorovej izolácie rodičky s realizovaním krstu dieťaťa, a teda aj požiadavkou na účasť matky na krste.

Neinštitucionálne formy jednotlivých príležitostí, najmä hostiny v domácom prostredí alebo v reštauračných zariadeniach, sú veľmi významnou profánnou zložkou týchto cirkevných slávností. Dokladajú dôležitosť a potrebnosť slávnostnou formou potvrdiť nové situácie, novoustanovené vzťahy, utvrdzovať väzby v rámci spoločenstva príbuzných, kmotrovcov. Ide o významnú príležitosť na stretnutie okruhu najbližšej rodiny.

Obdarovanie počas analyzovaných príležitostí má prestížny charakter a za posledné desaťročia zaznamenávame značný nárast finančných nákladov vynaložených na dary, ako i rozšírenie okruhu príležitostí na obdarovanie. V kontexte možných zárobkov v tejto oblasti si to vyžaduje značné finančné náklady, pričom investície na dar od krstných rodičov pre krstňa, najmä počas svadby, neraz prevyšuje priemernú mesačnú mzdu.

Okrem funkcie prijatia dieťaťa do rodinného spoločenstva krstiny plnia aj úlohu zábavno-spoločenského stretnutia, v rámci ktorého po slávnostnom obede nasleduje voľnejšia zábava, neraz vyplnená spevom a zábavou, vzájomnou konverzáciou, pričom trvajú až do večerných hodín. Sú priestorom na vybočenie z každodennej rutiny, príležitosťou na prezentovanie rodinných väzieb, ale i prestížnych momentov (pohostenie, slávnostné oblečenie, obdarovávanie). V obci im pripisujú dôležitosť, o čom svedčí aj snaha urobiť pohostenie mimo domu. Tento fakt nepochybne zvyšuje prestíž takejto udalosti, na druhej strane uľahčuje jej zorganizovanie, keďže v reštaurácii je poskytovaný kompletný servis. Prejavuje sa tu, podobne ako v iných obyčajových situáciách, profesionalizácia jednotlivých úkonov, väčšina krstín v radoch majoritného obyvateľstva sa koná mimo domu. Spravidla usporiadanie krstnej hostiny v domácom prostredí sa realizuje v prípade, ak majú v dome patrične veľké priestory, resp. ak má kto zabezpečiť pre viacerých návštevníkov primerané pohostenie, alebo v prípade, ak ide o ekonomicky slabšiu rodinu, prípadne matku bez partnera.

V rámci sledovaného cyklu sme sa venovali aj existencii novších zložiek a zmien, ktoré sú buď inštitucionálnym zásahom (napr. zavedenie povinnosti zaobstarávať krstnú košielku, účasť oboch rodičov, obrad víťania detí), alebo vznikajú aj spontánne, bez zásahu inštitúcií (návšteva v pôrodnici, zmena vo výbere kmotrovcov, etablovanie kočíkov, istá obmena a aktualizácia darov, záväznosť obdarovávania dieťaťa pri niektorých termínoch, prezentovanie vzťahov s krstnými rodičmi počas rôznych výročných slávností, spoločné slávenie individuálnych oslavných termínov, či už v prípade detí alebo krstných rodičov). Pri viacerých spomínaných aktivitách sa posilnil podiel mužov na realizácii viacerých úkonov, ktoré smerujú k vyrovnávaniu pozícií so ženami. Spravidla v jednotlivých prezentovaných situáciách sa všade zúčastňujú a realizujú jednotlivé úkony spoločne. Okrem viacerých faktorov, ktoré sa podieľajú na tomto stave, jednou z podstatných je aj skutočnosť, že

---

v súčasnosti krstní rodičia poväčšine tvoria pár (partneri, manželia), nejde o dvoch na sebe nezávislých slobodných ľudí.

Reciprocita kmotrovstva je obzvlášť dôležitá v súčasnosti, nakoľko veľkosť darov krstňaťu počas jeho života je značná a vzájomné krstienie detí je patričnou zárukou ich vrátenia. Kmotrovstvo je síce predovšetkým vymedzené a definované cirkevnými pravidlami, obsahom, má teda prioritne nábožensko-cirkevný charakter (ide o akéhosi spolupatróna dieťaťa, „svedka“) (Apáthyová-Rusnáková 1974: 118), čo súvisí so vznikom a genézou daného inštitútu. Na druhej strane je informátormi zdôrazňovaný a pociťovaný ako trvalý celoživotný zväzok, ktorý spojí krstného rodiča s dieťaťom. Dôkazom toho je množstvo obradových momentov v rámci životného cyklu dieťaťa, ktoré predpokladajú účasť a zainteresovanie krstných rodičov v skúmanej lokalite.

8

Premeny svadobného obradového systému

Anna Kasanová

Pod termínom svadba rozumieme historicky vyvinutý systém obradov a zvykov, ktoré sprevádzajú uzavretie manželstva. Svadba patrí aj v súčasnosti k atraktívnym prechodovým rituálom, jej radostná atmosféra stmeluje širšie spoločenstvo. Svadobné obyčaje plnia združovacie aj zábavné funkcie vidieckeho spoločenstva, obsahujú prestížne prvky, vyjadrujú a utvrdzujú príbuzenské a medzigeneračné vzťahy.

Cieľom tejto kapitoly je objasniť lokálne podoby svadby a jednotlivých svadobných prvkov v Liptovskej Tepličke. Našou snahou je začleniť súčasnú svadbu do širšieho kontextu sociokultúrnej identity a zaznamenať premeny tradičných svadobných prvkov vo vývinových fázach od 50. rokov 20. storočia až po súčasnosť, pričom súčasný model reprezentuje stav z rokov 2010 – 2013. Staršie tradičné svadobné prejavy z medzivojnového obdobia, ktoré ešte bolo možné v lokalite zaznamenať, nám pomohli pochopiť význam jednotlivých tradičných svadobných prvkov v širších súvislostiach, a tak lepšie rozpoznať vývoj, ktorý v tejto lokalite prebehol od 50. rokov až po súčasnosť. Kapitola obsahuje poznatky o prípravách a priebehu svadobného obradového systému, analyzuje základné časti a prvky, ktoré vytvárajú podobu svadby v jednotlivých vývinových obdobiach. Sleduje súvislosti, analógie a prípadné priame väzby súčasnej podoby svadobného obradu k tradičnému. Keďže pôvodný význam tradičných javov v súčasnej svadbe býva nejasný, na základe analýzy materiálu z výskumu možno dokumentovať premeny svadobných prvkov, a tým poukázať na syntézu tradície a nových svadobných prejavov a trendov.

Keďže svadobné obyčaje zaraďujeme medzi prechodové rituály,¹ z tohto pohľadu je možné vysvetliť ich pôvod a význam (Jakubíková 1996: 187). Na Slovensku existuje spoločná základná štruktúra v priebehu svadieb, z ktorej budeme vychádzať. Do predsvadobného obdobia patria: priesvedy, pytačky, zásnuby, ohlášky, pozývanie hostí na svadbu, dievocká a mládenecká rozlúčka. Do samotnej svadby môžeme zaradiť: príchod ženicha po nevestu, odchod na sobáš, cesta na sobáš – svadobný sprievod, sobáš, príchod zo sobáša, svadobná hostina a zábava, odchod nevesty z domu a príchod nevesty do domu ženicha, skladanie venca nevesty, ukladanie mladého páru na lôžko (Jakubíková 1996: 11-13).

Obdobie dospievania mládencov a dievok bolo u Tepličanov spojené s vedomím, že voľba životného partnera nebude iba ich voľbou. Táto skutočnosť bola zároveň kompenzovaná istou toleranciou k využitiu času slobody na nezáväznú veselie a zábavu. V medzivojnovom období sa konali spontánne tanečné zábavy v časti obce na *Bore*, kde bol vytvorený tanečný priestor a mládež tak mala možnosť nadväzovať prirodzené vzájomné kontakty. Oblíbené boli aj nedeľné popoludňajšie prechádzky po dedine.

---

1 Rituály pomáhajú človeku prejsť určitou životnou situáciou. Arnold van Genneep (Genneep 1997: 117), vysvetľuje myšlienku prechodového rituálu v tom zmysle, že jedinec, ktorý opúšťa svoje pôvodné spoločenstvo, toto spoločenstvo oslabuje a naopak svojím príchodom posilňuje iné. Preto je nutná kompenzácia, silnejší posilňujú slabších formou vena, darov, hostiny, peňazí na vykúpenie a prekážok brániacich odchodu nevesty z rodičovského domu. Celkovo je svadba zložitým a bohatým komplexom rôznych obradov a zvykov s vysokým stupňom obradnosti. To poukazuje na význam a závažnosť, aké sa v roľníckych rodinách prikladal založeniu novej rodiny.

Nadväzovanie a udržovanie vzájomných kontaktov medzi chlapcami a dievčatami sa prejavovalo ešte v 60. rokoch 20. storočia ako komplex tradovaných stereotypov, vzorov správania a spoločenských noriem. Vzájomnosť vzťahov podliehala sociálnej kontrole rodiny, v prípade vážnejších vzplanutí sa sledovala najmä sociálna primeranosť partnera a dodržiavanie morálnych noriem. Rodičia mali výhradné právo rozhodovať o chode rodiny a mali aj konečné slovo pri výbere partnera pre svoje dieťa. V druhej polovici 20. storočia sa v obci formovali rôzne organizované združenia (napr. telovýchovné organizácie, Socialistický zväz mládeže) a organizovali sa podujatia, ktoré vytvárali ďalší priestor pre nadväzovanie bližších kontaktov medzi mládežou. V 80. a 90. rokoch sa konali rôzne zábavy v podobe juliánesov, majálesov a športových podujatí a turnajov najmä v časti obce Uhlárova.

Predsvadobné obdobie

Tak ako v minulosti, aj v skúmanom období od druhej polovice 20. storočia, iniciatíva k uzavretiu manželstva vychádzala najmä zo strany ženicha a jeho rodiny. Pytačkám - nazývaným *svembiačky* - v rituálnom kontexte tradičnej svadby predchádzali predbežné priezvedy matky v sprievode inej ženy, prípadne mužského zástupcu mládenca u potenciálnej rodiny dievky. Podľa zvyku nebolo slušné oznámiť hneď po príchode do domu pravý účel návštevy. Rozhovor sa musel zahájiť dialógom o úrode, dobytku a iných témach, ktorého časťou bola aj téma požičkovania, predaja alebo kúpy. Strana mládenca postupovala opatrne a používali skôr poetické prirovnania, slovné narážky, symbolické názny a gestá („*akú máte peknú jalovičku, radi by sme ju kúpili*“ alebo „*pekný kvietok v záhradke, ktorý by sme si chceli odtrhnúť*“, máte dievčinu na vydaj, či ju nedáte do služby“), ktoré by im v prípade neúspešného návrhu uľahčili zmierlivo preklenúť vzniknutú situáciu. Predstava o vhodných predpokladoch spojenia rodín vychádzala zo záujmu vytvoriť čo najlepšie podmienky pre zaistenie potrieb hospodárstva. Výberom budúcej mladuchy bolo treba dosiahnuť aspoň približne rovnaký majetkový vklad oboch partnerov, pričom hospodárske pomery jednotlivých rodín neboli žiadnym tajomstvom. Rozdielne socioekonomické pomery rodín u Tepličanov patrili k najväčším prekážkam, „*najlepší sú majstrove, majster predvečer s jednou korunou líha a s dvoma ráno vstáva*“. Vedľa ekonomického hľadiska sociokultúrnych a morálnych predpokladov bola nezanedbateľným kritériom aj konfesia (podobne aj národnosť). K bráneniu konfesionálne zmiešaných manželstiev sa v lokalite stretávame ešte v 80. rokoch 20. storočia, pričom v zistenom prípade partner prestúpil na katolícku vieru a sobáš bol uzavretý v katolíckom kostole. Konfesionálne hľadisko patrí ešte aj v súčasnosti k dôležitým kritériám pri výbere budúceho partnera, ale zriedkavo je príčinou zabrány uzavretia manželstva.²

---

2 Vysoký záujem o cirkevný sobáš súvisí s mierou religiozity v lokalite.

Získaný materiál však naznačuje postupné uvoľňovanie zaužívanej štruktúry predbežného zisťovania rodičov ženicha v rodine nevesty. Svadbe predchádza tzv. žiadosť o ruku a synonymom sú zásnuby, chápané ako vzájomný sľub.³ Dohoda o uzavretí svadby –*“urobilo sa slovo”*– je v súčasnosti spojená s priateľskou návštevou rodičov, pri ktorej sa dohovára priebeh svadby. Obyčajne sa hovorí už o zásnubách a návšteva rodičov nevesty je očakávaná a dopredu dohodovaná. Jej súčasťou je aj pohostenie. Rodina ženicha prináša fľašu alkoholu, prípadne koláče a ženich pre nevestu kyticu kvetov a zásnubný prsteň. V súčasnosti nie je výnimkou, že túto časť mnohí snúbenci vynechajú a iba oznámia rodičom svoj úmysel uzavrieť manželstvo. Ich potvrdenie je pre mladé páry významné, ale nemusí byť rozhodujúce.

Potvrdenie závažnosti prijatého rozhodnutia sa zverejňovalo v tradičnej svadbe ohláškami, cirkvou predpísaného zverejnenia pripravovaného manželstva. Zaisťovala sa tým účasť na svadbe a sociálna, obecná kontrola.⁴ Aj v súčasnosti, aj keď ohlášky nie sú už povinné, sa využíva tento spôsob zverejňovania pripravovaného manželstva v kostole a opakujú sa po tri nedele za sebou v dobe hlavných bohoslužieb a štvrtú nedeľu sa koná svadobný obrad. Vedľa cirkevnoprávnej povahy mali ohlášky i obyčajovo-právny význam. Zároveň zintímňovali pomer medzi obidvoma rodinami. Pred ohláškami chodili snúbenci ešte v 50. a 60. rokoch 20. storočia na faru ku skúške z katechizmu – *„na náuky“*, ktorá mala preveriť najmä ich náboženskú a právnu spôsobilosť ku svadbe. Aj v súčasnosti existuje tzv. predmanželská príprava na fare.⁵

Význam ohlášok umocňovali aj vonkajšie znakové odlišnosti v odevy. Mladucha už počas prvých ohlášok nosila odevné súčasti, ktoré sa líšili od

---

3 V dedinskom prostredí predchádzali zásnubám pytačky, pri ktorých sa rozhodovalo o uzavretí alebo neuzavretí manželstva. Od vlastných pytačiek sa zásnuby líšili podľa Jána Komorovského tým, že pri zásnubách došlo k potvrdeniu dohody uzavretej pri pytačkách a k podaniu nevestinej ruky ženichovi, prípadne výmena prsteňov (Komorovský 1976: 73-86). V Liptovskej Tepličke nebol zaznamenaný až do začiatku 50. rokov 20. storočia ani jeden prípad výmeny prsteňov pred svadbou. Darovanie svadobných prsteňov sa v Liptovskej Tepličke stalo bežným javom až v 60. rokoch 20. storočia. Pytačky, pri ktorých sa riešili vzájomné majetkové vzťahy obidvoch rodín, stratili svoj význam v priebehu druhej polovice 20. storočia.

4 Vylúčila sa tým v tomto pomerne uzavretom horskom prostredí možnosť incestu, bigamie, prípadne odhalenie príslubu inej osobe, uzavretie manželstva bez vedomia rodičov a pod. *„Uzatvárať manželstvo medzi príbuznými nebolo v Liptovskej Tepličke zvykom. Známy je len jediný prípad, keď sa zobrali bratranec so sesternicou druhého stupňa, ale museli mať povolenie farského úradu“* (Miazdrová 1970: 40).

5 Na faru treba zájsť minimálne tri mesiace pred sobášom, nasleduje takzvaná predmanželská príprava. Priniesť treba občianske preukazy (podľa vyjadrení viacerých kňazov však nie sú požadované všade), údaje o svedkoch (najlepšie prefotené občianske preukazy z oboch strán), a v prípade, že snúbenci boli krstení v inej farnosti, tak aj krstné listy. Katolíci musia mať absolvovaný krst a sväté prijímanie (birmovka nie je nevyhnutná). Ak je jeden zo snúbencov inej viery, prípadne nepokrstený, treba od príslušného biskupa získať takzvaný dišpenz alebo povolenie. Za obrad sa neplatia žiadne poplatky, je možné obetovať milodary.

bežného odevu a začala nosiť na hlave partu.⁶ „*Mladucha bola v parte, nosila biely kroj, ale už mala biely ručník, keď sa ohlásky v nedeľu robili. V svadobný deň už mala na parte venček z bielych kvetov.*“ Tradičný odev ženicha sa v medzivojnovom období medzi ohláškami nemenil. Koncom 40. rokov a začiatkom 50. rokov muži postupne odmietali nosiť tradičný, starší typ odevu. Tradičný odev bol u mužov nahradený, *ancugom* – mestským odevom, ale počas ohlášok sa naďalej udržiaval krojový prvok „*klobúk a za ním pierko, to vláčil celé ohlásky*“. Tradičný ženský svadobný odev nosený ešte začiatkom 60. rokov zodpovedal miestnym normám a zvyklostiam a prispieval k zvýrazneniu mimoriadnosti očakávanej udalosti.

Časový odstup medzi zasnúbením a svadbou nebol vždy samozrejmosťou. Súvisí so zmenou politického režimu v ČSR v roku 1948. V 50. rokoch 20. storočia bol stanovený civilný sobáš ako jediný právoplatný. Cirkevný sobáš bol povolený, ale mohol sa konať až po civilnom.⁷ Sobáš bol teda dvojaký, civilný (občiansky) a cirkevný. Časový odstup medzi dvoma možnými spôsobmi sobáša v 50. rokoch 20. storočia trval niekedy aj niekoľko mesiacov. Neraz súvisel s politickými a spoločenskými perzekúciami kňazov a osôb nevyhovujúcich zo strany existujúceho politického režimu. V Liptovskej Tepličke boli najmä v 50. rokoch obdobia, keď v obci nepôsobil stály kňaz. Sobášiť chodili privolaní kňazi z okolitých obcí Vikartoviec a Šuňavy. Z tohto dôvodu nastala situácia, že sa konalo aj niekoľko svadiieb súčasne, konali sa „*po litániách*“ (bez eucharistickej bohoslužby) v nedeľu v popoludňajších hodinách, „*chodilo sa na povečerné*“. Zdôraznenie týchto udalostí je potrebné, pretože kvôli vysokej religiozite nemal civilný sobáš pre obyvateľov Liptovskej Tepličky žiadny hlbší význam a bol považovaný skôr za úradnú povinnosť, ktorú museli absolvovať. Civilný sobáš oproti cirkevnému nemal slávnostný charakter a prebiehal pred štátnym matrikárom, „*išlo sa do notára*“, alebo civilným predstaviteľom obce – starostom. Obradu sa zúčastnila iba najbližšia rodina, prípadne po civilnom sobáši nasledoval prípitok a obed v kruhu najbližšej rodiny. V 60. rokoch sa spoločenská situácia zmenila a vykonávali sa obidva sobáše

6 Mladucha nosila partu a ručník prehodený krížom cez plece. Biela farba sa ako farba svadobných šiat ustálila až v 20. rokoch 20. storočia. Na konci 19. a začiatku 20. storočia pozostával svadobný odev z čierno-bielej farebnej kombinácie. Ženský svadobný odev sa do roku 1918 skladal z čiernej *kydle* (sukne), čiernej *šaty* (zastera), *oplecka* a bieleho *rajblika* (živôtik) a bieleho kožúška siahajúceho po pás. V medzivojnovom období sa svadobný odev nevesty zmenil na biely a novou odevnou súčiastkou bol *šlajer* (transparentná latka alebo tyl umiestnený krížom a na boku stiahnutý a vyzdobený zelenou myrťou) a ako nová svadobná súčiastka nahradil doma tkaný biely ručník. Súčasťou úpravy hlavy bol venček a parta. Na parte mala nevesta pripevnený „*barvínek z ktorého bola na temene hlavy urobená ružica zo 7 alebo 9 lístkov. V strede ružice bol prišitý peniaz (20 alebo 50 halierov), aby bola bohatá. Aj do čížmy si mala dať peniaz, aby sa v rodine držala koruna*“ (žena, 1920). V 60. rokoch začal nahrádzať mladuchin veniec biely závoj a biele mestské šaty. Mladuche pri obliekaní pomáhala krstná matka, neskôr družičky. Tradičný mužský odev pozostával z „*bielych chološní* (súkenných nohavíc), *čížiem, vyšíwanej košele a sardaku* (kožúška bez rukávov)“. Posledný záznam „*krojovanej svadby*“ v lokalite je z roku 1983. Tradičný kroj mala nevesta, ženích, 7 družbov a 7 družičiek (žena, 1965).

7 O civilnom sobáši bližšie Mozolík (1989, s. 26-33). Súčasná slovenská legislatíva od roku 1992 uznáva za právoplatný civilný aj cirkevný sobáš. Pravidlá občianskeho sobáša určuje na Slovensku *Zákon o rodine č. 36/2005 Z. z.* V súčasnej právnej úprave môžu snúbenci dokonca uzavrieť manželstvo na akomkoľvek vhodnom mieste, pokiaľ im to povolí matričný úrad. Cirkevný sobáš môžu uskutočňovať všetky registrované cirkvi a v takto vzniknutom manželstve sú rovnaké práva a povinnosti, ako pri sobáši uzavretom občianskym spôsobom. Cirkev však nie je povinná vykonať cirkevný sobáš a každá cirkev si teda môže určiť vlastné podmienky a pravidlá pre vykonanie cirkevného sobáša.

---

v jeden deň. Intenzita príprav na svadbu vrcholila medzi druhou a treťou ohláškou.

Jedným z prvých úkonov pred svadbou bolo pozývanie hostí na svadbu. Patrilo to k významným tradičným sociokultúrnym a integračným činiteľom, prispievajúcim k vedomiu spolupatričnosti a solidarity v dedinskom spoločenstve. Túto úlohu zastávali nielen na to určené ženy z rodiny, ale ešte aj v súčasnosti dvaja hlavní družbovia, z nevestinej a ženíchovej strany (obyčajne synovia kmotry alebo bratranci). „*Družba musel byť mladý neženatý chlapec a reprezentatívny tak, ako by bol mladý pán*“ (žena, 1939). Ich úlohou je pozývanie na svadbu podľa tradičnej etikety a v prednesení pozývacej formule v deň sobáša.⁸ Každý z družbov pozýva svoj okruh príbuzných. Atribútom družbu bol ešte v 70. rokoch 20. storočia *korbáč*, vyrobený z nohy z jeleňa (srnky), na ktorej boli pripevnené kožené remienky a druhou stranou ho držal v ruke spustený smerom nadol. Najvýznamnejším odevným prvkom družbu v tradičnom kroji bol jeho výrazný klobúk, vyzdobený husacími perami, farebnými ozdobami a cez plecia krížom prehodené dva vyšité ručníky s kvetinovými motívami – symbolom obradného poslania, „*jeden za slobodné a druhé za ženaté*“. V súčasnosti sa opäť dostáva do povedomia tradičný družbovský kroj, ale častejšie je už hlavný družba oblečený v *civile* (obleku) a označený bohatším družbovským pierkom, ktorý mu pripne družička v ranných hodinách v deň sobáša. Výber pozývaných osôb je aj v súčasnosti pomerne citlivou záležitosťou. Z tohto dôvodu v dome nevesty dostane družba zoznam rodín, ktoré má obradne pozvať na svadbu. Družbovia bývajú za svoju službu ohodnotení v pozývaných domoch dobrovoľnými peňažnými darmi. Aj napriek príbuzenským väzbám je aj naďalej dôležitou súčasťou svadby pozývanie družbom v deň sobáša, ktoré je obyvateľmi považované za nevyhnutnosť a ku svadbe v Liptovskej Tepličke jednoducho patrí.

Okrem tradičnej formy pozývania na svadbu sa posielali od 60. rokov aj tlačene telegramy. V súčasnosti ich nahradili graficky precízne upravené pozvánky⁹ rozosielané poštou rodinám, známym a kolegom, všetkým „*zo sveta*“, ktorí by sa mali o svadbe dozvedieť, ale nemusia sa samotného sobáša a svadobnej hostiny zúčastniť. Pre pozvaných svadobných hostí sa k oznámeniu pripája aj sprievodná pozvánka k svadobnému stolu a obvykle na zadnej strane pozvánky je napísané meno družičky alebo družbu. Takáto forma pozývania na svadbu je zaznamenaná už v 60. rokoch 20. storočia formou telegramu. O veľkosti svadby, a teda aj o počte pozvaných hostí rozhodujú najmä finančné možnosti. Veľkosť svadby sa menila. V 70. rokoch 20. storočia

---

8 Družbovský „zväčsky“ predslov má väčšinou formu viazanú miestnou tradíciou. Objavujú sa v ňom kresťanské motívy a floskule známe z iných obradných príležitostí, ako napríklad žiadosť o zvolenie k vstupu do počestného príbytku, prianie šťastia a požehnaní, prosba o účasť na svadbe a pod. Domáci pozvanie vypočujú obyčajne po stojačky a s plnou vážnosťou obradne odpovedajú, že pozvanie prijímajú a „*nechali odkázať*“, že pozývanie prijímajú. Nechýba ani akt odmeny, družba dostáva za pozývanie peniaze, približne 5 až 10 eur.

9 Formu oznámenia je možné si v súčasnosti vybrať zo širokého sortimentu katalógov, vzorkovníkov svadobných oznámení najrôznejších farieb a motívov, ktoré ponúkajú rôzne svadobné salóny, agentúry, tlačiarne dostupné na internete. V oznámení bývajú uvedené mená snúbencov, ich adresa, miesto a čas konania svadby a prípadne i motto alebo fotografia snúbencov. Svadobné oznámenie je jednoduchým prostriedkom na rozšírenie správy o uskutočnení svadby. Oficiálne pozvanie na svadbu je nielen slušnosťou, ale aj milou povinnosťou voči rodine, príbuzným a priateľom (Lenderová 2007: 105-112).

---

sú zaznamenané svadby počtom 200 až 250 svadobných hostí. V súčasnosti tento počet kulminuje v rozpätí 100 až 150 pozvaných hostí.

Ďalšími významnými svadobnými funkcionármi sú mladuchin *oddávač* a ženíchov zástupca *starosta*. Plnia úlohu hlavných koordinátorov svadby a jednou z úloh je sprevádzať mladý pár do kostola, pričom plnia úlohu hlavných svedkov. Oddávač a starejší ako jediní zo všetkých svadobných hostí majú znaky tradičného odevu – ručníky. Ešte v 70. rokoch mali dva doma tkané vyšívane krížom prehodené ručníky a poskladanú šatku na palci, ktoré dostali od nevesty ako znak hlavných svadobných funkcionárov. Jeden jednoduchý plátenný ručník dostal celý mužský zástup označený pierkom, ktoré pripínali družičky v deň sobáša. Tieto svadobné označenia sa nevracali a ostali ako spomienka na svadobný deň. Po redukcii svadobných prvkov starosta aj oddávač majú po jednom ručníku a poskladanú šatku upevnenú na palci. Predpokladom a očakávaním zo strany oddávača a starostu bola dobrá interpretačná a improvizáčna schopnosť, ktorá umožňovala zaraďovať do príhovoru rôzne miestne a dobové aktuality, žartovné a zábavné prvky, paródie a vtipy a humorné vstupy. V súčasnosti sa väčšina zvykových prejavov patriacich do ich kompetencie postupne redukuje, alebo zaniká a obmedzujú sa iba na niektoré situácie riadiace obrad v deň sobáša (odpytovanie od rodičov, sprevádzanie svadobného sprievodu na čele k miestu konania svadobného obradu, úloha svedkov pri svadobnom obrade).

Ďalšiu skupinu svadobných funkcionárov tvoria družbovia a družičky z obidvoch sobášiacich sa strán. Spravidla si ich určuje mladucha a ženích. Družičky spolu s kamarátkami a príbuznými dievčatami zo strany nevesty pomáhajú pripevňovať pierka svadobnej družine, zdobiť autá a priestory svadobných domov, obliekať nevestu a pod. V súčasnosti platí, že úlohy sa rozdeľujú podľa potrieb a po dohovore s mladuchou a ženíchom a konkrétnych podmienok, ale funkcie sú tradične dané. Aj napriek určitým povinnostiam, ich pôvodná funkcia pomáhať mladuche a ženíchovi sa zredukovala. Zanikla úloha družbu a družičiek obsluhovať na svadobnej hostine, ktorá bola v Liptovskej Tepličke bežná ešte v 80. rokoch aj napriek tomu, že svadby sa konali v reštauračnom zariadení. V súčasnosti svadobné agentúry a reštauračné zariadenia poskytujú kompletne služby, ktorých súčasťou sú priestory, obsluha, hudba, zákusky, svadobná torta, fotograf, kameraman a iné, podľa predbežného dohovoru s mladým párom. Zo svadobných hostí aj naďalej zostávajú hlavnými osobami svadby mladucha, ženích, svadobní rodičia a najmä krstní rodičia – kmotrovci, ktorí si aj naďalej udržiavajú vysokú mieru spoločenskej váženosti.

Napriek rôznym možnostiam, ktoré sa odvíjajú od finančnej situácie mladého páru, majú priebeh svadobného dňa na starosti najmä najbližší príbuzní. Vzhľadom na to, že mnohé úlohy sa v súčasnosti realizujú dodávateľsky, čím sa vytráca podiel rodiny a lokálneho spoločenstva na zapojení do svadobných príprav, aj napriek možnostiam, ktoré ponúkajú v okolí svadobné agentúry, v Liptovskej Tepličke ešte stále pretrváva vzájomná výpomoc. Susedstvo a susedská výpomoc vo forme naturálnych príspevkov svadobnej rodine (múka, cukor, lekvár, orechy, mak, maslo, mlieko a iné) je

ekonomicky kompenzačným znakom susedskej reciprocity, „*ja pomôžem tebe, ty pomôžeš mne*“, pretože v tradičnej svadbe bola svadba záležitosťou takmer celej dediny. Výrazný podiel na udržiavaní hodnotovej orientácie susedskej výpomoci má „*odchádzajúca generácia, ktorá je nositeľom tradičnej agrárnej ekonomiky a tradičnej spoločnosti a ktorá na vidieku dožíva. Možno ju ešte charakterizovať ako „susedskú generáciu*“ (Gajdoš – Pašiak 2008: 168).

Dar patrí medzi základný prejav medziľudských kontaktov a obecné k ľudským prejavom kultúrnej výmeny (Mauss 1999). Hodnota a množstvo darov vychádzali zo sociálnej a ekonomickej možnosti darcu a premietali sa do nich rodinné, príbuzenské a susedské vzťahy. V Liptovskej Tepličke sa dary odovzdávajú na „*babskej svadbe*“¹⁰ vo štvrtok večer. V minulosti sa jej mohli zúčastniť iba vydaté ženy. V 90. rokoch sa už tohto podujatia zúčastňovali aj muži (otec nevesty a ženícha alebo bratranec, ako mužský zástupca rodiny). Ide o pohostenie prípadne slávnostnú večeru spojenú s odovzďávaním darov od príbuzných snúbencom. Medzi obyvateľmi obce sa hovorí, že „*ide sa na dary*“. Dary sa zvyčajne odovzdávali oddelene v jednotlivých domoch, samostatne v rodine ženícha (v nedeľu alebo utorok) a v rodine nevesty (vo štvrtok). V súčasnosti sa odovzďávanie darov zjednotilo „*dovedna*“ a mladý pár ho organizuje spoločne, v reštauračnom zariadení. V súčasnosti je v obci najviac využívaným penzión Dolinka. „*Na daroch*“ je „*pred pohostením gratulácia a predávanie darov, modlitba, súčasťou sú rôzne zábavné scény, ako keď príde muž prezlečený za Cigánku s dietatom, zavolajú harmonikára alebo huslistu, spievajú sa pesničky dokola, každá si rozkáže a najhoršie je, keď vám baba vyfúkne pieseň. Je to taká malá svadba pre baby*“ (žena, 1939). Ženy dávajú mladuche rôzne rady do manželstva: „*A keď pujdeš z kostola tak mu parádne postávaj po nohe, by si ty mala na vrch a nie on!*“ Viaceré respondentky zdôrazňovali, že „*dary*“ sa finančne veľakrát približujú malej svadbe. Na sociálnom postavení rodín sa odrážal aj rozsah obdarovania. Najvýraznejšiu rolu pri obdarovaní, ako aj počas celého svadobného obdobia, zohrávala krstná matka, ktorá dávala podľa zvyku najväčší dar („*veľké dary*“) neveste. Ak mala nevesta dve krstné mamy, každá z nich sa snažila darovať čo najviac, patrilo to ku cti.¹¹ V 50. a 60. rokoch sa situácia začína pozvoľna meniť a začali sa hromadne objavovať reprezentatívne hmotné dary (až do 90. rokov prevládali chladničky, práčky, sady hrncov a iné). Niektoré respondentky si viac cenili hmotné dary, „*má to istú cenu, viem doteraz od koho čo mám*

10 Babská alebo ženská svadba. Názov je odvodený v Liptovskej Tepličke od pomenovania žien - *baby*. V tradičnom prostredí sa mohli tohto predsavadobného stretnutia zúčastniť výlučne iba vydaté ženy.

11 Výška a množstvo darov sa odvíjali od sociálneho postavenia darujúcej strany. Od krstnej matky a osobitne od svokry dostávala nevesta ešte v 50. rokoch 20. storočia jeden *záhlavek* (vankúš), šatky, čepce; od krstného otca dve šatky a čepiec, od najbližšej rodiny prípadne atlas na *letačky* (blúzky), plátno na spodky a *košelice*; od švagrin šatky a čepce. Dary zo ženíchovej strany doniesla jeho krstná matka „na dary“ - teda tzv. ženskú svadbu u nevesty. Dostala od nej podobné dary (šatky, čepiec) a v 50. rokoch sa začali objavovať látky na šaty. „Pri týchto formách darovania nešlo o jednostranný akt, ale platila sociálne podmienená zásada primeranej vzájomnosti, ktorá mala i pragmatickú stránku s perspektívou reciprocity v rovnakej životnej situácii darujúcej rodiny“ (Navrátilová 2012: 254).

„*Môj muž (ženích) dostal ešte zbožie (jačmeň) od krstnej matky (rok svadby 1962), to sa tak dávalo chlapom. Rodina vedela, že ja už nebudem nosiť čepce, tak mi ich už nedávali, dostala som uteráky, kombinety, posteľné prádlo a krstná matka mi doniesla látku na šaty a vankúš, to sa patrilo. Na dary chodila ona ako prvá v sprievode ostatných žien, to sa už tak dohodli, že všetky prídu dovedna a spievali. Muž mi dal pentaze a kúpila som si topánky. Krajšie ku kraju sú čižmy, ale som si kúpila už panské topánky*“ (žena, 1944).

Výzdoba brány svadobného domu. (Z. Beňušková 2011)

a vždy si na nich spomeniem. Krstná mi dala v roku 1990, keď som mala svadbu 8000 Sk, kúpila som si pec“ (žena, nar. 1961). V tradičnej svadbe dávala nevesta dary ženíchovej rodine prvú nedeľu po svadbe. V súčasnosti už pred svadbou, „ja som mala šťastie, že všetci boli už vydatí a ženatí, lebo sa dávali dary iba slobodným súrodencom, a svokre som dala sveter, kydlu a vyšit' šurc, svokrovi košeľu“ (svadba v roku 1992). K vzájomnej výmene darov medzi ženíchom a nevestou dochádzalo sprostredkované na ženskej svadbe. Nevesta darovala ženíchovi vlastnoručne vyšívanú košeľu, ženích jej daroval topánky, prípadne čižmy. Ešte aj v súčasnosti je zaužívanou povinnosťou nevesty darovať ženíchovi košeľu a ženích dáva neveste peniaze na svadobné topánky. Od svokry dostáva nevesta peniaze na šaty. V súčasnosti snúbenci preferujú finančné dary. Svoju požiadavku dopredu oznámia pozvaným hosťom, ktorí spravidla peniaze priložia k svadobnému prianiu alebo k menšiemu daru. Súčasne je povinnosťou svadobného páru prítomných nielen pohostiť, ale im dať aj výslužku. Ešte v 50. rokoch si ženy odkladali na ženskej svadbe koláče a pri odchode si ich zabalili do obrúska a odniesli domov. Súčasťou výslužky bol kysnutý koláč, ale táto tradičná forma podliehala moderným trendom. V súčasnosti sa darujú nielen rôzne druhy koláčov, ale v niektorých rodinách aj tradičný kysnutý koláč, k tomu fľaša pálenky alebo vína. Najvýznamnejšie miesto pri obdarovávaní zastávajú krstné matky snúbencov, na základe toho sa pre ne vyčleňuje veľkosť a kvalita výslužky.

Do predsvadobného obdobia spadala aj obyčaj posledného stretnutia a lúčenia nevesty a ženícha s ich vrstovníkmi. Väčšinou sa konalo v predvečer svadby v podobe zdobenia brán a vitia vencov. V Liptovskej Tepličke sa *brány* zdobia v piatok (resp. v závislosti od dňa svadby, pozri nižšie, zdobili sa vždy v predvečer svadby). Cieľom stretnutia je zhotovovanie svadobných venčekov pre svadobný sprievod, družbu a ostatných svadobčanov, výzdoba svadobného domu, podobne aj dopravných prostriedkov, ktorými sa svadobní hostia prepravujú do priestorov svadobnej hostiny mimo obce. Na príprave sa podieľajú nevestine najbližšie priateľky, družičky a rodina. V tomto prípade by sa mala nevesta zapájať minimálne. Zdobenie brán je ešte aj v súčasnosti sprevádzané spevom a po príchode mládencov na čelo so ženíchom v sprievode muzikantov aj tancom, najmä ak je niektorí zo snúbencov členom folklórneho súboru. Brány sa zdobia aj u ženícha, všetko sa pripraví u nevesty a družičky ešte večer chodia zdobiť ženíchov príbytok. Zdobenie brán obyčajne končí menším pohostením a tancom všetkých zúčastnených. „*Dnes sa koná takéto stretnutie, ale už viac-menej vence a pierka sú dopredu pripravené a už sa len zdobia brány, lebo už to mladé ani nevedia. Dala som starej mame pošulkať z krepového papiera ružičky, robí sa takéto výzdoba dnes aj v kostole*“. Hlavnou povinnosťou družičiek bola ešte v 60. rokoch príprava časti svadobného odevu, „*šlajera*“, na ktorý sa pripínali kúsky rozmarínu alebo myrty. V 60. a 70. rokoch rozmarín a myrtu nahrádza asparágus, pripínal sa ku pierku z umelých kvetov. V súčasnosti sa zjednodušil znak svadobčanov, svadobný sprievod je označený malou vetvičkou z rozmarínu, myrty alebo buxusu, ktorá je previazaná stužkou.¹² V súčasnosti však nevesty uprednostňujú zakúpenie hotových pierok, ktoré sú dostupné na poľskom trhu.

V súčasnosti svadbe predchádzajú v porovnaní s tradičnou svadbou dlhodobejšie prípravy. Súvisí to s nárokmi a voľbami konkrétneho svadobného páru. Podstatné je, aby bol svadobný deň nezabudnuteľným zážitkom. Prípravy začínajú, ako potvrdili všetky respondentky, v priemere rok pred svadbou, a to najmä z dôvodu rezervácie miesta konania svadobnej hostiny, svadobných šiat a najmä fotografa a kameramana podľa ich vlastného výberu. Dôležité je vytvoriť zoznam svadobných hostí, družičiek, zaistenie svadobných prsteňov, objednanie svadobných oznámení, kvetinovej výzdoby a dekorácie, objednanie svadobných koláčov, hudobnej produkcie a iných ďalších nevyhnutností spojených so svadbou. Výskum ukázal, že hlavným organizátorom príprav je v súčasnosti nevesta, ktorá poveruje úlohami ostatných, najmä členov svojej rodiny. Ešte v 90. rokoch organizovanie svadby spadalo do kompetencie rodičov nevesty a ženícha, ktorí mali hlavné slovo pri zásadných otázkach, napríklad aj pri výbere svadobných hostí.

12 Namiesto neho sa používa aj zimozeleň, ľudovo barvienok (*Vinca*), krušpán (*Buxus*), novšie umelá myrta. Zelené vetvičky rozmarínu, myrty, barvínka a asparágu patrili medzi celoročné rastliny, ktoré sú stále zelené. Symbolizovali svojou celoročnou stálosťou farby vitalitu, sviežosť, nemennosť a nemenná farba navodzovala predstavu manželskej vernosti, stálosti a plodnosti. „*To už mala každá rodina pod oknami barvínku nasadeného, keď bola dievka v rodine. Už od decha matka chystali výjavu.*“ Pierka na klobúk pre ženícha sa robili v 50. rokoch z jedlín (jedľových vetvičiek).

Čas vhodný na usporiadanie svadby bol určený cirkevnými predpismi a tradičnými obmedzeniami, podľa ktorých sa svadba nemohla konať v dobe predveľkonočného pôstu a adventu a nevhodná bola aj svadba v dobe rodinného smútku. Taktiež termín ovplyvňovali aj potreby hospodárskeho roku. V súčasnosti sa snažia všetky mladuchy dodržiavať tieto ustálené normy aj napriek vplyvu rôznych faktorov. Častokrát je voľba termínu podmienená individuálnym dôvodom, napríklad niektorí snúbenci chcú sobáš v deň výročia zoznámenia, spoločného „chodenia“, v dobe svojich narodenín, aby táto významná udalosť bola nezabudnuteľná a znásobila tak sviatočný deň. Rozhodujú aj praktické argumenty, napríklad voľný termín žiadaného miesta hostiny. Aj napriek praktickým argumentom sa snažia mladé páry dodržiavať a rešpektovať cirkevné pravidlá a ustálené normy. Najoblúbenejšími mesiacmi konania svadby sú mesiace jún a september, ktoré sú zdôvodňované najmä pekným počasím dôležitým na fotografovanie v exteriéri. Pôvodné faktory, ktoré vychádzali zo spôsobu obživy, poľnohospodárstva ovplyvňujúce v minulosti termín konania svadby, sa vytratili a sú nahrádzané novými, ktoré zodpovedajú životnému štýlu začiatku 21. storočia.

Najstarším zaznamenaným variantom štruktúry svadby v Liptovskej Tepličke je variant zo 40. rokov 20. storočia. O jeho archaickosti usudzujeme podľa počtu dní svadobného diania. Prvým dňom sobáša bol pondelok (už v tomto období sa objavuje aj variant v nedeľu). Po sobáši sa všetci svadobčania vrátili späť do domu nevestiných rodičov a osobitne svadobní hostia ženícha do domu jeho rodičov. Na druhý deň sa prevážalo „*rucho a kasta*“. Ešte v 50. rokoch sú zaznamenané svadby, ktoré prebiehali v nedeľu a v pondelok prevozom *kasty* (truhlica s výbavou nevesty) a *rucha* (periny) a čepčením nevesty v dome ženícha. Postupne sa ale tento variant skracoval a nevesta už odchádzala do domu rodičov ženícha pred polnocou v deň sobáša a zároveň s príchodom jej družiny sa prevážalo aj jej veno a výbava. V priebehu 50. rokov 20. storočia pokračoval proces skracovania svadby, svadba sa konala v nedeľu a ustálil sa jedenapoldenný variant. V 60. rokoch došlo k zmene a ako deň sobáša sa postupne namiesto nedele stala sobota, čo súviselo s celkovou zmenou spôsobu života, osobitne spôsobom a možnosťami zamestnania. Aj napriek zjednodušeniu obyčajovej skladby, skráteniu svadobnej štruktúry a zábavy a prispôbeniu mestskému modelu, je možné konštatovať, že aj naďalej sa zachovávajú pôvodne približne štyri svadobné dni: ženská svadba (štvrtok), mládenecká a dievocká rozlúčka (piatok), svadobný deň (sobota) a *dozvuky* (nedeľa). Príležitosť pre spoločné posedenie je rovnako aj deň po svadbe, keď sa schádza užší okruh rodiny v dome nevesty na *dojady*. K občerstveniu im slúži to, čo ostalo zo svadobnej hostiny.

Do obdobia 50. a začiatku 60. rokov 20. storočia sa v Liptovskej Tepličke manželstvá uzatvárali v miestnom kostole a následne sa svadobná hostina konala osobitne v dome nevesty a strana ženícha v dome jeho rodičov. Situácia sa zmenila v roku 1972 postavením Spoločenského domu s kapacitou 120 hostí a viac, ktorý bol pravidelne využívaný na svadby až

---

do 90. rokov 20. storočia. V súčasnosti sa skôr uprednostňuje organizovanie svadobnej hostiny mimo obce, a to najmä v priestoroch Hotela Mladosť a Spolcentrum vo Svite, KD Šuňava a v Poprade. Mladé páry pre konanie svadobnej hostiny preferujú aj priestory v hoteloch vo Vysokých Tatrách, ktoré poskytujú kompletne služby, pričom zdôvodňujú najmä atraktivnosť priestoru aj to napriek vzdialenosti. Pri voľbe miesta konania svadobnej hostiny rozhoduje nielen kapacita reštauračného zariadenia, ale hlavne referencie od priateľov, skúsenosti iných párov a odporúčenie známych.

Svadba

V svadobný deň sa hostia schádzajú v dome ženícha a nevesty. Pred odchodom z domu ženícha sa koná obradné poďakovanie ženícha za výchovu a rodičovské požehnanie, ktorého tradičná forma pretrváva až do súčasnosti. Ženich sa obracia k rodičom so žiadosťou o požehnanie, syn si kľakne, rodičia ho prežehnajú krížom. Formálne o požehnanie žiada *starosta*, ktorý v prejave zastupuje ženícha počas celej svadby. Po tomto akte nastáva jeden z pozorne sledovaných momentov svadby, a to príchod ženícha a časti svadobnej družiny pre mladuchu v sprievode muziky a spevu. Ženich so svojou družinou prichádza pred dom nevesty a dvere sú zatvorené,¹³ musí teda zaklopať alebo zazvoniť. Zavreté dvere sú prvým príkladom prekážky, ktorú musí ženich prekonať. Tradične otvára krstná matka alebo staršia žena z rodiny s príhovorom, ktorým víta družinu ženícha. Potom nastáva výrečné vyjednávanie obidvoch strán, v ktorom sa mieša spev, príhovory a dialógy. *Starosta* v zastúpení ženícha žiada obradným príhovorom o vydanie mladuchy. V Liptovskej Tepličke je tiež zachovaný prvok predvedenia falošných neviest, nepravá mladucha v predvedení staršej ženy sa objavuje s dieťaťom s tvrdením, že ženich je otcom dieťaťa. Druhá nepravá mladucha môže byť napríklad družička, ktorá je zakrytá obrusom. Je to ďalšia z prekážok pre ženícha, ktoré musí prekonať, kým privedú pravú mladuchu v sprievode menších detí. Deti ju vyvádzajú pomocou ručníka alebo šatky. Každé dieťa drží jeden koniec šatky a mladucha sa drží posledného konca, pričom ju „predávajú“ ženíchovi. Vyvádzanie mladuchy deťmi je jedným z inovačných prvkov, pretože ešte v 90. rokoch ju nevyvádzali deti, ale hlavný družba. Súčasťou tejto etapy svadby je vyjednávanie o vykúpení nevesty a ženich musí deťom zaplatiť za mladuchu, pričom deťom pomáhali staršie výrečné ženy, ktoré obhajujú jej „znak panenskej nevinnosti“. Aj napriek tomu, že platenie je symbolické, suma sa odvíja od blízkosti príbuzenského vzťahu. V 90. rokoch sa suma pohybovala v priemere niekoľkých sto korún, ak to boli deti brata alebo sestry tak 500 Sk, deti bratranca 200 Sk a pod.

---

13 Mnoho prejavov vychádza z pohanskej a kresťanskej tradície, v pôvodnej podobe mali slúžiť ako ochranné opatrenia mladého páru pred pôsobením nepriateľských, rodových, domácich „duchov“, „predkov“, pred nečistotou, uhranením a pod. Pred zlými duchmi sa dalo ukryť, čo sa napríklad prejavovalo zatváraním dverí, vyhýbaním sa dotyku s prahom dverí a pod. (Komorovský 1976: 144-145). Mnohé obyčaje sa tiež vzťahovali k zaisteniu plodnosti, hojnosti a blahobytu (Komorovský 1976: 144-145 a 187). Túto funkciu plnili v tradičnej svadbe aj vegetácie, drobné peniaze, sladkosti, svadobné koláče a pod.

Predtým ako sa svadobná družina odoberie do kostola, nasleduje obradná odobierka mladuchy od rodičov. Odobierka, resp. odprosenie bolo závažným svadobným aktom, ktorý je ešte aj v súčasnosti v réžii *oddavača*. Mladucha so ženíchom pokľakne pred rodičov, pričom nevesta ďakuje za výchovu s prosbou, aby jej odpustili všetky hriechy a požehnali sobášu a ženích poďakoval za jej dobrú výchovu. Ešte v 80. rokoch je pri odobierke zaznamenané kľáčanie nevesty na drevenom nízkom stolčeku. Odobierka od rodičov je slávnostným a hlboko dojemným okamžikom s pôsobivou obradnou formou. Rodičovské požehnanie patrilo v tradičnej svadbe k závažným aktom, ktorým sa verejne demonštroval súhlas rodičov s aktom svadby ich detí. Poďakovanie za výchovu, rozlúčenie s rodičmi a ich požehnanie zostáva aj naďalej súčasťou súčasnej svadby v Liptovskej Tepličke, a to aj napriek tomu, že sa do istej miery stráca pôvodná okázalosť.

Od domu nevesty sa celý svadobný sprievod vydáva na miesto svadobného obradu. Poradie účastníkov pešieho sprievodu od domu nevesty zodpovedá lokálnym zvyklostiam, pri ktorom sa dodržiava už len čiastočne tradičná etiketa určujúca príslušné miesto jednotlivých členov svadobného sprievodu.

Na čele sprievodu je v súčasnosti starosta a oddávač, za nimi mladucha s hlavným družbom a ženích s hlavnou družičkou. Ešte v 60. rokoch bol zaznamenaný tradičný svadobný sprievod v nasledovnom poradí: na čele starosta a oddávač, deti podľa veku od najmenší po najstaršie, mladucha s hlavným družbom, ženích s hlavnou družičkou, v páre družičky a družbovia, muži, ženy a na konci sprievodu muzikanti.¹⁴ Podľa najstarších respondentov ženy sa svadobného sprievodu často nezúčastňovali a prišli samostatne do kostola alebo sa zúčastnili iba svadobnej zábavy, súčasťou sprievodu boli iba ženy z najbližšej rodiny.

Súčasťou najstaršieho variantu svadobného sprievodu zo 40. rokov 20. storočia boli aj *„strašaky, d'adi, obyčajne mládež z rodiny, dievčatá oblečené za, ženícha a nevestu do starých potrhaných šiat, s polámanými dáždňikmi, kyticami papierových kvetov, cestou do kostola naháňali deti a tancovali“* (Vanovičová 1973: 112). Do kostola idú svadobčania pešo, v sprievode muziky a spevu. Celá atmosféra je poznamenaná vážnosťou

Sprievod svadobčanov je obradne prerušovaný prekážkami „bránami“, ktoré musí ženích „vyplatiť“. (Archív obce, nedatované)

14 Všetci ženatí muži v svadobnom sprievode boli ešte v 70. rokoch označení bielymi ľanovými ručníkmi ako znak svadobnej funkcie, ktoré im prehodili družičky cez ľavé plece v deň sobáša. Na bielom ručníku *„na klope“* bolo pripevnené pierko, ešte v 40. rokoch 20. storočia sú zaznamenané pierka aj na klobúkoch. Slobodní mládenci boli označení iba pierkami. V súčasnosti je celý svadobný sprievod okrem oddávača, starostu označený jednoduchými svadobnými pierkami bez ručníkov a hlavný družbovia majú bohatšie pierko. Ešte v 60. rokoch sú zaznamenané svadby, keď mladucha držala v ruke obtočený ruženec a ženích modlitebnú knižku, v súčasnosti malý drevený kríž. Teraz je to na individuálnom rozhodnutí svadobného páru.

„Brány“ v súčasnosti. (A. Kasanová 2011)

očakávaného aktu. Ešte aj v súčasnosti pokropí staršia žena z rodiny svadobný sprievod svätenou vodou.¹⁵

Na ceste k svadobnému obradu, alebo aj pri návrate z kostola je sprievod svadobčanov obradne prerušovaný prekážkami „bránami“, ktoré musí ženích „vyplatiť“.¹⁶ Brány sú stále živým svadobným prvkom v Liptovskej Tepličke ako obyčaj zastavovania svadobného sprievodu a žiadanie výkupného od ženicha. Prekážka je tvorená z rôznych predmetov – povrazmi, reťazami, ktoré zdobili zavesené pestré šatky, stuhy, prípadne poleno dreva, cisterna s autom alebo autobus. Zahatanie cesty vykonávajú najčastejšie tí, ktorí sa svadby priamo nezúčastňujú a prejavujú tak obecne uznávanou formou poctu príslušníkom svojej obce – mládežníci, členovia rôznych spolkov (v Liptovskej Tepličke poľovnícky spolok, hasičský spolok), členovia folklórneho súboru, vydaté staršie ženy – susedy, členovia profesijnej organizácie (v

15 Rituálny význam mala v svadobnom obrade voda, svätená alebo pramenitá. Vode bola pripisovaná očistná a plodivá moc a u slovanských národov sa používala v širokej škále magicko-očistných úkonov (Navrátilová 2012: 300). V Liptovskej Tepličke je dôležitou vodou zvýraznená najmä počas pochôdzky svadobného sprievodu smerom do kostola, staršia žena posväcuje svätenou vodou celý svadobný sprievod.

16 Táto obyčaj symbolizovala obyčajové právo lokálneho spoločenstva na vydanie mladuchy z jej prostredia a patrila k ťažiskovým povinnostiam ženicha vykúpiť mladuchu od jej vrstovníkov. Zatarasenie sa uplatňovalo v neutrálnom priestore (cesta, most, lávka) najmä, ak išlo o „cezpoľný sobáš“ do inej obce, čo pravdepodobne bola odpoveď lokálneho spoločenstva. Toto právo uplatňovala skupina nepozvaných (mládenčov, susedov) v mene celej lokality, prípadne v menej jej určitej časti/osady, ulice (Feglová 1989: 35; Jakubíková 1989: 52).

Liptovskej Tepličke lesníci). Zahatanie cesty sa koná v rôznej réžii, napríklad pred kostolom zatarasia cestu staršie ženy – susedy a cestou z kostola lesníci, prípadne kolegyne z práce a pod. Ženích sa musí obradne vykúpiť peniazmi alebo naturáliami (fľaška alkoholu a koláče), z ktorých si aktéri pripravujú pohostenie, prípadne si peňažnú sumu prerozdedia. „Zaťahovanie“ cesty tvorí aj v súčasnosti jeden z dôležitých zábavných prvkov svadby, bez ktorého je svadba v Liptovskej Tepličke nemysliteľná. V súčasnosti robia jednoduché „brány“ zo šatiek najčastejšie ženy zo susedstva.

V Liptovskej Tepličke sa pripisuje značná dôležitosť svadobnému obradu v kostole, nakoľko je najvýznamnejším okamžikom celého svadobného dňa. V cirkevnom obrade sú snúbenci privedení k oltáru, ženích v sprievode hlavnej družičky, mladucha hlavným družbom a svedkami sú najdôležitejší svadobní funkcionári, a to starosta, krstný otec ženícha a oddávač, krstný otec mladuchy.¹⁷ Táto forma sa však v posledných rokoch začína pozvoľna meniť a mladuchu k oltáru často privádza otec. Súčasťou sobáša je bohoslužba prebiehajúca obvyklým spôsobom a na čítanie evanjelia sú vyberané texty vhodné pre túto príležitosť.

Po skončení obradu vychádzajú novomanželia z kostola v sprievode farára, v súčasnosti patrí k módnym trendom hádzanie ryže na mladomanželov (menej sa vyskytujú okvetné lístky a iné obradné predmety).¹⁸ Neodmysliteľnou súčasťou záveru svadobného obradu je gratulácia. Ako prvý gratuluje oddávajúci farár alebo pri civilnom obrade matrikár, ďalej rodičia, svedkovia a postupne ostatní svadobčania. V Liptovskej Tepličke po gratuláciách odchádza mladucha z kostola a hádže prizeraujúcim sa deťom balené drobné cukríky alebo centové a päťcentové mince, prípadne čokoládové peniaze. „*Nevesta išla dole tým briežkom z kostola ako prvá, až tak sa zástup zrobil, čo išli na svadebné. Ja som mala košíček cukríkov a v krabičke trošku halierníkov. To už v rodine vedeli, že ide svadba, tak to sa už aj halierníky zberali. Všetky halierníky a cukríky zbierali deti.*“ V súčasnosti sa vyskytujú aj prípady rozhadzovania papierových bankoviek.¹⁹ Ešte v 60. a 70. rokoch sprevádzali mladý pár muzikanti (najmä cigánska muzika z Pohorelej alebo Liptovskej Tepličky), ktorí stáli na „*vršku pri kostole*“ a čakali na mladý pár, kým vyšiel z kostola. V súčasnosti sprevádza muzika svadobný sprievod ojedinele. Svadobčania v čele s novomanželmi zamieria z miesta obradu priamo na svadobnú hostinu. Ešte v 60. rokoch sa svadobný sprievod zastavil v krčme „*na svadebné*“, prvej spoločnej oslavy manželského stavu spojenej s tancom a zábavou, ktorá symbolizovala rituálne uznanie zásadnej premeny ženícha a mladuchy. Súčasťou bola obradná žiadosť družbu u starostu o povolenie prvého spoločného svadobného tanca. Keď súhlasil, mladý pár mal sólový tanec, potom sa pridali aj ostatní prítomní. Častým miestom konania

17 Pozri aj str. 180.

18 Hádzanie obradných predmetov na novomanželov malo pôvodne magický význam, malo zabezpečiť ich plodnosť (Navrátilová 2012).

19 Táto obyčaj sa vzťahovala k zaisteniu plodnosti, hojnosti a blahobytu, „*na znak toho, že bude bohatou nevestou*“ (Komorovský 1976: 144-145 a 187). Túto funkciu plnili v tradičnej svadbe v Liptovskej Tepličke v minulosti aj kysnuté koláče, od 50. rokov nahradili koláče drobné peniaze, v súčasnosti drobné peniaze a cukríky.

„*svadobného*“ bola nielen miestna krčma, ale aj ohradený priestor, ktorý sa nachádzal pod súčasnou budovou Obecného úradu v Liptovskej Tepličke. Po niekoľkých tancoch a vinšoch prizerajúcich sa pokračoval svadobný sprievod do svadobného domu. Tento variant bol zachytený na svadbách od 40. do 60. rokov 20. storočia. Ešte v 20. – 30. rokoch sa konalo „*svadobné*“ v dome nevesty, potom sa sprievod delil a ženíchova rodina išla do jeho domu, ostatní i ženích a muzika ostali v dome nevesty.

Cirkevný obrad, ako naznačuje staršia tradícia, bol vnímaný v ľudovej tradícii ako vrcholný bod svadby. Dokladá to oddelený odchod svadobnej družiny, mladuchy a ženícha „*po svadobnom*“ do rodičovských domov na svadobnú hostinu. Rozdelenie svadobnej družiny bolo zaznamenané ešte v 60. rokoch 20. storočia. Malo to aj praktický význam, keďže svadobná hostina sa konala v obytných domácich priestoroch, väčšinou v jednej alebo dvoch izbách. V teplejších mesiacoch časť svadobných hostí, väčšinou družbovia a družičky, sedeli za stolmi v záhrade, alebo na dvore. Svadobná hostina patrí medzi najvýraznejšie formy spoločného stolovania a prekračuje význam pohostenia. Celkovo zahŕňa hostina funkciu obradu včlenenia snúbencov do spoločenstva dospelých a súčasne bola „*potvrdením zhody zúčastnených osôb, ktoré vyjadrovali dobrú vôľu prijať novomanželov medzi seba*“.²⁰ Svadobná hostina patrila k obyčajovej norme a jej veľkosť vypovedala o sociálnom postavení a prestíži svadobných rodín. Všeobecne sa nehovorilo koľko hostí bolo, ale u koľkých stolov sa jedlo (v súčasnosti sa počíta svadobná hostina na osoby, priemerný počet osôb v súčasnej svadbe je 100 – 150 hostí). Teda ešte v 60. rokoch sa svadobná hostina a svadobná zábava konala v dome rodičov a trvala dva dni. Zmena nastala nielen v súvislosti s redukciou svadby do jedného dňa, ale i so zmenou miesta konania svadby približne od 90. rokov 20. storočia (ešte v 80. rokoch je aj napriek zmene miesta konania svadby zaznamenané čepčenie nevesty na druhý deň svadby – v nedeľu, ale už v spoločenských priestoroch). Dom rodičov sa dostal mimo hlavného svadobného diania, pričom tento presun sa odrazil v tradičných zvykoch. Mnohé zanikli, iné sa transformovali a presunuli sa pred reštauračné a hotelové zariadenia. Po príjazde na miesto, kde sa koná hostina, čakajú na novomanželov prekážky či skúšky šikovnosti a sily a odohrávajú sa pred vstupom do reštaurácie, hotela prípadne kultúrneho domu a pod. Pred svadobným párom sa rozbíja tanier a novomanželia musia črepy spoločne pozametať a ukázať, ako im ide spoločná práca. Vo všeobecnosti je v Liptovskej Tepličke rozšírené, že črepy prinášajú šťastie, a tak si v súčasnosti novomanželia nechávajú symbolicky pre šťastie a na pamiatku najväčší kúsok črepu.²¹ Sleduje sa povera, „*koľko je črepov, toľko mal mládenec frajeriek a teraz si ich musí pozametať*“. Personál spoločenského domu považuje úkony uvítania chlebom a soľou, rozbitie taniera a prípitok za neoddeliteľnú súčasť služieb. Pri vstupe do

---

20 O vnímaní hostiny ako súčasť prijímacieho rituálu a o spoločnom stolovaní ako prejavy vzájomnej solidarity pozri bližšie A. van Gennep (1996).

21 Vzhľadom k tradičným obyčajám (kde sa zabezpečenie šikovnosti týkalo len nevesty) je to nový význam, vyjadrujúci požiadavky súčasných noriem manželského spoluzitia a v súčasnosti je to bežnou praxou takmer na celom Slovensku (Jakubíková 1982: 189).

sály/reštaurácie, kde je hostina, berie ženích nevestu do náručia a prenáša ju cez prah. Vysvetlenie môžeme hľadať v obyčaji prenášania nevesty cez domový prah ako hranice medzi domácim a vonkajším svetom.²²

Zasadací poriadok hostí za svadobným stolom sa nezmenil až do súčasnosti, dodržiavajú sa pravidlá príbuzenských vzťahov a rešpektuje sa spoločenský status svadobných hostí. Stôl, kde sedia novomanželia, je považovaný za najčestnejší, okolo nich sedia najvzácnejší hostia v nasledovnom poradí: Po jednotlivých stranách novomanželov sedia ich krstní rodičia resp. kmotrovci, po ženíchovej strane starosta a mladuchinej oddávač s manželkou, následné rodičia, starí rodičia, najbližší príbuzní a ostatní. Rozdelenie rodiny je dodržané až do súčasnosti, na jednej strane spoločné stoly rodiny ženícha a z druhej strany mladuchina rodina. Takéto poradie svadobných hostí naznačuje kontinuitu jedného z prejavov svadobného konceptu z tradičnej svadby, keď svadobní hostia odchádzali oddelene do domu ženícha a nevesty. V súčasnosti do usporiadania svadobných hostí podľa tradičného rázu zasahuje

aj určenie svadobného miesta menovkou na presne stanovené miesto s častým odôvodnením, aby po príchode na hostinu nenastal zmätok. Výzdobe sály a svadobným stolom je venovaná veľká pozornosť, sú ozdobené kvetmi, drobnými dekoračnými predmetmi zladenými do jednotného štýlu a farby. Nenahraditeľnou súčasťou svadobného stola je torta od krstných rodičov snúbencov. Ozdobná svadobná torta tieto vzťahy „potvrďuje a aktivizuje a v súčasnosti je viac rituálnym a umelecko-estetickým objektom, ktorý symbolicky zastupuje rodinné, resp. kmotrovské vzťahy“ (Danglová 1987: 304). Spoločné krájanie jednej svadobnej torty nie je v lokalite rozšírené a svadobná torta sa konzumuje až po svadbe.

V Liptovskej Tepličke nebolo výnimočné, že sa v jeden deň sobášili dvaja - traja súrodenci, resp. príbuzní. (Archív obce, začiatok 60. rokov)

Výzdoba autobusu so svadobčanni. (Z. Beňušková 2011)

²² Medzi respondentmi je v súčasnosti rozšírené vysvetlenie, že prenášanie nevesty cez prah ku svadbe jednoducho patrí a že sa to tak robí. „nevedela by som si predstaviť, že by to môj muž neurobil“. Prenášanie nevesty cez prah je trvalou súčasťou svadobného obradu pri príchode do priestorov, kde sa koná svadobná hostina. Arnold van Gennep radí prekročenie, preskočenie prekážky alebo prenesenie osoby do kategórie odľučovacieho rituálu. K tomuto rituálu patrí aj zakrytie nevesty závojom, zmena priezviska nevesty a pod. (Gennep 1997: 122).

Svadobná hostina sa začína spoločnou modlitbou prítomných, ktorú prednesie *starosta* a je spojená s prosbou o požehnanie pokrmov a všetkých prítomných. K tradícii svadobného stolovania patrí, že novomanželia jedia spoločne z jedného taniera s odôvodnením respondentov, že je to prejav vzájomnej a deklarovanej súhry manželského zväzku.²³ Skladba a poradie predkladaných pokrmov vychádzala v minulosti z miestnej tradície, dostupnosti jednotlivých surovín a majetkových možností. Ešte v 50. rokoch boli predkladané „*krúpy, kaša, prípadne mliečna ryža, v majetnejších rodinách sa podávala klobása, varené mäso alebo kotlíkový guláš a pili sa silnejšie liehovú nápoje, ktoré sme doma načierno pálili*“ (muž, 1935). Obyvateľmi často spomenutý pokrm, ktorý sa cenil na svadobnom stole, bol slivkový kompót, keďže išlo o nedostatkové ovocie v tejto horskej oblasti. Súčasťou pohostenia boli aj kysnuté koláče s makom, lekvárom, tvarohom alebo kakaom. Ešte v 60. rokoch je zaznamenaná konzumácia jedál svadobných hostí z jednej spoločnej misy. Hojnosť pokrmov mala symbolizovať budúci blahobyt a prosperitu novomanželov.²⁴ Príprava pokrmov z vlastných zdrojov sa v súčasných svadbách v Liptovskej Tepličke objavuje len ojedinele. Zmenou miesta svadobnej hostiny sa zmenili aj podmienky varenia a prípravy jedál. Po otvorení Závodu verejného stravovania – „*Zavesky*“ roku 1961, kde už boli zamestnané profesionálne kuchárky, ktoré sa starali o varenie a pohostenie, sa upustilo od príprav v domácom prostredí. Celkovo zmena súvisela so zmenou životného štýlu a s upúšťaním od chovu domácich zvierat a pestovaním vlastných plodín po vzniku JRD roku 1975. Ešte v 80. a 90. rokoch sa piekli koláče na výslužku v domácom prostredí, v súčasnosti je to ojedinelé. Jediné pečenie, ktoré sa vzťahuje na domáce prostredie sú záviný, ktoré sa dávajú do výslužky „*na daroch*“.

Zábava na svadbe prebiehala ešte v 80. a 90. rokoch v réžii starostu a závisela od jeho výrečnosti, schopnosti navodiť dobrú náladu a od vtiachnutia hostí do svadobného diania. Priestor dával žartom a satirickým poznámkam, čo prispievalo k srdečnému priebehu, veselosti a zábave. Zábava a hostina sa vyznačovala množstvom prípitkov, vinšov, spevom piesní oslavujúcich manželský stav „*banovanie za slobodou*“, žartov, scénok. Postupne sa však výrazná zábavná funkcia starostu oslabil. Pretrvávajú základné povinnosti a úlohy, ale často sú delegované aj na iné osoby. Hlavnou náplňou zábavy je hudba, tanec a iné zábavné prvky. Na súčasných svadbách býva program rôznych, mnohí nechávajú priestor voľnej zábave svadobčanov, prípadne sú pripravené rôzne zábavné scénky alebo mladý pár si objedná profesionála „*zabávača*“, ktorý poskytuje aj hudobnú produkciu.

Prelomovým okamžikom ešte aj v súčasnej svadbe je čepčenie. Obradná premena dievky na ženu – čepčenie patrí k iniciálnemu obradu, ktorý sa priamo neodvodzoval z medzníka sociobiologickej fázy životného cyklu, ale

23 Je to jeden z inováčných svadobných prvkov, ktorý je rozšírený po celom Slovensku. Ďalšími inováčnymi prvkami sú: spev piesne vyžadujúcej ich verejnú bozku, svadobné telegramy (v súčasnosti oznámenia a pozvánky na svadobnú hostinu), spolupráca v domácnosti, pranie potomstva, spoločné miesto v kostole prvú nedeľu po sobáší (Jakubíková 1982: 190)

24 Niektoré tradičné pokrmy mali v minulosti obradnú funkciu, obetnú a plodonosnú, ako napríklad kaša, koláče, hrach, chlieb (Komorovský 1976: 236-237).

v rozhodujúcej miere od sociokultúrnych etických noriem. Aj napriek tomu, že ide o tradičnú obyčaj, objavuje sa v súčasnosti iba jeho zjednodušená podoba. V tradičnom variante, zaznamenanom v celom rozsahu ešte v 60. rokoch, bolo hlavným úkonom čepčenia sňatie party, pokrytie hlavy šatkou v deň sobáša a až na druhý deň čepčenie – obradné pokrytie hlavy čepcom, ktorý vykonávali krstné matky, kmotry, žena oddávača a žena starostu. Pri snímaní venca sedela mladucha na stoličke alebo „*kijonke*“ (piest na pranie) položenaj na vedre (v 40. a ešte v 50. rokoch 20. storočia), neskôr na stoličke. Samotné snímanie party a venčeka sprevádzali povery a magické úkony. Ak išla ťažko parta dole z hlavy, „*kmotry nevestu šarpali, nie a nie partu sňať*“, bolo to znakom mladuchinej poctivosti. Nevestu posadili na stolček a družice stáli okolo nej, pričom hlavná družica oznamovala mladuche, aby sa rozlúčila so „slobodou“ a spievali sa piesne vyjadrujúce premenu doterajšieho stavu. Družba sňal partu a venček nožom zapichol do stropnej hrady – *tragara*. Okrem obradnej sňatej party, mladuche opásali *šlajer* okolo pásu a konce vzadu pustili dole ako znak skončenia panenského stavu. V 80. rokoch bol ešte zaznamenaný posledný variant svadby v tradičnom odevu, kde bol sňatý venček,

Preváženie výbavy nevesty – kasty a rúcha.
(Archív obce, nedatované)

šlajer aj pierko zo svadobného odevu nevesty.²⁵ Ženíchovi odopli *mladopanské* pierko zo *sardaku* a z klobúka. Po sňatí venca sa snažil hlavný družba a hlavná družička dať na hlavu nevesty buď šatku, alebo klobúk. Ak bola družička so šatkou prvá, sprevádzala tento úkon povera, že nevesta bude mať prvé dieťa dievča, ak „*načapil družba klobúk*“, tak chlapca. Po snímaní venca nasledovalo ešte v 60. rokoch „*prevážanie rucha*“ (výbavy). Čepčenie sa vykonávalo v tradičnej svadbe na druhý deň po prevoze rucha v dome ženícha, pričom bola nevesta oblečená vo *farebnom* odevu. Konalo sa po hlavnom svadobnom dni v dome ženícha alebo nevesty, ak prišiel ženích do domu nevesty za „ženťa“. Pozývali naň iba najbližších príbuzných alebo susedov. Verejné čepčenie za prítomnosti všetkých svadobčanov je neskorším variantom, v Liptovskej Tepličke sa rozšírilo približne od 70. rokov. Čepčenie vykonáva ešte aj v súčasnosti mladuchina krstná matka a krstná matka ženícha, ale už v zjednodušenej forme v uviazaní jednoduchej bielej šatky alebo čepca. Ešte v 60. rokoch mladuchám, ktoré nosili tradičný odev, krstné matky rozplietli vlasy a učesali „*do chomla, do rožkov*“, na ktoré sa zakladal darovaný čepiec od ženíchovej matky. Obrad čepčenia sa udržiava ako kulminačný bod aj v súčasnosti a patrí k vizuálne a emocionálne najpríťažlivejším častiam svadobných rituálov. Prispieva

25 Mladucha nebola členka folklórneho súboru.

k tomu celkový priebeh a vážnosť rituálu, pri ktorom sú spievané piesne vyjadrujúce dievčenskú slobodu, odchod z rodného domu, nastávajúce manželské povinnosti. Koná sa približne okolo pol noci, pričom sa sníma závoj nevesty.

Z tradičnej svadby sa zachoval súboj medzi družičkou a družbom a zahaľovanie hlavy mladuchy bielou šatkou. Po tomto úkone sa tancuje *rejdivý tanec* ako nový a implementovaný svadobný zábavný prvok v zábave, ktorý nemá v Liptovskej Tepličke sociokultúrne kontexty – tu sa tancoval tanec *do venčeka*. V súčasnej svadbe prechod symbolizuje preoblečenie z bielych šiat do tmavých a zjednodušená forma čepčenia. Aj funkcia kroja je v súčasnej svadbe skôr estetická, umocňuje prejav lokálnej identity.

Jeden z výrazných momentov svadby v Liptovskej Tepličke bolo prevážanie perín. „*Vozenie kasty a rúcha*“ bolo obradne verejné prevážanie výbavy do domu ženícha, ktoré patrilo k prestížnym a obyčajovým štruktúrovaným udalostiam svadby. Veľkosť výbavy poukazovala na sociálny rozmer mladuchinej rodiny a spadala pod verejnú kontrolu. Prevážanie sa konalo na druhý deň. Na vyzdobený voz bola naložená „*kasta*“ (truhlica s osobnými vecami nevesty, šatstvo, svadobné dary), na ktorej boli poukladané periny a vankúše. Predovšetkým podľa vankúšov sa hodnotili aj zvyšné časti mladuchinho svadobného *rúcha* (výbavy). Vozy s výbavou a mladuchinej svadobnej družiny obchádzali celú dedinu v sprievode muzikantov. V prípade, že ženích býval blízko, voz s výbavou sa snažil prejsť najdlhšou cestou po dedine. Pokiaľ sa ženích sťahoval k neveste „*prišiel za ženťá*“ do jej domu, prevážal sa jeho majetok, väčšinou hospodárske náradie, ale s menšou okázalosťou. Prevážanie rúcha v lokalite tradičnou formou na vozoch bolo ešte zaznamenané v 60. rokoch, v súčasnej svadbe sa nevyskytuje. V rodinách bolo obstarávanie výbavy mladuchy povinnosťou matky, „*matka všetko pripravovala, ja som mala ešte len 11 rokov, keď mi kúpila prvé periny do výbavy*“²⁶ (žena, 1966). Ešte v 60. rokoch výbava zhrňovala najnutnejšie vybavenie do domácnosti – „nasypané“ periny, vankúše, osobné veci, zásoby plátna, šaty, náradie (kolovrat, praslice), nábytok (*kasta*/

Čepčenie nevesty (Archív obce, začiatok 80. rokov)

26 Príprava výbavy nepredstavovala akési povinné materiálne vyrovnanie sa rodiny s mladuchou, ale aj hmotnú a duchovnú pripomienku.

Svadobný pár na hrobe rodičov. (Archív obce, nedatované)

truhlica). V 90. rokoch pozostávala výbava zo zakúpených perín, obliečok, utierok, uterákov, obrusov, prestierania a pod. Súčasťou tradičnej svadby bolo aj „*dajstra*“ – veno ako vyplatenie dedičského podielu, poskytnutím časti majetku (pole, lúka, dobytok).²⁷ Mladuchu obradne prijímala ženichova matka, ktorá zohrávala dôležitú úlohu ako predstaviteľka novej rodiny, medom ako symbolom požehnania. Mladucha pobožkala rodičom ruky ako prejav nadviazania príbuzenského vzťahu a odovzdala mladuchin koláč v Liptovskej Tepličke nazývaný „*kuchen*“. Čepčenie a prevážanie perín sú pre svoju pútavosť scénicky stvárňované pri najrôznejších príležitostiach folklórnou skupinou Tepličan.

Svadba končí v Liptovskej Tepličke po svadobnej hostine tzv. *popravkami* (dozvukmi). Ide o spoločné posedenie najbližších príbuzných a blízkych susedov. Spoločným znakom tejto hostiny je mimo iného pozývanie spriaznených rodín v užšej zostave, kde sa dojedajú zvyšky zo svadobnej hostiny a rozdeľuje sa svadobná torta zo svadby. V tradičnej podobe sa svadba končila o týždeň neskôr „*perínskym*“ a spoločnou slávnostnejšou hostinou

²⁷ Veno zahrnovalo nielen hmotný majetok, ale aj dobytok, ktorý predstavoval cennú časť inventáru. Kto mal menej detí alebo dostatok peňazí, toleroval menší prínos nevesty, najmä ak bol vyvážený inými potrebnými vlastnosťami (fyzická zdatnosť, pracovitosť, poslušnosť).

---

v novej rodine prvú nedeľu po svadbe, pričom nevesta tak mala priestor na odovzdanie darov novej rodine.²⁸

*

Analýza svadobných obradov v Liptovskej Tepličke načrtáva súčasné vývojové tendencie skúmaných javov. Niektoré funkcie boli umocnené, najmä jej estetická, zábavná a reprezentatívna stránka, na druhej strane niektoré výrazné prvky charakteristické pre tradičnú svadbu boli zoslabené, alebo sa úplne vytratili zo svadobného obyčajového komplexu. Už od 60. rokov je zjavné, že zmena miesta narušila sled i význam svadobných prejavov. Mnoho obyčají, ktoré sa pôvodne konali v domoch mladuchy a ženícha, sa presunuli spolu s miestom konania svadobnej hostiny pred reštauračné zariadenia. Jednotlivé svadobné zložky sa prispôbili, alebo úplne zanikli („svadobné“ prvý tanec mladého páru ako obradné prijatie mladomanželom lokálnym spoločenstvom, prevoz výbavy, čepčenie v dome ženícha). Súčasná svadba v Liptovskej Tepličke už prekračuje hranice lokality a regiónu, pretože charakteristickým znakom nových javov spojených so svadbou je už spravidla ich rozšírenie aj v iných oblastiach Slovenska. Vo zvykovej rovine je to napríklad rozbíjanie taniera a spoločné zametanie a pod. Ako hlavný zdroj pre súčasné mladuchy slúžia internetové svadobné portály a ponuky svadobných agentúr v lokalite, ktoré ponúkajú zavádzanie nových prvkov. Aj napriek vytrácaniu pôvodného obsahu a premenám svadobných prvkov je možné rozpoznať stabilné špecifické lokálne zložky a variabilné prvky. Zachované sú približne štyri svadobné dni: ženská svadba (štvrtok), mládenecká a dievocká rozlúčka – *brány* (piatok), svadobný deň (sobota) a dozvuky (nedeľa). Pevne zakotvené zostávajú niektoré svadobné prvky, dokonca v rôznej intenzite (zatarasenie cesty pred svadobným sprievodom, zatváranie domu, ukrývanie mladuchy, predvádzanie falošných neviest). Celkovo je možné konštatovať, že charakteristickým znakom premeny svadobných prvkov v Liptovskej Tepličke je symbióza starého, tradičného s novým. Zvyky spojené so svadbou sa pokladajú za nevyhnutnosti, ktoré ku svadbe patria a popritom podčiarkujú svadobnú atmosféru. Prejavuje sa potreba umocnenia slávnostnej chvíle, významný je estetický a emocionálny prvok. Obyvatelia obce sa snažia aj naďalej udržiavať najvýraznejšie tradičné svadobné prvky v relatívne pevnej podobe aj v súčasnej modernej dobe, keď sú svadobné obyčaje pod veľkým tlakom prichádzajúcich inovácií, ktoré potláčajú lokálnu ojedinelosť.

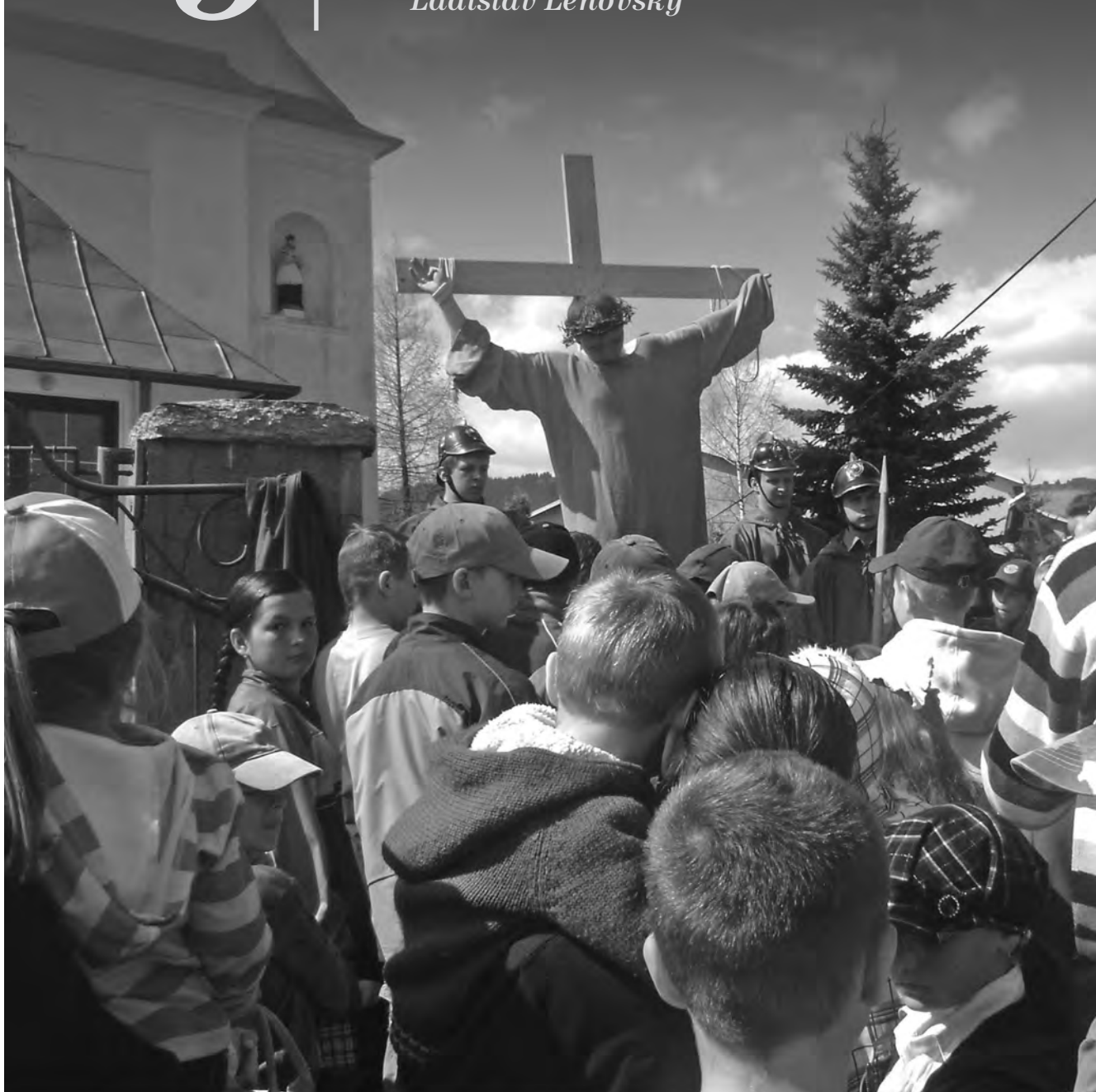
---

28 Povinnosťou nevesty bolo obdarovať členov mužovej rodiny. V tradičnej svadbe darovala základné odevné súčasti, svokre väčšinou čepiec, svokrovi košeľu a súrodencom, iba tým, ktorí boli slobodní, šatku, košeľu a pod.

9

Kalendárne obyčaje v kontexte folklorizmu

Ladislav Lenovský

Kalendárny obyčajový cyklus na Slovensku zaznamenal od 50. rokov 20. storočia viaceré štádiá premien, ktoré súviseli s modernizáciou, spoločensko-politickými zmenami, a tiež zmenami hodnotových orientácií a spôsobu života obyvateľov. Jeho štruktúra obsahovala niekoľko rovín obyčajových podujatí vytvorených na základe odlišných východiskových zdrojov. Môžeme sledovať rovinu

- tradičných ľudových obyčají a náboženských obyčají (obe sa pri viacerých príležitostiach navzájom prelínajú),
- štátnych sviatkov a štátom iniciovaných a podporovaných osláv,
- cyklických podujatí, lokálnych či regionálnych, fungujúcich v určitom období, ktoré boli alebo začínajú byť vo vedomí obyvateľov vnímané ako novodobé tradície.

Kalendárne obyčaje môžeme rozlíšiť aj na základe obdobia, v ktorom fungovali, alebo v ktorom vznikli. Tradičné ľudové obyčaje existovali už pred nami skúmaným obdobím – polovicou 20. storočia, podobne ako aj časť cirkevných obyčají. Rovina štátnych sviatkov sa od 2. polovice 20. storočia dvakrát zásadne pretransformovala, ako aj väčšina novodobých tradičných podujatí v obci.

Ambíciou výskumu kalendárnych obyčajových tradícií a podujatí v Liptovskej Tepličke nie je ich deskripcia, ale hľadanie špecifik, odhalenie determinantov ich transformácie v priebehu druhej polovice 20. storočia, s akcentom na spoločensko-ekonomické zmeny v 90. rokoch. Primárnym východiskom je ich súčasný stav. V kontexte s udržiavaním obyčajových tradícií je potrebné označiť aj hlavných aktérov a objasniť súdobé inštitucionálne podoby folklóru v obci – tzv. folklorizmus.¹ Ako zdroj informácií sme okrem rozhovorov s obyvateľmi obce a štúdiá textových materiálov využili aj videozáznamy obyčajových príležitostí obecnej televízie.

Realizácia viacerých kalendárnych podujatí je inštitucionálne zastrešená alebo podporovaná miestnymi spolkami/organizáciami, medzi ktoré patrí Dobrovoľný hasičský zbor, Slovenský červený kríž, Základná organizácia Zväzu zdravotne postihnutých, Základná organizácia Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov, TJ Tatran, Športový klub Horec. Okrem iných aktivít sa na udržiavaní a prezentácii kultúrnych tradícií obce podieľa aj Miestny odbor Matice slovenskej, založený v roku 1996 a obnovený v roku 2011. Medzi podujatia organizované MO MS patrí účasť na národných slávnostiach, ktorých sa členovia zúčastňujú spoločne s členmi odborov z okolitých obcí (napr. Národné slávnosti na Devíne 2012, Národné slávnosti v Nitre 2013), ďalej napríklad prehliadka čítania literárnych textov deťmi tepličkej školy, preložených do teplického nárečia, či výstava krojovaných bábik ako sprievodného podujatia v rámci folklórnych slávností Pod Kráľovou hoľou.

---

1 Obyvatelia Liptovskej Tepličky pojem folklorizmus nepoužívajú, označujú ho zjednodušene ako folklór. Napríklad navštevovať folklórny súbor označujú ako *chodiť do folklóru*, v rámci folklórnych slávností sa konala výstava pod názvom *60 rokov folklóru v Liptovskej Tepličke*.

Tradičné ľudové obyčaje a náboženské obyčaje

Liptovská Teplička patrí do kategórie obcí označovaných ako rázovité, čo predikuje istý stupeň zachovávanía kultúrnych tradícií. Ide o pomerne širokú škálu foriem existencie tradičných kultúrnych prvkov. Na jednej strane sú to obyčaje, ktoré vo svojom prirodzenom prostredí realizuje prevažná väčšina príslušníkov lokálneho spoločenstva a predstavujú súčasnú podobu lokálnej obyčajovej kultúry. Zväčša sa považujú za autentické. Na druhej strane sú tu prítomné aj obyčaje organizované inštitúciami a inštitútmi, ktorým spoločenstvo delegovalo legitimitu vykonávať ich. Viaceré z nich sa realizujú ako organizované podujatia. Nie sú záležitosťou všetkých Tepličanov, ale reprezentujú ich. Neodohrávajú sa vo svojom pôvodnom prostredí a môžeme ich začleniť skôr do sféry folklorizmu. Mnohé obyčaje z tých, ktoré si pamätajú najstarší obyvatelia a ktoré boli zaznamenané v monografii Liptovská Teplička (1973), sa už v súčasnosti v autentickej podobe nerealizujú. Iné sa realizujú v redukovanej podobe (len v rodinnom prostredí, alebo naopak, len prostredníctvom inštitúcií a inštitútov – folklórnej skupiny, detského folklórneho súboru, regrútov, detí v škole a pod.). Súčasťou lokálnych obyčajových tradícií sa stali aj importy prijaté prostredníctvom folklórneho hnutia na Slovensku v priebehu druhej polovice 20. storočia, ďalej pod vplyvom osvetových pracovníkov a dobových trendov v manažmente kultúry. Pôvodné prvky niekedy zanikli, niektoré cudzie boli prijaté bez rozpakov za vlastné – a v súčasnosti legitímne reprezentujú Liptovskú Tepličku a jej obyvateľov. O tom, čo je teplické, rozhodujú Tepličania prijatím za svoje. Aktívne zachovávanie kultúrnych tradícií v Liptovskej Tepličke je podmienené nielen entuziazmom členov inštitúcií, ktoré sú ich nositeľmi a organizátormi, ale aj silnou lokálnou identitou a motiváciou Tepličanov.

Folklórne kolektívy sú azda najvýznamnejším faktorom zachovania a prezentácie tradičných obyčají v obci. Počiatky organizovaného zberu, udržiavania a prezentovania folklóru siahajú do začiatku 2. polovice 20. storočia. Ženská spevácka skupina vznikla začiatkom 60. rokov pri Výbore žien pri MNV (neskôr Slovenský zväz žien). Tvorilo ju 8 – 10 prevažne starších žien, ktoré spevný repertoár dopĺňali vlastnými choreografiami. Stretávali sa v zasadačej miestnosti obecného úradu, od roku 1972 v Spoločenskom dome. Dôležitým momentom v smerovaní skupiny bola spolupráca s Viliamom Gruskom. V rámci jej účinkovania vo folklórnych inscenovaných programoch spolu so skupinami z iných dedín, sa modifikoval repertoár a choreografie a formovala sa aj celková kvalita skupiny. V roku 1974 vznikol mládežnícky folklórny súbor (FS) Tepličan.² Prvýkrát sa predstavil v spoločenskom dome v roku 1976 na oslavách 32. výročia SNP. V súčasnosti pozostáva z tanečnej zložky (približne 10 párov vo veku 15 – 25 rokov) a speváckej zložky (ženská spevácka skupina vo veku 40 – 70 rokov a mužská – prevažne päťdesiatnici, jeden sedemdesiatnik). Repertoár tvoria scénické spracovania rodinných, pracovných a kalendárnych obyčají v obci – regrútske, svadobné obyčaje,

---

² Aj keď v obci je označovaný ako folklórny súbor, z hľadiska kategorizácie folklórnych kolektívov zodpovedá zložením členov skôr dedinskej folklórnej skupine.

Detský folklórny krúžok Jánošík s učiteľom Jozefom Kohútom – Vernarecom. (Archív obce, 50. roky)

Regrúti, ročník 1959 na oslavách 1. mája. (Archív obce, koniec 70. rokov)

Repertoár tvorili odzemy, hry s valaškami, hry *piga*, *štelinkova*, *medvedu*, *daj labu*. V súčasnosti v súbore účinkuje 37 detí vo veku od 5 do 14 rokov, prevažujú dievčatá.⁴ Po ukončení základnej školy zvyčajne deti pokračujú vo folklórnej skupine Tepličan. Od roku 2006 kultúrnu činnosť v obci spoluorganizuje OZ Priatelia folklóru.⁵ Folklórne kolektívy majú význam predovšetkým pri udržiavaní tradičných obyčají, ale účinkujú aj na ďalších kalendárnych podujatiach. Vystúpenia a prezentácie v médiách boli a sú významným motivačným a z hľadiska posilňovania lokálnej identity aj stimulačným faktorom. Obec viackrát navštívili rozhlasoví a televízni tvorcovia z Bratislavy, Košíc a Banskej Bystrice za účelom nahrávania ľudových piesní. V roku 1967 pripravili členovia miestnej Osvetovej besedy prvomájovú reláciu do miestneho rozhlasu a už o rok neskôr v spolupráci

sadenie májov, život a práca v lese a pod. V súčasnosti sú členkami aj mladšie ženy a skupina je súčasťou FSk. Viaceré členky pôsobia súčasne aj v Chrámovom zbore. Pri miestnej fare pôsobí aj Detský chrámový zbor.

V Liptovskej Tepličke pôsobí aj detský folklórny súbor *Turnička* ako krúžok pri Centre voľného času pri miestnej základnej škole. Vznikol ako krúžok ľudovoumeleckej tvorivosti s názvom *Janošík* v školskom roku 1953/1954. Jeho činnosť sa spája s učiteľom Jozefom Vernarecom (Kohút). Spočiatku nacvičovalo 10 – 12 dievčat spev v sprievode harmoniky, postupne vznikali choreografie, najmä na motívy detských hier. Odchodom učiteľa J. Vernareca do susednej Šuňavy krúžok zanikol. V 80. rokoch bol obnovený už ako detský folklórny súbor (DFS) *Turnička*.³

Napríklad v roku 1993 – 1994 mal 20 – 25 členov, cvičili v škole, neskôr aj v Spoločenskom dome.

3 DFS *Turnička* existoval striedavo ako krúžok pri ZŠ, ZUŠ a OcÚ.

4 „7. decembra 2008 sa v Spoločenskom dome obce uskutočnil slávnostný program pri príležitosti 55. výročia organizovaného detského folklóru v Liptovskej Tepličke. Vystúpenie priblížilo činnosť od vzniku prvého folklórneho súboru v obci (DFS *Janošík*) po súčasnosť. Vystúpili DFS *Turnička*, FSk *Tepličan*, jeho ženská a mužská spevácka skupina. Prítomných bolo približne 100 divákov, súčasťou bola videoprojekcia starších záznamov. Na záver diváci, účinkujúci a hostia zaspievali hymnu obce *Pod úbočou*“ (Kronika obce, 2008).

5 V tom istom roku bola v podkroví Spoločenského domu zriadená krojovňa pre miestne súbory.

s Výborom žien nacvičili pásmo o priadkach pre košickú pobočku Slovenskej televízie. V roku 1973 navštívili obec tvorcovia programu folklórnych slávnosti vo Východnej, za účelom prípravy pásma o ľudových tradíciách. V roku 1979 sa v obci uskutočnil výskum zvykov (z iniciatívy V. Grusku) pre program *Liptov* uvedený na Podpolianskych slávnostiach v Detve.⁶ V roku 1995 účinkovali teplíckí folkloristi v relácii Slovenskej televízie (Košice) s názvom *Pri zlatej studni*, v roku 2009 členovia FSK a staršie dievčatá DFS Turnička účinkovali v Slovenskom rozhlase – Rádiu Regina pri tvorbe hudobno-slovného pásma ľudových zvykov *Klenotnica ľudovej kultúry východného Slovenska*.⁷

Alternatívou folklórnych zoskupení bolo v niektorých obdobiach ochotnícke divadlo, ktoré má v Liptovskej Tepličke tradíciu od medzivojnového obdobia a s prestávkami funguje do súčasnosti. Najmä na Vianoce bývalo divadlo neoddeliteľnou súčasťou atmosféry. O rozvoj ochotníckeho divadla v obci sa v období socializmu starali členovia Osvetovej besedy, Výboru žien, Slovenského zväzu žien, Československého červeného kríža alebo SZM. Vystupovali každoročne, najčastejšie vo vianočnom alebo veľkonočnom období, v obci aj v okolitých dedinách. Od 70. rokov sa na jeho činnosti podieľal najmä miestny osvetový pracovník, ktorý viedol aj novozaloženú knižnicu. V 80. a 90. rokoch v Liptovskej Tepličke pracoval detský divadelný krúžok a osobitne mládežníci a dospelí. Divadelníci sa viackrát úspešne predstavili napríklad v Hranovnici a Štrbe, na prehliadke *Divadelná Šuňava*, okresnej súťaži v Tatranskej Lomnici, v družobnej obci Dolní Čermná v Českej republike. Divadlo sa v obci pravidelne hrávalo do roku 1997. V roku 2013, po 15 ročnej odmlke, sa činnosť úspešne obnovila v rámci miestneho odboru Matice slovenskej.

Ďalším neformálnym inštitútom, ktorý participuje na tradičných ľudových obyčajach, sú **regrúti**. Inštitút regrútsva je v Liptovskej Tepličke stále prítomný napriek tomu, že povinná vojenská služba bola v roku 2006 zrušená. Regrúti boli pôvodne, mládenci, ktorí mali v aktuálnom roku narukovať. V užšom chápaní len odvedení mládenci (v období od odvodu v auguste do narukovania v októbri). Odvody bývali v Liptovskom Hrádku a Liptovskom Mikuláši, od 70. rokov v Poprade. Do súčasnosti sa regrúti nazývajú všetci 18-roční mládenci v Liptovskej Tepličke. Odvod bol slávnostnou udalosťou, ktorému predchádzala regrútska zábava. Mládenci na odvod (do Popradu) išli spievajúc dedinou a celou cestou. Regrúti sa zvyčajne v nedeľu popoludní, po litániách, zastavili v krčme na poldeci, malé pivo a prechádzali sa dedinou so spevom. Regrútsvo je symbol zrozumiteľný všetkým príslušníkom lokálnej komunity. Vyplývajú z neho špecifické kultúrno-spoločenské práva a povinnosti. Napríklad mládenci do

6 Piesne sa nezvykli spievať v teplickom nárečí (po goralsky), zmena nastala v dôsledku prezentácií folklóru pre scény a médiá od 70. rokov 20. storočia. K podobnému konštatovaniu dospela aj E. Krekovičová v štúdiu o M. Mezovskej, autorke viacerých ľudových piesní, ktorá tvorila piesne v spisovnej slovenčine, avšak v dôsledku usmerňovania v rámci folklórnych festivalov, v snahe o väčšiu autenticitu ich spieva v goralskom nárečí (Krekovičová 1984).

7 Prezentácie obce (vrátane folklórnych kolektívov) v elektronických médiách v rokoch 2011 - 2013 spomíname v inej kapitole.

---

18 rokov (*parobci*) už síce mohli chodiť po dedine aj po večernom zvonení, ale do krčmy mohli chodiť iba regrúti, ako aj tancovať s dievkami. (Ušák 1973: 94) Regrúti reprezentovali svoju obec aj vo vzťahu k okolitému svetu. Medzi regrútmi z Liptovskej Tepličky a zo Štrby bývala vždy rivalita, so šuňavskými naopak, solidarita. Podľa piesní ich v okolitých dedinách, aj v Poprade, vedeli identifikovať. Ak je niekto regrút, vypovedá to o ňom, že je fyzicky aj psychicky zdravý, kompetentný v pracovnom aj spoločenskom živote. „*Keď bol regrút, keď ho odobrali, to bol chlap. Koho neodobrali, toho ani tak do partie nebrali*“ (muž, 1942). Označenie chlap sa v Liptovskej Tepličke vzťahuje až na odvedeného muža. Ešte neodvedení nemali taký spoločenský status, neboli považovaní za rovnocenných a plnohodnotných, čo sa prejavovalo v slávnostnom, aj každodennom pracovnom živote. „*Do hory ako školák, s mamou do sichty (sadiť stromky, čistiť les), potom ako mládenec do šlogu (na ťažbu s chlapmi). Ako regrút som lesnú smolu (živicu) dával do kôry v tvare srdca a nosil frajerke. Chlapi cez zimu vždy do hory chodili robiť. Len ten bol chlap, kto bol šlogar. Keď nebol dospelý, zaručil sa dospelým z rodiny, lebo aj taký petnác, šesnácroční už išli, a potom na vojnu*“ (muž, 1942).

Aby sa regrútsvo v rámci vekových skupín odovzdávalo - tradovalo, existuje podregrútsvo. Niekoľkí vybraní, o rok mladší mládenci - podregrúti, sa zúčastňujú regrútskych povinností, aby sa ich naučili a o rok mohli s ostatnými novými regrútmi realizovať. Regrútsvo sa preberalo a odovzdávalo na Štefanskej zábave. Na Novoročnej omši sa i v súčasnosti v krojoch prezentujú noví regrúti, sprevádzaní niekoľkými dievkami. V kroji navštevujú omše aj pri ostatných významných cirkevných sviatkoch. Mládenecká skupina, ktorá pretrvala z pôvodného inštitútu regrútsva, je dodnes významným aktérom a organizátorom mnohých tradícií z oblasti kultúrno-spoločenského aj náboženského života Tepličanov.

Vianočné obdobie v Liptovskej Tepličke predstavuje prelínanie tradičných obyčají s inováciami, pričom niektoré nadobudli v priebehu posledných 20 rokov stabilizovanú podobu a sú už vnímané ako tradičné. Iné sú skôr experimentmi, ktorých zaradenie medzi miestne tradície závisí od úspešnosti ich prijatia, alebo od vytrvalosti organizátorov. Niektoré z inovácií nadväzujú na zaniknuté miestne tradície (obchôdzky betlehemcov), iné majú subregionálny charakter (Otváranie Vianoc), ďalšie sú spojené s globalizačnými vplyvmi (Dobrá novina), všeobecnými inováciami (svätenie adventných vencov) alebo urbánnymi podnetmi (centrálne výzdoba obce).

Najbližšia sobota ku dňu Ondreja (30. 11.) je obľúbeným dňom zabíjačiek. Spolupracujú pri nich spríbuznené rodiny, spravidla aj zabíjanie svine riadi príbuzný alebo priateľ rodiny, ktorý má skúsenosti aj potrebné náradie. Ojedinele sa zabíjajú aj kravy, na to sa však prizýva profesionálny mäsiar.⁸ Aj teplická zabíjačka má scénickú podobu, keďže sa v posledných rokoch z vidieckeho prostredia dostala aj na námestia miest, kde sa predvádza

---

8 Porážka kravy spravidla nesúvisí s ročným obdobím (kravy sa chovajú najmä na mlieko), ale s inou udalosťou - napr. úmrtím starej gazdinej, keď sa o kravu nemá kto starať.

Adventné vence sa svätia na prvú adventnú nedeľu. (Z. Beňušková 2013)

v rámci vianočných trhov. Tepličania chodia pred Vianocami predvádzať zabíjačkové tradície do Popradu.

Adventné obdobie je vnímané ako prípravné obdobie na Kristovo narodenie. Duchovná príprava na Vianoce závisí od miery religiozity, väzby na cirkevnú inštitúciu, pracovného rytmu obyvateľov. Katolícki veriaci sa stretávajú na ranných omšiach, tzv. rorátoch, za pomoci ôsmich kňazov z dekanátu absolvujú v týždni pred Vianocami hromadnú spoveď. Advent však vnímajú ľudia aj nezávisle od viery, spájajú ho s prípravami na Vianoce a kultúrno-spoločenskými podujatiami. Atmosféru príprav na blížiacu sa Vianoce umocňuje symbolické odmeriavanie času, najčastejšie prostredníctvom adventného venca a adventného kalendára.

Adventný veniec ako dekoratívny prvok prijali veriaci aj neveriaci. Veriaci si vence dávajú v prvú adventnú nedeľu v kostoloch posvätiť. Táto obyčaj sa rozšírila na Slovensku v katolíckych kostoloch okolo roku 2000. Rodiny pred prvou adventnou nedeľnou omšou poukladajú svoje adventné vence pred oltár a na konci slávnostnej bohoslužby sú všetky hromadne vysvätené. Každý si potom berie svoj veniec a odnáša si ho domov, kde zapália prvú sviečku. Umiestnený býva obvykle v obývacej izbe na stole. Veľký adventný veniec je umiestnený v kostole na pravej strane pred oltárom, ako súčasť predvianočnej výzdoby kostola. Symbolický adventný veniec s elektrickým osvetlením obec inštaluje pred zdravotným strediskom,

spolu s vyzdobeným vianočným stromčekom a betlehemom. Postupne sa každú adventnú nedeľu zapaluje ďalšia symbolická sviečka.

V rímskokatolíckom kostole v Liptovskej Tepličke na odmeriavanie času blížiacich sa Vianoc slúžia aj schody inštalované od zeme až po strop v ľavej časti kostola. Bábička, symbolizujúca Ježiška, sa každý deň posúva o schod nižšie, akoby schádzal Ježiško z neba na zem, znázornenú glóbusom. Tento ojedinelý spôsob merania predvianočného času v 90. rokoch 20. storočia zaviedol miestny kňaz, inšpirovaný poľskými kostolmi. Symbol sa ujal a aj keď nie kontinuálne, je používaný do súčasnosti.

Tzv. stridžie dni (významné dni od Kataríny - 25. 11. do zimného slnovratu) boli v minulosti sprevádzané veštbbami. Tieto zvyky začiatkom 2. polovice 20. storočia vo svojej prirodzenej forme zanikli. V súčasnosti na Ondreja pozývajú ženy z najstaršej generácie do školy na regionálnu výchovu, do Spoločenského domu, na podujatia farskej mládeže, alebo v rámci detského folklórneho súboru, kde rozprávajú o tom, ako a čo sa robilo voľakedy v zime, predvádzajú, ako sa na Ondreja lialo olovo a z odliatkov sa predpovedala budúcnosť.

Prirodzeným prostredím pre takéto praktiky boli priadky. V súčasnosti obec v rámci predvianočných aktivít organizuje koncom novembra podujatie *Kúdel'ná izba*, kde sa oživuje pradenie a staré remeslá.

Začiatkom aktivít predvianočného obdobia, je 6. december - Mikuláš. V tento deň dochádza k prvému obdarúvaniu, k obchôdzkam v maskách, začínajú sa kultúrne podujatia, organizujú sa vianočné športové turnaje, začínajú sa mikulášske posedenia, ktoré však nemusia byť presne na Mikuláša. Pochôdzky Mikuláša, spojené s odmeňovaním detí, sa v Liptovskej Tepličke realizujú, i keď v čiastočne modifikovanej podobe, dodnes. „*Keď som bola malá. Mikuláš, čerti a anjel nám dávali pečené grule. A Cigáni zo živca robili metličky a s tými nás chodili strašiť*“ (žena, 1939). „*Mikuláš k nám chodil, aj čert aj anjel. Ale ten až neskôr. Museli sme kľakať ku stolu a modliť sa. Dostali sme za to cukrík a kto bol zlý alebo nevedel/ nechcel sa modliť, ten pečený zemiak*“ (žena, 1955). Do 2. svetovej vojny sa maska Mikuláša podobala tradičným maskám (muž v obrátenom kožuchu a baranici, opásaný povrieslom), neskôr však získala podobu pod-

*Odmeriavanie adventného času v kostole.
(M. Jágerová 2012)*

Ľa cirkevných predlôh (Vanovičová 1973: 98). V teplických rodinách si Mikuláša organizovali aj sami, zamaskovaný člen rodiny navštívil príbuzných aj susedov, ktorí mali malé deti. Teplické deti veria, že ak poslúchali, do rána im Mikuláš do pripravenej zimnej obuvi donesie sladkosti a malé darčeky, čo je fenomén posledných dvoch generácií. Pred 10 - 15 rokmi Mikuláša, anjelov a čertov zabezpečovali členovia miestneho jazdeckého klubu,⁹ ktorí sa zamaskovaní vozili po dedine na bričke. V súčasnosti zamaskovaný Mikuláš, čert a anjel dopoludnia navštívia triedy materskej školy a žiakov 1. stupňa ZŠ. Darčeky pre týchto žiakov zabezpečujú rodičia. Niekedy sa odovzdávanie balíčkov odohráva popoludní v Spoločenskom dome. Od 90. rokov sa Mikuláš a anjeli zúčastňujú omše. Čerti (zvyčajne prezlečení mládenci) nie, tí strašia deti vychádzajúce z kostola. Na večernej omši farár rozdáva deťom sladkosti a prihovára sa im v kázni. Po omši sa Mikuláš na koči so sprievodom anjelov, čertov a detí presúva k zdravotnému stredisku, kde pri rozsvietených žiarovkách na stromčeku rozdáva deťom darčeky (ak im ich nerozdal už v kostole).

V období socializmu verejné obchôdzky Mikulášov zanikli, náhradou mal byť príchod Deda Mráza. Tepličania však túto inováciou len ťažko prijímali, čo ilustruje nasledujúci záznam: „V decembri so po celej našej republike rozbehla akcia „Dedo Mráz“ po prvý raz. Akcia sa mala previesť aj u nás. No zlé pochopenie akcie zo strany rodičov, ba aj samého MNV aj ostatných masových zložiek zapríčinilo, že sa akcia nepreviedla“ (Kronika školy, rok 1951).

Tradície späté s dňom Lucie sa v modifikovanej podobe, revitalizovali vplyvom folklórneho hnutia v obci.¹⁰ V roku 2000 uvádza kronika obce „Aj zásluhou regionálnej výchovy v ZŠ oživil sa niektoré staršie predvianočné ľudové zvyky a obyčaje v našej obci, keď žiaci školy navštívili viaceré

*Obchôdzka Mikuláša, v pozadí amfiteáter.
(Archív obce, okolo roku 2005)*

*Rodina pri Vianočnom stromčeku.
(Archív obce, 60 roky)*

⁹ Od roku 1998 fungoval v obci pri PPD jazdecký oddiel.

¹⁰ Z úkonov a aktivít, ktoré sa v obci ešte začiatkom 2. polovice 20. storočia realizovali alebo začínali robiť na deň Lucie, zaznamenávame veštenie dlhodobějších predpovedí počasia nasledujúcich 12 dní, veštenie manžela z 13 lístkov alebo z ohryzka zahodeného v kostole, výroba sánok, stolčeka (bližšie Vanovičová 1973: 98-99).

naše rodiny na Ondreja 30. 11. 2000, Mikuláš a najmä keď na Luciu prišli preoblečené biele postavy vymetať všetky kúty.“ Podľa záznamov z obecnej kroniky, v roku 2008 sa po niekoľkých rokoch na Luciu večer opäť v uliciach obce objavilo niekoľko skupiniek dievčat odetých v bielych plachtách so zamúčenou tvárou a krídlom v ruke. Dievčatá navštevovali domácnosti, kde symbolicky vymetali kúty, aby z domov vyhnali všetky zlé sily. Domáci ich za to odmenili sladkosťami.

V Liptovskej Tepličke, tak ako aj v Štrbe a ďalších okolitých obciach sa v 90. rokoch ujal koncom adventu nový zvyk – *Otváranie Vianoc*. Ide o adventné pásmo v kostole, vinšovanie pri stromčeku pred základnou školou, živý betlehem a betlehemské hry.¹¹ Viaže sa s ním aj spoločný spev *Daj boh šťastia tejto zemi*, ktorej melódia je variantom vianočnej koledy rozšírenej prakticky na celom území Slovenska s pôvodným textom „*Šťastia, zdravia, pokoj svätý...*“.¹²

Štedrý deň – *Vilija* (24. 12.) je jedným z najvýznamnejších sviatkov roka. V Liptovskej Tepličke dosiaľ pretrvali tradície obchôdzok betlehemcov a vinšovania. Keďže žena ako prvý hosť domu v tento deň prináša nešťastie, mužskí/chlapčenský vinšovníci negovali toto ohrozenie svojimi rannými pochôdzkami po rodine a susedoch. Vinšovať chodili aj Rómovia, ostatnými obyvateľmi boli prijímaní, pretože sa verilo, že prinesú šťastie. V súčasnosti túto tradíciu udržiavajú v obmedzenej miere.¹³ Na Štedrý večer v nižšej časti obce koleduje miestna rómska muzika (v zložení harmonika a husle, prípadne aj saxofón). Koledovať chodia aj deti z vyšších ročníkov základnej školy, zväčša po skupinkách, s betlehemom navštevujú niektoré domácnosti v dedine. Koledy a vinše sa učia týždeň vopred v škole. V súčasnosti už v menšom počte, chodia *po spievaní* aj dospelí, najmä v kruhu rodiny a priateľov.¹⁴ Po polnočnej omši znejú z miestneho rozhlasu vianočné koledy. Po večeri chodia vinšovať aj betlehemci – v minulosti mladší mládenci, v súčasnosti zväčša členovia folklórnej skupiny. Navštevujú svoje rodiny, miestnych folkloristov a susedov.¹⁵

Ženy na Štedrý deň do večera upratovali a pripravovali jedlo – koláče, chlieb, podplamenníky, bobálky.¹⁶ Varila sa aj hrachová polievka. V 60. rokoch

11 Vianočný strom pomáhajú nainštalovať miestni hasiči.

12 Autorom textu *Daj Boh šťastia tejto zemi* je Viliam Gruska. Po prvýkrát zaznela v roku 1991 na podujatí: Dni kolied kresťanov Slovenska v Chrenovci. Veľmi rýchlo zľudovala a začala sa spievať aj mimo vianočného obdobia a aj mimo územia Slovenska.

13 Príslušné vinše sú zaznamenané v práci Vanovičovej (1973: 99-100).

14 „*Volakedi bolo viac skupín, to sa ozývalo, po večeri až do polnočnej omše, aby čas prešiel*“ (žena, 1933) „*Spievať rodine po večeri sa viac chodilo. Ja ku synovi, mame. S manželom a dcérami. Potom sa išlo na polnočnú*“ (žena, 1949).

15 „*Chlapci z dediny, čo z osmej triedy vichádzali, tri pesničky spievali a vinšovali dnu v kuchyni. Ja si pamätám raz čo prišli ku mne, ale chodia po dedine*“ (žena, 1933). „*Betlehemci dve, tri partie, po večeri na Štedrý deň. Potom aj na prvý a druhý sviatok, aj na Silvestra. Aj malý betlehem, takí 12 - 13-roční. Chodia aj teraz, ale nie po každom dome*“ (žena, 1955).

16 „*Ráno mamka zapravili na koláče, chlieb, podplamenníki z bryndzou a bobálki zo slivkovým lekvárom, posypané cukrom a makom. Aj sušené slivky sme dali, čo sme kúpili na jarmoku v Štrbe, aj Kežmarku. S medom, ale to na osobitnom tanieriku. Poumývala sa dlážka, varila sa večera - bobálki, biela káva. Post bol*“ (žena, 1943). „*Chlebík a kuchňa - aj na svadbu sa piekli, suché ako podpalček, ale pomastilo sa s cukrovou vodou a pokrájalo na osminky*“ (žena, 1939). „*Na Viliju som vždy piekla bobálki so slivkovým lekvárom, alebo so slivkami sme varili. Keď som zapravila na cestu na chleba, tak aj na bobálki. A podplamenník, to som robila, keď sa chleba piekol*“ (žena, 1933).

---

sa aj v Liptovskej Tepličke na vianočný stôl dostal zemiakový šalát a ryba. Bobálky však do súčasnosti zostali obradovým jedlom, podobne ako aj na Veľký piatok, v mnohých teplických rodinách.

Popoludní sa koná svätá omša pre tých, ktorí sa nemôžu zúčastniť polnočnej. Na polnočnej omši betlehemci stoja pred lavicami. Od 60. rokov 20. storočia si v tento deň mnohí Tepličania do kostola obliekajú sviatočný kroj, čo je rozšírené aj medzi mladými ľuďmi. Pred kostolom betlehemci s veriacimi spievajú niekoľko náboženských piesní. Potom sa v posledných rokoch koná *Polnočné pastierske vítanie Krista*. Vzniklo z tradície trúbenia a plieskania bičmi pastiermi za kostolom.¹⁷ V súčasnosti pri vychádzaní veriacich z kostola mládenci z folklórnej skupiny na streche starej požiarnej zbrojnice, na pivničkách i medzi stodolami trúbia na pastierskych trúbach a pukajú bičmi, dievčatá a ženy spievajú koledy. Všetko je osvetlené a ozvučené technikou. Prostredníctvom miestneho rozhlasu zaznie báseň, vianočné koledy a príhovor starostu obce a kultúrnej referentky. Väčšie deti aj po polnočnej omši chodili po domoch spievať *Ježiškovi na krstiny*. Po návrate z polnočnej omše už pôst nie je, v kuchyniach domácností je k dispozícii klobása, grulovník, bryndzovník a podpalek.

Na Prvý sviatok vianočný, Božie narodenie (25. 12.), výhradne chlapci vo veku približne 7 – 12 rokov, pred a po pastierskej rannej omši pre deti, vinšujú po rodinách a susedoch. V minulosti boli odmenení ovocím, orechmi a peniazmi, v súčasnosti len peniazmi. Podľa výpovedí najstaršej generácie, na vinšovanie a spievanie na *viliju*, na Prvý sviatok vianočný a na Nový rok sa vyberali v škole takí žiaci, ktorí boli lepší speváci alebo recitátori. Vinšovať chodili aj Cigánky s deťmi, ktoré si pýtali oblečenie aj peniaze. V niektorých rodinách však tieto pochôdzky existovali spontánne a vykonávali ich všetci mužskí potomkovia v príslušnom veku. Tieto aktivity sú súčasťou vianočnej atmosféry prostredníctvom miestnych folkloristov (zo skupiny aj detského súboru). O 10.00 hod. je slávnostná omša. Ostatní členovia rodiny sa, okrem účasti na omši, zdržiavajú doma, na návštevy sa, okrem najbližšej rodiny, nepatrí chodiť. V posledných rokoch sa koná v Spoločenskom dome *Jasličková pobožnosť* – vianočný príbeh v podaní žiakov 9. ročníka s piesňami v podaní Detského chrámového zboru a hudobnej skupiny Bociany. Nadväzuje na ľudové betlehemske hry, formou divadelných scénok približuje divákovi udalosti v Betleheme súvisiace s narodením Krista. Obvykle sa Jasličkové pobožnosti konajú v kostoloch, avšak v obci to nie je považované za vhodné, preto sa podujatie koná v profánnych priestoroch.

Na Druhý sviatok vianočný sa po krátkom útlme opäť prebúdzajú spoločenský život. Na Štefana sa v cirkevnej škole hrávalo divadlo. Hry nacvičovali rehoľné sestričky Popoludní o 13.00 bývalo predstavenie pre deti, potom pre dospelých (aj pre obyvateľov okolitých dedín). V súčasnosti sa koná kultúrny program, ktorý vstúpil do miestnej tradície pod názvom *Živý Betlehem*. Pred zdravotným strediskom je postavená koliba a účinkujúci

---

17 „Boli tu tri košiare – traja bačovnia, voly – dvaja volári, jalovički – dvaja jalovinári, býčki – dvaja takí pastieri, kravy – jeden kraviar. Bol to humbuk“ (muž, 1942). „Pastieri trúbili za kostolom, smiali sa, lebo všelijak trúbili. Vachtar (strážnik) najskor začal, potom ten, čo ráno vyhánal kravy, trúbil pesničky“ (žena, 1933).

Živý Betlehem. (K. Fedorová 2013)

stvárnajú postavy z betlehemskeho príbehu. Program začína príhovorom starostu, po ňom nasleduje predstavenie Traja králi. Na približne hodinovom programe príbehu svätej rodiny sa podľa potreby striedavo podieľajú detský chrámový zbor, DFS Turnička, FSk Tepličan a mládež z pastoračného centra.¹⁸ V tento deň sú v kostole dve omše, koná sa aj *Štefanská zábava*. Tradične ju organizuje hasičské združenie. Výzva obyvateľom na Facebooku v roku 2013 približuje súčasný charakter Štefanskej zábavy: „HZ Liptovská Teplička organizuje Štefanskú párty, počas ktorej si nenechajte ujsť Staré Oldiesové hity od roku 80“ a 90“, ľudovo-tanečnú diskografiu až po súčasnú elektronickú interpretáciu. Počas celého večera vás do rytmu bude viesť Deejay Thomas, ktorý vie ako na to... Vstup: 2 eurá... Zdieľajte a pozývajte priateľov, nech je nás čo najviac !!! Samozrejme, Štefanovia majú vstup zadarmo! Samozrejme, privítame aj staršie ročníky ľudí...“¹⁹

Organizácia silvestrovskej zábavy/diskotéky v Spoločenskom dome patrí k regrútskym povinnostiam. Niekedy ju organizujú členovia futbalového klubu. Ďalšie silvestrovské a novoročné zábavno-tanečné podujatia pripravujú aj prevádzkovatelia miestnych penziónov (napr. v penzióne Váh, Dolinka a v reštaurácii Turnička, v dobe ich fungovania aj Čierny grúň a Teplička).

¹⁸ DVD *Živý Betlehem 2011* (archív miestnej televízie).

¹⁹ *Štefanská párty*. Dostupné na: <https://www.facebook.com/...>

Na Nový rok (1. 1.) chodili chlapci vinšovať rodine. V súčasnosti sa tento zvyk už realizuje zriedkavo, prípadne chodievajú aj muži. Na novoročnej omši sa dosiaľ prezentujú noví regrúti. Počas novoročnej omše stoja priamo pred oltárom, zúčastňujú sa jej vo sviatočných krojoch, podobne ako dievky, ktoré stoja po ľavej strane oltára. Mládencov vo veku, v ktorom pôvodne regrúti rukovali, volajú na obecný úrad, kde ich oboznamujú s ich regrútskymi povinnosťami. Ak nemajú vlastný kroj, požičiavajú im ho podľa potreby na všetky udalosti v aktuálnom roku. V kroji navštevujú omše aj pri ostatných významných cirkevných sviatkoch. Na prvý pohľad kultúrny prežitok, pretrvávajúci zotrvačnosťou, je do súčasnosti významným nástrojom realizácie nezanedbateľnej časti kultúrno-spoločenského aj náboženského života Tepličanov.

Po Trojkráľovej omši si veriaci vysvätenú vodu odnášajú domov v nádobách na mlieko, v *dinerkách*. Obdobie od Nového roku do Troch kráľov bolo charakteristické obchôdzkami koledníkov. Do 2. sv. vojny chodili po teplických domoch chlapci s betlehemom (traja pastieri, bača a anjel). Zmenami v živote detí a mládeže v priebehu 2. polovice 20. storočia a v premene školstva z cirkevného na štátne (v duchu ideológie bez náboženstva), sa rozpadla tradičná forma detských a mládežníckych skupín. Ide najmä o organizovanie činností súvisiacich s náboženskými sviatkami, ako je chodenie troch kráľov a betlehemcov. V 70. rokoch sa objavila nová forma – chodenie betlehemcov zo susedných Vikartoviec, kde tradícia v tom čase pretrvávala (Vanovičová 1973: 119). K obnovovaniu betlehemských obchôdzok došlo v 90. rokoch. Kronika obce v roku 1998 zaznamenáva: „Okrem tradičného chodenia po spievaní na Štedrý večer a príhovore starostu po polnočnej omši na Božie narodenie sa obnovila ďalšia pekná tradícia, keď okrem vinšovníkov navštívili naše domácnosti už tretí rok po sebe betlehemci.“

V 90. rokoch 20. storočia sa na Slovensku rozšírila kolednícka akcia Dobrá novina. Spojená je s peňažnou zbierkou, ktorá nadväzuje na tradičné obchôdzky koledníkov.²⁰ V Liptovskej Tepličke je Dobrá novina novým prvkom, funguje len dva roky. Kolednícky program nacvičuje s deťmi v škole učiteľka katechetiky. Od Štedrého večera do Troch kráľov deti obchádzajú s vinšmi rodiny farníkov, kde dostávajú peňažnú výslužku. Okrem nich chodia koledovať aj betlehemci z detského folklórneho súboru a tradične aj miestni Rómovia.

Stretávanie ľudí sa deje nielen prostredníctvom kultúrnych, ale aj športových podujatí. Stolnotenistový turnaj, sánkarské či lyžiarske preteky pre deti patria tiež k obdobiu vianočných sviatkov. Obecný úrad sa sviatočné obdobie snaží spestriť aj usporadúvaním výstav.

K pravidelným tanečným príležitostiam v Liptovskej Tepličke patria fašiangové zábavy/plesy. Na fašiangy v nedeľu bývala zábava, kde starší mládenci prijímali medzi seba mladších (za pálenku). Zábavy sa potom

20 Koledovanie pod týmto názvom sa na Slovensku rozšírilo od roku 1995, teda v období, keď revitalizovaná rímskokatolícka cirkev začala rozvíjať svoje aktivity smerom k širšej verejnosti. Vzorom sa stala rakúska Trojkráľová akcia (Dreikönigsaktion), ktorá je hlavným projektovým partnerom Dobrej noviny. Návnik kolied je centrálné organizovaný. V rámci Slovenska je kolednícka akcia organizovaná Hnutím kresťanských spoločenstiev detí, nazývaným eRko. Výťažok smeruje na podporu detí z rozvojových krajín.

organizovali do Popolcovej (*Krivej*) stredy, keď cez deň mládenci s ražňom chodili zbierať mäso, slaninu a peniaze na večer (Vanovičová 1973: 102). V súčasnosti sa fašiangové plesy konajú v Spoločenskom dome. Od roku 1998 začiatkom februára býva reprezentačný ples Rodičovskej rady pri ZŠ s MŠ. Od roku 2002 organizujú ples aj hasiči. V roku 2012 sa po prvýkrát konal farský ples. Výsledkom osvetovej činnosti je aj podujatie Pochovávanie basy organizované folklórnou skupinou, ktorého sa zúčastňujú najmä členovia súborov, ich rodinní príslušníci a priaznivci folklóru.

Obyčaje jarného cyklu sa sústreďujú do pohyblivej časti liturgického roka, odvodenej od termínu Veľkej noci. Vynášanie Moreny (nazývanej Pepe Majmorena) – symbolu zimy realizujú dievčatá z folklórnych zoskupení Tepličan aj Turnička počas štvrtej pôstnej tzv. *šulkovej*²¹ nedele, 3 týždne pred Veľkou nocou.²² Ide o nadviazanie na zaniknutý tradičný zvyk. Podobu tohto zvyku opísala Z. Vanovičová, podľa ktorej sa naposledy v pôvodnom prostredí konal v roku 1967 (Vanovičová 1973: 119). Ešte v čase, keď doznieval, bol upravený aj do scénickej podoby učiteľom J. Vernarecom (Kohútom) ako súčasť vystúpenia ochotníckeho divadla a mládeže na folklórnych festivaloch v Strážnici a Východnej (1963 – 1965). Z. Vanovičová práve tejto skutočnosti pripisuje zánik zvyku: „Je možné, že sa tento zvyk vo vedomí ľudí v súvislosti s folklórnou skupinou naraz dostal do inej roviny, ‚na javisko‘, dostal akúsi divadelnú funkciu reprezentujúcu ich lokálnu odlišnosť a týmto spôsobom akoby si celý zvyk ‚odrecitovali‘. Nosenie Majmoreny prestalo existovať ako obrad i ako dievčenská hra a zostalo len divadlom“ (Vanovičová 1973: 119).

Vynášanie Moreny bolo pôvodne záležitosťou dievok, nie dievčat, i keď aj tie sa ho pasívne zúčastňovali. V medzivojnovom období vynášanie Moreny sprevádzal aj tanec „do šaflika“, ktorý má v repertoári aj miestna folklórna skupina, avšak mimo scény sa už nevyskytuje.²³

Už v 80. rokoch bol tento zvyk obnovený folklórnymi súbormi v spolupráci s obecným úradom. Ide o podujatie, ktoré má viac reprezentatívno-zábavný, ako obradový charakter. Sprievod dievčat s figurínou ide cez dedinu, od Obecného úradu ku krížu na most. Po vynesení Moreny sa koná v Spoločenskom dome posedenie, kde je pohostenie pečivom a čajom. Zúčastňuje sa ho približne 30 ľudí.²⁴

Svätenie bahniatok sa koná na Kvetnú nedeľu, týždeň pred Veľkou nocou. Bahniatka (*puzičky*) pôvodne prinášali pastieri, malí chlapi alebo rozdávali farári, v prípade búrky vysvätené konáriky pálili v peci na ochranu pred bleskom. V súčasnosti si ich Tepličania odtrhnú v chotári, doma ich

21 V tento deň sa varili šúľance so strúhankou, nasladko. (Bližšie Vanovičová 1973: 102-103 alebo Faklová 1970: 4-5.)

22 Pôvodne v Liptovskej Tepličke, ako aj v iných obciach na Liptove a Spiši sa Šúľkovou nedeľou nazývala 5. pôstna nedeľa predveľkonočného obdobia, známa aj ako Smrtná nedeľa, keď sa vynášala Morena.

23 „Keď pôjdeš cez Dunaj, zavolaj, zavolaj...“, to sa spievalo, dievky išli na Záhrady (časť dediny) a tam spievali. To nám mamy rozprávali. Súbor to pozdvíhol. Predtým, ako bol súbor organizovaný, zvolali také dievčatá zo školy a teta Anna Hazyová ich to naučila. Ona to vedela od svojich starých (žena, 1939).

24 „Aj v tomto roku cez štvrtú pôstnu, tzv. Šuľkovú nedeľu 3. marca naďalej zásluhou kultúrneho oddelenia OcÚ pretrval starodávny zvyk, a to vynášanie symbolu zlej a krutej zimy Pepe Majmoreny. I za nepriaznivého počasia (dážď so snehom) prešli členky DFS Turnička so spevom so slamenou bábkou oblečenou v kroji okolo starej hasičskej zbrojnice na most v strede dediny, kde ju zobliekli a podpálenú hodili do potoka Teplica. Zima tak mala odplávať z našich končín až do ďalekého mora. Pre členky DFS nechýbala výslužka – koláče, zákusky“ (Kronika obce, 2008).

Veľkonočná oblievačka. (Archív obce, nedatované)

nechajú rozviť, v kostole dajú posvätiť a odložia pod strechu ako ochranu pred búrkou a bleskami, alebo uschovajú vo vnútri ako výzdobu. „*To sa dá do vázičky, to je posvätné*“ (žena, 1943). V kostole sa na bohoslužbách spievajú pašie.

Počas veľkonočného (mordarského) týždňa je príznačné prelínanie sa tradičných obyčají s cirkevnými. Na Zelený štvrtok kňaz v kostole počas večernej svätej omše symbolicky umýva nohy dvanástim vybratým mužom, ako Ježiš Kristus svojim učeníkom. Medzi vybratými sú niektorí poslanci obecného zastupiteľstva a muž z každej ulice, v minulosti to bývali aj miništranti.²⁵ Na svätej omši sa zvoní poslednýkrát, zvony sa „zaviažu“ až do predvečera Veľkonočnej nedele. V tomto období ich nahrádzajú rapkáče a klopačky. Chlapci vo veku 5 – 7 rokov sa vo štvrtok, piatok a sobotu dopoludnia, okolo desiatej hodiny, na obed aj večer schádzali pred kostolom. Behali po dedine, rapkali a kloпали. Z. Vanovičová uvádza, že tento zvyk zanikol po zrušení veľkonočných prázdnin v tento deň (Vanovičová 1973). Rapkanie a klopanie sa však vyskytovalo aj v období socializmu, záviselo to od organizátorov. V súčasnosti sa realizuje prostredníctvom elektronického ozvučenia.

Na Veľký piatok sa popoludní uskutočňuje sprievod od kostola, cez obec do amfiteátra, kde sa koná predstavenie približujúce príbeh Ježiša – Krížová cesta.²⁶ Ježiša, anjelov a ďalšie postavy stvárnajú mládežníci z organizácie PCP alebo členovia Detského chrámového zboru. Biela sobota je

²⁵ Zaujímavé je, že medzi nimi bol aj bývalý riaditeľ školy, ktorý je evanjelického a.v. vierovyznania.

²⁶ DVD 24042011 Krížová cesta obcou (archív miestnej televízie).

---

v Liptovskej Tepličke chápaná v prvom rade ako cirkevný sviatok. Obyvatelia obce sa chodia klaňať k Božiemu hrobu v kostole, kde ho strážia členovia Dobrovoľného hasičského zboru v slávnostných uniformách. V posledných rokoch sa obnovila po večernej svätej omši – vigílii (po zotmení, asi o 22.00 hod.) procesia z kostola so sviečkami a sviatosťou okolo starej požiarnej zbrojnice, počas ktorej kňaz požehnal ulice obce. Pálenie bahniatok a zvyškov sviečok (*judáša*) z uplynulého roka sa robí za kostolom, vysvätenie novej paškálnej sviece pred kostolom. Následne sa svieca prinesie do kostola, kde je omša, potom nasleduje procesia po obci a vráti sa naspäť do kostola. Dosiaľ je na Bielu sobotu po pálení judáša rozšírené aj svätenie vody. Vysvätenú vodu si obyvatelia v nádobách na mlieko – *dinerkách*, odnášajú domov. I keď je ešte pôst, ženy už chystajú pokrmy na Veľkú noc – pečú koláče a upratujú.

Svätenie jedál sa do súčasnosti koná na Veľkonočnú nedeľu ráno pred slávnostnými bohoslužbami. Ľudia do kostola v košíku prinesú varené vajcia, údené mäso, šunku, klobásu, chlieb a i.). Ešte začiatkom 2. polovice 20. storočia jedno vajíčko doma ošúpali a rozdelili pre každého člena rodiny v dome. „*Keď budete blúdiť, aby ste našli správnu cestu*“ (žena, 1939). Škrupiny z týchto vajíčok pridávali Tepličania do každého osiva, aby sa zvýšila jeho životaschopnosť. Druhú veľkú omšu na Veľkonočnú nedeľu navštevujú regrúti a dievky odetí vo sviatočných krojoch. V domácnostiach sa pripravuje slávnostný obed. Od začiatku druhej polovice 20. storočia sa v tento deň konávali popoludňajšie tanečné zábavy pri *Magadzíne*. V 80. rokoch ich nahradili veľkonočné diskotéky v Spoločenskom dome. Pripravujú ich regrúti, hasiči alebo futbalisti. Poplatok za prenájom sály si za socializmu odrobili čistením potoka.

Zvyky viazané k Veľkonočnému pondelku sa od 60. rokov, keď ich popísala Z. Vanovičová, takmer nezmenili. Ešte v 60. rokoch sa už v nedeľu večer mládenci schádzali doma u jedného z nich, kde prespali a skoro ráno išli *kúpať*. Tradičné oblievanie/kúpanie na Veľkonočný pondelok sa v Tepličke zachováva dodnes.²⁷ Dopoludnia chlapi v malých skupinách (v súčasnosti niekedy v sprievode svojich otcov) oblievajú (nie veľmi šetrne) všetky ženy a dievčatá z rodiny a susedstva. Po príchode oblievačov sa dievčatá v dome ukrývajú a tí ich musia podľa jemnej navigácie rodičov nájsť. Mládenci vo svojich skupinách²⁸ polievajú vodou, zriedkavejšie aj voňavkou, dievky z rodiny, spolužiačky, frajerky. Pôvodný čas kúpačky/oblievačky od skorého rána do omše sa rozšíril na celé dopoludnie. Podľa možností sa využíva aj voda z potoka a vedrá. „*Moje dcéry boli v súbore, tak zo súboru prišli, vodou na dvore ich poliali, mali vodu z našej kúpeľne, už bol vodovod. Ja keď som bola dievka, museli sme ísť do potoka. Súboristi polievajú len súboristky a regrúti radom. Chodia s nimi aj podregrúti, učia sa*“ (žena, 1949). Podľa výpovedí najstarších obyvateľov, ráno ponúkali mláďencov-oblievačov len pálenkou, zatiaľ čo v súčasnosti je rozšírené aj pohostenie chlebičkami, koláčom,

---

27 DVD 25042011 Regrúti oblievačka, šmígorst (archív miestnej televízie).

28 Tepličkí mládenci sa na oblievanie zoskupovali podľa lokality, v ktorej bývali. *Dve skupini chodili - z Uhlárovej dole (popot kostol) a z Kobiliarok (to je horní koňiec). Regrúti kúpali frajerky len z vedrom, aj do potoka* (muž, 1942).

Pohostenie pri šmigorste. (Z. Beňušková 2011)

obdarovanie peniazmi, vajíčkom. Od 80. rokov prichádzajú aj polievači mimo Tepličky, najmä z okolitých dedín. Za socializmu sa veľkonočná zábava konala v nedeľu, v súčasnosti až na Veľkonočný pondelok.

Obchôdzka regrútov dedinou (*šmigorst*) po domoch, kde ráno boli oblievať je popoludní od 13.00. Cieľom je dostať za to zaplatené a získať tak prostriedky na zábavu v krčme. Regrúti v krojoch, s harmonikou volajú dievčatá do tanca, dostanú peniaze a občerstvenie (pálenku, koláče). V každej skupine je *kaser*, ktorý peniaze zbieral na vyplatenie prenájmu a muziky. V súčasnosti *šmigorst* končí asi o 17.00 v krčme, kde regrúti „zarobené“ peniaze minú. Veľkonočnú diskotéku organizujú striedavo rôzne organizácie. Veľkonočná zábava do 80. rokov bola jednou z príležitostí k prijímaniu chlapcov medzi regrútov. V utorok dievky oblievali mládencov cestou do práce, čo sa zachovávalo ešte začiatkom 70. rokov.

Máje sa v Liptovskej Tepličke stavajú v nedeľu pred *Rusadlami* (Turíce - 7 týždňov po Veľkej noci). I tu v priebehu posledných desaťročí badať zmeny. Týždeň pred stavaním májov ide 5 - 6 regrútov za horárom poradiť sa o tom, ktoré stromy si môžu vyrúbať na máje. Boli to najčastejšie červené smrek (smrekovec opadavý) a brezy, ktoré sú v chotári vzácnejšie. Zvyčajne už v piatok si v hore pripravili prerezávku tam, kde horár povolil. V sobotu ráno išli po máje s konským záprahom a rebrinovým vozom, neskôr traktorom s vlečkou. Narúbali okolo 80 kusov, aj 3 - 4 vozy stromčekov. „*Veľa*

májov sa ešte v 1982 stavalo. Máj bol smrek, breza len ak bol vážny vzťah. Aj dnes. Ak je breza vo dvore, do roka bude svadba. Prerezávka bola aj 100 stromov. Za to sme išli potom do hory robiť a zalesňovať. Do 80. rokov ešte na koňoch sa chodilo, so spevom“ (muž, 1942). Najprv, okolo obeda, sa postavil máj pred kostolom, niekedy až vo forme 6 májov v rade po každej strane cestou do kostola. Ostatné v noci zo soboty na nedeľu dievkam. Tie tomu nevenovali nijakú špeciálnu pozornosť. „Až nad ránom som išiel frajerke brezu sadiť. Tých, čo sa už išli ženiť, tých aj pohostili, ale regrútov nie, tých len ces oblok počúvali. A keď sa v nedeľu ráno stalo, všade kde mali dievki, už máje stáli“ (muž, 1942). Máje stáli takmer v každom dvore, v minulosti aj pred starou krčmou. Dodnes, v prípade, ak má niektorý z mládencov kamarátku, alebo frajerku v susednej dedine, postavlia máj aj tam. Zo susednej dediny

Stavanie májov v noci pred turíčnou nedeľou.
(Z. Beňušková 2011)

do Liptovskej Tepličky chodia v súčasnosti máj stavať už len zriedkavo. „Tolerovalo sa to. Aj keď postaví z inej dediny, alebo v inej už stojí, svoj máj si zato každý zasadí. Aj do Popradu sme chodievali sadiť“ (muž, 1942). Brezy sa stavajú nielen frajerkám, ale aj na objednávku. Za výšku sa priplatí. Od 90. rokov 20. storočia mládenci stavajú menej májov, avšak postavlia jeden spoločný v centre obce, pred zdravotným strediskom. Je olúpaný od kôry v spodnej časti, zdobený stužkami v hornej časti, čo regrúti prevzali z inej dediny, lebo podľa výpovedí najstarších chlapov, pôvodne bol májom surový, neopracovaný zelený smrekovec. Od 60. rokov niektorí otcovia stavajú máje svojim dcéram v detskom veku. Na druhý deň popoludní je šmigorst. Regrúti v kroji, niekedy so sprievodom harmoniky, so spevom navštevujú domy, kde v noci postavili máj. Vytancujú dievku a dostanú peniaze. Aj v tomto prípade ešte v 80. rokoch bývali každý rok rozdelení na dve skupiny – dolu Kobyliarkami a Uhlárovou. V súčasnosti chodí po dedine len jedna skupina.²⁹ Aj tento šmigorst sa končí v krčme. Zábavy bývali aj v Magadzíne – (názov židovskej budovy so skladosm a obchodom) v blízkosti dnešného amfiteátra,

29 „Boli sme tri sestry a v jednom čase aj tri máje stáli v našom dvore. Regrúti boli z jedného konca aj druhého. Stalo sa, že si aj ukradli máje, aj sa pobili, ak chceli jednu dievku“ (žena, 1939). „Máje sa aj bili – bol to groš. Vyberalo sa radom, od najmlačích dievčiat, aj takých, čo už do školy chodili. Keď dali pedesiat korún, to bola nehorázne vysoká suma, inak po 10, 20, 25 Kčs. U každej dievki, čo mladej, čo starej boli. A frajerka? Tá dávala najviac“ (žena, 1933).

---

alebo v prípade dobrého počasia býval tanec vždy vonku. Tepličania považujú sadenie májov za jednu z najvýznamnejších obyčajových tradícií, sledujú a hodnotia jej udržiavanie.³⁰

Gazdovia vyberali (rúcali) máje v Rusadelný pondelok, pôvodne však až v utorok, lebo nedeľa a pondelok boli chápané ako sviatky. Brezu si dievka nechávala až do nasledujúcej soboty. Smrekový máj sa skúril v peci, brezové prúty sa použili na metly. V súčasnosti sa centrálny máj vyberá v sobotu pred Jánom, keď sú v obci hody.

Sviatok Božieho tela (10 dní po Turíciach) bol v obci významným podujatím. Počas Obdobia socializmu sa však procesie po uliciach obce zredukovali na priestor okolo kostola. Spôsob vykonávania tohto zvyku závisel od kňazov, ktorí sa v obci dosť často menili.

V predvečer Jána z centrálného mája postaví hranicu na vatru – *pagodu*. Bývala na najvyššom mieste nad dedinou (v miestach, kde bol lyžiarsky vlek), v posledných rokoch je však pri amfiteátri. Aj za socializmu sa v rámci jánskych ohňov páčila obvykle jedna vatra, avšak nebolo a dosiaľ nie je výnimočné, že si skupinky obyvateľov zapália ďalšie vetry aj na okolitých kopcoch.

Ján (24. 6.) je významným dňom v Liptovskej Tepličke, lebo sv. Ján je patrónom obce a na Jána sú hody (*odpust*). Tradične sa v týždni pred odpustom chodí na spoveď. V predvečer odpustovej slávnosti sa v súčasnosti koná v amfiteátri Jánska diskotéka, ktorú organizujú miestni hasiči. Začína sa po zotmení zapálením vetry, končí nad ránom, keď vatra dohorí. Spravidla ju vopred nachystajú mládenci v regrútskom veku. Hody (*odpust*) sú dňom stretávania sa rodiny a priateľov. *Odpustová slávnosť* sa začína bohoslužbami, hlavná svätá omša je o 10.00 hodine v amfiteátri. Starosta, alebo niekto z poslancov či prednosta odetý v kroji číta z evanjelia, predstavitelia obce, ale aj manželské páry prinášajú obetné dary. Príprava amfiteátra na omšu je záležitosťou kostolníkov a poverených osôb. Začína ráno, už okolo 5. hodiny, hneď po Jánskej zábave. Zúčastňuje sa jej približne 1000 domácich obyvateľov i návštevníkov, ktorí do amfiteátra prichádzajú od kostola vo forme sprievodu. Regrúti odetí v kroji nesú zástavy, dievky v bielom nesú sochu Panny Márie.³¹

Tanečné zábavy sú rozšíreným fenoménom spoločenského života, ktorý sa viaže (a významne obsahovo dopĺňa) na viaceré kalendárne obyčaje. Muziky bývali na Štefana, na Jána, cez Veľkú noc, cez fašiangy (hlavne na Turíce). Medzi tie, ktoré sa do súčasnosti konajú takmer každý rok, patrí Katarínska, Veľkonočná, Rusadelná. Každoročne sa koná Štefanská, Silvestrovská, Fašiangová a Jánska. Katarínska do 70. rokov nebývala zvykom. Okrem Jánskej, ktorej sa zúčastňuje aj stredná generácia a seniori, ostatné majú

---

30 V roku 2007 mládenci v regrútskom veku (nar. 1989) dodržali na Turíce (Rusadlá) starú tradíciu, keď v noci zo soboty na nedeľu pred domy a do dvorov dievčat postavili 52 májov a jeden ústredný obecný máj pred zdravotným strediskom. V nedeľu popoludní chodili po šmigorste. V roku 2008 mládenci v regrútskom veku takmer zabudli a postavili len niekoľko stromčekov smrekovca opadávého. Keďže nepostavili ani veľký ústredný máj pred zdravotným strediskom, dostala sa im veľká kritika Tepličanov, ktorým chýbal aj tradičný šmigorst. V nasledujúcom roku po tomto „zaváhaní“ tohoroční regrúti nezabudli a postavili máje, aj jeden ústredný pred zdravotným strediskom. V nedeľu však pre nepriaznivé počasie po šmigorste nechodili (Kronika obce, roky 2007 – 2009).

31 DVD 26062011 Odpustová slávnosť (archív miestnej televízie)

Na odpust idú dievky a mládenci do kostola v krojoch. (A. Kasanová 2013)

nezriedka charakter diskotéky v Spoločenskom dome. Stredná generácia sa viac zúčastňuje plesov, najmä na Jána a cez fašiangy. Regrútska zábava bývala v predvečer odvodov. Po príchode z vojny bola mazácka zábava. Zábavy do súčasnosti organizujú regrúti, alebo „starí“ parobci, okrem nich aj členovia futbalového klubu TJ Tatran, hasiči či Rodičovská rada ZŠ.

Tanečné zábavy sa pôvodne konali v nedeľu popoludní v krčme alebo na *Boroch* – medzi stodolami, na voľných priestranstvách v dedine, napríklad v oblasti súčasného amfiteátra, kde inak dievčatá pásavali husi. V priebehu 2. polovice 20. storočia sa premiestnili do tzv. pekárne, na nižnom konci obce.³² Od vybudovania Spoločenského domu sa konajú v ňom.

Tieto aktivity významne formujú nielen znalostnú bázu Tepličanov o svojich tradíciách a ich hodnote, ale aj reprezentatívnu, v rámci regiónu i štátu.

Štátne sviatky a štátom iniciované a podporované oslavy

Táto kategória sviatkov a osláv do značnej miery podlieha politickej orientácii slovenskej spoločnosti. Je len málo sviatkov, ktoré v Liptovskej Tepličke pretrvali v priebehu celého skúmaného obdobia a žiaden z nich sa tu neslávil kontinuálne od medzivojnového obdobia. K tým najstabilnejším patria slávnostné pripomenutia si udalostí druhej svetovej vojny – výročie oslobodenia

³² „Po svätej omši v nedeľu sa z kostola zvyčajne išlo do pekárne, kde sa popoludní tancovalo a spievalo (žena, 1949). „Ako 12 - 13 ročné dievčatá sme pošli na Magadžín na tanec pozerat'. Keď sme na večeru neprišli domov, keď už zvonili, vždy nás otec vybili (žena, 1939).“

obce, ukončenia druhej svetovej vojny a oslavy výročia Slovenského národného povstania. Na ich zachovávaní spolu s obcou spolupracuje Slovenský zväz protifašistických bojovníkov. Jeho členská základňa sa čoraz viac znižuje a nízka býva aj účasť na pietnych aktoch pri pomníku padlých vojakov, či v horách na miestach, kde vyhasli ľudské životy.

Výročie oslobodenia obce (29. 1. 1945) pozostáva z aktu polozenia vencov k pamätníku padlých pri pošte v obci. Počet účastníkov sprievodu je premenlivý, od niekoľkých jednotlivcov po niekoľko desiatok. Oslavy Dňa víťazstva nad fašizmom sa konajú každoročne 8. mája popoludní (počas obdobia socializmu sa tento sviatok v Československu oslavoval 9. mája, keďže 2. svetová vojna skončila podľa moskovského času po polnoci). Sprievod s vencom smeroval od obecného úradu, v ostatných rokoch od školy, aj s účasťou žiakov. Pri pomníku pri pošte sa prednesú básne, slávnostne sa prítomným prihovori starosta a predseda ZO SZB. Keďže 8. máj je Svetovým dňom Červeného kríža, popoludní MS SČK v Spoločenskom dome organizuje pre žiakov ZŠ a mládež súťaž so zdravotným zameraním, ukážky prvej pomoci a je možnosť dať si zmerať tlak.

Popularitu si udržiavajú oslavy Výročia Slovenského národného povstania (29. augusta), do ktorých sa zapája aj turistický oddiel Horec. V posledných rokoch 20. storočia si výročie SNPLiptovská Teplička pripomínala striedavo s obcou Pohorelá. Súčasťou osláv je polozenie vencov pri pamätníku padlých v 1. a 2. svetovej vojne a na horárni Pod Stanikovým. Sprievod tvoria prevažne členovia MS SZPB a starší občania. Spolu s Pohorelcami členovia teplickej ZO SZPB pripravujú spoločné posedenie pri guláši. V roku 2001 oslavy výročia SNP členovia ŠK Horec obohatili oslavy o výstup na Kráľovú Hoľu so spomienkou na SNP. Niekoľko desiatok účastníkov vo veku od 5 do 60 rokov je odmenených pamätným odznakom s nápisom ŠK Horec.

Nové prvky v kultúrnom kalendári obce, naordinované socialistickým režimom Tepličania prijímali s nevôľou. Svedčia o tom aj zápisy v školskej kronike, kde sa presne uvádzajú čísla nariadení, podľa ktorých sa majú oslavy konať, výnimočné neboli ani rôzne aféry spojené s odporom ľudí.³³ K významným socialistickým sviatkom patrili Sviatok práce na 1. mája. Tepličania sa do prvomájových sprievodov začali zapájať až v povojnovom období a pre mladých ľudí to neraz bola aj prvá návšteva mesta. Chodili do okresného mesta – Liptovského Hrádku, po preregistrovaní obce do okresu Poprad, zúčastňovali sa prvomájových manifestácií vo Svite alebo v Poprade, kde obec reprezentovali v krojoch, s roľníckymi rekvizitami a prvomájovými transparentmi v rukách.

Rekonštrukcia kalendára sviatkov z prvej polovice 60. rokov podľa obecnej kroniky ukázala ich nasledovné zloženie: oslavy oslobodenia obce

33 Ako príklad uvádzeme údaj o oslave 70. narodenín J. V. Stalina v roku 1948 zaznamenaný v školskej kronike: „V obciach i na školách sa pripravovali oslavy k 70. nar. J. V. Stalina. Aby oslavy vyzneli mohutnejšie, na školách, tak ako aj medzi obyvateľstvom sa podpisovala ‚Zdravica k 70. narodeninám generelisima J. V. Stalina‘. Asi ¼ žiakov zdravicu podpísala, za čo ich matky zbili, a v niektorých prípadoch aj pozatvárali do maštale. Po prevedení akcie na škole sa niektoré ženy prišli vadiť k učiteľom a riaditeľovi školy a žiadali, aby mená ich detí boli zo Zdravice vytréťé. To isté žiadali aj na ONV, kde tiež nechýbali vyhrážky, čo potom skončilo až pri súde a neobišlo sa bez podmieneného trestu“ (Kronika školy 1948).

*Oslava Medzinárodného dňa žien v škole.
(Archív obce, okolo roku 1970)*

*Pravidelná súťaž v speve Spieva celá dedina.
(Archív obce, 80. roky)*

súťaž Spieva celá dedina. V tomto období už aktívne do rytmu života obce vstupoval zbor pre občianske záležitosti (ZPOZ), ktorý organizoval uvítanie detí do života, občianske sobáše, rozhlasové pohrebné rozlúčky, prijatie dobrovoľných darcov krvi, učiteľov, maturantov, organizoval aktív „Mesiac úcty k šedinám“, odovzdanie do výcviku ZVÄZARM-u a jubileá občanov (Kronika obce 1983).³⁴

Zo socializmu pretrvali oslavy Medzinárodného dňa detí. Na realizácii nedeľného popoludňajšieho zábavno-športového programu v amfiteátri sa okrem obce podieľajú aj viaceré miestne organizácie (napríklad hasiči, horská služba, poľovnícke združenie, Rada rodičov pri ZŠ a MŠ, OZ Priatelia folklóru). Na pripravených stanoviskách deti plnia rôzne úlohy, prekonávajú prekážky, za čo sú odmenené sladkosťami. Po skončení nasleduje krátka diskotéka.

V období socializmu si popularitu získali oslavy Medzinárodného dňa žien. Po roku 1989 sa inštitucionálny záujem preorientoval na obnovený

(29. 1.), oslavy Víťazného februára (25. 2.), oslavy MDŽ (8.3.), prvomájové oslavy – v roku 1962 po prvýkrát v Poprade,³⁴ oslavy oslobodenia Československa, oslavy výročia SNP, oslavy výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie (7. 11.) – v predvečer sa v obci pravidelne konal lampiónový sprievod, slávnostné ukončenie Mesiaca československo-sovietskeho priateľstva. Plesy počas fašiangov v tomto období organizovali členky Červeného kríža. Za vyzbierané peniaze nakupovali zdravotnícke pomôcky a lieky.

O 20 rokov, v prvej polovici 80. rokov, kronika obce zaznamenáva len malé obmeny tohto modelu: na výročie oslobodenia sa konal pioniersky sľub, Organizátorom jedného z plesov bol Socialistický zväz mládeže, fungoval Slovenský zväz žien, ktorý o. i. organizoval posedenia s dôchodcami, organizovalo sa vynášanie Moreny, pri príležitosti osláv výročia VOSR sa uskutočnila

³⁴ Ako uvádza Kronika obce v roku 1962: „Pre žiakov bol pristavený zvláštny autobus. V prvomájovom sprievode vystupovali aj členovia spev. tan. súboru, ktorý viedol a nacvičil s. uč. Kohút. Škoda, že chladné počasie nedovolilo dlhšie pobudnúť v Poprade.“

³⁵ Pozri M. Jágerová, s. 173.

sviatok Dňa matiek. Nadviazal na tradície z medzivojnového Československa, kde sa tento sviatok, najmä prostredníctvom škôl, oslavoval v druhú májovú nedeľu. Neznamená to, že by sa pripomenutie si MDŽ úplne vytratilo z povedomia strednej a staršej generácie, má však symbolický familiárny charakter. O tom, že muži obdarúvajú na MDŽ ženy kvetmi, svedčí ich väčší odbyt v kvetinárstve. Naopak, Deň matiek má viac inštitucionálny charakter, avšak navštevovaním kultúrnych vystúpení detí sa stáva aj rodinným a lokálnym sviatkom. Aj v tento deň zaznamenáva kvetinárstvo zvýšený nákup kvetov, avšak zo strany mladšej generácie. Popoludní sa v Spoločenskom dome koná slávnosť s príhovormi a kultúrnym programom detí z MŠ, žiakov ZUŠ, členov Detského chrámového zboru, vystúpenia DFS Turnička a FSk. Podobne, ako to bývalo na MDŽ, všetky prítomné ženy sú obdarované kvetom. Od roku 2003 si obec pripomína aj Deň otcov, pri tejto príležitosti sa konali zábavné súťaže pre otcov a rodiny.

V roku 2013 bol Medzinárodný deň detí experimentálne spojený s Dňom matiek, a tiež Dňom otcov a oslavoval sa ako Deň rodiny, pretože na jednotlivých, po sebe nasledujúcich podujatiach sa v posledných rokoch zúčastňovalo málo obyvateľov.

Od 90. rokov sa do povedomia slovenskej verejnosti dostal 8. apríl ako Deň Rómov. V Liptovskej Tepličke sa v Spoločenskom dome v prvom desaťročí 21. storočia usporadúval k tomuto dňu kultúrny program, ale pre malý záujem (fakticky žiaden zo strany majority) sa podujatie zrušilo.

Cyklicky sa opakujúce podujatia, ktoré sú súčasťou kultúrneho kalendára obce

Ďalším typom pravidelných kalendárnych aktivít v obci sú podujatia súťažného i nesúťažného charakteru. Môžu vychádzať z regionálnych či lokálnych impulzov, z kultúrnych tradícií či športu. Majú zábavný charakter a spoločensky integrujúcu funkciu. Po viacerých opakovaníach sú lokálnym spoločenstvom považované za tradičné, avšak nie je obvyklé ich začleňovať do kategórie tradičnej kultúry či ľudových tradícií. Tieto označenia sa zvyknú vymedzovať pre javy, ktoré fungovali už v prvej polovici 20. storočia. Len málo z tých súčasných má pôvod vzniku pred rokom 1989.

Folklorne slávnosti *Pod Kráľovou hoľou* sú príležitosťou pre prezentáciu miestnych tradícií. Konajú sa od roku 1995 v prvý augustový víkend. Vtedy Liptovskú Tepličku navštívi približne 2500 návštevníkov denne, počas jedného ročníka okolo 5 - 6 tisíc. Slávnostnej nedeľnej omše v amfiteátri sa zúčastňuje asi 1000 veriacich. Na tomto podujatí býva v krojovanom sprievode približne 300 účastníkov. Od základnej školy celou dedinou po amfiteáter idú miestni obyvatelia predstavujúci hrabačky, lesných robotníkov a roľníkov, s príslušným náradím, za nimi ďalší účastníci slávností. Trasa je lemovaná ukázkami remesiel a poľnohospodárskych prác, náradím, strojmi a produktmi domácej výroby, vystavenými v predných častiach dvorov a v oknách predných izieb. Miestne ubytovacie kapacity sú plne obsadené. Slávnosti sú považované za vrcholné podujatie prezentujúce obec a sú

---

významným faktorom mobilizácie lokálneho spoločenstva a udržiavania lokálnej identity.³⁶

K podujatiam regionálneho charakteru vychádzajúcich z tradičnej kultúry patrila aj súťaž *Podtatranské pažite*. Išlo o podujatie, ktoré sa od roku 2006 organizovalo na viacerých miestach Liptova a Spiša a jeho cieľom bolo podporiť udržanie biodiverzity trávnatých ekosystémov kosbou. Prebiehalo približne týždeň a jeho súčasťou boli odborné podujatia zamerané na ekologickú starostlivosť o lúky. V Liptovskej Tepličke sa súťaž v kosení lúk konala len v rokoch 2006 a 2007. Na jej organizovaní sa podieľalo poľnohospodárske družstvo a súťažiacimi boli kosci z viacerých regiónov Slovenska, najmä Spiša, Oravy, Liptova, Horehronia a Kysúc.³⁷ Súťaže v kosení trávy v posledných rokoch získali popularitu aj v iných regiónoch Slovenska – konajú sa vo Východnej, v Hrušove, v Kysuckom skanzene či v obci Prašník v západoslovenskom kraji.

Ďalším podujatím, ktoré je súťažou tradičných pracovných zručností boli *Preteky ťažných koní*. Išlo o prepojenie najstarších lokálnych tradícií, prameniáciach z lesného hospodárstva – najmä ťažby dreva, so súčasnými trendmi voľnočasových aktivít a zábavy. Opäť ide o podujatie, ktoré má popularitu aj v iných podhorských regiónoch Slovenska – na Podpoľaní, na Spiši, v Gemeri či v Terchovej. Nadviazali na preteky, ktoré v obci od roku 1997 organizoval jazdecký klub pri PPD. V roku 2003 však odišiel tréner a činnosť klubu sa utlmila. Od roku 2008 preteky Liptovská Teplička prenechala susedným Vikartovciam, kde areál lepšie spĺňal predpísané štandardy tejto súťaže.

K súťažiam zručností vychádzajúcich z tradičných gastronomických činností patrí aj už spomínaná regionálna súťaž vo výrobe najdlhšieho šúľanca na tzv. Šúľkovú nedeľu pred Veľkou nocou.

Pri príležitosti sviatku sv. Floriána sa začiatkom mája koná Deň otvorených dverí v hasičskej zbrojnici.

Dni ekologického poľnohospodárstva na Slovensku v podobe *Dňa otvorených dverí na farme* je novším podujatím, ktoré organizuje Poľnohospodárske podielnícke družstvo ako člen Zväzu ekologického poľnohospodárstva. Cieľom týchto dní je spropagovať nielen ekologické hospodárenie, ale hlavne jeho výsledky – EKO a BIO produkty a súčasnú

---

36 Program začína vždy v sobotu popoludní, zvyčajne otvorením výstavy fotografií s kultúrno-historickou lokálnou tematikou v budove starej školy alebo v Tepličkej izbe. Nasleduje „živá pozvánka“ v uliciach obce, otvárací program a vystúpenie folklórnych súborov. Potom je ľudová veselica, ktorá trvá do skorých ranných hodín. V nedeľu o 9.30 je sv. omša (Za nositeľov ľudových tradícií) v amfiteátri, s účasťou Chrámového zboru. Popoludňajší sprievod obcou je sprevádzaný ukázkami ľudovej tvorivosti, remesiel a ochutnávku teplých jedál. V amfiteátri účinkujú domáce aj zahraničné folklórne súbory a skupiny. Súčasťou býva aj tombola. Stánky s rozličnými výrobkami, hračkami, občerstvením sú aj v priestoroch amfiteátra a pod ním. V roku 2008 sa na slávnostiach predstavila znovuobnovená mužská spevácka skupina. Sprievodné akcie boli napríklad výstava čepcov (30 čepcov od štrnástich žien) s hlasovaním divákov o najkrajší čepiec, súťažná prehliadka atlasových šatiek (22 vystavovateliek 79 šatiek). Podujatie končí spoločným spievaním hymny podujatia – *Pod úbočou* (Kronika obce, 2008).

37 Súťažia o finančné ceny, v kategóriách chlapcov do 15 rokov, mužov, žien, otcov so synmi a päťčlenných družstiev. Súčasťou podujatia bola aj príprava na kosenie, hľadanie kopy, zakosenie sa na noc, zvolávačky, spevy, ručné kosenie koscov nalačno za brieždenia, frišky v poli, hrabanie, sušenie, zvoz a ukladanie sena do senníkov, slávnostné vyhodnotenie súťaží v kosení, ľudová veselica, účasť na svätej omši v krojoch, sprievod dedinou s kosami. *Navštívte festival Podtatranské pažite...*

a historickú poľnohospodársku techniku. PPD ponúka bio mäso, zemiaky, mlieko a mliečne výrobky - syr a bryndzu. Ich kvalitu posudzuje inšpekčná organizácia Naturalis Sk, ktorá vydáva certifikát BIO produktu na 1 rok. Konajú sa na prelome septembra a októbra a zúčastňuje sa ich aj 1000 ľudí.³⁸

Od roku 2012 sa v amfiteátri obce konajú oslavy Dňa Sv. Huberta pod Kráľovou hoľou, ktoré organizuje Poľovnícke združenie Čierny Váh. Súčasťou je slávnostná sv. omša, ukážky práce sokoliarov, strelba zo vzduchovky, výstava trofejí, pasovanie jedného poľovníka za lovca a poľovnícky guláš.

K pravidelným športovým podujatiam patrí už vyššie uvedený (putovný) *Futbalový turnaj Tepličiek Slovenska*,³⁹ *Špekfest* (od roku 2008), *Cyklomaratón Dema Horal Alto*⁴⁰ (od roku 2004). Súťaž hasičských družstiev *O pohár starostu* má korene v 80. rokoch 20. storočia. Podujatie po niekoľkoročnej prestávke obnovili a od roku 1999 sa koná približne v poslednú júlovú nedeľu.⁴¹ Pravidelné aktivity Tepličanov súvisia aj s každoročnými futbalovými turnajmi v Šuňave a Kráľovej Lehote. *Malý štrbský maratón* je

38 *Deň ekologického poľnohospodárstva v Liptovskej Tepličke*. <http://www.liptovskateplicka.sk/>

39 Pozri J. Čukan, str. 49.

40 Štart a cieľ býva vo Svite, trate vedú po kopcovitých lokalitách východnej časti Nízkyh Tatier, aj cez Liptovskú Tepličku. Na vysokohorských pretekoch v augustovú sobotu sa organizačne podieľajú členky Klubu mladých - podávajú pretekárom občerstvenie - ovocie a nápoje.

41 Podujatie začína predpoludním na futbalovom ihrisku pod družstvom alebo pod amfiteátrom ako okresná previerka pripravenosti hasičských družstiev. Na akcii sa zúčastňuje okolo 30 družstiev v kategóriách mužov, žien a dorastu. Po vyhodnotení sa v priestoroch amfiteátra koná diskotéka.

---

medzinárodným športovým podujatím, ktorého sa zúčastňuje približne 250 pretekárov z Poľska, Česka, Ukrajiny, Nemecka a Slovenska.⁴²

Pokiaľ boli v prevádzke vleky na Smrečinách, organizovali sa tu viaceré lyžiarske súťaže, napr. súťaž v obrovskom slalome *Veľká cena Liptovských hôľ* (okolo roku 2000). Športové akcie sa konajú aj pri príležitosti otvorenia a ukončenia lyžiarskej sezóny. Počas zimných prázdnin sa v priestoroch TJ Tatran organizuje turnaj v stolnom tenise, v marci súťaž v hádzaní šípok.

Súťaže prebiehajú aj na nešportovom poli. Súťaží sa o vypestovanie zaujímavej či gigantickej zeleniny. Od mája do októbra členovia „záhradkárskej komisie“ posudzujú úpravy okolia domov, aby v súťaži O najkrajšiu záhradu, okolie domu a balkón vyhodnotili troch víťazov. Popularitu má aj nesúťažné stretnutie majiteľov historických vozidiel *Zraz spišských veteránov*.

Pohostinské zariadenia a penzióny, ktoré vznikli na prelome tisícročí, začali vstupovať do kalendára obce novými prvkami, ako napr. Valentínskym posedením.

Zánik, premena či vznik kultúrnych tradícií je výsledkom modernizácie, globalizácie, aj prirodzeného kultúrneho vývoja. V rámci medzigeneračného prenosu dochádza k selekcii, redukcii, adaptácii na neustále sa meniace sociokultúrne a politicko-ekonomické okolnosti. I napriek tomu, alebo práve preto, sú kalendárne podujatia v Liptovskej Tepličke príkladom vrstvenia v čase. Nachádzame v nich prvky zo sveta, ktorý „už odchádza“ – sveta najstaršej generácie a jej často už len zahmlených spomienok na medzivojnové obdobie, aj prvky novšie a súčasné. Nástrojom prežitia lokálnych tradícií je potreba a spoločenská požiadavka „zvonku“ – reprezentovať obec ako „rázovitú“, s tradíciami interpretovanými a sprístupňovanými moderne, v súlade s aktuálnymi trendmi. To sociétu integruje, posilňuje jej lokálnu identitu a hrdosť na svoju dedinu. Stojí za tým sofistikovaná a cieľavedomá práca miestnych nadšencov, osvetových pracovníkov, folkloristov aj elity obce (od starostu, cez farára, učiteľov, obecných funkcionárov, po podnikateľov). Významnú úlohu má aj posilnenie regionálnej výchovy v škole. Vďaka účinkovaniu v záujmovomeleckých krúžkoch vedia deti vystupovať na verejnosti, tvoriť, kultivovane spievať, hrať a zabávať sa. Podujatia sú primerane propagované miestnymi médiami a propagujú aj obec navonok. Zábavné či voľnočasové aktivity sú významným stmelujúcim prvkom lokálneho spoločenstva. Spoločenské podujatia spájajú ľudí a vytvárajú z relatívne izolovanej obce živý organizmus s pevne prepojenými pavučinami sociálnych sietí. Účasťou na nich obyvatelia legitimizujú lídrov obce a ich hodnotové smerovanie.

---

42 Začiatkom júla súťažia na trati dlhej takmer 31 km zo Štrby do Liptovskej Tepličky a späť. Na organizačnej a technickej príprave podujatia sa podieľa i Liptovská Teplička.

10

Tradičná inštrumentálna hudba a charakter jej vývoja

Jana Ambrózová

Ludová nástrojová tradícia¹ zahrňuje v zmysle teoretických východísk slovenského etnoorganologického bádania „všetky druhy a formy nástrojovej hudby, ktoré čo do funkcie a štýlu sú v súlade s kultúrnou tradíciou a estetickými normami dedinského spoločenstva“ (Elschek 1985: 7). Terénny výskum v Liptovskej Tepličke bol zameraný na nástrojovú hudbu posledných šiestich desaťročí. Prostredníctvom výpovedí respondentov bolo možné koncentrovanejšie dokumentovať predovšetkým obdobie od 60. rokov 20. storočia. Vymedzená časová perióda je v celoslovenskom kontexte obdobím intenzívnej transformácie vidieckej kultúry, ktorá sa v rôznej miere, s odlišným oneskorením a v rôznych rovinách sociálno-kultúrneho systému prejavila aj v skúmanej lokalite.

Úvodná téza definujúca objekt výskumu sústreďuje pozornosť na formy inštrumentálnej hudby, ktoré sa vo vidieckom prostredí etablovali natoľko, že ich možno považovať po hudobnoštýlovej, žánrovej aj funkčnej stránke za výraz kolektívneho vedomia, kultúrnych potrieb skúmaného spoločenstva a spoločne zdieľaných estetických noriem (berúc, samozrejme, do úvahy aj významný individualistický rozmer procesu tvorby folklórneho umenia). V zmysle naznačeného, v etnomuzikologickej teórii akceptovaného teoretického východiska sa o tradičnej vidieckej kultúre uvažuje ako o relatívne ustálenom, integrovanom systéme kultúrnych prvkov do určitej miery diferencovaného sociálneho prostredia (Profantová 2000: 36). Ako na to poukázal získaný materiál a dostupná komparatívna odborná literatúra, predovšetkým od 70. rokov 20. storočia sa situácia v Liptovskej Tepličke začína výraznejšie meniť, a to pod vplyvom celej škály rôznorodých, najmä externých faktorov. Porovnanie terénnych dát z najstaršieho a zo súčasného skúmaného obdobia otvára mnohé pozoruhodné otázky týkajúce sa kvalitatívnych zmien lokálnej hudobnej produkcie, pričom vyvstáva potreba nevyhnutne rozšíriť okruh bádania aj na nefolklórne hudobné prejavy.

Ako veľmi nápomocné sa potvrdilo vnímanie hudobnej produkcie, resp. hudby ako takej, v omnoho širšom význame – ako produktu sociálnej interakcie. Tento ideový základ možno doplniť o ďalšie dôležité a overené poznatky, že „hudba nevyjadruje iba postoje, hodnoty a identity rôzneho druhu, hudba ich priamo stelesňuje a podieľa sa na ich konštitúcii. [...] Hudba je jednak prejavom závažných procesov sociálnej zmeny, jednak dokáže byť sama ich príčinou.“ (Lundberg – Malm – Ronström 2003: 17). Fáza získavania, spracovania a interpretácie terénnych záznamov do veľkej miery zohľadňovala toto východisko, čím sa podarilo uchopiť vybrané dôležité formy inštrumentálnej hudobnej produkcie nielen v kontexte „tradičných“ hudobných, resp. hudobno-tanečných príležitostí, ale tiež v kontexte širších lokálnych spoločenských procesov. Práve prostredníctvom zmien v hudobnej kultúre im bolo možné do istej miery spätne viac porozumieť. Terénny výskum bol koncepcne formovaný nasledujúcimi výskumnými otázkami:

- Akými zásadnými vývojovými štádiami prešla v stanovenom období ansámblová inštrumentálna hudba?

1 Pozn. Rozsiahla fotografická a audiovizuálna príloha doplnujúca text kapitoly je dostupná on-line na internetovej adrese http://www.ketnoffukf.sk/lt_jana_ambrozova.html.

- Akými vývojovými štádiami prešla v rovnakom období rómska inštrumentálna hudba?
- V akom rozsahu a podobe sa v skúmanej lokalite zachovala sólová inštrumentálna hudba?
- Ktoré konkrétne folklórne inštrumentálne prejavy sa udržali/uplatnili vo forme či už tzv. priameho, alebo nepriameho folklorizmu a v akej podobe (Sirovátka 2002: 156-157)?

Ako cenný informačný zdroj k sledovanej problematike poslúžila monografia obce z roku 1973 a z nej kapitoly autorov E. Orsáryovej, L. Lenga a K. Ondrejku. Ku zvukovým a audiovizuálnym záznamom získaným v teréne možno priradiť staršie zvukové nahrávky vydané vo forme série LP platní – *Liptov. Panoráma ľudovej piesňovej a hudobnej kultúry* (1982) a reprezentatívne CD, nahrané miestnou folklórnou skupinou² – *Spod Kráľovej hole... Folklórna skupina Tepličan Liptovská Teplička* (Liptovská Teplička 2000). Obec nevydala žiadnu piesňovú zbierku, istá časť piesňového materiálu bola publikovaná ako príloha v spomínanej monografii obce. Z osobných archívov respondentov sa podarilo získať kópiu magnetofónovej nahrávky rozhlasovej relácie *Klenotnica ľudovej hudby* z roku 1974, ktorá zaznamenáva priebeh tradičnej svadby v Liptovskej Tepličke a sólovú inštrumentálnu hru na *prežernici*. Celý porovnávací materiál dopĺňali prepisy rozhovorov s devätnástimi informátormi.³ V 70. a 80. rokoch 20. storočia realizovala v Liptovskej Tepličke dlhodobý hĺbkový výskum tradičnej piesňovej kultúry E. Krekovičová (publikovala tiež pod menom Orsáryová). Zamerala sa na skúmanie vývojových zmien obsahovej štruktúry repertoáru, na jeho kultúrnu ekológiu a osobnosť nositeľa.⁴ Publikované odborné texty (1976, 1980, 1984a, 1984b, 1984c), vrátane kandidátskej dizertačnej práce (obhájená v roku 1979) poskytujú cenné informácie o stave vokálnej tradície v lokalite v danom období.

V tejto kapitole sú prezentované výsledky skúmania, zameraného na výskyt a funkčné využitie hudobných nástrojov v lokalite. Z rôznych dôvodov jej obsah netvorí hudobnoštruktúrna, resp. štýlovo-interpretáčna hudobná analýza (tá by si vyžadovala omnoho väčší priestor, v prípade niektorých typov nástrojových zoskupení rozsiahlejší komparatívny zvukový materiál). Vzhľadom na mimoriadnu šírku problematiky, ktorej vedecké spracovanie sa vďaka terénnemu výskumu môže oprieť o rozsiahly porovnávací materiál, nie je v prípade tohto čiastkového výstupu možné uchopiť hudobno-inštrumentálnu tradíciu v kontexte stanoveného časového obdobia v celej jeho šírke a komplexnosti. Už na tomto mieste možno naznačiť, že obec Liptovská Teplička je z rôznych dôvodov špecifickou lokalitou pre vysoko diverzifikované

² Obyvateľmi obce v bežnej komunikácii je nazývaná ako „folklórny súbor“.

³ Vzorku informátorov tvorilo 14 mužov narodených v rozmedzí rokov 1949 až 1998 a 5 žien narodených v rozmedzí rokov 1935 až 1981. Vzorka zahrňovala 6 Rómov, z toho 5 mužov a 1 ženu.

⁴ V tejto súvislosti je nutné spomenúť špecifický, v slovenskom kontexte mimoriadne zaujímavý prípad autorskej tvorby ľudových piesní, ktorého reprezentantkou je doteraz žijúca speváčka Mária Mezovská (1939). Analýze jej aktívneho aj latentného repertoáru sa autorka venovala v samostatnej štúdii (1984). Mária Mezovská je okrem iného výbornou informátorkou, ktorá je v súčasnosti cenným zdrojom informácií pre kultúrnych pracovníkov Obecného úradu v prípade pokusov o revitalizáciu, resp. o organizovanie rôznorodých folklórnych podujatí a aktivít v obci.

muzikantské aktivity (vrátane ansámblových hudobných prejavov), dlhodobú a bohatú tradíciu domáceho muzicírovania a cielenú revitalizačnú prácu zo strany obecných inštitúcií. V skúmanej lokalite bolo možné identifikovať hneď niekoľko zásadných fenoménov a procesov, vyžadujúcich samostatné a hĺbkovejšie vedecké spracovanie. V nasledujúcom texte sú preto prezentované predovšetkým východiskové materiálové dáta. Tie sú uvedené do kontextu poznatkov o vývoji lokálnej kultúry v obci a prepojené s vedeckými interpretáciami vybraných, najpozoruhodnejších javov a procesov.

Obsahová analýza fotografického materiálu a odpovedí respondentov poukázala na niekoľko pozoruhodných skutočností, ktoré do istej miery ovplyvnili proces identifikácie/specifikácie niektorých parciálnych javov hudobnej tradície. Ide najmä o presnú repertoárovú skladbu hudobnej produkcie počas speváckych a hudobno-tanečných príležitostí,⁵ do istej miery presnú nástrojovú typológiu hudobných telies (napr. špecifikácia typov elektrofonických gitár), exaktné datovanie vzniku/zániku nástrojových zoskupení a krátkodobé zmeny v personálnom obsadení miestnych muzík.⁶ Nebolo to spôsobené len „prirodzeným“ zabúdaním prežitých životných situácií. Miestni obyvatelia, fotografi alebo ďalší účastníci herných situácií buď nevenovali pozornosť, alebo nemali potrebu memorovať či zachytiť na fyzické médium hudobné telesá a ich herné aktivity. Napriek tomu bola informačná báza uspokojivá pre zodpovedanie vyššie uvedených výskumných otázok.

Najstaršie hudobnoštýlové a funkčne-žánrové základy tradičnej hudby v Liptovskej Tepličke majú svoje východisko v roľníckej a pastierskej kultúre, charakterom prírodného prostredia a úzkej pracovnej prepojenosti obyvateľov s okolitými lesmi. Na mnohých aspektoch vývoja lokálnej hudobnej kultúry sa nevyhnutne podieľala relatívna geografická izolovanosť obce, spôsob obživy a konfesionálna príslušnosť lokálneho obyvateľstva. Z pohľadu regionálnej stratifikácie oblasti lokalita spočíva na pomyselnom priesečníku liptovského, spišského a horehronského kultúrneho regiónu. Do štruktúry tradičných speváckych, resp. hudobno-tanečných príležitostí sa postupne od 60. rokov včlenila veľká skupina podujatí, organizovaných lokálnymi štátnymi inštitúciami (MNV, Osvetová beseda).⁷ Tie jednak vytvárali priestor pre scénickú interpretáciu folklóru detskému školskému súboru a ženskej speváckej skupine (neskôr folklórnej skupine), jednak boli miestom realizácie mnohých typov nefolklórnych umeleckých aktivít, ktoré dopĺňali štruktúru umeleckej produkcie v obci.

Ako píše L. Leng v kapitole o ľudových hudobných nástrojoch (Leng 1973: 149), Liptovská Teplička svojou folklórnou nástrojovou tradíciou nadväzuje na

5 Napr. pomer medzi ľudovými a súdobými populárnymi piesňami, alebo pomer medzi autochtónnym a „inoregionálnym“ tradičným piesňovým repertoárom.

6 V nasledujúcom texte bude termín „muzika“, spolu s termínmi „ansámbel“, „kapela“, pomenúvať ustálené aj menej stabilné inštrumentálne zoskupenia, charakteristické vnútornou diferenciaciou herných funkcií hráčov. V užšom zmysle – v nadväznosti na tradičnú hudbu – bude tiež používaný termín „ľudová hudba“, a to pre pomenovanie sláčikového nástrojového obsadenia v jeho nástrojových obmenách (vrátane tých, ktoré sú doplnené cimbalom, resp. inými nástrojovými typmi) a niektoré jej ďalšie vývojové modifikácie charakterizované na príslušnom mieste kapitoly.

7 Oslavy februárového víťazstva, slávnosť MDŽ, prvomájové oslavy, divadelné predstavenia, estrádne pásma, výročie oslobodenia obce, oslavy Dňa víťazstva československého pracujúceho ľudu, oslavy výročia VOSR, výročia SNP, Deň učiteľov a pod. (Porovnaj: Kronika obce od roku 1961)

hornoliptovskú oblasť, hoci v úrovni ansámblovej a vokálnej tradície nemožno hovoriť len o tejto regionálnej afinite.⁸ Počas krátkodobého terénneho výskumu sa mu podarilo preskúmať jednak prežívajúcu tradíciu výroby a hry na ľudových hudobných nástrojoch, jednak poznatky o nich uchované v latentnej pamäti respondentov. Identifikoval v lokalite zástupcov všetkých 4 základných nástrojových skupín, a v rámci nich celkovo 43 nástrojových typov⁹ (Leng 1973: 150), z ktorých kij, jánošíkovú valašku, hrkačku, kulagu, trojkráľovú palicu, prežernicu, šesťorku, trúbu trombitu, gajdy, detské husličky a žlobcoky z tejto skupiny vyčlenil ako regionálne špecifické hudobné nástroje.¹⁰

Už v čase výskumu pre prípravu prvej monografie obce niektoré Lengom spomínané hudobné nástroje neboli súčasťou hernej praxe. Na ich výskyt v lokalite si pamätala iba najstaršia generácia Tepličanov. Patrí medzi ne drumbl'a (jej výskyt je zaznamenaný do roku 1945), *randárska písčalka* (asi do roku 1930), trúba trombita (asi do roku 1943), malý cimbal (asi do roku 1943) a trojzvukové gajdy (posledný gajdoš, valach Bartko, odišiel z obce v roku 1916) (Leng 1973: 150). Pokým údaje o zachovaní spomenutých hudobných nástrojov sú pomerne presné, autor sa podrobnejšie nevyjadruje k využívaniu takých špecifických typov, akými sú malý a veľký *buben* a cimbal (dôležité hudobné nástroje ansámblovej tradície, datovanie výskytu ktorých by pomohlo presnejšie overiť aktuálne informácie z terénu). Tak isto v prípade zmienky o *žlobcokoch* nevyplýva z textu celkom jednoznačne, či išlo o typ detského hudobného nástroja, alebo o „štandardné“ žlobcoky využívané v archaickom type sláčikových muzík, ktoré mohli byť v istom období etablované v lokalite.¹¹ Napriek tomu ide o významný východiskový materiál, s ktorým možno konfrontovať informácie získané v priebehu posledných troch rokov.

Dôvod, prečo sa isté typy (nielen ľudových) hudobných nástrojov zachovávajú v lokálnom hudobnom inštrumentári viac generácií, je rôznymi motiváciami stimulovaná potreba ich využívania zo strany lokálneho spoločenstva, resp. jednotlivcov. Možno sem zaradiť nielen stabilné funkčné zapojenie hudobného inštrumentára do štruktúry výročných a rodinných obyčají, rôznorodých hudobno-tanečných príležitostí, pracovných zvyklostí a domáceho muzicírovania, ale aj ich využitie v situáciách súvisiacich s aktivitami rôznorodých lokálnych inštitúcií, ktoré v obci upevnili a ďalej

8 Výskum potvrdil intenzívne repertoárové presahy aj muzikantskú spoluprácu vyplývajúcu zo susedstva s Horehroním a Spišom.

9 Kompletný zoznam hudobných nástrojov identifikovaných v Liptovskej Tepličke: I. IDIOFÓNY: klapačka, zvonce, spiežaky, kij, trojkráľová palica, kulaga, hrkačka, mechúr, jánošíkova valaška, rapčilo, veľké rapčilo, drombla, bič, frungačka; MEMBRANOFÓNY: malý *buben*, veľký *buben*, hrací hrebeň; AEROFÓNY: *písčalka* vrbová, *prežernica*, *randárska písčalka*, fujara, *vestorka*, rohová trúba, vrbová trúba, trúba trombita, hasičská trúba, *písčalka* (z vřby), kôra, *ťuvik*, gajdy trojzvukové, *harmoniika* (ústna), *harmoniija* (akordeón); CHORDOFÓNY: cimbal malý, cimbal veľký, detské husličky, *žlobcoky*, husle, kontrové husle, viola, *basička*, *basy* (kontrabas) (Leng 1973: 149-150).

10 L. Leng vo svojom odbornom texte uvádza relatívne podrobné popisy konštrukcie a využitia všetkých hudobno-nástrojových typov (Leng 1973: 150-152). Nepovažujeme za nutné uvádzať ich duplicitne v tomto texte. Na základe niektorých opisov boli definované konštrukčné zmeny súčasných hudobných nástrojov, adekvátnu pozornosť im venujeme na inom mieste.

11 L. Leng vo svojom texte píše, že si *žlobcoky* vyrábali mladí chlapi alebo mládenci pre hru ľudových melódií (Leng 1973: 151).

*Ján Mezovský hrá na prežernici.
(Archív obce, 60. roky)*

Gabriel Mezovský – jeden z posledných hráčov na prežernici. (J. Ambrózová 2013)

intenzívne rozvíjali svoje postavenie predovšetkým od 50. rokov 20. storočia (máme na mysli predovšetkým základnú školu, obecné správne inštitúcie, spolky a umelecké telesá). Pozoruhodným je tiež proces rozširovania lokálneho hudobného inštrumentára (príp. zmien formy ansámblového zoskupovania) pod vplyvom dobovej populárnej hudby šírenej prostredníctvom masmédií a internetu. V priebehu skúmanej časovej periódy došlo k zmenšeniu počtu typov hudobných nástrojov, v prípade niektorých len k morfológicko-konštrukčnej modifikácii (ako sa to udialo v prípade *prežernice*).

Vo výpovediach informátorov sa vyskytli zmienky o nasledujúcich hudobných nástrojoch: aerofóny – trúba (z volského rohu), bič, prežernica, fujara, koncovka, píšťalka (6-dierková píšťala), trúbka/krídlówka (alebo „kraviarska trúba“),¹² klarinet, soprán saxofón, alt saxofón, tenor saxofón, ústna harmonika,¹³ heligónka,¹⁴ akordeón; membranofóny – bubon, bicie; chordofóny – husle, viola, kontrabas, cimbal; idiofóny – ozembuch, rapkáč,¹⁵ drumbľa, liate a plechové zvonce;¹⁶ elektrofonické hudobné nástroje – elektrofonická gitara, basová elektrofonická gitara; elektrofóny – syntetizátor.

12 Informátorkin popis nástroja nepostačoval na jeho presnú typologickú špecifikáciu (žena, 1970).

13 Ústna harmonika bola pomerne bežným hudobným nástrojom mládežov a mužov. Dala sa zadovážiť vo väčšom meste, na púťach (muž, 1955).

14 Jediná zmienka o tomto hudobnom nástroji súvisí s muzikantom Petrovom, prezývaným „Datko“. Hrával na gombíkovej harmonike na tzv. „Bore“ – tanečnom priestranstve medzi stodolami, kde sa každú nedeľu v prvých dvoch desaťročiach skúmaného obdobia stretávala mládež za účelom tanca a spevu.

15 Informátorka nar. v roku 1940 potvrdila detských interpretov na tomto hud. nástroji (rapkanie vo veľkonočnom období). Podľa jej výpovede už koncom 50. rokov 20. stor. sa hud. nástroj v obci nevyskytoval.

16 V obci sa zvonce nevyrábali. Dostali však žije ich zberateľ, Jozef Pitoňák. Hru na zvoncoch ovláda tiež Stanislav Kováč, niekdajší člen folklórnej skupiny. Ani jeden z nich už nie je herne aktívny.

Sólové hudobné nástroje

Dlhodobá pastierska tradícia v lokalite stimulovala prítomnosť atypologickú pestrosť pastierskeho hudobného inštrumentára. Spomedzi typov zaznamenaných L. Lengom sa do súčasnosti zachovalo v aktívnom používaní len niekoľko z nich: prežernica, fujara, pastierska trúba (v skutočnosti ide o volský roh), bič a koncovka. Už L. Leng spomína významného reprezentanta hry a výroby prežernice¹⁷ – najsovojráznejšieho hudobného nástroja Liptovskej Tepličky – Jána Mezovského „Kanderaka“.¹⁸ Ďalším dôležitým interpretom aj výrobcom tradičných pastierskych aerofónov (vrátane fujary) a zberateľom zvoncov bol Jozef Pitoňák.¹⁹ Podobne ako Ján Mezovský, pracoval ako bača na teplických salašoch. Je nutné zdôrazniť, že prežernica bola nielen nástrojom pastierov, ale vôbec hudobným nástrojom mužov a mláďencov. Veľmi často sa na nej ešte v 60. rokoch hrávalo pri spevných pochôdzkach po dedine (nedeľné obchôdzky spojené so spevom, šmigorst). Terénnym výskumom sa potvrdilo aj jej sporadické herné využitie na rodinných oslavách a svadbách. Počet súčasných hráčov v obci nie je možné presne určiť (schopnosť hry na tomto hudobnom nástroji sa dosahuje pomerne ľahko, rovnako nie je ťažké nástroj vyrobiť), v terénnych záznamoch sa však frekventovane objavili mená hráčov ako Gabriel Mezovský (syn Jána Mezovského, na nástroji sporadicky hráva doteraz) a Pavol Janík (člen folklórnej skupiny, v roku 2013 sa po 20-tich rokoch vrátil k hre na prežernici vystúpením na festivale vo Východnej, nie je však aktívnym hráčom).

Medzi ďalšie hudobné nástroje súvisiace s lokálnou pastierskou tradíciou, presnejšie s pasením kráv, patrí krídlówka, ktorá sa vo výpovediach informátorov celkom jednoznačne spája s niekdajším obecným pastierom Jánom Bulavom „Patimom“.²⁰ Obľuboval hru na tomto nástroji (podľa výpovedí informátorov mohlo ísť aj o trúbku. V monografii obce spomína P. Švorc „kraviarsku trúbu“ (Švorc 1973: 38); tento údaj je spätne neoveriteľný, keďže J. Bulava zomrel v polovici 80. rokov). Napriek známej zručnosti v hre na „trúbke“ sa nepotvrdilo jeho členstvo v stabilných nástrojových obsadeniach.

Hudobný nástroj, ktorý sa v mnohých lokalitách na celom Slovensku uplatnil vo funkcii hudobného sprievodu k tancu alebo spevu je chromatický

17 Rovný polopriečný cylindrický bezštrbinový hranový bezdierkový aerofonický nástroj otvoreného konca (v oficiálnej Sachs-Hornbostlovej systematike má priradený kód 421.111.11 /Elschek 1983: 121/). Pôvodne sa vyrábala z rastlinnej dúčely (lupštík, vrba), z bazy, v 60. rokoch boli zaznamenané prežernice vyrobené z kovu, najmä z mosadze (Leng 1983: 152). Tento inovatívny prvok sa potvrdil aj posledným výskumom v lokalite. Výrobné materiály sa dokonca rozšírili o plast (G. Mezovský, P. Janík). P. Janík si počas vystúpení folklórnej skupiny, z dôvodu archaickejšieho vizuálneho vyznenia hudobného nástroja vkladal plastovú prežernicu do trubice z kôry divjej rasce, aby sa tak maskoval netradičný výrobný postup.

18 Bol známym bačom obecných salašov a reprezentatívnym interpretom na tomto hudobnom nástroji, čo dokazujú jednak oficiálne vydané hudobné nahrávky z Liptovskej Tepličky so záznamami jeho hry, jednak jeho časté účinkovanie s folklórnou skupinou. Podľa pamäti informátorov v roku 1956 otváral program folklórneho festivalu vo Východnej hrou na prežernici. S folklórnou skupinou vystupoval aj v pokročilom veku.

19 Zdravotný stav J. Pitoňáka nám neumožňoval realizovať s ním počas výskumu rozhovor. Fotografie z jeho súkromného archívu však dostatočne presvedčivo potvrdzujú, že bol aktívnym hráčom na tradičných píšťalách. F. Gigac – súčasný výrobca ľudových hudobných nástrojov v Liptovskej Tepličke – potvrdil, že ešte nedávno vyrábala hudobné nástroje a bol dôležitým zdrojom informácií o výrobných postupoch.

20 Mal pestrý repertoár, zahrňujúci ľudové, duchovné aj dobové populárne piesne. Hrával údajne veľmi rád, každý deň, hoc aj cez sviatky. Majitelia kravského statku ho pri vyhánaní dobytka už zďaleka poznali podľa jeho hry.

akordeón. V roku 1962 sa spomína ako sólový sprievodný nástroj v súvislosti s vystúpením školského spevácko-tanečného súboru v Strážnici pod vedením učiteľa Jozefa Vernareca (Kronika obce, rok 1962). V 2. pol. 20. stor. sa jednak v kronike, jednak vo výpovediach informátorov objavujú početné zmienky o akordeóne ako významnej súčasť viacerých herných, hudobno-tanečných príležitostí (vrátane situácií obradového charakteru).²¹ Terénnym výskumom sa podarilo potvrdiť pomerne veľkú popularitu tohto hudobného nástroja ešte aj v súčasnosti, čo súvisí s prítomnosťou viacerých aktívnych hráčov v obci.²² Samozrejme, vzhľadom na svoje tónotvorné možnosti sa akordeón intenzívne uplatnil aj ako nástroj v miestnych kapelách, a to dokázateľne už v 40. rokoch 20. storočia. O tomto fenoméne podrobnejšie pojednávame v inej časti kapitoly.

Pozoruhodným je prienik fujary do inštrumentária Liptovskej Tepličky – nemožno ju totiž považovať za autochtónny ľudový hudobný nástroj. Hra na fujare aj jej výroba bola v obci prítomná predovšetkým vďaka Jozefovi Pitoňákovi. Prvotný impulz, vďaka ktorému sa začal venovať hre na tomto hudobnom nástroji, nie je možné spätne s istotou vypátrať.²³ Aktuálny výskum v Liptovskej Tepličke potvrdil jediného výrobcu hudobných nástrojov – Františka Gigaca.²⁴ V jeho prípade bol záujem o výrobu pastierskych hudobných nástrojov (fujara, koncovka a 6-dierková píšťalka; prežernica v jeho zbierke absentuje) motivovaný na jednej strane citlivým vzťahom k lokálnej pastierskej tradícii a k tradičnej remeselnej výrobe, na druhej strane špecifickým postojom k slovenskej národnej kultúre.²⁵ V tomto prípade možno hovoriť o mimoriadne pozoruhodnom jave. Vzhľadom na prerušenú kontinuitu vo výrobe aerofónov v obci tu dominantnú úlohu zohrali indivi-

21 Medzi najfrekvencovanejšie, berúc do úvahy celé skúmané obdobie, možno zaradiť: domáce voľnočasové muzicírovanie (aj v rámci susedského stretávania sa)*, voľnočasové muzicírovanie počas „sýchť“ lesných robotníkov, obchádzky mládenčov alebo regrútov po dedine (šmigorst*, odvod regrútov na vojnu), pálenie jánjských ohňov (prítomnosť akordeónu bola zaznamenaná v roku 2013)*, nedeľné tanečné stretnutia na verejnom priestranstve, svadba (najmä fáza svadobnej hostiny)*, sprievody rôzneho typu (napr. festivalový sprievod obcou)*, divadelné predstavenia, ktoré v obci kedysi nacvičovali rehoľné sestry, ďalej tzv. estrády, vystúpenia folklórnej (resp. ženskej speváckej) skupiny*, rodinné oslavy*, spoločenské zábavy rôzneho druhu* (Obecná kronika, roky 1954 – 2006). Príležitosti označené hviezdikou (*) boli aktuálne aj v čase terénneho výskumu.

22 Podľa najstarších záznamov v kronike patrili medzi najvýraznejšie osobnosti obecní učitelia, ktorí mali na starosti organizovanie rôznorodých umeleckých podujatí. K výrazným z nich patrí učiteľ Jozef Vernarec (v kronike uvádzaný aj ako učiteľ Kohút), ktorý bol organizátorom mnohých folklórnych podujatí (dokonca spolupracoval na programoch folklórneho festivalu vo Východnej). Ide o multiinštrumentalistu, učiteľa hudobnej výchovy, vďaka ktorému dostalo viacero talentovaných muzikantov v obci hudobné vzdelanie. Sám mnohých podporoval v mimoškolskej hudobnej činnosti. Často korepetoval divadelné predstavenia, nacvičoval so speváckymi telesami. Staršia generácia rómskych muzikantov sa o ňom vo výpovediach vyjadrovala s mimoriadnou úctou. Ďalšími významnými hráčmi na tomto nástroji, ktorých herné aktivity možno vďaka výpovediam informátorov sledovať postupne od 50. rokov 20. storočia sú: Matej Vernarec, Vladimír Praško a František Praško – korepetítori vo folklórnej skupine, Ján Praško, Štefan Puška „Ruso“ (rómsky virtuóz), Pavel Smolár, Anton Štrbka, Peter Pazdera, Jozef Šuber, Šebest Glejdura, Pavol Janík, Peter Černošký.

23 Mohlo ním byť členstvo Jozefa Pitoňáka v mládežníckom folklórnom súbore Jánošík vo Svite, a tým aj intenzívnejšie kontakty s rôznorodými folklórnymi prejavmi (aj fujaristami) na vystúpeniach, resp. na folklórnych festivaloch.

24 František Gigac je pôvodcom z Liptovskej Tepličky. Napriek svojmu pôvodnému profesijnému zameraniu (vyštudoval na Strednej poľnohospodárskej škole/teraz Stredná odborná škola/ v Kežmarku, odbor chovateľ) sa momentálne živí prácou v lese. Je tiež členom speleologického klubu. Počas vojenčiny hral na basovej elektrofonickej gitare vo vojenskej bigbítovej kapele, neskôr si s kamarátmi založil muziku podobného zloženia. O nej sa podrobnejšie pojednáva v inej časti kapitoly.

25 Informátor explicitne zdôraznil svoj pozitívny vzťah k zbojníckej tradícii a „slovenským ľudovým tradíciam“.

Jozef Pitoňák. (súkromný archív J. Pitoňáka, nedatované)

duálne, od lokálnych spoločenských potrieb nezávislé motivácie výrobcu, stimulované jednak štúdiom odbornej a populárno-náučnej literatúry²⁶ a aktívnou účasťou na podujatiach prezentujúcich tradičné remeslá,²⁷ jednak počúvaním nahrávok fujaristov prostredníctvom oficiálnych CD-nosičov alebo internetového portálu Youtube. V čase prvých pokusov o výrobu hudobných nástrojov F. Gigac pátral po informáciách medzi aktívnejšími hráčmi v obci (najmä u Jozefa Pitoňáka), v jeho prípade ide však do veľkej miery o „samoštúdio“, ktoré stále pretrváva. Vplyv folklórnej skupiny nezohral ako stimul žiadnu rolu.²⁸ Snaha o zachovanie výroby ľudových hudobných nástrojov je v jeho prípade výrazom osobitého priesečníka lokálnej a národnej identity a úzkeho vzťahu k „tradičnému spôsobu života“, čím sa do veľkej miery osobnostne odkláňa od staršieho modelu výrobcov hudobných nástrojov, nadväzujúcich

buď na rodinnú tradíciu, alebo na tradíciu výroby prepojenú s profesijným zameraním.

Špecifická forma oživovania nástrojovej tradície súvisí s hudobnými nástrojmi volský roh, bič a ozembuch. V ich prípade možno hovoriť o obnovení hernej, v širšom zmysle „folklórnej“ situácie, a tým o nevyhnutnej funkcii a možnosti využitia hudobného nástroja, hoci v pomerne inovovanej podobe. Snahy obecného úradu oživiť v roku 2010 zaniknutú tradíciu hry pastierov po štedrovečernej polnočnej omši (aktuálne formou trúbenia na streche hasičskej budovy a plieskania bičmi v blízkosti kostola), a od roku 2007/2008 revitalizovať vianočné obchôdzky koledníkov (s využitím bunkošov) viedli nielen k uvedomelému rozšíreniu nástrojového diapazónu, ale tiež k diverzifikácii folklórnych prejavov, presnejšie prejavov tzv. priameho, bezprostredného folklorizmu v obci (Sirovátka 2002: 156).²⁹

26 Najmä Plavec, M.: *Majstri. Kniha reportáží a rozprávání o výrobcach ľudových hudobných nástrojov Slovenska*. Bratislava: Eurolitera, 2003 a Leng, L.: *Slovenské ľudové hudobné nástroje*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1967.

27 Niekoľkokrát sa zúčastnil *Medzinárodného festivalu remesiel a ľudovej kultúry Európske ľudové remeslo* v Kežmarku.

28 F. Gigac o členstvo vo folklórnej skupine nemá momentálne záujem. Účinkoval niekoľkokrát na podujatiach organizovaných obcou.

29 Obchôdzky betlehemcov boli v 90. rokoch 20. storočia realizované žiakmi ZŠ, príležitostne členmi DFS Turnička. V súčasnosti betlehemske obchôdzky organizačne prevzali členovia FSK Tepličan.

Ansámblová hudobná tradícia

Kľúčovým kritériom, prostredníctvom ktorého sa spomedzi rôznych foriem kolektívnej (náhodnej alebo ustálenej) súhry hudobných nástrojov vymedzujú nástrojové zoskupenia – t. j. ansámble, muziky či kapely³⁰ – je nielen súhra samotná, ale tiež zreteľné vymedzenie a odlíšenie herných funkcií jednotlivých hráčov. Práve sláčikové a cimbalové hudby možno považovať v rámci ansámblovej tradície na Slovensku za najdôležitejšie reprezentácie jej vrcholného vývojového štádia (Elscheková – Elschek 2005: 178). Jeden zo spomínaných typov ansámblov (sláčiková ľudová hudba) bol v prípade skúmaného časového obdobia dokumentovaný ako najstaršie ustálené, dá sa povedať východiskové nástrojové združenie v Liptovskej Tepličke. V tomto zmysle lokálna ansámblová tradícia korešponduje s charakterom nástrojovej hudby širšej regionálnej oblasti.

Na rozdiel od väčšiny sólových hudobných nástrojov bola primárnou funkciou muzík hra k tancu a zábave. Práve táto funkcia mala za následok pomerne veľkú podmienenosť či závislosť od zloženia aktívneho repertoáru, do istej miery tiež samotného nástrojového obsadenia na charaktere dobových hudobných a tanečných trendov. Často tiež dochádzalo k opačnému javu – muziky vystupovali ako aktívny rozvíjajúci činiteľ v prípade rozširovania aktuálneho spevného a tanečného repertoáru v danej lokalite. Predovšetkým pod vplyvom dobovej populárnej hudobnej a tanečnej kultúry dochádzalo v mnohých oblastiach na Slovensku k postupnej modifikácii tradičných nástrojových zoskupení ich dopĺňaním o ďalšie nástrojové typy, alebo ich nahradením kapelami s celkom iným nástrojovým obsadením. Z tohto dôvodu sa v jednotlivých lokalitách už od medzivojnového obdobia stretávame s ansámbliami rôznorodého zloženia.³¹ V prípade niektorých typov ansámblov (patria medzi ne aj kapely identifikované v skúmanej lokalite) už nemožno hovoriť o ďalšej vývojovej modifikácii „tradičnej“ ansámblovej hudby, ale o nových, moderných nástrojových zoskupeniach, primárne vychádzajúcich z celkom inej hudobnožánrovej tradície (rock and roll a bigbít, populárna hudba 90. rokov 20. storočia).

Ansámblová tradícia v Liptovskej Tepličke prešla od medzivojnového obdobia veľmi výraznými vývojovými zmenami. Terénny výskum potvrdil mimoriadne intenzívne a povahou diverzifikované herné aktivity rôznorodých typov nástrojových zoskupení. Dôležitú úlohu zohral fakt, že v priebehu 70. rokov 20. storočia sa oslabili pôvodné funkcie hudobnofolklórnych prejavov,³² čím sa vytvorili vhodné podmienky pre obohatenie lokálnej hudobnej kultúry

---

30 Názvy nasledujúcich kategórií, resp. typov ansámblov sú výsostne pracovné a priamo sa odvodili z povahy výskumného materiálu. Etnomuzikologická literatúra, žiaľ, neponúka kodifikované, ustálené termíny, ktorými by bolo možné rôznorodosť v typológii ansámblov regulárne vymedziť.

31 Samozrejme, táto tendencia sa na vidieku v jednotlivých obciach prejavovala s odlišným časovým oneskorením a v rozličných podobách. Niektoré, v zmysle pretrvávania pôvodných folklórnych tradícií výrazné a špecifické lokality dokázali udržať vhodné podmienky pre relatívne dlhodobé pretrvanie archaických typov ansámblov až do konca 20. storočia, resp. do súčasnosti. Ide však o mimoriadne zložité a komplexný fenomén, pri ktorom zohralo nepopierateľnú úlohu aj folklórne hnutie.

32 Práve do tohto obdobia spadá vznik folklórnej skupiny, ktorej cieľom bolo nielen prezentovať, ale do veľkej miery konzervovať hudobno-tanečné tradície.

novými prvkami.³³ V tejto súvislosti je dôležité rozlišovať medzi kapelami, ktoré sa uplatnili v prirodzených hudobno-tanečných situáciách a kapelami, ktoré našli svoje uplatnenie vo sfére scénického folklorizmu (v obci reprezentovaného folklórnou skupinou, resp. detským folklórnym súborom). Práve táto odlišnosť sa podpísala na mnohých aspektoch fungovania miestnych muzík (ide predovšetkým o nástrojové obsadenie, zloženie aktívneho repertoáru, mieru a formy funkčného prepojenia herných aktivít so spoločenským životom v obci a pod.).

L. Leng sa v kapitole o ľudových hudobných nástrojových združeniach Liptovskej Tepličky vyjadruje len okrajovo. Dôležité sú jeho postrehy, potvrdzujúce jednak začiatok oslabovania pôvodných funkcií hudobného folklóru už v priebehu konca 60. rokov 20. storočia, ktoré dokladá poznámkou o vtedajšom repertoári rómskej sláčikovej kapely. Podľa jeho slov sa muzikanti úplne preorientovali na „módnu a dobovú úžitkovú zábavnú hudbu“ a folklór už temer nehrajú (Leng 1973: 155). Ďalšie informácie potrebné pre základný náčrt nástrojového obsadenia muzík a kapiel v Tepličke boli získané výlučne prostredníctvom rozhovorov s respondentmi.

Primárnym kritériom ich kategorizácie bolo nástrojové obsadenie s ohľadom na mieru stability zloženia ansámbľu, nie obdobie aktívneho pôsobenia v lokalite.

- Sláčikové nástrojové zoskupenia
- Zmiešané nástrojové zoskupenia
  - a) kapely so sláčikovým základom,
  - b) príležitostné nástrojové zoskupenia s akordeónom ako primárnym hudobným nástrojom, *džezy*,³⁴
- Nástrojové zoskupenia s elektrofonickými hudobnými nástrojmi alebo elektrofónmi:
  - a) bigbítové (bigbítom inšpirované) kapely,
  - b) kapely so syntetizátorom ako primárnym hudobným nástrojom.

Ďalšie dôležité kritériá, prostredníctvom ktorých možno medzi spomenutými typmi ansámbľov vnímať zásadné rozdiely (alebo spoločné znaky), patria: hudobnointerpretačné charakteristiky herného prejavu, cieľová skupina (ktoré skupiny obyvateľov obce tvorili najdôležitejšiu zložku „poslucháčov“), zloženie repertoáru (v zmysle zamerania výskumu ide najmä o podiel autochtónneho folklórneho materiálu voči celku), primárny impulz k vzniku a doba aktívneho pôsobenia, stabilita nástrojového obsadenia,

³³ Hudobný záznam zo svadby, ktorý realizovali pracovníci bratislavského rozhlasového štúdia pod vedením Ondreja Dema v roku 1974 však jasne poukazuje na to, že v úrovni štýlovo-interpretácie nedošlo v hernom prejave miestnej rómskej sláčikovej kapely k žiadnym zmenám, možno v ňom zaznamenať mnohé spoločné znaky s herným štýlom Zubajovcov z Východnej.

³⁴ Tzv. *džezy* (toto pomenovanie len minimálne súvisí s hudobným žánrom, ktorý má rovnaký názov) boli nástrojové združenia, ktoré na Slovensku vznikali už v medzivojnovom období, v Liptovskej Tepličke však najmä v povojnových rokoch. Boli rôzneho nástrojového obsadenia (veľmi často zahŕňovali akordeón, veľký bubon, nátrubkové a plátkové aerofóny, husle, kontrabas). Významnú časť ich repertoáru tvorila súdobá tanečná, populárna hudba (z populárnych hudobných žánrov či tanečných typov išlo o tzv. šláger, ďalej tango, foxtrot, foxpolka a pod.). Je nutné zdôrazniť, že termín „*džez*“ sa využíva skôr ako termín pracovný, nakoľko sa nepodarilo overiť jeho používanie samotnými muzikantmi z Tepličky.

*Sláčiková ľudová hudba Štefana Pušku so sólistkou D. Malíkovou, rod. Misálovou.
(Súkromný archív M. Pušku, nedatované)*

inštitucionálne zastrešenie, etnická príslušnosť členov, štruktúra herných príležitostí a aktivity spojené s produkciou komerčných nahrávok.

Sláčikové nástrojové združenia sú v nástrojovej tradícii obce reprezentované rómskymi kapelami a ľudovou hudbou folklórneho súboru. Rómske sláčikové muziky³⁵ boli informátormi evidované už v období 50. rokov 20. storočia. Obdobie 60. a 70. rokov 20. storočia možno považovať za kulmináčnú fázu v ich hernej produkcii.³⁶ Čo sa týka rôznorodosti herných príležitostí a zloženia repertoáru išlo o nástrojové obsadenie plne integrované do spoločenského života majority. Mnohí informátori spomínali na rómsku sláčikovú kapelu z Pohorelej – ľudovú hudbu Ondreja Čonku – ktorá v danom období významne konkurovala miestnym muzikantom na teplických svadbách. L. Leng uvádza, že do Liptovskej Tepličky chodili hrať aj rómske kapely z Kravian a z Východnej (Leng 1973: 155). Rómska kapela pod vedením Štefana Pušku „Kirka“ (nazývaná tiež Puškovci) spolupracovala s folklórnou

35 Zistené modalities nástrojového obsadenia miestnej rómskej muziky: I. Štefan Puška „Kirko“ (husle), Karol Pačaj (husle), Anton Puška (violová kontra), Ján Čonka (kontrabas), Štefan Puška (akordeón) (muž, 1952); II. Štefan Pačaj „Kirko“ (husle), Ján Cmítra (husľová kontra), Jozef Ferenc „Tabáni“ (kontrabas) (Leng 1973: 155). Ďalšie modifikácie nástrojového aj personálneho obsadenia sú uvedené v samostatnej časti, venovanej rómskej inštrumentálnej hudbe.

36 Najdôležitejšie herné príležitosti rómskej kapely – tanečné zábavy a svadby – prestali byť dominantným priestorom pre hernú produkciu na prelome 70. a 80. rokov 20. storočia, keď ich takmer úplne nahradili moderné, bigbítom inšpirované gitarové zoskupenia. Napriek výraznému obmedzeniu herných príležitostí miestna rómska kapela pokračovala v hraní v svadobných sprievodoch (niekoľko prípadov bolo zaznamenaných aj v 90. rokoch 20. storočia; jeden z prípadov hrania na celej svadbe v 80. rokoch 20. storočia bol zaznamenaný v roku 1982) a v hernej produkcii na rodinných oslavách.

skupinou v rôznych personálnych obmenách, v niektorých prípadoch v kombinácii s „nerómskymi“³⁷ muzikantmi.³⁸ Intenzívnejšia spolupráca sa po období nepravidelného hrania pre skupinu obnovila v 90. rokoch 20. storočia a trvala až do konca života kľúčových hráčov kapely (najmä Štefana Pušku „Kirka“ a akordeonistu Štefana Pušku „Rusa“).

Aktuálna ľudová hudba folklórnej skupiny pozostáva z hudobne vzdelaných muzikantov a dodržiava svojim zložením „tradičný“ model nástrojového obsadenia.³⁹ Veľký význam pri zachovaní súborovej kapely zohrala miestna základná umelecká škola, ktorá sa v roku 2002 v podobe vysunutej triedy presunula zo Štrby do Liptovskej Tepličky. Viacero členov v nej nadobudlo hudobné vzdelanie.

Zmiešané nástrojové zoskupenia – kapely so sláčikovým základom – sa v lokalite vyskytovali v rôznych podobách. Na základe niekoľkých indícií možno predpokladať aj zmiešané – rómsko-nerómske nástrojové obsadenia, ktoré z terénu dokladá zmienka o kapele učiteľa Jozefa Vernareca.⁴⁰ Tzv. džezzy vznikali v lokalite predovšetkým po druhej svetovej vojne. V pol. 50. rokov 20. storočia pôsobila v obci tzv. Veselá päťka⁴¹ a ešte jedno podobné hudobné zoskupenie.⁴² Nie je vylúčené, že dochádzalo k ich vzájomnému personálnemu premiešavaniu. Tento typ ansámblov podľa informátorky (1935) nehrával na svadbách. Ich primárnou hernou príležitosťou boli tanečné zábavy, rodinné oslavy a domáce muzicovanie. Do tejto skupiny možno zaradiť tiež rómske nástrojové zoskupenia, ktoré v priebehu 70. rokov až do súčasnosti pôsobia v hneď niekoľkých zostavách. Tieto však boli na rozdiel od predošlých muzík – najmä čo sa rôznorodosti herných príležitostí týka – oveľa aktívnejšie.

Nástrojové zoskupenia s elektrofonickými hudobnými nástrojmi alebo elektrofónmi – bigbítové (bigbítom inšpirované) kapely.⁴³ V skúmanej lokalite bolo dokumentovaných niekoľko takýchto zoskupení. Prvou bola

37 Veľmi problematickým termínom „nerómsky“ je v kapitole pracovne označovaný taký muzikant, nástrojové združenie, ktoré je zložené, alebo sa týka majoritného obyvateľstva. Termín nepovažujeme za optimálny, žiadny iný, alternatívny však v etnomuzikologickej literatúre nebol doteraz kodifikovaný. V staršej odbornej literatúre sa v podobnom význame využívalo adjektívum „biely“ (biele muziky). Ten však z rôznych dôvodov považujeme za nie celkom vhodný.

38 Medzi tých, ktorí tvorili základ sprievodnej kapely, možno zaradiť: Jána Sakmáriho (husle), Stanislava Praška (husle), Jána Praška, Františka Praška (akordeón) a Jána Miždu (kontrabas). Fotografický materiál potvrdzuje intenzívnejšie účinkovanie nerómskej kapely so súborom približne od konca 80. rokov do pol. 90. rokov 20. storočia.

39 V súčasnosti tvorí ľudovú hudbu folklórnej skupiny 6 členov: Viktória Mezovská (husle), Alžbeta Bulavová (husle), Dominika Slivošová (husle), Tomáš Diabelko (akordeón; pochádza zo Šuňavy), Pavol Janík (akordeón; umelecký vedúci ľudovej hudby), Šimon Gemza (akordeón; pochádza zo Štrby), Pavol Glejdura (akordeón).

40 Údajne zvykol hrať spolu s Vendelínom Sedlákom (kontra), Jánom Smolárom (prím) a s jedným hráčom na „bubon“ (jediné, čo sa podarilo zistiť, je, že išlo o rómskeho hráča).

41 Matej Vernarec (akordeón), Štefan Vernarec („bubny“), Jano Bohunčák, Stanislav Pitoňák, Ladislav Milan.

42 Jozef Vernarec (akordeón), Peter Černohorský (akustická gitara), Miroslav Fendek („bubon“), Anton Fendek (trúbka).

43 Tento typ nástrojových zoskupení sa na Slovensku formoval postupne od začiatku 60. rokov 20. storočia pod vplyvom „invázie“ rock and rollu, gitarových skupín The Shadows, The Spotnicks, The Ventures a Beatles. Ich repertoár pozostával zo svetových hitov a čiastočne z pokusov o vlastnú tvorbu. Priestor pre herné aktivity poskytovali mládežnícke zábavy, stužkové, kluby, pod ktorými tieto kapely pôsobili (Zelenay – Šoltýs 2008: 276-277).

Jedna z viacerých bigbeatových skupín. (Súkromný archív F. Praška, 70. roky 20. storočia)

skupina Šakali.⁴⁴ Vznikla v roku 1969. Jej zakladajúci členovia mali v tom čase 16 (J. Házy) – 19 rokov (J. Sakmáry). Koncom 60. rokov 20. storočia bolo aktívne aj ďalšie podobné teleso (bez špecifického názvu).⁴⁵

Sedemdesiatymi rokmi 20. storočia začalo obdobie nebývalej popularity moderných tanečných kapiel v Liptovskej Tepličke, ktoré postupne nahradili rómske muziky v rámci najvýznamnejších herných príležitostí v obci, akými boli svadby a tanečné zábavy. V roku 1975 – 1978/1979 pôsobila v obci kapela The Vybuch⁴⁶ (názov dostali od muzikanta Mateja Vernareca). Keďže všetky telesá museli mať v danom období inštitucionálne zastrešenie, fungovali najskôr pod SZM, neskôr ich zastrešil obecný hasičský zbor, ktorý im poskytol priestory na cvičenie. Práve The Vybuch reprezentuje najpopulárnejšiu kapelu tohto obdobia. Po skončení vojenčiny sa František Praško pokúšal kapelu obnoviť. To sa podarilo až okolo roku 1988 v takmer pôvodnom

44 Hrala v zložení: Ján Házy (bicie), Ján Sakmáry (gítara), Ján Mižda (basová gítara), Stanislav Janík (sólová gítara), neskôr Vladimír Praško (bicie). Muzikanti hrali buď na elektrofonických gítarách, veľmi často dochádzalo aj k úprave akustickej gítary pripojením snímača. Repertoár bol ovplyvnený rockom, folkom aj súdobou slovenskou populárnou hudbou. Dôležitou zložkou hudobnej produkcie bol spev. Nevyhnutné súčasti pre skvalitnenie nástrojovej zostavy si zadovážili vďaka známostiam, niektoré získali po výmene technického zariadenia obecného rozhlasu. Kapela trvala pokým sa jej členovia neoženili. Šakali nehrávali na svadbách, ich prvým koncertom bola hasičská silvestrovská zábava, hrali tak isto mládežnícke zábavy, regrútske zábavy. Počet koncertov neprevýšil počet 20.

45 Zloženie: Vladimír Praško (bicie, akordeón), Milan Gnojčák (sólová elektrofonická gítara), Ján Koreň (basová elektrofonická gítara, pravdepodobne klávesy).

46 František Praško (akordeón, syntetizátor Vermony, spev), František Michalica (elektrofonická gítara), Michal Bulavčák (bicie), František Nahálka (elektrofonická gítara). Ako náhradník počas základnej vojenskej služby pôsobil v nej aj Peter Michalica (sólová elektrofonická gítara).

Kapela Bociany. (Súkromný archív J. Gigaca, začiatok 21. storočia)

zložení.⁴⁷ V 90. rokoch 20. storočia vznikli ešte dve podobné kapely. Prvá z nich⁴⁸ sa na spoločenských podujatiach v obci výraznejšie neuplatnila, druhá, ktorá bola aktívna v prvom desaťročí 21. storočia, však zaznamenala veľkú obľubu. Išlo o kapelu Bociany.⁴⁹ Tí realizovali niekoľko tanečných zábav v novopostavenom amfiteátri.

Je dôležité podotknúť, že kapely tohto typu mali až na jednu výnimku pomerne krátke trvanie. Vznikali prevažne v pubertálnom veku jej členov. Viacerí z nich sa k hre na hudobnom nástroji inšpirovali alebo priučili počas stredoškolského štúdia mimo obce, či počas povinnej vojenskej služby. Všetky spomínané telesá boli až na najstaršiu sláčikovú kapelu nerómske. Významnou skutočnosťou, ktorú potvrdili aj viacerí starší muzikanti, je, že napriek vedomej orientácii muzík na moderné, populárne hudobné prúdy, bolo vždy nevyhnutné, aby mali vo svojom repertoári folklórne piesne.

47 V repertoári mali aktuálnu modernú piesňovú produkciu aj istý počet ľudových piesní (ich počet je možné odhadnúť na 50 - 60, boli rôzneho regionálneho pôvodu), rómske piesne boli zastúpené len celoslovensky známymi ako *Duj, duj* a pod. „*Keď sme hrali v Liptovskej Tepličke, poväčšine dve kolá moderné - Pavol Hammel, Karol Duchoň, neskôr Marika Gombitová, Modus, Michal David, Olympik, Petr Muk a pod, A potom nekonečne dlhé kolo ľudové. To sa od nás vyžadovalo. Keby sme nezahrali ľudovky, tak nás vypískajú*“ (F. Praško, 1960). Populárnejšie rockové kapely hrávali aj v ďalších obciach (Vikartovce, Šuňava, Štrba, Hozelec, Spišské Bystré, Štiavnik, Šumiac). The Vybuch mal podporu vedenia obce, ktorá im čiastočne pomohla získať technické vybavenie (na ktoré si sami zarobili hraním), tiež priestory pre nácvičky.

48 Zloženie bolo nasledujúce: František Gigac (elektrofonická gitara), Peter Milan (syntetizátor, bicie, basová elektrofonická gitara, akordeón), Pavol Sedlák (bicie), Pavol Milan (rôzne). Neskôr zmenili obsadenie a začali sa venovať tradičnej hudbe.

49 Peter Kíčák (sólová elektrofonická gitara), Jaroslav Gigac (basová elektrofonická gitara), Martin Dunajský (bicie), Ján Vernarec „Bocan“ (syntetizátor), Vierka Kondulová (sólová elektrofonická gitara).

V súčasnosti sú dôležitými organizátormi mládežníckych diskoték a zábav regrúti.

Približne od 80. rokov 20. storočia sa v obci začínajú organizovať prvé diskotéky, založené na prehrávaní platní alebo kotúčových magnetofónových pásov. Práve pri tomto type zábav ľudová hudba takmer absentovala, nakoľko boli primárne určené mladej vekovej skupine.

V 90. rokoch 20. storočia sa na svadbách, plesoch, na folklórnom festivale, rôznych typoch väčších zábav, dokonca aj na rodinných oslavách uplatňuje **typ hudobnej skupiny, ktorého základom je klávesový elektrofón – syntetizátor**. Základná zostava zahŕňa jeden alebo viac syntetizátorov, jednu alebo viac elektrofonických gitár (sólová, basová), alt/tenor saxofón a bicie. Každá z kapiel sa môže od druhých mierne líšiť nástrojovým obsadením. Neoddeliteľnou súčasťou ich hudobného prejavu je jednoglasný, častejšie viachlasný spev. V obci nepôsobí žiadne takéto hudobné združenie, presadili sa tu mnohé kapely z iných lokalít: Apatit (vedúci kapely zo Spišskej Belej), Axel (Poprad/Hôrka), Hviezdy (Vernár), Lúče (Kežmarok), na prelome storočí Duo M (Hranovnica), Duo Čingov (vedúci kapely je z Markušoviec), posledných niekoľko rokov je to skupina Signál z Popradu a Diabelkovci zo Šuňavy, ktorí hrali v Liptovskej Tepličke aj na posledných folklórnych slávnostiach. Významnou paralelou s totožným nástrojovým obsadením sú rom-popové kapely, vznikajúce v obci v rovnakom období (ich aktivity sú podrobnejšie prezentované na inom mieste).

Podobne, ako sa menili typy nástrojových združení v priebehu skúmaného obdobia, menili sa aj miesta herných, resp. hudobno-tanečných príležitostí. Veľká časť svadobných a iných tanečných zábav sa do 60. rokov 20. storočia konala v domácom prostredí (v stodole, na dvore, v izbe). Ďalšími miestami konania tanečných veselíc aj svadiieb boli miestne krčmy, pomerne dlhé obdobie bývalá pekáreň. Po výstavbe spoločenského domu v roku 1972 sa v nej obnovilo pečenie chleba a všetky spoločenské stretnutia spojené s hudbou a tancom (vrátane nácvikov miestnej folklórnej skupiny, plesov, maškarných bálov a pod.) sa presunuli do spoločenskej sály. Najstaršie zmienky informátorov o miestach tanečných stretnutí na voľnom priestranstve sa týkajú upravených plôch vo vybraných častiach obce – na *Magadzíne*, na *Bore* a na upravenom priestranstve pri budove bývalého MNV.

Rómska hudobná kultúra v Liptovskej Tepličke

Koncentrovanie poznatkov a interpretácií týkajúcich sa vývoja rómskej ansámblovej hudby do samostatnej state prispieva k prehľadnejšiemu „pracovnému“ uchopeniu tejto problematiky. Tento krok je tiež motivovaný závermi viacerých etnomuzikologických a kultúrnoantropologických výskumov realizovaných na Slovensku a v Čechách v období posledných dvoch desaťročí (napr. Belišová 1998, 2012, 2013; Jurková 2013), ktoré poukazujú na významné procesy a fenomény späté práve s touto etno-sociálnou skupinou: od pomerne markantných kvalitatívnych posunov vo sfére hudobnej kultúry (nivelizačných tendencií vo sfére hudobnointerpretačných štýlov,

zmien v zložení aktívneho repertoáru a v typológii herných príležitostí), až po komplexnejšie kultúrno-spoločenské faktory, priamo, či nepriamo ovplyvňujúce mieru sociálnej a kultúrnej izolácie/integrácie Rómov.

Zmienky o najstarších rómskych inštrumentálnych zoskupeniach sa týkajú ľudovej hudby Ondreja Čonku,⁵⁰ ktorá v Liptovskej Tepličke pôsobila najmä v 60. rokoch, rozhlasová relácia dokumentuje ich účasť na svadbách aj v polovici 70. rokov

20. storočia. Najstarším dokumentovaným zoskupením v Liptovskej Tepličke je muzika v zložení: Gejza Čonka „Vešto“ (husle), Štefan Čonka „Bugar“ (husle, ovládal aj hru na saxofóne), Peter Pačaj „Kornel“ (kontra, údajne violová), František Ferenc „Talian“ (akordeón), Ján Puška „Pepe“ (bubon, údajne doplnený o činelu), Ján Čonka (kontrabas). Táto rómska kapela bola herne aktívna približne do polovice 60. rokov 20. storočia. Potom ich najskôr doplnila, neskôr úplne nahradila nasledujúca generácia muzikantov: Štefan Puška „Kirko“ (husle), Anton Puška (violová kontra), Ján Čonka (alt saxofón), Ivan Puška (klarinet, alt saxofón, v súčasnosti soprán saxofón),⁵¹ Štefan Puška „Ruso“ (akordeón), Milan Zubaj (bubon, hráča na tomto nástroji označovali niektorí informátori *desista* – od slova džez),⁵² Karol Pačaj (kontrabas). Pomerne častý variant tejto muzikantskej generácie zahrňoval dva saxofóny, akordeón a kontrabas.⁵³ V tejto zostave bol ansámbl najaktívnejší do začiatku 80. rokov. Čo sa týka nástrojového obsadenia, vychádzajúceho zo spojenia saxofónu a bubna s ďalšími hudobnými nástrojmi, možno hovoriť o významných paralelách s inými lokalitami na Slovensku. V mnohých obciach v tom období pôsobili kapely práve takéhoto zloženia.

Rómski hudobníci na folklórnych slávnostiach Pod Kráľovou hoľou. (Archív obce, začiatok 90. rokov)

50 Pre túto kapelu sa v obci využíva niekoľko pomenovaní: *Cigáni od Hrona*, *Hronci*, *Ondrej z Hrona*. Časť informátorov tvrdila, že táto kapela hrávala bohatším gazdom. Niektorí informátori potvrdili čisto sláčikové obsadenie, dvaja informátori v súvislosti s Čonkovou kapelou spomenuli cimbal, jeden aj staršieho Róma hrajúceho na klarinete.

51 Ako pri mnohých muzikantoch z iných lokalít, aj v prípade Ivana Pušku (1952) je súčasťou osobných naratív príbeh o spôsobe osvojovania si hry na hudobnom nástroji. Nedošlo len k zaužívanému odporovaniu interpretačného štýlu od starších muzikantov v rodine. „*Otec chodil na týždňovky a jeho saxofon ostal doma zamknutý. Vždy soboty nedele hrali, ja som mu kľúče vzal. V nedeľu večer. Hral som na konci dediny, aby ma nik nepočul. Ráno som bol ako pán. Včera nedeľa bola – tú pesničku. A keď som vedel ju komplet, už veškeré piesne som vedel hrať, potom, keď prišli z Východnej Cigáni na Tepličku – Zubajovci, Ferencovci na navštevu – aj husle si doniesli. Otec hral a ja som mu povedal: chytil som saxofon a ja som pustil a otec bol hotovy. Potom som už ja hraval. A čo hravali – maďarske, také veci, šetko halgatove – ja som vedel.*“ Výpoveď Ivana Pušku okrem iného poukazuje na markantné zmeny v aktívnom hernom repertoári vtedajších tanečných kapiel. Už v tom období tvorili významnú zložku ich repertoáru práve dobové (aj české) tanečné piesne, možno sa tiež domnievať, že inonárodný alebo rómsky kaviarenský hudobný repertoár maďarskej proveniencie.

52 Informátori nevedeli presne špecifikovať tvar bubna, resp. zostavu bicích nástrojov. Ivan Puška hovoril o sústave 3 malých bubnov, „pedála“ a činely.

53 Na jednej z fotografií, ktorá zachytáva takéto zloženie, má Ivan Puška okolo 15 rokov.

Muzikantská výpomoc cudzích hráčov za akordeonistu Štefana Pušku naznačuje ďalšie významné kontakty so susednými obcami. Išlo napríklad o hráčov: Béla Ferenc z Východnej, akordeonista zo Šuňavy, Jozef Pačaj z Vikartoviec, alebo istý Bartolomej Koki „Berti“. Dokumentované boli aj príbuzenské väzby medzi obyvateľmi osád v Liptovskej Tepličke, v Štrbe, v Šumiaci, v Pohorelej, v Heľpe, najmä však vo Východnej.⁵⁴

Rómska hudba Bečker, akordeonistu Miroslava Pačaja nahradil hráč z inej obce. (Archív obce, zač. 21. storočia)

Najvýraznejšou osobnosťou dolnej osady, situovanej hneď pri vstupe do obce, je Ivan Puška. V 60. rokoch 20. storočia tam jeho otec údajne odkúpil drevený dom. Domy, ktoré postupne v jeho okolí pristavovali príbuzní a známi, tvoria v súčasnosti kompaktniejšiu, od samotnej obce relatívne oddelenú zástavbu, označovanú obyvateľmi Liptovskej Tepličky aj Kufajky ako „dole“ („*idem dole*“, „*najďte ho dole*“). Obe osady boli počas výskumu niektorými Rómami (s úsmevom) označované ako *Mexiko* (dolná osada) a *Buenos Aires* (Kufajka) podľa reálií niektorého z populárnych zahraničných televíznych seriálov. Súčasťou spoločenstva obývajúceho Kufajku sú aj „pristáhovalci z Hrona“ (z Heľpy a Pohorelej). Pôvodní rómski obyvatelia s nimi síce komunikujú, ale vedome neudržujú intenzívnejší kontakt.

Koncom 80. rokov 20. storočia sa začala formovať ďalšia kapela – pre redaktorku časopisu *Romano Nevo Lil* ju v roku 2010 označil Ján Čonka ako „Bečker“ (dovtedy názov nemali) (Ďurinová 2010: 12). Hrala v zložení: Ján Čonka „Bečker“ (B-tenor saxofón zn. Toneking Kraslice), Bohuš Zubaj (akustická gitara), Karol Pačaj (husle),⁵⁵ Miroslav Pačaj (akordeón) a Ján Puška (kontrabas). Možno ju považovať za poslednú generáciu muzikantov, ktorí poskytovali muzikantské služby majoritnému obyvateľstvu v obci. V súvislosti s účinkovaním s folklórnou skupinou sa nástrojové obsadenie hráčov upravovalo smerom k „tradičnejšiemu“ sláčikovému modelu, v čom možno vidieť veľmi zaujímavé snahy folklórnej skupiny udržiavať a prezentovať na javisku „staršie“ formy ansámbovej hudby.⁵⁶ V zmiešanom

54 Napríklad, Ivan Puška (1952) mal matku z Východnej, sám prvých 7 rokov svojho života prežil v tejto obci. Jeho otec bol hráčom na kontrabas vo východnianskej kapele. Spomínal návštevy jeho kapely a rodiny u východnianskych Zubajovcov a viaceré spoločné hrania. Huslista Štefan Puška má rodinu na Telgárte (jeho mama bola nerómka, pochádzala z Telgártu) a v Šumiaci. Teta jeho manželky bola údajne družkou primáša Ondreja Čonku z Pohorelej. Karol Pačaj má uja z Pohorelej a mamu z Heľpy (údajne z rodiny známej ľudovej hudby Štrnástovcov).

55 Jeho otec bol kontrášom, sám začínal ako hráč na kontrabase. Jeho učiteľom na husliach bol Ondrej Čonka z Pohorelej.

56 Dochádzalo tiež k zaujímavým situáciám, keď v momente, keď muzikanti v sláčikovom obsadení dohrali na javisku, vymenili niektoré hudobné nástroje za saxofón a pokračovali v tomto novom obsadení v hraní pre návštevníkov folklórneho festivalu pri stánkoch (muž, 1949).

zložení so saxofónom sa momentálne uplatnia len zriedkavo, herne teda aktívni už takmer vôbec nie sú.⁵⁷

Herné príležitosti týchto zoskupení potvrdzujú ich plnohodnotné začlenenie jednak do tradičného výročného aj rodinného obradového cyklu, jednak do systému rôznorodých profánnych udalostí prepojených s tancom a spevom: svadby, spoločenské akcie v hoteloch, vystúpenia folklórnej skupiny Tepličan, *šmigorst*, narodeninové oslavy, rómske pohreby, hranie na Štedrý deň niektorým Tepličanom (v obmedzenom nástrojovom obsadení) a pod. Herné teritórium presahovalo hranice obce, okrem iného aj vďaka rodinným príslušníkom, ktorí sa odsťahovali z obce.⁵⁸

Miesto konania svadiieb v Liptovskej Tepličke sa v priebehu 2. pol. 20. storočia menilo. Ešte v 60. rokoch bolo situované do domov mladuchy a ženícha. Muzikantov pozýval mladý zať, ktorý súčasne vyplatil závdavok. Na svadbe sa muzikantom viazali na hudobné nástroje šatky (atlasky, „tibetky“). Hernú produkciu v jej priebehu možno rozdeliť do niekoľkých fáz.⁵⁹ Táto štruktúra sa narušila (miesta hernej produkcie sa doplnili, resp. niektoré z nich úplne eliminovali) pod vplyvom rôznych faktorov: zavedením civilného sobáša, postavením spoločenskej sály, skrátením dvojdňového svadbenia na jeden deň, čo v konečnom dôsledku viedlo k zásadnej zmene intenzity a foriem zapojenia hernej produkcie tradičných hudobno-inštrumentálnych zoskupení do jej priebehu. Pokým miera účasti na miestnych svadbách sa v priebehu 70. rokov 20. storočia postupne znižovala, pomerne dlho sa zachovalo hrávanie rómskych kapiel v svadobných sprievodoch.

Repertoár na svadbách a zábavách bol, čo sa hudobných žánrov a tanečnej typológie týka, už od konca 60. rokov 20. storočia pomerne rôznorodý. Okrem autochtónneho a pôvodom nadregionálneho tradičného piesňového repertoáru,⁶⁰ boli jeho súčasťou súdobé populárne tanečné piesne šírené periodickou tlačou (napr. časopis *Beseda, Rytmus*), prostredníctvom gramofónových platní, magnetofónových pásov a rozhlasového vysielania. Akordeonista „Ruso“⁶¹ dostal prezývku podľa obdivuhodnej technickej zdatnosti a interpretačnej erudície. Informátori často spomínali, že mal v repertoári „rumunské“, „ruské“ piesne a skladby (podľa toho vznikla jeho

57 Na otázku, komu z obce chodia v súčasnosti najčastejšie hrať, odpovedal informátor takto: „*Jáj, to už ľud'ia... pomreli. Verte mi, to už ľud'ia, moj ročník... ti kamarati, posli na večni otpočinok. a večinou mame toho znamého, v Štrbe. Takže on nam prihodi volakedi toho kšefta*“ (muž, 1949). Ako posledné pravidelné hranie (každý týždeň) uviedli hudobnú produkciu v penzióne Vikartovský mlyn neďaleko obce.

58 Išlo najmä okolité obce a mestá ako Štrba, Vikartovce, Šuňava, Východná, Liptovský Hrádok, Poprad.

59 V nevestinom dome - v sprievode do ženíchovho domu - v sprievode do kostola a z kostola - hranie *svadobného* - hranie na ceste do ženíchovho domu - na druhý deň v nevestinom dome pri prevážaní rúcha - pri odprevádzaní muzikantov ku križu povyše Kufajky. K významnému kontaktu medzi Rómami a majoritou dochádzalo práve v momente odprevádzania muzikantov do Kufajky. Pri kríži na dolnom konci dediny sa so svadobčanmi stretla väčšia skupina Rómov. Hostilo sa koláčmi a alkoholom, prebehla menšia tanečná zábava. Viacerí informátori - nemuzikanti - s nostalgiou spomínajú na tieto okamihy. Po zmene nástrojového obsadenia kapiel a lokácie svadobnej hostiny sa od tohto zvyku upustilo.

60 Čardáše, valčíky, polky, letky, twist, tzv. „bugarina“ (boogie) a pod.

61 „Ruso“ patril medzi najvýznamnejšie rómske muzikantské osobnosti v Liptovskej Tepličke. Rezonuje dosiaľ nielen v pamäti miestnych Rómov, ale aj nerómskych respondentov. Jeho syn, Lubo Puška „Košík“, zhromažďuje všetky audiovizuálne materiály o svojom otcovi (pričom všetky analógové záznamy digitalizuje). Ako jeden z mála v Kufajke má vlastný počítač a pripojenie k internetu. Za zmienku stojí aj skutočnosť, že matka Štefana Pušku „Rusa“ - Margita Pušková (rod. Zubajová, narodená vo Východnej) - bola výborná speváčka aj hráčka na husliach. Jej súrodencami boli bratia Zubajovci zo známej východnianskej rómskej muziky.

Tanečná zábava pri rom-popovej hudbe. „Dolná“ osada. Skupina hrá vzadu, v priestoroch otvorenej garáže. (J. Ambrózová 2013)

prezývka, „*hral ako Rus*“ (muž, 1952), tiež sa rád pri domácom muzicírovaní pretiekal s východnianskym, rovnako talentovaným akordeonistom Bénom Ferencom. Možno sa preto domnievať, že šírka repertoáru kapely, ktorej bol členom, bola omnoho väčšia. Žiaľ, ťažko sa spätne rekonštruuje. Fixný tanečný poriadok v priebehu tanečných kôl, resp. celej zábavy nebol zaznamenaný.

Okrem svadiieb a krstín patria medzi významné rodinné sviatky oslavy narodenín (dokumentované už v generácii narodených v 50. rokoch 20. storočia), a to aj v rómskom prostredí. V niektorých prípadoch išlo o pomerne nákladné rodinné stretnutia, počas ktorých oslávenec na počte pozvaných, na množstve občerstvenia, tiež samotným objednaním živej hudby⁶² demonštroval svoj vyšší sociálny status v rómskej komunite. Bežnou súčasťou bolo domáce muzicírovanie. Nezriedka hneď po príchode z odohranej svadby.

Medzi ďalšie herné príležitosti patrilo hranie na rómskych pohreboch. Hudobná produkcia sa sústredila do domu smútku, počas smútočného sprievodu a na cintorín. Repertoárom boli *halgatony*⁶³ (napr. *Cigánsky plač*), prípadne čardáše zahrané vo vhodnom tempe (nie tanečnom). Muzikantom sa na cintoríne dala zahrat' ich obľúbená pieseň. To, že kapela alebo muzikanti z okruhu zosnulého sú interpretmi hudby na jeho pohrebe, je doteraz vnímané jednak ako prejav úcty voči zosnulému a jeho rodine; keď je zosnulý navyše muzikant, aj

62 Akordeonista „Ruso“ si na oslavu prvého sv. prijímania jeho vnúčaťa objednal celoslovensky známu rom-popovú kapelu Dáša zo Spišskej Belej.

63 Lokálny rómsky výraz pre tzv. *halgató* – žáner označujúci pomalé, ťahavé rómske piesne (Belišová 2012: 63).

ako významný prejav úcty k členovi ansámblu. Smútok za zosnulými z najbližšej rodiny muzikanti vyjadrovali obmedzením herných aktivít,⁶⁴ v niektorých prípadoch – v súčine s inými okolnosťami (napr. zdravotnými) – prestali hrať takmer úplne.⁶⁵ Boli tiež evidované viaceré opačné prípady, keď krátko po smrti v blízkej rodine muzikanti prijali ponuku na hranie na svadbe.

Éra rom-popových kapiel

Nepochybne najväčším štýlovo-interpretačným aj repertoárovým vzorom pre všetky rom-popové kapely v obci bola kapela rómskeho speváka, hráča na *klávesoch*⁶⁶ a autora rozsiahleho nového rómskeho piesňového repertoáru, Milana Táncoša z Pavloviec nad Uhom. Jeho kapela – Gipsy Koro⁶⁷ – bola jednou z najpopulárnejších rómskych moderných ansámblov v 90. rokoch 20. storočia a súdiac podľa výpovedí respondentov, ostala takou do súčasnosti. Mladí muzikanti z obce ho doteraz vnímajú ako najlepšieho rom-popového interpreta a vedome napodobujú štýlovo-interpretačný charakter hudby, ktorú tvoril. Generácia dospievajúca v období jeho najväčšej popularity s jeho tvorbou vyrastala, viacerí respondenti majú kompletnú sadu MG- a CD-nosičov, ktorú nahrál (celkom 31 nosičov), a to vrátane nahrávok, ktoré vznikli vďaka jeho neskoršej intenzívnej spolupráci s Pavlom Gažim (tak isto legendárnym, doteraz žijúcim hráčom na syntetizátore, ktorý momentálne spolupracuje s viacerými rómskymi interpretmi).⁶⁸

Najkúsenejší reprezentanti tohto hudobného žánru v obci potvrdili osobný, priateľský vzťah s M. Táncošom (jednému z nich hral na svadbe). Obdobie 90. rokov 20. storočia možno považovať za dôležitý medzník vo vývoji hudobnej kultúry rómskej komunity v Liptovskej Tepličke. Herné aktivity kapely Bečker vtedy začínalo výrazne dopĺňať – predovšetkým vo sfére muzicírovania pre miestnych Rómov – práve toto hudobné teleso.

Prvá rom-popová kapela v Liptovskej Tepličke bola Gipsy Edo. Jej jadro tvorili švagrovia Marcel Puška – syn huslistu Štefana Pušku „Kirka“ (spev) a Eduard Puška – brat saxofonistu Ivana Pušku (spev). Na syntetizátore ich sprevádzal Marek Puška – syn Eduarda Pušku. Svoj hudobnointerpretačný

64 Dôkazom sú výlučne výpovede informátorov. V takom prípade bola a je dĺžka obdobia premenlivá. Informátor M. Puška (nar. 1977), ktorý prerušil herné aktivity po smrti svojho otca a kvôli nedávnejmu úmrtiu jeho matky, nehrá už takmer dva roky, mieni v hernej absencii vytrvať ešte asi rok. Tento jav je však v kontexte terénnych dát pomerne výnimočný.

65 V predmetnom prípade išlo o tragickú smrť dvoch blízkych členov rodiny muzikanta.

66 Alternatívne, veľmi časté lokálne pomenovanie – varhany, zriedkavejšie automat.

67 Základ ansámblu tvorila sólová elektrofonická gitara (Juraj Adam), sólová elektrofonická gitara (Jozef Kešel), basová elektrofonická gitara (Jozef Tirpák), syntetizátor (Slávo Gáži a Marián Táncoš) a bicie (Miroslav Čičák). Jeho dôležitým spoluhráčom bol Juraj Adam „Koro“. O popularite speváka Milana Táncoša, ktorý v priebehu svojej kariéry s niektorými spoluhráčmi emigroval do Anglicka, kde sa s kapelou *Milan Gipsy Táncoš* intenzívne venoval hudobnej produkcii v prostredí tamojšej rómskej (údajne aj nerómskej) komunity, svedčí množstvo amatérskych videí zverejnených na portáli YouTube, tiež napríklad oficiálne reportáže štátnej a komerčných televízií, dokumentujúce jeho veľkolepý pohreb v rodnej obci (zomrel v roku 2010, náhle, počas vystúpenia vo veku 43 rokov).

68 V tejto súvislosti je hodný zmienky významný a populárny hráč na syntetizátore, Slávo Gáži (momentálne hrá v skupine *Gipsy Slávo*). Medzi hráčmi na tomto nástroji je oceňovaný najmä pre originálne *podklady* (hudobno-rytmické nastavenie sprievodu a spektrálnych parametrov všetkých „nástrojov“ v syntetizátore, ktoré sa využije pre hru danej piesne). Údajne je možné niektoré z nich stiahnuť z internetu, alebo získať priamou internetovou komunikáciou s týmto hráčom.

štýl formovali celkom v súlade s novým žánrovým prúdom (konkrétne v hudobnoštýlových intenciách tzv. *koro štýlu*, príp. *pavlovského štýlu*),⁶⁹ ktorý vďaka intenzívnej produkcii hudobných nosičov expandoval za hranice Slovenska, najmä do Českej republiky, Maďarska či obmedzene do Veľkej Británie. V roku 2008 sa Marcel Puška oddelil a založil si vlastnú skupinu v podobnom zložení spolu s o generáciu mladšími hudobníkmi z Kufajky s názvom *Gipsy Armani* (v čase výskumu uvažovali o alternatíve *Gipsy Čháve Teplička* alebo *Gipsy Marcel*): Marcel Puška (spev, vedenie kapely, autorstvo, zostavovanie a kontrola správnosti štýlovo-interpretáčného prevedenia repertoáru), Marek Radič⁷⁰ – vnuk Štefana Pušku „Rusa“ (syntetizátor KORG PA-800 a spev,⁷¹ autorstvo hudobných podkladov), Lukáš Pačaj (spev), Rastislav Pačaj (spev). Edo Puška sformoval kapelu v obsadení: Edo Puška (spev), Marek Puška (syntetizátor KORG PA-800), Ján Ferenc (syntetizátor KORG PA-500, KORG PA-3X), Bohuslav Zubaj (akustická gitara).

Aj v prípade vznikajúcich ansámblov v Liptovskej Tepličke dochádzalo najskôr k úplnému preberaniu repertoáru hudobných skupín Milana Táncoša a jeho známych spoluhráčov, vrátane snahy čo najvernejšie kopírovať spôsob aranžovania (častočne inštrumentácie) a harmonizácie piesní, vokálnu techniku, viachlasnú sadzbu spevákov a technicko-zvukové nastavenia syntetizátora. V súčasnosti je muzikantom známych viac zdrojov hudobného, resp. piesňového repertoáru, vďaka ponuke hudobných videí a skladieb umiestnených na internetových portáloch. Jeho časť tvoria aj vlastné skladby⁷² (táto skutočnosť je však ťažko overiteľná komparáciou hudobných záznamov, pretože internetová cirkulácia hudobných nahrávok je mimoriadne intenzívna, v mnohých prípadoch je takmer nemožné vypátrať pôvodného autora skladby).

Chlapci z Kufajky chodia hrať na rómske svadby a zábavy, momentálne však bez lídra kapely, Marcela Pušku. Plánujú nahráť ďalšie, v poradí piate CD s novým, vlastným (teda autorským) repertoárom.⁷³ Kapela Gipsy Edo má za sebou už 12 albumov. Každý hráč nepretržite pracuje na zdokonaľovaní vlastnej hry a technického vybavenia. V tomto zmysle možno v nasledujúcom období očakávať ďalšie „pozitívne“ kvalitatívne zmeny v rómskej hudobnej produkcii.

Veľmi bežným a častým je domáce hranie pre miestnych obyvateľov osady.⁷⁴ V dňoch víkendu, nezriedka aj v čase pracovných dní hrávajú pred

---

69 Porovnaj so žánrovými kategóriami umiestnenými na ľavom zvislom paneli hlavnej stránky internetového portálu Kolotoč, kam rómski muzikanti nahrávajú svoje hudobné záznamy. Samostatnou kategóriou je tzv. *koro štýl*, do ktorého nahrávajú svoje skladby aj kapely z Liptovskej Tepličky. Dostupné online: www.kolotoc.sk.

70 Spolu s Marekom Puškom sú považovaní za najlepších hráčov v obci. Možno tam podľa pozorovaní herných kvalít zaradiť aj Jána Ferencu.

71 V kapele začal hrať ako 12-ročný. Momentálne hráva aj s kapelami v okolitých obciach (najmä v Štrbe, vo Važci).

72 Komponované sú v zmysle niekoľkých princípov: na existujúcu melódiu sa vymyslí nový text, pieseň sa skomponuje celá, alebo sa k piesni so slovenským textom doloží text v rómčine a spieva sa v oboch jazykoch v želanom poradí.

73 Zvolili si domáce štúdio v Kežmarku (pre informátorov boli známe tiež štúdiá v Košiciach, v Prešove, v Bardejove, v Spišskej Novej Vsi, v Novej Lesnej). Za vopred dohodnutú sumu zaplatenú kapelou im štúdio nahrá, postprodukuje aj vylisuje dohodnutý počet kusov (je možná aj tvorba obalu). Informátor uviedol 30 – 40 ks, v prípade väčšieho záujmu zo strany ich priaznivcov 100 ks CD. V súčasnosti je veľmi rozšírená vlastná produkcia albumov za pomoci domáceho PC. Práve kapela Gipsy Edo nevyklúčila túto alternatívu.

74 Nemožno nespomenúť fenomén reprodukovanej hudby. Pri návšteve jednej alebo druhej osady počuť hudbu z mnohých príbytkov, takmer všetky mobilné zvonenia znejú rom-popom, mladí Rómovia si mnohé skladby do nich sťahujú, nezriedka pri postávaní na hlavnej ceste do obce v skupinkách počávajú práve cez telefón.

niektorým z domov mladých muzikantov. Spontánne hrania nadobúdajú aj organizovanejšiu podobu, keď sa raz do týždňa usporiada (najme v dolnej osade) tanečná zábava pre miestnych Rómov. Pravidelné hrania v domácom prostredí sú časté v čase miestnych folklórnych slávností (v takom prípade je niekedy zábava spojená s hostinou), v deň odpustu, v deň 1. svätého prijímania, krstu, narodenín, počas svadieb. Všetky významné rodinné oslavy sa robia priamo v osadách, len väčšie svadobné hostiny sa niekedy konajú v spoločenskej sále v centre obce.⁷⁵ Primárnymi hernými príležitosťami ansámblov tohto typu ostávajú svadby, rodinné oslavy a tanečné zábavy Rómov. Táto skutočnosť je dôležitým odklonom od hernej tradície miestnych muzík, pretože tu dochádza k takmer úplnému odklonu od princípu, ktorý bol pre rómske kapely v lokalite (a vôbec na celom Slovensku) charakteristický: saturovanie potrieb majority. Rómske rom-popové telesá sa tak stávajú celkom nezávislé od hudobného diania v Liptovskej Tepličke.⁷⁶

Špecifiká repertoáru a nástrojového obsadenia implikujú výrazné zmeny v mnohých úrovniach hudobného myslenia a predstavivosti.⁷⁷ Keďže táto problematika vyžaduje oveľa väčší priestor pre objasnenie, v krátkosti sú naznačené len najvýznamnejšie z nich. V prvom rade dochádza k významným sémantickým posunom vo vnímaní „tradičnej hudby“ a súvisiacich kategórií. Kým staršia generácia rómskych muzikantov operuje s dichotómiou „umelá“ vs. „živá“ hudba („umelú“ hudbu v tom prípade produkujú združenia so syntetizátorom), niektorí rom-popoví hráči za „tradičnú“, resp. „ľudovú hudbu“ považujú produkciu kaviarenských cimbalových muzík, pričom vlastnú tvorbu

75 Takou bola v roku 1997 svadba syna známeho teplického primáša Štefana Pušku s približne 200 hosťami. Svadba údajne vyvolala aj medzi členmi majoritného obyvateľstva pomerne veľký rozruch. Svadobný sprievod od Kufajky po centrum obce zastavilo približne 10 - 12 brán (vozy, traktory; niektoré z nich spravili nerómski obyvatelia žijúci v okolí spomínanej trasy). V rámci spolupráce s miestnymi poskytovateľmi služieb stojí za zmienku poskytnutie mraziaceho boxu (v miestnych potravinách) na uskladnenie mrazeného mäsa (každý manželský pár dostal okrem pálenky, jednej torty ako výslužku tiež jeden mrazený mäsový výrobok), podávalo sa tiež 7 jedálnych chodov. Takéto finančne nákladné svadby sa kompenzujú na recipročnej báze v jej priebehu: jednak platí pravidlo, že sa mladomanželom nedávajú svadobné dary, ale peniaze (okolo polnoci sa robí tzv. *skláčka* - verejná, moderátorom (*starostom*) komentované vyberanie peňazí. Ďalšou príležitosťou pre príjem finančných darov je platenie za tzv. *čepový tanec* s nevestou, ktorý po určitých rituálnych úkonoch plynulo nasleduje).

76 Doteraz im nebolo povolené organizovať vlastné tanečné zábavy v miestnom spoločenskom dome (výnimkou je penzión Dolinka, kde realizovali niekoľko hudobných produkcií). Zábavy totiž vnímajú ako významný socializačný element a do istej miery tiež potenciálny zdroj príjmov. Pokiaľ ide o iné aktivity späté s dianím v obci, žiadny z respondentov nespomenul hudobno-tanečné aktivity súvisiace s dianím v miestnej základnej škole (hudobno-tanečné choreografie školského rómskeho telesa ako ROTAS; podujatia pre deti, organizované pri príležitosti Dňa detí, Dňa Rómov). Podľa všetkého tieto aktivity neboli miestnymi Rómami v dostatočnej miere interiorizované ako významné v kontexte ich voľnočasových aktivít, resp. ako dôležitý integračný moment vo vzťahu k majorite. Po zrušení cukrárne na dolnom konci dediny, kde zvykli niektorí údajne posedávať na káve, už do obce skoro vôbec nechodila.

77 Pozoruhodný je tiež vzťah medzi voľbou nástroja/hernej funkcie a sociálnym kapitálom, ktorý ním vo vnímaní muzikanta môže hráč nadobudnúť. Takto sa s hrou na husliach, resp. s hrou v „tradičnejšom“, „pôvodnejšom“ type ansámbly spája lepšie spoločenské postavenie vo vzťahu k majorite, vyplývajúce z povahy herného teritória a zo zloženia publika: „*Otec, on mal taku kapelu. Oni hrali tu staršiu kapelu. (...) Tak vam poviem, som bol hlupy, že som nechytil tie husle. A tak chcem, aby bol chlapec podaty na mojho ota, bo moj otec mal tu veľke slovo v dedine a jak zomrel, boli tu novinari, starosta bol. (...) Na slavnostiach, pri stanťahoch hral, prišli ľudia: Štefan, zahrajte vy! Ľudia všetci sa ku nim hruuli. Otec mal veľke znanosti. Hrali z Popradu doktorom, polovníkom, sudcom“ (muž, 1977). Preto sa priamy potomok spomínaného muzikanta snaží zachovať tradíciu hry na husliach prostredníctvom svojho syna. Rovnako sa učí hre na husliach sestra muzikanta Mareka Radíča. V rozhovore pre Romano Nevo Lil zasa huslista Karol Pačaj hovorí o svojich husliach: „Keď zomriem, (...) tak ich zdedí vnuk. (...) A on, že by chcel varhany. A ja mu hovorím: radšej potom kúpime cimbal. Lebo my chceme pokračovať v tradícii, čo voľakedy bolo. Mne sa tie varhany nepáčia. To je umelina“ (Đurínová 2010: 12).*

---

nevnímajú ako „ľudovú“.⁷⁸ V prípade dichotómie „živá“ vs. „umelá hudba“ je u mladej rom-popovej generácie za „živú hudbu“ považovaná muzika zložená z hráčov na elektrofonických hudobných nástrojoch, bicích, saxofónoch a pod. (súčasne je to paradoxne ich kvalitatívna meta, ktorú sa snažia zvukovo docieľiť charakterom súhry a zvukovým nastavením štýlov/podkladov na syntetizátoroch).⁷⁹

Na odlišnosť v konceptualizácii vlastnej hudobnej produkcie významne poukazujú mnohé, často nové výrazy so špecifickým významom (má sa na mysli špecifické, viacvýznamové chápanie a dôležitosť hudobno-teoretickej kategórie „štýl“, lokálna terminológia spätá s hrou na syntetizátore – technické termíny aj pomenovania hudobno-formálnych štruktúr interpretácie, hudobno-žánrové pomenovania s ohľadom na typy tanca a piesňové žánre, terminológia odzrkadľujúca citlivé vnímanie regionálnych hudobno-interpretáčnych rozdielov medzi rom-popovými kapelami, prípadne niektoré aspekty fenoménu autorstva a autorských práv). Kľúčovým v pôsobení rom-popových telies sa javí napojenie na vybrané internetové služby a portály ako zdroje repertoáru, prostriedky štýlovointerpretáčnej konfrontácie s inými telesami, priestor pre sťahovanie MIDI-samplov a celých „štýlov“ pre syntetizátor, pre komunikáciu medzi muzikantmi a propagáciu vlastnej tvorby. V nebváľej miere do života muzík vstupuje fenomén štúdiového nahrávania a produkcie zvukových nosičov (ako bolo spomínané, v prípade jednej z nich ide o vyše tucet kusov).

Záverom možno zdôrazniť, že rom-popovú ansámblovú hudbu charakterizuje na celom Slovensku silná sociálna väzba na mladšiu generáciu muzikantov (Belišová 2012: 47). Počas terénneho výskumu boli pozorované vypuklé názorové rozdiely medzi niektorými staršími a mladšími rómskymi muzikantmi. V istom zmysle sú prirodzeným výsledkom konfrontácie dvoch druhov ansámblovej tradície, charakteristických odlišným vývojom, spoločenským kontextom, ktorý ich formoval, do istej miery tiež repertoárom a vzťahom a väzbami voči majoritnému obyvateľstvu.

Záver

Skúmanie hudobnej kultúry, primárne zacielené na muzicírovanie, resp. vývojovú líniu inštrumentálnej hudby a s ňou súvisiaci spoločenský kontext, je vhodným prostriedkom ako odkryť a poukázať na niektoré dôležité, v širšej miere platné kultúrne zmeny, charakteristické pre skúmanú lokalitu. Terénnym výskumom v Liptovskej Tepličke, zameraným na inštrumentálnu hudbu posledných šiestich desaťročí sa podarilo rozpoznať jej najdôležitejšie vývojové štádiá a charakter jej funkčného prepojenia s ostatnými prvkami lokálneho sociálno-kultúrneho systému. Či už v jej sólovej, alebo ansámblovej podobe totiž pod vplyvom celej škály faktorov došlo k viacerým významným zmenám.

---

78 Na otázku, či hrajú oni samý „folklor“, odpovedal jeden z informátorov nie. „*My hráme čardaše, sladaky, disko a tak*“ (muž, 1994).

79 U muzikantov z majoritného prostredia sa možno stretnúť s mierne odlišným vymedzením: za „živú“ hudbu je považovaný ansámbel, ktorý má viacerých hráčov, za „umelú“ ten, ktorý produkuje DJ.

Možno konštatovať, že prirodzená medzigeneračná kontinuita udržiavania sólovej nástrojovej tradície sa v priebehu druhej polovice 20. storočia pri viacerých typoch ľudových hudobných nástrojov prerušila. Bol zaznamenaný jednak výrazný pokles počtu tradičných hudobných nástrojov a eliminácia tradičnej sólovej hry (napríklad, postupným zánikom dôležitých herných príležitostí, spôsobených zmenou každodennej kultúry a pôvodného charakteru pastierskych profesií, stratili mnohé hudobné nástroje svoju funkciu a opodstatnenie), na druhej strane ostali niektoré nástrojové typy naďalej pomerne populárne a niekoľko z nich sa v lokalite zachovalo, alebo znovu objavilo vďaka uvedomelým revitalizačným snahám miestnych obyvateľov a kultúrnych inštitúcií.

S výnimkou akordeónu sa všetky hudobné nástroje, preživšie do súčasnosti, podarilo udržať v relatívne funkčnom prepojení s lokálnou kultúrou predovšetkým vďaka scénickému folklorizmu (t. j. uplatnením v repertoári folklórnej skupiny), alebo oživením čiastkových herných situácií vďaka sústredenej iniciatíve kultúrnych pracovníkov obecného úradu a umeleckého vedenia folklórnej skupiny. Možno konštatovať, že v celoslovenskom kontexte vystupuje obec Liptovská Teplička ako mimoriadne pozoruhodný príklad nepretržitej, uvedomelej snahy o revitalizáciu vybraných prvkov svojho tradičného nástrojového dedičstva.

Vývoj ansámbovej hudby sa od 60. rokov, výraznejšie od polovice 70. rokov 20. storočia uberal niekoľkými pomyselnými vývojovými líniami. Tradičné sláčikové združenia inšpirované súdobou populárnou hudobnou kultúrou zmenili svoje nástrojové obsadenie obohatením o netradičné hudobnonástrojové typy,⁸⁰ neskôr ich v čase výrazného oslabenia pôvodnej funkcionality hudobnofolklorných prejavov v takmer všetkých zásadných herných príležitostiach (tanečné zábavy, rodinné oslavy, obecné slávnosti, plesy) nahradili nerómske, moderné nástrojové združenia, inšpirované nefolklornými hudobnými žánrami. Tradičné sláčikové, resp. neskôr zmiešané rómske nástrojové obsadenia našli svoje uplatnenie v rôznych sférach spoločenského diania, takže medzigeneračná kontinuita nebola prerušená. Najskôr sporadické, neskôr systematické aktivity folklórnej skupiny pre nich v istej fáze predstavovali alternatívny priestor pre sebarealizáciu. Ďalšia línia, týkajúca sa pokračujúceho vývoja rómskych ansámblov vyústila v 90. rokoch 20. storočia do vzniku tzv. rom-popových skupín, vychádzajúcich vďaka intenzívnemu vplyvu masmédií zo súdobých trendov rómskej populárnej hudby. V prípade nástrojového obsadenia sú totožné s ich nerómskym pendantom, ktorý sa v lokalite (v prostredí majority) uplatnil v rovnakom období. Berúc do úvahy rôznorodé hudobno-kultúrne aspekty existencie rom-popových hudobných telies však možno hovoriť o formovaní celkom nového „hudobného univerza“.

Počas výskumu zameraného na aktuálne hudobné aktivity v Kufajke a dolnej osade boli zaznamenané výrazné konvergenčné tendencie smerom dovnútra rómskej komunity. Rôzne formy kultúrno-spoločenskej izolácie Rómov sa prostredníctvom rozšírenia tohto hudobného žánra výrazným spôsobom ešte viac prehĺbili. Rom-popová hudba je nedielnou súčasťou každodennosti teplických

80 Paralelne s uvedenými zmenami sa odohrávali aj markantné zmeny v hernom repertoári, ktoré sa v lokalite prejavili omnoho skôr, ako došlo k zmene typov hudobných ansámblov.

Rómov a v zmysle naznačených tendencií vystupuje nielen ako významný etnoidentifikačný faktor, ale chtiac-nechtiac ako faktor, ktorý kultúrne oddeľuje Rómov od majority a nepriamo ovplyvňuje mieru ich vzájomnej spoločenskej interakcie. V súvislosti s naznačenou dichotómiou – hudobná produkcia Rómov vs. hudobná produkcia nerómskeho obyvateľstva – možno v obci pozorovať, že pokým u majoritného obyvateľstva sa živá hudba akoby vytrácala z domáceho prostredia a intenzívne sa prenášala do verejného priestoru, do spoločenských sál a na javisko, u Rómov v Liptovskej Tepličke sa výrazne posilnil fenomén domáceho muzicírovania a ak aj preniká za hranice obce, tak najmä do priestoru relatívne jasne vymedzeného etnickou príslušnosťou.

V celoslovenskom kontexte zaujímavou a dôležitou pre uchovanie vybraných prvkov tradičnej, resp. ľudovej hudobnej kultúry sa ukázala inštitúcia regrútsva, ktorá v lokalite pretrvala do súčasnosti aj napriek zrušeniu povinnej vojenskej služby. Mladí regrúti sa podieľajú nielen na organizovaní spoločenských podujatí (diskotéky, tanečné zábavy, folklórny festival), na realizácii niektorých výročných zvykov (stavanie májov, pálenie jánskych ohňov, veľkonočné oblievanie, participácia pri organizovaní „živého betlehemu“ a pod.), skupina mladých chlapcov, ktorá ju konštituuje, je tiež naďalej doplňujúcim faktorom udržiavania istej úrovne vo vokálnej interpretácii tradičných piesní. Presne tak, ako to o svojej regrútskej mladosti potvrdili aj informátori strednej, resp. staršej generácie. Okrem aktivít regrútov je významnou činnosťou folklórnej skupiny. Jej členovia sa zapájajú do rôznorodých, s folklórom a tradičnou kultúrou súvisiacich aktivít a podujatí (okrem regulárnych scénických vystúpení chodia spievať svojim členom večer na svadobnú hostinu, pripravujú vianočný program, na Štefana pred zdravotným strediskom participujú v spolupráci s Obecným úradom na inscenácii tzv. „živého betlehemu“, počas polnočnej omše spievajú vianočné piesne a pod.).

Hoci sa v obci piesňový repertoár svadiieb a tanečných zábav už v 60. rokoch 20. storočia obohacoval o inoregionálny folklórny materiál, aj vďaka nim a predstaviteľom obecnej samosprávy sa do súčasnosti podarilo udržať u časti obyvateľov obce úzky vzťah k miestnej hudobnej tradícii a dialektu a pozitívne stimulovať pretrvávanie istej formy kultúrnej identity a historického povedomia. Dôkazom nie je len nahranie profilového CD-nosiča, publikovanie slovníka lokálnych nárečových výrazov, ale aj snaha členov folklórnej skupiny „tlmočiť“ niektoré spisovné výrazy, resp. časti textov v miestnom piesňovom repertoári do lokálneho nárečia (texty piesní sú totiž považované za dôležité konzervujúci prvok miestnej slovesnej tradície).

Obdobie od 90. rokov 20. storočia po súčasnosť je charakteristické omnoho markantnejšou diverzifikáciou hudobnej kultúry medzi viac či menej ohraničiteľné vekové, etnické, profesijné, záujmové alebo iné skupiny, ktoré sú v tomto ohľade charakteristické odlišnými estetickými preferenciami, spôsobom trávenia voľného času, mierou otvorenosti voči inovatívnym impulzom a formami percepcie, mediácie, tvorby a interpretácie hudby. Obec Liptovská Teplička sa tak stáva pozoruhodnou lokalitou pre ďalší, hĺbkovejší terénny výskum zameraný na fenomény revitalizácie a transformácie mnohvrstevného systému lokálnej hudobnej kultúry.

11

Kvalita života a rozvojový potenciál obce z pohľadu obyvateľov

Zuzana Beňušková

Úspešnosť Liptovskej Tepličky v celoslovenských súťažiach, využívanie kultúrneho a prírodného potenciálu, úspešný rozvoj školy a bohatá sieť spolkových aktivít viedli výskumníkov k vysloveniu prevažne pozitívnych hodnotení o kvalite života v obci. Rozhovory s obyvateľmi však naznačovali aj problémové oblasti. Rozhodli sme sa preto kvantitatívnou metódou doplniť a preveriť emickú rovinu vnímania vybraných oblastí kvality života v obci. V rámci faktorov, ktorými sa dá vymedziť kvalita života, sme sa zamerali na tie, ktoré súvisia s potenciálom lokálneho rozvoja. Išlo o sledovanie spokojnosti v oblasti sociálnej, materiálnej a kognitívnej. Formou dotazníkovej sondy sme skúmali názory obyvateľov na kvalitu ľudí, medzilidské vzťahy, súdržnosť, susedské vzťahy, participáciu obyvateľov, spokojnosť s inštitúciami, vzťah k obci, pozitíva a negatíva obce a celkové pocity spokojnosti a nespokojnosti so životom v obci. Jednotlivé zložky dotazníka je možné rozdeliť aj na prieskum ľudského, sociálneho a kultúrneho kapitálu Liptovskej Tepličky, troch faktorov, ktoré sú významnými impulzmi pre rozvoj obce, vzájomne sa prepájajú a úzko navzájom súvisia, preto bývajú súborne označované aj ako sociálny kapitál.

Pri výskume sme ako východisko použili dotazník P. Gajdoša a J. Pašiaka zameraný na sociologické aspekty lokálneho rozvoja (Gajdoš – Pašiak 2008). Z 55 otázok sme vybrali 15, ktoré súviseli s témami našich výskumov. Ďalšou inšpiráciou bol sociálnogeografický výskum variability životných stratégií v slovenskej spoločnosti,¹ zameraný o. i. aj na hospodárenie obyvateľov a ich subjektívne pocity majetnosti (Rochovská – Majo 2013). Dotazník sme doplnili a prispôbili našim potrebám, obsiahol 33 otázok – od uzatvorených až po otvorené. Rozosielený bol elektronickou aj fyzickou formou, vrátených a vyhodnotených bolo 89 dotazníkov.²

Pôvodný zámer bol vyplniť dotazníky aj s rómskymi obyvateľmi časti Kufajka. Po prvých pokusoch sme však od neho upustili, pretože vyhodnotenie niektorých odpovedí bez hlbšej analýzy skúmania závislostí položiek dotazníka, by skreslil výsledky.³ Rómovia bezprostredne emotívne reagovali na aktuálne dianie, najmä na aktuálny vlečúci sa problém s odstávkou vody, ktorý obec a najmä jej vedenie vrhal do negatívneho svetla. Je pravdepodobné, že keby sa výskum konal v inom čase, (napr. keď kandidát na starostu vo volebnej kampani deklaroval viacrozmernú pomoc tejto časti obce), výsledky by boli odlišné. Exklúzia Rómov vo viacerých sférach života otupuje ich náhľad na obec ako celok.⁴ Vylúčenie Rómov z dotazníkovej sondy preto kompenzujeme osobitnou kapitolou venovanou tejto komunite.

1 V rámci projektu „Jedno miesto – veľa svetov/geografická variabilita životných stratégií v slovenskej spoločnosti.“

2 Elektronická forma dotazníka bola vytvorená pomocou Googla, s jej šírením nám pomohla kultúrna pracovníčka OÚ, ale upozornili sme naň aj pomocou Facebookovej stránky Liptovská Teplička – otvorená skupina. Návratnosť dotazníkov touto formou bola len 15 ks (16,8 %) Fyzicky nám dotazníky pomohla vyplniť absolventka etnológie Bc. R. Mezovská, niekoľko dotazníkov sme vyplnili s obyvateľmi osobne.

3 Teritoriálne zloženie respondentov sme neskúmali a vytvorili kategóriu na inom princípe nepovažujeme za vhodné.

4 Naše rozhodnutie môže, samozrejme, vzbudiť diskusiu, uvedomujeme si, že môže byť vnímané ako ďalšia forma exklúzie, avšak aj samotné vyplňanie dotazníkov v časti Kufajka by si vyžiadalo osobitný časový priestor a relevantný počet dotazníkov.

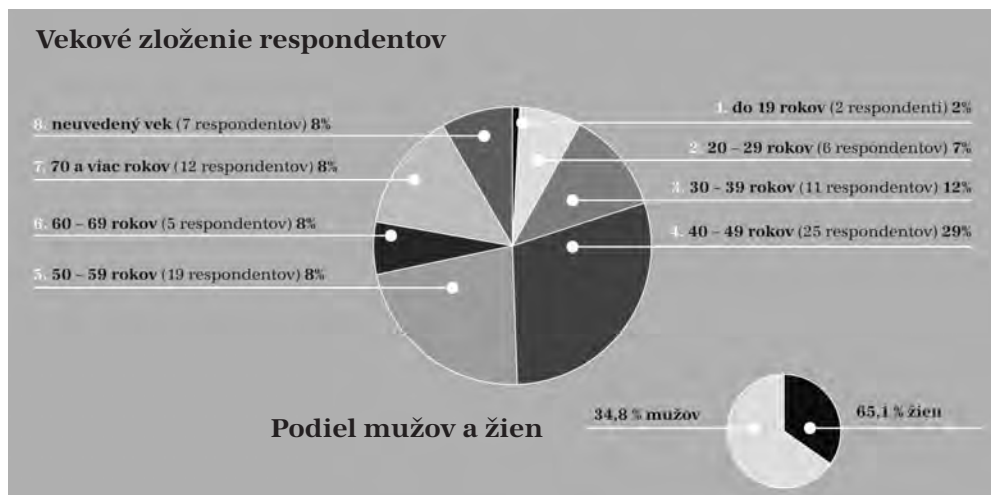
Charakteristika výskumnej vzorky

Dotazník vyplnilo 34,8 % mužov a 65,1 % žien. Našou požiadavkou bolo, aby dotazník vyplňali ľudia od 30 rokov, ktorí vedia zhodnotiť procesualnosť zmien, osem dotazníkov však vyplnili aj mladší respondenti. Nevyradili sme ich, keďže možno predpokladať, že v odpovediach obsiahli aj názory starších. Uvedený graf naznačuje zastúpenie vekových skupín: 1. do 19 rokov (2 respondenti), 2. 20 – 29 rokov (6 respondentov), 3. 30 – 39 rokov (11 respondentov), 4. 40 – 49 rokov (25 respondentov), 5. 50 – 59 rokov (19 respondentov), 6. 60 – 69 rokov (5 respondentov), 7. 70 a viac rokov (12 respondentov), 8. neuvedený vek (7 respondentov). Polovicu dotazníkov teda vyplnili štyridsiatnici a päťdesiatnici, teda obyvatelia, u ktorých sa dá predpokladať, že vedia porovnať obdobie pred rokom 1989 so súčasnosťou, bez výrazných nostalgických spomienok na mladosť. Vekové kategórie mladšie a staršie od nich, sú počtom vyvážené.

Za podstatný údaj pri charakteristike skupiny respondentov považujeme dĺžku bývania v obci. Len desiaty z nich žili v obci menej než 10 rokov, čo potvrdzuje autochtónnosť väčšiny obyvateľstva. Ostatní sa priženili, privydali, resp. prisťahovali po dlhšom poznaní tejto obce ako rekreatanti/chalupári.

Žijú v obci

od narodenia /detstva/	79
menej ako 10 rokov	8
viac ako 10 rokov, ale nie od detstva	2

Z hľadiska vzdelania dve tretiny respondentov mali stredoškolské vzdelanie, približne polovica z nich aj s maturitou, vo zvyšnej tretine mierne prevážili respondenti so základným vzdelaním nad vysokoškolsky vzdelanými. Oproti vzdelanostnej skladbe obyvateľstva obce vyplývajúcej zo

štatistických údajov, sa nášho dotazníkového prieskumu zúčastnili obyvatelia s vyšším vzdelaním a úplne absentovali obyvatelia bez základného vzdelania. Pre porovnanie ako naša vzorka korešponduje s celkovou vzdelanostnou štruktúrou obce uvádzame aj tento údaj.

Vzdelanie

	u respond.	v %	v obci	v %
základné	17	19,1	756	31,2
stredné bez maturity	27	30,3	462	19,11
stredné s maturitou	30	33,7	470	19,44
vysokoškolské	14	15,7	105	4,3
neuveденé	1	1,1	35	1,4
bez vzdelania	0	0	566	23,4

Piatou položkou v charakteristike respondentov bolo zistenie **ekonomického postavenia respondentov**. Prevažovali ekonomicky aktívni respondenti.

zamestnaný/podnikateľ	59,5 %
nezamestnaný	11,2 %
v domácnosti	3,3 %
dôchodca (bez zamestnania)	24,7 %
neodpovedal	1,1 %

Dôležitým zdrojom sociálneho a ekonomického rozvoja je kvalita tzv. ľudského kapitálu. Určujú ho vzdelanie, znalosti pracovné skúsenosti, tvorivé schopnosti a zručnosti, iniciatívnosť, svedomitosť jednotlivcov. Ide o dispozície ľudí, ktoré sú v rôznych oblastiach spoločenského života rozhodujúcim faktorom. (Gajdoš - Pašiak 2008: 82). Prvý okruh otázok bol zameraný na hodnotenie kvality ľudí z uvedených aspektov.

Otázka č. 1: Ako hodnotíte (kvalitu a schopnosti) ľudí vo vašej obci?

veľmi vysoká kvalita	14
priemerná kvalita	71
nízka kvalita	4
veľmi nízka kvalita	0

Všeobecné hodnotenie mali respondenti možnosť konkretizovať vymenovaním silných aj slabých stránok obyvateľov obce.

Otázka č. 2: Kde vidíte najväčšie prednosti, ale i slabé stránky ľudí vo vašej obci? Uvedte prednosti a slabé stránky.

Najčastejšie sa ako prednosti opakovali pracovitosť 24x, srdečnosť 12x, šikovnosť 13x (častejšie s poznámkou, „ale nevedia ju využiť“), pohostinnosť 9x, súdržnosť 6x. Ako negatíva sa vyskytli najčastejšie alkoholizmus 19x a závisť 14x. Viaceré negatíva sa viažu k rómskej populácii. Z obsažnejších výrokov ilustrujúcich názory respondentov vyberáme:

- Sú tu schopní ľudia, dokážu aj zvládnu, dá sa povedať, každú prácu, ale je tu aj veľa alkoholikov a to ničí ich schopnosti.
- Prednosti? Jedinou prednosťou ľudí v Tepličke je to, že dedina je v nádhernom okolí. Ináč sú to ľudia klebetní, závidia si, navzájom sa ohovárajú. Vôbec to nie je tak, ako by sa zdalo. Neochotní niečo robiť pre druhých, veď čo by sa povedalo v dedine...
- Je tu dosť vzdelaných aj šikovných ľudí, ale nie všetci to chcú využívať, tí, ktorí sú dlhodobo nezamestnaní, nemajú záujem hľadať si robotu.
- Niektorí sa zapájajú do verejného života, iní sú ľahostajní, nezaujímajú sa o verejný život.
- Staršia generácia mala citlivejší vzťah k prírode, u etnika prevláda nezájím o vzdelanie.
- Nezamestnaní a odkázaní na iných! Vážim si organizácie, čiže ľudí, ktorí ich vedú.
- Prednosti: prívetivosť hlavne k cudzím, slabá stránka: podceňovanie niektorých miestnych, ak nie sú z tzv. dobrých rodín.
- Aktivita, zveľaďovanie, chuť pracovať, alkohol, ktorý rozbíja rodiny.

Ďalšia séria otázok sledovala sociálny kapitál obce. Chápeme ho ako súbor sociálnych vzťahov a ich sietí, ktoré sú obsiahnuté v každodennom spoločenskom živote a jeho sociálnej organizácii v občianskych komunitách obce (Gajdoš – Pašiak 2008: 87). Sledovali sme kvalitu medziludských vzťahov, v rámci tradičných vzťahov v lokálnej komunite sme overovali významnosť susedstva a rodiny, aj keď si uvedomujeme, že tieto kategórie sa tu môžu prelínať.

Prvá otázka sledovala významnosť, ktorú respondenti prikladajú kvalite medziludských vzťahov v obci, resp. preferenciu užších rodinných či priateľských väzieb.

Otázka č. 3: Akú dôležitosť prikladáte medziludským vzťahom vo vašej obci? Prečítajte si tri názory a vyberte si ten, ktorý pokladáte za najvhodnejší:

dobré medziludské vzťahy sú veľmi dôležité	28
medziludské vzťahy v obci sú síce dôležité, ale dá sa bez nich zaobísť, ak sú dobré vzťahy v rodine a s priateľmi, teda v užšom kruhu	71
nie sú až také dôležité	0

Z odpovedí sa dá súdiť istá miera individualizácie života. Význam užších väzieb v rámci rodiny a priateľov je u prevažnej väčšiny respondentov nadradený nad medziludské vzťahy v obci, ak užšie väzby fungujú, vytvárajú pocit bezpečia.

Otázka č. 4: Ako hodnotíte terajšie vzťahy medzi ľuďmi vo vašej obci v každodennom živote?

sú veľmi dobré	6
sú skôr dobré	69
sú skôr zlé	13
sú veľmi zlé	1

Kvalita medziludských vzťahov v Liptovskej Tepličke je hodnotená dobre alebo skôr dobre u 84 % respondentov. Zaujímalo nás aj zdôvodnenie názoru vo forme voľnej odpovede na otázku: **Ako by ste zdôvodnili toto vaše hodnotenie? (prečo sú vzťahy také)** Ako zdôvodnenia kladných medziludských vzťahov vyberáme výroky:

- Ľudia sú viac otvorení, v obci nie sú vážnejšie konflikty ani s rómskou komunitou, ľudia sa medzi sebou poznajú, zdravia sa navzájom, komunikujú...
- Keď sme na konci sveta, tak si musíme pomáhať.
- Kresťanské zázemie.
- Každý každého pozná.

Z tých, čo medziludské vzťahy označili ako skôr dobré, mnohí svoje hodnotenie zdôvodnili skôr zvýrazňovaním negatívnych prvkov:

- Medziludské vzťahy v našej obci sú nie veľmi dobré, nerozprávame sa veľa a každý si chráni svoj majetok a nechce byť rušený inými ľuďmi.
- Lebo teraz nástupom médií sa aj v našej obci viac komunikuje prostredníctvom mobilov atď. a málo sa ľudia navštevujú, lebo teraz je taký trend, že keď človek aj chce ísť ku niekomu, tak sa najprv musí ohlásiť, či nebude prekážať, alebo nebude na obtiaž.
- Každý je skôr uzavretý v rodinných vzťahoch.
- Doba sa zmenila a aj ľudia, je to taký hnusný kapitalizmus.
- Ľudia posudzujú podľa rodu: bohatí a chudobní, alebo podľa výroku: Nikto nie je prorokom vo svojej krajine.
- Medzi ľuďmi panuje závisť a nenávisť.
- Každý je pohľtený sebou, ľudia su uzavretí, málo sa rozprávajú.
- Rómovia.

Pri negatívnych zdôvodneniach sa často objavovala závisť, individualizmus a negatívny vplyv doby. Ako potenciálna hrozba boli viackrát spomenutí Rómovia.

Z predošlých výrokov sa dá usudzovať, že minulosť je lepšie hodnotená ako súčasnosť. Zaujímalo nás preto osobitne hodnotenie vývinu medziľudských vzťahov od spoločensko-politických zmien po roku 1989.

Otázka č. 5: Myslíte si, že za posledné dve desaťročia sa medziľudské vzťahy v obci:

podstatne zlepšili	2
trochu zlepšili	13
sú stále rovnaké	29
trochu zhoršili	38
podstatne zhoršili	7

Tu už prevládli skôr negatívne názory oproti pozitívnym hodnoteniam 50,5 % : 16,8 %, ostatné možno označiť ako neutrálne.

Ďalšie dve otázky sledovali názory ľudí, do akej miery ovplyvnili medziľudské vzťahy faktory príznačné pre spoločenský vývin na Slovensku po roku 1989 – nezamestnanosť, chudoba a majetkové rozdiely.

Otázka č. 6: Ovplyvňuje nezamestnanosť a chudoba ľudí z vašej obce vzťahy medzi ľuďmi v obci?

veľmi	39
čiastočne	46
vôbec	4

Otázka č. 7: Ovplyvňujú majetkové rozdiely vzťahy medzi ľuďmi v obci?

veľmi	43
čiastočne	42
vôbec	4

Aj keď chudoba a majetkové rozdiely sú faktory s rovnakou podstatou, nezamestnanosť a chudoba sa ukázali o niečo menej problematickým vplyvom na medziľudské vzťahy ako majetkové rozdiely – kde sú predmetom hodnotenia aj bohatí.

Význam susedských vzťahov bol vo vidieckom prostredí vždy dôležitý. Svedčia o tom aj príslovia *Dobrý sused lepší ako rodina, Lepší sused blízky ako priateľ ďaleký* či *Dobrý sused najlepšia ohrada*.⁵ Susedstvo je v obci viacnásobné: môže byť v rámci obytného domu, rolí, pivníc či stodôl.

---

5 Zátarecký, A. P.: *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. Pomery spoločenské*. Dostupné na: [http://zlatyfond.sme.sk/...](http://zlatyfond.sme.sk/)

Individualizácia života poznačila aj tieto vzťahy. V značne endogamnej dedine sa so susedstvom často prelínajú rodinné väzby. Delenie parciel pre výstavbu nových domov v rámci rodiny bolo tiež dôvodom, že niektorí susedia sú si navzájom príbuzní. Ďalšia otázka smerovala k zisteniu, či respondenti existenciu blízkych susedských vzťahov vnímajú v takej kvalite, ako to bývalo v tradičnom dedinskom prostredí?

Otázka č. 8: Existujú v obci ešte blízke susedské vzťahy, ktoré sa pokladali na vidieku za veľmi dôležité?

Dotazník na túto otázku ponúkal otvorenú odpoveď. Napriek tomu, že prevažovali pozitívne odpovede (61) a len 4 odpovede boli záporné, viacerí respondenti mali potrebu objasniť súčasný stav susedských vzťahov dopĺňujúcimi vyjadreniami, upozorňujúcimi na oslabovanie kvality susedských vzťahov, z ktorých vyberáme reprezentácie:

- Áno, takéto vzťahy v obci obyvatelia vždy pestujú.
- Áno, suseda si požičiava peniaze, chodia na kávičku.
- Niektoré rodiny to ešte tak z časti dodržiavajú.
- Tak na 50 %. Rozhovory cez plot, na návštevu nemá nikto čas, začína prevládať závisť ak je sused podnikavý a darí sa mu.
- Áno, existujú, ale je ich už veľmi málo.
- Čiastočne, no zväčša si susedia robia napriek alebo sa ohovárajú.
- Áno, ale nie sú až také srdečné.

Otázka solidarity a vzájomnej pomoci medzi obyvateľmi v problémových situáciách je v relatívne izolovanej obci obzvlášť dôležitá. Skúmali sme ich výberom z ponúknutých typov prístupov.

Otázka č. 9: Ktorú zásadu podľa vás uplatňujú ľudia z vašej obce v každodennom živote?

dnes pomôžem ja tebe, zajtra ty mne	37
dnes pomôžem ja tebe - zajtra ty pomôžeš inému	2
obe zásady	35
ani jedna	4
neodpovedali	11

Odpovede ukázali, že nad solidaritou mierne prevažuje očakávanie reciprocity pomoci, čo je v náročných podmienkach života v Liptovskej Tepličke očakávateľné. Len dvaja respondenti uviedli pomoc vo všeobecnej nezištnej rovine a štyria majú o vzájomnej pomoci v obci negatívnu mienku.

Doplňujúcou otázkou sme sledovali potvrdenie intenzity vybraných medziľudských väzieb.

Otázka č. 10: Keď potrebujete v niečom pomôcť, na koho sa najčastejšie obraciate? (možno vybrať dve možnosti)

na členov mojej rodiny	47
na susedov	1
na priateľov a známych	9
na iných	1
na členov mojej rodiny, na susedov	7
na členov mojej rodiny, na priateľov a známych	16
na iných	1
neodpovedali	7

Odpovede dali susedstvo až na 4. – 5. priečku, po rodine a priateľoch a známych, ktorí najčastejšie podávajú pomocnú ruku. Aj keď Liptovská Teplička patrí k stredne veľkým obciam, v dôsledku dlho pretrvávajúcej endogamie sú obyvatelia prepojení mnohovrstevnými príbuzenskými vzťahmi, o ktoré sa prednostne opierajú, keď potrebujú pomoc.

Ďalšou dôležitou zložkou sociálneho kapitálu sú inštitúcie, ktoré vytvárajú kvalitu komunitného života v obci. Dôvera vo vybrané inštitúcie bola predmetom ďalšej série otázok.

Otázka č. 11: Ako hodnotíte svoju dôveru k vybraným inštitúciám v obci?

Respondenti mohli odpovedať formou známkovania predloženého zoznamu inštitúcií, ktoré vyjadriť mieru ich dôvery.

1 – veľmi dôverujem, 2 – skôr dôverujem, 3 – viac nedôverujem, 4 – vôbec nedôverujem, 5 – neviem posúdiť

Rebríček dôveryhodnosti sme zostavili podľa úspešnosti jednotlivých inštitúcií, teda pomeru odpovedí v súčte ohodnotenia 1 a 2 (pozitívne +), voči hodnoteniu 3 a 4 (negatívne -). Z prieskumu vyplýva nasledovné poradie dôveryhodnosti od najdôveryhodnejšej až po najmenej dôveryhodnú inštitúciu:

- 1. miesto farnosť (84 + : 3 -):** Význam náboženstva pre obyvateľov obce a prelínanie sa cirkvi so všetkými významnejšími udalosťami v živote komunity a jednotlivca sme zdôraznili už na iných miestach. Farnosť jednoznačne vyšla ako najdôveryhodnejšia organizácia v obci.
- 2. miesto hasiči (73 + : 11 -):** Hasiči majú v obci s drevenou architektúrou tradične významnú funkciu. Okrem hasičských zásahov a údržbárskych aktivít sú aj reprezentantmi obce v medzilokálnych súťažiach.
- 3. miesto starosta (74 + : 12 -)**
- 4. miesto poľnohospodárske podielnicke družstvo (72 + : 13 -)**

- 5. miesto obecný úrad (72 +:15 -):** Tesne za sebou sa umiestnili starosta obce, PPD a OÚ, čo má súvis s úspechmi obce v rôznych súťažiach a aktivitách a prínose týchto inštitúcií pre praktický život v obci.
- 6. miesto kultúrne združenia (69 + : 16 -):** Významným reprezentantom a organizátorom voľnočasových aktivít sú kultúrne inštitúcie (najmä folklórne zoskupenia, spevácke zbory a ochotnícke divadlo).
- 7. škola (58 + : 21 -):** umiestnenie základnej školy pri konci rebríčka bolo istým prekvapením, keďže je v obci zaujímavým fenoménom s nadštandardnými výsledkami. Môžeme sa len domnievať, že dôvodom zlého umiestnenia je napríklad značné zastúpenie rómskych detí (škola je jediné miesto, kde trávia pomerne veľa času spolu Rómovia a príslušníci majority), ďalej môže pôsobiť donedávna striedavé vyučovanie, chýbajúca telocvičňa, subjektívne hodnotenie menej úspešných detí zo strany rodičov, nedocenenie špecializácie školy na regionálnu výchovu, chýbajúca skúsenosť v porovnaní kvality domácej školy s inou.
- 8. miesto COOP Jednota (56 + : 30 -):** Jednota COOP vývinovo nadviazala na Slovenský zväz spotrebných družstiev, ktorý vznikol v roku 1968 a v roku 1997 sa stal družstevnou organizáciou.⁶ Významnosť Jednoty COOP pre obec poklesla so znížením zamestnanosti v poľnohospodárstve a upúšťaním od domáceho gazdovania, na druhej strane táto organizácia významne zásobuje obec potravinárskym tovarom, vlastní v nej obchody. Jej umiestnenie na 8. miesto je azda skôr vyjadrením nižšej dôležitosti v kontexte rôznych podnikateľských subjektov než dôveryhodnosti.
- 9. miesto športové združenia (futbalisti) (47 + : 28 -):** Menšia dôležitosť než nižšia miera dôveryhodnosti môže platiť aj v prípade športových združení, ktoré obec reprezentujú, najmä o futbalistoch. Okrem toho, že ide o „mužskú záležitosť“, do organizovaného športu sa zapája divácky alebo aktívne len časť obyvateľov. Pri tejto otázke zostalo aj najviac nevyplnených odpovedí (10), čo svedčí o jej nižšej relevancii pre respondentov resp. respondentky, ktoré pri vyplňovaní dotazníka prevažovali.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1 - veľmi dôverujem	55	52	26	33	16	29	15	17	19
2 - skôr dôverujem	29	21	48	38	56	40	43	39	28
3 - viac nedôverujem	3	8	10	11	13	15	21	17	23
4 - vôbec nedôverujem	0	3	2	2	2	1	0	13	5
5 - neviem posúdiť	1	4	2	4	1	3	9	2	10

Spokojnosť obyvateľov s kvalitou života vyjadruje vzťah obyvateľov k obci. Ďalšou časťou dotazníkového prieskumu bolo zistenie kvality tohto vzťahu. Do nasledujúcej tabuľky sme zhrnuli odpovede na dve otázky:

6 Pozri O nás. <http://www.coop.sk/sk/zakaznik/o-nas>

**Otázky č. 12 a 13: Ako by ste charakterizovali vzťah občanov k svojej obci?
... a váš osobný vzťah k obci?**

	vzťah občanov k svojej obci	váš osobný vzťah k obci
ako veľmi dobrý	10	17
ako dobrý	62	68
ako ľahostajný	16	4
ako zlý	0	0
neodpovedal	1	0

Vzťah občanov k obci vo všeobecnosti, ako aj osobný vzťah k obci vnímajú respondenti ako pozitívny, pričom osobný vzťah k obci považujú za pozitívnejší než celkový vzťah občanov k obci. Ani v jednom ani v druhom prípade neoznačil nikto vzťah k obci ako zlý.

Respondenti hodnotili prevažne pozitívne aj úroveň rozvojových možností obce. Oprávňujú ich k tomu úspechy, ktoré obec dosiahla napriek jej relatívnej priestorovej izolovanosti.

Otázka č. 14: Ako hodnotíte rozvojové možnosti vašej obce?

sú veľmi dobré	8
sú prevažne dobré	37
sú priemerné	38
sú prevažne nepriaznivé	6
sú veľmi nepriaznivé	0

Vyjadrením vzťahu k obci a lokálnej identity je v praktickom živote aj aktívna **participácia** na správe obce, diania v nej, na organizovaní podujatí v obci a účasti na lokálnych podujatiach.⁷ Ďalšia časť otázok bola orientovaná na zistenie miery participácie. Participácia na veciach verejných je možná aktívnym zapájaním sa do správy obce a rôznych podujatí a činností, ale prejavom participácie je aj záujem o problémy obce a ich riešenia. Problémy obce sú často aj problémami každodenného života jednotlivcov. Minimálna forma participácie je účasť na komunálnych voľbách, ktorá je v obci obvykle nad 60 %, čo je viac ako celoslovenský priemer.

---

⁷ V období socializmu reprezentoval záujmy mládeže v obci Socialistický zväz mládeže, ktorý najmä od 80. rokov vyvíjal aktívnu činnosť v oblasti kultúry a športu. Jeho zánikom v 90. rokoch stratila táto sociálna skupina svoju reprezentáciu v inštitucionálnych štruktúrach obce. Snahou o inštitucionalizované zapojenie mladých ľudí vo veku od 15 do 25 rokov do diania v obci a správy verejných vecí bola v roku 2013 výzva starostu obce, (aj prostredníctvom Facebooku) aby mládež vytvorila 5-člennú Radu mladých, ktorá bude priamo rokovať so starostom o záujmoch a potrebách mladých ľudí v obci. Každý záujemca sa mohol e-mailom prihlásiť do Rady mladých a o kandidátoch mali rozhodnúť voľby. Tie sa napokon nekonali, keďže sa prihlásilo presne 5 ľudí, avšak Rada mladých napokon predsa vznikla.

Otázka č. 15: Využívate právo účasti na zasadnutiach miestneho zastupiteľstva?

áno, často	5
áno, zriedka	4
nie, ale považujem to za dobré pre občanov	69
nie, nepovažujem to za potrebné	8
iné	2

Z odpovedí vyplýva, že respondenti oceňujú možnosť zúčastňovať sa na zasadnutiach obecného zastupiteľstva, ale reálne ju využívajú málo. Tu však treba spomenúť, že záznamy zo zasadnutí v posledných rokoch vysiela obecná televízia, čiže obyvatelia majú možnosť vidieť aktivity a vystupovanie volených zástupcov v televíznom zázname. Obec informuje o daniach aj formou Obecných novin prístupných na internete. Dve iné odpovede obhajovali, že účasť na zasadnutiach vyplýva u respondenta z jeho funkcie, čo by bez vysvetlenia skreslovalo odpoveď.

Kultúrne podujatia, na rozdiel od zasadnutia obecnej samosprávy, sú určené divákovi, aj účasť na spoločenských a kultúrnych akciách vyjadruje záujem respondentov o obecné dianie a komunikáciu s lokálnym spoločenstvom.

Otázka č. 16: Zúčastňujete sa na spoločenských a kultúrnych podujatiach v obci?

áno, pokiaľ môžem vždy	31
len na niektorých	53
vôbec nie	4
neodpovedal	1

Odpovede potvrdili záujem obyvateľov o kultúrne a spoločenské aktivity obce. Vzhľadom na skutočnosť, že ich ponuka je mimoriadne bohatá, je logické, že väčšina respondentov sa zúčastňuje len na niektorých. Pri konkretizácii dominovali folklórne slávnosti *Pod Kráľovou hoľou*.

Je samozrejmé, že väčšiu participáciu na kultúrno-spoločenských aktivitách možno očakávať u ľudí, ktorí sú členmi niektorej organizácie/združenia v obci a od ich zastúpenia v skúmanej vzorke závisí aj celkový výsledok. Zisťovali sme preto, koľkí respondenti sú členmi nejakého združenia. 32 potvrdilo členstvo v niektorom z nich, čo sú takmer dve tretiny. Viacerí sú členmi niekoľkých združení, niektorí respondenti členstvo nešpecifikovali. Ako uviedli viacerí informátori počas výskumu, niektorí ľudia, ktorí sú aktívni, sú členmi viacerých organizácií a iní sa zase nezapájajú takmer do ničoho. Niektorí z nečlenov združení mali potrebu zdôrazniť svoju participáciu, aj keď formálne nie je vyjadrená členstvom:

- Nie som členom, ale sa podieľam na akciách – výzdoba rodinného domu – folklórne slávnosti, úprava záhradky a okolia rodinného domu, hasiči – dvaja synovia sú aktívni členovia.
- Momentálne už nie som členom, pracujem mimo regiónu obce, ale v minulosti som bol členom klubu mládeže a farského mládežníckeho klubu. Dnes sa ešte niekedy podieľam na príprave plesových programov a farských programov a podujatí.
- Bol som... ale bolo to sklamanie a rozčarovanie

Vzťah k obci formuje kultúrne aj prírodné prostredie, hodnotenie obce zvonku – napríklad udelenými oceneniami či prichádzajúcimi turistami, možnosť porovnať prostredie obce s inými kultúrno-sociálnymi a prírodnými prostrediami, ale aj nevyriešené problémy, s ktorými sa obyvatelia denne stretávajú. K týmto otázkam bola smerovaná ďalšia časť výskumu, ktorú sme skúmali čiastočne formou otvorených otázok.

Otázka č. 17: Ktoré spoločenské a kultúrne aktivity v obci si najviac ceníte?

V odpovediach dominovali folklór a folklórne slávnosti, ktoré sa vyskytli v 51 prípadoch. Popularitu má aj divadlo, ktoré má v obci dlhoročnú tradíciu. Vzhľadom na skutočnosť, že bolo obnovené po dlhšej prestávke, je jeho uvedenie v odpovediach 6x úspechom. Ďalšie špecifikácie v menšom zastúpení boli plesy, Špekfest, hasičské súťaže, futbal, Ekodni na PPD, ďalej rôzne celoobecné, rodinné, športové a cirkevné podujatia. Štyria respondenti uviedli, že si cenia všetky podujatia a piati neodpovedali. Z rozsiahlejších odpovedí vyberáme reprezentácie:

- Tie, ktoré zviditeľňujú obec v širšom regióne.
- Naše slávnosti.
- Folklórne slávnosti, divadlo, plesy, kladenie vencov.
- Tam, kde sa stretávajú ľudia.
- Folklórne slávnosti a teraz konečne už aj divadelné predstavenie.
- Všetky, ktoré sa uskutočňovali cez zimu (nostalgia za zaniknutým lyžiarskym areálom).
- Folklórne slávnosti / futbalový turnaj LT / hasičské súťaže / miestne plesy.
- Folklórne slávnosti, hasičské súťaže, starostlivosť o starých ľudí.
- Súbory Turnička a Tepličan a futbalový zväz a hasičov.

V Liptovskej Tepličke je kultúrno-spoločenských podujatí veľké množstvo, preto bola položená aj opačná otázka:

Otázka č. 18: Ktoré spoločenské a kultúrne aktivity v obci vám najviac chýbajú?

Pomerne časté sú vyjadrenia, že žiadne, aktivít je dosť (37 odpovedí), avšak absencia telocvične je pociťovaná aj vo voľnočasových aktivitách, ako napríklad kolektívne cvičenie, chýba tiež zrušený lyžiarsky areál, lyžovanie, viackrát bolo spomenuté kino aj divadlo, podujatia pre obyvateľov stredného

veku, klubové podujatia, tanečné zábavy pri živej hudbe, nefolklórne podujatia, zaniknuté záprahové preteky.

Ďalšia časť otázok bola smerovaná k prvkom, ktoré prispievajú k formovaniu lokálnej identity, alebo môžu byť aj jeho brzdou. Spokojnosť s kvalitou života súvisí aj s možnosťou naplnenia aspirácií jednotlivcov, s uvedomovaním si kvalít kultúrneho a sociálneho prostredia, v akom žijú, aj so sociálnymi istotami, ktoré im ich bydlisko poskytuje.

Otázka č. 19: Na čo ste v obci hrdý/-á?

V tomto prípade sa ľudia mali potrebu rozpisovať, vyberáme niektoré reprezentatívne odpovede. Obyvatelia Liptovskej Tepličky sú hrdí na: hory, prírodu, záujem ľudí jeden o druhého, na architektúru, krásne prostredie, tradície, kroj, úžasné nárečie, piesne, ľudia sa vedú baviť, dedina sa zapája do všelijakých aktivít známych aj mimo Slovenska, na rozvoj obce, vedenie obce, družstvo, že majú všetky služby, ktoré potrebujú, na tituly dedina roka a chotár roka 2007, pekný dom smútku, na rodákov. Niektoré vyjadrenia boli osobnejšie alebo konkrétnejšie:

- Som hrdá na to, že som sa mohla narodiť a žiť a aj žijem v nádhernom prostredí, je tu veľmi pekná príroda a aj veľa pekných miest v našej obci.
- Na krásnu prírodnú scenériu okolo obce, pekne upravené domy, záhradky.
- Najviac ale na veľké osobnosti ako sú: Mons. Štefan Náhalka, Mons.

---

protonotár Štefan Garaj a mnoho lekárov, inžinierov, a všetkých vysoko postavených rozumných ľudí.

- Pohostinnosť a úprimnosť ľudí, ktorí sú ešte dneska neskazení touto dobou.
- Najkrajší kút na svete, prírodu a okolie.
- Keď treba, tak sa vieme zomknúť a obetovať svoj voľný čas.
- Krásne okolie, zvyky, pivničky, terasové políčka, zachované tradičné pracovné postupy – ručne vykonávané senné práce (kosenie, hrabanie), poľnohospodárske práce (sadenie/vyberanie zemiakov), spevy pri rôznych podujatiach a akciách (sadenie májov, svadby, krstiny, pri lesných prácach...), špecifické nárečie, na kultúrnu činnosť – zachovávanie folklóru.
V dvoch prípadoch sa vyskytla odpoveď „na nič!“.

Opačný pól sú problémy v obci:

Otázka č. 20: Čo považujete za najväčší problém v obci?

Ako najviac vnímaný problém sa respondentom javili Rómovia – 43x, Za nimi nasledovali vysoké platby za vodu – 9x, alkoholizmus 5x a 3x a menej sa vyskytlo: zatvorenie lyžiarskych vlekov, nezamestnanosť (viackrát sa vyskytla v súvislosti s Rómami), málo pracovných príležitostí, chýbajúca lekáreň a telocvičňa. Dvaja respondenti si nevedeli spomenúť na žiaden problém.

Prítomnosť sociálne odkázaných rómskych obyvateľov v obci vystupuje opakovane vo viacerých oblastiach ako výrazný problém. Vzťah majority a rómskej minority sme sledovali neutrálnou otázkou

Otázka č. 21: Ako by ste charakterizovali vzťahy k tejto obci medzi ľuďmi rôznych kultúr:

sú to normálne vzťahy, ako medzi ľuďmi rovnakej kultúry	57
sú horšie vzťahy, ako medzi ľuďmi rovnakej kultúry	31
sú to veľmi zlé vzťahy	1
neodpovedali	2

Z odpovedí vidíme, že väčšina obyvateľov nevidí podstatné rozdiely vo vzťahoch medzi majoritou a minoritou. Do istej miery na to môže vplývať aj teritoriálna separácia rómskych obyvateľov. Intenzita kontaktov príslušníkov majority s Rómami je oveľa nižšia než intenzita kontaktov medzi príslušníkmi majority. Necelá tretina respondentov vníma vzťahy s Rómami ako horšie než medzi príslušníkmi majority. Ako veľmi zlé vzťahy označil spolužitie len jeden respondent.

Možnosti, ktoré obec ponúka pre trvalé usídlenie sa v nej, napĺňanie aspirácií ľudí, kvalita prostredia, medziludských vzťahov, schopnosť rozvoja, modernizácia, to všetko sú prvky, ktoré sa spolupodieľajú na formovaní lokálnej identity a trvácnosti väzieb k obci. Nie všetko môže vidiecke sídlo svojim vyše 2000 obyvateľom poskytnúť a väzby na mesto sú nevyhnutné.

Zaujímala nás perspektíva bývania a života respondentov v Liptovskej Tepličke sledovaná otázkou č. 22:

Otázka č. 22: Ste rozhodnutý/á v budúcich piatich rokoch odsťahovať sa z tejto obce?

áno, určite	4
skôr áno	6
neviem	5
skôr nie	16
nie	57
neodpovedal	1

Výsledky smerujú v 73 prípadoch k vyjadreniu, že respondent obec neopustí, 11 respondentov o zotrvaní v obci pochybuje a 4 sú si istí, že z obce odídu. Vzhľadom na to, že jednou z tendencií vývinu mnohých slovenských obcí je presídľovanie sa ekonomicky aktívneho obyvateľstva do miest, možno Liptovskú Tepličku hodnotiť ako obec demograficky stabilizovanú.

Dochádzanie za prácou je však rozšírené aj napriek tomu, že obec je od mestských centier značne vzdialená a denné dochádzanie je časovo aj finančne náročné. Celý život pracovalo priamo v Liptovskej Tepličke 15 respondentov, ďalší si našli pracovné príležitosti v okolitých obciach (8x). Najviac respondentov uviedlo, že pracovali počas svojho života v Liptovskej Tepličke, vo Svite a Poprade (29x). Len vo Svite pracovalo 12 respondentov a len v Poprade pracovalo 11 respondentov. Piaty pracovali aj v Liptovskom Hrádku a dvaja vo Vyšných Hágoch. 5 z respondentov mali osobné skúsenosti aj s prácou v zahraničí, 24 uviedlo, že v zahraničí pracoval/pracuje niekto z rodiny. Tepličania odchádzajú do zahraničia na stavebné práce, ako opatrovatelky, au pair, personál do hotelov, na lode a na ďalšie pracovné pozície, ktoré si mladí, ale aj stredná generácia hľadá cez osobné kontakty alebo agentúry.

Možnosť zamestnať sa vo vlastnej obci hodnotia respondenti prevažne ako podpriemernú až nedostatočnú. Lepšie hodnotená je možnosť zamestnať sa v regióne a približne rovnaká je aj spokojnosť s verejnou dopravou do najbližšieho mesta.

Otázka č. 23: Ako ste spokojný/ná s pracovnými možnosťami vo vašom regióne v dosahu dennej dochádzky?

veľmi dobré	3
dobré	19
priemerné	53
podpriemerné	12
nedostatočné	1
neodpovedal	1

Otázka č. 24: Ako ste spokojný/ná s verejnou dopravou spájajúcou vašu obec s mestom?

veľmi dobré	1
dobré	11
priemerné	50
podpriemerné	16
nedostatočné	10
neodpovedal	1

Dochádzka za prácou mimo obce bola v Liptovskej Tepličke rozšírená aj pred rokom 1989, už vtedy dochádzalo za prácou vyše 70 % ekonomicky aktívnych obyvateľov. Nízke mzdy a relatívne vysoké náklady na dopravu však nútia obyvateľov v súčasnosti zvažovať, či a ako ďaleko sa im oplatí dochádzať za prácou.

Otázka č. 25: Čo vám vo vašej obci najviac chýba?

Obyvateľom Liptovskej Tepličky najviac chýba bankomat 18x (pobočka banky už v obci bola, avšak pre nerentabilitu ju zatvorili), za ním nasleduje lekáreň 14x, relaxačné stredisko/ plaváreň/ posilňovňa 7x. Ďalej sa viackrát v odpovediach vyskytli lyžiarske vleky, pracovné príležitosti, chodník v celej obci a čerpacia stanica. V 7 prípadoch nechýba obyvateľom nič. Vysvetlenia sú však prinajmenšom dvojaké: 1. Obyvatelia nič nepotrebujú, pretože v obci trávajú minimum času: „Človek sa tu príde len na večer vyspať“ a obyvateľom nič nechýba, pretože sú spokojní s daným stavom: „Je to dedina ako treba.“

Posledný okruh otázok bol zameraný na hodnotenie s materiálnou situáciou respondenta a jeho domácnosti. Individuálne hodnotenia sú vždy relatívne, porovnávajú sa s inými v obci, s inými mimo obce, so situáciou predchádzajúcich generácií, závisia od záujmov a potrieb jednotlivca.

Otázka č. 26: Ste spokojný s materiálnou situáciou vo vašej domácnosti?

áno som veľmi spokojný/-á	5
áno, mám štandard, ktorý mi stačí	38
som priemerne spokojný/-á	36
som nespokojný/-á	7
som veľmi nespokojný/-á	3

Otázka zameraná na hodnotenie materiálnej situácie v domácnosti ukázala relatívnu spokojnosť respondentov. Ďalšia otázka potvrdila počet tých, ktorí sú nespokojní, pretože sú situácie, keď sa cítia byť chudobní.

Otázka č. 27: Považujete vašu domácnosť za chudobnú?

áno určite	10
áno, v niektorých situáciách (pri kupovaní darčiekov, výbere dovolenky)	60
nie	19

V niektorých situáciách sa cíti byť chudobnými 79 % respondentov a 21 % tento pocit nemá. Ďalšie otázky zamerané na investície respondentov v minulosti a plány do budúcnosti ukázali, že najviac investovali do domu a bývania, do auta, do detí (štúdium). Vyskytli sa aj odpovede do dovoleniek, do svadby, krstín, ale aj do dreva a liekov, oblečenia, do platieb za vodu, elektrinu a stravu, čo ilustruje hodnoty a finančné možnosti respondentov.

Na otázku č. 28: Na čo šetríte / čo by ste si chceli kúpiť z reálnych možností?

V 18 prípadoch respondenti uviedli, že nemajú z čoho šetriť. Tí, ktorí šetria, najčastejšia plánujú výstavbu alebo prestavbu domu, kúpu auta, dovolenky (v jednom prípade púť do Asisi). V 10 prípadoch šetria respondenti na starobu alebo na pohreb.

*

Dotazníkový prieskum potvrdil niektoré poznatky z empirického terénneho výskumu. Liptovská Teplička je obec, v ktorej ľudia žijú radi, sú vcelku spokojní s tým, čo im obec v rámci celospoločenských možností poskytuje. Vážia si prírodné prostredie, aj kultúrne tradície, ktoré ich obec robí zaujímavou aj pre návštevníkov, sú si vedomí svojho prírodného a kultúrneho bohatstva, ktoré kompenzuje niektoré nevýhody vyplývajúce z veľkej vzdialenosti od mestských sídiel a sveta, kde sú zdroje práce, ale aj spotreby a konzumu. Sú vedomí dôležitosti dobrých medzil'udských vzťahov, tie však vnímajú ako zhoršujúce sa oproti minulosti, na ktorú si pamätajú alebo ju poznajú z rozprávania starších. Ako vážne problémy vnímajú rozširujúcu sa rómsku komunitu, alkoholizmus, zvyšujúce sa sociálne rozdiely a s nimi závisť a neprajnosť medzi ľuďmi. V ich živote hrá stále významnú úlohu cirkev, ktorej predstavitelia majú najväčšiu autoritu v obci. Vysoko si však cenia aj úspechy vedenia obce a bohatý kultúrny a spoločenský život. Nedostatky vidia v rozvoji infraštruktúry súvisiacej najmä s turizmom, ktorý môže byť v obci významnejším zdrojom príjmov, než je tomu v súčasnosti.

12

Perspektívy využívania tradičnej architektúry v cestovnom ruchu

Michal Kurpaš

Poloha, charakter prírodného prostredia a kultúrne špecifiká obce determinujú existenciu lokálneho potenciálu pre rozvoj cestovného ruchu. Jej poloha v blízkosti národných parkov zvyšuje atraktivitu prírodného a kultúrneho prostredia pre cestovný ruch. Podtatranská kotlina je jednou z najdôležitejších aj najrentabilnejších oblastí cestovného ruchu na Slovensku. Liptovskú Tepličku tak môžeme ďalej nazývať destináciou cestovného ruchu. Predmetom skúmania je však charakter turizmu, ktorý v súčasnosti zohráva v lokalite významnú úlohu. Naším cieľom je poukázať na možnosti plynúce z aktuálnych trendov cestovania a identifikovať skrytý potenciál, ktorým Liptovská Teplička disponuje. Vzhľadom na genézu socioekonomických zmien v obci, ktorej následkom je úpadok miestneho turizmu, je výzvou pre jeho renesanciu kultúrny cestovný ruch a druhy, ktoré čerpajú z jeho zdrojov. Zameriavať sa budeme najmä na využívanie hmotného kultúrneho dedičstva – tradičnej architektúry v kontexte vidieckeho turizmu a chalupárstva.

Metodika riešenia danej problematiky si vyžaduje špecifickú koncepciu. K správne pochopeniu a určitej syntéze poznatkov je potrebné opísať súčasný stav, poukázať na spoločenské a socioekonomické zmeny, reálne zdroje cestovného ruchu a identifikovať limity dané zmenami v kultúrnej krajine. Následne prostredníctvom analytickej deskripcie tradičnej architektúry poukážeme na kvalitu kultúrneho dedičstva a možnosti jeho efektívneho využívania.

Konkurenčné prostredie a zmeny v motivácii účastníka cestovného ruchu

Atraktívna poloha dediny z hľadiska turizmu v súčasnosti nie je rozhodujúcim prvkom pre jej ďalší efektívny rozvoj. Zapríčiňuje to najmä existencia kvalitných turistických destinácií v blízkom okolí. Vysoké Tatry a strediská ako Štrbské Pleso či Tatranská Lomnica predstavujú najdôležitejšie turistické destinácie nielen v okolí, ale na celom Slovensku. Konkurenčné prostredie v turisticky intenzívne navštevovanom regióne podmieňuje vznik možností rozvoja turizmu, ale tiež limituje alebo dokonca likviduje už zaužívané konkrétne druhy a formy cestovného ruchu v lokalite. Do kategórie destinácií, v ktorých negatívne pôsobí neviditeľná ruka masového rozvoja, patrí aj Liptovská Teplička.

Spomenutý jav môžeme komplexne vnímať ako prirodzenú zmenu odzrkadľujúcu súčasný stav aktívneho cestovného ruchu na Slovensku, ktorý sa realizuje len v intenzívne rozvinutých strediskách a destináciách. Ako príklad môžeme uviesť zmeny podpisujúce sa pod využívanie infraštruktúry a supraštruktúry cestovného ruchu v Liptovskej Tepličke. Lyžiarmi intenzívne využívaná lokalita sa pretransformovala na destináciu skôr lokálneho významu. Štruktúra dnešných účastníkov cestovného ruchu potvrdzuje toto tvrdenie. Domáci cestovný ruch nadobudol odlišnú podobu najmä so zmenami, ktoré ovplyvňujú fond voľného času a priority účastníkov cestovného ruchu. Koncom 20. a začiatkom tohto storočia sa do trendov

---

začali výrazným spôsobom premietat' dominantné znaky transformujúcej sa spoločnosti: hektický spôsob života, zvyšujúca sa mobilita pracovnej sily, či jednoducho povedané, cestovanie podmienené profesijnými povinnosťami. Uvedené javy priniesli zmenu v motivácii účastníka cestovného ruchu v podobe zosilňujúcej sa potreby návratu k prírode, k tradíciám. Pokles záujmu o masový domáci cestovný ruch a naopak – zvyšujúci sa záujem o individuálne trávenie dovolenky a voľného času sa stali základným východiskom pre vznik a rozvoj takých foriem cestovného ruchu, v ktorých sa nové požiadavky klienta ideálne realizujú. Patrí k nim najmä vidiecky cestovný ruch alebo chalupárstvo.

Zdroje turizmu, význam primárnej a sekundárnej ponuky

Na prírodné prostredie v okolí Liptovskej Tepličky nie sú naviazané len druhy a formy cestovania súvisiace so zimnými športmi, ktoré sú späté s lyžiarskymi vlekmí v obci. Viazže sa naň aj letná turistika, rekreačný cestovný ruch a mnohé iné špecializované kategórie, ktoré sú determinované určitými prírodnými danosťami. V súčasnosti je potrebné poukazovať aj na marginálne zdroje cestovného ruchu, aby sa zabezpečilo maximálne využitie existujúceho potenciálu, ktorý dokáže rozšíriť cieľovú skupinu turistov z iných regiónov či krajín. Destinácia musí všetkými dostupnými spôsobmi získať konkurenčnú výhodu a odlíšiť sa od svojho okolia. Vzhľadom na konkurenčný boj a politiku silných spoločností je to jedna z ciest ako upozorniť na originalitu a jedinečnosť. Príkladom je jaskyniarstvo, ktoré má v okolí Liptovskej Tepličky tradíciu. Krasový terén ponúka mnoho príležitostí pre jaskyniarov. Jaskyne nie sú sprístupnené, ale sú atraktívne v kontexte rozširovania sietí jaskynných systémov.

Pozorovanie a aplikovanie metódy hodnotenia ponuky cestovného ruchu potvrdilo, že Liptovská Teplička disponuje pomerne rozvinutou primárnou a sekundárnou ponukou. Prítomný prírodný a kultúrny potenciál ju radí k významným lokalitám. Lokálna kultúra a kultúrne dedičstvo, ktoré sa formovalo v špecifických prírodných podmienkach, je reprezentované osobitým spôsobom života, tradičnou architektúrou, folklórom a pod. Existujúce zdroje kultúry upriamujú pozornosť práve na jeden z najstarších druhov – kultúrny cestovný ruch.

Odlišná kultúra, či exotika je motívom cestovania ľudí od nepamäti, no kultúrny cestovný ruch začal nadobúdať svoje charakteristické črty až koncom 70. rokov 20. storočia. Rozhodujúcim bola požiadavka účastníkov ciest preniknúť hlbšie do kultúrneho dedičstva a snaha pochopiť kultúru navštívenej lokality (McKercher – du Cros 2002: 1). Aj preto sa v súčasnosti kultúrny cestovný ruch stáva stále populárnejším a rozšírenejším (Steinecke 2007: 1). Prehľad kalendárnych kultúrnych podujatí nás uisťuje v tom, že cestovanie za kultúrou má v Liptovskej Tepličke nezastupiteľný význam. Okrem folklórnych slávností Pod Kráľovou hoľou sa tu organizujú koncerty, stretnutia historických vozidiel, cyklistické súťaže, futbalové turnaje a ďalšie podujatia. Významným zdrojom kultúrneho cestovného ruchu je

Zámková dlažba položená v rámci obnovy obce prostredníctvom európskych fondov.

*Novostavba podľa tradičného vzoru.
(M. Kurpaš, 2013)*

špecifická tradičná architektúra. Podzemné pivnice na uskladnenie zemiakov, zrubová architektúra či výnimočné súbory hospodárskych objektov reprezentujú hmotné kultúrne dedičstvo obce. Napriek tomu nie je možné konštatovať, že Tepličania využívajú kultúrny kapitál naplno. Zdroje kultúrneho turizmu by sa mali využívať koncepčne s ohľadom na to, za akých okolností vznikli a tomu prispôbiť aj ďalší rozvoj. Inak povedané kultúrne dedičstvo je nutné zachovávať trvalo udržateľným spôsobom s prihliadnutím na všetky jeho súčasti.

Sekundárnu ponuku v obci tvorí infraštruktúra cestovného ruchu a supraštruktúra, ktorú tvoria ubytovacie a stravovacie zariadenia. Úroveň všeobecnej infraštruktúry dokazujú viaceré významné ocenenia. Infraštruktúru cestovného ruchu v obci reprezentujú dva lyžiarske vleky, multifunkčné ihrisko a amfiteáter. Vzhľadom na počet obyvateľov je supraštruktúra dobre rozvinutá. Množstvo poskytovateľov ubytovania v súkromí a atrak-

tívna veľkokapacitná reštaurácia dokazujú niekdajšiu úroveň cestovného ruchu. Tieto kapacity sú v súčasnosti využívané marginálne.

Pozoruhodná je aktivita samosprávy, ktorá správnym smerom orientuje rozvojové aktivity v obci. Vybudované a ďalšie pripravované oddychové zóny obohacujú infraštruktúru cestovného ruchu, ktorú tiež dopĺňa kvalitne spracovaný náučný chodník. Chodník s názvom *Okolím Liptovskej Tepličky* turistov prevedie 6 km trasou s 9 zastávkami. Tie sú venované prírodným a kultúrnym súčastiam primárnej ponuky cestovného ruchu v lokalite. Upozorňujú na tradičnú kultúru a spôsob života v dedine, rastlinstvo a živočíšstvo v rámci Národného parku Nízke Tatry, na prírodné špecifiká – mokrade a lesy, ako aj na Považskú lesnú železnicu, ktorá zohrala dôležitú úlohu v kontexte historického rozvoja lokality.

Budovanie a rekonštrukcia všeobecnej infraštruktúry je v súčasnosti jednou z hlavných priorít samosprávy. Stavba peších chodníkov, rekonštrukcia pozemných komunikácií, regulácia miestneho potoka a výstavba drobnej úžitkovej architektúry prispieva ku konkurencieschopnosti destinácie z hľadiska cestovného ruchu. Kultivované oddychové a spoločenské miesta

---

v centre dediny sú dopĺňané modernými lavičkami či altánkom harmonicky zapadajúcim do architektonickej tváre dediny. V procese realizácie sú aj ďalšie projekty orientované najmä na revitalizáciu spoločenských priestorov obce.

Trvalo udržateľný rozvoj a kultúrna krajina

Vzhľadom na kultúrnu atraktivitu obce je dôležité prihliadať nielen na úžitkovú, ale aj estetickú kvalitu projektov. Nemyslíme pritom na extravagantný charakter upravovaných priestorov, ako tomu bolo napríklad v prípade rekonštrukcie požiarnej zbrojnice, ktorá svojím farebným stvárnením skôr estetické cítenie neguje. Aktuálnym fenoménom a tiež indikátorom úspešnosti rurálnych destinácií cestovného ruchu je snaha rešpektovať kultúrnu kontinuitu lokality a harmonický rozvoj kultúrnej krajiny. Prostredie Liptovskej Tepličky už bolo v niekoľkých etapách poznačené radikálnymi zásahmi funkcionalistickej architektúry v priebehu druhej polovice 20. storočia. Napriek tomu je obec z kultúrneho a architektonického hľadiska jedinečná. Vzhľadom na útlm zaužívaných foriem turizmu a identifikáciu aktuálnych potenciálnych druhov cestovného ruchu je krajinný ráz, kultúrne dedičstvo a architektúra lokality objektom ďalšieho skúmania. Tieto javy determinujú významné formy cestovného ruchu, ktoré recipročne pôsobia na rozvoj destinácie, ako aj na efektívne využívanie a zachovávanie kultúrneho dedičstva.

Kultúrna krajina, vhodné prírodné prostredie a originálna architektúra majú veľký význam z viacerých dôvodov. Budovanie centier turizmu na Slovensku v druhej polovici 20. storočia nerešpektovalo tieto znovuobjavené súčasti, ktoré sa podpisujú pod úspešnosť destinácie. Spomenuté veličiny pôsobili v destinácii skôr marginálne a cestovalo sa za cieľným úžitkom naviazaným na konkrétnu súčasť ponuky cestovného ruchu. Rozvoj cestovného ruchu v lokalitách s určitým potenciálom bol hlavne v 90. rokoch príliš funkčný a jednostranne orientovaný. Kultúrna krajina a krajinný ráz neboli zohľadňované a to sa podpísalo pod ich konkurencieschopnosť v súčasnosti. Zahraničné výskumy v krajinách s rozvinutým turizmom nás ubezpečujú o tom, že tieto veličiny sú majoritné a cestovný ruch je sprievodným prvkom, ktorý obohacuje rozvojový potenciál jednotlivých destinácií. Príkladom sú alpské destinácie v blízkom zahraničí, ktoré sa prioritne zameriavali na zachovávanie kultúrneho dedičstva a transformáciu jeho využitia ruka v ruke s rozvojom turizmu. Zachovalá kultúrna krajina sa podpisuje pod atraktivitu stredísk cestovného ruchu.

Kultúrnu krajinu charakterizuje aj odraz pôvodného spôsobu života obyvateľov na životnom prostredí, tradičnej kultúre a kultúrnom dedičstve. Tradičná architektúra je pritom jej najvýznamnejšou súčasťou. Jej revitalizácia alebo „imitácia“ je fenoménom slovenských turistických destinácií. Kompetentní si už uvedomujú význam a atraktivitu kultúrneho dedičstva v širšom slova zmysle, ale nie vždy sú riešenia revitalizácie úspešné a vyrovnávajú sa tým autentickým. To, čo sa na prvý pohľad zdalo ako vedľajšie, nie až tak zaujímavé, je multiplikátorom v oblasti cestovného ruchu.

Pozostatok infraštruktúry lyžiarskeho strediska Smrečiny. (Z. Beňušková 2013)

Penzión Teplička od roku 2013 na predaj. (Z. Beňušková 2013)

Naopak, ak sa lokality radikálne prispôbili záujmom turizmu, negatívne sa to podpísalo pod ich trvalo udržateľný rozvoj. K takému javu dochádza v mnohých lokalitách na Slovensku v posledných rokoch 20. storočia. Výnimkou nie je ani Liptovská Teplička. Strata nadväznosti na pôvodný spôsob života podmieňuje narušenie kultúrnej kontinuity. Obec za krátky časový interval pretransformovala svoj ekonomický charakter.

Odstavenie lyžiarskeho vleku, ktorý obec sčasti „živil“ sa negatívne odzrkadlilo v aktívnom cestovnom ruchu v obci. Mnohí drobní podnikatelia a živnostníci túto zmenu výrazne pocítili. Penzión Dolinka, reštaurácia Turnička alebo penzión Váh v súčasnosti nevykazujú také ekonomické výkony, ako tomu bolo v silných zimných sezónach, ktoré boli naviazané na funkčné lyžiarske stredisko Smrečiny. Liptovská Teplička rozvoj socioekonomického prostredia prispôbila existujúcemu potenciálu naviazaného na prírodné prostredie. V prelomových rokoch vsadila na jednu kartu a tá v dnešnom kon-

kurenčnom prostredí neobstála.

Ďalším negatívnym faktorom je monopolizácia subjektov cestovného ruchu. V ostatných rokoch vo viacerých destináciách nastáva „skupovanie“ malých a stredných podnikateľov v cestovnom ruchu silnými finančnými skupinami. Liptovská Teplička neostala výnimkou. Intenzívny cestovný ruch, organizovaný predovšetkým obecným družstvom a malými podnikateľmi, dostal fatálny úder v súvislosti s odpredajom lokálnych strategických objektov cestovného ruchu. Lyžiarsky areál, ktorý bol „hlavným“ motívom príchodu účastníkov cestovného ruchu do obce, nový majiteľ v rámci vlastných stratégií uzavrel. To spôsobilo úpadok turizmu naviazaného na jeden objekt cestovania. Supraštruktúra tvorená ubytovacími a stravovacími zariadeniami ostala „zo dňa na deň“ využívaná minimálne. Novovybudované alebo zrekonštruované ubytovacie kapacity ostali prázdne, reštaurácie a predajne suvenírov bez zákazníkov.

Vidiecky cestovný ruch, agroturizmus a chalupárstvo

Príležitosťou a jedným z hlavných aktuálnych činiteľov turizmu v lokalite je vidiecky cestovný ruch a jeho modifikácie naviazané na kultúrnu krajinu a kultúrne dedičstvo.

Už prvotné pozorovanie dokazuje, že materiáľno-technologická základňa cestovného ruchu v obci je využívaná nedostatočne. Potvrdzujú to aj názory miestnych podnikateľov aj ďalších obyvateľov, podieľajúcich sa na realizácii turizmu. Z neštandardizovaných rozhovorov je evidentné ich presvedčenie, že turizmus v Tepličke už svoj vrchol dosiahol, že v súčasnosti je skôr na ústupe, čím dochádza k znehodnoteniu prítomných prírodných a vybudovaných kultúrnych predpokladov rozvoja cestovného ruchu. V obci sa však čoraz intenzívnejšie objavuje fenomén chalupárstva, vidiekeho víkendového turizmu, spojeného s pobytom v horách a inými druhmi a formami trávenia voľného času.

Vidiecky cestovný ruch, ktorý je víziou trvalo udržateľného rozvoja lokality a využívania kultúrneho dedičstva sa rozvíja mimo rekreačných a turistických centier a tiež mimo oblasti mestského osídlenia. Zahŕňa rekreačný pobyt prevažne vo vidieckom osídlení ale aj mimo neho. Vo všeobecnosti pod vidieckou turistikou rozumieme rekreačné činnosti, využívanie voľného času na vidieku s možnosťou ubytovania sa v rodinách vo vidieckych domoch alebo v účelových ubytovacích zariadeniach. Ubytovanie na súkromí nie je centralizované s obmedzenou ubytovacou kapacitou, čo poskytuje možnosť naplniť svoje priestory v neurčenom rozsahu. Práve preto je možné spojiť najjednoduchšiu formu poskytovania ubytovacích služieb – ponuku ubytovania v súkromí s vidieckym cestovným ruchom. Táto cesta je vzhľadom na socioekonomické pomery v Liptovskej Tepličke prijateľná. Vidiecky cestovný ruch charakterizuje komorné, takmer rodinné zázemie, kde človek nájde priestor pre svoje individuálne aktivity. Vidiecka turistika sa chápe ako súbor rekreačných aktivít alebo aktivít voľného času, ktoré sa viažu na prostredie vidiekeho osídlenia a sú odlišné od bežných rekreačných aktivít.

Pre spresnenie možného rozvoja aktivít vidiekeho cestovného ruchu v Liptovskej Tepličke je potrebné upriamiť pozornosť aj na agroturizmus. Je to špecifický poddruh vidiekeho cestovného ruchu, ktorý okrem bezprostredného využívania prírody a prostredia vidieka využíva priamy vzťah k farmárskym prácam alebo usadlostiam s farmárskou funkciou. Dochádza pri ňom k využitiu poľnohospodárskych podmienok a potenciálu agrárneho sektora pre potreby cestovného ruchu. Využitie uvedených podmienok pre agroturistiku, podobne ako pri všeobecnom cestovnom ruchu, závisí od mnohých faktorov. Do agroturistiky možno zahrnúť prakticky všetky rekreačné činnosti, ktoré môže prevádzkovateľ ponúknuť turistom. Agroturistická prevádzka vo farmárskej výrobe pomáha podnikateľom ako dodatočný alebo ďalší finančný zdroj k udržaniu alebo rozšíreniu ich hlavnej podnikateľskej činnosti. Agroturizmus je ideálny na rodinnú dovolenku. Umožňuje stráviť voľný čas v zdravom vidieckom prostredí. Návštevník sa

---

môže voľne pohybovať po gazdovstve a má tak jedinečnú možnosť oboznámiť sa so všetkým, čo sa tam nachádza. V ponuke takého subjektu si taktiež môže nájsť produkty domácich zvierat napríklad mlieko, tvaroh, syry, vajcia alebo čerstvú zeleninu a ovocie. Agroturizmus, ktorý nie je zatiaľ v dedine rozvinutý, je možné realizovať vo všetkých prírodných podmienkach s výnimkou silne industrializovaných centier, oblastí s devastovanou prírodou ako dôsledku priemyselných a ťažobných činností.

Vidiecky turizmus a agroturizmus sú pojmy spojené s vidieckym osídlením a profitujú zvyčajne z kultúrneho a prírodného potenciálu destinácie. Odlišujú sa hlavne ubytovaním, aktivitami a charakterom života v období rekreačného pobytu na vidieku. Táto odlišnosť je viditeľná predovšetkým v agroturizme, ktorý sa realizuje na gazdovstve, družstve alebo farme. Hlavným znakom je participácia na poľnohospodárskych prácach, rastlinnej či živočíšnej výrobe. Z hľadiska pôvodného spôsobu života Tepličanov je tu veľký potenciál, pokiaľ sú miestni obyvatelia ochotní podieľať sa na službách ovplyvňujúcich úspech agroturistického rozvoja a podnikania. V Liptovskej Tepličke účastníka vidieckeho cestovného ruchu upúta aj možnosť výletov do neďalekých atraktívnych turistických destinácií. Tatranský a liptovský región cestovného ruchu ponúka možnosti športového využitia rôzneho druhu, kúpania, rybolovu, poľovačky a pod.

Chalupárstvo, v kontexte kultúrnohistorických podmienok, v súčasnosti významne determinuje a stimuluje využívanie tejto časti kultúrneho dedičstva. Predpokladom pre rozvoj chalupárstva je dostatok neobývaných domov. V roku 2001 ich bolo v Liptovskej Tepličke 158, z toho 16 určených na rekreáciu. O 10 rokov neskôr bolo na rekreáciu určených 43 domov.

V krátkodobom časovom horizonte chalupárstvo nespôsobuje v obci intenzívne zmeny, je však trendom šíriacim sa od 70. rokov 20. storočia, ktorý sa prejavuje postupne a vo väčšine rurálnych destinácií s kultúrnym kapitálom.¹ Zachovalá tradičná architektúra v Liptovskej Tepličke a jej využívanie vo vidieckom cestovnom ruchu - chalupárstve - je pre miestnych obyvateľov súčasťou každodenného života. Realitné kancelárie permanentne ponúkajú na predaj chalupy v Liptovskej Tepličke, pričom zdôrazňujú najmä jej prírodný a kultúrny potenciál. Ceny sa pohybujú v rozpätí od cca 30 000 EUR za starú drevenicu, až po cca 100 000 EUR za novšiu, plne vybavenú stavbu. Chalupy je v obci možné rozoznať podľa výrazného dekorativizmu. Predmetom výzdoby sú často tradičné pracovné náčinia a súčiastky (napr. kolesá z voza, sane, cepy, trlice) vystavené na fasáde domu. V inom prípade sú dekorácie novotvarmi zvýrazňujúcimi rurálnosť prostredia. S dekorativizmom sa v obci nestretáme len pri chalupách, ale vyzdobené sú aj niektoré predzáhradky rodinných domov či už tradičnými artefaktmi, alebo komerčnými výrobkami určenými pre tento účel.

---

1 Kultúrny kapitál zahrňuje hodnoty kultúrne (estetické, symbolické, historické či duchovné), spolu s hodnotami ekonomickými. Môže mať formu hmotnú (sídla, budovy, nehmuteľné pamiatky, zbierky, umelecké objekty, obrazy, sochy a pod.) alebo nehmotnú (literatúra, hudobné diela, orálna história, jazyk, scénické umenie, tradícia remesiel, idey, hodnoty, praktiky a tradície spoločnosti, ktoré spoluvytvárajú skupinovú a individuálnu identitu). Tento kapitál je možné spotrebúvať priamo alebo v kombinácii s ďalšími vstupmi, čím vznikajú produkty a služby, ktoré majú opäť ako ekonomickú, tak kultúrnu hodnotu.

Chalupárska výzdoba. (M. Kurpaš 2013)

Miestne obyvateľstvo chalupárstvu ako forme cestovného ruchu nevenuje dostatočnú pozornosť aj pre to, že mnohí z chalupárov majú familiárnu, rezidentnú alebo inú spojitosť s Liptovskou Tepličkou, ktorá im na prvý pohľad nedáva status účastníkov cestovného ruchu. Ide najmä o potomkov, ktorí v súčasnosti renovujú či rekonštruujú svoje dedičstvo. Je dôležité poznamenať, že revitalizácia sa netýka len „materiálneho“ dedičstva, ale všetkých kultúrnych aktivít spojených s chalupárstvom. Tým chalupárstvo získava komplexný revitalizačný rozmer. Relaxačné aktivity sa realizujú prostredníctvom návratu k tradičnému životu na dedine. Tento druh trávenia voľného času je subkategóriou kultúrneho cestovného ruchu, vidieckeho cestovného ruchu a nástrojom zachovávanía, využívania aj rozvoja lokálneho kultúrneho dedičstva. Takýto pohľad indikuje potrebu nahliadať na problematiku chalupárstva (nielen) v Liptovskej Tepličke interdisciplinárne. Je nevyhnutné pracovať s kategóriami *kultúrny kapitál* a *kapitál cestovného ruchu*. Prírodné prostredie, kultúrne prostredie, tradičná architektúra, vidiecky cestovný ruch a chalupárstvo, transformácia funkčnej využiteľnosti tradičnej architektúry, sociálne a ekonomické zmeny, to by mali byť aktuálne priority ďalšieho rozvoja v Liptovskej Tepličke.

Zhodnotenie vplyvu cestovného ruchu na rozvoj obce so zameraním na využitie kultúrneho dedičstva – tradičnej architektúry – je zložitý komplex rozmanitých a lokalizovaných faktorov. Nevyhnutnosť objektívne sa vyjadriť k pozitívam a negatívam pôsobenia cestovného ruchu na obec a jej kultúru,

---

prináša polemiku, relatívne vysvetlenia a ďalšie otázky/témy. Ak chceme hodnotiť potenciál vidieckeho cestovného ruchu a chalupárstva, ako príležitosti pre rozvoj obce a jej kultúrneho dedičstva, musíme poznať genézu socioekonomických a kultúrnych zmien v obci v spojitosti s vývojom tradičnej architektúry. Táto problematika predstavuje parciálnu časť príspevku.

Potenciál vidieckeho cestovného ruchu s akcentom na zmeny, ktoré ovplyvnili tradičnú architektúru

Chalupárstvo ako druh cestovného ruchu využíva, resp. malo by využívať lokálne prvky kultúrnej krajiny a autochtónne špecifiká lokálnej tradičnej architektúry. Tradičná architektúra je výsledkom tvorivej činnosti človeka v konkrétnych lokálnych geografických, sociálnych a kultúrnych podmienkach. Jej konečný charakter vznikal historickým vrstvením, dodržiavaním stavebných a technologických postupov a skúseností s cieľom zabezpečiť základné životné potreby človeka. Na vývoj týchto postupov v konkrétnom prírodnom prostredí mali zásadný vplyv okrem kultúrnych a historických procesov aj sociálne pomery. Sú latentne prítomné v použitých materiáloch, stavebných technikách a pod. Odkrývanie je otázkou poznania podmienok formovania sa spoločenstva v čase (spoločenské, ekonomické, politické a iné faktory). Aj v Liptovskej Tepličke viaceré z nich ovplyvnili jej kultúru.

Kľúčovú úlohu vo vývoji architektonickej i urbanistickej tváre slovenského vidieka zohrala v 2. polovici 20. storočia modernizácia krajiny, ktorá sa odohrávala v špecifických kontextoch. Pre Slovensko je charakteristická rýchla, nedôsledná a nerovnomerná modernizácia, spojená so socialistickou industrializáciou a kolektivizáciou poľnohospodárstva. Charakter modernizačných procesov sa síce odráža v premenách vidieckej architektúry už v 30. a 40. rokoch 20. storočia, stále však nadväzuje na mnohé znaky tradičnej stavebnej kultúry. Od 50. rokov, v Liptovskej Tepličke cca o 20 rokov neskôr, zaznamenávame zásadné prerušenie vývojovej kontinuity. Zmenou hodnotového systému s cieľom zblížovať mesto s dedinou, vyvlastnením ekonomického základu dedinského človeka – pôdy, si dedina začala vytvárať novú symboliku sociálneho statusu. V prípade Liptovskej Tepličky boli hlavné centrá kultúrnej difúzie Poprad a Svit. Drevo ako tradičný stavebný materiál bol nahradený pálenou tehľou, betónovými tvárnicami, prípadne ich kombináciou. Pre výstavbu v druhej polovici 20. storočia však nebola charakteristická len zmena stavebného materiálu. Odlišná je aj forma a tvar domov. Stavane sú prevažne do štvorca a nadobúdajú nové priestory. Tradičné jednopodlažné domy vychádzajúce z usporiadania izba – pitvor – komora sú nahradené dvojja viacpodlažnými domami s predsieňou, kuchyňou, obývacou izbou a spálňami. Domy sú v podstreší uzatvárané podkrovím alebo *manzardkami*. Jednoduché obydlia sú nahrádzané viacgeneračnými domami, ich súčasná hodnota a význam je z rôznych hľadísk otázkou polemiky. Mladšie generácie, ktoré sú nútené opúšťať Liptovskú Tepličku v dôsledku pracovných príležitostí, negujú význam viacgeneračných domov. Niektoré

Prestavba drevenice s použitím rôznych materiálov. (Z. Beňušková 2013)

relatívne plynulého vývoja sa skúmaný časový úsek javí ako intenzívny na zmeny, ktoré nastali pomerne radikálne. Množstvo menej významných súčastí kultúrneho potenciálu bolo redukovaných nekonceptným nekoordinovaným rozvojom. Do polovice 20. storočia tradičná architektúra nadväzovala na jej originálny charakter, ktorý sa formoval v konkrétnych prírodných a kultúrnych podmienkach. V druhej polovici sa ochrana a zachovávanie tradičnej architektúry realizovala len na miestach, ktoré disponovali významnými súbormi objektov špecifického ľudového staviteľstva. Vznikali tak napríklad pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry. V mnohých lokalitách s menším významom dochádzalo k miešaniu stavebných štýlov až postupnej strate tradičného charakteru. Tiež legislatíva ochrany pamiatok nevedla k zachovaniu možného spektra kultúrneho dedičstva. Tieto faktory boli v prostredí slovenského vidieka častým úkazom.

Nové stavebné materiály našli svoje uplatnenie aj na pôvodných objektoch tradičnej architektúry. Vonkajšie steny drevených zrubových domov sa vakovaním a úpravou brizolitom menia na nerozoznanie od murovaných domov. Priestorové členenie sa rozvinulo o nové priestory. Zadná časť pitvora sa predelila, pôvodné ohnisko sa zmenilo na murovaný sporák čím vznikla kuchyňa. Tak ako v nových murovaných domoch v súvislosti so zavádzaním

domy zostávali neskôr poloprázdne a ich vykurovanie a udržiavanie je neekonomické.

Charakteristickou zmenou je vzrast reprezentatívnej funkcie obydli. Najmä v 70. rokoch sa vybudovalo veľa nových rodinných domov, vznikla nová ulica *Záhrady* aj s viacpodlažnými domami. V novopostavených domoch sa zvýšila tiež úroveň hygieny. Pre porovnanie: v roku 1970 z 398 obývaných bytov (domov) malo vodovod 42 % a kúpeľňu len 14,3 %, v roku 1980 zo 427 bytov malo vodovod 89 % a kúpeľňu 46 %, v roku 1991 zo 457 trvalo obývaných domov malo 91,4 % vodovod (kúpeľňu sa z dostupných zdrojov nepodarilo zistiť) a v roku 2001 malo zo 480 domov vodovod 95,4 % a kúpeľňu 91,4 % bytov (splachovací záchod malo v tomto roku 63 % bytov).

Slovenský vidiek prešiel za uplynulé storočie výraznými zmenami. V porovnaní so stáročiami

Upravená tradičná architektúra, v pozadí výstavba zo sedemdesiatych rokov. (Z. Beňušková 2012)

vodovodu vznikali kúpeľne, tak sa v starších zriaďovali umývacie kúty. Dosaiaľ sú v obci obývané domy bez kúpeľne a toalety. Na bývalých dreveniciach sa zväčšujú okná, od 90. rokov sa nahrádzajú plastovými, využívajú sa nové izolačné materiály a strešné krytiny. Niektoré zrekonštruované zrubové domy sú na prvý pohľad neodlíšiteľné od nových stavebných objektov. Vonkajší vzhľad a farebnosť domov sú čoraz pestrejšie a reflektujú individuálne potreby a estetické cítenie jednotlivca.

Revitalizácia vo viacerých prípadoch prebehla len čiastočne, čo sa výrazne podpísalo pod výslednú podobu architektonickej tváre Liptovskej Tepličky. Pri murovaných domoch sa stavia menej hospodárskych objektov, maštali či chlievov. Svedčí to o skutočnosti, že obyvatelia postupne upúšťali od práce v poľnohospodárstve. Jednoduchšie zarobené peniaze v priemyselných podnikoch okolitých miest (Poprad, Svit, Liptovský Hrádok) investovali do výstavby a prestavby obytných domov.

Niekdajšiu štýlovú jednotnosť drevenej zrubovej architektúry Liptovskej Tepličky narušila murovaná funkcionalistická architektúra. Kompaktné celky – obytný zrubový dom, oproti domu drevené hospodárske stavby sa zachovali len na niekoľkých miestach. Došlo k miešaniu stavebných štýlov. V mnohých prípadoch je možné v rámci jedného stavebného objektu pozorovať necitlivé využívanie odlišných stavebných materiálov a techník. V uliciach Liptovskej Tepličky nie je ničím výnimočným nájsť drevené domy,

Bývanie a vybavenie domácností

Vek rodinných domov

	1971	1981	1991	2001	2011
1899 a nezistené	52	21 4,9 %		19	
1900 ↓ 1919				23	
1920 ↓ 1945	173	141		68	74
1946 ↓ 1970	173			158	
1971 ↓ 1980				102	
1981 ↓ 1990		265		67	322
1991 ↓ 2000				16	28
2001 ↓ 2011					20
SPOLU	414	454 (427)	511 domov celkove z toho 457 trvale obývaných	453	448 RD + v 6 bytovkách 80 bytov

http://portal.statistics.sk/files/domy-sr-krajoch-okresoch-obciach-ev-v5_1-5.pdf

ku ktorým boli pristavané ovakované podlažia reprezentujúce moderné trendy v architektúre. Príkladov dokazujúcich narúšanie architektonickej jednoty v dedine je mnoho.

Tento jav je priamym následkom nedôslednej koordinácie výstavby, ktorú môže upravovať dôkladne spracovaný územný plán obce. Legislatívne úpravy, regulatívy a limity dokážu výrazne pomôcť k zachovávaniu lokálnych špecifík tradičnej kultúry, ktorá má svoj odraz aj v tradičnej architektúre. Ak na problematiku opäť nahliadneme z pohľadu cestovného ruchu, tak

---

je zrejmé, že tieto samosprávne kompetencie sa podpisujú pod samotnú atraktivitu destinácie. Stredisko cestovného ruchu totiž musí byť rozvíjané komplexne. Rozvoj turistických destinácií determinuje premenu pôvodnej oblasti v mnohých smeroch. Okrem zmeny funkčného využitia krajiny je bezprostredne spojený s výstavbou. Tá sa orientuje primárne na budovanie novej infraštruktúry, ale v podstatnej miere ovplyvňuje aj postoj lokálneho obyvateľstva k cestovnému ruchu. Vo všeobecnosti ľudia pretvárajú nevyužitú priestory svojich domov a prispôsobujú ich k využitiu v cestovnom ruchu. Vo väčšine prípadov je však tento proces nekonceptný a chaotický. Pôvodné sídla sú pretvárané na podobu moderných ubytovacích zariadení, ktoré majú za úlohu uspokojovať potreby turistov. Rekonštrukcie domov, ktoré realizujú rezidenti obce, často nekorešpondujú s potrebami zachovávaného špecifických prvkov tradičnej architektúry, pretože ich k tomu nič nenúti/nemotivuje. Sú to práve chalupári, ktorí reagujú na tieto trendy. Týmto postupom sa hlavne v rurálnom prostredí často stáva, že jedinečný ráz tradičnej architektúry je narušený. Obyvatelia Liptovskej Tepličky v mnohých prípadoch svoje obydlia prispôbovali potrebám turizmu, potrebám ubytovania v súkromí. V niektorých prípadoch je možné hovoriť až o likvidácii istých súčastí kultúrneho dedičstva. Súvisí to najmä so stratou nadväznosti na tradičný spôsob života. Vytrácajú sa hospodárske objekty, ktoré už nemajú pre obyvateľov prioritný význam. Stretávame sa skôr s prístavbami obytných častí či rekonštrukciami domov s cieľom zväčšiť ubytovacie kapacity.

Od polovice 80. rokov 20. storočia sa pri výbere projektov čoraz viac presadzujú individuálne názory. Výstavba v rámci sídiel je v tomto časovom úseku ešte diferencovanejšia. Ešte viac sa prehlbuje nesystematický, neharmonický a často až protirečivý ráz zástavby.

Skúsenosti zo zahraničia potvrdzujú, že konkurenčná výhoda vidieckych stredísk cestovného ruchu alpských krajín spočíva práve v legislatívnej úprave a koordinácii komunálneho rozvoja. Architektúra, charakter krajiny a konkurencieschopnosť v rakúskych či švajčiarskych alpských strediskách cestovného ruchu je priamy dôsledok legislatívnej ochrany kultúrnej krajiny ako komplexného celku.

Fenoménom súčasnosti sa stali také projekty, ktoré svojím rozsahom výrazne vplývajú na formovanie *genia loci* kultúrnej krajiny. Novovybudované ubytovacie zariadenia alebo zrekonštruované pôvodné objekty tradičnej architektúry síce majú tendenciu rešpektovať prírodné a kultúrne prostredie lokality, no vo väčšine prípadov povrchno, lacno, preberajú cudzie architektonické vzory, čím aj naďalej dochádza k strate kultúrnej identity regiónov/lokalít.²

Otázkou zostáva, akým spôsobom je možné zabezpečiť architektonickú a urbanistickú celistvosť. Je evidentné, že slovenský vidiek bez adekvátnych regulačných mechanizmov bude aj naďalej tápať v množstve nových architektonických foriem a materiálov, ktoré sa mu ponúkajú, a definitívne stratí svoju tvár. Nekoordinovanou výstavbou a rekonštrukciou objektov tradičnej architektúry v Liptovskej Tepličke, ale aj použitím neadekvátnych

---

2 K problematike súvislostí kultúrneho dedičstva a cestovného ruchu bližšie Lenovský 2008.

---

materiálov v rámci obnovy obce (prefabrikáty, dvojfarebná zámková dlažba medzi drevenicami) dochádza k strate kultúrnej continuity a lokálnej identity. V súvislosti s ochranou a ďalším využívaním kultúrneho dedičstva je potrebné, aby vidiecky cestovný ruch a chalupárstvo, ktoré sú v obci na vzostupe, bolo usmerňované a chápané ako rozvojová priorita. Kultúrne dedičstvo je trvalo ohrozované prirodzenými príčinami chátrania a rozkladu, zmenami životného štýlu, transformáciou spoločenských a ekonomických podmienok či recesiou, resp. zánikom tradičných remesiel a techník. Je paradoxom, že práve spomínaná transformácia spoločenských a ekonomických podmienok sa dnes, keď je trh cestovného ruchu presýtený a hľadá sa každá možnosť jeho rozvoja, môže podpísať pod opätovné upriamenie pozornosti na kultúrne dedičstvo a jeho intenzívnejšie využitie v turizme. Podstatou je identifikácia možností využívania kultúrneho dedičstva v cestovnom ruchu s cieľom rozvoja, zachovávanía a ochrany kultúrneho dedičstva. Vzhľadom na súčasný stav obce je to cesta, ako získať konkurenčnú výhodu. Vidiecky cestovný ruch spojený s jedinečnou kultúrnou krajinou a tradičnou architektúrou by mal predstavovať pre Liptovskú Tepličku jednu z aktuálnych priorít.

Rozvoj vidieka s bohatou primárnou ponukou musí byť v súlade s charakterom vidiekeho prostredia. Politika rozvoja musí rešpektovať, chrániť a odovzdávať kultúrne dedičstvo budúcim generáciám. Liptovská Teplička má ešte stále ambície uberať sa týmto smerom. Rozvoj by preto mal byť plánovitý, riadený. Len tak je možné v reálnom živote zabezpečiť prežitie a rozvoj tradičných kultúrnych prvkov a zamedziť unifikácii.

Využívanie a zachovávanie tradičnej architektúry v prospech cestovného ruchu

Vychádzajúc z originality kultúrneho prostredia Liptovskej Tepličky je potrebné upriamiť pozornosť na možnosti využitia ťažiskových pilierov cestového ruchu, ktoré si zakladajú na kvalitách kultúrnej krajiny. Vidiecky cestovný ruch a chalupárstvo, ktoré ťaží z jej súčasťi – tradičnej architektúry a prírodného prostredia predstavuje strategický rozvojový potenciál, ktorého zárodok je možné už v obci pozorovať už teraz. Veľmi dôležitým krokom je efektívne a koordinované využívanie týchto hodnôt.³

Plnohodnotnú ochranu kultúrneho dedičstva je možné dosiahnuť len vtedy, keď sa jeho adaptácia pre nové funkčné využitie rieši súčasne s pamiatkovou obnovou podľa dokumentácie pôvodného stavu. To sa následne prejaví aj na výslednej kvalite kultúrnej krajiny v rámci destinácie.

---

3 Súčasným trendom v strediskách cestovného ruchu je imitovať lokálnu tradičnú architektúru a získať tak konkurenčnú výhodu na trhu služieb. Mnoho z týchto riešení sa však nestretnú s požadovanou odozvou. Dôvodom sú nedôsledné riešenia ťažiace z univerzálnej podoby zrubovej architektúry a umelá štylizácia projektov na miesta, ktoré nekorešpondujú s ostatnými zložkami kultúrnej krajiny. Vznikajú tak umelé zrubové osady či radové zástavby zrubov v rámci väčších stredísk cestovného ruchu, ktorým chýba *genius loci* podpisujúci sa pod výsledný zážitok účastníkov cestovného ruchu. Tradičná architektúra nevznikala ako sekundárny prvok, ale bola a je dôležitou súčasťou kultúrnej krajiny.

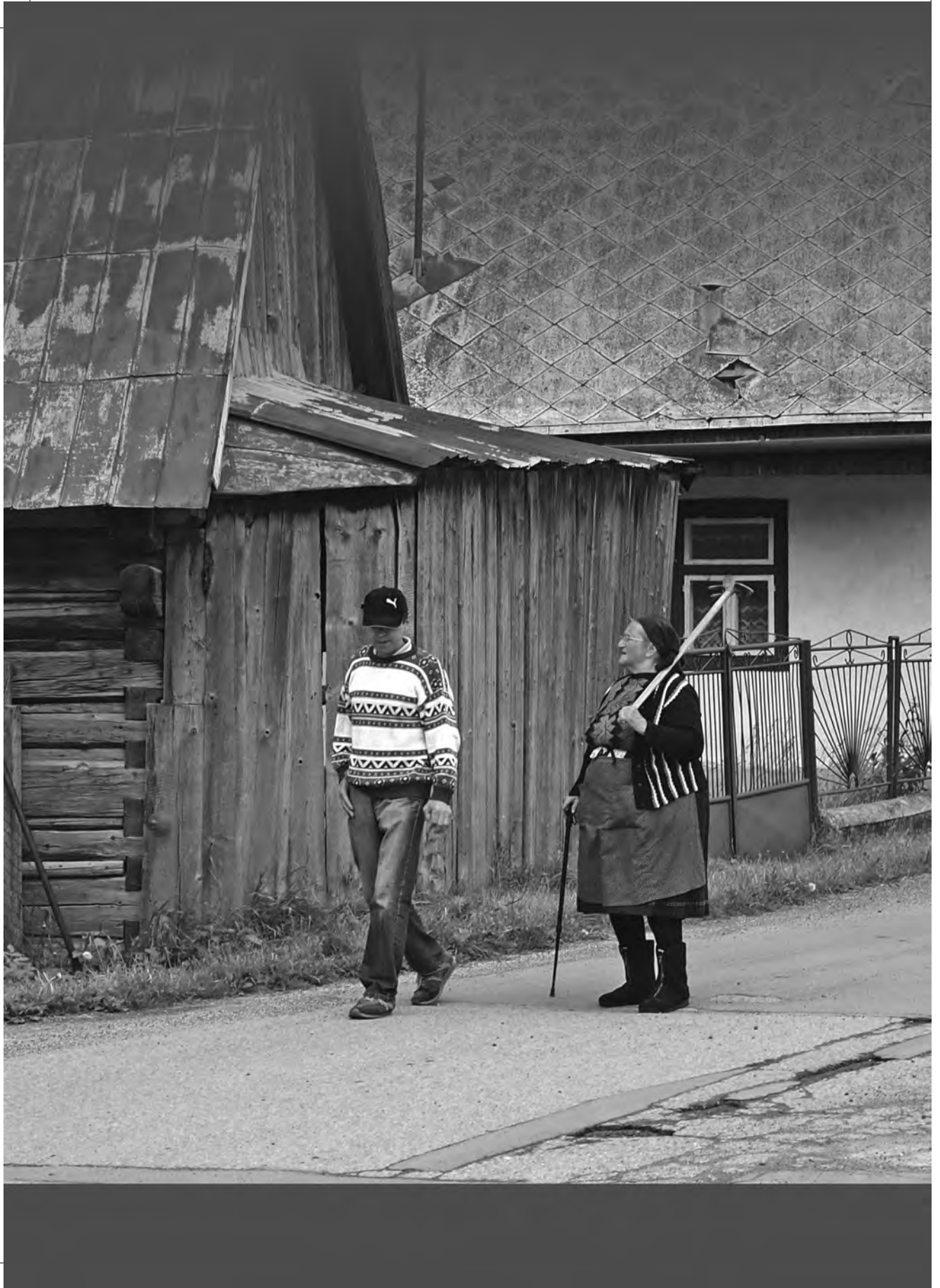
Definovaním zásad ochrany a úpravy objektov tradičnej architektúry je možné posúdiť a optimalizovať nové funkčné využitie jednotlivých stavieb v obci. Vo všeobecnosti je ideálne využitie objektov pre funkcie, ktorým pôvodne slúžili. Adaptácia ľudových obydlí pre účely bývania je najvhodnejšia.

Ďalšou možnosťou je transformácia funkcie bývania na poskytovanie ubytovacích služieb – ubytovanie turistov v súkromí. Táto činnosť môže byť v rámci koncepcných rozvojových dokumentov koordinovaná.

Atraktívnou a zároveň perspektívnou formou adaptácie však môže byť aj aplikácia, prípadne vzájomná kombinácia chýbajúcich funkcií v obci. Tie reprezentujú doplnkové funkcie zamerané na regionálne tradície, remeslá a kultúru. Môžu nimi byť remeselné/umelecké dielne či muzeálna expozícia. Funkcie v rámci obchodu a služieb vo forme vidieckej turistiky zastupujú reštauračné zariadenia, výroba a predaj tradičných výrobkov, suvenírov alebo turisticko-informačné kancelárie.

Perspektívy využívania tradičnej architektúry by mali vychádzať primárne zo snahy o zachovanie kultúrno-historickej hodnoty architektonického dedičstva, čo môže prispieť k zvýšeniu záujmu verejnosti (najmä investorov – majiteľov stavieb, samosprávy a pod.) o záchranu tradičnej architektúry. Druhotným a zároveň ekonomicky perspektívnym cieľom je podpora a rozvoj turizmu, čo má pozitívny dopad na rozvoj vidieka napríklad v podobe vzniku pracovných príležitostí.

Prispôsobovanie pre novú funkčnú náplň v oblasti turizmu je perspektívnou formou záchranu tradičnej architektúry. Rozvoj obce by mal reagovať na potrebu zachovania originality destinácie a mal by vychádzať prioritne zo snahy rešpektovať jej pamiatkové hodnoty. Samospráva nielen v Liptovskej Tepličke by mala vychádzať z analýzy moderných trendov ochrany kultúrneho dedičstva, pre stanovenie limitov a regulatív vymedzujúcich rozsah možných zásahov na stavbách tradičnej architektúry, ale tiež usmerňujúcich novú výstavbu. Systematicky chránené kultúrne dedičstvo sa v konečnom dôsledku podpisuje pod trvalo udržateľný rozvoj všetkých stránok lokálnej komunity.

Záver

Z Liptovskej Tepličky sa stal jedinečný príklad transformovaného vidieckeho sídla, kde život plynie moderným spôsobom v súlade s požiadavkami trvalo udržateľného rozvoja a ochrany prírodného aj kultúrneho dedičstva. V rámci úspešného projektu regionálnej výchovy na ZŠ v Liptovskej Tepličke je mladá generácia Tepličanov usmerňovaná k modernému, estetizovanému proekologickému cíteniu a k vnímaniu nutnosti zachovania tunajších prírodných krás. Zároveň je vedená aj k zachovávaniu lokálnej identity a kultúrnych hodnôt lokality a regiónu, ktoré sa v obci konzervuje najmä prostredníctvom folklorizmu a aktivít smerujúcich k propagácii tradičnej ľudovej kultúry. Pre obec je príznačná vysoká miera religiozity, i keď aj tu možno, najmä u mladšej generácie, zaznamenať isté disproporcie medzi tradičnými a modernými spoločenskými tlakmi.

Aj keď je Liptovská Teplička vnímaná ako „rázovitá“ obec, modernizácia a globalizácia je všadeprítomná. Na jednej strane oslabuje autentičnosť prostredia – výstavba a prestavba obce napreduje síce pomalším tempom, ale neodvratne; mladšia generácia preferuje formy spôsobu života ovplyvnené urbanizáciou; turistická destinácia musí spĺňať nároky na infraštruktúru a všeobecné štandardy služieb. A tak sa návštevník prechádza medzi drevenicami po zámkovej dlažbe, v škole, v ktorej pred vyše polstoročím riešili základné hygienické vybavenie, sedia deti pred interaktívnymi digitálnymi tabuľami a využitie spoločenských priestorov, postavených v Akcii Z, sa organizuje cez internet.

Na druhej strane globalizácia podporuje uvedomovanie si vlastnej jedinečnosti a jej cieľavedomé udržiavanie a rozvoj. Prináša však aj obmedzenia v podobe ekonomickej krízy, či presadzovania záujmov finančných skupín. Stratégie čerpania prostriedkov z fondov Európskej únie prinášajú profit, ale niekedy aj obeť. Chudoba, ktorú si mnohí nepripúšťajú, ale v porovnaní s väčšinou krajín EÚ je evidentná, bráni veľkorysejšej ochrane pamiatkových objektov v obci, plodí aj zníženú citlivosť voči ešte chudobnejšej minorite. Obec, ktorá nebola nikdy izolovaná, ale predsa zvyknutá na vlastné sily, sa naučila vytvárať pre ňu prospešné partnerstvá a úspech priniesla Slovensku aj v rámci Európskej únie.

Potencionálnym ohrozením do budúcnosti sú teda globálne ekonomické problémy. Ekologické hospodárenie aj rozvoj agroturistiky sú spojené s priamou finančnou podporou z fondov EÚ. Turistický ruch je závislý najmä od záujmu a financií turistov. Ďalšie potencionálne riziko progresívneho vývoja obce predstavuje najmä neintegrovaná časť rómskej komunity. Výskum poukázal na skutočnosť, že akcentovanie reprezentácie obce prostredníctvom ľudovej kultúry majority, vrátane regionálnej výchovy v škole, môže sťažovať integráciu minority do vidieckej komunity. Hudobné aktivity Rómov presahujú hranice obce, orientované sú však na rómsku komunitu v širšom regióne a nie sú majoritou vnímané ako reprezentácia Liptovskej Tepličky. Slabá sociálna integrácia staršej aj mladej generácie Rómov však nie je problémom len v Liptovskej Tepličke, ale aj v iných obciach

Slovenska. Doterajšia sociálna politika neprinesla výraznejšie výsledky.

V kontexte vývinu obcí na Slovensku možno Liptovskú Tepličku charakterizovať ako obec, ktorá má nadpriemerné endogénne zdroje lokálneho rozvoja a dokáže výborne využívať exogénne zdroje, pokiaľ má na ne dosah vlastnými silami. V obci je viacero schopných lídrov, ktorí rozmanitými spôsobmi aktivizujú miestne sociálne siete, vytvárajúce sociálny kapitál obce. Relatívne vysoká miera spokojnosti obyvateľov s kvalitou života v obci brzdí tvalé vyst'ahovávanie sa obyvateľov za prácou, čo je problémom mnohých slovenských obcí. Využitie domového fondu na trvalé bývanie bráni predaju nehnuteľností a postupnej transformácii obce na luxusnú chatovú oblasť po vzore niektorých iných obcí v podtatranskom regióne. Isté náznaky možnosti tohto vývoja sú tu však už prítomné.

Možno konštatovať, že Tepličania odviekli za posledných dvadsať rokov vo svojej adaptácii na objektívnu zmenu sociálnych, kultúrnych, politických aj ekonomických okolností veľké množstvo práce. Proces transformácie priniesol úspechy, aj čiastkové neúspechy. V Liptovskej Tepličke sa už všeličo podarilo zrealizovať a zmeniť a táto pozoruhodná podtatranská obec môže ísť skutočne príkladom rozvíjajúcemu sa vidieku na Slovensku ale aj v iných postkomunistických krajinách.

Materiál a poznatky, ktoré sme získali v tomto výskumnom projekte, predstavujú určitý experiment, ktorý má okrem hľadania alternatív pri tvorbe etnologických lokálnych monografií aj ambíciu naznačiť možnosti súčasnej etnológie vypovedať o dynamike a potenciáli vývinu lokálneho spoločenstva. Aj keď kvalita jednotlivých kapitol závisela od rôznych možností a ambícií ich deviatich autorov (rôzny čas venovaný výskumu a rôzne vedľajšie individuálne vedecké zámery, ktoré jednotlivci prostredníctvom tohto výskumu sledovali), domnievame sa, že vzájomnú konzistenciu častí publikácie vytvára mozaika navzájom sa dopĺňajúcich informácií, ktorá dodáva jednotlivým kapitolám pridanú hodnotu. (Napokon, to by mal byť cieľ každého kolektívneho projektu.) Z takéhoto hľadiska boli texty editované. Na zreteli sme však mali okrem čitateľov z vedeckovýskumnej sféry aj obyvateľov obce. Naším cieľom nebolo predložiť im publikáciu, ktorá by primárne slúžila na oživovanie spomienok, všeobecnú osvetu a reprezentáciu obce, ale ktorá by im pomohla v poznaní vlastnej reality a smerovaní ich ďalšieho úsilia o zvyšovanie kvality života v lokalite.

A ak sa o päťdesiat rokov opäť etnológovia podujmú zdokumentovať posledné polstoročie vývinu Liptovskej Tepličky, môže vzniknúť jedinečná séria poznatkov o živote v jednej slovenskej podtatranskej obci.

Zuzana Beňušková

Literatúra a iné zdroje

Použitá literatúra

- ALAN, J. 1989: Etapy života očima sociologie. Praha : Panorama, 1989.
- APÁTHYOVÁ-RUSNÁKOVÁ, Z. 1974. Kmotrovstvo. Metodologická príprava k výskumu. In Slovenský národopis, 22, 1974, č. 1., s. 109-128.
- BARÁTOVÁ, J. 2006: Rodina v súčasnosti (Na príklade obce Piteľová). In: Slovenský národopis, 54, 2006, č. 3, s. 310-340.
- BARDY, F.: Priezviská a prímenia v Liptovskej Tepličke. Podtatranské noviny pre OcÚ Liptovská Teplička. Nedatované.
- BARDYOVÁ, B. 1996: Koncepcia výučby so zavádzaním regionálnych prvkov a jej uplatnenie v škole. Záverečná práca I. kvalifikačnej skúšky. Metodické centrum v Prešove, 1996, s. 33.
- BARDYOVÁ, B. 2000: Naše kroky po regionálnom chodníčku. In: Lomenčík, J. (ed.): Regionálna výchova a ľudová kultúra v slovenskom školstve (Zborník príspevkov z odborného seminára v L. Mikuláši 4. - 5. júna 1999, s. 33-35. Združenie pedagógov zo škôl s rozšíreným vyučovaním regionálnej výchovy a ľudovej kultúry so sídlom v ZŠ Sliače, okr. Ružomberok, 2000.
- BARDYOVÁ, B. 1995: Prvé skúsenosti z uplatňovania regionálnych prvkov na ZŠ v Liptovskej Tepličke. In: L. BELIŠOVÁ, J. 2012: Bašav, more, bašav. Zajhraj, chlapče, zahraj. O piesňach slovenských Rómov. Bratislava : Žudro, 2012.
- BELIŠOVÁ, J. 1998: Súčasné podoby rómskeho folklóru. Bratislava : Národné osvetové centrum, 1998.
- BENŽA, M. 1979: Lokálne dobové formy ľudového staviteľstva a výber objektov pre región Liptov v Múzeu slovenskej dediny. In: Zborník SNM LXXIII, Etnografia 20, Martin 1979, s. 34-65.
- BEŇUŠKOVÁ, Z. 1994. Oslavy pamätných dní, výročných a štátnych sviatkov v Bratislave vo svetle školských a pionierskych kroník. In: Etnologické rozpravy, 1994, č. 1., s. 29-39.
- BEŇUŠKOVÁ, Z. 1995: Vzťah profánneho a sakrálneho v obradoch a sviatkovaní. In: Slovenský národopis, 43, 1995, č. 4, s. 159-166.
- BEŇUŠKOVÁ, Z. 1997. Detská kultúra v mestskom prostredí. (Na príklade Bratislavy v prvej tretine 20. storočia). In Společenství dětí a kultura. Strážnice, 1997, s. 67-72.
- BEŇUŠKOVÁ, Z. 1999. Etické problémy a konfliktné situácie v inštitucionalizovaných formách rodinnej obradovosti. In: Tradícia, etika a civilizačné zmeny (edit. Jakubíková, K.). Bratislava : Katedra etnológie FF UK; Slovenská národopisná spoločnosť; Prebudená pieseň - nadácia, 1999. s. 100-105.
- CABANOVÁ, V. 2004: Súčasné poňatie regionálnej školy na Slovensku. In: Pedagogická revue, 56, 2004, č. 3, s. 258-273.
- CABANOVÁ, V. 2005: Tvorba obsahu vzdelania v regionalisticky orientovaných školách. Praha : Nakladatelství Epoque, 2005.
- ČELLÁROVÁ, L. 2002: Postavenie regionálnej výchovy v edukačnom procese. In: Regionálna výchova a škola (zborník príspevkov). Banská Bystrica : UMB, 2002, s. 12-19.
- ČERNOHORSKÁ, V. - BARDY, F. 2008: ZŠ s MŠ Liptovská Teplička. 75. výročie otvorenia hlavnej školskej budovy. Poprad : Popradská tlačiareň a vydavateľstvo, 2008.
- GAŠPAROVÁ, M. 2009: Projekt základných škôl s rozšíreným vyučovaním regionálnej výchovy a ľudovej kultúry ako fragmentu kultúrneho dedičstva - skúsenosti a perspektívy. In: Odras kultúrneho dedičstva v primárnej edukácii (zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie). Ed. Š. Ligas - M. Gašparová. Banská Bystrica : UMB PF, 2009.
- DANGLOVÁ, O. 2005: Jedna z tvárí postsocialistického turizmu. In: Etnologické rozpravy, 12, 2005, č. 2, s. 31-40.
- DANGLOVÁ, O. 1987: Obradové pečivo ako rituálna a výtvarná súčasť svadobného obradu v Sebechleboch. In: Slovenský národopis, 27, 1987, s. 299-305.
- DANGLOVÁ, O. a kol. 2005: Vidiek v procese transformácie. Výsledky etnografického výskumu jedného západoslovenského regiónu. Bratislava : ÚEt SAV, 2005.

- ĐURINOVÁ, I. 2010: Spolužitie s Rómami v Tepličke funguje. [cit. 2012-02-05]. Dostupné on line: <<http://liptov.sme.sk/c/5677479/spoluzitie-s-romami-v-teplicke-funguje.html>> 10. 12. 2010.
- ELSCHEK, O. Die Volksmusikinstrumente der Tchechoslowakei. Teil 2. Die slowakischen Volksmusikinstrumente. Leipzig : VEB Deutscher Verlag für Musik, 1983.
- ELSCHEK, O. 1985: Štýlové vrstvy a štýlové typy slovenskej ľudovej nástrojovej hudby. In: Bratislava : Musicologica Slovaca X, 1985, s. 7-46.
- ELSCHEKOVÁ, A. - ELSCHEK, O. 2005: Úvod do štúdia slovenskej ľudovej hudby. Bratislava : Hudobné centrum, 2005.
- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2. Eds. J. Botík – P. Slavkovský. Bratislava : VEDA 1995.
- FEGLOVÁ, V. - SALNER, P. 1985: Maturita bratislavských študentov. In: Čas života. Lidová kultúra a súčasnosť, sv. 10 Ed. V. Frolec. Brno : Nakl. Blok 1985, s. 209-219.
- FENDEK, M. 2009: Tak ech me rosli (Tak sme vyrastali). In: Smrečiny, 2009, č. 20, s. 4-11.
- FROLEC, V.: 1985: Obřady a svátky „času života“ v súčasnosti. In: Čas života. Lidová kultúra a súčasnosť, sv. 10. Ed. V. Frolec. Brno : Nakl. Blok, 1985, s. 241-255.
- GAJDOŠ, P. - PAŠIAK, J. 2008: Sociálne zdroje lokálneho a regionálneho rozvoja. Sociologická sonda. Bratislava : SÚ SAV, 2008.
- GAŠPAROVÁ, M. 2009: Projekt základných škôl s rozšíreným vyučovaním regionálnej výchovy a ľudovej kultúry ako fragmentu kultúrneho dedičstva – skúsenosti a perspektívy. In Ligaš, Š. - Gašparová, M. (edit.): Odras kultúrneho dedičstva v primárnej edukácii (zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie). B. Bystrica : UMB PF, 2009, s. 57-61.
- GELLENOVÁ, K. 1985 Zvyky pri narodení dieťaťa z tekovských „čilejkárskych“ dedín. Ed. V. Frolec. Brno : Nakl. Blok, 1985, s. 155-162.
- GENNEP van, A. 1997. Přejchodové rituály. Systematické štúdium rituálu. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997.
- GUDZOVÁ, A. 2007. Liptovská Teplička – Dedina roka 2007. In: Enviromagazín 6/2007. Slovenská agentúra životného prostredia. Bratislava. s. 13-15.
- HORÁK, G. 2001: Smrečiny – časopis zameraný regionálne. In: Učiteľské noviny, 29. 11. 2001.
- HORVÁTH, G. - STANČEKOVÁ, M. 2011: Nárečie Liptovskej Tepličky. Bratislava : STU, 2011.
- HORVÁTHOVÁ, E. 1989: Tradičná duchovná kultúra. In: J. Michálek a kol.: Ľud hornádskej doliny (na území Popradského okresu). Košice: 1989, s. 233-297.
- HYČKO, J. 1971: Hospodárske stavby v Liptove. In: Zborník SNM 65, Etnografia 12. Martin 1971, s. 67-104.
- JÁGEROVÁ, M. 1999: Obchôdzky neviest v dolnom Liptove. In: Slovenský národopis, 47, 1999, č. 2 - 3, s. 235-249.
- JAKUBÍKOVÁ, K. 1972. Duchovná kultúra ľudu (Narodenie). In: Zamagurie (edit. J. Podolák). Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1972, s. 195-207.
- JAKUBÍKOVÁ, K. 1980. Teoretické východiská ku štúdiu obyčajov. In: Slovenský národopis 28, 1980, ISSN 1335-1303, s. 612-621.
- JAKUBÍKOVÁ, K. 1985. Pôsobenie tradície v situáciách spätých s narodením dieťaťa (Na príklade Kysúc) In: Čas života. Lidová kultúra a súčasnosť, sv. 10 (edit. V. Frolec). Brno : Blok, 1985, s. 148- 154.
- JAKUBÍKOVÁ, K. 1995. Maskulinizácia či feminizácia obradov životného cyklu? In Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe (V. Feglová edit.). Nitra : Katedra folkloristiky a regionalistiky FHV, VŠPg, s. 120 - 125.
- JAKUBÍKOVÁ, K. 2002. Analýza a interpretácia zmien obyčajových tradícií. In Tradičia a spoločensko-politické zmeny na Slovensku po 2. svetovej vojne. Bratislava : FF UKF, 2002, s. 119-127.
- JAKUBÍKOVÁ, K. 2003. Rituály a súčasnosť. In Studia Academica Slovaca 32. Ľudová kultúra a jej premeny v 20. storočí. Bratislava 2003, s. 243-252.
- JAKUBÍKOVÁ, K. 1982: Svadobné obyčaje ako výraz zmien rodinných a sociálnych vzťahov. In: Slovenský národopis, 30, 1982, č. 2, s. 187-195.
- JAKUBÍKOVÁ, K. 1990: Teoretické východiská ku štúdiu obyčajov. In: Slovenský národopis, 28, r. 1990, s. 612-621.

-
- JAKUBÍKOVÁ, K. 2002: Analýza a interpretácia zmien obyčajových tradícií. In: Tradícia a spoločensko-politické zmeny na Slovensku po 2. svetovej vojne. Bratislava : FF UKF: 2002, s. 119-127.
- JAKUBÍKOVÁ, K. 2003: Rituály a súčasnosť. In: Ludová kultúra a jej premeny v 20. storočí. Studia Academica Slovaca 32 (separát). Bratislava, 2003, s. 243-252.
- JAKUBÍKOVÁ, K. 1996: Slovenská svadba. In: Slovenské svadby. Ed. M. Leščák. Bratislava: Prebudená pieseň, 1996, s. 8-17.
- KANDERT, J. 2004: Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století. Praha : Karolinum, 2004.
- KANOVSKÝ, M. 2011: Deti a detské kultúry. In: Slovenský národopis, 50, 2011, č. 3, s. 256-262.
- KAŠČÁK, O. 2008: Aktuálne trendy v etnografickom štúdiu života detí a mládeže v kontextoch formálneho a neformálneho učenia. In: Kvalitatívny výskum vo verejnom priestore. Príspevky zo 7. česko-slovenskej konferencie Kvalitatívny prístup a metódy vo vedách o človeku. Eds. M. Petrjánošová, R. Masaryk, B. Láštiová. Bratislava, Kabinet výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV, Bratislava – PF UK 2008, s. 153-157.
- KAŠČÁK, O. 2009: Rituály a skryté kurikulum alebo kam v pedagogike zaradiť rituálne štúdie? Teoretická (a biografická rekonštrukcia). Studia paedagogica, 14, 2009, č. 2. Dostupné on line: <http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/oktavo/115391/1_StudiaPaedagogica_14-2009-2_5.pdf>-KAŠČÁK, O. 2010: Škola ako rituálny priestor. Bratislava : Veda, 2010.
- KAŠČÁK, O. 2009: Význam a miesto rituálov v pedagogickej teórii a praxi. In: Pedagogická orientace, 2, 2009, s. 38-52.
- KERESTEŠ, J. a kol. 2008: Ovčiarstvo na Slovensku. Považská Bystrica : Nika s.r.o, 2008.
- KOMOROVSKÝ, J. 1976: Tradičná svadba u Slovanov. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 1976.
- KONOPÁSKOVÁ, M. 2012. Regionálna výchova. Učebné texty pre 5. ročník. Základná škola Podhorany. Podhorany 2012.
- KOVAČEVIČOVÁ, S. 1981: Stavebný materiál, technika, konštrukcia stien a krovu obydlia na Slovensku. In: Lidová stavebná kultúra: V Československých Karpatech a priľahlých územíach. č. 7, Brno : Nakl. Blok, 1981. s. 61-79
- KOVÁČIK, R. 2012: Regionálna výchova a Združenie pedagógov zo škôl s regionálnou výchovou In: Regionálna výchova ako súčasť školského vzdelávacieho programu : zborník príspevkov z konferencie konanej 30. 11. 2012 v Slovenskej Lupči/eds. R. Maloveská, M. Kramcová. Slovenská Lupča, Združenie pedagógov zo škôl s regionálnou výchovou, 2012, s. 4-8.
- KÖVEROVÁ, Š. 2003: Sociológia životného cyklu. Bratislava : OZ Sociálna práca, 2003.
- KREKOVIČOVÁ, E. 1980: k fenoménu kolektívnosti pri skúmaní folklórnych javov v súčasnosti. In: Slovenský národopis, 1980, č. 3, s. 393-413.
- KREKOVIČOVÁ, E. 1984: k niektorým výsledkom skúmania spevnosti slovenskej dediny a jej dynamiky v čase. In: Slovenský národopis, 32, č. 3, s. 466-478.
- KREKOVIČOVÁ, E. 1978: k otázke funkčných väzieb piesne v súčasnom dedinskom prostredí. (Na príklade Liptovskej Tepličky). In: Slovenský národopis, 26, 1978, s. 572-583.
- KREKOVIČOVÁ, E. 1984: Tvorba spomienkových piesní z obdobia druhej svetovej vojny. In: Slovenský národopis, 32, č. 2, s. 235-245.
- KREKOVIČOVÁ, E. 1984: Tvorivá speváčka osobnosť a problematika novej tvorby. Mária Mezovská z Liptovskej Tepličky. In: Slovenský národopis, 32, 1984, č. 2, s. 184-303.
- KUFČÁK, E. 1973: z dejín Liptovskej Tepličky. In: Liptovská Teplička. Ed. J. Michálek, Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 11-33.
- KUKAL, P. 2008: Moderní zápis jako zničený rituál. In Česká škola. [cit. 12. 9. 2013] Dostupné on line <<http://www.ceskaskola.cz/2008/02/petr-kukal-moderni-zapis-jako-zniceny.html/>>
- LEMEŠOVÁ, M. 2006: Školský rituál alebo ako silnejšie pripútať študentov ku škole? In: Výchova, škola, spoločnosť – minulosť a súčasnosť. 2. Časť. Bratislava, PdF UK 2006, s. 272-278.
- LENG, L. 1973: Ludová inštrumentálna hudba. In: Liptovská Teplička. Ed. J. Michálek, Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 149-161.

- LENG, L. 1967: Slovenské ľudové hudobné nástroje. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1967.
- LENDEROVÁ, M. 2007: Řeč svatebních oznámení. In: HALÍŘOVÁ, M. a kol. Oznamuje se láskám našim... aneb Svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí. Pardubice, Východočeské muzeum, 2007, s. 105-112.
- LENOVSKÝ, L.: Kultúrne dedičstvo v multikultúrnom svete. In: Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo. Nitra: UKF, 2008, s. 98-115.
- LEŠČÁK, M. – FELGOVÁ, V. 1995: Pramene k tradičnej duchovnej kultúre Slovenska. Bratislava: Prebudená pieseň, 1995.
- LEŠČÁK, M. – BEŇUŠKOVÁ, Z. 1987: Inštitucionalizované formy obradovej kultúry a sviatkovania v súčasnom dedinskom prostredí. In: Slovenský národopis 35, r. 1987, ISSN 1335-1303, s. 191-222.
- LIPTAY, J. 2005: Krajina ako kultúrne dedičstvo. [cit. 15. 1. 2012]. Dostupné on line: <<http://www.obnova.sk/clanok-1728.html&mode=thread&order=0&thold=0>> (2009-02-10)
- Liptovská Teplička. Ed. J. Michálek, Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1973.
- Liptovská Teplička miesto oddychu a rekreácie. Podtatranské noviny pre OcÚ Liptovská Teplička, 2007.
- LUNDBERG, D. – KRISTER, M. – RONSTRÖM, O. 2003: Music – Media – Multiculture. Changing Musicscapes. Stockholm : Svenskt Visarkiv, 2003.
- MANN, A. 2000: Rómsky dejepis. Bratislava: Kalligram, 2000.
- MARKUŠ, M. 1969: Pozoruhodný výskum ľudovej stravy v Liptovskej Tepličke. In: Výživa a zdravie, 14, 1969, s. 268-269.
- MATULAY, S. 2009: Komunikácia a exklúzia vo vzájomných vzťahoch etnických Slovákov a Rómov na Spiši (Dva spolusúvisiace aspekty jedného problému – problém spolužitia). In: Klein, V. a kol.: In: Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmiešaných lokálnych spoločnostiach. Vedecké štúdie, Nitra : UKF v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, 2009, s. 176-205.
- McKERCHER, B. – du CROS, H. 2002: Cultural tourism: partnership between tourism and cultural heritage management. New York : Haworth Hospitality Press, 2002.
- MEŠŠA, M. 1998: Dedičstvo tradičnej ľudovej architektúry na Slovensku. In: Pamiatky a múzea, 1998, č. 3, s. 1.
- MISÁL, S. 2004: Život a dielo Mons. ThDr. Štefana Náhaluku. Levoča: MTM, 2004.
- MISÁL, S. 2006: Liptovská Teplička. Domov pod Kráľovou hoľou. Levoča: MTM, 2006.
- MISÁL, S. 2008: Sedemnásťročná misia v novej škole. Levoča: MTM, 2008.
- MOZOLÍK, P. 1989: Civilný sobášny obrad a jeho vývin. In: Slovenský národopis, 37, 1989, č. 1-2, s. 26-33.
- MUŠINKA, M. 2007: Dar v rodinných obyčajoch Rusínov – Ukrajincov Slovenska. In: Dary a obdarování (edit. L. Tarcalová). Studie slováckého muzea 12/2007. Uherské Hradište : Slovácké muzeum v Uherském Hradišti. s. 55-60.
- NÁVRATILOVÁ, A. 2012: Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultúře. Praha : Vyšehrad, 2012.
- NOVÁKOVÁ, K. 2011: Tradičné spôsoby prepravy detí v Európe a podoby ich súčasnej revitalizácie. In: Ethnologia Europea Centralis : Journal of Ethnology of Central Europe, č.10 (2011), s. 55-63.
- OLEJÁR, Š. B. 2007: Tepličko, Tepličko, okružle mestečko, alebo rozprávanie o tom, ako sme žili na Tepličke v prvej polovici minulého storočia. Poprad: Podtatranské noviny, 2007.
- OLEJÁR, Š. B. 2011: Za starých čias. Čo rozprávajú teplické písma. OcÚ Liptovská Teplička 2011.
- OLEJNÍK, J. 1978: Lud pod Tatrami. Bratislava : Osveta, 1978.
- OLEJNÍK, J. 1964: Príspevok k poznaniu života lesných robotníkov v oblasti Nízkych Tatier. In: Zborník SNM, Etnografia 5, Martin, 1964, s. 48-60.
- OLEJNÍK, J. 1973: Príspevok k skúmaniu spôsobu života a kultúry lesných robotníkov v Liptovskej Tepličke. In: Nové obzory, 15, 1973, s. 441-454.
- ONDRÁŠ, O. 2004: V Liptovskej Tepličke panuje kvôli úžerníkom napätie. [cit. 15. 1. 2012]. Dostupné on line: <<http://korzar.sme.sk/c/4585130/v-liptovskej-teplicke-panuje-kvoli-uzernikom-napatie.html>> štvrtok 4. 3. 2004.

- ONDREJKA, K. 1973: Tanečná pohybová kultúra. In: Liptovská Teplička. Ed. J. Michálek, Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 163-188.
- ORSÁRYOVÁ, E. 1976: k otázke vzájomnej väzby melódie a textu v súčasnom piesňovom repertoári Liptovskej Tepličky. In: Nové obzory, 18, 1976, s. 427-449.
- ORSÁRYOVÁ, E. 1973: Ludové piesne. In: Liptovská Teplička. Ed. J. Michálek, Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 135-148.
- ORSÁRIOVÁ, E. 1976: Poznámky k problematike skúmania piesňového repertoáru a jeho nositeľov. In: Slovenský národopis, 24, 1976, č. 1, s. 85-98.
- PETR, J. – DLOUHÝ, J. a kol. 1992: Ekologické zemědělství. Praha, 1992.
- PODOBA, J. 2009: Identita a moc: etnický konflikt v kontexte transformačných procesov. In: My a tí druhí v modernej spoločnosti. (Eds. G. Kilánová – E. Kowalská – E. Krekovičová) Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 2009, s. 554-585.
- PODOLÁK, J. 1969: Seminarium ethnologicum – medziuniverzitná terénna prax poslucháčov národopisu. (1. – 14. 7. v Liptovskej Tepličke, okr. Poprad). In: Slovenský národopis, 17, 1969, s. 142-144.
- PODOLINSKÁ, T. – HRUSTIČ, T. 2010: Boh medzi bariérami. Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou. Bratislava : SAV, 2010.
- Podtatranské noviny. Vydavateľské družstvo, Poprad.
- Postavenie ľudovej kultúry vo výchovno vzdelávacom procese. 1: Zborník príspevkov zo seminára v Poľnom Kesove 20.-22. apríl 1993. Ed. V. Feglová. Nitra : Vysoká škola pedagogická, 1993.
- Pozdvihnutie národného povedomia vo výchovno-vyučovacom procese. Eds. Jasenák, L. – Žuffa, C. Martin : Matica slovenská, 1995.
- PRANDA, A. 1978: Formovanie nového systému hodnotových orientácií na súčasnej slovenskej dedine. In: Slovenský národopis, 26, 1978, s. 235-249.
- PROFANTOVÁ, Z. 2000: Folklor a folkloristika na prahu milénia. In: Folklor a folkloristika na Slovensku. Na prahu milénia. Ed. Z. Profantová. Bratislava : Arm 333, 2000. s. 29-39.
- REVAJOVÁ, L.: Výchovné zameranie školy s využitím regionálnych prvkov. In: Vzájomný vzťah regionálnej kultúry a školstva. Nedatované, s. 16-18.
- REVAJOVÁ, L. 1995: Pozdvihnutie miestneho a národného povedomia vo výchovno-vyučovacom procese. In: Pozdvihnutie národného povedomia vo výchovno-vyučovacom procese (nedatované), Eds.: L. Jasenák – C. Žuffa. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 15-18.
- REVAJOVÁ, L. 2000: Združenie pedagógov z škôl s rozšíreným vyučovaním regionálnej výchovy a ľudovej kultúry. In: Folklorizmus na prelome storočí. Zborník príspevkov z medzinárodného sympózia (ed. V. Kysel). Bratislava : Nadácia Prebudená pieseň, 2000, s. 180-184.
- Regionálna výchova ako súčasť školského vzdelávacieho programu: zborník príspevkov z konferencie konanej 30. 11. 2012 v Slovenskej Lupči / eds. Renáta Maloveská, Marcela Kramcová. Slovenská Lupča : Združenie pedagógov zo škôl s regionálnou výchovou, 2012.
- ROCHOVSKÁ, A. – CIGLANSKÝ, R. 2009: Vzdialenosť nie je rozhodujúca? Prípadová štúdia kvality bývania v rómskych komunitách. In: Klein, V. a kol.: Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmiešaných lokálnych spoločenstvách. Vedecké štúdie, Nitra : UKF v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, 2009, s. 206-214.
- ROCHOVSKÁ, A. – MAJO, J. 2013: Domáce je domáce, alebo už sa to pestovanie v dnešnej dobe neoplatí? (Domáce hospodárenie – stále dôležitá súčasť životných stratégií domácností slovenského postsocialistického vidieka). In: Slovenský národopis, 61, 2013, č. 1, s. 7-30.
- RUSNÁK, J. 2009: Rodná dedina pod horami. Spomienky. Samizdat, 2009.
- SÁSOVÁ, A. – BRLOŠOVÁ, A. 2012: Zvykoslovie obce Hrušov. Obec Hrušov : Hrušov, 2012.
- SEDLÁKOVÁ, I. 2007. Šlogári. In: Smrečiny 18. ZŠ a MŠ Liptovská Teplička. Poprad, Marmota PRESS, v. d. 2007, s. 30.
- SEGLOVÁ, L. 2006: Školské slávnosti jedného socialistického gymnázia: Prípadová štúdia. In: Etnologické rozpravy, 13, 2006, č. 2, s. 28-61.
- SIROVÁTKA, O. 2002: Dve formy folklorizmu. In: Folkloristické studie. Eds. J. Pospíšilová a H. Hlôšková. Brno: Etnologický ústav AVČR, 2002, s. 144-154.

- SLAVKOVSKÝ, P. 1989: Vzťah roľník-pôda ako problém kultúrnej tradície. In: Zborník SNM, Etnografia 30, Martin, 1989, s. 75-86.
- SLAVKOVSKÝ, P. 2013: Slovenský roľník. (pramene k štúdiu spôsobu života). Bratislava: Veda, 2013.
- SLOBODOVÁ, E. 1973: Výtvarný prejav a dekoratívne cítenie. In: Liptovská Teplička. Ed. J. Michálek, Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1973, s. 69-83.
- SOUKUP, V. 2004: Dějiny antropologie. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2004.
- STANĚK, O. 1956: Čierny a Biely Váh. Obrazová publikácia (autorka úvodu: S. Kovačevičová) Martin: Osveta 1956.
- STEINECKE, A. 2007: Kulturtourismus: Marktstrukturen, Fallstudien, Perspektiven. Mníchov/Viedeň: Oldenbourg Verlag, 2007.
- STRUHÁR, V. 2003: Vývin problematiky regionálnej výchovy po roku 1989. In: Ružomberský hlas 2003/22, 14. novembra.
- ŠALINGOVÁ, A. 2000: Dieťa v hodnotovom rebríčku súčasnej rodiny. In: Tradičná kultúra a generácie (ed. H. Hlôšková), Bratislava, 2000, s. 54-65.
- ŠEPLAKOVÁ, V. 1985: Narození dítěte v Prušánkách. In: Čas života. Ed. V. Frolec. Brno : Nakl. Blok, 1985, s. 98-106.
- Slovník slovensko-teplický. Výber zaujímavých teplických slov. Ed. K. Fedorová. Obec Liptovská Teplička a STU Bratislava, 2011.
- ŠVECOVÁ, S. 1967: Prejavy v príbuzenských vzťahoch v dvoch endogamných obciach na Slovensku. In: Český lid, 54, 1967, s. 145-154.
- ŠVORC, P. 1973: Hospodársky a sociálny život, zamestnanie, strava. In: Liptovská Teplička. Ed. J. Michálek, Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 35-50.
- ŠVORC, P. 1988: Podtatranské premeny 1958-1988. (30 rokov jednotného roľníckeho družstva v Štrbe.) Košice: Východosl. Vydavateľstvo, 1988.
- TIŠŤAN, T. 2012: Liptovská Teplička sa vracia na scénu. [on line.] [cit. 18. 10. 2013] Dostupné na internete: <<http://hn.hnonline.sk/ekonomika-a-firmy-117/liptovska-teplicka-sa-vracia-na-scenu-524181>>
- Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe (V. Feglová edit.). Nitra : Katedra folkloristiky a regionalistiky FHV, VŠPg, s. 120-125.
- TVRDOŇOVÁ, V. 1973: O ľudovom rozprávaní. In: Liptovská Teplička. Ed. J. Michálek, Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 121-134.
- UŠAK, J. 1973: Bývanie a odievanie. In: Liptovská Teplička. Ed. J. Michálek, Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 51-57
- UŠAK, J. 1973: Rodinný a spoločenský život. In: Liptovská Teplička. Ed. J. Michálek, Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 85-95.
- UŠAK, J. 1973: Odievanie. In: Liptovská Teplička. Ed. J. Michálek, Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 57-68.
- UŠAKOVÁ, M. 1973: Liptovská Teplička v záujme pamiatkovej starostlivosti. In: Krásy Slovenska, 62, 1985, č. 2, 43-45.
- VÁLKA, M. 2011: Sociokulturní proměny vesnice. Etnologické studie 8. Brno: Masarykova Univerzita, 2011.
- VANOVIČOVÁ, Z. 1973: Zvykoslovie. In: Liptovská Teplička. Ed. J. Michálek, Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 97-120.
- VARCHOL, J. 2007: Dary a obdarovania v rodinných zvykoch a obradoch Ukrajincov-Rusínov na Slovensku. In Dary a obdarování (L. Tarcalová edit.). Studie slováckého muzea 12/2007. Uherské Hradiště : Slovácké muzeum v Uherském Hradišti. s. 61-64.
- VOREL, I. a kol. 2004: Metodický postup posouzení vlivu stavby, činnosti nebo změny využití na krajinný ráz. Praha: Nakladatelství Naděžda Skleničková, 2004.
- VRLÍK, P. - VÍTEK, P. 2004: Rómovia v Liptove. In: Z liptovskej truhlice, Typopress, Liptovský Mikuláš 2004. [cit. 2012-02-05]. Dostupné na internete: <http://www.dejinyliptova.guran.sk/attachments/062_Romovia_v_Liptove.pdf>

ZÁTURECKÝ A. P.: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovie. Pomery spoločenské. [cit. 24. 9. 2013] Dostupné on line: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1435/Zaturecky_Slovenske-prislovie-porekadla-a-uslovie-Pomery-spolocenske/1#ixzz2qZK3YAoW>

ZELENAY, P. - ŠOLTÝS, L. 2008: Hudba – tanec – pieseň. Zrod a prvé roky slovenskej modernej populárnej hudby. Bratislava: Hudobné centrum, 2008.

ZUSKINOVÁ, I. 2013: Gorali v Liptove. In: Kol. autorov: Gorali. Veľká kniha o Goralach Oravy, Liptova a Kysúc. Ed. M. Jesenský. Martin: Matica Slovenská, 2013, s. 183-197.

80 rokov Dobrovoľného hasičského zboru v Liptovskej Tepličke 1924 – 2004. Liptovská Teplička – Poprad, 2004.

Nepublikované pramene

BEŇUŠKOVÁ, Z. 1995: Vplyv inštitúcií na formovanie obradovej kultúry (Základné vývinové tendencie). Kandidátska dizertačná práca. Bratislava : Ústav etnológie SAV, 1995.

FAKLOVÁ, D.: Výročné zvykoslovie – jarný cyklus. In: Výskum ľudovej kultúry v Liptovskej Tepličke a okolí Popradu – 1970. Etnologický archív UK v Bratislave, 1971. Inv. č.

KREKOVIČOVÁ, E. 1979: Funkcia a život piesne v súčasnom dedinskom prostredí (Východná). (Kandidátska dizertačná práca) Bratislava : Národopisný ústav SAV, 1979.

LEMESOVÁ, M. 2008: Kultúra školskej triedy: hodnoty, nepísané normy, rituály. Dizertačná práca. Bratislava, Univerzita Komenského, 2008.

MENTEL, A. 2009: Medzigeneračný prenos poznatkov o štruktúre krajiny. Dizertačná práca obhájená na Katedre etnológie a kultúrnej antropológie UK, Bratislava : Bratislava. 2009.

Kronika obce Liptovská Teplička (uložená v miestnom OÚ), záznamy od roku 2006 do roku 2011 dostupné aj na <http://www.liptovskateplicka.sk/2011/01/kronika-obce/>.

Kronika školy (bez názvu, číslovania strán, bez evidenčného čísla), uložená v miestnej základnej škole, dokumentujúca obdobie rokov 1918 – 1952.

Kronika strednej školy v Liptovskej Tepličke (vedená v rokoch 1948 – 1963), inv. číslo: IV – 3 15/1949, bez číslovania strán.

Kronika ZŠ, ZDŠ Liptovská Teplička (vedená od roku 1980 – 2001), bez inventárneho evidenčného čísla.

Kronika Základná škola Liptovská Teplička (vedená od školského roku 2001/2002 – 2004/2005), bez evidenčného čísla.

Kronika Základná škola Liptovská Teplička (vedená od školského roku 2005/2006 do súčasnosti), bez evidenčného čísla.

Kronika ZUŠ Štrba. Bez evidenčného čísla, vedená od školského roku 1985/1986, uložená v ZUŠ v Štrbe.

Matrika sobášnych od roku 1895 do 1906. Matričný úrad obce Liptovská Teplička.

Matrika sobášnych od roku 1923 do 1949. Matričný úrad obce Liptovská Teplička.

Matrika sobášnych od roku 1950 do 1981. Matričný úrad obce Liptovská Teplička. Matrika sobášnych od roku 1982 do roku 1994. Matričný úrad obce Liptovská Teplička.

Matrika sobášnych od roku 1995. Matričný úrad obce Liptovská Teplička.

Obecná kronika Liptovská Teplička od roku 1954 do roku 2006. Obecný úrad Liptovská Teplička.

MIAZDROVÁ, G. 1970: Ľudová kultúra v Liptovskej Tepličke a na okolí Popradu. Dospievanie a svadobné zvyky. Vedecký archív Katedry etnológie a muzeológie FiF UK, Bratislava, Inv. č. Inv. č. 126

KRNEL, D. 1969: Seminarium ethnologicum II. Liptovská Teplička. Vedecký archív Katedry etnológie a muzeológie FiF UK, Bratislava, Inv. č. 501.

Pamätná kniha ZPOZ Liptovská Teplička. (uložená v miestnom OÚ)

Internetové zdroje:

- Centrum voľného času. [cit. 24. 8. 2013] Dostupné on line: <http://www.zsliptovteplicka.edu.sk/centrum_volneho_casu/index.html/>
- Deň ekologického poľnohospodárstva v Liptovskej Tepličke. [cit. 12. 8. 2013] Dostupné on line: <<http://www.liptovskateplicka.sk/2011/10/den-ekologickeho-polnohospodarstva-v%C2%A0liptovskej-teplicke/>>
- Detský folklórny súbor Turnička v Liptovskej Tepličke. [cit. 12. 9. 2013] Dostupné on line: <http://turnicka.tym.sk/intro_sk.html>
- Družstvo v L. Tepličke oslávi dvadsať narodeniny. Podtatranské noviny 9/2011, vydateľské družstvo. Poprad. [cit. 25. 9. 2013] Dostupné on line: <<http://www.podtatranske-noviny.sk/archiv-clankov?vydanie=481&article=26654>>
- Futbalový klub TJ Tatran. [cit. 5. 2. 2012]. Dostupné on line: <<http://www.liptovskateplicka.sk/category/obec/organizacie/>>
- Kapela Bečker - muzikanti z Liptovskej Tepličky. Publikované: Pondelok, 25.10. 2010 - 00:19:37. Romano nevo ľil 9/2010 - 1. 9. - 30. 7. 2010 [cit. 5. 2. 2012]. Dostupné on line: <2010.rnlweb.org/modules.php?name=News&file=article&sid...>
- Kňazi z Liptovskej Tepličky. [cit. 12. 9. 2013] Dostupné on line: <<http://www.liptovskateplicka.sk/2012/12/knazi-z-liptovskej-teplicky/>>
- Kolotoč. [cit. 2012-02-05]. Dostupné on line: <http://www.kolotoc.sk>
- Kronika obce – rok 2011. [cit. 25. 11. 2013] Dostupné on line: <<http://www.liptovskateplicka.sk/2011/01/kronika-obce/>>
- Liptovská Teplička. Diskuze. [cit. 18. 1. 2013]. Dostupné on line: <<http://snow.cz/stredisko/151-liptovska-teplicka/diskuze>>
- Liptovská Teplička. [cit. 18. 1. 2013]. Dostupné on line: <<https://www.facebook.com/groups/liptovskateplicka/?fref=ts>>
- Liptovská Teplička. Vybrané výsledky zo sčítania v roku 1991 a 2001. [cit. 12. 9. 2013] Dostupné on line: <<http://app.statistics.sk/mosmis/sk/run.html>>
- LPS v LT. [cit. 12. 9. 2013] Dostupné on line: <<http://lpslt.webnode.sk>>
- Majú hodiny tepličtiny <<https://www.youtube.com/watch?v=qeGQLGfug7A&feature=share>>
- Mestská a obecná štatistika MOŠ. Dostupné on line: [cit. 12. 9. 2013] <<http://app.statistics.sk/mosmis/sk/run.html>>
- Mikroregión Pramene Hornádu a Čierneho Váhu. [cit. 22. 11. 2013] Dostupné on line: <<http://www.liptovskateplicka.sk/2011/02/mikroregion-pramene-hornadu-a-cierneho-vahu/>>
- Nasli svojich rodákov na Ukrajine. Podtatranské noviny. 26. 11. 2013 Dostupné on line [cit. 1. 12. 2013] <<http://podtatranske.noviny24.sk/aktuality/4202/Nasli-svojich-rodakov-na-Ukrajine.html>>
- Navštívte festival Podtatranské pažite. [cit. 12. 9. 2013] Dostupné on line: <<http://www.enviroportal.sk/clanok/navstivte-festival-podtatranske-pazite>>
- Nesúhlasíme s likvidáciou lyžiarskeho strediska v Liptovskej Tepličke. [cit. 25. 8. 2013] Dostupné on line: <<https://www.facebook.com/pages/Nes%C3%BAhlas%C3%ADme-s-likvid%C3%A1ciou-ly%C5%BEiarskeho-strediska-v-Liptovskej-Tepli%C4%8Dke/275429999155540?fref=ts>>
- Obecné noviny. [cit. 12. 8. 2013] Dostupné on line: <<http://www.liptovskateplicka.sk/obecne-noviny/>>
- Občianske združenie Priatelia folklóru. [cit. 12. 8. 2013] Dostupné on line: <<http://www.liptovskateplicka.sk/2011/01/obcianske-zdruzenie-priatelia-folkloru>>
- Odporúčanie na ochranu tradičnej kultúry a folklóru Dohovor o ochrane nehmotného kultúrneho dedičstva. [cit. 1. 9. 2013] Dostupné on line: <<http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=4>>
- O nás. [cit. 1. 9. 2013] Dostupné on line: <<http://www.coop.sk/sk/zakaznik/o-nas>>
- Podujatia v Mikroregióně Pramene Hornádu a Čierneho Váhu. Dostupné on line [cit. 12. 11. 2013] Dostupné na internete: <<http://www.liptovskateplicka.sk/2013/01/podujatia-v-mikroregione-pramene-hornadu-a-cierneho-vahu/>>

Pražská skupina školní etnografie. [cit. 22. 9. 2013] Dostupné on line: <http://userweb.pedf.cuni.cz/~www_kpsp/etnografie/frame.htm/>

Pri Liptovskej Tepličke vyrástol slovenský Hobbiton. [cit. 25. 8. 2013] Dostupné on line: <<http://www.pluska.sk/plus-7-dni/domov/07/pri-liptovskej-teplicke-vyrastol-slovensky-hobbiton.html>>

Slovensko v priamom prenose „Vo štvorici po Slovensku“ [cit. 15. 1. 2012]. Dostupné on line: <<http://www.voyagemagazin.sk/2012/04/slovensko-v-priamom-prenose-vo-stvorici-po-slovensku/>>

Slovenský pinzgauský dobytok - producent mlieka z horských pasienkov. [cit. 1. 4. 2012]. Dostupné on line: <<http://www.pinzgau.sk/vlastnosti-plemena.html>>

Socrates-Comenius [cit. 14. 8. 2013] Dostupné on line: <http://www.zsliptovteplicka.edu.sk/socrates_comenius.html/>

Štátny vzdelávací program. Regionálna výchova a tradičná ľudová kultúra. Prierezová téma. [cit. 1. 10. 2013] Dostupné on line: <http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/prierezove_temy/regionalna_vychova.pdf/>

Štátny vzdelávací program pre prvý stupeň základnej školy. [cit. 10. 10. 2013] Dostupné on line: <http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/1stzs/isced1/isced1_spu_uprava.pdf/>

Štefánska párty. [cit. 10. 10. 2013] Dostupné on line: <https://www.facebook.com/events/252023751615916/?ref_newsfeed_story_type=regular>

Tepličania varili šalatu i halušky. Podtatranské noviny. 23 / 2011 - 07.06.2011. Dostupné on line [cit. 12. 11. 2013] <<http://www.podtatranske-noviny.sk/clanok?category=2&page=87&perpage=10&article=27169>>

Turistika na Slovensku. [cit. 20. 11. 2013] Dostupné on line: <<http://www.turistikaonline.sk/index.php?m=902&id=87>>

Vo Vikartovciach učia už tri roky z vlastných učebníc. [cit. 10. 10. 2013] Dostupné on line: <<http://poprad.korzar.sme.sk/c/6433007/vo-vikartovciach-uz-tri-roky-ucia-z-vlastnych-ucebnic.html>, dostupné zo dňa 1. 8. 2013>

Všetko o odhalení Pamätníka ľudovej architektúry. [cit. 25. 8. 2013] Dostupné on line: <<http://www.spots.sk/sk/clanky/odhalenie-pamatnika-ludovej-architektury/>>

Výsledky SODB 2011. [cit. 25. 9. 2013] Dostupné on line: <<http://www.scitanie2011.sk/neprehliadnite/vysledky-sodb-2011/>>

PceP - spoločenstvo Pripravme cestu Pánovi z Liptovskej Tepličky. [cit. 10. 10. 2013] Dostupné on line: <<http://pcep.webnode.sk/>>

Základná škola s materskou školou Štefana Náhaluku. Liptívská Teplička. [cit. 12. 9. 2013] Dostupné on line: <<http://www.zsliptovteplicka.edu.sk/>>

Základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 Domy v SR, krajoch, okresoch a obciach. [cit. 10. 10. 2013] Dostupné on line: <http://portal.statistics.sk/files/domy-sr-krajoch-okresoch-obciach-ev-v5_1-5.pdf>

Základné údaje o obci. Stručná história obce. [cit. 18. 10. 2013] Dostupné on line: <<http://www.liptovskateplicka.sk/category/obec/o-obci/>>

Zavádzanie prvkov regionálnej výchovy do vyučovacieho procesu využitím informačno-komunikačných technológií [cit. 18. 8. 2013] Dostupné on line: <http://www.zsliptovteplicka.edu.sk/zavadzanie_prvkov_regionalnej_vychovy/zavadzanie_prvkov_regionalnej_vychovy.html/>

Združenie zborov pre občianske záležitosti. Človek človeku. [cit. 25. 8. 2013] Dostupné on line: <<http://www.zpoz.sk/index.html/>>

Zvony nad krajinou. [cit. 10. 10. 2013] Dostupné on line: <<http://www.rozhlas.sk/Zvony-nad-krajinou-%E2%80%93-obec-Liptovska-Teplicka?l=1&c=0&i=9743&p=1>>

75. výročie otvorenia hlavnej školskej budovy. [cit. 12. 9. 2013] Dostupné on line: <<http://www.zsliptovteplicka.edu.sk/zbornik%201.pdf>>

LIPTOVSKÁ TEPLIČKA

od druhej polovice 20. storočia

Autorská participácia:

Mgr. Jana Ambrózová, PhD. (7,5 %), Prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc. (20 %),
Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc. (7,5 %), PhDr. Margita Jágerová, PhD. (27 %),
Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD. (7,5 %), Mgr. Anna Kasanová, PhD. (7,5 %),
PhDr. Michal Kurpaš, PhD. (7,5 %), Mgr. Peter Laučík, PhD. (7,5 %),
Doc. Katarína Nováková, PhD. (7,5 %)

Z. Beňušková a kol.:

Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia

Recenzenti:

Doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., PhDr. Zdenka Krišková, PhD.

Vydanie: prvé

Počet strán: 304

Technická spolupráca: Stanislav Dunaj

Fotografia na obálke: Výskumníčka si u informátorky skúša veniec (A. Pisoňová 2013)

Jazykové korektúry: PhDr. Ingrid Kostovská

Tlač: EQUILIBRIA, s.r.o. Košice

Náklad: 150 ks

Vydala: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2013

© UKF Nitra

ISBN 978-80-558-0535-1

EAN 9788055805351ISBN